

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINA
GÖRE DEŞT-İ KIPÇAK VE ALTIN ORDA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif UZUN

MAYIS-2017

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TARİH PROGRAMI

**XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINA
GÖRE DEŞT-İ KIPÇAK VE ALTIN ORDA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif UZUN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Derya DERİN PAŞAOĞLU

MAYIS-2017

TRABZON

ONAY

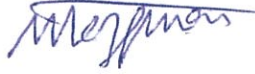
Elif UZUN tarafından hazırlanan “XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Deşt-i Kıpçak Ve Altın Orda” adlı bu çalışma 17.05.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Kenan İNAN [Başkan]

Yrd. Doç. Dr. Derya DERİN PAŞAOĞLU [Danışman]

Prof. Dr. Mehmet TEZCAN [Üye]

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Elif UZUN

04.05.2017

ÖNSÖZ

Deşt-i Kıpçak, Karadeniz'in kuzeyinde yer alan, İrtiş Irmağı'ndan Karpat Dağlarına, güneyinde Kırım'ı da içine alarak Kafkaslara kadar uzanan geniş bir alanı kaplamaktadır. Moğol İmparatorluğu'nun bir parçası olan Altın Orda Devleti XIII. yy.da bu coğrafyada kurulmuştur. Altın Orda ve Osmanlı Devleti birbirlerinin çağdaşı olmadıkları için erken dönem Osmanlı kaynaklarında Altın Orda tarihine dair yeterli bilgi yoktur. Fakat Osmanlı sultanları ile Altın Orda hanları arasında 1502 yılına kadar devam eden mektuplaşmalar vardır. Biz çalışmamızda mektup, ferman ve berat gibi kaynaklara yer vermeyip, sadece kronikler üzerinde durduk. Tezimizi hazırlarken Altın Orda, Deşt-i Kıpçak ve Cuci ulusuna dair bilgilerin en erken XV. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında olduğunu tespit ettik. XV. yüzyıla ait eserlerdeki veriler yetersiz kaldığı için XVI. yüzyıla ait Osmanlı kaynaklarını da çalışmamıza dâhil ettik. İki yüzyıla ait eserlerdeki bilgileri değerlendirip, bu yüzyıllarla çalışmamızı sınırlı tutarak çalışmamızın hacmini artırmadık. Deşt-i Kıpçak ve Cuci ulusu hakkında Osmanlı Kronikleri üzerinde daha önce yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmada varolan eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır. Kronikler içerisinde Deşt-i Kıpçak, Altın Orda, Kırım Hanlığı'na dair askeri, siyasi, ticari ve sosyal meseleler ele alınarak değerlendirilmiştir.

Yüksek lisans çalışması olarak bu konunun belirlenmesinde bana yardımcı olan ve fikirleriyle yol gösteren çok değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Derya DERİN PAŞAOĞLU'na teşekkürlerimi bir borç bilirim. Her fırsatta bilgisine başvurduğum ve kütüphanesinden yararlanmama olanak sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet TEZCAN'a şükranlarımı sunarım. Osmanlıca metinleri okumamada bana yardımcı olan Öğrt. Gör. Sebahattin USTA'ya minnettarım. Bu süreçte desteklerini esirgemeyen arkadaşlarım Safiye ATALAY ve Elif ÖZDEMİR'e, maddi, manevi desteğinden dolayı eşim Orbay UZUN'a ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

Mayıs, 2017

Elif UZUN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ.....	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARI VE ESERLERİ	
HAKKINDA.....	4-66
1.1. XV. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcıları ve Eserleri	4
1.2. XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcıları ve Eserleri	26

İKİNCİ BÖLÜM

2. XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINA GÖRE	
DEŞT-İ KIPÇAK VE ALTIN ORDA HANLIĞI TARİHİNE DAİR	
BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	67-108
2.1. Deşt-i Kıpçak	67
2.2. Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Deşt-i Kıpçak	71
2.3. <i>Tevârih-i Âli Selçuk</i> 'a göre Türkiye Selçuklu Devleti'nin Suğdak Seferi.....	79
2.4. XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre <i>Tatar</i> Kavramı	89
2.5. Altın Orda Hanlığı	94
2.6. Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Altın Orda Hanlığı	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINA GÖRE KIRIM YARIMADASI VE KIRIM HANLIĞI'NIN OSMANLI HİMAYESİ'NE GİRMESİNE BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	109-143
3.1. Kırım Yarımadası	109
3.2. Kırım Hanlığı.....	112
3.3. Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Kefe'nin Fethi Öncesinde Kırım Hanlığı.....	119
3.4. Fatih Sultan Mehmed Devri'nde Kefe'nin Fethi ve Kırım'ın Osmanlı Devletine Bağlanması.....	122
3.5. XV. Ve XVI. Yüzyıl Tarih Yazıcılarına Göre Kefe'nin Fethi	126

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINA GÖRE OSMANLI HÂKİMİYETİNDEKİ KIRIM HANLIĞI'NA DAİR BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	144-232
4.1. II. Bayezid Devri'nde Kili ve Akkırman'ın Osmanlı Devleti'ne Bağlanması	144
4.2. Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesinde Kefe Sancağı'nın Rolü ve Mengli Giray Han'ın Desteği	165
4.3. Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı Arasında Askeri ve Siyasi İlişkiler	176
4.4. II. Selim ve III. Murad Dönemlerinde, Osmanlı Devleti'nin Kafkas ve İran Politikasında Kırım Hanlarının Rolü ve Şirvan Seferine İştirakları.....	189
4.5. XV. ve XVI. yy. Osmanlı Kroniklerinde Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti Arasındaki Ticari İlişkiler	231
SONUÇ	233
YARARLANILAN KAYNAKLAR	236
EKLER	256
EK-1 XV. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarının Eserlerinin Tıpkıbasımları	256
EK-2 XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarının Eserlerinin Tıpkıbasımları	304

EK-3 XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Deşt-i Kıpçak’a Dair Yer İsimleri, Coğrafi İsimler, Altın Orda ile Kırım Hanlarının Çizelgesi	446
EK-4 Haritalar	460
ÖZGEÇMİŞ	463

ÖZET

Tarihin erken devirlerinden itibaren pek çok devlete ev sahipliği yapmış olan Deşt-i Kıpçak coğrafyası, bu devletlerin askeri, siyasi, ticari ve sosyo-kültürel özelliklerini bünyesinde toplayarak sonraki devirlere yansıtmıştır. XIII. ve XV. Yüzyıllar arasında Deşt-i Kıpçak'ta hâkimiyetini sürdüren Altın Orda Devleti, Doğu Avrupa ve Karadeniz'in kuzeyine yerleşmiş, askeri ve siyasi gücüyle bölgede otorite olmayı başarmıştır. Altın Orda Hanlarının Anadolu ile olan ilişkisi Türkiye Selçuklu Devleti zamanında kurulmuştur. Osmanlı Devleti güçlenmeye başladığı yıllarda Altın Orda çöküş sürecine girdiği için, iki devlet arasındaki münasebet oldukça zayıftır. Altın Orda Devleti'nin yıkılmasının ardından Cengiz oğullarının bölgedeki varlığı, kurulan hanlıklar vasıtasıyla devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Deşt-i Kıpçak ile olan ilişkisi daha çok Kırım Hanlığı aracılığıyla gerçekleşmiş, bu sürecin başlamasında Kefe'nin fethi kırılma noktası olmuştur.

Bu çalışmada XV. ve XVI. yüzyıllarda Osmanlı Kroniklerindeki Deşt-i Kıpçak Altın Orda ve ardıllarına dair bilgiler incelenmiştir. Bu doğrultuda, Deşt-i Kıpçak coğrafyasının fiziksel özelliklerine değinilerek, bu bölgede yaşanan olaylar ortaya koyulmuştur. Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki askeri, siyasi ve ticari ilişkiler değerlendirilmiştir. Ayrıca Osmanlı müelliflerinin Tatarlara bakışı ortaya koyulmuştur. Bu bilgiler çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde müellifler, olayları anlatırken Osmanlı Devleti'nin Cengiz oğullarından daha üstün olduğunu hemen her fırsatta dile getirdikleri görülmüştür. Osmanlı kroniklerinde Cuci oğullarının yanısıra, İlhanlı Devleti ve Çağatay ulusuna, bilhassa Timur dönemine ait, veriler oldukça fazla olsa da biz konumuzu Cuci ulusuyla sınırlandırdığımız için bu bilgileri dışarda bırakmak durumunda kaldık.

Anahtar Kelimeler: Deşt-i Kıpçak, Cuci Ulusu, Kırım Hanlığı, Kefe, Altın Orda, Suğdak.

ABSTRACT

The Desht-i Qipchaq geography, which has hosted many states since the earliest periods of history, has reflected on following eras by incorporating the military, political, commercial and socio-cultural characteristics of these states. Golden Horde, which maintained its dominance during the XIII. ve XV. Centuries in Desht-i Qipchaq, has settled in Eastern Europe and the North of the Black Sea, and has become an authority in territory with military and political power. The relationship between Anatolia and Golden Horde Khans established in the period of Turkiye Seljuks State. As Golden Horde entered into period of collapse when Ottoman Empires has began to strengthen, the relationship between these two states was rather weak. After the collapse of Golden Horde, the presence of sons of Genghis Khan continued by the establishment of Khanates in the region. The relationship between Ottoman Empire and Desht-i Qipchaq was mostly done by Crimean Khanate, at the beginning of this process conquest of Kefe become breaking point.

In the current study, the information about Desht-i Qipchaq and ulus of Jochi in XV. and XVI centuries Ottoman Chronicles are examined. In the context of the research, by referring to physical properties of Desht-i Qipchaq, the events that have taken place in this region are revealed. The military, political and commercial relations between Ottoman State and Crimean Khanate is evaluated. In addition, the Ottoman authors' view of Tatars is explained. In the assessments made in the framework of this information, it is seen that authors expressed in the every opportunities that the Ottoman State was superior to the Genghis Khanates. Besides Khanates of Cuci, there are a lot of data belonging to the Ilkhanid State and Chagatai nation, especially Timurids period in Ottoman chronicles. We had to keep out this information, because we restricted our subject matter to the ulus of Jochi.

Keywords: Desht-i Qipchaq, ulus of Jochi, Crimean Khanate, Golden Horde, Kefe, Suğdak.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
AÜDTCFTAD	: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜSBED	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
kol.	: Koleksiyon
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
nr.	: Numara
S	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
T.Y.	: Türkçe Yazmalar
TDK	: Türk Dil Kurumu
TSMK	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
Vol.	: Volume
yal.	:Yalınlaştıran
yay.	: Yayınlayan
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Cuci ulusunun teşkilatlandığı Altın Orda Devleti ve bu devletin XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde yıkılmasının ardından Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren Kırım, Kazan, Kasım, Sibir, Astrahan ve Nogay hanlıklarına dair bilgiler Osmanlı tarih yazıcıların eserlerinden tespit edilmiştir. Altın Orda Tarihine ait Arapça, Rusça ve Farsça kaynakların yoğunlukta olduğu bilinmektedir. Hatta Altın Orda Devleti tarihine ait Arapça ve Farsça kaynaklar üzerinde W. De Tiesenhausen çalışma yapmış, Arapça kaynaklara ait kısım İsmail Hakkı İzmirli tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu eser *Altın Orda Tarihine Ait Metinler* adıyla yayınlanmıştır. Osmanlı kronikleri üzerinde bu doğrultuda bir çalışma yapılmadığı tespit ettik. Biz de bu alandaki eksikliği giderebilmek adına tezimizi bu doğrultuda hazırlamaya karar verdik. Bu çalışma, Deşt-i Kıpçak ve Cuci ulusuna dair bilgileri, Osmanlı Kronikleri içerisinde toparlayarak ilim dünyasına sunmayı amaçlamıştır. Kaynaklar üzerinde araştırma yaparken İlhanlı ve Timur Devletlerine dair oldukça çok bilgiye rastladık. Tezimizin çerçevesini Cuci ulusu ve Deşt-i Kıpçak olarak çizdiğimizden dolayı İlhanlı Devleti'ni ve Çağatay oğullarını çalışmamızın dışında bıraktık. Köseadağ Savaşı ile Hülâgü Han'ın, Ankara Savaşı esnasında Timur'un Anadolu'ya getirmiş olduğu Tatarlardan kısaca bahsettik. Zira Osmanlı kroniklerindeki Ankara Savaşına dair bilgiler müstakil bir eserde incelenecek kadar çoktur. Amacımız Tatarlar mevzusunu açarak Osmanlı kaynaklarını bu hususta irdelemek değil, Altın Orda'dan Anadolu'ya gelen Tatarlar varsa onların tespit edilmesi noktasında söz konusu tarihlerde *Tatar* kavramı ile kimlerin kastedildiğini ifade etmek olmuştur.

Deşt-i Kıpçak tarihi ve coğrafyası açısından Osmanlı Kroniklerinin değerlendirilmesi XV. ve XVI. yüzyıllarla sınırlı kalmıştır. Çalışmamıza Osmanlı Devleti'nin en erken tarihlerde kaleme alınan eserleriyle başlayıp, mümkün olduğunca Cuci ulusuna ait bilgiler bulmayı amaçladık. Tek başına XV. yüzyıla ait eserlerdeki bilgiler bir tez için yetersiz olduğundan XVI. yüzyılı da çalışmaya dâhil ettik. XV. ve XVI. yüzyıla ait eserlerdeki veriler tezimizi hacimli hale getirdiği için sınırlandırma yaparak, XVII. yüzyıl ve daha sonraki dönemlere ait eserleri çalışmamızın dışında bıraktık. XV. yüzyıla ve

XVI. Yüzyıla ait Osmanlı kaynaklarını tespit etmek için E. Afyoncu'nun bu alandaki rehber eserinden¹ faydalandık. Ayrıca Altın Orda Hanları ile Osmanlı Sultanları arasında erken dönemlerde mektuplaşmalar olmuştur. Feridun Ahmed Bey'in eseri *Münşeâtü's-Selâtin* bu mektupların örneklerini sunmaktadır. Fakat biz mektup, berat, ferman gibi eserlere çalışmamızda yer vermedik.

Bu çalışmayı yaparken XV. ve XVI. yüzyıllara ait eserlerin, transkripsiyonu yapılmış metinlerinden faydalandık. Bu esnada çeşitli sebeplerden ulaşamadığımız ve içeriğini inceleyemediğimiz eserler olmuştur. Refet Yalçın Balata tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış Seyyid Mir Ali Muzaffer'in *Hünkarnâme'si*, Hamdi Savaş tarafından Doktora tezi olarak çalışılan İshak Çelebi'nin *Selimnâme'si*, Şefaettin Severcan'ın yüksek lisans tezi olarak hazırladığı Keşfi'nin *Selimnâme'si*, İsmail Hakkı Çuhadar'ın yüksek lisans tezi olarak hazırladığı Sucudi'nin *Selimnâme'si*, Nazım Yılmaz tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmış Selman'ın *Cami'ü'l-Cevahir* adlı çalışması inceleme imkânı bulamadığımız çalışmalardır.

Tezimiz çerçevesinde ulaşamadığımız eserler olduğu gibi ulaşabildiğimiz fakat içerisinde konumuza dair verileri olmayan kaynaklar da vardır. M. Ebrahim Mohammad Esmail'in yüksek lisans tezi olarak çalıştığı, Kâşifi *Gazaname-i Rum (Varna ve II. Kosova)*, Necati Avcı'nın yüksek lisans tezi olarak çalıştığı Tabib Ramazan'ın eseri *Er-Risâle el-Fethiyye es-Süleymaniyye* ve aynı yazarın Doktora tezi olarak hazırladığı *Er-Risâle el-Fethiyye el-Rodosiyye es-Süleymaniyye*, Abdullah Satun'un hazırlamış olduğu Kemalpaşazâde'nin eseri *Tevârih-i Âl-i Osman III. Defter*, Abdüsselam Bilgen'in bizlere sunduğu *Ada'-i-yi-Şirazi ve Selimnâmesi*, Murat Akgün'ün Y.Lisans tezi olarak çalıştığı Harirî Abdülcelil'in eseri *Ferahâtnâme*, Ahmet Şimşirgil'in günümüz Türkçesi'ne çevirmiş olduğu Seyyid Muradi'nin kaleminden *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri: Gazavat-ı Hayrettin Paşa*, Mücahit Kaçar, Ahmet Aslantürk'ün hazırlamış olduğu Merâhi'nin *Fethnâme-i Sigetvar* ve Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt'un hazırladığı Rahimi-zâde İbrahim Çavuş, Harimî'nin *Kitab-ı Gencîne-i Feth-i Gence* adlı eserleri Deşt-i Kıpçak'a dair bilgiler içermemektedir.

¹ Erhan Afyoncu, **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**, İstanbul: Yeditepe, 2014.

Çalışmanın Birinci Bölümü'nde XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılarına göre Deşt-i Kıpçak ve Altın Orda tarihine dair bilgilerin değerlendirilmesi, İkinci Bölümü'nde XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılarına göre Kırım Yarımadası ve Kırım Hanlığına dair bilgilerin değerlendirilmesi, Üçüncü Bölümü'nde ise XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı tarih yazıcılarına göre Osmanlı Hâkimiyetindeki Kırım Hanlığı'na dair bilgilerin değerlendirilmesine yer verdik. Bu üç bölüme ait değerlendirmeleri yaparken transkripsiyon edilmiş çalışmalardan yararlandık. Ek-1'de XV. yüzyıla ait Kroniklerin ilgili sayfalarının tıpkıbasımları, Ek-2'de XVI. yüzyıla ait Kroniklerin ilgili sayfalarının tıpkıbasımları verilmiştir. Ek-1 ve Ek-2'de verilen Osmanlıca metinlerin sayfa numaralarını köşeli parantezle [] belirttik, ayrıca gerekli yerlerde metinlerin satır aralıklarını verdik. Ek-3 ve Ek-4'te Deşt-i Kıpçak, Altın Orda ve Kırım Hanlığı'na dair yer isimleri ve han isimlerini içeren tablolar ve haritalar verdik.

Çalışmamızda kullandığımız bazieserlerin orjinal nüshaları yurtdışındaki kütüphanelerde olduğu için bu belgelere ulaşamadık. Bu eserler, *Rüstem Paşa Tarihi*, Celalzâde Salih Çelebi'nin *Tarih-i Sultan Süleyman*'ı ve Celalzâde Mustafa Çelebi'nin *Selimnâmesi*'dir. Ayrıca müelliflerin Farsça ve Arapça olarak kaleme almış olduğu ve araştırmacılar tarafından transkripsiyon edilen eserleri tezimize dâhil ettik. Fakat Arapça ve Farsça konusunda yetersiz oluşumuz yazmalardaki ilgili kısımları belirlememize engel olmuştur. Bu yüzden eserlerin orjinal nüshalarını çalışmamıza dâhil edemedik.

Tezde kullanmış olduğumuz kaynakları tanıtırken önce müelliflerin hayatlarını anlatmayı uygun gördük. Çünkü müelliflerin almış oldukları eğitim ve Osmanlı Devleti'nde buldukları vazifeler ve aldıkları görevler kaleme aldıkları eserler üzerinde etkili olmuştur. Dolayısıyla çoğu zaman birebir gözlem yapabildikleri askeri, idari, siyasi ilişkilere ve teşkilatlara dair kapsamlı bilgi verme ihtimalleri yüksek olmuştur. Eserlerin hangi yönden kuvvetli olduğunu görmek müellifin hayat hikâyesiyle doğrudan ilişkilidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARI VE ESERLERİ HAKKINDA

1.1. XV. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcıları ve Eserleri

XV. yüzyılda kaleme alınan eserler arasından 14 tanesinde bu çalışma doğrultusunda bilgiler vardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş devirlerinin yaşandığı yıllar olduğu için, Deşt-i Kıpçak ve Altın Orda'ya dair bilgiler yeterli değildir. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyi ile irtibatı tam olarak 1475'ten sonra kurulmuştur. Bu tarihten sonraki gelişmeler eserlerde daha fazla göze çarpmaktadır.

Yazıcızâde Ali (*Tevârih-i Âl-i Selçuk*)

Yazıcızâde Ali'nin, Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (ö.1451) ve Ahmed Bican'ın (ö.1466'dan sonra) kardeşi olduğu düşünülmüştür.² Yazıcızâde Ali, II. Murad devrinde Mısır'da Memlûk sultanları yanında Osmanlı Devleti adına diplomatik ilişkilerde bulunmuş, siyasetle ilgilendiğini göstermiştir.³ Müellifin iyi bir eğitim aldığını, iyi derecede Arapça ve Farsça bilmesinden, Osmanlı Devleti'nde divân görevlisi ve devlet elçiliği yapabilecek kadar önemli bürokratik pozisyonlarda bulunmasından anlıyoruz. Ayrıca Yazıcıoğlu, Arapça ve Farsça yazılı eserlerin döneme damgasını vurduğu yıllarda, bu eserlerden çeviriler yaparak Arapça, Farsça ve Türkçe'ye hâkim olduğunu kanıtlamıştır.⁴

Yazıcızâde Ali'nin eseri *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, XV. yüzyıl Anadolu'su, özellikle Selçuklular ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş yılları hakkında bilgi vermektedir. II. Murad'ın isteği üzerine hazırlanmış olan çalışma *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, *Yazıcıoğlu Selçuk-nâmesi* ya

² Osman Gazi Özgüdenli, "Târîh-i Âl-i Selçûk", *DİA*, C. 40, İstanbul: 2011, s. 72.

³ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk edebiyatı Tarihi*, C.I, İstanbul: MEB, 2001, s. 499.

⁴ Yazıcızâde Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk [Selçuklu Tarihi]*, haz. Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2009, s. XXVII.

da *Yazıcıoğlu Oğuz-nâmesi* olarak adlandırılmaktadır. Eserin sade ve anlaşılır bir üslupla kaleme alındığı, XV. yüzyıl Anadolu Türkçesi'nin özelliklerini taşıdığı görülmektedir.⁵ *Tevârih-i Âl-i Selçuk* Türk ve Oğuz boylarından, Selçuklu Devleti'nden, Moğollardan, Anadolu'da kurulmuş olan beyliklerden ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından bahsetmektedir. Yazıcızâde eserini destansı hikâyeler ile harmanlamıştır. Müellif, eserin ilk kısmında Türk, Moğol ve Oğuz boyları hakkında bilgiler vermiş, hatta Oğuz Kağan Destanı'nı İslamî geleneklere göre aktarmıştır.⁶ Müellif eserin ikinci bölümünde Büyük Selçuklu Devleti'nden ve onun dağılmasıyla ortaya çıkan ardıllarından bahsetmiştir. Eserin üçüncü bölümü en kapsamlı kısım olup, Türkiye Selçuklu Devleti'ne ayrılmıştır. Beş bölümden oluşan eserin son bölümü İlhanlı Sultanı Gazan Han ile ilgilidir. Müellif eserini 827 (1424) ya da 840 (1436-37) yıllarında tamamlamıştır.⁷ Müellif, Selçuklu Tarihi'ni konu alan eserlerden faydalanarak çalışmasını tamamlamıştır. Müellifin kullandığı eserler arasında Reşîdü'd-din Fazlullâh'ın *Câmi'ü't-Tevarih* adlı eseri ve *Oğuznâme* ilk sırada yer almaktadır. Râvendî'nin *Râhatü's-sudûr ve âyetü's-sürûr* adlı çalışmasından faydalanmıştır. Müellifin eseri ile en fazla benzerlik gösteren, Farsça bir çalışma olan İbn-i Bîbî'nin *el-Evâmirü'l-'Ala'iyye fi'l-umûri'l-'Ala'iyye* adlı eseridir.⁸ Yazıcızâde Ali *Selçukname* ile ilgili kısmı tamamen İbn-i Bîbî'den almıştır. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'un bilinen dokuz nüshası bulunmaktadır. Bunlar;

1. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Koleksiyonunda nr. R. 1390, R. 1391, R. 1392 ve R. 1393 (dört nüsha),
2. Paris nüshası Supp. Turc. 737 Paris Bibliotheque Nationale, Regius,
3. Berlin nüshası Ms. Or. Quart. 1823, vollst,
4. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İsmail Saib Bölümü nr.1727,
5. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. T. 929, (Ankara, DTCD'deki ile aynıdır.)
6. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koll. Tarih, nr. 332 (neşrinin kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir.)

⁵ Özgüdenli, a.g.e., s. 72-73.

⁶ Banarlı, a.g.e., s. 499.

⁷ Özgüdenli, a.g.e., s. 72-73.

⁸ Özgüdenli, a.g.e., s. 72-73.

7. Bu nüshalar dışında Houstma neşri olarak bilinen Paris ve Leiden nüshalarından yararlanılarak M. Th. Houstma tarafından hazırlanan bir neşir daha bulunmaktadır.⁹

Tezimizin hazırlanmasında transkripsiyonu yapılmış metin için Abdullah Bakır'ın TSMK Revan nr.1391 nüshasını esas aldığı Paris, Berlin ve TSMK Revan nr. 1390 nüshaları ile karşılaştırma yaptığı çalışmasından yararlandık.¹⁰ A. Bakır *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'ın tıpkıbasım metnini aynı nüshaları kullanarak farklı bir eser halinde hazırlamıştır,¹¹ biz de tıpkıbasım için bu çalışmadan faydalandık. I. Alâeddin Keykubad devrinde Hüsamed-din Çoban komutasındaki ordunun Suğdak üzerine yapmış olduğu seferin *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'da geniş yer bulması çalışmamız için önemlidir. Ayrıca Altın Orda hanı Batu Han'ın Türkiye Selçuklu sultanları ile olan ilişkisi bizim için kıymetli bilgidir.

Ahmedî (*İskendernâme*)

Tahmini olarak 735/1334-35 yılında doğduğu düşünülen Ahmedî'nin asıl adı İbrahim, lâkabı Tâceddin ve babasının adı Hızır'dır. Ahmedî'nin hayatı hakkındaki bilgiler yetersiz ve tutarsızdır. Taşköprizâde ve Mecdî'ye göre Germiyanlı, Latîfî ve Ali'ye göre ise Ahmedî Sivashlı'dır. İlk tahsil hayatını nerede aldığı bilinmemekle birlikte, bilgisini artırmak için Mısır'a gittiği ve Şeyh Ekmeleddin'in öğrencisi olduğuna dair bilgiler kaynaklarda ortaktır. Ahmedî Mısır'dan döndüğü zaman Aydınoğulları'na sığınmış, daha sonra Germiyanlıoğulları himayesinde yaşamış, Osmanlıoğulları'na ne zaman katıldığı ise kesin bir şekilde aydınlanmamıştır. Emir Süleyman (Çelebi) ile sıkı bir ilişkisi olan müellif *İskendernâme*'deki Mevlid kısmını Bursa'da yazmıştır. Müellif eserlerinin çoğunu Süleyman Çelebi'ye ithaf etmiştir. Emir Süleyman'ın ölümünden sonra ise Ahmedî, I. Mehmed'in (Çelebi) çevresine girmeye çalışmıştır. Müellif 1412 yılında 80 yaşından daha fazla yaşamış olarak ölmüştür.¹²

İskendernâme Ahmedî'nin en ünlü eseridir. Eser 1390 yılının Mart ayında tamamlanmış, fakat nüshalar arasındaki farklılıklar müellifin eserine 810/1407 yılına kadar

⁹ Özgüdenli, a.g.e., s. 72-73.

¹⁰ Yazıcızâde Ali, a.g.e., s. XXI, LX-LXVII. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'un transkripsiyon yapılmış metninin 353-853 sayfa aralıkları arasındaki konumuzla alakalı bilgilerden faydalandık.

¹¹ Yazıcızâde 'Ali, **Selçuk-Nâme İndeksli Tıpkıbasım**, haz. Abdullah Bakır, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014, s. 26, 36.

¹² Günay Kut, "Ahmedî", **DİA**, C.2, İstanbul: 1989, s. 165.

ilaveler yaptığını göstermektedir.¹³ Osmanlı Tarihine gelinceye kadar müellif, dünya devletleri tarihinden aynı zamanda büyük ve ünlü komutanlardan bahsetmiştir. Müellif, eserine ismini verdiği Makedonyalı Büyük İskender'den (The Great Alexandre) bahsederken, onu Kur'an-ı Kerim'de geçen Zülkarneyn hikâyesi ile özdeşleştirmiştir. İdeal hükümdarın ve devlet adamının nasıl olması gerektiğini anlatmıştır. Eser bu yönüyle Türk Edebiyatında yazılmış ilk manzum İskender hikâyesi olma özelliği taşımaktadır.¹⁴ *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman* daha önceden yazılmış olmasına rağmen *İskendername*'nin sonuna eklenmiştir. Süleyman Çelebi'ye takdim edilmeden önce eserin sonuna Osmanlı Tarihi ve Mevlid eklenmiştir. Müellif kısa bir İslam Tarihi'ne de eserde yer vermiştir.¹⁵ *İskendernâme*'nin hazırlanmasında İ.Ünver'in çalışmasından faydalandık.¹⁶ İ.Ünver tıpkıbasımı için İstanbul Üniversitesi Ktp. TY 921 şeklinde kayıtlı olan nüshayı kullanmıştır.¹⁷ *İskendernâme*'yi bizim çalışmamız için önemli kılan nokta, Altın Orda hanı Canibek ile Melik Eşref arasında geçen mücadele olmuştur. Canibek Han'ın Tebriz seferi Azerbaycan bölgesinin Altın Orda hâkimiyetine girdiği dönemdir.

Şükrullâh (*Behcetü't-Tevârih*)

II. Murad ve bilhassa Fatih Sultan Mehmed devrinde ön plana çıkmış bir ilim adamı olan Şükrullâh, 1388 yılında doğmuştur. Babası Şihâbeddin Ahmed ve dedesi Zeynüddin Zeki olarak bilinmektedir.¹⁸ H. İnalçık'ın verdiği bilgilere göre, Şükrullâh II. Murad devrinden önce Bursa'da Osmanlı Şehzadesi İsa Çelebi'nin yanında (1402-1403) bulunmuştur. Fetret Devrinin yaşandığı bu yıllarda Şükrullâh hangi Çelebi başa gelirse, onun yanında yer almıştır.¹⁹ Fetret devrindeki yaşanan olaylara şahit olan müellif, II. Murad devrinde, ilmiye sınıfına mensup olmuştur. Bursa'da kadılık görevi²⁰ yapmış olan Şükrullâh ayrıca elçilik için de vazifelendirilmiştir. İlk olarak Karamanoğlu İbrahim Bey'e

¹³ Ahmedî, *İskender-nâme*, İnceleme-Tıpkıbasım, haz. İsmail Ünver, Ankara: TDKY, 1983, s. 12-14.

¹⁴ Melike Gökçan Türkdoğan, "Ahmedî'nin İskendernâmesi'nde Kadın Hükümdar Modeli ve Kraliçe Kaydafa", *Turkish Studies*, Vol. 4/7, Ankara:2009, s. 761.

¹⁵ N. Atsız Çiftçioğlu, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul: Türkiye Yayınevi 1947, s. 4.

¹⁶ Çalışmamızda, İ. Ünver'in inceleme ve tıpkıbasım olarak hazırlamış olduğu eserin 61b, 62a, 64a, 64b sayfalarını kullandık. Bazı araştırmacılar *İskendernâme*'nin 8250 beyit olduğunu ifade etse de, İsmail Ünver çalışmasında 8754 beyit olarak eseri yayınlamıştır.

¹⁷ Ahmedî, a.g.e., s. 27.

¹⁸ Sara Nur Yıldız, "Şükrullâh", *DİA*, C.39, İstanbul: 2010, s. 257.

¹⁹ Halil İnalçık, "Tarihçi Şükrullâh Çelebi (1380?-1460)", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, ed. Istvan Vasary, Vol. 61 (1-2), Budapest: Akadémiai Kiado, 2008, s. 113-114.

²⁰ Yıldız, a.g.e., s. 257.

ve 1448 yılında da Karakoyunlu hükümdarı Mirza Cihanşah'a elçi olarak gönderilmiştir.²¹ Şükrullâh eğitimli bir aileden gelmesi hasebiyle iyi yetişmiş, döneme ait birçok eseri okuyup değerlendirmiştir. Eserlerini Farsça kaleme almıştır.²² Şükrullâh'ın ölüm tarihiyle ilgili olarak Babinger 1488 (?) yılını vermiştir.²³ Müellifin 864 (1459/60)²⁴ veya 1464'ten sonra öldüğünde belirtilmiştir.²⁵

Şükrullâh'ın eseri *Behcetü't-Tevârih*, Osmanlı Tarihi'ne ait en erken kitaplardan birisidir. Bu eser 1456-1459 yılları arasında Bursa'da kaleme alınmıştır. Eserini 13 bölüm şeklinde hazırlayan Şükrullâh, eserin ilk sekiz bölümünde kâinatın ve Hz. Âdem'in yaradılışı, Çin, Türk, Rum, Hint ve Habeş gibi kavimlerin yanı sıra Hz. Peygamberimizin hayatı, ailesi, sahabeler ve mezhep imamlarından bahsetmiştir.²⁶ Müellif, yine dünyanın yaradılışı anlatılırken Müslümanlar dışında Museviler, Zerdüşter, Bizans ve Roma Kilisesine bağlı Hıristiyanlar'dan bahsetmiştir. Dokuzuncu bölümde dine mensup kişiler hakkında bilgilere yer vermiştir. 10. bölümde ise klasik döneme ait Yunan Filozoflarından bahsedilmiştir. 11. bölümde daha çok İran tarihi ve coğrafyası hakkında bilgi verilmiş, İran'ın efsanevi hükümdarı Keyûmers, Pişdâdiler ve Keyâniler anlatılmıştır. Yine bu bölümde Emeviler hakkında da bilgi sunulmuştur. 12. bölümde Abbâsîler, Fâtımîler, Tâhirîler, Büveyhîler, Sâmânîler, Gazneliler ve Selçuklulardan bahseden müellif Moğolların istilasıyla bölümü tamamlamıştır. Müellif eserin son bölümünü Osmanoğullarına ayırmıştır.²⁷ Eserini Farsça olarak kaleme alan Şükrullâh, ağıdalı bir dil seçmeyip çalışmasında söz sanatlarına fazla yer vermemiştir. Eserini Fatih Sultan Mehmed'in sadrazamı Mahmud Paşa'ya ithafen yazmış ve ona sunmuştur.²⁸ Şükrullâh eserini kaleme alırken II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemindeki olaylara şahit olmuş, ayrıca kaynaklara da başvurmuştur. Müellif eserini hazırlarken, Hasan b. Ali Hammâd'ın kaleminden *Kütü'l-Ervâh*, Şeyh Cafer Muhammed-i Taberî'nin *Târîh-i Taberî*, Kadı Beyzâvî'nin *Nizâmü't-Tevârih* adlı eserini kullanmış, bunların yanısıra pek

²¹ Franz Babinger, **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s.20.

²² Şükrullâh Efendi, **Behcetü't Tevârih Tarihini Aydınlightında**, haz. Hasan Almaz, İstanbul: Mostar, 2013, s.25-28.

²³ Babinger, a.g.e., s. 21.

²⁴ Ayla Demiroğlu, "Behcetü't-Tevârih", **DİA**, C.5, İstanbul: 2005, s. 349.

²⁵ Abdülkâdir Özcan, "Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü", **EÜSBED**, S.14, 2003/1, s. 55.

²⁶ Demiroğlu, a.g.e., 2005, s. 349.

²⁷ Yıldız, a.g.e., s. 257.

²⁸ Şükrullâh Efendi, a.g.e., s. 40.

çok Arapça ve Farsça kaynaklardan yararlanmıştır. *Behçetü't-Tevârih*'in 16 nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

1. Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3059,
2. Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 4902,
3. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan Bölümü nr.1538, 1539,
4. İstanbul Üniversitesi Nadir eserler Kütüphanesi Farsça Yazmalar Bölümü nr.811,
5. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, nr. 2990,
6. Serez, nr.1891,
7. Fatih, nr. 4203,²⁹
8. AÜDTCFK, Yazmalar bölümü, M. Con Koleksiyonu nr. 441,
9. TTK Kütüphanesi nr. Y/312
10. Tahran Milli Kütüphanesi nr. 376,
11. Tacikistan Yazma Eserler Enstitüsü, nr. 993.1246.1,
12. Londra British Museum, nr. Or. 1627,
13. Münih Kraliyet Kütüphanesi, nr. 288,
14. Paris Milli Kütüphanesi, nr. 90-91,
15. Petesburg Umumi Kütüphanesi, nr. 269,
16. Viyana Milli Kütüphanesi, nr. 828'dir.³⁰

Bu tezde Hasan Almaz'ın Ayasofya nüshasını esas aldığı, dipnotlarda metin içi farklılıkları vermek için Nuruosmaniye, Serez ve Türk Tarih Kurumu nüshalarını kullanarak hazırlamış olduğu *Behçetü't-Tevârih*'ten yararlandık. Müellifin Moğollarla ilgili kısımda Cengiz Han'ın topraklarından ve yayılma alanından bahsederken Deşt-i Kıpçak'ı da içine almış olması bu esere çalışmamızda yer vermemize sebep olmuştur. Moğolların Anadolu'yu istila etmeleri eserde anlatılsa da İlhanlı dönemini kapsadığı için dâhil etmedik.

²⁹ Demiroğlu, a.g.e., s. 349.

³⁰ Almaz, a.g.e., s. 41-49.

Karamânî Mehmed Paşa (*Tevarihü's-Selâtni'l-Osmâniye*)

Nişâncılık ve Vezir-i azamlık görevlerinde bulunan Karamânî Mehmed Paşa, Karaman'dandır. Müellifin asıl adı Mehmed Paşa b. Ârif Çelebi el-Celâlî es-Sıddîkî vakfiyesinde ve mezar taşında geçmektedir. Müellif erken yaşta Konya'da medrese eğitime başlamış, ardından Musannifek ve Alâeddin Ali et-Tûsî'den ders alarak eğitim hayatını tamamlamıştır.³¹ Babası Arif Çelebi'dir. Mevlana Celâleddîn Rumi'nin torunlarından birisi olan Mehmed Paşa, Oruç Beğ'in çağdaşıdır. Fatih Sultan Mehmed'in ünlü sadrâzamı Mahmud Paşa ile tanışmıştır.³² Divan Kâtipliği yapan müellif, Mahmud Paşa sayesinde 1464 yılında Nişancı olmuştur.³³ Karamânî Mehmed Paşa'nın ileri görüşlülüğü ve düşünceli tavrı kısa süre içerisinde Fatih Sultan Mehmed'in dikkatini çekmiştir. 1478 yılında Gedik Ahmed Paşa'nın azledilmesinden sonra boşalan Sadrazamlık vazifesine Karamânî getirilmiştir. Müellifin kaleminin kuvvetli olduğu, Uzun Hasan'a yazmış olduğu siyasi mektupların üslup ve içeriğinin çok beğenilmiş olmasından anlaşılmaktadır.³⁴ İyi bir medrese eğitimi almış olan Karamânî Mehmed Paşa, Arapça ve Farsça'ya hâkimdir.³⁵

Karamânî Mehmed Paşa, eseri *Tevarihü's-Selâtni'l-Osmâniye* (*Osmanlı Sultanlarının Tarihleri*) adlı çalışmasını Arapça olarak kaleme almıştır. Osmanlı sultanlarını anlattığı çalışması bu alanda yapılmış ilk çalışmalardan biridir. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Eserin ilk kısmı Selçukluların, Anadolu'ya gelişinden Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkışına kadar olan süreci anlatmaktadır. Eserin ikinci bölümünde ise müellif, Fatih Sultan Mehmed'in tahta oturmasıyla başlayıp, 1480 yılına kadar olan Fethler, imar ve inşaa faaliyetleri gibi olayları anlatmıştır. Kendisinin de sürekli devlet işleriyle uğraşması ve devlet erkânının içinde yer alması pek çok vaziyete şahit olmasına sebep olmuştur. Eserin iki nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

1. Ayasofya Müzesi I. Sultan Mahmud Kütüphanesi bölümünde nr.3204,
2. Süleymaniye Kütüphanesi Âşir Efendi Kitapları nr. 234 şeklinde kayıtlıdır.³⁶

³¹ Yusuf Küçükdağ, "Karamânî Mehmed Paşa", *DİA*, C. 24, İstanbul: 2001, s. 499.

³² Babinger, a.g.e., s. 27.

³³ Küçükdağ, a.g.e., s. 450.

³⁴ Babinger, a.g.e., s. 27.

³⁵ Küçükdağ, a.g.e.,s. 450-451.

³⁶ Karamânî Mehmed Paşa, a.g.e, s. 323.

İbrahim Hakkı Konyalı'nın sadeleştirerek günümüz harflerine çevirmiş olduğu *Osmanlı Sultanları Tarihi* adlı eserden yararlandık. İ. Hakkı Konyalı eseri hazırlarken Ayasofya Müzesi I. Sultan Mahmud Kütüphanesi bölümünde nr. 3204'teki nüshayı esas almıştır. *Osmanlı Sultanları Tarihi*'ni çalışmamız için önemli kılan nokta Kefe'nin alınmasından bahsetmiş olmasıdır.³⁷

Âşıkpaşazâde (*Tevârih-i Âl-i Osman*)

Asıl adı Derviş Ahmed olan müellif, *Âşıkpaşa* mahlasını kullanmıştır. Sülalesinde çok fazla âşıkların olması ve bilhassa dedesi Âşık Paşa'dan ötürü bu isimle anılmıştır.³⁸ Âşıkpaşazâde, 1392/1393-1492 yılları arasında yaşamış,³⁹ II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yıllarının tamamına, II. Bayezid'in saltanatının ise ilk 20 yılına tanıklık etmiştir.⁴⁰ Âşıkpaşazâde'nin medrese eğitimini aldığına dair veri yoktur. Eserinden anlaşıldığı kadarıyla Elvan Çelebi Tekkesi, sık sık gittiği bir mekândır. Müellifin eserinde Arapça ve Farsça unsurlara yer vermiş olması, bu dilleri bildiğinin göstergesidir.⁴¹

Âşıkpaşazâde kaleme almış olduğu *Tevârih-i Âl-i Osman* (*Âşıkpaşazâde Tarihi*) ile *Tevârih-i Âl-i Osman* yazma geleneğini başlatan aynı zamanda ilk müstakil Osmanlı Tarihi yazan kişi olmuştur. Ahmedî, Şükrullâh ve Enverî'nin kronikleri Osmanlı tarihi anlatmış olsalar da, onlar önce dünya tarihi yazıp daha sonra onun bir eki olarak Osmanlı Tarihi'ni ele almışlardır.⁴² Âşıkpaşazâde eserini yazarken I. Bayezid'e kadar olan olayları, bugüne ulaşmamış olan Yahşi Fakih'in *Menâkıbnâme* adlı eserinden nakl yoluyla aktarmıştır. Müellif *Menâkıbnâme*'yi bizzat Yahşi Fakih'in elinden armağan olarak almıştır.⁴³ Âşıkpaşazâde, eserinde hem Yahşi Fakih'den nakl ettikleriyle, hem de uzun yıllar yaşamış olmanın verdiği tecrübeyle, zengin bir anlatım yakalamıştır.⁴⁴ Soru-cevap ve bab'lar şeklinde hazırlanan eserin ne zaman bitirildiği konusu muallâktır. Ayrıca 166. Bab'dan

³⁷ Karamânî Mehmed Paşa, "Osmanlı Sultanları Tarihi", **Osmanlı Tarihleri I**, çev. İbrahim Hakkı Konyalı, haz. Nihal Atsız Çiftçioğlu, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 323-324.

³⁸ Abdülkadir Özcan, "Âşıkpaşazâde", **DİA**, C.4, İstanbul: 1991, s. 6.

³⁹ **Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. XVIII.

⁴⁰ Halil İnalçık, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", **Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, der. Oktay Özel, Mehmet Öz, Ankara: İmge Yayınevi, 2005, s.119-122.

⁴¹ **Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]**, s. XX.

⁴² Victor L. Ménage, "Osmanlı Tarihçiliğinin İlk Dönemleri", **Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, der. Oktay Özel Mehmet Öz, Ankara: İmge Yayınevi, 2005, s. 83.

⁴³ İnalçık, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", s. 121.

⁴⁴ Ménage, a.g.e, s. 85.

sonraki bölümlerin başkaları tarafından eklenmiş olabileceği muhtemeldir.⁴⁵ Âşıkpaşazâde, gözlemleri ve Yahşi Fakih'in *Menakıbnâmesi*'nin yanı sıra Koca Nâib' Umur Beğ ve Şeyh Mahmud rivayetlerini kaynak olarak kullanmıştır. Müellif eserini tahminen 1502 yılında tamamlamıştır.⁴⁶

Tevârih-i Âl-i Osman'ın yurt içinde ve yurt dışında toplam 16 nüshası bulunmaktadır. Bunlar; Berlin nüshası, Emanet Hazinesi nüshası, Arkeoloji nüshası, Upsala nüshası, Mortsmann nüshası, Dresden nüshası, Nikolsburg nüshası, Vatikan nüshası, Viyana nüshası, Paris nüshası, Oxford nüshası, Süleymaniye nüshası, Arkeoloji nüshası, Kilisli Rıfat nüshası, Mısır nüshası ve Ahmed Vefik Paşa nüshası'dır. N. Öztürk Âşıkpaşazâde'nin eserini yayınlarken Berlin nüshası yazmasını temel almıştır.⁴⁷ Biz de çalışmamızda N.Öztürk'ün hazırlamış olduğu transkripsiyona ve tıpkıbasıma yer verdik.⁴⁸ Bu eseri bizim için önemli kılan noktalar, Gedik Ahmed Paşa'nın Kefe, Menkub gibi kaleleri alması ve II. Bayezid Devri'nde Kili ve Akkirman'ın alınması olmuştur.

Sarıca Kemâl (*Selâtin-nâme*)

Divan şairi olarak bilinen müellifin hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır: Kemâl-i Zerd ve Mevlânâ Kemal⁴⁹ olarak da anılan müellif, kendini eserinde *Kemâl* olarak tanıtmaktadır. Fakat daha sonraki yıllarda Fuat Köprülü ve Babinger, *müellif Sarıca Kemâl* olarak göstermişlerdir. Doğum ve ölüm tarihleri hakkında kesin bilgi olmayan Sarıca Kemâl, tüm kaynaklarda Bergamalı olarak gösterilmiştir. Sarıca Kemâl'in ilk vazifesi Vezir-i Azam Mahmud Paşa'nın iç oğlanlarını eğitmek olmuştur. Mahmud Paşa'nın ölümünün ardından ise Hasköy'e çekilmiştir.⁵⁰

⁴⁵ Özcan, a.g.e., s.7.

⁴⁶ Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], s. XXXI.

⁴⁷ Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], s. XXXI-XL.

⁴⁸ Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], s. 261-285, söz konusu sayfa aralıkları değerlendirme metninde kullanmış olduğumuz sayfaları içermektedir.

⁴⁹ İsmail E. Erünsal, "Sarıca Kemal", *DİA*, C. 36, İstanbul: 2009, s. 150.

⁵⁰ Robert Anhegger, "Selâtin-nâme Müellifi Kemal", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. IV, İstanbul: 1952, s. 448.

Sarıca Kemâl'in eseri *Selâtin-nâme* veya *Tevârih-i Âl-i Osman* II. Bayezid adına yazılmış ve ona ithaf edilmiştir. Müellif eserini 1490 yılında kaleme almıştır.⁵¹ Sarıca Kemâl eserinin 3600 beyitten oluştuğunu söylemesine rağmen, N. Öztürk çalışmaları neticesinde 3029 beyit olduğunu açıklamıştır. Eserini Türkçe olarak kaleme alan müellifin en büyük gayesi, II. Bayezid'in dikkatini çekmek olmuştur. Fakat *Selâtin-nâme*, yazarın beklediği itibara layık olamamıştır.⁵² Sarıca Kemâl eserine başlarken Allah'a hamd-ü senâ ve Peygamberimize methiye sunduktan sonra dört halifeden bahsetmiş, II. Bayezid'i övmüştür. Kapı Ağalarına, Kazaskerlere, II. Bayezid devrindeki bazı vezirlere ayrı bölümler ayırmıştır.⁵³ Eserde meydana gelen tekrarlar ve verilen farklı tarihler ilim dünyasını tereddütte bırakarak olayın aydınlanamamasına sebebiyet vermiştir.⁵⁴ N. Öztürk'ün tespitine göre Osmanlı Tarihi kısmını yazarken Şükrüllâh'ın eseri *Behcetü't-Tevârih*'e başvurmuştur. Bunun dışında herhangi bir kaynak tespit edilememiştir. *Selâtin-nâme*'nin tek bir nüshası vardır. Bu nüsha: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY. nr. 33'de kayıtlıdır. Müellif, referans aldığı kaynaklar hakkında bilgi vermediği için, kullandığı kaynaklar belirlenememiştir.⁵⁵

Bu tezi hazırlarken N. Öztürk'ün İstanbul Üniversitesi T.Y. nr. 33'de kayıtlı olan nüshadan çalışarak ortaya koymuş olduğu *Selâtin-nâme* adlı eserden faydalandık.⁵⁶ Müellif Kili ve Akkirman'ın alınması hadisesinden bahsettiği için bu eseri kaynaklarımız arasına aldık.

Tursun Bey (*Târîh-i Ebü'l-Feth*)

Fatih Sultan Mehmed devrine damgasını vuran tarihçi Tursun Bey'in gerçek adı Tur-i Sinâ'dır. Müellifin hayatı hakkındaki bilgilerin çoğu eseri *Târîh-i Ebü'l-Feth*'te geçmektedir. Fakat bu kaynakta Tursun Bey'in babası hakkında bilgi yoktur. Amcası Cebe Ali Beğ olarak gösterilmiştir. Bursa Kadı Sicilleri'nde Tursun Bey'in babası Hamza Beğ

⁵¹ Necdet Öztürk, "II. Bayezid Devri Tarihçilerinden Sarıca Kemâl", **Prof. Dr. Fikret İşıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı**, İstanbul: Dünya Basımevi, 1995, s. 221.

⁵² **XV. YY. Tarihçilerinden Kemâl Selâtin-nâme (1299-1490)**, haz. Necdet Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2005, s. XXIX-XXX.

⁵³ Öztürk, a.g.e., s. 222.

⁵⁴ **XV. YY. Tarihçilerinden Kemâl Selâtin-nâme (1299-1490)**, s. XXXI-XXXIV

⁵⁵ **XV. YY. Tarihçilerinden Kemâl Selâtin-nâme (1299-1490)**, s. XXXI-XXXIV.

⁵⁶ **XV. YY. Tarihçilerinden Kemâl Selâtin-nâme (1299-1490)**, s.190-193, bahsi geçen sayfa aralığı çalışmamızın değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz kısımdır.

olarak verilmiştir. Tursun Bey'in ailesi 782-885/180-1480 yılları arasında Osmanlı Devleti için önemli rol oynamışlardır. Müellifin ne zaman doğduğu tam olarak bilinmiyor olsada 829/1426 yılı verilmiştir.⁵⁷ Tursun Bey, Türkçe, Arapça ve Farsça'ya hâkim, edebî sanatlarda başarılı bir münşîdir. Osmanlı Devleti'nde Divân Kâtibi, Anadolu Defterdarı, Anadolu Defter Kethüdalığı vazifelerini yerine getirmiştir.⁵⁸ Müellif hakkında bilmemiz gereken bir diğer önemli bilgi de *Lebîbî* mahlasını kullanmış olmasıdır.⁵⁹

Tursun Bey'in eseri *Târîh-i Ebü'l-Feth*, Fatih Sultan Mehmed devrini ve onun fetihlerini anlatmaktadır. *Târîh-i Ebü'l-Feth*, Tursun Bey'in geriye bıraktığı tek çalışmasıdır. Eserin neşir tarihi tam olarak bilinmemekle, ilk neşirini yapan Mehmed Arif Bey'e göre 1498-1499 yılları arasında yazıldığı muhtemeldir. Eser önsöz, giriş ve metin kısmı olmak üzere üç bölümden oluşur. Eserin yazılış amacı önsözde verilmiştir. Giriş bölümü bir nevi nasihatname türünde olan çalışmanın üçüncü bölümü Fatih Sultan Mehmed devri siyasi olaylarını anlatmıştır. Müellif olayları anlatırken bazı hadiseleri atlamış veya yazma gereği hissetmemiştir.⁶⁰ Tursun Bey ağır, ağdalı bir dil ve süslü nesirle eserini kaleme almıştır. Bu tarzla eser yazmanın ilk örneklerinden birini Tursun Bey sunmuştur.⁶¹ Müellif, *Ebü'l feth*'in kaynaklarından bahsetmemiş, eserinde bahsettiği olaylar için "*Müşâhede ettim ve beyne'n-nâs tevâtür ile sabittir*" ifadesini kullanmıştır. Bu söze göre, eserinde anlattığı olaylar kendi gözlemlerini ve herkesin bildiği bilgileri içermektedir.⁶² Tursun Bey eserinin giriş kısmı için farklı kaynakları kullandığını dile getirmiştir. Nasırüddin Tûsî'nin *Ahlak-ı Nasırî*'si ve Nizamüddin Arûdi'nin *Çahar Makala*'sı müellifin kullandığı kaynaklardır.⁶³ *Târîh-i Ebü'l-Feth*'in altı nüshası vardır. Bunlar:

⁵⁷ Kenan İnan, "Tursun Beg", www.ottomanhistorians.com' *Historians of the Ottoman Empire*, eds. C. Kafadar ve diğerleri, USA: October 2011, s. 1.

⁵⁸ İnan, "Tursun Beg", s. 1-2.

⁵⁹ Babinger, a.g.e., s. 29.

⁶⁰ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l Feth*, haz. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası, 1977, s. XIX-XXVII.

⁶¹ Kenan İnan, "Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı", *Osmanlı*, C. 8, Ankara: 1999, s. 293.

⁶² Tursun Bey, a.g.e., s. 7.

⁶³ İnan, "Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih'in Tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzı", s. 299. Tursun Bey'in eserinde kullanmış olduğu kaynaklar hakkında Kenan İnan doktora çalışmasında detaylı bilgi vermiştir. Bkz. Kenan İnan, *A Summary and Analysis of the Tarih-i Ebü'l-Feth (History of the Father of Conguest) of Tursun Bey (1488)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The Universty of Manchester, 1993, s. 49-80.

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY 4369,
2. Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3032,
3. TSMK, Revan, nr. 1097,
4. TSMK, Revan, nr. 1098,
5. TSMK, Hazine, nr. 1470,
6. Vienna, Österreichische Nationalbibliothek, nr. 984 şeklinde kayıtlıdır.⁶⁴

Tursun Bey'in eseri üzerinde çalışan ve günümüz harfleriyle *Târîh-i Ebü'l-Feth*'i yayınlayan Mertol Tulum, çalışmasını hazırlarken Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3032, TSMK, Revan, nr. 1097, TSMK, Revan, nr. 1098, TSMK, Hazine, nr. 1447 şeklinde kayıtlı nüshalardan faydalanmıştır.⁶⁵ Biz de tezimizde M. Tulum'un hazırlamış olduğu eserden faydalandık.⁶⁶ Bu çalışmada *Târîh-i Ebü'l-Feth*'in tıpkıbasımı için H. İncalcık ve R. Murphey'in Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3032, nüshasını kullanarak hazırlamış oldukları faksimile metinden faydalandık.⁶⁷ Gedik Ahmed Paşa'nın Kefe'yi Cenevizlilerin elinden alması, II. Bayezid'in Kili ve Akkirman'ı fethetmesi *Târîh-i Ebü'l-Feth*'i çalışmamız için önemli bilgilerdir.

Oruç Beğ (*Tevârih-i Âl-i Osman*)

Oruç Beğ'in hayatına dair bilgiler kitabında verdikleri ile sınırlıdır. Oruç Beğ Edirne'de doğmuş ve *Adil* adında bir Kazzâz'ın oğludur. Kâtip olarak da anılan müellif,⁶⁸ Cambridge ve Manisa nüshalarında kendisini *Oruç bin Âdil el Kazzâz Kâtibü'l-Edrenevî* şeklinde ifade etmiştir. Müellifin tam olarak kaç yılında doğduğu bilinmiyor, XV. yüzyılın ilk çeyreğinde doğmuş olabileceği tahmin ediliyor. Oruç Beğ'in nasıl bir eğitim aldığı hususunda bilgi sahibi olamıyoruz, eseri incelendiğinde Arapça ve Farsça'yı bildiği aşikârdır.⁶⁹ Babinger'e göre bilinen en eski Osmanlı tarihçisi olan Oruç Beğ,⁷⁰ Fatih Sultan

⁶⁴ İnan, "Tursun Beg", s. 5.

⁶⁵ Tursun Bey, a.g.e., s. XXVII-XXIX.

⁶⁶ Tursun Bey, a.g.e., s. 169-205, vermiş olduğumuz sayfa aralığı, esere ait bilgileri çalışmamızda değerlendirdiğimiz bölümdür.

⁶⁷ Halil İncalcık-Rhoads Murphey, **The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg**, Minneapolis-Chicago: Bibliotheca Islamica, 1978, s. 27.

⁶⁸ Babinger, a.g.e., s. 25.

⁶⁹ **Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi(1288-1502)]** haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014, s. XXIII.

⁷⁰ Babinger, a.g.e., s. 25.

Mehmed ve II. Bayezid zamanlarında yaşamıştır. 1503 yılında vefat ettiği tahmin edilmektedir.⁷¹

Oruç Beğ'in eseri *Tevârih-i Âl-i Osman (Oruç Beğ Tarihi)*, Osmanoğullarının şeceresinden, Cengiz Han'ın bazı seferlerinden, Süleyman Şah ve Ertuğrul Gazi hakkında bilgilere yer vermiştir. Ayrıca müellif, Hz. Peygamber, Dört Halife Devri, Emeviler ve Abbasiler hakkında kısaca bilgi vererek İslam Tarihini de hatırlatmıştır. Müellif eserini 1502 yılında tamamlamıştır. Oruç Beğ'in kullandığı kaynaklar arasında Yahşi Fakih'in *Menâkıbnâme*'si bulunmaktadır. Müellif muhtemelen 1422'ye kadar olan hadiseleri *Menâkıbnâme*'den aktarmıştır. Müellif, *Tarihi Takvimler*, *Gazavatnâmeler* ve *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'lardan da faydalanmış, 1402 Ankara Savaşı hakkında verdiği bilgileri ise, bu savaşa katılan ve yaşları kemâle eren yeniçerilerden aktarmıştır. Oruç Beğ, II. Murad, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerini yazarken, kendi gözlem ve birikimlerini kullanarak sade ve anlaşılır bir ifadeyle yazmıştır.⁷² *Oruç Beğ Tarihi*'nin hem yurt içinde hem de yurtdışında nüshaları mevcuttur. Bunlar:

1. Oxford Bodleian Kütüphanesi (Ravel, or. 5),
2. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesinde (Dd. II. 15)
3. Manisa Genel Kütüphanesi, Muradiye nr. 5506/2,
4. Paris Bibliothèque Nationale, Supplement Turc 1047,
5. Paris Bibliothèque Nationale, anciend fondsTurc 99,
6. Roboly Nüshası
7. Paris Bibliothèque Nationale, Supplement Turc. nr. 922 (E. Blochet, Catalogue des Manuscrits turcs, Paris 1933, II, 97 şeklinde kayıtlıdır.⁷³

N. Öztürk, *Oruç Beğ Tarihi*'ni hazırlamak için Paris Bibliothèque Nationale, ancien fond Turc 1047 nüshası esas alınmıştır. Manisa Genel Kütüphanesi, Muradiye nr. 5506/2 ve Paris Bibliothèque Nationale, anciend fonds Turc 99 nüshaları karşılaştırma yapmak için kullanmıştır. Biz de Öztürk'ün bu eserinden faydalandık.⁷⁴ Şeyh Bedreddin'in Balkanlara geçmek için Kefe'yi kullanması, Kefe'nin Osmanlı topraklarına katılması, eski dönemlerde

⁷¹ Abdülkadir Özcan, "Oruç b. Âdil", *DİA*, C. 33, İstanbul: 2007, s. 425.

⁷² Özcan, "Oruç b. Âdil", s. 425.

⁷³ **Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]**, s. XXVI-XXXII.

⁷⁴ **Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi(1288-1502)]**, s. 37-126, vermiş olduğumuz sayfa aralığı, esere ait bilgileri çalışmamızda değerlendirdiğimiz bölümdür.

İbn-i Madyan isimli hükümdardan bahsederken Deşt-i Kıpçak'a değinilmesi ve II. Bayezid devrinde Kili ve Akkirman'ın alınması gibi konular *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı bizim için önemli kılmıştır.

Behiştî Ahmed Sinan Çelebi (*Behiştî Tarihi*)

Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi olarak tanıdığımız müellif Ménage'e göre 1466-7 yılında doğmuştur.⁷⁵ Sinan Çelebi Osmanlı sarayına girmiş, uzun yıllar II. Bayezid'in hizmetinde çalışmıştır. Daha sonra padişahın nazarından düşen Bihiştî, can korkusundan İran'a kaçmıştır.⁷⁶ Burada Ali Şir Nevaî ve Mevlâna Câmî ile tanışarak onların bilgi ve tecrübelerinden faydalanmıştır. Bursalı Mehmed Tahir, Sinan Çelebi'nin İran'dan dönüşünde Keban Beyliği hizmetine tayin edildiğini söylemektedir. Burada bulunduğu sırada Acem şairlerini kendine örnek alarak beş hikâyeyi bir araya getirip bir *hamse* nazmetmiştir.⁷⁷ Ayrıca Mevlana Câmî ve Ali Şir Nevaî'nin ricası üzerine tekrar saraya dönen müellif padişah tarafından affedilmiştir.⁷⁸ Bihiştî sarayda eski mertebesine erişmiştir.⁷⁹ Babinger, Sinan Çelebi'nin 1520'de⁸⁰ öldüğünü iddia etmesine rağmen, II. Bayezid'in son zamanlarında var olduğu ve 1512 yılından kısa bir süre sonra daha yaşadığı muhtemeldir.⁸¹

Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi'nin eseri *Behiştî Tarihi (Tevârih-i Âl-i Osman)*, Osman Gazi'den başlayıp II. Bayezid devrini de içine alarak sekiz bölüm halinde yazılmıştır.⁸² Sinan Çelebi eserini muhtemelen 1511 yılında tamamlamış, eserinde beyitlere yer vererek Farsça, Arapça ve Türkçe'yi bir arada kullanmıştır. Behiştî Ahmed Sinan Çelebi eserini hazırlarken kullandığı kaynakların isimlerini vermemiş olmasına rağmen İdris-i Bidlisî ve Neşrî'yi kullandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca II. Bayezid devri olaylarını görgü tanığı olarak kaleme almıştır. *Behiştî Tarihi*'nin dört nüshası vardır. Bunlar:

⁷⁵ Hasan Aksoy, "Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi", *DİA*, C. 6, İstanbul: 1992, s.144. Müellif, 1507 yılında daha 40 yaşına ulaşmadığını söylemektedir. Bu yüzden doğum tarihi 1467-8 olarak kabul edilebilir. Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi, **Behiştî Tarihi (791-907/1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin)**, haz. Fatma Kaytaç, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: 2011, s. XV.

⁷⁶ Aksoy, a.g.e., s. 144.

⁷⁷ Bursalı Mehmet Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri II**, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul: Yaylacık Matbaası 1972, s. 73.

⁷⁸ Babinger, a.g.e., s. 49.

⁷⁹ Aksoy, a.g.e., s. 145.

⁸⁰ Babinger, a.g.e., s. 49.

⁸¹ Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi, a.g.e., s. XIV-XX.

⁸² Aksoy, a.g.e., s. 145.

1. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nr. 2410,
2. British Library Add. 7869,
3. TSMK Revan nr. 1270,
4. British Library Add. 24.955, şeklinde kayıtlıdır. ⁸³

F. Kaytaç, eserin Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerine ait kısımlarını British Library Add. 24.955 nüshasından transkripsiyon etmiş, II. Bayezid devrine ait bölüm için TSMK Revan nr. 1270 nolu nüshayı kullanmıştır. Bizde F. Kaytaç'ın yapmış olduğu çalışmadan faydalandık.⁸⁴ Müellifin eserini bizim çalışmamız için değerli kılan noktalar: Şeyh Bedreddin'in Kefe'yi kullanarak Balkanlara geçmiş olması, Fatih Sultan Mehmed döneminde Kefe, Menkub ve Azak gibi kalelerin alınmış olması, II. Bayezid devrinde Kili ve Akkirman'ın alınmasıdır. Fatma Kaytaç *Behiştî Tarihi*'ni doktora tezi olarak çalışmıştır.

Enverî (*Düstûrnâme*)

XV. yüzyıl ortalarında yaşayan Enverî, Fatih Sultan Mehmed devri tarihçilerindedir. Enverî'nin hayatına dair bilgilerimiz eserinden derlenenlerden öteye gitmemektedir. Müellifin gerçek adı, ailesi, nereli olduğu, mesleği, eğitimi ve *Enverî* mahlasının menşei hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Eseri *Düstûrnâme*'ye göre Arapça ve Farsça bilen, belli ölçüde eğitim almış, bazı tarih kitaplarını okumuş, orta seviyeli bir şairdir. Enverî, Fatih Sultan Mehmed ve Mahmud Paşa ile birlikte birçok sefere katılmış,⁸⁵ hatta 1462 yılında gerçekleşen Midilli Seferi'nde Midilli Limanı'ndaki kalede ezan okumuştur. Bu nedenle Babinger, Enverî'nin seferlere imam vasfıyla katılmış olabileceğini belirtmiştir.⁸⁶

⁸³ Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi, a.g.e., s. XXIII-XXXI.

⁸⁴ Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi, a.g.e., s. 118-338, söz konusu sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir. Eserin *British Library Add. 24.955* nüshası kullanılarak hazırlanmış olan kısımlarına ait değerlendirmelerin tıpkıbasım metinleri, nüshaya ulaşamadığımız için, veremedik.

⁸⁵ Abdülkadir Özcan, "Düstûrnâme-i Enverî", *DİA*, C.10, İstanbul:1994, s. 49.

⁸⁶ **Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2012, s. XXIX-XXXV.

Enverî'nin eseri *Düstürnâme*, XV. yüzyıl kroniği olup, eserin yazımı 1465 yılında tamamlanmıştır. Mesnevi tarzında hazırlanan 3730 beyitten oluşan manzum bir eserdir. Enverî eserini Vezir-i âzam Mahmud Paşa'ya ithaf etmiştir. Müellif eseri 22 baba ayırarak hazırlamıştır.

I. Kısım; yani ilk 17 kitabı içine alan bölüm Genel İslam Tarihini anlatmaktadır. 1. Peygamberler Tarihi, 2. Pişdâdiler, 3. Keyânîler, 4. Eşkânîler 5.Sâsânîler, 6. Hz. Peygamber, 7. Hulefâ-yı Râşidîn, 8. Emevîler, 9. Abbasiler, 10.Saffarîler ve Sâmânîler 11. Gaznevîler, 12. Deylemîler, 13. İsmâîliler, 14. Selçuklular, 15. Salgurîler, 16. Harezmsahlar, 17. Moğollar, bu kısmın konularıdır.⁸⁷ 17. Bölümde Moğollar adlı bir başlık bulunmasına rağmen içindeki bilgiler oldukça kısıtlı ve geneldir.⁸⁸

II. kısım 18. babı kapsar, Aydınoğulları'nı anlatır. Buradaki veriler diğer kroniklerde bulunmayan bilgiler içermesi hasebiyle kıymetlidir. Umur Beğ'in iyi bir asker, siyaset ve devlet adamı olduğu vurgulanarak, yaptığı 26 sefer hakkında bilgi verilmiştir.

III. Kısım eserin son kısmı olup Osmanlı Tarihini anlatan 19., 20., 21. ve 22. babları içerir.19. Bab Fatih Sultan Mehmed'e kadar olan Osmanlı Tarihi'ni ele alır. 20. Bab ise, Fatih Sultan Mehmed devrinde yaşanan hadiselerin 1465'e kadar yaşanan kısımlarını anlatmaktadır. 21. bab, Vezir-i azam Mahmud Paşa'nın askeri faaliyetlerine ayrılmıştır. 22. bab Mahmud Paşa'ya *medhiye* olarak ithaf edilmiştir.⁸⁹ Enverî, Beyzâvî'nin *Nizâmü't-Tevârih* adlı eserini ana kaynak olarak kullanmıştır. Selçuklu Tarihi ile ilgili bölümde; Garsünnime Muhammed b. Hilâl es-Sâbî'nin eseriyle birlikte, Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin *Mir'atü'z-Zaman* adlı eserini kullanmıştır. Müellif ayrıca Bizans tarihçilerinden Zonaras, Kedrenos ve Glykas'ın eserlerinden de faydalanmıştır. Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin sonuna eklenen *Dâstân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman*'ı, Karamanî Mehmed Paşa'nın çalışması *Tevârih-i Selâtîn'i* ve bilhassa II. Murad devrinde kıymetli bir yere sahip olan *Tarihî Takvimleri* Behiştî Sinan Çelebi çalışmasında kullanmıştır.⁹⁰ *Düstürnâme*'nin iki nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

⁸⁷ **Düstürnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)**, s. XXIX-XXXI.

⁸⁸ **Düstürnamei Enverî**, haz. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul: 1929, Evkaf Matbaası, s. 7.

⁸⁹ **Düstürnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)**, s. 33-33, vermiş olduğumuz sayfa aralığı, esere ait bilgileri çalışmamızda değerlendirdiğimiz bölümdür.

⁹⁰ Özcan, "Düstürnâme-i Enverî", s.49.

1. Paris Milli Kütüphanesinde, ancien fonds turc nr. 250,
2. İzmir Milli Kütüphanesi'nde nr.16114/401 şeklinde kayıtlıdır.⁹¹

Tezimizde N. Öztürk'ün Paris Milli Kütüphanesi, ancien fonds turc nr. 250 ve İzmir Milli Kütüphanesi, nr.16114-22/401 kayıtlı nüshaları kullanarak hazırlamış olduğu eserden yararlandık.⁹² Enverî, Ankara Savaşı'ndan bahsederken Rus memleketlerinden gelen Tatarlardan bahsetmiş olması *Düstürnâme*'yi çalışmamıza için kıymetli kılmıştır.

Hasan Mahmûd el-Bayâtî (*Câm-ı Cem-Âyin*)

Büyük çoğunluğu Kafkasya Karabağ bölgesinde bulunan ve bir kısmında Kerkük dolaylarında yaşayan bir Türkmen kabilesi olan Bayât kabilesine mensup olan müellifin hayatını aydınlatacak kadar bilgi yoktur. Bursalı Mehmed Tahir'in söylemine göre Şeyh Ömer Ruşenî'nin talebesi olarak yetişmiştir.⁹³ Müellif uzun yıllar Tebriz'de yaşayıp daha sonra 1481 yılında Şam hacılarıyla birlikte Hicaz'a gitmiştir. II. Bayezid'in kardeşi Cem Sultan ile burada tanışmıştır.⁹⁴ Hasan el-Bayâtî Şehzade Cem'in isteği üzerine *Osmanoğulları*'nın şeceresini anlatan bir eser hazırlamıştır.⁹⁵ Bu bilgiler haricinde Bayâtî'nin ne zaman doğduğu ve ne zaman öldüğü konusunda bilgi yoktur.

Müellif eserinde Osmanlı padişahlarını, peygamberleri, halifeleri ve ünlü hükümdarları anlatmıştır. Tarih bilimi hususunda bilgi sahibi olan yazar, Osmanlı kronikleri arasında bilinen en eski *Silsilenâme*'yi yazmıştır. Ayrıca müellif eserini bir hafta gibi kısa bir süre içerisinde yazdığını söylemektedir.⁹⁶ Fatih Sultan Mehmed döneminde *Uygur Yazısı*'nın tüm resmi evraklarda kullanılıyor olduğunu söyleyen M. Fahrettin Kırzıoğlu, XV. yy. da Önasya Türkleri arasında *Moğol Yazısı* olarak geçtiğini belirtir. Bu bilgiler ışığında M. Fahrettin Kırzıoğluna göre; Bayâtî, Uygur dilinde yazılmış olan *Oğuznameler*'den birisini kısaltarak *Cam-ı Cem-Âyin*'i meydana getirmiştir. Hasan b. Bayâtî eserini hazırlarken kullandığı kaynaklar arasında sadece *Oğuzname*'nin ismini

⁹¹ *Düstürnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)*, s. XXIX-XXXV.

⁹² *Düstürnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)*, s. XXIX-XXXV.

⁹³ Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri II*, s. 32.

⁹⁴ Abdülkadir Özcan, "Câm-ı Cem Âyin", *DİA*, C.7, İstanbul: 1993, s. 43.

⁹⁵ Babinger, a.g.e., s. 34.

⁹⁶ Özcan, "Cam-ı Cem Âyin", s. 43.

vermiştir.⁹⁷ *Câm-ı Cem-Âyin*'i ilk neşreden Ali Emirî Efendi olmuştur. Bu neşir için Millet Kütüphanesi nr. 203 nüshası kullanılmıştır. F. Kırzioğlu Millet Kütüphanesi, nr. 23 (muhtemelen 203) şeklinde kayıtlı nüshayı esas alıp, *Cam-ı Cem-Âyin*'i sadeleştirerek yayınlamıştır.⁹⁸ Tezimizde Kırzioğlu'nun hazırlamış olduğu bu çalışmayı kullandık.⁹⁹

Neşri (*Cihânnümâ*)

Âşikpaşazâde'den sonra yaşamış olan Neşri'nin¹⁰⁰ asıl adı, hayatı, ailesi, nereli olduğu hakkında bir bilgi yoktur. Neşri eserinde kendinden bahsetmeyip sadece eserinin bir bölümünde *Neşri* mahlasını kullanmıştır.¹⁰¹ Bursa Şer'iyye Sicilleri'nde isminin Hüseyin b. Eyne Bey olabileceği belirtilmiştir.¹⁰² Bursalı Mehmed Tahir Efendi müellifin Germiyanlı olduğunu ifade ederek, Sultan II. Bayezid devrinde bir müderris olduğunu belirtmiştir.¹⁰³ Kaynaklara bakıldığında Neşri'nin Bursa'da yaşadığı kesin olarak kanıtlanır, ayrıca burada tahsil almıştır. *Mevlânâ* sıfatını kullanıyor olması onun ilmiye sınıfına mensup olduğunu göstermektedir. Fatih Sultan Mehmed'in ölümünün ardından çıkan hadiselerle şahitlik ettiği anlaşılmaktadır. Hangi tarihte doğduğu belli olmadığı gibi hangi tarihte öldüğü de belli değildir. Bir rivayete göre Kanunu Sultan Süleyman'ın tahta çıktığı yıllarda (1520-1521) vefat ettiği görüşü¹⁰⁴ var ise de, Yavuz Sultan Selim'in saltanat yıllarında öldüğü daha muhtemeldir.¹⁰⁵ Neşri'nin Bursa'da Mevlvî Süleyman Efendi'nin yanında yer alan mezarı yol çalışmaları esnasında zarar görmüştür.¹⁰⁶

Neşri'nin *Cihânnümâ*'sı günümüze ulaşan tek eseridir. Eser adından da anlaşılacağı gibi bir dünya tarihidir ve kendinden önce pek çok kronikçinin yaptığı geleneği bozmayarak Osmanlı Tarihi'ni eserinin sonuna yazmıştır. Eserini altı kısımda ele almışsa

⁹⁷ Özcan, "Cam-ı Cem Âyin", s. 43.

⁹⁸ Bayâtlî Mahmud Oğlu Hasan, "Câm- Cem Âyin", **Osmanlı Tarihleri I**, sad. Fahreddin M. Kırzioğlu, haz. Nihal Atsız Çiftçioğlu, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 374.

⁹⁹ Bayâtlî Mahmud Oğlu Hasan, a.g.e., s. 396, vermiş olduğumuz sayfa, esere ait bilgileri çalışmamızda değerlendirdiğimiz bölümdür.

¹⁰⁰ Ménage, a.g.e., s. 85.

¹⁰¹ Mevlana Mehmed Neşri, **Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013, s. XIX.

¹⁰² Abdülkadir Özcan, "Neşri", **DİA**, C. 33, İstanbul:2007, s. 20.

¹⁰³ Bursalı Mehmed Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, haz. İsmail Özen, C. III, İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1975, s. 108.

¹⁰⁴ Özcan, "Neşri", s. 20.

¹⁰⁵ Bursalı Mehmed Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, C. III, s. 108.

¹⁰⁶ Özcan, "Neşri", s. 20.

da günümüze ulaşabilen kısmı sadece altıncı bölümüdür.¹⁰⁷ *Cihânnümâ* II. Bayezid zamanında yazılmış ve ona sunulmuştur. II. Bayezid devrinde yazılmış olmasına dair fikir ayrılıkları yaşanmış olsa da eserinin sonunda II. Bayezid adınadüzenlenmiş bir kasidenin bulunması bu fikri güçlendirmektedir.¹⁰⁸ Müellif uzun uzun Selçuklu ve Osmanlı soyundan bahsetmiş, Oğuz Kağan'ın soyuna dayandırılan bu iki devleti üç kısma ayırarak Tabaka-i ûlâ, Tabaka-ı Sâniye, Tabaka-i Sâlise¹⁰⁹ şeklinde anlatmıştır. Eserinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmıştır.¹¹⁰ Neşri'nin eserini kaç yılında yazdığına dair iki görüş belirtilmiştir. Bunlardan ilki müellifin çalışmasını 890-898/1485-1493 yıllarında tamamladığını göstermektedir. P.Witteck'e göre, müellifin II. Bayezid'den merhum olarak bahsetmiş olması eserin telif tarihinin 1512'den sonra olduğudur.¹¹¹ Neşri eserinde kendinden önce yazılmış olan hiçbir yazılı kaynağı referans olarak göstermemiş. Oysa Âşıkpaşazâde'nin eserinde yer verdiği şiirlerini düz yazıya dönüştürmüş ve soru-cevap şeklinde verilen kısımları da hikâyeleştirerek aktarmıştır. Diğer göze çarpan nokta, Âşıkpaşazâde devlet görevlileri hakkında eleştirilerini sert yaparken, Neşri eleştirileri yumuşatmış ya da hiç bahsetmemiştir. Müellifin başvurduğu diğer kaynak, II. Murad döneminde yazılmış olan *Tarih-î Takvim*'dir. Ayrıca Bodleian Kütüphanesi'nde yer alan anonim bir çalışma da *Cihannüma*'nın kaynakları arasındadır. Bu üç eserdeki olayların kronolojileri birbirinden farklı olsa da, Neşri farklılıkları birbirine uyumlu hale getirmiştir. Müellif bu işlemi yaparken tarihi tahribata uğratmış olmasına rağmen gerçek bir tarihçi olarak kabul edilmektedir.¹¹² *Cihannüma*'nın 14 nüshası mevcuttur. Bunlar:

1. Prof. Menzel Nüshası
2. Manisa Nüshası nr. 1373
3. Viyana Natinonalbibliothek, (Ms. H. O.15W=flügel),
4. Nöldeke Nüshası
5. İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp. nr. 479,
6. Paris Bibliothéque Nationale Ms. Suppl. Turc.,
7. İstanbul Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi, Tarih, nr. 220,

¹⁰⁷ Özcan, "Neşri", s. 21.

¹⁰⁸ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. XIX-XX.

¹⁰⁹ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. 6,12,28.

¹¹⁰ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. 19-344, söz konusu sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

¹¹¹ Özcan, "Neşri", s. 21

¹¹² Ménage, a.g.e., s. 85-87.

8. İstanbul Bayezid Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 2351,
9. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Encümeni 17,
10. İstanbul, Mükrimin Halil Yinanç,
11. Paris Bibliothèque Nationale, Ms. suppl. turc. 1183,
12. Süleymaniye Kütüphanesi Es'ad Efendi, nr.2080
13. Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1233,
14. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Hazine nr. 1361 şeklinde kayıtlıdır.

Bu çalışmayı hazırlarken N. Öztürk'ün Menzel nüshasını temel alıp, Manisa, nr. 1373, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ndeki nüshalar ile karşılaştırma yaparak hazırlamış olduğu eserden faydalandık.¹¹³ I. Alaeddin döneminde Sinop'tan Kıpçak'a giden Müslümanların Suğdak'ı alması, Türkiye Selçuklu sultanı İzzeddin Keykavus'un 18 yıl boyunca Berke Han'ın yanında kalması, Fatih Sultan Mehmed devrinde Kefe ve Menkub Kalelerinin alınması, II. Bayezid devrinde Kili ve Akkırman Kalelerinin alınması gibi konular Neşri'nin eserini bizim için önemli kılmıştır.

Ruhî Çelebi (*Ruhî Tarihi*)

Bursalı Mehmed Tahir'in Ruhî Fazıl Çelebi olarak tanıttığı müellif II. Bayezid devri Osmanlı tarihçisidir. *Tezkire-i Riyazi* adlı esere göre Ruhî Çelebi, Zenbilli Ali Efendinin oğlu, *Tezkire-i Lâtîfi* adlı esere göre de torunudur.¹¹⁴ J.H. Mortmann bu hususta Ruhî'yi *Mevlânâ Rûhî* ya da *Rûhî Edrenevî* olarak bizlere tanıtmaktadır.¹¹⁵ Ruhî Çelebi, *Muhyiddîn Cemâlî* gibi Zenbilli Ali Efendinin oğullarından birisidir.¹¹⁶ Kısa sürede medrese eğitimini tamamlayıp müderris olan Ruhî Çelebi, müderrislik hayatından sonra Dîvân-ı Hümâyün'da kâtip olarak çalışmıştır. Müellif İstanbul'da yaşanan 1509 yılındaki depremin ardından II. Bayezid ile Edirne'ye gitmiştir. Bu depremi Ruhî *Küçük Kıyamet* olarak belirtmektedir. Hayatı hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız Ruhî, Latîfi'ye göre Rodos Adası'nın fethi esnasında yani 1522 yılında ölmüştür.¹¹⁷

¹¹³ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. XXIII-XXXVIII.

¹¹⁴ Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C. III, s. 135.

¹¹⁵ V.L. Ménage, "Edirne'li Rûhî'ye Atfedilen Osmanlı Tarihinden İki parça," **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s. 311.

¹¹⁶ Babinger, a.g.e., s. 48.

¹¹⁷ Yusuf Küçükdağ, "Rûhî Çelebi", **DİA**, C.35, İstanbul: 2008, s. 206-207.

Ruhî Tarihi 1511 yılında tamamlanmıştır. Ruhî çalışmasını iki bölüme ayırarak hazırlamıştır. Birinci bölüme *mebâdi* ismini verirken ikinci bölüme de *metâlib* ismini vermektedir. Eserinin ilk bölümü iki bâb'dan oluşmaktadır.¹¹⁸ *Mebâdi* bölümünde Âl-i Osmân övülmüş ve Osmanoğulları'nın soyu anlatılmıştır. *Metâlib* kısmı, OsmanGazi'den başlayarak II. Bayezid'i da içine alıp sekiz padişahı anlatmıştır.¹¹⁹ Eserini sade ve anlaşılır bir dille yazmayı tercih eden Ruhî Çelebi, Yavuz Sultan Selim'intaht için verdiği mücadeleye şahit olmuş ve bu bölümü kendi tecrübelerinden yazmıştır. Müellif eserin ilk kısımlarını ise daha önce yazılmış olan eserlerden faydalanarak hazırlamıştır.¹²⁰ Ahmedî ve Şükrüllâh'ın eserlerinin izleri *Ruhî Tarihi* 'nde göze çarpmaktadır. Müellif ayrıca II. Murad devri olaylarını anlatırken Âşıkpaşazâde'ye başvurmuş, Neşrî'ye de atıf yapmıştır. Bilhassa Oxford nüshasında da *Oruç Beğ Tarihi*'ni kullandığı söyler.¹²¹ *Ruhî Tarihi*'nin dört nüshası vardır. Bunlar:

1. Oxford, Bodleian Library, Marsh 313,
2. Berlin Staatsbibliothek, or. Quart. 821,
3. Cezayir Bibliothéque-Muzée 1650 şeklinde kayıtlıdır.
4. Bir nüsha Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü'nün şahsına ait kütüphanesinde yer almaktadır.¹²²

Halil Erdoğan Cengiz- Yaşar Yücel'in Oxford, Bodleian Library, Marsh 313 kayıtlı nüshayı kullanarak hazırlamış oldukları eserden faydalandık.¹²³ Anadoludaki Türk Beyliklerinden Pervaneoğlu Beyliği'nin sultanı Gazi Çelebi'nin Çerkez, Rus ve Kefe Frenkleriyle mücadele etmesi, 1484 senesinde Kili ve Akkirman'ın fethi *Ruhî Tarihi*'ni çalışmamız için önemli kılmıştır.

¹¹⁸ Babinger, a.g.e., s.48-49.

¹¹⁹ Ruhi Çelebi, "Ruhî Tarihi", **Belgeler**, haz. Halil Erdoğan Cengiz- Yaşar Yücel, C. XIV, S. 18, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989-1992, s. 361. Cengiz-Yücel Osmanlıca metinlerin olduğu kısmı numaralandırmamıştır. Biz de ilk sayfadaki varak numarasını "1b" kabul ederek sayfa numaralandırması yaptık.

¹²⁰ Küçükdağ, "Ruhi Çelebi", s.207.

¹²¹ Ménage, "Edirneli Ruhî'ye Atfedilen Osmanlı, Tarihinden İki Parça", s.311-312.

¹²² Küçükdağ, "Ruhi Çelebi", s.207.

¹²³ Ruhi Çelebi, a.g.e., s. 377-472, söz konusu sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

Kıvamî (*Fetihnâme*)

Kıvamî'nin hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Babinger, XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Kıvâmeddîn Yusuf ve ya Kıvâmeddîn Kasım isimli iki isim üzerinde durarak üzerinde Kıvamî'yi açıklamaya çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nde Defterdarlık vazifesinde bulunan Kıvâmeddîn Kasım *Fetihnâme*'nin yazarı tanıtılmıştır. Müellif 1478-1511 yıllarında hayattadır.¹²⁴ Eserinin üç farklı yerinde kendinden bahsederken Kıvamî mahlasını kullanmıştır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in pek çok seferine katılmış olan müellif, âlim bir şahsiyet olarak tanıtılmaktadır.¹²⁵ Osmanlı Devleti'nde defterdar olarak vazife yapmıştır. Kıvamî Fatih için bir eser kaleme almak istemiş ve birkaç bölüm yazdıktan sonra bu kısımları II. Bayezid'e okumuştur. Padişah'ın olurluğunu aldıktan sonra onun emriyle eserini yazmıştır.¹²⁶

Kıvamî'nin eseri *Fethnâme* veya *Fethname-i Sultan Mehmed* olarak isimlendirilmektedir. Müellif, Fatih Sultan Mehmed'in pek çok seferine katılmıştır. Kıvamî eserine *tahmîd*, *münâcat* ve *naat* manzumeleriyle başlayıp, ardından Fatih Sultan Mehmed'i övmek için bir kaside yazmıştır. Bunların akabinde İstanbul'un fethini hikâyeleştirerek anlatmıştır.¹²⁷ Eserin içeriğini daha detaylı bir şekilde incelediğimizde; eser 28 bölümden oluşmaktadır. Eserin münâcat kısmında dört halifeden bahsedilmektedir. Eserin ilk 25 bölümü Fatih Sultan Mehmed'e, üç bölümü II. Bayezid'e ayrılmıştır. Ayrıca Kıvamî, Davut Paşa, İbn-i Halil Paşa, İbrahim Paşa ve Ali Paşa'dan da eserinde olumlu bir şekilde bahsetmektedir. Müelliflerinde ayetler, hadisler, Arapça bölümler ve Farsça motiflere yer vermiştir. Bu durum müellifin Arapça ve Farsça bilgisinin olduğunu, ayrıca medrese eğitimi aldığını ortaya koymaktadır. Eserin içerisindeki tarihi bilgilerin bazıları yazarın bizzat yaşadıkları bazıları ise işittikleridir. Bu bilgilerin haricinde eserinde *Tevârih-i Âl-i Osman* türündeki çalışmaları kaynak olarak kullanan Kıvamî, ayrıca Aşıkpaşazâde'nin eserini de kullanmıştır. Yazar eserini 1487-88'de bitirmiştir.¹²⁸ *Fetihnâme*'de geçen İbn-i Madyan döneminde Deşt ve Kıpçak, Fatih Sultan Mehmed döneminde Kefe'nin fethi ve II. Bayezid devrinde Kili ve Akkırman'ın alınması bizim için kıymetli bilgilerdir. Çalışmamızda Ceyhun Vedat Uygur'un Berlin Staatsbibliothek MS,

¹²⁴ Kıvamî, **Fetihnâme-i Sultan Mehmed**, haz. Franz Babinger, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955, s. VI.

¹²⁵ İsa Kayaalp, "Kıvamî", **DİA**, C. 25, İstanbul: 2002, s. 507.

¹²⁶ Kıvamî, **Fetihnâme**, haz. Ceyhun Vedat Uygur, İstanbul: YKY, 2007, s. 11-12.

¹²⁷ Banarlı, a.g.e., s. 503.

¹²⁸ Kıvamî, **Fetihnâme**, s. 12-22.

Or., nr. 4, 1975 şeklinde kayıtlı yazma nüshadan hazırlamış olduğu eserden faydalandık. Eserin yazma nüshasına ulaşamadığımız için, Babinger'in 1955 yılında Berlin Staatsbibliothek MS, Or., nr. 4 1975 nüshasını kullanarak matbu halde hazırlamış olduğu eseri tıpkıbasım metnini vermek için kullandık.¹²⁹ Eserin bilinen tek orijinal nüshası bulunmaktadır. Bu nüsha Berlin Staatsbibliothek MS, Or., nr. 4, 1975 şeklinde kayıtlıdır.¹³⁰

1.2. XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcıları ve Eserleri

XVI. yüzyıla ait 26 eserde bu çalışma için uygun bilgiler tespit ettik. XVI. yüzyılda müellifler daha bilinçli ve kontrollü yazmaya başlamışlardır. Eserlerin çoğu dünya tarihinin bir parçası olmaktan çıkıp, müstakil Osmanlı tarihini anlatmak için kaleme alınmıştır. Kırım Hanlığı'nın Osmanlı tabiliğinde yer aldığı için Deşt-i Kıpçak ile olan ilişkiler de artmıştır. Deşt-i Kıpçak ve Altın Orda'ya dair bilgilerin XVI. yüzyıla ait eserlerde daha fazla ön plana çıkmıştır.

İdris-i Bidlisî (*Heşt Behişt*), (*Selimşâhnâme*)

İdris-i Bidlisî eserlerinde kendisini İdris b. Şeyh Husâmeddîn 'Alî el-Bidlisî olarak tanıtmaktadır.¹³¹ İdris-i Bidlisî'nin ne zaman doğduğu hususuna en erken tarih olarak 1452 en geç tarih olarak da 1457 yılı verilmektedir.¹³² Vural Genç Doktora çalışmasında yaptığı incelemeler sonucunda Bitlisî'nin 18 Ocak 1457 Salı gecesine Rey kentinin *Sulakân Nahiyesi*'nde dünyaya geldiği bilgisini sunmuştur.¹³³ Müellifin babası Hüsâmeddîn Alî ise bulunduğu dönemin ve bölgenin ileri gelen şeyh ve âlimlerinden Akkoyunlu Sultanı Uzun Hasan'ın sarayında münşilik vazifesinde bulunmuş ve Akkoyunlu Devletinin başkentinin Tebriz'e taşınması sonucu oraya gitmiştir. Tebriz'de Abdurrâhman-ı Câmî'nin ilmi toplantılarına katılıp feyz alan Hüsâmeddin Alî oğlunun ilk öğretmenidir.¹³⁴ Müellif

¹²⁹ Kıvamî, *Fetihnâme*, s. 76-594, söz konusu sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir. Eserin tıpkıbasım metnini F. Babinger'in *Fetihnâme-i Sultan Mehmedadlı* eserinden temin ettik.

¹³⁰ Kayaalp, a.g.e., s. 507.

¹³¹ Orhan Başaran, *İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihîşt'inin Hâtimesi, Metin, İnceleme, Çeviri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: 2000, s. 11.

¹³² Mehmet Bayraktar, *Bitlisli İdris*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 2-4.

¹³³ Vural Genç, "*Acem'den Rum'a*": *İdris-i Bitlisi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı, (1481-1512)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 26.

¹³⁴ Abdülkadir Özcan, "İdris-i Bitlisi", *DİA*, C. 21. İstanbul: 2000, s. 485.

bilhassa hadis ve tasavvuf ilmini erken yaşta babasından öğrenmiştir. Eserlerindeki, bilgi ve birikimine bakınca iyi bir eğitim aldığı ihtimali güçlenmektedir. Aklî ve ilmî derslerin yanı sıra Arapça ve Farsça gibi devrin öne çıkan dillerini de bilmektedir.¹³⁵

Bidlisî'nin gençlik yılları farklı noktalarda geçmiştir. 1471-72 yıllarında Tebriz'de ikamet eden müellif daha sonraki yıllarda bir hac vesilesi ile devrin önde gelen âlimlerinden Mevlanâ Câmî ile tanışmıştır. Bidlisî, Nişancı ve Divan Kâtipliği vazifelerinde bulunmuştur. Ayrıca müellif Osmanlı sarayında vakanüvislik vazifesinde bulunmuş, II. Bayezid'e özel kâtiplik ve Nişancılık vazifeleri de yapmıştır.¹³⁶ II. Bayezid'in isteği üzerine bir tarih kitabı yazan İdris-i Bidlisî, 30 ay gibi kısa bir sürede yazdığı eserine *Heşt Behişt* ismini vererek onu Padişah'a sunmuştur. Bidlisî, Yavuz Sultan Selim'in doğu politikasında danışmalık yapmış, Çaldıran ve Mısır seferlerine katılmıştır.¹³⁷ Bidlisî, 17 Kasım 1520 yılında 63 yaşında iken ölmüştür.¹³⁸

Heşt Behişt II. Bazeyid devrini de anlatarak ilk sekiz padişahı konu almıştır. Her bir bölüm bir kitap şeklindedir.¹³⁹ Farsça olarak kaleme aldığı eserini müellif 1506 yılında tamamlamıştır.¹⁴⁰ Bidlisî çalışmasında ağır ve ağıdalı cümlelere yer vermiştir. Bidlisî'nin kalemi ve bilgisi kuvvetlidir. Eserin temel biçimi nesir olarak örülmesine rağmen yaklaşık olarak 8.000 mısra, kasideler ve rubailer de içermektedir.¹⁴¹ Eser Mukaddime ile başlar. Bu kısımda Bidlisî eserini neden yazdığını ve hangi açılardan üstün gördüğünü açıklamıştır.¹⁴² *Heşt Behişt*'in ilk altı padişaha ait kısmı Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Ktb. nr. 928 şeklinde kayıtlı nüshadan tercüme yaparak, M. Karataş, S. Kaya ve Y. Baş hazırlamışlardır.¹⁴³ Biz de tezimizde bu eserden yararlandık.¹⁴⁴ Kefe, Kırım gibi liman şehirlerinden Avrupa'ya gitmek isteyen insanların İstanbul Boğazı'nı kullanması, Pervaneoğullarından Gazi Çelebi'nin Cengiz soyundan kaçarak Kefe'ye sığınması, Altın Orda hanı Canibek Han'ın Melik Eşref ile yaşamış olduğu hadise, Toktamış Han'ın Emir

¹³⁵ İdris-i Bitlisî, **Heşt Bihîşt, I. cilt**, haz. Mehmet Karataş ve diğerleri, Ankara: BETAV Yayınları, s. 31.

¹³⁶ Başaran, a.g.e., s. 14-17.

¹³⁷ Kayaalp, a.g.e., s. 486.

¹³⁸ Genç, a.g.e., s. 297-299.

¹³⁹ Abdülkadir Özcan, "Heşt Bihîşt", **DİA**, C.17, İstanbul: 1998, s. 271.

¹⁴⁰ Başaran, a.g.e., s. 43.

¹⁴¹ Bayraktar, a.g.e., s. 42.

¹⁴² Başaran, a.g.e., s. 43.

¹⁴³ İdris-i Bitlisî, **Heşt Bihîşt, I. cilt**, s. 53.

¹⁴⁴ İdris-i Bitlisî, **Heşt Bihîşt, I. cilt**, s. 95; İdris-i Bitlisî, **Heşt Bihîşt, II. Cilt**, s. 16-17, eserin söz konusu her iki cildinde vermiş olduğumuz sayfa sayısı, eserle ilgili yapmış olduğumuz değerlendirme kısımlarına aittir.

Timur ile Hacı Özbek ve Hacı Turhan'daki mücadeleleri *Heşt Behişt*'i bizim için elzem kılan konular olmuştur. Fatih Sultan Mehmed dönemine ait yedinci kitabı M. İbrahim Yıldırım, Nuruosmaniye nr. 3209 şeklinde kayıtlı nüshayı temel alıp Esad Efendi 2197 nolu nüsha ile karşılaştırarak hazırlamıştır.¹⁴⁵ Kefe ve Menkub Kalelelerinin alınmasının anlatıldığı bu kitabı çalışmamıza dâhil ettik. Tezimizde M. İbrahim Yıldırım'ın çalışmasından yararlandık.¹⁴⁶ II. Bayezid dönemine ait sekizinci kitabı V. Genç doktora çalışması olarak hazırlamıştır. Bu kısmı bizim için önemli kılan Kili ve Akkirman'ın alınmasından bahsedilmiş olmasıdır. Biz de çalışmamızda V. Genç'in yapmış olduğu tezini kullandık.¹⁴⁷ Eserin yurt içinde ve yurt dışında bir hayli nüshası bulunmaktadır. Yurt içinde bulunan nüshalar:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi nr. 2197,
2. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye nr. 3209,
3. Topkapı Sarayı Hazine Kitaplığı, nr. 1655,
4. Süleymaniye Kütüphanesi Nuruosmaniye Bölümü nr.3212,
5. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi İlavesi, nr. 191,
6. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü nr.3541,
7. Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kitaplığı nr. 1515,
8. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. F 619,
9. Topkapı Sarayı III. Ahmed Kitaplığı, nr. 2914,
10. Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kitaplığı nr. 1516,
11. Türk Tarih Kurumu nr. Y 43,
12. Bayezit Devlet Kütüphanesi, Bayezid Bölümü nr. 5161,
13. Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail Bölümü nr.379,
14. Atıf Efendi Kütüphanesi nr. 1946,
15. Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kitaplığı nr. 1514,
16. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Bölümü Farsça Kısmı nr. 800-807,
17. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. F 769,
18. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Bölümü, nr. 3210,

¹⁴⁵ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt, VII. Kefîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481**, Tashih-Tahkik-Farsçadan çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2013, s. LXXX.

¹⁴⁶ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt, VII. Kefîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481**, s. 94-254, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirmeye aldığımız esere ait bölümlerdir.

¹⁴⁷ Genç, a.g.e., s. 620-628, söz konusu sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

19. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Bölümü nr. 3211,
20. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü nr. 2198-2199,
21. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü nr. 3538,
22. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü nr. 3539,
23. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. F 225,
24. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. F 226,
25. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü nr. 3540,
26. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü nr. 3543,
27. Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye Bölümü nr. 3082,
28. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bölümü nr. 791/3,
29. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, nr. F 550,
30. Atıf Efendi Kütüphanesi nr.1947,
31. Atıf Efendi Kütüphanesi nr.1948,
32. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü nr. 3542,
33. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Bölümü nr. 4320/2, şeklinde kayıtlıdır.¹⁴⁸

Yurtdışındaki nüshalar ise, Bânkîpûr nr. vr. 532-4, Berlin Nüshası nr. Ms. Orient. nr. 3179, Chanykov nr. 85, Kahire Nüshası nr. 509, Meclis (Tahran) nr. 276, Bodleian, Upsala nr. 274, Browne Coll. nr. H-9 şeklinde kayıtlı bulunmaktadır¹⁴⁹.

İdris-i Bidlisî kendinden önceki müelliflerin kullanmadığı eserleri çalışmasında referans olarak kullanmıştır.¹⁵⁰ Fatih Sultan Mehmed Devri'ni anlatmak için Bizans Kaynaklarını da kullanmıştır. Aşıkpaşazâde, Neşri, Oruç Beğ'in eserleri ve *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'ı kullandığını söylemese dahi bu eserleri referans olarak kullanmıştır. Müellif güvenilir ve doğru bilgilere eserinde yer verdiğini söyleyerek bunun haricindekilere itibar etmemiştir.¹⁵¹

İdris-i Bidlisî *Selimşâhnâme* adlı eserini yazmaya başlamış fakat ölümü nedeniyle çalışmasını tamamlayamamış. Müellif eseri 1520 yılının kasım ayında ya da biraz daha

¹⁴⁸ Yurtdışındaki nüshalar hakkında kısaca bilgi verdiğimizden dolayı konuyu daha detaylandırmak için bkz. Başaran, a.g.e., s. 57-71.

¹⁴⁹ İdris-i Bitlisi, **Heşt Bihişt I. Cilt**, s. 52.

¹⁵⁰ Koji Imazawa, "İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'inin İki Tıp Nüshası Üzerine bir inceleme", **Bellekten**, C.LXIX, S.256, Ankara:2005,s. 859.

¹⁵¹ Genç, a.g.e., s. 397-402.

sonra müsvedde olarak bırakmıştır. Daha sonra müellifin oğlu Ebülfazl Mehmed Efendi *Selimşâhnâme*'yi bir araya getirerek çeşitli ilavelerde bulunmuştur. Eser manzum bir şekilde hazırlanmış, Farsça olarak kaleme alınmıştır.¹⁵² Bu çalışmaya *Zeyl-i Heşt Behişt* adı da verilmektedir. Nazım ve nesiri içerisinde barındıran bu çalışma 80.000 kadar mısrayı barındırmaktadır.¹⁵³ H. Kırılgaç, TSMK, Emanet Hazinesi Bölümü nr. 1423 nüshasını esas alarak eserini hazırlamıştır.¹⁵⁴ Şehzade Selim'in Kefe'ye gitmesi, Rumeli'ne geçerek, saltanat için mücadele vermesi tezimiz için önemli konulardır. Biz de çalışmamızda H. Kırılgaç'ın eserinden faydalandık.¹⁵⁵

Şükrî Bidlisî (*Selim-nâme*)

Selim-nâme yazarları arasında önemli bir yere sahip olan Şükrî Bidlisî'nin hayatı hakkında bilgiler çok azdır. Bir şair olan Şükrî eserlerinde kendisini *Mevlânâ Şükrî* ve *Mevlânâ Âşık* olarak da isimlendirmiştir. Müellif, isminden de anlaşılacağı üzere Bidlis'te doğmuştur.¹⁵⁶ Müellif gençlik yıllarında Gîlân ve Herat'ı dolaşmış, ilk eğitimini buralarda almıştır.¹⁵⁷ Altı farklı dilde şiir yazacak kadar bilgi ve birikim sahibi olan Şükrî, Arapça, Farsça, Türkçe, Kürtçe, Ermenice ve Hintçe bilmektedir.¹⁵⁸ Ayrıca müellif, Ali Şir Nevaî'nin dilini bildiğini ve onun gibi Çağatay Türkçesi ile şiirler yazdığını söylemektedir.¹⁵⁹ Dönemin İslâmî ilimleri olan hadis, tefsir, kelâm, fıkıh gibi konuların hepsine hâkim olan Şükrî, hatiplik ve vaizlik görevi yapmıştır. Ayrıca müftülük, kadılık ve müderrislik gibi resmi vazifeleri de yerine getirmiştir.¹⁶⁰ Şükrî Bidlisî'nin kaç yılında öldüğü konusu tam olarak aydınlığa kavuşmamış olmasına rağmen doğru bilgiye en yakın tarih 1530 yılı görünmektedir. Çünkü tam bu yıllarda *Selim-nâme*'sini devrin Sadrazam'ı Makbul İbrahim Paşa sayesinde Kanuni Sultan Süleyman'a sunan müellif, padişahın beğenisine almıştır.¹⁶¹

¹⁵² İdrîs-i Bidlisî, *Selim Şah-nâme*, haz. Hicabi Kırılgaç, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001, s. 23-27.

¹⁵³ İdrîs-i Bidlisî, *Heşt Behişt, VII. Ketîbe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481*, s. XL.

¹⁵⁴ İdrîs-i Bidlisî, *Selim Şah-nâme*, s. 28.

¹⁵⁵ İdrîs-i Bidlisî, *Selim Şah-nâme*, s. 89-97, eserin söz konusu her iki ciltinde vermiş olduğumuz sayfa sayısı, eserle ilgili yapmış olduğumuz değerlendirme kısımlarına aittir.

¹⁵⁶ Şükrî Bidlisî, *Selim-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1997, s. 3.

¹⁵⁷ Abdulkadir Özcan, "Şükrî Bidlisî", *DİA*, C. 39, İstanbul: 2010, s. 254.

¹⁵⁸ Ahmet Uğur, "Selim-Nâmeler", *AÜİFD*, ed. Halise Kader Ayata ve diğerleri, C. 22, S. 1, Ankara:1978, s. 376.

¹⁵⁹ Mustafa Argunşah, "Türk Edebiyatında Selimnameler", *Turkish Studies*, ed. Mehmet Dursun Erdem, Vol. 4/8 Fall, Erzincan: 2009, s. 35.

¹⁶⁰ Şükrî Bidlisî, a.g.e., s. 9-12.

¹⁶¹ Özcan, "Şükri Bidlisî", s. 255.

Şükrî Bidlisî'nin eseri *Selim-nâme* manzum olarak hazırlanmış, Yavuz Sultan Selim dönemi için önemli bir kaynaktır. Halil oğlu Koçubey'den aldığı bilgiler neticesinde eserini yazmaya başlayan Şükrî, Yavuz Sultan Selim'in daha Trabzon'da bir şehzade iken Gürcistan üzerine yaptığı sefer ile *Selim-nâme*'ye başlamaktadır. Müellif daha II. Bayezid'in oğulları arasında geçen taht mücadelesinden bahsetmiştir.¹⁶² Eser daha önce yazılan Selim-nâmelerden içerik bakımından daha kıymetlidir. Çünkü yer ve şahıs adları tam ve doğru olarak verilmiştir. Özellikle Yavuz Sultan Selim'in Doğu Seferini yaptığı yerlerin isimleri tek tek verilmiştir.¹⁶³ Müellif eserini 5829 beyit olarak yazmıştır. Eser Osmanlı Türkçesi ile yazılmış olmasına rağmen *Çağatay* ve *Azeri Türkçesi* özelliklerini de taşımaktadır.¹⁶⁴ Şükrî Bidlisî eserini Şehsüvaroğlu Ali Bey'den naklederek yazmış, eksik kalan kısımları Koçi Bey'den tamamlamıştır. Şükrî Bidlisî, bir söylentiye göre ise Şehsüvaroğlu'nun anlattıklarıyla kaleme aldığı *Selim-nâme*'yi imha ederek Koçi Bey'den aldığı bilgilerle bir eser oluşturmuştur. Şükrî Bidlisî, bu eseri 930/1524 yılında tamamlamıştır. Eserin dokuz nüshasının vardır. Bunlar:

1. TSMK, Hazine Bölümü, nr. 1597-1598,
2. The British Museum Or. 39,
3. Erzurum, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Bölümü, nr. 308,
4. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. 283,
5. Afyon Gedik Ahmed Paşa Kütüphanesi, nr. 30,
6. Bursa Eski Basma ve Yazma Eserler Kütüphanesi, Genel ktp. Bölümü nr. 1212,
7. Viyana Kütüphanesi, Arapça, Farsça ve Türkçe El Yazmaları Bölümü nr. 1007,
8. Upsala Kütüphanesi, nr. 206,
9. Marburg Devlet Kütüphanesi, Orient, Oct.1045 şeklinde kayıtlıdır.¹⁶⁵

Mustafa Argunşah *Selim-nâme* adlı kitabı hazırlamak için TSMK, Hazine nr.1597-1598, The British Museum, Or. 39 ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümü nr. 38 nüshalarını kullanılmıştır.¹⁶⁶ *Selim-nâme*'yi tezimiz için önemli kılan noktalar; müellifin Şehzade Selim'in Kefe'ye geçmesini ve Balkanlara yönelmesini

¹⁶² M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Selimnâmeler", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 1, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1970, s. 215.

¹⁶³ Uğur, "Selim-nâmeler", s.376.

¹⁶⁴ Argunşah, a.g.e., s.36.

¹⁶⁵ Şükri Bitlisi, a.g.e., s. 20-25.

¹⁶⁶ Şükri Bitlisi, a.g.e., s. 20-23.

anlatırken detaylı bir şekilde Deşt-i Kıpçak'ı fiziki olarak anlatması, Şehzade Selim ile Kırım Hanı Mengli Giray arasındaki siyasi ve askeri ilişkiler, Selim'in Osmanlı tahtına oturmasında Kefe Sancağı'nın önemi olmuştur. M. Argunşah'ın hazırlamış olduğu eserden faydalandık.¹⁶⁷

Hadîdî (*Hadîdî Tarihi*)

Hayatı hakkında bilgi sahibi olmadığımız müellif, eserlerinde kendisi için Hadîdî lakabını kullanmıştır.¹⁶⁸ Hadîdî, II. Bayezid Devri (1481-1512) ricâlindedir.¹⁶⁹ Bursalı Mehmed Tahir, Hadîdî'yi şair ve tarihçi olarak göstererek onun Zeyniyye Tarikatı mensubu olduğunu dile getirmiştir.¹⁷⁰ Müellif Ferecik'te doğmuştur. Osmanlı Devleti'nde 1500-1501 Süleyman Paşa Camii minaresindeki kitabeyi kaleme almıştır. Diğer vazifesi ise 1516 yılında göreve getirildiği Süleyman Paşa vakıflarının nazırı olmuştur.¹⁷¹ Hadîdî'nin kaç yılında öldüğü hususunda net bilgi yoktur. Sadece *Sicill-i Osmanî*'de 1533/34 yılı ölüm tarihi olarak gösterilmesine rağmen bu bilgi de doğru olarak kabul görmemiştir.¹⁷²

Hadîdî Tarihi (Tevârih-i Âl-i Osman) müellifin günümüze ulaşan ve bilinen tek eseridir. Eser manzum olarak kaleme alınmıştır. Bu çalışma 6650 beyit ve 198 konu başlığı içermektedir. Müellif İslâmi geleneğe uygun olarak kaleme aldığı eserine *tevhîd*, *münacat* ve *naatla* başlamıştır. Eser 1225 ile 1523 yılına kadar yaşanan olayları konu almıştır. Hadîdî eserini yazarken Kanuni Sultan Süleyman'a sunmayı arzuladığını belirterek ona ithafen 36 beyitten oluşan bir kaside kaleme almıştır. Eserini 1530-31 yılında tamamlamıştır.¹⁷³ Müellifin kaynak olarak *Âşıkpaşazâde Tarihi*, *Oruç Beğ Tarihi*, *Cihannümâ*, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman* ve *Osmanlı Sultanları Tarihi*'ni kullanmıştır. Hadîdî'nin eserinin yedi nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

¹⁶⁷ Şükri Bitlisi, a.g.e., s. 77-133, söz konusu sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

¹⁶⁸ Babinger, a.g.e., s. 67.

¹⁶⁹ Mehmed Süreyya Bey, **Sicill-i Osmanî II**, Eski Yazıdan Aktaran, Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Numune Matbaacılık, 1996, s. 554.

¹⁷⁰ Bursalı Mehmed Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri**, C. III, s. 62.

¹⁷¹ Necdet Öztürk, "Hadîdî", **DİA**, C. 15, İstanbul:1997, s. 14.

¹⁷² Mehmed Süreyya Bey, **Sicill-i Osmanî II**, s. 62.

¹⁷³ Öztürk, "Hadîdî", s. 15.

1. Tercüman Gazetesi Kütüphanesi, nr. Y-162,
2. Bayezid Devlet Kütüphanesi, Veliyüddin Efendi, nr. 3449/152,
3. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, nr. 2081,
4. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Manzum Eserler, nr. 1317,
5. Londra British Museum, Or. 12896,
6. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar nr. 1268,
7. Berlin Kraliyet Kütüphanesi nr. 206 şeklinde kayıtlıdır.¹⁷⁴

N. Öztürk Tercüman Gazetesi Kütüphanesi, nr. Y-162 (T) nüshasını temel alıp, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2081, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. nr. 1268 kayıtlı nüshalarla karşılaştırarak yayına hazırlamıştır. Deşt, Akkirman, Kili ve Kırım gibi mevkiilerin sınırlarının belirlenmesi, Kefe, Azak, Menkub ve İngermen Kalelerinin alınması, II. Bayezid devrinde Kili ve Akkirman'ın alınması, Osmanlı askerlerinin aldıkları kalelerde uygulamış oldukları politikalar çalışmamız için Hadîdî'nin eserinin önemini artırmıştır. Tezimizde N. Öztürk'ün hazırlamış olduğu eserden faydalandık.¹⁷⁵

Kemalpaşazâde (*Tevârih-i Âl-i Osman*)

Asıl ismi Şemseddin Ahmed olan müellif, dedesi Kemalpaşa'dan dolayı Kemalpaşazâde veya İbn-i Kemal olarak anılmıştır. Büyük babası Kemal Paşa II. Bayezid'e lalalık yapmıştır. Kemalpaşazâde, Mayıs 1469 yılında Edirne'de doğmuştur.¹⁷⁶ Soylu bir aileye mensup olan Kemalpaşazâde ilk olarak Osmanlı Devleti'nde asker olmuştur. Müellif daha sonra ulema sınıfına geçmiştir. Ulema sınıfına mensup olduktan sonra 1498 yılında Tokadî Lutfî Efendi'den eğitim almıştır.¹⁷⁷ Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail üzerine yapacağı sefer için Şiilik aleyhine fetvalarda bulunan Kemalpaşazâde Anadolu Kazaskerliği vazifesine kolaylıkla yükselmiştir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise vermiş olduğu fetvalar ve devlet hizmetlerinden dolayı ilmiye sınıfının en

¹⁷⁴ **Hadîdî Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi) (1285-1523)**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015, s. XVII-XXX.

¹⁷⁵ **Hadîdî Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi) (1285-1523)**, s. 272-316, söz konusu sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

¹⁷⁶ Şerafettin Turan, "Kemalpaşazâde", **DİA**, C.25, İstanbul: 2002, s. 238.

¹⁷⁷ Babinger, a.g.e., s. 68.

yüksek rütbesi olan şeyhülislamlığa yükselmiştir.¹⁷⁸ Bu vazifesini ölümüne dek sürdüren Kemalpaşazâde 16 Nisan 1534 yılında vefat etmiştir.¹⁷⁹

Arapça, Farsça ve Türkçe'ye hâkim olan müellif, bu dillerde sayısız eserler vermiştir. Nazımı ve nesiri eserlerinde başarıyla kullanmıştır. Edebiyatçı ve şair kimliği çalışmalarındaki başarısında kendini göstermektedir.¹⁸⁰ Kemalpaşazâde'nin eseri *Tevârih-i Âl-i Osman* II. Bayezid'in isteği üzerine yazılmıştır. Padişah tarih alanında İdris-i Bidlisi'ye Farsça bir eser yazmasını söylerken Kemalpaşazâde'ye de Türkçe bir eser yazmasını söylemiştir. Bunun üzerine 1510 yılına kadar geçen süreci kaleme alan Kemalpaşazâde, her padişah için bir cilt yazmıştır. Daha sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle eserine devam ederek 1527 yılında eserini 10 cilt halinde bitirmiştir.¹⁸¹ Bu ciltlerden bazıları bugün elimizde mevcut değildir. Çelebi Mehmed devrine ait V. Defter, II. Murad devrine ait VI. Defter ve IX. Defterin Mısır Seferi bölümü kayıptır.¹⁸² Kemalpaşazâde kendinden önceki dönemleri anlatırken pek çok eseri referans olarak kullanmıştır. Müellif, Reşidü'd-din'in *Câmi'ü't-Tevârih*, Ebu'l-'Ula-yı'nın *Ahvel Tarihi Tarihi-i Ayasofya*, Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, Şükrullâh'ın *Behçetü't-Tevârih*'i *Bulgar Tarihi*, *Tarihi Takvimler* ve Nişancı Mehmed Paşa'nın *Tevarihü's-Selatîni'l Osmaniyye* adlı eserleri referans olarak kullanmıştır. Ayrıca Neşrî, Oruç Beğ, Tursun Bey, Ruhî Çelebi'nin eserlerinden faydalanmıştır. Bunlar haricinde şahit olduğu bilgileri de eserinde değerlendirmiştir.¹⁸³

Tevârih-i Âl-i Osman'ın I. Defteri Osman Gazi dönemine ayrılmıştır. Şerafettin Turan bu defteri Millet Ktb., Ali Emîrî, nr. 30, Nuruosmaniye Ktb. nr. 3070, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 25 nüshalarını kullanarak hazırlamıştır.¹⁸⁴ I. Defteri bizim için kıymetli kılan nokta: müellif Karadeniz çevresinden bahsederken Deşt bölgesinde

¹⁷⁸ M.A. Yekta Saraç, **Şeyhülislâm Kemal Paşazade: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri**, İstanbul: Risale Basın-Yayın, 1995, s. 126.

¹⁷⁹ Kemal Paşazâde, **Tevarih-i Âl-i Osman X. Defter**, haz. Şerafettin Severcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1996, s. XVII.

¹⁸⁰ M. A. Yekta Saraç, "Kemalpaşazâde", **DİA**, C. 25, İstanbul: 2002, s.2 45.

¹⁸¹ Turan, "Kemalpaşazâde", s. 239.

¹⁸² İlyas Çelebi, "Kemalpaşazâde", **DİA**, C. 25, İstanbul:2002, s. 245.

¹⁸³ Kemal-Paşazâde, a.g.e., s. XXIII-XXVIII.

¹⁸⁴ İbn-i Kemal, **Tevarih-i Âl-i Osman I. Defter**, yay. haz. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 2.

Tatarların yaşadığını belirtmiş olmasıdır. Biz tezimizde Ş. Turan'ın eserini kullandık.¹⁸⁵ I. defterin üç nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

1. Millet Ktb, Ali Emiri, nr. 30 (Kısaltma M-1),
2. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3078 (Yeni Kayıt nr. 2636, Kısaltma: N.),
3. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 25 (Kısaltma M) şeklinde kayıtlıdır.¹⁸⁶

II. Defter Orhan Gazi Dönemi olaylarından bahsetmektedir. II. defterin nüshaları:

1. Millet Ktb, Ali Emiri, nr. 30 (Kısaltma M),
2. Nuruosmaniye Ktb. nr., 3078
3. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 26 (Kısaltma M-1) şeklinde kayıtlıdır.¹⁸⁷

Şerafettin Turan Millet Ktb. Ali Emirî, nr.30, Nuruosmaniye Ktb. nr. 3078, Millet Kütüphanesi nüshalarını kullanarak II. Defteri hazırlamıştır.¹⁸⁸ Altın Orda hanı Canibek'in Melik Eşref'i mağlup etmesi hadisesi bizim için önemli bir detaydır. Çalışmamızda Ş. Turan'un eserini kullandık.¹⁸⁹

IV. Defter, Yıldırım Bayezid devri hadiselerini anlatmaktadır. Bu eserin nüshaları:

1. Millet Kütüphanesi, Alî Emîrî Efendi, Tarih, nr. 30,
2. Nuruosmaniye Kütüphanesi. nr. 3078,
3. Millet Kütüphanesi Alî Emîrî Efendi, Tarih, nr. 27'dir.¹⁹⁰

Timur Han'ın Altın Orda topraklarına girerek Kırım'ı basması, Timur-Toktamış Han arasında meydana gelen savaş ve bu savaşın neticesinde Filibe'ye Deşt bölgesinden çok sayıda Tatar'ın gitmesi bizim için önemli konulardır. Çalışmamızda Koji Imazawa'nın

¹⁸⁵ İbn-i Kemal, **Tevârih-i Âli Osman I. Defter**, s. 27, söz konusu sayfa değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

¹⁸⁶ İbn-i Kemal, **Tevârih-i Âli Osman I. Defter**, s. 2-3.

¹⁸⁷ Kemal Paşa-oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, a.g.e., s. VIII-IX.

¹⁸⁸ Kemal Paşa-oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, **Tevârih-i Âli Osman II. Defter**, haz. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. VII.

¹⁸⁹ Kemal Paşa-oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, a.g.e., s. 59, söz konusu sayfa değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

¹⁹⁰ İbn Kemal (Kemalpaşazâde), a.g.e., s. IX-XI.

Millet Ktb., Ali Emirî, nr. 30 nüshasını kullanarak hazırlamış olduğu eserden yararlandık.¹⁹¹

VII. Defter Fatih Sultan Mehmed Devri olaylarını anlatmaktadır. Bu eserin iki orijinal nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

1. İstanbul Fâtih Kütüphanesi nr. 4205,
2. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Ktp. nr. 31'dir.¹⁹²

Şerafettin Turan'ın İstanbul Fatih Ktp. nr. 4205 kayıtlı nüshadan hazırlamış olduğu kitabı çalışmamızda kullandık. Gedik Ahmed Paşa'nın 1475'te Kefe'yi alması, bölgedeki Venedik ticaretinin sekteye uğraması, Kırım hanlarının Osmanlı himayesine girmiş olması, VII. Defteri bizim için kıymetli kılan konular olmuştur.¹⁹³

VIII. defter II. Bayezid devri olaylarına ayrılmıştır. VIII. defterin nüshaları:

1. Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, nr. 32,
2. Kahire (Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye,8847/50) şeklinde kayıtlıdır.

Çalışmamızda Ahmet Uğur'un Millet Kütüphanesi, Ali Emîri nr. 32'de kayıtlı nüshadan hazırlamış olduğu kitabı kullandık.¹⁹⁴ II. Bayezid'in Deşt sınırları içerisindeki Kili ve Akkirman'ı alması, Mengli Giray'ın Tatar askerleriyle Osmanlı ordusuna destek vermesi, Tatar askerlerinin barbar gibi anlatılması, Kili ve Akkirman'ın fiziki şartlarından bahsedilmiş olması VIII. defteri bizim için önemli kılmıştır.¹⁹⁵

¹⁹¹ İbn Kemal (Kemalpaşazâde), **Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter**, haz. Koji Imazawa, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 327-333, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

¹⁹² İbn Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter**, haz. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. XXVIII.

¹⁹³ İbn Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter**, s. 383-541, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

¹⁹⁴ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)**, s. XXX-XXXI.

¹⁹⁵ İbn Kemâl, **Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)**, haz. Ahmet Uğur, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997, s. 59-241, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

X. Defter Kanunî Sultan Süleyman dönemi olaylarını anlatmaktadır. Eserin hazırlanmasında Şefaettin Severcan, Millet Genel Ktb. Ali Emîrî Koll., nr. 28, TSMK Ktb. Revan koll., nr. 1278, Süleymaniye Ktb. Fatih. Koll. nr. 4221, Süleymaniye Ktb., Ayasofya koll., nr. 3318 nüshaları esas alarak X. defteri çalışmıştır.¹⁹⁶ Biz de Şefaettin Severcan'ın hazırlamış olduğu eseri kullandık. Gedik Ahmed Paşa Kefe'yi aldığıında Mengli Giray'ı ve Mehmed Giray'ı İstanbul'a getirip kulelerin birinde hapsedmesi hadisesi hala aydınlığa kavuşmamış bir meseledir. Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptığı seferlerde Tatar askerlerinin destek vermesi, Tatarların Rus memleketlerinden Üngürüs'e gidecek yardımı engellemek için tampon bölge olması Deşt bölgesinde yaşananları bize sunmuştur. Saâdet Giray'ın Kırım Hanı olması ve müellifin Tatarların fiziksel özelliklerinden bahsetmesi çalışmamız için dikkat çeken konulardır.¹⁹⁷

Tevârih-i Âl-i Osman'ın III. defterinde çalışmamıza dair veri bulamadık. V. VI. ve IX. defterler kayıptır.

Mahremî (*Şeh-nâme*)

Mahremî mahlasını kullanan müellifin gerçek adı Ahmed'dir. Galata'nın köylerinden Tatavla'da doğan Mahremî'nin ne zaman doğduğu bilinmemektedir. Müellifin babası II. Bayezid'in musahiblerindedir. Mahremî Medresi eğitimini aldıktan sonra Galata'da kâtiplik ve nâiplik görevlerinde bulunmuştur. Galata Kadısı Beyşehirli Hasan Çelebi'nin Selanik kadılığına tayin edilmesi sonucu Mahremî onunla Selanik'e gitmiştir. Müellif İstanbul'a dönüşte talihsizlikler yaşamış ve ailesiyle birlikte esir düşmüştür. Mahremî, ailesini ve kendisini kurtarmak için fidye karşılığında anlaşmış, İstanbul'a gelmiş fakat gerekli fidyeyi toplayamadan ölmüştür.

Mahremî'nin eseri *Şeh-nâme* 12.280 beyitten meydana gelmiştir. Eser üç ayrı bölümden oluşmuştur. Eserin I. Bölümü II. Bayezid'in seferlerinden bahsetmektedir. II. bölüm Yavuz Sultan Selim dönemi olaylarından bahseder, üçüncü bölüm ise Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk iki yılından bahsetmektedir.¹⁹⁸ Mahremî, Yavuz Sultan Selim

¹⁹⁶ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*, s. XXX-XXXI.

¹⁹⁷ Kemal Paşa-zâde, a.g.e., s. 15-282, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

¹⁹⁸ Hatice Aynur, "Mahremî", *DİA*, C.27, İstanbul: 2003, s. 309.

devrinde yaşadığından dolayı olayları kendi bilgi ve gözlemleri doğrultusunda anlatmıştır. Mahremî'nin seferlere katıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Müellifin eserindeki bilgiler Kemâlpaşazâde'nin eseri ile benzerlik göstermektedir. Fakat bu iki müellifin çağdaş olması kimin kimden bilgi aktarımı yaptığının ortaya çıkmasını engellemektedir. Ya da ortak kaynakları kullanmış olabilirler.¹⁹⁹

-Eserin I. bölüm nüshası, Ankara, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi nr. Y-I şeklinde kayıtlıdır. Bu nüshanın başında ve sonunda eksiklikler bulunmaktadır.

-II. kısım TSMK Revan bölümünde nr. 1287 şeklinde kayıtlıdır.²⁰⁰

Hatice Aynur, TSMK Revan 1287 nolu nüshadan yararlanarak Yavuz Sultan Selim dönemini anlatan kısmı Doktora tezi olarak çalışmıştır. Biz de bu eseri çalışmamızda kullandık. Müellifin, Kırım tahtına Mehmed Giray Han'ın oturması hadisesini anlatması ayrıca Tatarların, kendilerinden başka ırklara nasıl davrandığı konusunda bilgiler sunması tezimiz için önem arz eden mevzular olmuştur.²⁰¹

Muhyiddin el-Cemâlî (*Tevârih-i Âl-i Osman*)

Fahreddin el-Râzi'nin soyundan gelen Aksaraylı Cemâleddin Mehmed'in torunu meşhur Şeyhülislam Zenbilli Alî'nin büyük oğludur.²⁰² *Molla Çelebi* ve *Zenbillizâde* olarak şöhret bulan müellif, aklî ve naklî ilimleri ve eğitimini Hüsamzâde Mustafa Efendi ve Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi'den almıştır. Daha sonraki yıllarda müderrislik ve kadılık vazifelerinde bulunmuştur. 1550 yılında İstanbul'da vefat eden Muhyiddin Cemâlî, Zeyrek yokuşunda babasının kabrinin yanına defnedilmiştir.²⁰³

Muhyiddin Cemâlî'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı günümüze ulaşan en derli toplu tek eseridir. Kendinden önce yazılmış olan *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmanlar* üzerinde çalışarak

¹⁹⁹ Hatice Aynur, **Mahremî ve Şeh-nâmesi I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme- Metin- Sözlük- Dizin**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, s. 31-36.

²⁰⁰ Aynur, **Mahremî ve Şeh-nâmesi I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme- Metin- Sözlük- Dizin**, s. 8-9.

²⁰¹ Aynur, **Mahremî ve Şeh-nâmesi I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme- Metin- Sözlük- Dizin**, s. 386-390, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

²⁰² Babinger, a.g.e., s. 81.

²⁰³ Yusuf Küçükdağ, "Muhyiddin Mehmed Şah", **DİA**, C. 31, İstanbul: 2006, s. 84.

bir derleme yapan Muhyiddin Mehmed, 1549 yılına kadar yaşanan olayları kaleme almıştır. Eser muhtemelen 1549 yılında tamamlanmıştır. Müellif eserini yazarken pek çok kaynağa başvurmuş olmasına rağmen tek kullandığı kaynak ismi *Mesâbih Şerhi* olmuştur. Fakat eser incelendiğinde, Ahmedî'nin *İskendername*'si ve *Giese Anonimi*'nin etkileri eserde gözlenmektedir. Eserin dört nüshası mevcuttur. Bunlar:

1. İstanbul Millet Kütühanesi, Ali Emirî, Tarih, nr. 15,
2. Berlin nr. 207,
3. Viyana nr. 1000,
4. Paris, Schefer koleksiyonu nr. 1046, şeklinde kayıt bulunmaktadır.²⁰⁴

Tezimiz dâhilinde Hasan Hüseyin Adaloğlu'nun Berlin nüshasını temel alıp, Viyana ve Ali Emiri nüshaları ile karşılaştırma yaparak ortaya koyduğu yüksek lisans tezini incedik. Eski devirlerde yaşayan İbn-i Madyan'ın topraklarından bahsedilirken Deşt ve Kıpçak'tan bahsedilmesi, Fatih Sultan Mehmed döneminde Kefe'nin alınması, Kırım ve Deşt askerinin Osmanlı'ya itaat etmesi, II. Bayezid döneminde Kili'nin ve Akkirman'ın alınması çalışmamız için önemli konulardır. Ayrıca müellif Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik yıllarından bahsederken onun Trabzon'dan Kefe'ye, ardından Kili ve Akkirman'a gitmesini anlatmıştır.²⁰⁵

Arifî Fethullâh Çelebî (*Şehnâme-i Âl-i Osman*)

Şeyh İbrahim Gülşenî'nin soyundan gelen müellifin asıl adı Fethullâh'dır. Fakat o eserlerinde Arifî mahlasını kullanmıştır.²⁰⁶ Arifî'nin İstanbul'a geldiği ve Osmanlı hizmetine girdiği tarih tam olarak bilinmiyor olsa da tahmini 1528'den kısa bir süre sonrasındır. Müellifin Osmanlı Devleti'ndeki ilk vazifesi *Şehnâme* yazmak olmuştur. Müellif Mısır'a gitmiştir (1558-59). Bu tarihten üç yıl sonra da vefat etmiştir(1561-62).²⁰⁷

²⁰⁴ Hasan Hüseyin Adaloğlu, **Tevarih-i Âl-i Osman**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s. XI-XXV.

²⁰⁵ Adaloğlu, a.g.e.,s.80-118, söz konusu sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

²⁰⁶ Babinger, a.g.e., s. 97.

²⁰⁷ Ahmet Faruk Çelik, **Fethullah Arifî Çelebi'nin Şehnâme-i Âl-i Osman'ından Süleymannâme**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 17-18.

Arifi Fethullâh Çelebi'nin eseri *Şehnâme-i Âl-i Osman* beş cilt halinde yazılmıştır. Bu eser minyatürler ile süslenmiştir. Eserin I. cildi Peygamberlere, II. Cildi İslamiyet'in doğuşuna, III. cildi Eski Türk Devletleri ve Selçuklulara, IV. cildi Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna, V. cildi ise Kanunî Sultan Süleyman döneminin bir bölümüne (1520-1555) ayrılmıştır. Bu eserin I. ve V. Ciltlerinin tamamı günümüze ulaşabilmişken, II. ve IV. cilde ait birkaç minyatür kalmıştır. III. cilt tamamıyla kaybolmuştur. 60.000 beyitlik Şehnâme'nin 36.000 beyitlik kısmı *Süleymannâme*'yi oluşturmaktadır.²⁰⁸ Arifi eserini 1555 yılında tamamlamıştır. A. Faruk Çelik, *Süleymannâme*'nin bilinen tek nüshası olan TSMK Hazine Bölümü ktp. nr. 1517 şeklinde kayıtlı olan nüshadan doktora tezi çalışmıştır.²⁰⁹ Eseri bizim için önemli kılan noktalar: Kırım Hanı Saâdet Giray'ın Kanuni Sultan Süleyman'ın seferlerine Tatar askerlerini göndermesi, Cengiz Han'ın kullanmış olduğu ulak sisteminin Osmanlı Devleti'nde uygulanmak istenmesi, Astrahan ve Kırım Hanlıklarına yeni hanların atanması olmuştur.²¹⁰

Rüstem Paşa (*Rüstem Paşa Tarihi*)

1500'lü yılların başında Saraybosna yakınlarındaki bir köyde doğan Rüstem Paşa'nın gerçek adı Opukoviç'tir. Milliyetinin ne olduğu kesin olmayan müellifin Hırvat, Boşnak, Sırp veya Arnavut halklarından birine mensup olduğu ifade edilmektedir. Saraya iç oğlanı vazifesi ile getirilmiştir.²¹¹ Bu vazifesinden kısa bir süre sonra *Rikâbdâr* olan Rüstem Paşa, Anadolu'da valilik görevlerinde de bulunmuştur. Rüstem Paşa, 1539 yılında üçüncü vezir, 1541 yılında da ikinci vezir olarak görevlendirilmiştir. Bu görevinden kısa bir süre sonra 1544 yılında, *Mühter-i Hümayun* kendisine verilerek Osmanlı Devleti'ndeki en üst makamlardan birisi olan Sadrazamlığa yükseltilmiştir. 1561 yılında vefat etmiştir. Mezarı ise Şehzade Camii'nin yanında müstakil bir türbededir.²¹²

Rüstem Paşa'ya atfedilen *Rüstem Paşa Tarihi*'nin müellifinin kim olduğu konusu henüz kesinlik kazanmamıştır. Eserin yazarı olarak Matrakçı Nasuh gösteriliyor olmasına rağmen, Göker İnan, yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında ortaya koyduğu veriler

²⁰⁸ Tahsin Yazıcı, "Ârifi Fethullah Çelebi", *DİA*, C.3, İstanbul: 1991, s. 372.

²⁰⁹ Çelik, a.g.e., s.19.

²¹⁰ Çelik, a.g.e., s. 86-145, söz konusu sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

²¹¹ Erhan Afyoncu, "Rüstem Paşa", *DİA*, C.35, İstanbul: 2008, s. 288.

²¹² Babinger, a.g.e., s. 91.

sonucu eserin müellifinin Rüstem Paşa da olabileceğini vurgulamıştır. G. İnan Viyana Milli Kütüphanesi (Österreichische Nationalbibliothek) Cod. Mixt. 339 şeklinde kayıtlı nüshadan çalışmış, İstanbul'daki nüsha ile karşılaştırmıştır. Eserin Viyana nüshasındaki ismi *Rüstem Paşa Tarihi* olarak da geçmektedir. Ayrıca *te'lif-i Rüstem Paşa* ibaresi de yer almaktadır.²¹³ Rüstem Paşa, Osmanlı tarihini kuruluşundan itibaren anlatmaktadır. Fatih Sultan Mehmed devrine kadar geçen olaylar, *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Muhyiddin Cemâlî ve Neşrî'den alıntı yapılarak yazılmıştır. Bilhassa Neşrî'nin çalışmasıyla aynıdır. Eserin önemli bölümünü II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemleri oluşturmaktadır. Bu bölümler de Matrakçı Nasuh'ın *Mecma'üt-Tevârih* adlı eserinin bir özeti şeklinde hazırlanmıştır.²¹⁴ Osmanlı Devleti'ndeki 1561 yılına kadar yaşanan olayların anlatıldığı eserin²¹⁵ yazılış tarihi muhtemelen 1561'dir. Rüstem Paşa Tarihi'nin nüshaları:

1. Viyana Milli Kütüphanesi (Österreichische Nationalbibliothek) Cod. Mixt. 339,
2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi nr. 2438,
3. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi nr. 167 (Og. 6.33), ve Nr. 168 (Dd. 4.31),
4. British Museum Or. 12. 592,
5. Paris Milli Kütüphanesi nr. 54, şeklinde kayıtlıdır.²¹⁶

Rüstem Paşa Tarihi'ni, bizim için önemli kılan noktalar: Yanko İbn Madyan'ın hüküm sürdüğü topraklar arasında Deşt-i Kıpçak'ın olması, Altın Orda Hanı Berke'nin Deşt-i Kıpçak topraklarına hâkim olması, Kefe'nin alınması ve II. Bayezid döneminde Kili ve Akkırman'ın alınmasıdır.²¹⁷

Lütfi Paşa (*Tevârih-i Âl-i Osman*)

Ne zaman doğduğu hakkında bilgi sahibi olmadığımız müellif, Arnavut kökenli bir devşirmedir. II. Bayezid devrinde Osmanlı Sarayına gelen Lütfi Paşa Enderun'da iyi bir

²¹³ Göker İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s. 34.

²¹⁴ Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri ile İlgili Yeni Bilgiler", **Bulleten**, C. XXIX, S.114, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1965, s. 349-351.

²¹⁵ Afyoncu, "Rüstem Paşa", s. 290.

²¹⁶ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s. 1-7.

²¹⁷ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s. 72 -252, söz konusu sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

eğitim almıştır. Yavuz Sultan Selim'in saltanatında uhadarlık, mteferrikalik, aşnigirbaşılık, kapıcıbaşılık, mralemlik ve Kastamonu Sancak Beyliği görevinde bulunmuştur.²¹⁸ 1534 yılında Rumeli Valisi olan Lütfi Paşa, Begrad, Rodos, Mohaç, Tebriz ve Bağdat seferlerine katılmıştır.²¹⁹ Müellif, Dimeteko'ya sürülmüş, burada eserlerini kaleme almış, ömrünü burada tamamlamış, 1563 yılında vefat etmiştir.²²⁰

Lütfi Paşa, *Tevârih-i l-i Osman*'ı gördüklerini ve duyduklarını yazma ihtiyaı hissetmesi sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Lütfi Paşa, yıllarını II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın çevresinde geçirmiştir. Birçok savaşa ve sefere katılmış, olaylara şahit olmuştur. Eserinin 1508 yılına kadar olan dönemini kendinden önceki yazılan kaynaklara başvurarak yazmıştır. Bu tarihten 1553 yılına kadar olan olaylar kendi deneyimleri ve duyduklarıdır. Nesir olarak ele aldığı eserini yer yer nazım ile süslemiştir. Kullanılmış olduğu Arapça ve Farsça kelimeler ve tamlamalar ile bu dillere de hâkim olduğunu kanıtlamıştır. Lütfi Paşa'nın eserini kaç yılında ele aldığı tam olarak verilmesede 1553 yılına kadar olan olaylardan bahsettiği için eserin bitiş tarihinin 1553 olma ihtimali yüksektir.²²¹ Lütfi Paşa *Tevârih-i l-i Osman*'ı hazırlarken başvurduğu kaynaklar arasında *Anonim Tevârih-i l-i Osman*, Ahmedî, Aşıkpaşazâde, Oruç Beğ, Neşrî, Ebu İşhak şiraz, şkr Bidlisi'nin eserleri ve *Tarih-i Güzide* yer almaktadır. Bunların haricinde, *Tevârih-i Miskeveyh*, *Tarih-i Taberî*, *Tabakt'l-Fukaha* ve *Tevârih-i l'i Selçuk Tarihi* de tespit edilen diğer başvuru eserleridir. Eserin tespit edilen dört yazma nüshası mevcuttur. Bunlar:

1. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Nüshası I
2. İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi Nüshası II,
3. Türk Tarih Kurumu Nüshası nr. 28,
4. Viyana Milli Kütüphane, nr. 1001, şeklinde kayıtlıdır.²²²

Biz çalışmamızı hazırlarken, Kayhan Atik'in İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan iki nüshadan, Türk Tarih Kurumu Nüshası nr. 28 ve Ali Bey'in

²¹⁸ Mehmet İpşirli, "Lutfi Paşa", *DİA*, C. 27, İstanbul: 2003, s. 234.

²¹⁹ Babinger, a.g.e., s. 89.

²²⁰ İpşirli, a.g.e., s. 89.

²²¹ Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i l-i Osman*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 18-19,45.

²²² Lütfi Paşa, a.g.e., s. 3, 20-38.

matbu olarak 1341/1925 yılında neşretmiş olduğu nüshalardan faydalanarak hazırlamış olduğu çalışmadan yararlandık.²²³ Tezimizin *Tevârih-i Âl-i Osman*'a dair tıpkıbasım kısmını verirken, Ali Bey'in matbu olarak neşretmiş olduğu nüshayı kullandık. Cengiz Han'ın ortaya çıkması İslâm dininin ilerleyişini durduruştur. Gedik Ahmet Paşa'nın Kefe'yi alması, Sultan II. Bayezid'in Kili ve Akkırman'ı alması, Yavuz sultan Selim'in Kefe şehrini kullanarak Osmanlı tahtına oturması hadiseleri tezimiz için önemlidir. Kanuni Sultan Süleyman devrinde Deşt topraklarından, Kırım'dan çok sayıda Tatar askerinin Osmanlı askerleriyle birlikte savaşa katılması, Cengiz Han'ın uygulamış olduğu ulak sisteminin Osmanlı Devleti'nde uygulanmak istenmesi, Kırım hanları arasında yaşanan taht kavgalarına dair bilgileri *Tevârih-i Âl-i Osman* bize sunmuştur.

Matrakçı Nasuh (*Mecmau't-Tevârih*) (*Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Hân*) (*Tarih-i Sultan Bayezid*)

Kanuni Sultan döneminin öne çıkan isimlerinden biri olan Matrakçı Nasuh, esas silahşörlük özelliğiyle tanınmış olmasına rağmen hat ve minyatür sanatları alanında eserler ortaya koymuştur. Kaynakların *Nasuh b. Abdullah* veya *Nasuh b. Karagöz el-Bosnevî* olarak tanıttığı müellifin babasının adı Abdullah, dedesinin adı ise Karagöz'dür. Lakabının *Bosnevî* olarak verilmesi onun Bosnalı olduğu düşüncesini ortaya koymuştur.²²⁴ Fakat Davut Erkan, tezinde Matrakçı'nın künyesini *Nasuh b. Abdullah el-Priştrevî* olarak vermiştir. Bu bilgiler ise Matrakçı Nasuh'un *Cemâlü'l-Küttâb* ve *Kemâlü'l-Hüssâb* adlı eserinde geçmektedir. Matrakçı Nasuh ismini tam olarak bu eserde vermiştir.²²⁵ II. Bayezid zamanında devşirme olarak Osmanlı sarayına gelen Nasuh küçük yaştadır. Burada Enderun bölümünde eğitimini almıştır.²²⁶ Nasuh, şimşir ağacından yapılmış sopalar ile oynanan Matrak Oyunu'nu bulan kişi olduğu için *Matrakçı* lakabıyla anılmıştır.²²⁷ Matrakçı Nasuh

²²³ Kayhan Atik bu çalışmayı yaparken Ali Bey'in matbu olarak hazırlamış olduğu metinden faydalanmış, Viyana'da yer alan nüshayı görmemiştir. Atik Osmanlıca metinleri Latin harflerine aktarırken yanlış okumalar yapmış Türkçe gramer kurallarına uymamıştır. Bu konuda Hayati Develi tarafından eleştiri almıştır. Hayati Develi, "Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman" Üzerine", **İlmî Araştırmalar**, S. 14, İstanbul: 2002, s. 249. Biz Kayhan Atik'in transkripsiyonunu Ali Bey'in yayınladığı matbu nüsha ile karşılaştırarak kullandık.

²²⁴ Ahmet Toklucu, **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm Arkeoloji Müzeleri Ktp. Nr.379, vr. 96a-185b, Değerlendirme ve Transkripsiyon)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s. X.

²²⁵ Davut Erkan, **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (1520-1537)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005, s. XXII.

²²⁶ Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", **DİA**, C.28, İstanbul: 2003, s. 143.

²²⁷ Erkan, **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (1520-1537)**, s. XXIV.

Enderun'da eğitim aldığı yıllarda şair Sâî ile güzel bir öğretmen-öğrenci ilişkisini yakalamışlardır. Mısır'ın fethinden sonra buraya beylerbeyi olarak atanan Hayır Bey (1517-1520) döneminde, Matrakçı Mısır'a gitmiştir. Matrakçı Mısır'dan döndükten sonra Kanuni Sultan Süleyman'ın emri üzerine Taberî'nin eserini Arapça'dan Türkçe'ye çevirmiştir.

Kanunî'nin 1533 yılında gerçekleştirdiği Irakeyn seferi hakkında minyatürler ile yapmış olduğu bir çalışma onun bu sefere katılmış olduğunu göstermektedir. Aynı zaman da Kanunî devrinin tarihini yazmakta olan Nasuh, sebebi bilinmeyen olaylar yüzünden bu çalışmaya 1547 yılına kadar ara vermiştir. Bu yıllardan sonra Rüstem Paşa'nın gözüne girmeyi amaçlamıştır. 1548 yılında Safeviler üzerine yapılan sefere katılmış olan Matrakçı Nasuh 1564 yılında ölmüştür. Fakat Davut Erkan, ölüm tarihinin kesin olmadığını ve bir şüphe olduğunu söylemektedir.²²⁸

Matrakçı Nasuh eseri *Mecmau't-Tevârih*'i Kanunî Sultan Süleyman'ın isteği üzerine yazmaya başlamıştır. Müellif ilk olarak Taberî'nin kitabının tercümesi ile başlamıştır. Daha sonraki bölümler ilaveler ve zeyiller yapılarak 1551 yılına kadar yazılmıştır. Eser dört ayrı ciltten oluşmaktadır. Eserin I. cildini dünyanın yaradılışından Hz. Süleyman'ın ölümüne kadar olan dönem almaktadır. II. cilt ise İran Tarihine ayrılarak Sâsânî hükümdarı Nûşirevan dönemi ile sona ermektedir. III. cilt oldukça teferruatlı hazırlanmıştır. Hz. Muhammed'in doğumuyla başlayıp Ertuğrul Gazi dönemine kadar, Abbasiler, Gazneliler ve Selçuklu Tarihi'ni anlatmıştır.²²⁹ Eserin IV. Bölümü ise *Süleymannâme* olarak hazırlanmıştır. *Süleymannâme* kendi içerisinde beş farklı bölümden meydana gelmektedir.

Mecmau't-Tevârih'in *Süleymannâme* kısmının bölümleri;

a) Matla'-ı Dâsitân-ı Sultân Süleymân Han

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk yıllarından 1520 ve 1537 Korfu Seferine kadar olan olayların anlatıldığı bu çalışma *Süleymannâme*'nin ilk bölümüdür. Matrakçı bu yıllar için

²²⁸ Davut Erkan, "Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar", **Osmanlı Araştırmaları**, S. XXXVII, İstanbul: 2011, s. 184-185.

²²⁹ Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", s.144.

özel bir tabir kullanarak Kanuni döneminin *Dâsitan-i Evveli* demiştir. 302 varaktan meydana gelen bu çalışma, TSMK, Revan Bölümü nr. 1286 şeklinde kayıtlıdır.²³⁰

b) Feth-nâme-i Karaboğdan

Matrakçı Nasuh'un 1538 yılında kaleme aldığı eser Kanunî'nin Boğdan Seferini anlatmaktadır. *Süleymannâme*'nin ikinci kısmını oluşturan bu çalışma *Dasitan-ı Sâni* şeklinde isimlendirilmiştir.²³¹ Eserin nüshası TSMK, Revan bölümü nr. 1284²³² olarak kaydedilmiştir.

c) 1539-42 Yıllarına Ait Olması Gereken Nüsha

Bu yılları içeren bir nüshanın varlığı araştırmacılar tarafından tespit edilmiş olmasına rağmen henüz eserin bu bölümüne rastlanmamıştır²³³.

d) Tarih-i Feth-i Şiklos ve Estergon ve İstunibelgrad

Matrakçı'nın *Süleymannâmesi*'nin dördüncü bölümünü oluşturan bu eser, *Minyatürlü Tarih-i Feth-i Şiklos Estergon ve İstonibelgrad* adıyla kayıtlarda geçmektedir.²³⁴ Kanunî Sultan Süleyman'ın II. Macaristan Seferini konu alan bu bölüm 1542/3 yıllarındaki olayları kapsamaktadır. TSMK Hazine bölümü nr. 1608 de kayıtlı bulunmaktadır.²³⁵

²³⁰ Toklucu, a.g.e., s.XIV.

²³¹ Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Türk İslam Tarihçiliği ve Tarihçileri Hakkında Araştırmalar", **İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi I**, S.1, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 1959, s.115.

²³² Sinan Çukuryurt, **Matrakçı Nasuh Süleymannâme (1a-95b) (Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2003, s. VIII.

²³³ Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", s. 145.

²³⁴ Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", s. 145.

²³⁵ Toklucu, a.g.e., s. XV-XVI.

e) Beşinci Bölüm (Arkeolojisi Müzesi Kütüphanesi'nde Yer Alan Süleymannâme)

Bu nüsha *Süleymannâme*'nin son bölümünü oluşturmaktadır. 1543-1551 yılları arasında yaşanan olayların anlatıldığı bu nüsha ciltsiz ve dağınık halde bulunmaktadır. Yazma'nın baş kısmında ve son kısmında eksikler olduğu tespit edilmiştir. 185 varaktan meydana gelen bu çalışma, Arkeoloji Kütüphanesi nr. 379 şeklinde kayıtlıdır.²³⁶ Sinan Çukuryurt ve Ahmet Tokluca Arkeoloji müzesinde bulunan bu nüshasını çalışmış, Davut Erkan ise TSMK Revan nr. 1286 şeklinde kayıtlı olan nüshayı çalışmıştır. Biz de *Süleymannâme* ile ilgili konuları bu çalışmalardan temin ettik.²³⁷

Nasuh, Kemalpaşazâde'nin eserinin özellikle I. ve X. defterlerini kaynak olarak kullanmıştır. Sa'yî'e atfedilmiş olan *Feth-i Kal'a-ı Belgrad* ve *Anonim Tevarih-i Âl-i Osman* kullandığı diğer kaynaklardır. Bu kaynaklar dışında Celalzâde'nin *Tabakatü'l Memâlik fi Derecâti'l-Mesâlik* adlı eseri bilhassa Alaman Seferi'ni yazarken kullanmıştır.²³⁸

Mertol Tulum, Matrakçı Nasuh'un bir diğer eseri *Tarih-i Sultan Bayezid* için *Mecmau't-Tevârih* adlı eserin II. Bayezid dönemini anlatan bölümünden alındığını söylemiştir. Fakat *Tarih-i Sultan Bayezid* farklı bir kitap olarak değerlendirilmiştir.²³⁹ 1481 ve 1512 yıllarının anlatıldığı bu eser minyatürlü olarak hazırlanmıştır. II. Bayezid zamanında yapılan seferlerdeki Osmanlı donanmasına ait minyatürler eserin müellifi tarafından yapılmıştır.²⁴⁰ Reha Bilge'nin hazırladığı, Mertol Tulum'un klasik Türkçe'den aktardığı *Tarih-i Sultan Bayezid*'in yazma nüshası TSMK, Revan Bölümünde nr. 1272 şeklinde kayıtlıdır.²⁴¹ Biz de tezimizde Reha Bilge'nin hazırlamış olduğu eseri kullandık.²⁴²

²³⁶ Yurdaydın, "Türk İslam Tarihçiliği ve Tarihçileri Hakkında Araştırmalar", s. 118.

²³⁷ Çukuryurt, a.g.e., s. 25-79, Toklucu, a.g.e., s. 24-94, Erkan, **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (1520-1537)**, s. 45-166, üç çalışmaya ait vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

²³⁸ Erkan, **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (1520-1537)**, s. XLVI-XLVII.

²³⁹ Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, haz. Reha Bilge, Klasik Türkçe'den Aktaran Mertol Tulum, İstanbul: Giza Yayıncılık, 2012, s. 19.

²⁴⁰ Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", s. 144.

²⁴¹ Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, s. 19, 22.

²⁴² Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, s. 32-37, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

Müellifin bir diğer eseri *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultân Süleymân Hân*, Kanunî Sultan Süleyman'ın Safevi Devleti üzerine yapmış olduğu 1533/1536 yılları arasındaki savaşı konu alan bir çalışmadır. Müellif bilhassa savaşın yaşandığı dönemde Osmanlı ordusunun geçtiği güzergâhların, menzillerin ve şehirlerin ismini vermiştir. Bu çalışma özellikle şehir yerleşkesiyle ilgili olarak bir hayli minyatür içermektedir. İlk olarak Yıldız Kütüphanesi nr. 35'te kayıtlı olan eser, 1924 yılında İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ne getirilerek TY. nr. 5964 şeklinde kayıt edilmiştir.²⁴³ H. Gazi Yurdaydın eseri İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi TY. 5964 nüshası, TSMK, Revan, nr.,1286 nüshası ile karşılaştırılarak hazırlanmıştır.²⁴⁴ Biz de çalışmamızda bu eserden faydalandık.²⁴⁵

Matrakçı Nasuh'un eserlerini bizim için önemli kılan noktalar: Deşt-i Kıpçak, Kefe, Kırım, Akkirman'ın Cengiz'in oğlu Tûli'nin hâkim olduğu topraklar arasında gösterilmesi, II. Bayezid döneminde Kili ve Akkirman'a sefer düzenlenmesi, Kırım Hanı Mengli Giray'ın askerleriyle Osmanlı ordusunun yanında yer alması, Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik yıllarında Trabzon'dan Kefe'ye geçmesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kırım tahtında oturan Ahmed Giray Han'ın Tatar askerleriyle Osmanlı ordusuna destek olması, Kırım hanlarının Astrahan Hanlığı üzerinde anlaşamaması ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Astrahan'a han ataması olmuştur.

Celâlzâde Sâlih Çelebi (*Tarih-i Sultan Süleyman*)

Kanuni Sultan Süleyman devrinin önde gelen isimlerinden biri olan Celalzâde Salih Çelebi, Koca Nişancı Celalzâde Mustafa Çelebi'nin kardeşidir. İ. H. Uzunçarşılı, makalesinde Salih Çelebi'nin doğum tarihini *Tuhfetü'l-Hattatîn* adlı esere dayandırarak 1485 olarak vermiştir.²⁴⁶ Medrese eğitimi alan Salih Çelebi, İstanbul'da Kemalpaşazâde'nin derslerine devam etmiştir. Yine dönemin meşhur hattatlarından olan Amasyalı Şeyh Hamdullah'dan hat dersleri almıştır. Ayrıca yazısının güzel olması hasebi

²⁴³ Nasuhü's- Silâhi (Matrakçı), **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn**, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014, s. 31-35.

²⁴⁴ Nasuhü's-Silâhi (Matrakçı), a.g.e., s. XIX, 31.

²⁴⁵ Nasuhü's- Silâhi (Matrakçı), a.g.e., s. 219-222, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

²⁴⁶ İ. H. Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet; Tosyalı Celâl Zâde Mustafa ve Salih Çelebiler", **Bellekten**, C. XXII, S. 87, Ankara: 1958, s. 422.

ile derslerinin yanı sıra Kemalpaşazâde'nin bazı eserlerini beyaza çekmiştir.²⁴⁷ Daha sonra müellif Edirne'de bulunan Saraciye Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir.²⁴⁸ Salih Çelebi, Vezir-i azam Ayas Paşa için yazdığı kasidelerin çok beğenilmesi üzerine, en üst seviyede olan Sahn-ı Seman Medreselerine tayin edilmiştir (1536-37).²⁴⁹ Müellif 1544 yılında Halep,²⁵⁰ Şam ve Mısır Kadılığı yapmıştır.²⁵¹ Salih Çelebi İstanbul'da 1565 yılında vefat etmiştir.²⁵²

Celalzâde Salih Çelebi'nin *Tarih-i Sultan Süleyman* adlı eseri Kanuni Sultan Süleyman'ın tahta çıkmış olduğu 1520 yılından başlayarak, 1528 yılına kadar olan ilk sekiz yıldaki olayları anlatmaktadır.²⁵³ Müellif eserini Vize'den döndükten sonra 1528'de yazmıştır. Salih Çelebi *Tarih-i Sultan Süleyman*'ı Türkçe olarak kaleme almış olmasına rağmen Farsça'nın etkisi ciddi oranda gözlenmektedir.²⁵⁴ Eserin bilinen tek orjinal nüshası Leipzig Stadtbibliothek'te yer almaktadır.²⁵⁵ S. Ali Topal Leipzig Stadtbibliothek'te yer alan nüshayı doktora tezi olarak çalışmıştır.²⁵⁶ Bu tezden faydalanarak çalışmamıza katkı sağladık. Tatar Hanı Mehmed Giray'ın Osmanlı sultanına her yıl mektup ve haberler gönderdiği, Saâdet Giray Han'ın Şehzade Selim'in hizmetine girmiş olması, Mengli Giray ve Mehmed Giray Han'ın Fatih Sultan Mehmed devrinde İstanbul'daki kulelerde hapsedilmiş olması gibi bilgiler *Tarih-i Sultan Süleyman*'ı çalışmamızda kullanmamıza sebebiyet vermiştir.²⁵⁷

²⁴⁷ Nevzat Erkan, “**Celalzade Salih ve Tarih-i Mısır-ı Cedid Adlı Eseri**” (Edisyon Kritik), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002, s. 1.

²⁴⁸ (DİA)Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Celâlzâde Salih Çelebi”, **DİA**. C. 7, İstanbul:1993, s. 262.

²⁴⁹ Seyid Ali Topal, **Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008,s.18-22.

²⁵⁰ “Celâlzâde Salih Çelebi”, s. 262.

²⁵¹ Uzunçarşılı, “Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celâl Zâde Mustafa ve Salih Çelebiler”, s. 424.

²⁵² “Celâlzâde Salih Çelebi”,s. 262.

²⁵³ Hüseyin G. Yurdaydın, “Celâl-zâde Salih'in Süleyman-nâmesi”, **AÜİFD**, ed. Halise Kader Ayata, C. 14, S.1, Ankara: 1966, s. 5-8.

²⁵⁴ Topal, a.g.e., s. 52, 58.

²⁵⁵ “Celâlzâde Salih Çelebi”, s. 262.

²⁵⁶ Topal, a.g.e., s.46.

²⁵⁷ Topal, a.g.e., s. 175-177, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

Celâlzâde Mustafa Çelebi (*Selîmnâme*)

Celâlzâde Mustafa Çelebi, Yavuz Sultan Selim döneminde devlet hizmetine girmiş ve Kanuni döneminde bilgisi ve ilmi sayesinde şöhret bulmuştur. Müellifin doğum tarihi olarak Uzunçarşılı 1490-91 yıllarını vermektedir. Tosyalı Kadı Celâleddin'in üç oğlundan en büyüğü olan Mustafa Çelebi, *Koca Nişancı* lakabı ile ünlenmiştir.²⁵⁸ Medrese eğitimi alan Koca Nişancı tahsilini Sahn-ı Seman Medreselerinde tamamlamıştır. 1516 yılında Vezir Pîri Mehmed Paşa ve Nişancı Seydi Bey'in himayesinde Divan-ı Hümâyun kâtipliğine getirilmiştir. 1525 yılında ise Reisülküttap'lık vazifesine yükselmiştir.²⁵⁹ Kanuni Sultan Süleyman'ın Irakeyn Seferi'nden sonra Nişancı Seydi Bey'in vefat etmesi üzerine boş kalan vazifeye 1534 yılında tayin edilmiştir. Mustafa Çelebi 23 yıl boyunca Nişancı olarak hizmet vermiştir.²⁶⁰ Müellif, II. Selim'in saltanatı devrinde, 1567 yılında vefat etmiştir.²⁶¹

Müellif, *Selîmnâme (Meâsir-i Selim Hâni)* adlı eserinde, Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik yıllarından, taht için verdiği mücadeleden ve saltanat yıllarından bahsetmiştir. Bu olayları anlatırken kendi gözlemlerinin yanı sıra Vezir Piri Paşa'nın da verdiği bilgileri kullanmıştır. Ayrıca müellif eserde Yavuz Sultan Selim taraftarı olması hasebiyle tüm işlerde onun haklılığından bahsetmektedir. Mustafa Çelebi eserini yazarken referans olarak Kemalpaşazâde'yi kullanmış, fakat bu durumu belirtmemiştir.²⁶² Mustafa Çelebi eserini yirmi üç fasıl şeklinde kaleme almış, eserinde ağır bir dil kullanmış, Arapça, Farsça mektup ve şiirlere yer vermiştir. Celalzâde Mustafa *Selîmnâme*'yi 1557 yılında Nişancılık vazifesinden ayrıldıktan sonra yetmiş yaşlarındayken yazmıştır.²⁶³ Bu eserin yurt içinde ve yurt dışında nüshaları bulunmaktadır. Yurt içinde bulunan nüshaları:

²⁵⁸ Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celâl Zâde Mustafa ve Salih Çelebiler", s. 391.

²⁵⁹ Celia J. Kerslake, "Celâlzâde Mustafa Çelebi", *DİA*, C. 7, İstanbul: 1993, s. 260.

²⁶⁰ Mehmet Şakir Yılmaz, "**Koca Nişancı**" of Kanuni: **Celalzade Mustafa Çelebi, Bureaucracy and "Kanun" in The Reign of Suleyman The Magnificent (1520–1566)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: 2006, s. 88.

²⁶¹ Uzunçarşılı, "Onaltıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Tosyalı Celâl Zâde Mustafa ve Salih Çelebiler", s. 388-389.

²⁶² Ahmet Uğur, "Celal-zâde Mustafa ve Selim-nâmesi", *AÜİFD*, ed. Halise Kader Ayata ve diğerleri, C. 26, S.1: 1984, s. 407.

²⁶³ Coşkun Kumru, "Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış", *Mediterranean Journal of Humanities*, C. IV, S.1, Antalya: 2014, s. 208.

1. İstanbul Arkeoloji Müzesi nr. 362,
2. TSMK Revan Köşkü Kitaplığı, nr. 1274,
3. TSMK, Hazine Bölümü Kitaplığı, nr. 1415 şeklinde kayıtlıdır. Yurt dışında bulunan nüshaları ise: Dresden 350 bir nüsha ise Londra British Museum Kütüphanesinde nr. Add 7848 şeklinde kayıtlıdır.²⁶⁴

A. Uğur ve M. Çuhadar, The British Museum Add. 7848 nüshasını esas alıp, karşılaştırma için Arkeoloji Müzesi nüshası nr. 362 kullanarak *Selimmâme*'yi hazırlamışlardır.²⁶⁵ Biz de çalışmamızda bu eserden faydalandık. Müellif Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik yıllarında Kefe'ye geçmesinden bahsederken, Kefe'yi fiziki güzellikleriyle tasvir etmiştir. Mengli Giray Han oğlu Saâdet Giray'ı Şehzade Selim'in hizmetine vermiş ve Tatar askerlerini de ona destek olması için görevlendirmiştir. Buna rağmen I. Mehmed Giray, babasının aksine Şehzade Ahmed lehine davranmıştır. Bahsi geçen bu olaylar *Selimmâme*'yi çalışmamız için değerli kılmıştır.²⁶⁶

Âgehî (*Feth-nâme-i Kal'a-i Sigetvar*)

Hayatı hakkında yeterli bilgi olmayan müellif Rumeli'nin Vardar Yenicesi'nde doğmuştur. Âgehî'nin Medrese öğreniminden sonra Kaptan Piyale Paşa'nın yanında yer aldığını bazı tezkireciler belirtmiştir. Ayrıca müellifin, *Hoca Kaynı* lakabıyla tanınan Mahmud Çelebi'nin yanında mülâzım olduğu bilinmektedir.²⁶⁷ Şairlik vasfıyla bilinen Âgehî 1577 yılında vefat etmiştir.²⁶⁸

Âgehî, eseri *Feth-nâme-i Kal'a-i Sigetvar*'ı, mensur bir dille ele almış, eserini Sokullu Mehmed Paşa'ya sunmuştur. Nazım ve nesir eserde bir arada kullanılmıştır. Arapça ve Farsça'ya hâkim olan müellif, Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerle eserini süslemiştir. Müellif Sigetvar Seferi'ne çıkılmasının sebeplerinden başlayıp, Kanunî Sultan Süleyman'ın vefatını ve II. Selim'in tahta çıkışına kadar geçen olayları anlatmıştır.

²⁶⁴ Demirtaş, a.g.e., s. XXXVII.

²⁶⁵ Celâl-zade Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, s. X.

²⁶⁶ Celâl-zade Mustafa, a.g.e., s. 29-105, vermiş olduğumuz sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

²⁶⁷ İskender Pala, "Âgehî, mansûr", *DİA*, C. 1, İstanbul: 1988, s. 448.

²⁶⁸ Kübra Naç, *Âgehî'nin Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, s. 27.

Müellifin eserini kaç yılında kaleme aldığına dair bilgiyi kaynaklardan tespit edemedik. Eserin bilinen üç nüshası bulunmaktadır. Bunlar;

1. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY nr.3884,
2. Ankara Millî Kütüphane, Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, nr.06,
3. Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, nr. Yz. 8976 şeklinde kayıtlıdır.²⁶⁹

Feth-nâme-i Kal'a-i Sigetvar adlı eser üzerinde Kübra Naç yüksek lisans tezi çalışmıştır. K. Naç, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 3884 nüshasını temel almış, Ankara Milli Kütüphane nüshası ile karşılaştırma yapmıştır. Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktığı vakit Tatar Hanından vergiler hediyeler sultana gelmiş olması, ayrıca Sultan Süleyman sefer çıkacağı vakit Deşt-i Kıpçak diyarından Tatar askerlerinin Osmanlı ordusuna katılması Âgehî'nin eserini tezimiz için değerli kılmıştır.²⁷⁰

Zâ'im Mir Mehmed Kâtib (*Câmiü't-Tevârih*)

Hayatı hakkındaki bilgiler kendi eserinde bahsettiklerinden fazla olmayan müellif, III. Murad'ın tahta çıktığı tarihte (1574) 43 yaşında olduğunu belirtmiştir. Bu bilgiye göre Zâ'im Mehmed 1532 yılında doğmuştur.²⁷¹ Zâ'im Mehmed 1543 yılındaki Macaristan Seferine katılmıştır. Müellif, 1545 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu topraklarına yerleşmiş, Şam Beylerbeyi Teke oğlu Muhamed'in kâtibi olarak görev yapmıştır. Bu vazifesinin ardından Bağdat Beylerbeyi'nin kâtipliğini yapan müellif, 1574 yılında Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın kâtibi olmuştur.²⁷² Kendini iyi yetiştiren, eseri incelendiğinde Arapça ve Farsça'ya hâkim olduğu anlaşılan müellifin nerede ve ne zaman öldüğüne dair bilgi yoktur.²⁷³

²⁶⁹Naç, a.g.e., s. 35-41.

²⁷⁰ Naç, a.g.e., s. 149-150, bahsi geçen sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

²⁷¹ W. Björkman, "Mehmed Zaim", **İA**, C.VII, İstanbul: Maarif Basımevi, 1957, s. 611.

²⁷² Mehmed Za'im, **Câmi'ü't-Tevârih, (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin) Cilt I**, haz. Ayşe Nur Sır, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007, s. 76-77.

²⁷³ Björkman, a.g.e., s.612.

Zâ'im Mir Mehmed Kâtib, eseri *Câmi 'ü't-Tevârih*'i Divan Kâtipliği yaptığı esnada kaleme almıştır. Bu vazifesi esnasında divan kâtibi olan arkadaşları onu bir Osmanlı Tarihi yazmak için teşvik etmişlerdir. Bir yıl içerisinde (1577-78) çalışmasını tamamlamıştır.²⁷⁴ Eser Klasik Devir Osmanlı Türkçesi ile yazılmış, sık sık Arapça ve Farsça kullanılmıştır. Eser bitirildiğinde Sokullu Mehmed Paşa'ya takdim edilmiştir. Eserin içeriğini, Pîşdadiler, Keyanîler, Eşkanîler, Sasanîler, İlk halifeler, Emeviler, Abbasiler, Safaviler, Samanîler, Gazneliler, Kuhistanlılar, Hârezmliler, Fatimîler, Eyyubîler, Cengizoğulları, Timurlular, Türkmenler ve Osmanlılar oluşturmaktadır. Eserde bahsedilen Çengizoğulları kısmını incelediğimizde, Altın Orda ve Cuci ulusuna dair veriler bulamadık. Osmanlılara ait kısım, Osman Gazi'den başlamış, III. Murad devri ile son bulmuştur. Müellif, 1543 yılına kadar olan olayları anlatırken kendinden önce yazılan tarihi kaynakları kullanmıştır. Bu kaynaklar Taberî, Şükrullâh, Şeyh Abdurrahman, Hadîdî gibi yazarların eserlerinin yanı sıra *Tevârih-i Selâtîn-i Âl-i Osman* ve *Timurnâme*'dir.²⁷⁵ Eserin tespit edilen 11 tane yazma nüshası vardır. Bunlar:

1. TSMK, Revan Bölümü, nr. 1382,
2. TSMK, Revan Bölümü nr. 618,
3. TSMK Revan Köşkü nr. 3106,
4. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 4306,
5. Süleymaniye Kütüphanesi M. Hafid Efendi nr. 237,
6. Nuruosmaniye nr. 3270,
7. Berlin Devler Kütüphanesi nr. 194,
8. Viyana Milli Kütüphane nr. 852,
9. Petesburg Asya Müzesi, nr. 78,
10. BL. Londra or. 3295,
11. Kahire TK nr. 193 şeklinde kayıtlıdır.²⁷⁶

Ayşe Nur Sır, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1382, TSMK, Revan Köşkü nr. 618, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Ktb. 4306 *Câmiü't-Tevârih*'i bir doktora tezi olarak hazırlamıştır.²⁷⁷ Sır'ın hazırlamış olduğu çalışmadan biz de tezimizi hazırlarken

²⁷⁴ Babinger, a.g.e., s.109.

²⁷⁵ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 11-14

²⁷⁶ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 73-74.

²⁷⁷ Mehmed Za'im, a.g.e., s. önsöz.

faydalandık. Cengiz Han'ın ortaya çıkmasıyla bütün Türk Devletlerinin onun emrine girmesi, Kırım halkının fiziksel özelliklerinin tanıtılması, Deşt-i Kıpçak sınırlarına kadar uzanan Bahtakiyan isimli kabile, II. Bayezid döneminde Kili ve Akkirman'n alınması, Şehzade Selim'in taht için vermiş olduğu mücadelede Kırım hanlarının desteğini alması gibi konular çalışmamız için değerlidir.²⁷⁸

Feridun Ahmed Bey (*Nüzhet-i Esrarü'l-Ahyâr Der Ahbâr-i Sefer-i Sigetvar*)

Ne zaman ve nerede doğduğu hakkında bilgi sahibi olmadığımız Feridun Ahmed Bey, Defterdar Çivi-zâde Abdullah Çelebi'nin evinde yetişmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki ilk görevine Sokullu Mehmed Paşa'nın kâtipliğini yaparak başlamıştır. Sokullu Mehmed Paşa ile seferlere katılmış ve 1566 Sigetvar kuşatmasında bulunmuştur.²⁷⁹ Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle müteferrikalık vazifesine getirilen müellif 1570 yılında Reisülküttâb, 1572 yılında da Nişancılık vazifesinde bulunmuştur. III. Murad'ın gözüne girmeye çalışan Feridun Bey, *Münşeatü's-Selatin* adlı çalışmasını sultana takdim etmiştir. Fakat beklediği ilgiyi görememiştir. 1583 yılında vefat eden müellif Eyüp'teki türbesine defnedilmiştir.²⁸⁰

Feridun Ahmed Bey'in bilinen ilk eseri *Nüzhet-i Esrarü'l-Ahyâr Der Ahbâr-i Sefer-i Sigetvar*'dır. Bu çalışma, II. Selim'in saltanatının 1558-1568 yıllarını kapsayacak şekilde yazılmıştır. Sokullu Mehmed Paşa'nın sırkatibi olan müellif pek çok olaya vakıf olmuştur.²⁸¹ Eser içerik bakımından 1556 Sigetvar Seferi, Şehzade Bayezid Vakası, Habsburg ve Safevi elçilerinin kabulü, Irak ve Arabistan'daki olayları konu almıştır. Türkçe olarak kaleme alınan eser minyatürlerle zenginleştirilmiştir. Müellif eserini 1569'da tamamlamıştır. Eserin bilinen dört nüshası vardır. Bunlar:

1. TSMK, Hazine, nr.1339,
2. Konya İzzettin Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, nr. 14622,
3. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, nr. 36,

²⁷⁸ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 32-440, bahsi geçen sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

²⁷⁹ J. H. Mordtmann, "Feridun Bey", *İA*, C. IV, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945, s. 569-570.

²⁸⁰ Abdülkadir Özcan, "Feridun Ahmed Bey", *DİA*, C. 12, İstanbul: 1995, s. 396.

²⁸¹ Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrarü'l-Ahyâr Der-Ahbâr-i Sefer-i Sigetvar, Sultan Süleyman'ın Son Seferi*, haz. H. Ahmet Aslantürk, Günhan Börekçi, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2012, s. 23, 31.

4. İstanbul Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, nr. 330, şeklinde kayıtlıdır.²⁸²

Ahmet Aslantürk, Günhan Börekçi TSMK, Hazine Bölümü, nr. 1339 nüshasından Nüzhet-i Esrarü'l-Ahyâr Der Ahbâr-i Sefer-i Sigetvar'ı çalışmışlar, biz de bu çalışmayı tezimizde kullandık. Deşt-i Kıpçak ve Tatar diyarının II. Selim'in hâkimiyeti altında olması çalışmamız için önemlidir.²⁸³

Cenâbî Mustafa Efendi (*Cenabi Tarihi*)

Müellif kadılık vazifesi yapan Niksarlı Emir Hasan Efendi'nin oğludur. Tahsilini İstanbul'da tamamlayan Cenâbi, 1573 yılından sonra müderris olarak Sahn-ı Seman, Selimiye gibi ünlü medreselerde çalışmıştır. 1586 yılında Halep kadılığı görevine getirilen müellif 1588'de azledilmiştir. 1590 yılında Halep'te vefat etmiştir.²⁸⁴

Cenâbi Mustafa Efendi'nin eseri *Cenabi Tarihi/El-Hâfilu'l-vasît ve'l-Aylemu'z-zahir el-muhît* Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellif eserine öğrencilik yıllarında (1563/1564) başlamıştır.²⁸⁵ Müellif eserini 1587'de tamamlayıp Sultan III. Murad'a ithaf edip ona sunmuştur.²⁸⁶ Eser üç aşamalı olarak kaleme alınmıştır. İlk olarak Abbasilerden başlayıp, İslam Devletleri'nden bahsetmiştir. İkinci aşamada Peygamberler Tarihi, Farslar, Yunanlılar, Rumlar, Beni İsrail, Firavunlar, Ad, Yemen Kavimleri, Lahmiler, Gassâniler, Cürhümlüler, Kindeliler İslam'dan önceki Arap Tarihi'nden bahsetmiştir. Üçüncü bölümde ise ilk iki bölüme ilaveten mukaddime eklenmiş, III. Murad'a ithaf edilmiştir. Müellif eserini hazırlarken Şükrûllah, Karamani Mehmed Paşa, Neşrî, Taşköprüzâde, Celalzâde Mustafa Çelebi gibi müelliflerin eserlerinden faydalanmıştır. *Cenabi Tarihi*'nin yurtiçindeki kütüphanelerde 16 nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Yenicami, nr. 831,
2. Süleymaniye Kütüphanesi, Yenicami, nr. 832,

²⁸² Feridun Ahmed Bey, a.g.e., s. 31, 43, 56, 57.

²⁸³ Feridun Ahmed Bey, a.g.e., s. 340, bahsi geçen sayfa değerlendirme kısmında kullanmış olduğumuz yeri belirtmektedir.

²⁸⁴ Mehmet Canatar, "Cenâbi Mustafa Efendi", *DİA*, C 7, İstanbul:1993, s. 352.

²⁸⁵ Mehmet Canatar, *Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 1993, s. 54.

²⁸⁶ Canatar, "Cenâbi Mustafa Efendi", s. 352.

3. Köprülü Kütüphanesi, nr. 1031-1032,
4. TSMK, III. Ahmed, nr. 2958,
5. TSMK, III. Ahmed, nr. 2966,
6. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr. 3033,
7. TSMK, Revan, nr. 1568,
8. Damadzâde Kadıasker Mehmed Murad Molla Kütüphanesi, nr. 1429,
9. Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3099-3100,
10. Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3101-3102,
11. Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr. 3098,
12. Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttâb, nr. 608-609,
13. Rağıp Paşa Kütüphanesi, nr.983,
14. Rağıp Paşa Kütüphanesi, nr.985-986,
15. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, nr. 896,
16. Damadzâde Kadıasker Mehmed Murad Molla Kütüphanesi, nr. 1454, şeklinde kayıtlıdır.²⁸⁷

Mehmet Canatar Süleymaniye Kütüphanesi, Yenicami, nr. 831, nr. 832, nüshalarını kullanarak *Cenabi Tarihi*'ni çalışmıştır. Bizde bu eserdeki ilgili yerleri çalışmamız için kullandık. Gedik Ahmed Paşa'nın Kefe'yi fethetmesi ve Mengli Giray'ın Kefe'den İstanbul'a gönderilmesi, II. Bayezid devrinde Kili ve Akkirman'ın alınması, İtil Nehri, Ten Nehri, Hazar Denizi, Kırım Hanı Devlet Giray'ın Ruslara savaş açması, Don-Volga Kanal projesi için Osmanlı askerlerinin Astrahan'a ulaşması gibi bilgiler *Cenabi Tarihi*'ni tezimiz için orijinal ve kıymetli kılmıştır.²⁸⁸

Âsafî Dal Mehmed Çelebi (*Şecâatnâme*)

Âsafî mahlasını kullanan Dal Mehmed Çelebi muhtemelen Siroz'da doğmuştur. Müellif İstanbul'da Lala Mustafa Paşa'nın yanında yetişmiştir. Burada iyi bir eğitim alan Âsafî Dal Mehmed Çelebi küçük yaşlardan itibaren devlet hizmetlerinde bulunmuştur. Âsafî, ilk olarak Lala Mustafa Paşa'nın 1578 yılında gerçekleştirmiş olduğu doğu seferinde tezkereci olmuştur. Âsafî Lala Mustafa Paşanın ardından Özdemiroğlu Osman Paşa'nın

²⁸⁷ Canatar, *Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi*, s. 55-80.

²⁸⁸ Canatar, *Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi*, s. 210-244, bahsi geçen sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

Şirvan ve Kafkasya bölgelerinde tezkereciliğini yapmıştır.²⁸⁹ Müellif zaman içerisinde Osmanlı Devleti'nde Reisülküttaplık'a kadar yükselmiştir. Divan Kâtipliği, Anadolu Defterdarlığı 986 (1578/1579) ve baş defterdarlık hizmetlerinde de bulunmuştur.²⁹⁰ Bu hizmetlerinin yanı sıra Kefe, Şirvan ve Halep Beylerbeyliği vazifelerini yerine getiren müellif, kısa süren bu vazifelerinin ardından 1587 yılında İstanbul'a gelmiştir. Dal Mehmed Çelebi 1597/98 yılında vefat etmiştir.²⁹¹

Âsafî Dal Mehmed Çelebi eseri *Şecâatnâme*'yi günlük ve seferlerde tutmuş olduğu notlardan meydana getirmiştir. Sultan III. Murad'ın isteği üzerine kaleme aldığı çalışmada yeteneklerini kanıtlamak istemiştir. Müellif şahit olduğu ve duyduğu şeyleri yazmış olmasına rağmen, Mevlâna'nın *Mesnevi*'si, Sa'dî'nin *Gülîstan*'ı ve Hâfız-ı Şirazi'nin eserinden alıntı yapmıştır.²⁹² Eserin tespit edilen iki yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

1. İstanbul Üniversitesi TY. nr. 6043,
2. Topkapı Sarayı Revan Köşkü Kütüphanesi nr. 1301 şeklinde kayıtlıdır.²⁹³

H. Mustafa Eravcı İstanbul Üniversitesi TY. nr. 6043 şeklinde kayıtlı nüshayı temel alıp, TSMK, Revan Köşkü Kütüphanesi nr. 1301 ile karşılaştırma yaparak *Şecâatnâme*'yi çalışmıştır. Biz de tezimizde Eravcı'nın yapmış olduğu çalışmadan faydalandık.²⁹⁴ Müellif İstanbul'a döndükten sonra kaleme aldığı eserini 1586 yılında tamamlamıştır. Eserinde Sadrazam Özdemiroğlu Osman Paşa'nın hayatını anlatan Âsafî, Şirvan, Dağıstan Muharebeleri'nden, Kırım Hanı Mehmed Giray'ın savaştaki mücadelesinden, Gazi Giray ile olan ilişkilerinden, Osman Paşa'ya destek için gelen Kırım hanzadelerinden, Tatar askerlerinin özelliklerinden bahsetmektedir. Adil Giray ve Gazi Giray'ın Kızılbaşların elinde esir olması hadisesisi detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

²⁸⁹ Âsafî Dal Mehmed Çelebi, *Şecâ'atnâme; Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Şark Seferleri (1578-1585)*, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2006, s. XII.

²⁹⁰ Babinger, a.g.e., s. 130.

²⁹¹ *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme*, haz. H. Mustafa Eravcı, İstanbul: Mvt Yayıncılık, 2009, s. XLIV.

²⁹² Âsafî Dal Mehmed Çelebi, a.g.e., s. XLIII.

²⁹³ *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme*, s. XLV-LVII.

²⁹⁴ *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme*, s. 57-262, bahsi geçen sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

Gelibolulu Mustafa Ali (*Künhü'l-Ahbâr*) (*Nusretnâme*)

28 Nisan 1541 yılında Gelibolu'da doğan Mustafa Ali tüccar bir ailenin çocuğudur. Babasının ismi Ahmed b. Abdullah'dır. Müellif İstanbul'da medrese eğitimi almış, ilmiye sınıfına girmek için kendini yetiştirmiştir.²⁹⁵ Gelibolulu II. Bayezid'in Divan Kâtibi olmuştur. Gelibolulu, Hoca Sâdeddin Efendi vasıtasıyla, 1578 yılında Gürcistan, Şirvan ve Azerbaycan'a komutan olarak atanan Lala Mustafa Paşa'nın Divan Kâtibi olmuştur.²⁹⁶ Müellif, 1585 yılında Özdemiroğlu Osman Paşa Tebriz Seferi'ne çıktığı dönemde Erzurum Hazine Defterdarlığı'na atanmıştır. Daha sonra Amasya Sancak Beyliği ve Rum Defterdarlığı görevinde bulunan müellif, son olarak Cidde Sancak Beyliği'ne atanmıştır. Bu vazifesi sırasında da 1600 yılında vefat etmiştir.²⁹⁷

Gelibolulu Mustafa Ali'nin en ünlü eserlerinden birisi olan *Künhü'l-Ahbâr* yaklaşık 1000 sayfadır. Müellif eserini yazmaya 1592 yılında başlamış, eser üzerinde sekiz yıl kadar çalışarak 1599-1600 yılında tamamlamıştır. Dört bölüm halinde hazırlanan bu eserin birinci bölümü dünyanın yaradılışından Hz. Muhammed dönemine kadar olan yılları kapsamaktadır. Eserin ikinci bölümü Emeviler ve Abbasiler dönemini anlatırken, Üçüncü bölüm Türk ve Moğol Devletlerine ayrılmıştır. Dördüncü bölüm ise Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak 1596 Eğri Seferine kadar olan tarihî olayları anlatmaktadır.²⁹⁸ *Künhü'l-Ahbâr*'ın yurt içinde toplam 40 nüshası, yurtdışındaki Kütüphanelerde 16 nüshası bulunmaktadır.²⁹⁹ Müellif eserini hazırlarken başvurmuş olduğu kaynakların isimlerini zikretmiştir. Bunlar; Aşıkpaşazâde'nin, Rûhi'nin, Neşri'nin, İdris-î Bîdlisi'nin, Kemalpaşazâde'nin, Celalzâde Mustafa Efendi'nin, Ramazanzâde Mehmed Efendi'nin, Hoca Sa'dü'd-din'in, Lokman'ın, Nutki'nin, Tâlikizâde Mehmed Efendi'nin, Şihâbî'nin, Yetim Ali Çelebi'nin ve Yusuf Sinâneddin'in eserleridir. *Şuara Tezkireleri* ve kendi eserleridir refesanları arasında yer almaktadır. Müellif, bu eserlerin yanı sıra şahit olduklarını ve duyduklarını da yazmayı ihmal etmemiştir.³⁰⁰ Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül ve İ. Hakkı Çuhadar *Künhü'l-Ahbâr*'ın Kayseri Raşit efendi

²⁹⁵ Cornell H. Fleischer, **Tarihçi Mustafa Âli; Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati**, çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 11-23.

²⁹⁶ Mehmet Şeker, "Gelibolulu Mustafa Âlinin Hayatı ve Şahsiyeti", **DEÜİFD**, S. I, İzmir: 1983, s. 160-161.

²⁹⁷ Bekir Kütükoğlu, "Gelibolulu Mustafa Âli", **DİA**, C.19, İstanbul: 1989, s. 414.

²⁹⁸ Jan Schmidt, "Künhü'l-Ahbâr", **DİA**, C.26, İstanbul: 2002, s. 555.

²⁹⁹ M. Hüdayi Şentürk, **Künhü'l-Ahbâr C. II Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s. XLVI-LXII.

³⁰⁰ Kütükoğlu, "Gelibolulu Mustafa Âli", s. 415.

Kütüphanesi'ndeki nr. 901, 902 nüshadan çalışmışlardır. Biz de Fatih Sultan Mehmed'ten önceki dönemleri bu eserden takip ettik.³⁰¹ Fatih Sultan Mehmed dönemini M. Hüdayi Şentürk Süleymaniye Ktb. Fatih, nr. 4225, Üniversite Ktb., T.Y. nr. 5959 ve TSMK Ktb., III. Ahmed, nr. 3080 nüshalarını kullanarak çalışmıştır.³⁰² Biz de Fatih sultan Mehmed Devrine ait olaylar için bu eserden yararlandık.³⁰³ Faris Çerçi, II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed dönemlerine ait çalışmayı Kayseri Raşit Efendi Ktb., nr. 920 nüshasını esas alıp, Kayseri Raşit Efendi Ktb., nr. 901, Süleymaniye Ktb., Esat Efendi Koll. nr. 2162, Nuruosmaniye Ktb., nr. 3409 nüshaları ile karşılaştırarak çalışmıştır.³⁰⁴ Gelibolulu Mustafa Ali efsanevi hükümdar Yanko İbn Madyan'ın toprakları arasında Deşt-i Kıpçak'ı da saymıştır. Şeyh Bedreddin Kefe'yi üs olarak kullanarak Balkanlara geçmiştir. Mevlana Şerafeddin ve Mevlana Seyyid Ahmed adında iki Kırımlı müderris, Kırım şehri talan olduktan sonra Anadolu'ya gelmiştir. Fatih sultan Mehmed zamanında Kefe, Yapı Kerme, Azak Benderi, Menkub gibi kaleler alınmıştır.

Gelibolulu'nun bir diğer eseri *Nusret-nâme*'dir. Gelibolulu Mustafa Ali *Nusret-nâme*'yi kaleme almakla kendinden sonra gelecek öğrencilere tarih öğretmeyi ve kâtiplik sınıfına mensup kişilere diplomatik yazışmaları öğretmeyi amaçlamıştır. Eser iki ana bölüm halinde hazırlanmıştır. Eserin ilk bölümü, Lala Mustafa Paşa hâkimiyetindeki Osmanlı ordusunun Güney Kafkasya'ya düzenlenen seferini (1577-80) ve resmi yazışmaları anlatmaktadır. İkinci kısım ise Osmanlı ordusunun Kars'a gelmesinden ve buradaki tarihi kalenin tekrar inşa edilmesinden bahsetmektedir. Müellif eserini hem manzum hemde nesir halinde kaleme almış, aynı dönemdeki şehnâmeler gibi minyatürlerle süslemiştir. Ayrıca Gelibolulu Arapça, Farsça ve Türkçe'yi eserinde ustalıkla kullanmıştır. Müellif eserin çoğunluğunu günlük notları ve yazışmalardan meydana getirmiştir. Gelibolulu eserin ilk taslağını Şirvan'dan Erzurum'a döndüğü vakit (1579) oluşturmuş, Kars Kalesi'ne dair ikinci bölümü ise Halep'te bulunduğu vakit eklemiştir. Müellif eserini 1583 yılında Halep'te iken bitirmiştir.³⁰⁵ Mustafa Eravcı British Museum Add. 22,011 ve

³⁰¹ Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, **Kitabü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr**, haz. Ahmet Uğur ve diğerleri, Kayseri, 1997, s. 26-1024, bahsi geçen sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

³⁰² Şentürk, a.g.e., s. XLIV-XLV.

³⁰³ Şentürk, a.g.e., s. 24-172, bahsi geçen sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

³⁰⁴ Çerçi, a.g.e., s. 34-36.

³⁰⁵ Gelibolulu Mustafa Âli, **Nusret-nâme**, haz. Mustafa Eravcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014, s. XXX-XXXII, XXXIX.

TSMK, Hazine nr. 1365 nüshalarını esas almış, diğer nüshalardaki farklılıkları dipnotlarda belirterek *Nusret-nâme*'yi çalışmıştır.³⁰⁶ Biz de tezimizde M. Eravcı'nın eserinden faydalanık. Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan bölgesinde Kızılbaşlarla yürütmüş olduğu mücadelede Kırım Hanlığı'ndan ciddi destek Osmanlı askerlerine olmuştur. Kırım han Mehmed Giray ve kardeşleri mücadelelere katılmıştır. Müellif Deşt-i Kıpçak'ta yer alan şehirlerden, akarsulardan, dağlardan, ovalarlardan ve halktan bahsetmiştir. Tatar askerlerinin kişisel özellikleri ve savaşçı yönleri tanıtılmıştır. Gelibolulu, Kırım hanzadesi Adil Giray Han'ın Kızılbaşlar tarafından esir edilmesinden ve yazmış olduğu mektuplardan bahsetmiştir. *Nusret-nâme*'de Adil Giray Han'ın mektuplarının yer alması eserin değerini artırmıştır. *Nusret-nâme*'nin yurt içinde ve yurt dışında toplam sekiz nüshası bulunmaktadır. Bunlar:

1. British Museum Add. 22,011,
2. TSMK, Hazine nr. 1365,
3. TSMK, Revan nr. 1298,
4. Nuruosmaniye Ktb. nr. 4350,
5. Viyana National Bibliothéque nr. 1071,
6. Süleymaniye Ktb., Esad Efendi nr.2433,
7. Paris Bibliothéque National nr.1134,
8. Kahire, Dârü'l-Kütübi'l-Mısri, nr. TK. 237 şeklinde nüshalar kayıtlıdır.³⁰⁷

Hoca Sa'dü'd-din Efendi (*Tâcü't-Tevâih*)

Hoca Sa'dü'd-din Mehmed b. Can aslen İsfahanlı olup, Yavuz Sultan Selim'in nedimi olan Hasan Can'ın oğludur. Sa'dü'd-din Efendi 1536 yılında İstanbul'da doğmuştur. *Ebusuûd Efendi*'den ders almıştır. Hoca Sa'dü'd-din Efendi 1574 yılında ise Manisa Sancağı'nda bulunan Şehzade III. Murad'a lala olarak atanmıştır.³⁰⁸ III. Murad'ın 1574 yılında tahta çıkmasının ardından Hoca Sa'dü'd-din Efendi İstanbul'a gelerek *Hace-i Sultani* unvanı ile sarayda seçkin bir mevkide yaşamıştır.³⁰⁹ III. Mehmed'in saltanat yıllarında da Hoca Sa'dü'd-din'in itibarı devam etmiştir. Müellif, III. Mehmed'in üzerinde

³⁰⁶ Gelibolulu Mustafa Âli, *Nusret-nâme*, s. XXXIII.

³⁰⁷ Gelibolulu Mustafa Âli, *Nusret-nâme*, s. XXXIII-XXXVI.

³⁰⁸ Babinger, a.g.e., s. 137.

³⁰⁹ Şerafettin Turan, "Hoca Sâdeddin Efendi", *DİA*, C.18, İstanbul: 1998, s. 196.

sözleriyle etkili olmuştur. 1598 yılında *Şeyhülislâm* olan Hoca Sa'dü'd-din, bu vazifesinden sonra vefat etmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe'ye hâkim olan müellif, şiir söyleme konusunda da başarılı olmuştur.³¹⁰

Hoca Sa'dü'd-din Efendi'nin eseri *Tâcü't-Tevârih*, doğrudan Osmanlı tarihi konuları ile başlamaktadır. Eser Osmanoğullarının ortaya çıkışından başlayarak Yavuz Sultan Selim'i de içine alan ilk dokuz padişah dönemine bölüm bölüm yer vermiştir.³¹¹ Müellif eserinde belâgatı ön plana çıkararak süslü ve ağıdalı bir nesir benimsemiştir. Hoca Sa'dü'd-din Arapça ve Farsça'ya da hâkim olduğundan eserinde bu dilleri ustalıkla kullanmıştır. Müellif eserini III. Murad'ın isteği üzerine yazıp ona sunmuştur.³¹² Müellif eserini hazırlarken kaynak olarak İdris-i Bidlisî'nin *Heşt Behişt* adlı eserini büyük ölçüde kullanmıştır. Ayrıca müellif, Neşri'nin *Cihannüma'sı*, Şerefeddin Yezdi'nin eseri, Hâtifi'nin *Timurnâme'si*, İbn-i Hâcer'in *Ed-Dürerü'l-Kâmine'si*, Ahmedî'nin eseri, Aşıkpaşazâde'nin eseri ve çeşitli *Tevârih-i Âl-i Osmanlardan* faydalanmıştır.³¹³ Araştırmalar sonucunda *Tâcü't-Tevârih*'in 90'a yakın kayıtlı nüshasının olduğu tespit edilmiştir. Bu nüshalar İstanbul'daki kütüphanelerde ve Paris'teki kütüphanelerde yer almaktadır.³¹⁴

İsmet Parmaksızoğlu, I. cildi 1279/1862, II. cildi 15 Cemaziye'l-ahir 1280/27 Kasım 1863'te Matbaa-i Âmire'de basılan *Tacü't-Tevârih*'den sadeleştirilmiş bir çalışma yapmıştır. M. İpşirli yapılan bu çalışmada hataların ve atlamalardan kaynaklanan eksikliklerin olduğunu belirtmiştir.³¹⁵ Biz de tezimizde İ. Parmaksızoğlu'nun beş cilt halinde hazırlamış olduğu eserden faydalandık.³¹⁶ Çalışmamızda hatalara yer vermemek için, bizi ilgilendiren konuları tespit edip, 1862 ve 1863 yıllarında basılan *Tâcü't-Tevârih*'in matbu nüshasından ilgili sayfaları transkripsiyon yaptık. II. Murad ve Fatih

³¹⁰ Şefeattin Severcan, "Hoca Saadettin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri", **EÜİFD**, ed. Ünver Günay, S.8, Kayseri: 1992, s.73-74.

³¹¹ Hoca Sâdettin Efendi, **Tâcü't-Tevarih I**, çev. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s. XII.

³¹² Mehmet İpşirli, "Tacü't-Tevarih", **DİA**, C. 39, İstanbul: 2010, s.359.

³¹³ İpşirli, "Tacü't-Tevarih", s. 358.

³¹⁴ M. Münir Aktepe, "Hoca Sa'deddin Efendi'nin Tacü't-Tevarih'i ve Bunun Zeyli Hakkında", **Türkiyat Mecmuası**, C. XIII, İstanbul: 1958, s. 106.

³¹⁵ İpşirli, "Tacü't-Tevarih", s. 359.

³¹⁶ Hoca Sâdettin Efendi, **Tacü't-Tevarih I**, s. 93, Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih III**, s. 148-241, Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV**, s. 6-163, Hoca Sâdettin Efendi, **Tacü't-Tevarih V**, s. 67-68, söz konusu dört eserde bahsi geçen sayfa aralıkları değerlendirme kısmında kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

Sultan Mehmed dönemlerinde Kırım'dan Anadoluya gelen Molla Kemal oğlu Şerafeddin ve Kırımlı Abdullah oğlu Molla Ahmed Şerafeddin gibi müderrislerin Kırım'ın ilmi hayatı hakkında bilgi vermesi, Fatih Sultan Mehmed devrinde Kefe, Menkub, Azak ve Yapı Germe gibi kalelerin alınması, II. Bayezid devrinde Kili ve Akkirman'ın alınması ve burada uygulanan politikalar çalışmamız için önemli konulardır. Ayrıca Şehzade Selim'in Kefe aracılığı ile Osmanlı tahtına geçmesi, Mengli Giray'ın ona bu süreçte destek vermesi *Tâcü't-Tevârih*'in önemini bizim için artırmıştır.

Selânikî Mustafa Efendi (*Tarih-i Selânikî*)

Asıl adı Mustafa olan müellif *Selânikî* mahlasını kullanmıştır. Maliye kaleminde yetiştiği düşünülen Selânikî, 1566 yılında Sigetvar Seferine katılmış, Sokullu Mehmed Paşa ve Feridun Ahmed Bey'in yanında yer almıştır. Ferhad Paşa'nın Sadrazamlığında *Ruznâme* yazma görevi Selânikî'ye verilmiştir. Müellif müteferrikalık ve mihmandarlık vazifelerinde bulunmuştur.³¹⁷ Müellifin ne zaman öldüğü bilinmemektedir.³¹⁸

Tarih-i Selânikî, Selânikî Mustafa Efendi'nin ünlenmesine katkı sağlayan tek eseridir. Eserin muhtevasını Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının sonundan III. Mehmed döneminin 1600 yılına kadar olan olayları oluşturmaktadır. Müellif eserini muhtemelen 1600 yılında tamamlamıştır. Eserinde sık sık tenkitlere de yer veren müellif, III. Murad'ı saltanatının son yıllarında gösterdiği performanstan dolayı da sert bir şekilde eleştirmiştir. Kuran, Hadis ve Kelâm gibi dini bilgilere de eserinde yer vermiştir. Müellifin kullandığı yazılı kaynaklar *arzlar*, *mektuplar*, *Divan-ı Hümayun Kayıtları*, *Maliye Defterleri*, *Teşrifat* ve *Muhallefat Defterleri* ve *Fethnâmelerdir*.³¹⁹ Eserin tespit edilen yurt içinde ve yurt dışında kayıtlı 25 farklı yazma nüshası vardır. Bunlar:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, nr. 2259,
2. Üniversite Ktb, TY, nr. 2608,
3. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Ktb. nr. 901,
4. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Ktb. nr. 902,

³¹⁷ Mehmet İpşirli, "Selânikî Mustafa Efendi", *DİA*, C.36, İstanbul: 2009, s. 357-358.

³¹⁸ Babinger, a.g.e., s. 150.

³¹⁹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, C. I, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. XIX-XXII.

5. TSMK, Revan Ktb. nr. 1138,
6. TSMK, Revan Ktb. nr. 1139,
7. TSMK, Bağdat Ktb. nr. 202,
8. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Ktb. nr.903,
9. Nuruosmaniye Ktb. nr. 3132,
10. TSMK, Revan Ktb. nr.1137,
11. TSMK, Emanet Hazinesi Ktb. nr.1426,
12. Üniversite Ktb, TY, nr. 2380,
13. Üniversite Ktb, TY, nr. 6027,
14. Nuruosmaniye Ktb. 3133,
- 15.Hekimoğlu Ali Paşa Ktb. nr. 698,
16. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Ktb. nr.2144,
17. Atıf Efendi Ktb. nr. 1844,
18. Türk Tarih Kurumu Ktb. nr. 59,
19. Bayezid, Veliyüddin Efendi Ktb., nr. 2368,
20. Vienna Nat. Bibl. nr.1030,
21. Upsala, Uni. Bibl. nr. 284,
22. Paris Bibl. Nat. nr. 1060,
23. Süleymaniye, Esad Efendi Ktb.,nr. 2167,
24. Rouen nr. 1506,
25. The Free Library of Philadelphia, nr. 93'dür.³²⁰

Mehmet İpşirli, Esad Efendi Ktb. nr. 2259 nüshasını kullanarak *Tarih-i Selânikî*'yi çalışmıştır.³²¹ Biz de çalışmamızda bu eserden faydalandık. Kırım hanzadelerinden bahsedilmesi, Osman Paşa'nın Şirvan, Dağıstan ve Demir-kapı bölgelerinde Kızılbaşlara karşı yürütmüş olduğu askeri faaliyetlerde Kırım hanlarının destek vermesi ve Tatar askerlerinin Osmanlı ordusunun yanında yer alması, Osmanlı ordusunun Doğu Avrupa'ya yapmış olduğu seferlerde Kırım Hanlığı'ndan yapılan askeri destek, Deşt-i Kıpçak'ta yer alan bazı şehirlerin ve nehirlerin özellikleri çalışmamız için önemli konulardır.³²²

³²⁰ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. XXXII,XXXVII.

³²¹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. XXVII.

³²² Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s.121-845, bahsi geçen sayfa aralığı değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

Tarih-i Osman Paşa

Tarih-i Osman Paşa adlı eserin müellifinin kim olduğu belli değildir. Osman Paşa'nın Kafkaslar ve Tebriz üzerine yapmış olduğu seferlerini anlatan Rahimî-zâde İbrahim Çavuş'a mal edilmeye çalışılmış olsa da, bu bilginin yanlış olduğu kanıtlanmıştır.³²³ Özdemiroğlu Osman Paşa 933/1572 senesinde Mısır'da doğmuştur. Paşa'nın Osmanlı Devleti'ndeki ilk önemli görevleri Mısır'da sancak beyliği ve hac emirliği vazifeleridir. Osman Paşa Osmanlı Devleti için daha pek çok vazifede bulunmuştur. Bizim çalışmamız için önemli olan Paşa'nın Lala Mustafa Paşa'nın isteği üzerine Şirvan, Dağıstan beylerbeyliği için sefere gitmiş olmasıdır. Bu dönemde Lala Mustafa Paşa Osmanlı-Safevi savaşlarında (986/1578) serdar olarak görev yapmıştır. Lala Mustafa Paşa bölgeden çekildiği vakit Şirvan ve Dağıstan bölgelerinde yetkileri artırılmış olan Osman Paşa vazifesine devam etmiştir.³²⁴

Ne zaman ve kim tarafından yazıldığı belli olmayan eser hakkında kaynaklarda pek bilgi yoktur. Yunus Zeyrek *Viyana Milli Kütüphanesi nr. H.O. 68/1 ve 69* şeklinde kayıtlı nüshayı ülkemize getirterek *Tarih-i Osman Paşa*'yı çalışmıştır.³²⁵ Biz de tezimizde Y. Zeyrek'in çalışmasından faydalandık.³²⁶ Osman Paşa Safevilere karşı mücadelesinde Kırım Hanı Âdil Giray'dan ve Tatar askerlerinden destek almıştır. Âdil Giray Han Safeviler tarafından esir edilmiş, Kırım Hanı Mehmed Giray 40-50.000 kişilik orduyla Osman Paşa'nın yardımına koşmuştur. Osman Paşa Kafkaslarda beş yıl boyunca zaferler elde etmiştir. Osman Paşa Sultan'dan aldığı emirle Kefe'ye varıp ardından II. Mehmed Giray'ı Kırım tahtından indirmiş, II. İslâm Giray Kırım tahtına oturmuştur. Osman Paşa Kırım meselesini halletmeyi başarmıştır.³²⁷ Çalışmamız için kıymetli olan bu tür bilgiler *Tarih-i Osman Paşa*'da yer almaktadır.

³²³ Yunus Zeyrek, **Tarih-i Osman Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (H.986-988/M.1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (H.993/M.1585)**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 10-11.

³²⁴ Kemal Çiçek, "Osman Paşa, Özdemiroğlu", **DİA**, C. 33, İstanbul: 2007, s. 471-472.

³²⁵ Zeyrek, a.g.e., s. 7.

³²⁶ Zeyrek, a.g.e., s. 36-66, bahsi geçen sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

³²⁷ Çiçek, a.g.e., s. 471-472.

Talikizâde Mehmed Subhi Efendi (*Tebrizîyye*)

Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar görev yapmış meşhur Mollâ Fenâri ailesinden gelmekte olan Talikizâde Mehmed Subhi Efendi, *Kâtip Mehmed* olarak da anılmaktadır.³²⁸ Tam olarak kaç yılında doğduğu bilinmese de 1540 yılında Aydın'da doğduğu kabul edilmiştir. Talikizâde Mehmed Subhi, III. Murad'ın Manisa'daki sancak beyliği döneminde onun hizmetine girmiş ve 1574 yılında III. Murad'ın tahta çıkmasının ardından İstanbul'a gelmiştir. Burada Divân-ı Hümayûn'a kâtip olarak atanan Talikizâde, ölünceye kadar bu vazifeyi ifâ etmiştir. Müellif Divân-ı Hümayûn Kâtipliği'nin yanı sıra Revan Seferi'nde (1583) Serhad Paşa'nın ve İran Seferinde (1585) Özdemiroğlu Osman Paşa'nın sefer kâtipliği görevlerinde bulunmuştur.³²⁹ Talikizâde Mehmed'in ölüm tarihi olarak 1606 yılı kabul edilmektedir.³³⁰

Talikizâde Mehmed Subhi Efendi'nin eseri *Tebrizîyye*, III. Murad'a sunulmak üzere kaleme alınmıştır. Bu eser Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tebriz Seferini anlatmaktadır. Müellif 1585 yılında Tebriz'in alınması şerefine *Tebriz Feth-nâmesi*'ni hazırlamıştır. Müellif şahit olduğu olayları kaleme alarak eserini meydana getirmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe beyitlerle *Tebrizîyye* süslenmiştir. Talikizâde Mehmed Subhi eserini yazarken ağır bir dil kullanmıştır. Müellif İlhanlı döneminin meşhur tarihçisi Vassaf'ın metin oluşturma tarzını kendisine örnek almıştır. Eser bilhassa XVI. yy. Tebriz şehrine dair verdiği bilgiler açısından kıtmetlidir. Bülent Özkuzugüdenli, TSMK, Revan Köşkü Ktp. nr. 1299'de kayıtlı eserin yegâne nüshası üzerinde bir yüksek lisans tezi çalışmıştır.³³¹ Biz de *Tebrizîyye* adlı eseri B. Özkuzugüdenli'nin tezinden inceleyerek çalışmamıza dâhil ettik. Müellif Timur'un Altın Orda Hanı Toktamış'a ulaşmak için yapmış olduğu yolculuğu anlatırken Deşt-i Kıpçak'ın fiziksel yapısından bahsetmiş olması çalışmamız açısından değerli olmuştur.³³²

³²⁸ Babinger, a.g.e., s. 184.

³²⁹ Christine Woodhead, "Tâlikizâde Mehmed Subhi", *DİA*, C.39, İstanbul: 2010, s. 510.

³³⁰ Erhan Afyoncu, "Talîkizâde Mehmed Suphi'nin Hayatı Hakkında Notlar", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 21, İstanbul: 2001, s. 290.

³³¹ Bülent Özkuzugüdenli, *Ta'likî-zâde Mehmed Subhî Tebrîziyye; (Metin Transkripsiyonu, Eser ve Bilgilerin Değerlendirmesi, Yazar Hakkında İnceleme)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005, s. 2-9.

³³² Özkuzugüdenli, a.g.e., s. 75, bahsi geçen sayfa değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yeri belirtmektedir.

Hocazâde Mehmed Efendi (*İbtihâcü't-Tevârih*)

Osmanlı Devleti tarihçilerinden ve âlimlerinden Hoca Sa'dü'd-din Efendi'nin oğlu olan Mehmed Efendi 1568 yılında Bursa'da doğmuştur. İlk eğitimini babasından alan müellif ayrıca Molla Tevfik ve devrin diğer âlimlerinden de ders almıştır. Müellif, ilmiye sınıfına mensup bir kişi olarak çeşitli medreselerde müderrislik vazifesine devam etmiştir.³³³ Müderrislik vazifesinin ardından hızlı bir şekilde görev yerini değiştiren Hocazâde Mehmed ilk olarak 1593 Bâka'yı Efendinin yerine Mekke Kadılığı, 1596 yılında da Mevlânâ Şemseddin Efendi'nin yerine İstanbul Kadılığı vazifesine atanmıştır. Yine bu yıl içerisinde Muhyiddin Efendi'nin yerine Anadolu Kazaskerliği vazifesine getirilmiştir. Aynı yıl içerisinde gerçekleşen Eğri Seferi'ne padişahın yanında katılan müellif, sefer dönüşünde vazifesinden azledilmiştir. 1599 yılında Rumeli Kazaskerliği vazifesine getirilen Mehmed Efendi'nin son vazifesi ilmiye sınıfının en üst makamı olan şeyhülislâmlık olmuştur. Temmuz 1615 yılında vefat eden Hocazâde Mehmed Efendi Eyyüp Camii'nde babasının yanına defnedilmiştir.³³⁴

Hocazâde Mehmed Efendi'nin eseri *İbtihâcü't-Tevârih* Hoca Sa'dü'd-din Efendi'nin yazmış olduğu eserin Zeyl'i olarak kabul edilmiş, bu çalışmanın müellifinin kim olduğu tartışma konusu olsa da araştırmalar neticesinde Mehmed Efendi olduğuna karar verilmiştir. İki cilt halinde hazırlanmış olan eser, mukaddime kısmı ile başlayarak Kanuni Sultan Süleyman devri olaylarını anlatmıştır. Müellif, II. Selim devrinden de bahsetmiştir.³³⁵ Müellifin eserinde Arapça ve Farsça şiirlere yer vermiş olması bu dillere hâkim olduğunu göstermiştir.³³⁶ Eserin kaç yılında yazıldığına dair kaynaklarda bilgiye rastlamadık. Eserin iki nüshası vardır. Bunlar:

³³³ Mehmet İpşirli, "Mehmed Efendi Hocazâde", *DİA*, C. 28, İstanbul: 2003, s. 452.

³³⁴ Ahmet Akgün, "Şeyhülislam Hoca-zade Mehmed Efendi ve Eseri *İbtihâcü't-Tevârih*", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ed. Halil İbrahim Şahin ve diğerleri, C. 1, S. 2. Temmuz 1998 s. 68-69.

³³⁵ M. Münir Aktepe, "İbtihâcü't-Tevârih", *Tarih Dergisi*, C.10, S.14, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1959, s.76.

³³⁶ Akkün, "Şeyhülislam Hoca-zade Mehmed Efendi ve Eseri *İbtihâcü't-Tevârih*", s.72.

1. Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Ktp. 321 ve 322,
2. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar nr. 2394, şeklinde kayıtlıdır.³³⁷

M. Kapaşahin Süleymaniye Ktp. Hüsrev Paşa Kol. nr. 321, 322 kayıtlı olan nüshayı esas alarak bir yüksek lisans çalışması yapmıştır.³³⁸ Biz de tezimizde bu çalışmadaki bilgilerden yararlandık. Hocazâde Mehmed Efendi'nin çalışması Kanuni Sultan Dönemi'ni dair önemli bir kaynak olsa da müellif daha önceki padişahlardan da bahsetmiştir. Gedik Ahmed Paşa Kefe üzerine gittiği vakit Kırım Hanı Mengli Giray'dan yardım istemiştir. Paşa İstanbul'a dönerken Mengli Giray'ın oğlu Mehmed Giray'ı yanında getirerek İstanbul'da kulenin birinde hapsedmiştir. II. Bayezid'in Kili ve Akkırman üzerine yapmış olduğu seferlerde Tatar askerinden destek görmüştür. Yavuz Sultan selim Osmanlı tahtına oturduğu vakit, Kırım Hanı Mengli Giray'dan bir elçi gelerek hediyelerini Sultan'a sunmuştur.³³⁹

³³⁷ Ahmet Akgün, **Hoca-zade Mehmed Efendi'nin İbtihâcü'-Tevarih'i**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s.XVI-XVIII.

³³⁸ Muhittin Kapaşahin, **Mehmed Efendi ve İbtihacü't-Tevarih Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998, s. 12

³³⁹ Kapaşahin, a.g.e., s. 63-124, bahsi geçen sayfa aralıkları değerlendirme bölümünde kullanmış olduğumuz yerleri belirtmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINA GÖRE DEŞT-İ KIPÇAK VE ALTIN ORDA HANLIĞI TARİHİNE AİT BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. Deşt-i Kıpçak

Cengiz Han hayatta iken dört oğlu arasında topraklarını paylaşmış,³⁴⁰ Moğol İmparatorluğu'nun merkezine en uzak toprakları Cuci'nin soyuna vermiştir. Cuci'ye tahsis edilen yurt İrtiş Nehri'nin batısından, Harezmi bölgesini de içine alarak, İtil Nehri'nin batı taraflarına kadar ulaşmaktadır. Bahsi geçen bu coğrafya Kıpçaklara ait bozkırlardır.³⁴¹ Cengiz Han'ın oğulları arasında yapmış olduğu toprak taksimatına Osmanlı müelliflerinden Şükrullah eserinde yer vermiştir. Şükrullah'a göre, "*Cengiz'in oğullarından dört tanesi aynı kadındandır. Bunlar Tûşî,³⁴² Çağatay, Oktay (Ögeday) ve Tûli'dir. Cengiz Han'dan sonra tahta geçmesi için Ögeday oybirliği ile kağan seçilmiştir.*" Cengiz Han'ın ölümüne dair açık bir tarih veren Şükrullah, "*18 Ağustos 1227'de vefat ettiğini, onun ölümünün ardından 34 yıl sonra Tûli oğlu Hülagü'nün Bağdat'a geldiğini*" bildirmektedir.³⁴³

Cuci'nin ölümünden sonra Cengiz Han, Cuci'ye düşen toprakları Cuci'nin oğlu Batu'ya vermiştir.³⁴⁴ 300 yıl³⁴⁵ Karadeniz'in kuzey bozkırlarında yaşamış olan Kıpçakların

³⁴⁰ Abdülgaflar Kırımı, **Umdetü'l-Ahbar**, haz. Derya Derin Paşaoğlu, Kazan: 2014, s. 28. Ötemiş Hacı, **Çengiz-nâme**, haz. İlyas Kamalov, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009, s. 31-32. Maria Ivanics-Mirksym A. Usmanow, **Das Buch der Dsching-Legende (Daftar-i Cingiz-nâma)**, Szeged, Hungary: Departmen of Altaic studies, 2002, s. 32-33.

³⁴¹ Rene Grousset, **Bozkır İmparatorluğu** (Atilla, Cengiz Han, Timur), Terc. Halil İnalçık, Yay. Haz. Ertuğrul Tokdemir-Mustafa Dönmez, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 263.

³⁴² Müellif Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci'den Tûşî olarak bahsetmektedir. El-Cüzcânî de eserinde Cuci'yi Tûşî olarak vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Minhâc-ı Sirâc El-Cüzcânî, **Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar**, çev. Mustafa Uyar, İstanbul: Ötügen, 2016, s. 103.

³⁴³ Şükrullâh Efendi, a.g.e., s.375.

³⁴⁴ Hive Hamı Ebu'l Gazi Bahadır Han, **Türk Şeceresi Türk'ün Soy Ağacı**, Çağatay Şivesinden Türkiye Şivesine Çev. Rıza Nur, sad. Yunus Yiğit, İstanbul: İlgi Kültür Sanat, 2010, s. 179-180.

yurtları, Cuci'nin oğlu Batu Han tarafından kurulacak olan Altın Orda Hanlığı'nın hâkimiyet sahası olacaktır.³⁴⁶ Altın Orda Hanlığı döneminde coğrafyanın adı değişmemiş, *Deşt-i Kıpçak* veya *Kıpçak Bozkırı* adı baki kalmıştır. *Deşt-i Kıpçak* Farsça bir tamlama olup *Kıpçak Bozkırı* manasına gelmektedir.³⁴⁷ İslam kaynaklarında Kıpçaklar; *Kıpçak*, *Kıfçak* ve *Khıfşah* isimleri altında anılmışlardır.³⁴⁸ *Deşt-i Kıpçak* adı Arap kaynaklarında, Avrupalı misyoner seyyahların eserlerinde, Kırım'ın yerli kaynaklarında, Osmanlı tarih yazıcılarının eserlerinin yanı sıra söz konusu bu eserlere göre hazırlanmış tetkik eserlerde geçmektedir. Ancak *Deşt-i Kıpçak*'ın sınırları eserlerde farklılık göstermektedir.

Ortaçağ'ın Arap seyyahlarından İbn-i Battûta Sinop'tan *Deşt-i Kıpçak*'a yapmış olduğu seyahatinde, *Deşt-i Kıpçak*'ı ağaç, tepe, odun ve bina olmayan bir uçtan bir uca yemyeşil bozkır olarak anlatır. Seyyah buradaki insanların yakıt olarak gübre kullandığını ve *tezek* adını verdiklerini ifade eder. Hatta saygıdeğer kimselerin bile *tezek* topladığını gözlemlemiştir. Bu bozkırlarda yolculuk arabayla yapılmaktadır ve bir uçtan bir uca altı ay sürmektedir. Bu coğrafyanın taksimatında üç aylık bir kısım Muhammed Özbek Han'ın ülkesi iken diğer üç aylık kısım başka hükümdarların ülkesi olarak belirtilmiştir.³⁴⁹

Kırım yerli kaynağı olarak değerlendirilen Kefeli İbrahim Efendi'nin *Tevârih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerininindir*³⁵⁰ adlı eserinde, “...Koçan Suyu'ndan Kuzey Buz Denizi sonuna kadar ve batı tarafında da Özi ve Aksu Nehirleri, Rus ve Moskof Memleketleri, Ukrayna-yani Kazak Memleketi-, Çerkez, Alan, As-yani Kakum çıktığı yerler-Kazan, Bulgar, Mişen(r), Alatur, Kırgız, Harezmi, Astrahan, Samur çıkan Sibir, İbir ve Oyşun vilayetleri, Kırım, Akkerman, bazı Rumeli, Özi'den çıkan

³⁴⁵ Ebul Gazi Bahadır Han Kıpçakların 4000 yıl bu topraklarda yaşadığını söylemiştir. Bkz. Hive Hanı Ebu'l Gazi Bahadır Han, a.g.e., s. 179.

³⁴⁶ Mehmet Kıldıroğlu, **Kırgızlar ve Kıpçaklar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2013, s. 79.

³⁴⁷ Sercan M. Ahincanov, **Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar**, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014, s. 17.

³⁴⁸ Mualla Uydu Yücel, **İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2007, s. 56. Kâşgarlı Mahmud Kıpçak'ı bir Türk boyu olarak vermiştir. Ayrıca Kıpçak kelimesini Kaşgar'a yakın bir kent olarak açıklamıştır. Bkz. Kâşgarlı Mahmud, **Dîvânu Lugâti't-Türk** (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin), haz. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2014, s. 207.

³⁴⁹ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, **İbn-i Battûta Seyehatnâmesi**, çev. A.Sait Aykut Yaşantı, İstanbul: YKY, 2014, s. 310.

³⁵⁰ Kefeli İbrahim Efendi'ye atfedilen bu eserin Humbaracı Ahmed Paşa'ya ait olduğu ileri sürülmüştür. Bu hususta detaylı bilgi için bkz. Uğur Demir, “Muhayyel Bir Kırım Tarihçisi Kefevî İbrahim Efendi ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın Rusya'ya Dair Raporu”, **Türkiyat Mecmuası**, ed. İbrahim Çeşmeli ve diğerleri, C. 24/Güz, İstanbul: 2014, s. 27.

İrtsak Kaynağı'na varıncaya kadar olan alan Deşt-i Kıpçak” olarak adlandırılmıştır.³⁵¹ Bir diğer Kırım yerli kaynağı Abdullah İbn-i Rıdvân, *Deşt-i Kıpçak*'ı coğrafi ve siyasi bir terim olarak tanımlamıştır. *Deşt-i Kıpçak* sahası Cengiz'in neslinden gelenlere ırs yoluyla kalmıştır. Müellif, Kırım, Seracık (muhtemelen Salacık), Almasaray, Gazan/Kazan, Azak, Or Kalas, Hacı Turhan, Ak Mescid, Kazan ve Astrahan, Karasu ve Gözleve gibi şehirlerden bahsetmektedir. Tatar hanlarının başkentini Bahçesaray olarak vermektedir. Müellif bahsetmiş olduğu şehirleri içine alan *Deşt-i Kıpçak* sınırlarını Hazar Denizi'nin kuzeyi ve Kırım yarımadası olarak çizmiştir. Ayrıca bölgede temiz yaradılışlı sünnî insanların yaşadığını belirtmiştir.³⁵² Cengiz Han'ın yaşadığı devirde Ten, İtil ve Yayık Nehirlerinin bulunduğu alanda Kıpçaklardan başka halk yoktur. Bundan dolayı bölge *Deşt-i Kıpçak* olarak adlandırılmıştır.³⁵³

Fransisken rahip Plano Carpini 1246 yılında Moğol ülkesine yapmış olduğu seyahati anlatırken Kıpçakların (Kumanların) yaşadığı ülkeyi de tanıtmıştır. Kıpçak toprakları dümdüzdür. Ülkenin içerisinden dört büyük nehir akmaktadır. Bunlar Dnyeper (Özi), Don (Ten), Volga (İtil) ve Jaik (Yayık) nehirleridir. Balık bakımından zengin olan bu nehirler, Büyük Deniz manasına gelen Grek Denizi'ne³⁵⁴ dökülür.³⁵⁵ Bir diğer misyoner seyyah Rubruk Kırım'dan ayrılıp Moğol diyarına yaptığı yolculuk esnasında Kıpçakların oturduğu sahayı anlatmıştır. Kersona'dan Ten Nehri'nin ağzına kadar deniz kıyısında geniş ve yüksek dağlar bulunmaktadır. Kersona ile Soldaia arasında farklı diller konuşan halklar vardır. Bahsi geçen bu dağların kuzey kısımlarında sık ormanlar, kaynak sular, küçük dereler ve zengin ovalar bulunmaktadır. Kırım şehrine 5 günlük mesafede olan bu bölge

³⁵¹ Kefeli İbrahim Efendi, *Tevârih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerininindir “Tatar Hanı, Dağıstan Moskof ve Kıpçak Ovası Ülkelerinin Tarihleridir”*, yay. Haz. İsmail Otar, Eskişehir: İsmail Otar Tarih ve Kültür Serisi:3, 2005, s.11.

³⁵² Abdullah İbn Rıdvân, *Tevârih-i Deşt-i Kıpçak ‘an Hıttâ-i Kırım ve ya Tevârih-i Tatar Hanan-ı Kadim ve Ahval-ı Deşt-i Kıpçak*, haz. M. Akif Erdoğan, Selçuk Uysal, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2012, s. 22-43.

³⁵³ Ebulgazi Bahadır Han, *Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soykütüğü)*, haz. Zuhâl Kargı Ölmez, İstanbul: Simurg Yayınları, 1996, s. 134.

³⁵⁴ Carpini'nin *Grek Denizi* olarak adlandırdığı deniz Karadeniz'dir. Seyyah bahsi geçen dört nehrinde Karadeniz'e aktığını söylemektedir. Oysa İtil ve Yayık Hazar Denizi'ne, Ten Azak Denizi'ne akmaktadır. Karadeniz'e akan sadece Özi Nehri'dir. Carpini'nin coğrafi bilgilerinin karmaşık olduğu görülmektedir. Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz. [Giovanni Di Pian Di Carpine] *Storia Dei Mongoli*, Edizione critica del testo İstino cura di: Enrico Monesto, traduzione italiana a cura di: Maria Cristiana Lungarotti, e note di: Paolo Deffina, Introduzione di: Luciano Petech, studi storica-filologici di: Claudio Leonardi ve diğerleri, 1989 s. 330, 384, 483-484.

³⁵⁵ Johann de Plano Carpini, *Moğol Tarihi ve Seyehatnâme*, çev. Ergin Ayan, Trabzon: Derya Kitabevi, s. 109-110.

doğuda ve batıda denizle çevrilmiştir. Moğol istilasından önce bu topraklarda Kıpçaklar (Kumanlar) oturmuştur.³⁵⁶

Arap, Fars, Rus, Kırım'ın yerli kaynakları ve seyahatnamelere dayandırılarak hazırlanmış tetkik eserlerde *Deşt-i Kıpçak*'ın sınırları çizilmiştir. *Deşt-i Kıpçak* ismi XI. yüzyılın ortalarından XIII. yüzyılın ilk yarısına kadar Kıpçakların yaşadığı coğrafyaya verilmiştir.³⁵⁷ XI. yüzyılın sonlarına doğru Karadeniz'in kuzeyinde yer alan bozkırların tamamı Kıpçakların eline geçmiştir. Kıpçakların yaşadıkları bu bozkırlar doğu kaynaklarında *Deşt-i Kıpçak* olarak anılmaya başlamıştır. Moğolların bölgeyi istila etmesinden sonra da *Deşt-i Kıpçak* tabiri genelleşmiştir.³⁵⁸ V. Barthold *Guz Sahrası*³⁵⁹ olarak anılan coğrafyanın *Deşt-i Kıpçak* olarak anıldığını söylemiştir.³⁶⁰ Kıpçakların asıl yayılma alanı; İrtiş ve Yayık Nehirleri arasındadır. Doğuda İrtiş Irmağı'ndan başlayarak Batı Sibirya'yı, Karadeniz'in kuzey bozkırlarını ve Hazar Denizi'ni içine alarak batıda Karpatlara kadar uzanmaktadır. Kıpçak toprakları güney bölgesindeki Kırım'ı içine alır, Kuzey Kafkasya, Terek ve Kuban Irmakları ile sınırdır, Aral Gölü ve Sir Derya boylarına kadar yayılmıştır. Öte yandan Kıpçakların kuzey bölgesinde Slav Prenslikleri ve Orta İtil bölgesinde yer alan Bulgar Hanlığı vardır.³⁶¹ Kıpçak Bozkırları Doğu Avrupa ve Batı Sibirya bozkır bölgelerinin tamamını kaplamıştır. Rus, Bulgar, Alan, Burtas, Hazar ve Ulah gibi halkların Kıpçak hâkimiyetine girdiği dönemde Kıpçak ülkesi beş bölüme ayrılmıştır. Bölümler Orta Asya, İtil-Yayık, Don-Donets,³⁶² Aşağı Dnyeper ve Tuna olarak

³⁵⁶ Wilhelm Von Rubruk, **Moğolların Büyük Hanına Seyahat**, çev. Ergin Ayan, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2012, s. 31.

³⁵⁷ Mustafa Kafalı, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976, s.11. İranlı yazar Nasır-i Husrev (XI. yy.) *Divan*'ın da Harezm'in kuzeydoğusuna kadar olan bölgeyi *Deşt-i Kıpçak* olarak tanımlamıştır. Sonraki dönemlerde ise Balkaş Gölü ve Sir Derya'nın kuzeyinden İrtiş ve İdil Nehri'ni de içine alan coğrafya için kullanılmıştır. Bkz. Ahincanov, a.g.e., s. 17. *Şecere-i Terakime*'yi hazırlayan Z. Kargı Ölmez'in notundan; Alman doğu bilimcisi J. Marquart *Deşt-i Kıpçak* adının XIII. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başladığını söylemiştir. V. V. Barthold ise *Deşt-i Kıpçak* tabirinin ilk kez XI. yüzyılda kullanıldığını belirtmiştir. Ebulgazi Bahadır Han, a.g.e., s. 280.

³⁵⁸ Akdes Nimet Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara: Murat Kitabevi Yayınları, 1992, s. 73.

³⁵⁹ İrtiş ve Seyhun Irmakları arasında yaşayan Guzlar (Gur) Oğuzlara mensuptur. Bu Oğuz grubuna istinaden bölge *Guz Sahrası* olarak anılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ramazan Şeşen, **İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001, s. 42-43.

³⁶⁰ V. V. Barthold, **Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Yay. Haz. Kâzım Yaşar Koprıman, İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006, s. 94; Mirfatih Z. Zekiyev, **Türklerin ve Tatarların Kökeni**, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2007, s. 384.

³⁶¹ Kafalı, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, s. 11; M. Fahrettin Kırzioğlu, **Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'da Kıpçaklar İlk-Kıpçaklar (M.Ö. VIII. –M.S VI. Yy) ve Son Kıpçaklar (1118, 1195) ile Ortodoks-Kıpçak Atabekler Hükûmeti (1267-1578) (Ahıska/Çıldır Eyâleti Tarihi'den)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 91.

³⁶² Donets Ten Nehri'nin bir koludur. Bkz. Halil Kurt, "Ukrayna", **DİA**, C. 42, İstanbul: 2012, s. 72.

adlandırılmıştır.³⁶³ Yakubovskiy Özi'den³⁶⁴ başlayıp İtil Nehri'nin doğusuna kadar uzanan *Güney Rus bozkırları* adı verilen geniş alanın, XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar Arap ve Acem kaynaklarında *Deşt-i Kıpçak* olarak geçtiğini ifade etmiştir.³⁶⁵ Istvan Vasary birbirine gevşek bağlarla bağlanmış Kıpçak-Kuman halklarının yaşadığı toprakların Müslüman tarihçiler ve coğrafyacılar tarafından *Deşt-i Kıpçak* (Kıpçak Stepleri) olarak anıldığını belirtmiştir.³⁶⁶

Moğol akınları sonucunda, Kıpçakların yaşam alanı *Deşt-i Kıpçak*, XIII. yüzyılda Cuci ulusunun eline geçmesine rağmen bölge için kullanılan tabir değişmemiştir. Cuci ulusu zamanında *Deşt-i Kıpçak* sınırları daha da genişlemiştir. Yukarı Bulgarya Hanlığı, Kuban ve Terek Irmaklarından Derbend'e kadar olan bölge, Kuzey Kafkasya ve Harezm coğrafyası *Deşt-i Kıpçak* sınırlarına dâhil olmuştur.³⁶⁷

Osmanlı kroniklerinde rastladığımız diğer bir coğrafi ve siyasi terim *Deşt-i Hacı Turhan* ifadeleri olmuştur. *Deşt-i Hacı Turhan*'dan kastedilen yer *Deşt-i Hacı Tarhan*'dır. XVI. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar Astrahan'ı ifade etmek için *Hacı Tarhan* ifadesi kullanılmıştır.³⁶⁸

2.2. Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre *Deşt-i Kıpçak*

XV. yüzyıla ait incelediğimiz 15 kaynaktan 5 tanesinde, XVI. yüzyıla ait incelediğimiz 32 kaynaktan 10 tanesinde *Deşt-i Kıpçak* tabiri geçmiştir.³⁶⁹ Fakat Osmanlı tarih yazıcıları *Deşt-i Kıpçak*'ın sınırlarını tam olarak belirlememişlerdir.

Yazıcızâde Ali, Oruç Beğ, Şükrullâh, Kıvamî, Hadîdî'nin eserlerinde ve *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da *Deşt-i Kıpçak* tabiri *Deşt* ve *Kıpçak* şeklinde ayrı kullanılmıştır.

³⁶³ Mualla Uydu Yücel, "Kıpçaklar", *DİA*, C. 25, İstanbul: 2002, s. 420.

³⁶⁴ Yakubovskiy Dnepr olarak vermiştir.

³⁶⁵ A. Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, çev. Hasan Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 3.

³⁶⁶ Doğu kaynaklarında *Deşt-i Kıpçak* olarak adlandırılan bölge, Rus kaynaklarında *Zemlya Polovetskaya* (Polovci Ülkesi) veya *Pole Polovetskoe* (Polovci Ovası) olarak anılmıştır. Latin kaynaklarında ise *Cumania* olarak adlandırılmıştır. Istvan Vasary, *Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesinde Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 21.

³⁶⁷ Kafalı, a.g.e., 12.

³⁶⁸ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 133,231.

³⁶⁹ Bkz. Ekler kısmında yer alan tablo 1 ve tablo 2.

Deşt ve Kıpçak kelimeleri yer ismi olarak kullanılmıştır. Şükrî Bidlisi, İdris-i Bidlisî, Kemalpaşazâde, Matrakçı Nasuh, Gelibolulu Mustafa Ali, Rüstem Paşa, Talikizâde Mehmed Suphi ve Âsafi Dal Mehmed Çelebi'nin eserlerinde ise *Deşt-i Kıpçak* tamlama şeklinde kullanılmıştır.

Oruç Beğ eserinde, Kefe, Çerkez ve Kırım'ı, *Deşt* bölgesi sınırları dışında tutmuştur. Müellif *Deşt* bölgesini tanımlarken, *Deşt*'i Çerkes topraklarının doğusunda göstermiştir. Hadîdî ise sadece Kırım'ı *Deşt*'in sınırları dışında tutmuştur. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da ve İdris-i Bidlisi'nin eserinde Kefe, *Deşt-i Kıpçak*'ın sınırları dışında yer almıştır. Kıvamî, XV. ve XVI. yy. kronikçileri arasında *Deşt* kelimesini Avrupa ile eşdeğer sayan ilk ve tek müellif olmuştur. Şükrî Bidlisi ise Kefe'yi *Deşt-i Kıpçak* coğrafyasının içerisinde kullanmıştır.

Oruç Beğ, Kıvamî, Gelibolulu Mustafa Ali, Rüstem Paşa, Muhyiddin Cemâlî'nin eserlerinde ve *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da geçen *Deşt-i Kıpçak* coğrafi terimi, çalışmamızın ilgi alanı dışında olan Yanko İbn Madyan³⁷⁰ hakkındaki hikâyelerde geçmiştir. Bu hikâyelerin hepsinde bizim için önemli olan ortak nokta Madyan'ın *Deşt-i Kıpçak*'a hükmeden bir hükümdar olmasıdır.

Yazıcızâde Ali: Osmanlı Kronikleri'nde en erken *Deşt-i Kıpçak* tabirine Yazıcızâde Ali'nin eserinde rastlıyoruz. Yazıcızâde, *Deşt-i Kıpçak* tabirini iki farklı şekilde kullanmıştır. Bunlardan ilki Türkistan, Arap toprakları ve Karadeniz'in kuzeyine dair coğrafyayı ve iklimi anlatırken *Deşt-i Kıpçak* tamlamasıyla ifade etmiştir. Müellif bu kelimenin yanı sıra Rus, Çerkez, Başkırd, Tulas, Sayrum, İpir, Sibir, Enkura Irmağı, Türkistan, Ayguristan, Nayıman taifelerine mensup olan ırmaklar, dereler, İrdiş Gölü, Karakurum, Altay Dağları ve Urgan Suyı, Kırkız Vilayeti ve Kemceyut gibi isimleri de söylemiştir. Türkistan, Arap ve Karadeniz'in kuzey bölgelerindeki yerler yaylaklar ve kışlaklar olarak bilinmektedir. Müellif Kıpçakların yaşadığı yerden bahsederken *Deşt-i Kıpçak* tabirini kullanmıştır. Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad devrinde beylerbeyi olan Hüsame'd-din Çoban askeriyle birlikte *Deşt'e vararak Kıpçak'ı basmış ve Suğdak'ı*³⁷¹

³⁷⁰ Yanko bin Madyan Eskiçağlarda yaşamış efsanevi bir hükümdardır. Bazı müellifler *Deşt-i Kıpçak*'ı Madyan'ın hâkim olduğu topraklar içerisinde vermiştir.

³⁷¹ Kırım yarım adası içerisinde yer alan Soğdak bir liman şehriydi. Kıpçaklar pek çok ihtiyacını bu şehir vasıtası ile sağlamıştır. Anadolu Suriye ve el-Cezire (Musul) gibi memleketlerden Müslüman tüccarlar

fethetmiştir. Cümlesinde Deşt ve Kıpçak (Kıpçak) kelimelerini ayrı kullanılarak siyasi bir coğrafya tanımlanmıştır. *Kıpçak* kelimesinden halk kastedilmiş olmalıdır. Buradan haracını alan Hüsameddin Çoban, kâfirlere itiraz etmemiştir.³⁷²

Şükrullâh: Müellif Cengiz Han'ın hâkimiyet alanlarından bahsederken Deşt-i Kıpçak'ı da bu sınırların içerisine almıştır. 1220 senesinde Cengiz Han ortaya çıkarak Türkistan'ı yağmalamış, Semerkant'ı ateşe vererek, Belh şehrini harap etmiş, Uygur memleketlerini, Karahıtay memleketlerini, Elmalık, Cend, Hucend, Karakurum, Fenuket, Buhara, Harezm ve Tirmiz'i egemenliği altına almıştır. Ceyhun'u geçerek Kalikan, Sind, Kirman, Horasan, Merv, Nişabur, Herat, Tûs, Câcerm, Cüveyn, Beyhak, Havaf, Serahs, Rare, Deşt-i Kıpçak, Rus, Bulgar, Mağrip vilayetlerinin tamamını ele geçirmiştir. Cengiz Han hastalığa yakalanınca güçten düşmüş ve yedi oğlunu yanına çağırmıştır.³⁷³

Oruç Beğ: Müellif eski zamanlara giderek efsanevi bir padişah olan Yanko bin Madyan'ın yeryüzünde sahip olduğu uçsuz bucaksız toprakların ve memleketlerin sınırlarını anlatmıştır. Üngürüs'ten (Macaristan) başlayan toprak Çeyh, Latin, Beç ve Almanlarıda içerisine almaktadır. Hatta sınırlarının ulaştığı öyle yerler vardır ki Allah'tan başka kimsenin bilmediği, insanın yaşamadığı topraklardır. Yanko bin Madyan Arap memleketlerinden Çin'e kadar, Hindistan, Semerkant, Hitay, Hotan ve Türkistan'a hâkim olmuştur. Efsanevi padişah, daha sonra üzerinde Türklerin ve Moğolların hüküm sürecek olduğu topraklarla birlikte Arap memleketleri ve Doğu Avrupa toprakları üzerinde söz sahibi olmuştur. Oruç Beğ, memleketlerin coğrafi sınıflandırmasını yaparken Deşt ve Kıpçak'ı Türkistan'da göstererek, Deşt'ten berisini Çerkez, Kırım, Kefe, Rus, Kara-Boğdan, Leyh, Eflak ve Üngürüs (Macaristan) olarak tarif etmiştir.³⁷⁴

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman: Eserde sadece Deşt ve Kıpçak Yanko'nun topraklarından bahsedilirken geçmiştir. Çerkez ve Kefe Deşt-i Kıpçak sınırları dışında tutulmuştur. Hz. Süleyman'ın ölümünün ardından Yanko İbn Madyan adlı güçlü bir

pamuklu ve ipekli kumaşlar ile baharatlardan oluşan mallarını Sivas'ta toplayıp buradan Sinop limanına ve gemiler aracılığı ile Soğdak şehrine ulaştırmışlardır. Kıpçak halkı bu ürünlerden alırken karşılığında da kürk, sincap derisi, cariyeye ve esir satmıştır. Bkz. Emine Uyumaz, **Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s.34.

³⁷² Yazıcızâde Ali, a.g.e., s.353.

³⁷³ Şükrullâh Efendi, a.g.e., s.375.

³⁷⁴ **Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]**, s.78.

padişah zuhur etmiştir. Kayser-i Rum'dan Üngürüs'e, Frengistan, Mağrip zemini, Arap memleketleri, Trablus, Dımışk (Dımaşk), Acem, Semerkand, Hıtay, Hotan, Çin, Maçın, Hindistan Denizi'ne kadar, Türkistan, Faris vilayetleri, Deşt, Kıpçak, Bulgar, Aygur, (Uygur) Moğol, Kırna, Deşt memleketlerinin beri tarafında kalan Çerkez ve Kefe Yanko'nun sözünün geçtiği yerlerdir. Yanko rivayete göre gördüğü rüyanın sonucunda Kostantiniye'ye bir şehir inşa etmeye karar vermiştir. Bunun üzerine Hind, Sind, Hotan, Hıtay, Çin, Maçın, Bulgar, Kıpçak, Deşt vilayetlerine ve diğer hâkim olduğu bölgelere haber salarak bu şehrin inşasında çalışmak için ustalar ve ırgatlar talep etmiştir.³⁷⁵

Kıvamî: Müellif hem Fatih Sultan Mehmed'in hem de Yanko ibn Madyan'ın hâkim olduğu topraklardan bahsederken Deşt ve Kıpçak kelimelerini kullanmıştır. Kıvamî her iki konuda da Deşt ve Kıpçak kelimelerini ayrı yazmıştır. Fatih Sultan Mehmed padişah olduğu zaman Macaristan'a, Avrupa'ya, Bulgaristan'a, Eflâk'a, Ençaz'a, Deşt'e, Kıpçak'a, Bosna'ya, Arnavutluk'a, Arabistan'a ve Acem'e (İran) bir korku hâkim olmuştur. Fatih Sultan Mehmed devrini anlatmaya başlayan müellif olayın akışına ara vererek İmparator Konstantin'in şehri için anlatılan bir hikâyeden bahsetmektedir. Eski çağlarda yaşamış içki müptelası, dünyaya düşkün pek çok hazinesi olan Yanko bin Mâdyân pek çok ülkeye ve coğrafyaya hükmetmiştir. Macaristan, Deşt, Kıpçak, Bosna, Arnavutluk, Eflâk'ın yanı sıra mağrip sınırına kadar olan karalar, denizler ve şehirler emri altında olmuştur.³⁷⁶

İdris-i Bidlisî: Müellif İstanbul'un jeopolitik konumundan bahsederken, Fatih Sultan Mehmed döneminde seferleri anlatırken Deşt-i Kıpçak sınırları içerisinde bulunan memleketlerden söz etmiştir. Frenk ve Rum denizlerinin geçit yerleri İstanbul Boğazı ve Gelibolu'dur. Bahsedilen bu iki büyük denizin kuzeyinde ve doğusunda İstanbul, Kefe, Kırım, Eflak hududu ve Rus memleketleri yer almıştır. Frenk ve Rum Denizi arasındaki mesafe kara yoluyla üç gün sürerken, deniz yoluyla 60 mil uzaklıktadır. Arab ve Acem şehirlerinden kabileler ve tüccarlar, Rûmeli memleketleri, Üngürüs (Macaristan), Eflâk, Boğdan, Çeh ve Leh'e geçmek için İstanbul Boğazı'nı kullanmışlardır. Mısır, Şam ve

³⁷⁵ Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], s.85-87.

³⁷⁶ Kıvamî, a.g.e., s.76, 111.

Avrupa memleketleri de Kefe, Kırım ve Rus topraklarından geri dönmeleri için İstanbul Boğazını kullanmak zorundadırlar³⁷⁷.

İdris-i Bitlisî Fatih Sultan Mehmed'in yapmış olduğu seferlerini özetlerken kısa kısa ülkelerin coğrafi durumlarından bahsetmiştir. Kuzey denizi kıyısında yer alan Kefe Deşt-i Kıpçak ile sınırdır. Kefe'de Frenk bakayasından Ceneviz kolonileri bulunmaktadır. Kefe ve Akkirman vilayetlerinin yakınında bulunan Mankut şehride kuzey denizi kıyısında olup Frenklerin kontrolündedir. Fatih Sultan Mehmed döneminde alınmıştır.³⁷⁸

Şükrî Bidlisî: Müellif, Deşt topraklarının tarifsiz güzelliklerini ve fiziki yapısını ayrıntılı şekilde anlatmıştır, siyasi ve idari açıklamara yer vermiştir. II. Bayezid döneminde Şehzade Süleyman Kefe Sancağı'na atandıktan sonra, Yavuz Sultan Selim şehzadesinin Kefe şehrine atanmasını fırsat bilip, Kefe şehri Osmanlı tahtına oturmak için kullanmıştır. Şehzade Selim gemiler hazırlatarak Deşt-i Kıpçak'a çıkmıştır. Burada Tatar Han'ı³⁷⁹ tarafından hediyeler ile karşılanmıştır.³⁸⁰ Şehzade Selim'in Edirne'ye gitmek için katettiği Deşt-i Kıpçak ve Tatar ovası, tarifsiz ve hayranlık verici güzelliklere sahiptir. Çeşit çeşit renkli bitkiler, gül bahçeleri, akarsu kenarlarında, cennetleri kışkandıracak güzelliktesebzeler, taze yasemenler, her akarsuyun kenarında çeşitli bitkiler büyümüştür. Akarsular güller saçmış, sahralar lale ve sümbüllerle dolmuştur. Topraklar güzel kokulu sararmış otlarla dolmuş, keklik, ördek, sümbül otlayan ceylan, boz yeşilbaşlı ördek, yırtıcı kuşlar, turna ve şahin gibi hayvanlar vardır. Özi Nehri korku verici suyuyla adeta bir deniz gibi olup, her anı İsrail'in Sûr'una benzetilen nehrin yanına gemiler korkudan yanaşamamışlardır. Şehzade Selim korkusuzca gemilerini Özi Nehri'ne sürerek seyir halinde denizi geçerek, ardından askerleriyle birlikte Tuna'ya varmıştır. Tuna Nehri gür bir şekilde çağlamakta olup, dalgası korkutucudur. Muazzam heybetiyle Tuna insanlara korku salıp, suyun hareketleri onları perişan etmiştir.³⁸¹

Hadîdî: Müellif Balkanlar, Kafkaslar ve Karadeniz'in kuzeyinde yer alan bazı ülkelerin varlığını ve sınırlarını belirtmiştir. Tuna'dan ötesinde Akkirman, Kili, Azak,

³⁷⁷ İdris-i Bitlisî, **Heşt Bihîşt I. Cilt**, s.276.

³⁷⁸ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behîşt VII. Ketibe**, s. 54-55.

³⁷⁹ Bahsedilen bu dönemde Kırım tahtında oturan Mengli Giray Han'dır. Müellif isim zikretmeden Tatar Hanı demekle yetinmiştir.

³⁸⁰ Şükrî Bitlisî, a.g.e., s. 77.

³⁸¹ Şükrî Bitlisî, a.g.e., s. 72-80.

Abaza ve Çerkez yer almıştır. Tatar, Dedehân, Kırım ve Deşt ülkelerinin sınırları çöle kadar uzanmıştır.³⁸² Müellif *Tatar* kelimesini kavim isminden ziyade coğrafi bir isim olarak kullanılmıştır.

Kemalpaşazâde: Müellif sadece bir cümle ile Deşt bölgesinde yaşayan halkın Tatarlar olduğunu bize aktarmıştır. Karadeniz'in bir tarafında Eflak ve Boğdan, bir tarafında da Deşt bulunmaktadır. Deşt bölgesinde Tatarlar yaşamaktadır.³⁸³

Rüstem Paşa: Müellif Yanko'nun topraklarından bahsederken Deşt-i Kıpçak tabirini kullanmıştır. Yunan, Kaysar, Rum, Frenk ve Üngürüs toprakları Madyan'ın hâkimiyetindedir. Acem ve Semerkant bölgelerine hükmeden Yanko Arab'dan haraç almıştır. Ayrıca Hitâ(y), Hoten, Çin, Mâçîn, Hindistan Denizi'nden Deşt-i Kıpçak'a kadar olan bölge, Aygun (Uygur), Moğol, Türkistan ve Fars vilayetleri kontrolü altında olmuştur. Çerkez, Kefe, Lih tayifesi, Aporsapu, Kara Boğdan, Rus, Eflak, Üngürüs, Çeh ve Çasâr da Yanko bin Madyan'a tabi olmuştur.³⁸⁴

Muhyiddin Cemâli: Deşt coğrafyası ce bu coğrafyada yaşayan halklar tarif edilmiştir. Yanko bin Madyan sayısız memleketler ve sayısız askerlerin sahibi bir hükümdardır. Kayser-i Rum'dan Macaristan'a (Üngürüs) doğuda toprakları Acem'e, Semerkant, Hata, Hoten Çin, Maçîn, Hindistan denizine kadar uzanmaktadır. Deşt-i Bulgar, Kıpçak, Tatar, Türkistan ve Fars memleketleri emri altındadır. Deşt topraklarında Çerkes, Kefder, Andus, Karulya taifesi bulunmaktadır. Rus ve Rus'dan berisi Boğdan'dır. Efsanevi Padişah her tarafın beylerine ve emirlerine adamlarını göndererek-şehir inşası için ırgatlar, kullar gönderilmesini istemiştir. Hind, Sind, Hatay, Hatên, Çin, Maçîn, Kıpçak, Bulgar, Deşt vilayetlerine varıncaya kadar, Moskova, Frengistan ve Mağrip denizine kadar haber gönderilmiş, adam istenmiştir. Herkes gücü yettiğince köle ve ırgat göndermiştir.³⁸⁵

Matrakçı Nasuh: Müellif, Tûli'nin tüm Moğol topraklarına hâkim olduğunu söylerken herhangi bir tarih vermemiştir. Bahsedilen bu dönem Ögeday'ın han seçilmeden önce Tûli'nin naiplik devridir. Tûli Han döneminden bahsederken Kefe, Kırım, Akkirman

³⁸² Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi] (1285-1523), s. 17.

³⁸³ İbn-i Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, s. 27.

³⁸⁴ İnan, *Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)*, s. 72-73.

³⁸⁵ Adalıoğlu, a.g.e., s. 80.

gibi şehirler *Deşt-i Kıpçak*'ın içerisinde gösterilmemiştir. Çünkü Tûli ve Ögeday dönemlerinde, Batu Han'ın yapmış olduğu batıya yönelik seferlerde Deşt-i Kıpçak Moğolların toprak bütünlüğüne dâhil edilmemiştir. Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan halklar vergiye bağlanmıştır. Fakat Saâdet Giray'ın, han seçildiği dönemde (930/1524) Kırım Hanlığı toprakları için *Deşt-i Kıpçak* tabiri kullanılmıştır. Bu durumda *Deşt-i Kıpçak*'ın sınırları ve anlamı genişletilerek gösterilmiştir.

Tûli'nin iktidar alanı güneşin doğduğu yerden başlayarak Ye'cûc ile Mecûc'un³⁸⁶ denizini geçmektedir. Tûli, Kakon, Firgan, Fergin, Saksin, Bulgar, Deşt-i Hazar, Bertas, Alan, Çerkez, Feleke, Üsküp, Sofya, Semendire, Budun, Beç, Bosna, Venedik, Ceneviz ve Frenk Denizi sınırlarına hükmetmiştir. Tûli'nin toprakları gündeğusundan başlayıp, Ye'cûc denizinden, Kimal, Şı'ale, İntişan sahrası, Alatikon Denizi, Rus ve Bulgar Irmakları, Tatar ormanları, Deşt-i Kıpçak, Kefe, Kırım, Akkirman, Çeh, Leh, Frengistan ve Mağrip denizinde içine alarak tamamlanır. Bu bölgelerin insanı azdır, çoğu ada ve denizdir. Tûli'nin toprakları genellikle bulutlu olup güneş görmez, madenler parlak taşlıdır. Hayvanlarının çoğunun kılları beyazdır. Adamlar ticaret ile uğraştıklarından kumaşları bir yere koyarlar, doğudan gelen tüccarlar bu kumaşlara karşılık bedel kumaşlar koyup istediklerini almışlardır. Bu işlerde hile olmadan hakiki kumaşlar takas edilmiştir.³⁸⁷

Cengiz Han cihan-gûşanın soyundan gelen Saâdet Giray Han hazreti padişahın tahtına başvurmuş, Deşt-i Kıpçak vilayetinin hükümdarı olmuştur.³⁸⁸

Celalzâde Mustafa Çelebi: Müellif Yavuz Sultan Selim'in şehzadeligi yıllarında Kefe şehrine gittiğinden bahsederken, Kefe'nin coğrafi konumunu ve güzelliklerini ön plana çıkarmayı ihmal etmemiştir. Kefe, mutlu Tatar ikliminin baş tacıdır. Kefe, *Deşt-i Kıpçak* memleketlerine ve canlı Rus vilayetlerine varıncaya kadar bir tarafı Yecûc Mecûc'dür. Geniş memleketlerin aydınlık yolu ve sığınağı olan Kefe, deniz kenarında büyük yüksek sağlam bir şehir olup, dünyanın ulu hisarına ve dayanıklı kalesine sahiptir. Ayrıca Kefe bir balık merkezidir. Kefe şehrinin içinde Frenk Kalesi bulunmaktadır. Frenk

³⁸⁶ Abbasi halifesinin elçisi Sellam, Orta Asya üzerinden Ye'cûc ve Mecûc sınırına kadar yapmış olduğu yolculukta Ye'cûc ve Mecûc ülkesini tanıtmıştır. Ye'cûc ve Mecûc efsanevi isimlerdir. İnsanlar genelde bilinmeyen yerler için bu ismi kullanmıştır. Arap müellif Yâkût el-Hamavî Ye'cûc ve Mecûc'un 22 kabileden oluştuğunu söylemiştir. Türkler bu kabilelerden biridir. Bkz. Şeşen, a.g.e., s. 140-141.

³⁸⁷ Nasuhü's- Silâhi (Matrakçı), a.g.e., s. 219-220.

³⁸⁸ Nasuhü's- Silâhi (Matrakçı), a.g.e., s. 222.

Kalesi'nin burçları o kadar uzundur ki yer yer gökyüzüne ulaşacakmış gibi izlenim vermiştir. Kalenin surları bakımlıdır. Frenk Kalesi, Kefe limanının üzerine konan güzellikler, sevinç veren süs bahçeleri ve ufka bakan manzarasıyla adeta benzeri bulunmayan bir saraydır. Saadet, mutluluk ve sâfa artıran bu sarayın her tarafı İslâm ülkelerinin şaşırtıcı örnekleriyle cennet bahçesi haline gelmiştir.³⁸⁹

Zâ'im Mehmed: Müellif ülkeleri ve şehirleri tasniflerken, Moka, Türkistan ve Kırım'ı altıncı iklimin³⁹⁰ içerisinde göstermiştir. Bu iklimin halkı ak beyaz olarak verilmiştir.³⁹¹ Harezmi'den Bulgar diyarına varmak için iki aylık yol gitmek gerekmektedir. Harezmi ve Bulgar'ın birleşim noktası Bişeyistan'dır. Bölgede büyük nehirler akmaktadır. Burada Müslüman olan bir halk sürekli kâfirlerle savaşmıştır. Bişeyistan'da samur, sincap, kakum gibi kürklü hayvanlar bulunmaktadır. Bölgenin halkı bu hayvanların derilerini Rum'dan gelen tüccarlara satmıştır.³⁹² Bahtakiyan isimli bir kabilenin yaşamış olduğu toprakların kuzey bölgeleri *Deşt-i Kıpçak* çöllerine, batı bölgeleri Hazar ve Sakalib bölgelerine ulaşmıştır. Bu kavim iklime göre yerleşim yerini değiştirip yağmurun bol olduğu yerlere göçmüştür. Bahtakiyan halkının sayısız davarları, çok sayıda alet edevatları bulunmaktadır. Kendine ait bayrakları olan bu topluluğun memleketleri 30 günlük mesafededir. İnsanlar cömert ve ikram sahibidir. Bahtakiyan ve Hazar arası dört tarafı dağlarla çevrilidir.³⁹³

Gelibolulu Mustafa Ali: Hz. Süleyman'ın yaşadığı devirde yaşayan Yanko bin Madyan isimli bir hükümdar yeryüzünde çok geniş topraklarda hüküm sürmüştür. Yanko'nun toprakları Rum, Üngürüs (Macaristan), Frengistan (Avrupa), Arabistan, Acem (İran), Şam, Semerkand, Hita (Hitay), Hoten, Maçın, Hint, Deşt-i Bulgar ve Kıpçak, Aykud (Uygur), ve Moğol ve Fars, Türkistan, Çerkez, Rus, Boğdan, Macar ve Eflâk'ı kapsamaktadır.³⁹⁴

³⁸⁹ Celâl-zade Mustafa, a.g.e., s. 64-65.

³⁹⁰ Altıncı iklim'in doğusunda Ye'cüc ve Mecüc vilayetleri bulunmaktadır. Altıncı iklim Hazar şehirlerinden geçip, Tabaristan denizinin ortasından, Rum denizinden ve Hazarlardan geçmiştir. Bkz. Şeşen, a.g.e., s. 35.

³⁹¹ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 32.

³⁹² Mehmed Za'im, a.g.e., s. 41.

³⁹³ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 36-37.

³⁹⁴ Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühü'l Ahbâr C. II*, s. 24.

Acem diyarında tahta oturan kişiler şah, Hint tahtında oturanlar sultan, Maveraünnehir ve bilhassa *Deşt-i Kıpçak*'taki hükümdarlar han olarak anılmıştır. *Deşt-i Kıpçak*'taki hanlar hutbe okutup para bastırmışlardır.³⁹⁵ *Deşt-i Kıpçak*'ta oturanlar için han kelimesinin kullanılması ve hutbe okutulması, bölgede İslâmlaşmanın ve Türkleşmenin gerçekleştiğini göstermektedir.

Talikizâde Mehmed Subhi: Müellif Emir Timur'un Toktamış Han'a yaptığı seferi anlatırken *Deşt-i Kıpçak*'tan bahsetmiştir. Emir Timur Toktamış Han'a ulaşmak için altı ay gece gündüz yol gitmiş, geçtiği topraklarda gökyüzü ve yeryüzünden başka hiç kimseyi görmemiştir. Bu coğrafyada bir yumurta kadar bile dağ ve tepe yoktur, düzlük, sahra ve çöllerden meydana gelmiştir. Rusların olduğu bölgeye *İklim-i Sâbi* (Yedinci iklim)³⁹⁶ denilmiştir. Uzun günlerin yaşandığı zamanlarda 71 gün yatsı namazı vakitten düşmüştür. Çünkü gündüzler çok uzun, geceler çok kısa olduğundan akşam şafak karanlığı çöküp hemen sabah olmuştur.³⁹⁷

2.3. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'a göre Türkiye Selçuklu Devleti Zamanında Suğdak Seferi

Altın Orda ve Kırım Hanlığı sahasınının coğrafyası konusunda Osmanlı kaynaklarında zikredilen yerlerden biri de Suğdak şehri olmuştur. Altın Orda Hanlığı ve Kırım Hanlığı dönemindeki stratejik önemine istinaden tezimizin coğrafi kapsamında olması hasebiyle Osmanlı Tarih yazıcılarına göre Suğdak hakkında verdikleri bilgiler ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Karadeniz'in kuzeyinde, Kırım yarımadasının bir liman şehri olan Suğdak Kıpçakların her türlü ihtiyaçlarını karşıladıkları merkez olmuştur. Anadolu, Suriye, el-Cezire'den olan Müslüman tüccarlar pamuk, ipek ve baharattan oluşan mallarını Sivas'ta bir araya getirerek Sinop limanı aracılığı ile Suğdak'a taşımışlardır. Kıpçaklardan karşılığında kürk, sincap derisi, cariye ve esir almışlardır.³⁹⁸

³⁹⁵ Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, a.g.e., , s. 26.

³⁹⁶ Yedinci iklimin doğu bölgesi Ye'cûc ve Mecûc'un kuzeyinden başlar, Türk şehirlerinden geçen bu iklim, Tabaristan denizinin kuzeyinden, Rum denizinin ortasından, Burcan ve Sakalibe diyarından geçerek Mağrib denizine ulaşır. Bkz. Şeşen, a.g.e., s. 35.

³⁹⁷ Özkuzugüdenli, a.g.e., s. 75.

³⁹⁸ Uyumaz, a.g.e., s. 34.

Moğolların Altın Orda'nın kurulduğu topraklara ilk gelişleri, Cengiz Han'ın iki önemli komutanı Cebe Noyan ve Subitay Noyan'ın öncülüğünde olmuştur. Cengiz Han 1219 yılında Harzemşahlar üzerine bir sefer yapmak için harekete geçmiştir.³⁹⁹ Hazar Denizi'nin güney sahili boyunca uzanan bölgeyi fetheden Moğollar Harezmşah Devleti'nin en batıda yer alan eyaleti Azerbaycan'a ulaşmışlardır. Moğol ordularının öncü iki komutanı Cebe ve Sübitay batı bölgelerini keşfetmek için Cengiz Han'dan izin isteyerek 1221 yılında Kafkasların kuzey bölgelerine yönelmişlerdir.⁴⁰⁰ Moğollar Kafkas halklarının Kıpçaklara ile birleşmesini engellemek için Kıpçaklar ile işbirliği yapmışlardır. Kıpçak Hanı Konçak'a hediyeler göndermişlerdir. Daha sonra ise bu anlaşmayı bozmuşlardır.⁴⁰¹ Bu iki komutan güzergâhlarında karşılarına çıkan Gürcüleri yenerek ilerleyişlerine devam etmişler, Kıpçak ülkesine varmış ve onları mağlup etmişlerdir. Bunun üzerine Kıpçaklar Rus Prenslikleri ile ittifak arayışlarına girmiştir.⁴⁰² Kıpçak ve Rus kuvvetleri müttefik olarak Moğollara karşı saldırıya geçmiştir. Azak Denizi'ne dökülen Kalka Nehri kenarında 1223 yılında Kalka Muharebesi gerçekleşmiş, Ruslar ve Kıpçaklar bu savaşta ağır yenilgi almıştır. Suğdak şehri bu dönemde Cenevizlerin elinde bulunmaktadır.⁴⁰³ Moğollar Kırım'ın ticaret şehri olan Suğdak'ı yağmalayarak (1223) bol ganimet elde etmişlerdir. Moğollar ülkelerine dönerken İtil Irmağı civarında Bulgarların baskınına uğramışlar, ağır kayıplar vererek ülkelerine geri dönmüşlerdir.⁴⁰⁴

Kırım kıyısında yer alan ticaret şehri Suğdak'ın Moğol saldırılarından zarar görmesi sonucu burada bulunan tüccarlar ve zenginler mallarıyla birlikte Anadolu'ya geçerek Türkiye Selçuklu Devleti'ne sığınmıştır. Suğdak'ta boşalan mevkilere Trabzon Rum Devleti'ne mensup Rumların yerleştirilmesi, bölgede huzursuzlukların yaşanmasına sebep olmuştur.⁴⁰⁵ Trabzon Rum İmparatoru'nun 1214 senesinde Sinop limanını kaybetmesi sonucunda I. İzzeddin Keykavus döneminde Türkiye Selçuklu Devleti bölgede önemli güç haline gelmiştir. Trabzon hâkimi önce I. İzzeddin Keykavus'a sonra Alaeddin

³⁹⁹ **Manghol-un Niuça Tobça'an (Yüan-ch'ao pi-shi) Moğolların Gizli Tarihi**, I Tercüme, çev. Ahmet Temir, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010, s. 181.

⁴⁰⁰ George Vernadsky, **Moğollar ve Ruslar**, çev. Eşref Bengi Özbilgen, İstanbul: Selenge, 2007, s. 58.

⁴⁰¹ Kafalı, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, s. 16.

⁴⁰² Jean-Paul Roux, **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi, 2001, s. 207-208; Mustafa Kafalı, **Ötemiş Hacı'ya Göre Cuci Ulusu'nun Tarihi**, Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2009, s. 40-42; Grousset, a.g.e., s. 264-265.

⁴⁰³ Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi Başlangıç'tan 1917'ye kadar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010, s. 63,64.

⁴⁰⁴ Kafalı, **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, s. 16-17.

⁴⁰⁵ Ali Sevim-Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, s. 463.

Keykubat'a vergi vermeye başlamıştır. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Trabzon Rum Devleti'nin gücünün zayıflaması Kırım-Trabzon ticaretinin sekteye uğramasına sebep olmuştur. Anadolu'daki bütün ticaret yollarının Türkiye Selçuklu Devleti'nin eline geçmesi sonucunda Kırım ve Suğdak halkı vergiyi Türkiye Selçuklu sultanlarına ödemiştir.⁴⁰⁶ Rumlar, Kıpçak, Bulgar ve Rus diyarına ticaret yapan tüccarların gemilerini batırmıştır. Bölgede yağma faaliyetleri başlamışlardır. Bölgede ticari faaliyetlerin güvenli bir şekilde yürütülemezdir. Alaeddin Keykubad tüccarlardan gelen şikâyetler üzerine denizaşırı bir sefer yapmaya karar vermiştir.⁴⁰⁷ Suğdak Seferi sonucunda Türkiye Selçuklu Devleti bölgedeki tüccarların can ve mal güvenliğini kontrol altına almış, haraç ve bac gibi vergi gelirlerini sağlamlaştırmıştır. Suğdak Seferinin tarihi tam olarak net değildir. Bu konudaki en temel kaynaklardan birisi olan İbn-i Bibi açık bir tarih vermeden Ermeni Seferi ile birlikte olayı anlatmıştır. Ermeni Seferinin tarihi 1225'tir.⁴⁰⁸ Peacock'ta seferin 1219-1227 yılları arasında gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁴⁰⁹

Türkiye Selçuklu tarihi hakkında bilgi veren birkaç kaynaktan biri olan İbn-i Bibi'nin Farsça olarak kaleme aldığı *el-Evâmirü'l-Alâiyye fi'l-umûri'l-Alâiyye* adlı eser, *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'daki bilgilerle paralellik göstermektedir. Bunun sebebi ise Yazıcızâde Ali'nin kaynak olarak İbn-i Bibi'nin eserini kullanmış olmasıdır. XV. ve XVI. yy. Osmanlı Kronikleri arasında Suğdak Seferinin detaylı anlatıldığı tek eser *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'tur. Cuci ulusunun hâkimiyeti öncesinde Karadeniz'in kuzeyinde ve Deşt-i Kıpçak bozkırlarında yaşanan olaylardan dolayı, bölgenin siyasi ve askeri durumu hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.

Yazıcızâde Ali: Türkiye Selçuklu Devleti'nin başarılı komutanı Hüsameddin Çoban Suğdak seferinden dönerken ganimetlerin yanı sıra Suğdak halkının ileri gelenlerinin çocuklarından yanına rehin almıştır. Daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti benzer uygulamayı Kırım Hanlığı'na mensup han ve hanzadelere yapmıştır. Her dönem İstanbul'da Kırım hanzadeleri rehin olarak tutulmuştur. I. Alaeddin Keykubad devrinde

⁴⁰⁶ Yaşar Bedirhan, "Anadoludaki Ticaretin Gelişmesi Bağlamında Selçukluların Kırım/Suğdak Politikası", *The Journal of Academic Social Science Studies*, ed. Serdar Yavuz, Vol. 5, Issue 6, Elazığ: December-2012, s. 42-44.

⁴⁰⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul: Ötüken, 2014, s. 379.

⁴⁰⁸ Uyumaz, a.g.e., s. 34,38.

⁴⁰⁹ A.C.S. Peacock, "Kırım'a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaeddin Keykubad'ın Hâkimiyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası", *AÜDTCFTAD*, çev. Murat Keçiş, Ali Mıynat, S.47, C.29, 2010, s. 245.

başarılı işler yapmış olan Beylerbeyi Hüsamed-din Çoban, Kayı boyundan, ulu, malı mülkü çok olan, saltanat dergâhının eskilerinden, büyüklerinden, beylerinden cömert, yiğit, olgun, ilim irfan sahibi, mert bir bey olup diğerlerinden üstün vasıfları olan müstesna bir kişidir. Yeryüzündeki illerde ve şehirlerinde her güneş gibi rahata sebep olan, her olaya hak yardımı ile vesile olmuştur. Alpler, bahadırlar, yiğitler her yıl kapısına gelerek onun ihsan ve ikramından yararlanmak için yanına ulaşmışlardır. Kayı ve Bayat boyundan kuvvetli yiğitler devşirip Kıpçak'tan kullar alarak savaş sanatlarını öğretmiştir. Kendisi de uç taraflara gaza etmiştir. Savaştan her ne getirirse Mekke, Medine ve Kudüs'teki seyyidlere tarikat ehline din işiyle meşgul olanlara göndermiştir. Yakın zamana kadar Kastamonu Beyliği onun oğullarınınmış. Onlar atalarının yolunda sevinç mutluluk bolluk ve bereket göstermişler, ilim, ibadet, amel, iman ve cömertlikten uzak kalmamışlardır. Sultan I. Alaeddin Keykubat Hüsamed-din Çoban'ın Suğdak'a asker iletmesini buyurmuştur. Yardım ve lütufla yola girip hudut Suğdak olmuştur. Suğdak şehri altınlar ile süslenmiş gelin gibi olup Rus Denizi'nin (Karadeniz) dalgaları, kenarına vurmaktadır. Suğdak ve Hazar'ın toprakları beraber olup, Suğdak'a denizden gitmek gerekmiştir. Askerler gemiye girmiş ve sanki ay burçların üzerinde yürüyormuş gibi olmuş, gemi zahmetli bir şekilde Kıpçak ve Rus tarafına hareket etmiştir.⁴¹⁰

Hüsamed-din Çoban komutasındaki askerler Eflak ilinden doğru deniz kenarını takip ederek Suğdak şehrine vardılar. Suğdak halkı her vakit savunmasızdır, halk Selçukluların sadece karadan değil denizden de Suğdak'a akın yaptığını görmüştür. Gemilerin yelkenleri gökyüzünde uçan beyaz güvercinler gibi denizin üstünü doldurmuştur. Karadan gelen ordunun büyüklüğü, *“atlarının ayak seslerinden dağ ve sahrada zelzele olurdu,”* ifadeleri ile anlatılmıştır. Halk bu kalabalık ordu karşısında korkudan titreyerek endişeye düşmüştür. Halk Suğdak şehrinin kalelerini ve kapılarını yapmıştır. Ayrıca şehrin beyleri ve ileri gelen kişileri toplaşıp münazara yapmışlardır. Gergin ve endişeli olan Suğdak halkı Hüsamed-din Bey'e Türkiye Selçuklu Sultanının kulları olduklarını söylemişlerdir. Sayısı bile belli olmayan bu kadar askerin neden geldiğini Suğdak halkı merak etmiştir. Halk vergi (bac) ve harac ödemelerinde sorun varsa tekrar ödemeyi Hüsamed-din Çoban'a teklif etmişlerdir. Diğer taraftan Sultan I. Alaeddin Keykubad eğer Rus Vilayetlerine sefer düzenleyecek ise Suğdak halkı kendi yiğitlerinden Sultan'ın hizmetine vermek istemiştir. Buradan bir elçi Kıpçak hanına gönderilmiştir.

⁴¹⁰ Yazıcızâde Ali, a.g.e., s.444.

Selçuklu Ordusu Kıpçak ülkesine yönelmiştir. Denizden gelen askerler Deşt-e çıktığı vakit ne Kıpçak ne Rus ne de Hazar'ın ortada kalamayacağı fikri Kıpçak hanını korkutmuştur. Bu endişesini Rus Knezine bildirmiştir.⁴¹¹ Bir hafta gibi bir sürede Ruslardan ve Kıpçak bahadırlarından 10.000 silahlanmış atlı oluşturulmuş, bunlar Suğdak'a yakın bir yere gelip konuşlanmıştır. Toplanan bu ordudan bir grup asker sağlam bir kılavuzla birlikte Hüsamed-din Çoban'a giderek devlet için kulluk edeceklerine yemin edip özürlerini bildirmişlerdir. Hüsamed-din Çoban gazaba gelerek askerlerini buraya savaştan vazgeçmek için getirmediğini ve kendi işini kasıtlı olarak bozmayacağını belirtmiştir. Sultanın fermanından vazgeçen taifeler cezalarını göreceklerdir şeklinde konuşmuştur. Denizden ve karadan gelen ordu Suğdak ovasına yerleşmiştir. Hüsamed-din ÇobanBey içkili eğlence tertip edip askerleri, beyleri ve reisleri davet etmiştir. Askerlerin elindeki kadehler ay gibi parlamış, içmekten sarhoş olan adamlar çadırlarına ve makamlarına gitmişlerdir. Sabah namazı vaktinde bir atlı gelmiş, Melikü'l-ümera'ya Kıpçaklardan bir asker geldiğini söylemiştir. Beyler ve askerler bu sözü duymuş, davulları coşkulu bir şekilde çalıp davulun sesini gökyüzündeki meleklerle duyurmak istemişlerdir. Beyler ve hizmetkârlar, karşılıklarına biçilemeyecek sayıda ot sayısı kadar bir ordu çıksa bile oldukları yeri mertçe savaşıp korumak istemişlerdir. Selçuklu ordusunu arkalarından deniz suyu, karşılıklarından da Kıpçak askerleri sıkıştırmıştır. Selçuklular, Rus ve Saksin memleketlerinden Kıpçaklara yardım ulaşmadan zırh yerine kefen giyip, canla başla savaşımayı göze almışlardır. Selçuklu ve Kıpçak ordusu karşı karşıya geldiği vakit canlar vücutları terketmeye başlamış, Selçuklular ilk önce Kıpçakların saldırmasını beklemişlerdir. Bir tarafta Kıpçak askeri savaş endişesi ile sersemleşmiştir. Suğdak halkı ise Hazar Denizi'nden (Karadeniz) coşup gelen ve sayıca çok büyük olan asker grubukarşısında ne yapacağını bilememiştir. Suğdak halkı işlerinin harap olduğunu düşünüp belanın onları sardığını anlamışlardır. İki asker savaş için atlanmış ve hava kararıp yer kırmızıya dönmüş, atlarının çıkardığı ateş göğe çıkmıştır. Katı okların yağmurundan deriler soyulmuştur. Gizlenmiş yaylar nehirlerin üzerindeki güneş gibi olmuştur. Hançerler her an deniz gibi kan akıtmıştır. Daha sonra hançerler ve kılıçlar kınlarına girmiş, o iki asker geri dönmüştür. Serasker şahlarşahi Melikü'l-ümera çok savaşlar olunca taze ruha sahip olmuştur. Altın kılıç güneş gibi parlamıştır. Atından inip taze gusül etmiş ve Allah'a yalvarmıştır. İki rekât namaz kılıp Allah'a dua emiştir. Her ne için niyetlenmişse Allah rızası için yaptığını dile getirmiştir. Gökler Allah'ın güneşi

⁴¹¹ Yazıcızâde Ali, a.g.e, s. 451-452.

sayesinde aydınlanmış, kâfirlerin korkusu Allah'ın büyüklüğünden olmuştur. Hüsame'd-din Çoban, Kuran-ı Kerim'den bahsederek Allah'tan kullarına lütuf ve merhamet dilemiş, Kıpçak askerlerinin ganimetlerini ve heybetlerini hafifletmek arzusu taşımıştır. Hüsame'd-din Çoban beylerini ve reislerini okuyup onlara dua etmeyi ihmal etmemiştir. Selçuklu ordusunda kaygı eksilmiş ve ferahlık olmuştur. Konuşmalar esnasında asker beylerine ve reislerine; *“Sizin herbiriniz hizmetiniz ile saltanat dergâhında benden daha ünlüsünüz ama gün geldi yardım ve yoldaşlık gerekli oldu, bugün bu denli azimle savaş oldu bizden ve onlardan hayli adam telef oldu fakat ertesi gün tekrar gayretli dövüşün, ümittir ki muhaliflerden cihanda ne isim ne ibare kalmasın”* demiştir. Beyler ve reisler Melikü'l-ümera'yı takdir ederek, onun emrinde olduklarını belirtmişlerdir. *“Ey mutluluk tacının parlak mücevheri, hükümdarlığın iyiliğini yaymak nişanıdır. Her daim yeşil renkli hançerinin yüzü mutlu ve kohunun ferî dermanı gül renkli olsun. Biz cihan şahının kullarıyız emirlerine ve hükmüne uyarız, eğer buyurursan atını göklerden geçirelim, kulluk buyurursan intikam alıp emirlerini yerine getirip, sana tabî olmayı vacip bilelim sultanın hizmetinde amacımız sonuçlansın”* demişlerdir.

Kıpçaklar, Rum askerinden Acem kılıcı yarası yemenin şaşkınlığı içerisinde fiziksel ve ruhsal olarak çökmüşler, kan denizinde boğulmaya başlamışlardır. Kıpçaklar, asıl suçlunun vergilerinden dolayı Suğdak halkı olduğunu dile getirmişlerdir. Kıpçaklar, *“İş bu hale geldi aptallık ve budalalıkla başımızı vermek olmaz”* diyerek savaşa devam etmek istemişlerdir. Bütün gece endişe içerisinde kalan Kıpçaklar sersemleşmiş, ızdırap bataklığında boğulup, ateşlerde yanmışlardır. Sabah namazı vaktinde mavi gökyüzünde altından siper olan güneş ortaya çıkmış, Hüsame'd-din Çoban eline güneş gibi parlak kılıcını alarak ayağa kalkıp, ordusuna geceyi gündüze çevirmesini buyurmuştur. Davullar çalınarak savaş herkese duyurulmuştur. İki ordu karşı karşıya geldiği vakit tozdan siyah bulutlar gökyüzünü kaplamıştır. Meydanlarda bağırış çağırışlar feryatlar kopmuş, yerler deniz gibi kaynamıştır. İki ordu karşılaşmış, biri yorgun, bezgin ve beceriksiz, diğeri büyük ve uludur. Selçuklu ordusunun attığı ok ve mızraklardan nasiplenen Kıpçakların feryatları gökyüzüne ulaşmış, acıdan göğüsleri yanmıştır. Kıpçaklardan çok canlar yok olmuş, oklar yağmur gibi dökülmüştür. Nice tenler delinip nice canlar alınmış, kılıç darbelerinden nice başlar uçmuştur. Öldürülen askerlerin çokluğundan yer karası görünmez olmuştur. Kıpçaklar bu çatışmayı savaşı görmüştür. Kıpçaklar bu fırtına karşısında daha fazla dayanamayıp kaçmışlar, Selçuklu askerleri onları takip edip kimini öldürmüş kimini esir

almıştır. Kıpçak halkının kadınları ve çocukları esir alınıp memleketleri yakılıp yıkılmıştır. Beylerbeyi Hüsameddin Çoban Bey mertlik ve yiğitlik hamlesi ile kederlerinden arınıp sevinç içinde askerleriyle çadırlarına dönmüşlerdir.

Rus meliki Kıpçak emirinin yenildiğini işitmiş, kendi vezirlerine ve beylerine: *“bizim bu askerlerle savaşmak bu yiğitler ve bahadırlar ile mücadele etmek için yeteneğimiz ve meziyetimiz uzak görünmektedir. Belayı kendinize çekmeniz akıl işi değildir. Hem bize bunca zamandır bir zarar gelmemiştir. Ve asla kinden gelen bir toz bizim rüzgârımızın yüzüne konmamıştır. İş bol bol mal vermek alttan alarak lafları söylemek yumuşak olmak, zamanı gelince keskin kılıcı kınından çekmek marifettir”* şeklinde konuşmuştur. Rus meliki, güvendiği bir kişiyi elçi olarak seçerek mektubunu Hüsameddin Çoban'ın katına göndermiştir. Rus meliki mektubunda: *“Cihanı yaradan, can veren Allah'a şükürler olsun. Padişaha bağlı olan yiğit, askere yaraşır bir pehlivansın, senden ötürü şah-ı devlet cihandır. Kılıcın güneş gibi parlaktır, itaatli kimseler emrindedir. Asker getirdiğini duydum ama nedenini bilmiyorum. Kıpçak halkı sözümü işitti fakat benim nasihatıma uymamıştır. Onun için ibadetten isyankârlığa düşüp yoldan sapmışlardır. Ok ve kılıcı birbirine karıştırıp bunca yetimin kanını yere dökmüşlerdir. Ben içtenliğim ve samimiyetimle sultanla birlik olmak can ve dil birliği yapmak istedim. Bu diyar kılıçla feth olmaz, bir reis ve kahraman olmadan bu toprakları zapt etmenin imkânı yoktur. Ben aciz bir kulum eğer sultan beni kullarından sayıp mülkümü ve canımı bana bağışlarsa, sultanın hizmetine girip kulu olurum. Ümit ediyorum ki bu halim kabul edilir”,* şeklinde duygu ve düşüncelerini dile getirmiştir. Rus meliki mektubunun yanı sıra her ülkeye has kıymetli eşyalardan hediyeler hazırlamıştır. Rus keteni, sincap, kakum, karsak ve samur kürkleri, mücevherler, 20.000 flori ve bakımlı atlar seçip elçinin eline vererek Melikü'l-ümera'ya göndermiştir. Elçi askerler tarafından karşılanıp misafir çadırında ağırlanmış, ona şarap ikram etmişlerdir. O gece müzikli eğlence yapmışlardır. Sonraki gün Melikü'l-ümera elçiyi huzuruna kabul etmek için adam göndermiş, askerlerinden seçtiği bir grubu silahlandırmış, askerler baştan aşağı sanki demire gark olmuştur. Başlıklı ve eyerli atlarla otağının önüne sıra sıra dizilmiş üzerlerinde askerler yerlerini almıştır. Elçi asker grubunun arasından geçmiş, bir müddet otağın önünde dinlendikten sonra Melikü'l-ümera'nın yanına girip yüzünü yere vurmuştur. Cihan pehlivanına iltifatlar sunan elçi sevincini göstermiştir. Yanında getirmiş olduğu hediyeleri sunmuştur. Melikü'l-ümera hediyeleri kabul edip askerlerine paylaşmıştır. Üç gün boyunca elçiyi tutmuşlar onu eğlendirmişlerdir.

Dördüncü gün Hüsamed-din Çoban, beyleri ve reislerini çağırarak Rus melikinden gelen mektubu onlarla paylaşmıştır. Hüsamed-din Bey *“Ruslar bac ve haraca iltizam gösterip dergâh-ı cihan penaha kulluk edip bel bağlamaktadırlar. İtaat yolları açıktır. Biz onların namus muhafazalarını gözetiriz. Bu durumu saltanat hazretlerine iletelim siz bu durum hakkında ne düşünüyorsunuz?”* diye sormuştur. Hüsamed-din Bey’in fikirleri adamları tarafından beğenilmiş ve kabul görmüştür. Hüsamed-din Çoban elçiye *“padişahın suçsuz yere kimseyi felakete atmadığını fakat âsileri de affetmediğini”* söylemiştir. Sonra elçiye hilat, soylu at, altın kına sahip hint kılıcı gibi şahane hediyeler sunulmuş, elçi mektupla geri gönderilmiştir. Hüsamed-din Çoban Kıpçak seferinde elde ettiği malları, katırları, yağmalanan erkek ve kadın köleleri, Kıpçak güzellerini ve çok sayıda ganimeti Sinop ve Kastamonu’ya ulaşması için yola çıkarmış, kendisi de Suğdak muharebesi için hareket etmiştir.

Suğdak halkı Kıpçak’ın yenilgisini ve Rus melikinin barış yaptığını işitmiş, halkın ümitleri kırılmıştır. Çaresizlik içersinde ve canbazlık niyetinde olan Suğdak halkı şehrin zayıf yerlerini tamir edip, dönen okları ve topları hazırlamışlardır. Dünya görmüş yol yordam bilen kişiler ile oturup konuşmuşlardır. Bir grup, *“Bizim şehrimiz çeşitli yiyecekler, silahlar, mert savaşçılar ile bezenmiştir. Devletle bir olup saldırmak ve savaş için karar verilememiştir. Güneşin yüzünü balçıkla sıvamak akıllı ve bilgili adam işi değildir. Doğru olan şudur ki kıymetli mallardan hazine, zinet ve börk tertip edelim. Asker şehrin kapısına geldiği zaman hazırladığımız hediyeleri sunup insaflarına sığınalım”* şeklinde konuşmuştur. Fakat bu düşüncelere karşıt olan diğer grup *“Hububat ve silah eksliğimiz yoktur. Kalelerimizi tamir ettik. Asker ve piyadenin şehirden taşraya çıkması gerekmekte gönü kinden boşalmalı ve yiğitlerin aslanların hamle etmesi gerekmektedir. Arada bir şan şöret var ise neden hasım ile savaşmaktan geri kalalım”* demiştir.

Hüsamed-din Çoban askerleriyle bir haftadan sonra şehir kapısına gelmiştir. Şehir halkı surların üzerinden bakmış gelen asker karşısında telaşa kapılmıştır. Hüsamed-din Çoban karanlık bir gecede parlak kadehini eline alıp, soylu adamlarıyla yiyip içmiştir. Ertesi gün siyah renkli çadırının üzerinden karanlık sıyrılmaya başlamıştır. Askerler zırhlarını giymiş gül bahçesine dönmüşlerdir. Dağ gibi asker yola girmiş, davulun sesi dünyayı inletmiştir. Güneş yüzünü göstermiş hava parlamıştır. Kalenin savaşçı yiğitleri dışarı çıkar çıkmaz kendilerini kan dalgasında bulmuşlardır. Savaş başlamış kılıç darbeleri

tenlerde yara yapmış, iki tarafın ordusundan ölenler ölmüş sağ kalanlar da olmuştur. Asakir-i mansûreden hayli insan yaralanmış kanları akmış fakat Suğdak askerlerinin vücudları mahvolmuş ve onlardan iz kalmamıştır. Asakir-i mansureye alplik ve yiğitlik zikri takdim edilmiştir. Ozanlar ve kopuzcular bu olayı hikâye etmişlerdir. Suğdak şehrine figan düşmüş halkın feryadı gökyüzüne erişmiştir. Beylerbeyi Hüsamed-din Çoban o gece içki alıp sevinmiş ve mutlu olmuştur. Ertesi gün İslâm askeri demir dağ gibi hareket edip, Hüsamed-din Çoban'ın kapısında davullar ve zurnalar çalmışlardır. Suğdak şehrine yaya askerler siper üstüne siper kazmışlardır. Atlılar tozu dumana katmıştır. İslâm askeri hile ile Suğdak halkını taşraya çekmek için geri çıkmıştır. Bunun üzerine Suğdak'ın atlısı ve yayası İslâm ordusunun kaçtığını düşünerek peşlerine düşmüştür. Kalede kavga kopmuş ve savaş meydana gelmiştir. İslâm ordusu şehirden uzak olan Suğdak askerlerini ele almış, koyun sürüsüne kurt saldırmış gibi Suğdak askerleri çaresiz bırakmışlardır. Yiğit ve mert Selçuklu ordusu kılıçla Suğd askerini doğramış, vadiler kanla dolmuş, akşam olunca Melikü'l-ümera çadırına geri dönmüştür. Kötülerin kanından yeryüzü lale bahçesi olmuştur. Suğdak'ın ileri gelenleri toplanıp meşveret etmişlerdir. *“Bunca bahadır ve yiğidin kanı bu askerlerin parlak kılıçlarından akdı ve islam ordusunun bir hamelesine dahi direnç gösteremediler, şimdi geri kalan günlerden ne umarız? Akıl ile hareket edip barış yapmalıyız. Nerde görülmüş tilkinin aslan ile savaş ettiği, buna güç yetmez”* demişlerdir. Boylu poslu tazecik fidanlar kırılıp toprağa düşmüşler, toprak kana karışmıştır. *“Bize şimdi pişmanlık fayda etmez derdin dermanını bulmak ve çare olmak gerekir”* diye düşünmüşler. Suğdak halkı, aralarından seçmiş olduğu birkaç kişiyi süsleyip, gün açınca kaleden dışarı çıkarmıştır. Kapıda Melikü'l-ümera'nın öncü birlikleri ile karşılaşmışlar, Suğdak elçileri durumu onlara anlatmıştır. Öncü birlikten bir kişi ile elçiler beylerbeyinin katına gitmiştir. Hüsamed-din Çoban'ın huzuruna girip yer öpüp dualar kılmışlardır. *“Senin istediğin gibi asker dönsün ay ve güneş üzerine doğsun ve güneş gibi daima ünlü ol”* şeklinde iyi dileklerini sunmuşlardır. *“Bizim suçlarımız ve hatalarımız haddimizi aşmıştır. Melikü'l-ümera'nın hizmetinden perişan ve dilsiziz merhametini ve ihsanını kendimize muhtaç gördük. İşimiz ve sözümüz kolay görünür. Kendi suçlarımızı ve günahlarımızı kabul edip af diliyoruz Melikü'l-ümera bizi yenmiştir bizi af etsin. Bizi yiğitlikle esir ettin yine bize erlik gösterip arka çık, bize lütuf et, yolda ne haraç bac buyurursan verelim, tüccarlar mallarını bu taraftan alsın ödeyelim onlara teslim edelim ve asker beylerinden kim subaşılığa terfi ederse ona hizmet edelim, oğullarımızı padişahın hizmetine gönderelim ve savaş vakti için asker yetiştirelim hazır olalım ve bu vaatlerimizi*

kabul etmezseniz kanımız, malımız, oğlumuz, kızımız, hanımlarımızın yok edilmesine izin vermiş olursunuz” şeklinde elçiler konuşmuştur. Beylerbeyi Hüsamed-din Bey onları tevazu gösterip dinlemiştir. Acıma duygusu şefkat ve merhameti ile hareket edip *“bu olay sizin yiğitlerinizin akılsızlıkları ve edepsizliklerinden olmuştur”* demiştir. Hüsamed-din Çoban Suğdak elçilerine sabretmelerini söyleyerek ünlü adamlarından birini sultanın huzuruna yollamış, sultanın merhameti ile Suğdak halkı arasında elçilik yapmıştır. Hüsamed-din Çoban sultanın onları bağışlamasını arzulamıştır. *“Cihan sultanı sizi korursa size kötülük gelmez”* demiştir. Elçiler gönül hoşluğu ile yola girmişler, sanki ölü gövdeleri can bulmuştur. Elçiler sevinç içinde şehre varıp Melikü'l-ümera'dan işittiklerini anlatmışlardır. Bütün gece kimin dinarı, dirhemi, tüfeği, aleti, Rusi keteni, Kıpçak kulları, büyük atları, cevherleri, kıymetli taşları inciden ve yakuttan neleri varsa getirip bir araya toplamışlardır. Ertesi gün İslâm askerleri zırhlarını giymişler, Suğdak halkını büyük küçük kaleden dışarı dökmüşlerdir. Melikü'l-ümeranın adaletinden ve merhametinden kurt koyuna karışmıştır. Şehir halkı hediyelerini sunmuşlar hazinedarlara teslim etmişlerdir. Hüsamed-din Çoban için getirdikleri hediyeleri teslim etmişlerdir. Melikü'l-ümera çavuşlarını yanına çağırarak bundan sonra askerlerinin şehir halkının şerefinden elini çekmelerini söylemiştir. *“Her kim şehir halkına zarar verecek olursa bunu canıyla öder”* demiştir. Halk uzun zahmetlerden sonra rahata kavuşmuştur. Melikü'l-ümera bir gemi hazır edilmesini emretmiş, şehirden toplanan mal gemiye doldurulmuş ve name ile birlikte sultana gönderilmiştir. Bu ulu fethin sonucunda Kıpçak çerisi yenilmiştir, Rus meliki aman dilemiştir. Sultanın fermanı Melikü'l-ümera'ya gelmiştir. Melikü'l-ümera mektubu beylerin ve askerlerin huzurunda okumuştur. Melikü'l-ümera *“Suğdak halkına sonsuza kadar haddinizi bilin, benim sizin için af dilemem saltanat huzurunda kabul bulmuş, hesapsız suçunuzdan kurtuldunuz”* demiştir. Halk başını yere koyup sultana iltifatlar sunmuştur. Sonra Melikü'l-ümera ve asker beyleri zırhlarını giyip, silahlanıp atlanmışlardır. Davulların sesi etrafı inletmiştir. Kuran-ı Kerim altın bir tabak içine konulmuştur. Melikü'l-ümera eline sancak alarak ordunun en önünde yürümüştür. Cihan pehlivanı şehre girmiş ve müezzin yüksek bir yere çıkararak namaz için ezan okumuştur. Kâfirlerin çanlarını susturup, iki hafta gece gündüz uğraşarak büyük bir cami yapmışlardır. Cami tamamlanınca hatip, tercüman, kadı ve müezzin camiye tayin edilmiştir. Suğdak halkınınileri gelenlerinden birkaçının oğlu rehin alınmıştır. Mühimmat hazırlanmış gemiler

tamamlandıktan sonra askerlerin bir kısmı gemi ile bir kısmı karadan, Melikü'l-ümera hizmetinde sultana erişmişlerdir.⁴¹²

Başarı ve ganimetlerle dolu seferin tarihi hakkında Yazıcızâde Ali'de herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Cuci ulusunun topraklarının tespiti için başlatılan Moğol akınlarının yaşandığı 1222-1223 yıllarında Kıpçakların ve Rusların örselenmiş olması ve 1225'lerde gerçekleşen Suğdak seferinden ciddi darbe almaları Altın Orda Hanlığı'nın kurulması için Batu Han'a güzel bir zemin hazırlamış olmalıdır.

Neşrî: Suğdak seferine dair en detaylı bilgiyi Yazıcızâde Ali vermiş olsa da Neşrî tek cümle ile bu seferden eserinde bahsetmiştir. Fakat Neşrî de seferin tarihiyle ilgili bilgi vermemiştir. 616/1219-1220 senesinde Türkiye Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavûs Halep şehrine kast ettiği için Melikü'l-Eşref'ten tepki görmüştür. Melikü'l-Eşref hile ile I. İzzeddin Keykavus'un ümidini kırmıştır. Türkiye Selçuklu tahtına I. Alaeddin Keykubat oturmuştur. Bu dönemde Müslümanlar Sinop'dan Kıpçak tarafına geçerek Suğdak'ı fethetmişler ve çevresine sahip olmuşlardır.⁴¹³

2.4. XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre *Tatar* Kavramı

*Tatar*⁴¹⁴ kavramı pek çok araştırmacının çalışmasına konu olmasına rağmen henüz aydınlığa kavuşmamış tartışmalı bir konudur. Tatar kelimesi bazen Türkleri bazen Moğolları ifade etmek için kullanılmıştır.⁴¹⁵ Yin Dağı'nın⁴¹⁶ kuzeyinde oturanlara Tatar ismi verilmiştir. Çin'e yakın oturanlar *Medeni Tatar*, Çin'den uzakta oturanlar *Yabani Tatar* olarak ifade edilmiştir. Yabani Tatarlar; Kara ve Ak Tatar olarak ikiye ayırmıştır. Kara ve Ak Tatarlar Nü-chenlerin⁴¹⁷ hizmetinde bulunmuşlardır. Nü-chenlerin kuzey-

⁴¹² Yazıcızâde Ali, a.g.e., s. 453-477.

⁴¹³ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. 19.

⁴¹⁴ Yâkût el-Hamavî Tatarları altıncı iklimin doğusunda oturan Türklerden bir sınıf olarak vermiştir. Tatarlar, katı kalpli, sert kişilik yapısına sahip, düşmanlık etmeyi ve kan dökmeyi seven, işkence etmek bakımından vahşi hayvanlara çok benzeyen bir millettir. Bkz. Şeşen, a.g.e., s. 150.

⁴¹⁵ İlyas Kamalov, **Avrasya Fatihî Tatarlar**, İstanbul: Kaknüs Yayıncılık, 2007, s. 11-13.

⁴¹⁶ İç Moğolistan Özerk bölgesinde yer alan dağ sıralamasıdır. Bkz. Ana Britanica, ed. Philip W. Goetz ve diğerleri, İstanbul:1990, s. 410.

⁴¹⁷ Tatarlar ve Nü-chenler aynı ırktan gelmiştir. Her iki grupta No-hoların torunlarıdır. Nü-chenler Hun-tung (Sungari) Nehri civarında oturmaktadır. Bkz. Ch'i T'ang, **Moğol Sülâlesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temasda Bulunan Şahsiyetler**, (Doktora Tezi) İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumî Türk Tarihi Kürsüsü, İstanbul: 1970, s. 91.

doğusunda Moğollar yaşamaktadır. Kara Tatarlar⁴¹⁸ Nü-chenlerin hizmetinde olmalarına rağmen, Temüçin'in⁴¹⁹ (Cengiz Han) gücünün belirlediği yıllarda, Nü-chenlere karşı isyan etmişlerdir.⁴²⁰

Temüçin babasının katili ve ezeli düşmanları olan Tatarlardan intikam almak için Kerayitlerin hükümdarı Tuğrul ile birleşmiş, 1198 yılında Tatarlara karşı harekete geçmiştir. İki hükümdarın da niyeti Tatarlara ders verip onları mağlup etmektir. Tatarlar her ne kadar yiğit ve yürekli olsalar da önderleri öldürülmüş, bu mücadelede mağlup olmuşlardır.⁴²¹ Tatarlar esas darbeyi 1202 yılında Temüçin tarafından düzenlenen seferde yemiştir. Tatarlar bu seferde ezilip yok olmuşlardır. Yağmalanan Tatarların hayatta kalanları Temüçin'in esirleri olmuştur. Tatarlar zaman içerisinde Cengiz'in İmparatorluğu'nun gözdesi haline gelmiştir.⁴²² Moğol İmparatorluğu'nun en kalabalık boyu olan Tatarlar, Moğol ordusunun en güçlü ve disiplinli askerleri olmuştur.⁴²³ Tatarlar Moğollarla o kadar bütünleşmiştir ki Moğolları kastetmek için Tatar kelimesi kullanılır hale gelmiştir. Çalışmamızı ilgilendiren coğrafyadaki Moğollar kaynaklarda her daim Tatar olarak anılmıştır.

Deşt-i Kıpçak topraklarının Tatarlarla ilk tanışması daha önce ifade ettiğimiz gibi 1221 yılında Cebe ve Sübitay önderliğinde olmuş, Deşt-i Kıpçak bölgesinin yönetiminin Cuci Han'a verilmesinden dolayı 1237-1242 yılları arasında Doğu Avrupa'ya kadar olan sefer Cuci Han'ın oğlu Batu Han önderliğinde gerçekleşmiştir. Moğollar İtil Bulgarlarının topraklarını yakıp yıkmışlar, Güney Rusya'yı ele geçirmişler, Tuna Bulgarlarını mağlup etmişler, Karpatları aşarak Dalmaçya kıyılarına kadar varmışlardır. Ögeday Han'ın 1241 yılında ölmesiyle birlikte Moğollar Macaristan'dan ayrılmıştır.⁴²⁴ Karadeniz'in kuzeyinde

⁴¹⁸ Kara Tatarlar hakkında detaylı bilgi için bkz. **Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta Pei lu ve Hei Ta Shi lu**, haz. Mustafa Uyar, çev. Ankhbayar Danuu, İstanbul: Ötüken, 2012, s. 97-103.

⁴¹⁹ Temüçin, Moğolistan'ı hâkimiyeti altına aldıktan sonra 1206 yılında Onon Nehri kenarında büyük bir kurultay düzenlemiştir. Temüçin bu kurultayda *Çingiz* ünvanını alarak Cengiz Han Olmuştur. Bkz. Roux, a.g.e., s. 135, 137. Allah'ın takdiri ile sahip kıran olan Temüçin, şanlı, şerefli ve çok büyük olduğu için *Çingiz* adına layık görülmüştür. Bkz. Abdülgaffar Kırımî, a.g.e., s. 24. Temüçin'in *Çingiz* ünvanını aldığına dair ayrıca detaylı bilgi için bkz. **Manghol-un Niuça Tobça'an (Yüan-ch'ao pi-shi) Moğolların Gizli Tarihi**, s. 133-135.

⁴²⁰ Ch'i T'ang, a.g.e., s. 91.

⁴²¹ Roux, a.g.e., s. 103-104; Grousset, a.g.e., s. 212-213; **Manghol-un Niuça Tobça'an (Yüan-ch'ao pi-shi) Moğolların Gizli Tarihi**, s. 63-65.

⁴²² Roux, a.g.e., s. 112-114; Grousset, a.g.e., s. 217.

⁴²³ Zekiyev, a.g.e., s. 217.

⁴²⁴ Grousset, a.g.e., s. 273-277.

Altın Orda Devleti'nin kurulmasıyla Tuna Bulgar Devleti Balkanlardaki gücünü iyice kaybedmiştir. Cuci'nin soyundan gelen Emir Nogay 1260'lı yıllardan sonra Ten Nehri'nden Aşağı Tuna'ya kadar olan topraklara hâkim olmuş ayrıca İshakçı kasabasını merkez yapmıştır. Böylece Tuna Bulgar Devleti bünyesindeki Tatar nüfuzu iyice artmıştır.⁴²⁵

Balkan topraklarına ve Karadeniz'in kuzeyine Tatarların nasıl geldiklerini verdikten sonra Anadolu'nun Tatarlarla nasıl tanıştığını izah edelim. Azerbaycan topraklarında Celaleddin Harzemşah'ın tekrar güçlenmesinin ardından Moğol komutanı Çormagan⁴²⁶ Noyan Harzemşah Devletini ortadan kaldırmak için görevlendirilmiştir. Çormagan 1231-1241 yılları arasında İran'ın kuzeybatısına yerleşmiştir. Çormagan'ın ölümünden sonra yerine Baycu Noyan geçmiştir.⁴²⁷ Baycu Noyan önderliğinde gerçekleşen 1243 Köseadağ savaşı ile Moğollar Anadolu'ya girmiştir.⁴²⁸ Anadolu'nun doğu vilayetlerini ele geçiren Moğallar Orta Anadolu'ya kadar ilerlemişlerdir. Orta Anadolu bölgesine yerleşmiş olan Moğollara *Tatar* ve ya *Muğal Tatarı* denilmiştir. Anadolu'daki Tatarlar bazı kaynaklarda *Kara Tatar* olarak gösterilmiştir.⁴²⁹ Osmanlı kaynaklarında Moğol ifadesi kullanılmış olsa da genel olarak Moğolları ifade etmek için *Tatar* ibaresi kullanılmıştır. Baycu Noyan önderliğinde Anadolu'ya gelen Moğollar ve İlhanlı Moğolları için Tatar ifadesi kullanılmıştır. Osmanlı müelliflerinin çoğunun eserinde Tatar grublarının bahsi geçmiş olsa da pek çoğu bizim çalışmamız dışında yer almıştır. Biz kaynakların bir kaçındaki Tatar kavramına dair örnekler verdik.

Neşri, II. Gıyaseddin Keykusrev döneminde (1237-1246) Köseadağ Savaşı ile Anadolu'nun Moğollar tarafından işgal edildiğinden bahsederken, Anadolu'ya kastedenleri *Tatar* adıyla vermiştir.⁴³⁰ Oruç Beğ, Osman Gazi Han'ın efsanevi atası Süleyman Şah'ın Horosan'dan Anadolu'ya geldiği (1226) süreci anlatırken, konargöçer 50.000 Tatarın da Süleyman Şah ile birlikte Anadolu'ya gelip yerleştiğini söylemiştir.⁴³¹ Sarıca Kemal, Karamanoğlu Alaeddin Beyle savaştan (1279) Tatarlardan bahsederken Tatarlar için “o

⁴²⁵ Vasary, a.g.e., s. 81-84, 102.

⁴²⁶ (Tchormaghan) ya da Çormakan (Tchormaqan) olarak adlandırılmıştır. Bkz. Grousset, a.g.e., s. 270.

⁴²⁷ Grousset, a.g.e., s. 271-272.

⁴²⁸ Faruk Sümer, “Köseadağ Savaşı”, *DİA*, C. 26, İstanbul: 2002, s. 272.

⁴²⁹ Sümer, “Tatarlar”, s. 168.

⁴³⁰ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. 19.

⁴³¹ **Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]**, s. 5.

yumuk gözlüler itten beterler” ibaresini kullanmıştır.⁴³² Yıldırım Bayezid Han döneminde meydana gelen Ankara Savaşı’nda Osmanlı ordusunda yer alan pek çok Tatar, Timur’a karşı savaşmıştır. Bu Tatarlar arasında Deşt-i Kıpçak’tan⁴³³ gelenler olduğu gibi çoğu Anadolu’daki Tatarlardır.⁴³⁴ Deşt’ten gelen Tatarlar, Altın Orda Hanlığından⁴³⁵ gelmiştir. Emir Timur Ankara Savaşı’ndan sonra bir yıl Anadolu’da kalmış, geri dönerken savaş esnasında kendi tarafına geçen Kara Tatarları sürüleriyle birlikte Anadolu’dan götürmüştür.⁴³⁶ Timur devri tarihçilerinden Hâfız Ebrû’nun vermiş olduğu bilgiye göre 30.000 çadır Tatarı Timur Maverâünnehir’e göçürtmüştür.⁴³⁷ Yezdi’ye göre Timur Anadolu’dan 30-40.000 bin hane Kara Tatar’ı Semerkant’a götürmüştür.⁴³⁸

Yıldırım Bayezid ve Timur arasında meydana gelen Ankara Savaşı’nda Osmanlı ordusunda çok sayıda Tatar askeri Timur’a karşı savaşmıştır. Fakat bu askerlerin çoğu Moğol istilası sonucu Anadolu’da bulunan Tatarlar ile Rumeli bölgesinde bulunan Tatarlardır. Kroniklerin çoğunda her iki bölgeden savaşa katılan Tatarlardan bahsedilmiştir. Sadece Oruç Beğ ve Enverî Karadeniz’in kuzeyinden gelen Tatarlardan da bahsetmiştir.

Oruç Beğ: Yıldırım Bayezid savaş için her yana haber salarak asker toplamıştır. Anadolu’dan, Rumeli’den, Eflak ve Laz ilinden gelen askerlerle ordusunu oluşturmuş.

⁴³² XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâfîn-nâme, s. 29.

⁴³³ Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)], s. 37.

⁴³⁴ Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], s. 105; Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. 147; Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi] (1285-1523), s. 120; Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465), s. 32.

⁴³⁵ XIV. Yüzyılın sonlarına doğru İlhanlı Devletin ortadan kalkmasıyla boşalan otoriteyi Emir Timur doldurmuştur. Emir Timur’un güçlü bir tehlike olarak belirmesi, Altın Orda ve Osmanlı’yı bu güç karşılığında yakınlaştırmıştır. Altın Orda Devleti ve Osmanlı Devleti Timur’a karşı birlikte hareket etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. İlnur Mirgaliyev, “Altın Orda, Osmanlı ve Memlüklerin Aksak Timur’a Karşı Birlik Kurma Meselesine Dair”, **Karadeniz Araştırmaları**, ed. Osman Karatay, S. 25, Ankara: Bahar-2010, s. 53-54. Akdes N. Kurat Altın Orda ve Osmanlı Devleti’nin iyi komşuluk ilişkileri kurduğunu söylese de Toktamış ve Bayezid’in, Timur’a karşı birlikte hareket etmediklerini belirtmiştir. Her iki hükümdar da Timur’u yeterince güçlü bulmamışlardır. Bkz. Kurat, **IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 138-139.

⁴³⁶ Hayrunnisa Alan, **Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506**, İstanbul: Ötüken, 2007, s. 76; İbni Arabşah, **Acâibu’l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)**, Arapçadan çev. ve notlar: D. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge, 2012, s. 333-334.

⁴³⁷ İsmail Aka, **Mirza Şahruh ve Zamanı (1405-1447)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 27.

⁴³⁸ Şerefüddin Ali Yezdi, **Emîr Timur (Zafernâme)**, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2013, s. 410.

Ayrıca Deşt vilayetinden 40-50.000 tane Tatar askeri gelerek, Timur'a karşı Osmanlı'nın yanında yer almıştır.⁴³⁹

Enverî: Timur 804/1401-1402 Anadolu'ya gelmiştir. Yıldırım Bayezid Rum'dan, Eflâk'tan ve Lâz ilinden askerler toplamıştır. Rus memleketinden 35.000 bin Tatar gelmiştir. Yıldırım Bayezid Han 200.000'den fazla kişiyle ordusunu hazırlamıştır. 35.000 Tatar Timur'a karşı hain olup ok atmışlardır.⁴⁴⁰

Ankara Savaşı yıllarında, Altın Orda tahtında Toktamış Han bulunmaktadır. Daha öncede Timur ve Toktamış Han arasındaki savaş ve husumetten dolayı muhtemeldir ki, Toktamış Han Yıldırım Bayezid'i destekleyerek Timur'a karşı Osmanlı ordusuna asker göndermiştir.⁴⁴¹

İdris-i Bidlisî, Fatih Sultan Mehmed zamanında, zalimliklerin ve kötülüklerin ortadan kalktığını, her yere adalet götürüldüğünü ifade etmiş, var olan fitne fesat, ölümler, kan dökmelemin Tatar Türklerinin gözlerinde görüldüğünü belirtmiştir.⁴⁴² Müellif *Tatar Türkü* diye bir sınıftan bahsetmiş, kötülüklerin sahibi olarak bu milleti göstermiştir. İdris-i Bidlisî Kefe'nin alınmasından sonra Kırım Hanlığı topraklarından bahsederken burada *Moğol Tatarlarının* yaşadığını belirtmiştir.⁴⁴³ Kırım Hanlığı'nı Moğol ve Tatar hükümdarı yönetmiştir.⁴⁴⁴ Kemalpaşazâde, Cengiz Han'ın soyundan gelen Kırım hanlarını ve Deşt-i Kıpçak'taki ahali *Tatarlar* olarak verilmiştir.⁴⁴⁵ XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı kroniklerinin hemen hemen hepsinde Cengiz oğullarından bahsedilirken *Tatar* kelimesi kullanılmıştır. Çalışmamızın giriş kısmında da belirttiğimiz gibi İlhanlı Devleti ve Timur Devleti'ne ait bilgiler müstakil ayrı bir çalışma olacak kadar fazla olduğundan tezimize dâhil edemedik.

İdris-i Bidlisî'nin bahsetmiş olduğu Tatar Türklerinin Anadolu'da mı yoksa Karadeniz'in kuzeyinde mi yaşadıkları tam olarak anlaşılmamaktadır. Lakin Osmanlılar XVI. yüzyıldan itibaren kuzeyde yaşayan Türkler için Tatar ibaresini kullanmaya

⁴³⁹ **Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)],** s. 37.

⁴⁴⁰ **Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465),** s. 33-34.

⁴⁴¹ Mirgalayev, a.g.e., s. 53-54.

⁴⁴² İdris-i Bitlisi, **Heşt Behişt VII. Keftibe, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481,** s. 34.

⁴⁴³ İdris-i Bitlisi, **Heşt Behişt VII. Keftibe, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481** s. 95.

⁴⁴⁴ İdris-i Bitlisi, **Heşt Behişt VII. Keftibe, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481,** s. 236; Tursun Beğ, a.g.e., s. 169.

⁴⁴⁵ İbn Kemal, **Tevârih-i Âli Osman VII. Defter,** s. 384; Şentürk, a.g.e., s. 165; Şükri Bitlisi, a.g.e., s. 76.

başlamışlardır. Aynı zamanda Ruslar ve Avrupalılar da tüm Türk kökenli Müslümanlar için *Tatar* kavramını kullanmışlardır.⁴⁴⁶ Kemalpaşazâde, Türkleri Tatarlardan bir sınıf olarak vermiştir.⁴⁴⁷ Türk ve Tatarlar yaşadıkları ortak coğrafyadan dolayı birbirlerine kaynaşmışlardır. Vaktiyle Anadolu'ya gelen Moğollar zaman içerisinde Türkleşmişlerdir. Barthold, sonraki yıllarda Rusya'da ve Batı Avrupa'da Osmanlılar dışındaki Türklere Tatar dendiğini ifade etmiştir.⁴⁴⁸

2.5. Altın Orda Hanlığı

Cengiz Han'ın torunu ve Cuci'nin oğlu Batu Han tarafından 1227 yılında Altın Orda Hanlığı kurulmuştur.⁴⁴⁹ Cengiz Han hayatta iken sahip olduğu toprakları dört oğlu arasında paylaşmıştır. Büyük oğlu Cuci'ye *Deşt-i Kıpçak* bölgesini konar-göçer halkı, Moğol tائفesi ve Hazar kavmiyle vermiştir.⁴⁵⁰ Cengiz Han'ın 1227 yılında ölümünün ardından yerine geçen oğlu Ögeday döneminde batıya sefer yapılmasına karar verilmiş, Cengiz Han'ın torunu ve Cuci'nin oğlu Batu Han (Sayın Han) önderliğinde 1236-1242 yılları arasında sefer düzenlenmiştir. Volga (İtil) Bulgarları⁴⁵¹ ortadan kaldırılarak (1237), Rus Knezliklerinin çoğu ele geçirilmiş, Kumanlar dağıtılmış, Macaristan'ın içlerine kadar Moğol ordusu ilerlemiştir.⁴⁵² Batu Han batı seferini yeni bir devlet kurma düşüncesiyle gerçekleştirmiştir. Doğu'da İrtiş, batıda Tuna Nehirlerine kadar olan sahada Altın Orda Devleti'nin temellerini atan Batu Han,⁴⁵³ Deşt-i Kıpçak'ın fethi esnasında göstermiş

⁴⁴⁶ Mehmed Maksudoğlu, "Tatarlar Moğol mu Türk mü?", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 11-12, İstanbul: 1997, s. 205-206.

⁴⁴⁷ İbn Kemal, **Tevârih-i Âli Osman IV. Defter**, s. 335.

⁴⁴⁸ Maksudoğlu, a.g.e., s. 2010.

⁴⁴⁹ Kafalı, **Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirler**, s. 51.

⁴⁵⁰ Abdülğaffar Kırımî, a.g.e., s. 28; Ötemiş Hacı, a.g.e., s. 3; Kafalı, **Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirler**, s. 17-18.

⁴⁵¹ İtil Nehri'nin orta havzasında kurulan İtil Bulgarları ilk Müslüman Türk Devleti'dir. 1223 yılındaki Kalka Muharebesinde Moğolları yenmeyi başaran Bulgarlar, ikinci defa gelen büyük Moğol akını sonucunda kurulan Altın Orda Devleti'ne yarı bağlı hale gelmişlerdir. Siyasi varlıklarını Kazan Hanlığı kurulana dek sürdürmüşlerdir. Bkz. Ahmet Taşağıl, "İdil Bulgar Hanlığı", **DİA**, C. 21, İstanbul: 2000, s. 472-472.

⁴⁵² Mehmet Saray, "Altın Orda Hanlığı", **DİA**, C. 2, İstanbul: 1989, s. 538-539

⁴⁵³ Batu Han (Sayın Han) ve İçen Han aynı anneden olan kardeşlerdir. İçen Han Batu'dan büyük olduğu için, Batu Han Cuci'nin topraklarının başına İçen Han'ın geçmesini arzulamıştır. İçen Han ise kendisinin yaşça büyük olduğunun bir anlam ifade etmediğini söyleyerek, babasının en çok Batu Han'ı sevdiğini değer verdiğini dile getirip tahta onun oturmasının daha doğru olduğunu söylemiştir. İki kardeş taht üzerinde anlaşamamışlardır. Büyük babaları Cengiz Han'ın huzuruna gidip bu olaya çözüm yolu aramışlardır. Batu Han ve İçen Han haricinde Cuci'nin odalıklarından doğma 17 oğlu daha Cengiz Han'ın huzuruna gitmiştir. Cengiz Han Cuci'nin oğullarına üç orda yapmıştır. Altın eşikli Ak Orda'yı Batu Han'a, Gümüş eşikli Gök Orda'yı İçen Han'a Çelik eşikli Boz Orda'yı da Şiban Han'a tahsis etmiştir. Bkz. Ötemiş Hacı, a.g.e., s. 31-32; Kafalı, **Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirler**, s. 19-20; Abdülğaffar Kırımî, a.g.e., s. 59-60.

olduğu başarılarından dolayı kardeşi Şiban'a (Şeyban) Karakum ve Arakum sahası ile Sırderya, Sarısu Irmağı ayağına kadar olan yerleri kışlamak; Irgız, Sıvuk, Or, İlek İrmaklarından Ural Dağlarına kadar Yayık Irmağı'nın doğusunu yaylamak için vermiştir.⁴⁵⁴ Batu Han'ın abisi İçen Han'a (Orda) tahsis edilen Gök-Orda'nın sınırları Karadağ yakınlarından başlayıp, Sıgnak şehrini içine alıp Sir Derya'nın güneyine kadar uzanmıştır. İçen Han'ın toprakları Amu Derya deltasına kadar devam eden kıyı şeridini içine alıp, kuzey bölgeleri Sarı-su havzası ve Uluğ-Dağlarla sınırlanmıştır.⁴⁵⁵ Batu Han kurmuş olduğu devletin mali düzenlemelerini yapmak, gelirlerini artırmak için aralarında Müslüman tüccarların da yer aldığı gruplar arasında sert tedbirler almıştır. Rus Prenslüklerini vergiye bağlamış, *daruga* adlı memurlarını Rus topraklarına vergi toplamak maksadıyla göndermiştir. Batu Han, Kırım, Bulgar, İtil havzası, Harezmi ve Kuzey Kafkasya'daki şehirlerde vergi toplamak maksadıyla bir teşkilat kurmuştur. Moğol işgali ile sekteye uğrayan ticaret hayatını canlandırmaya çalışmıştır. Altın Orda Devleti'ni kurup devlet içinde belli bir düzeni oluşturan Batu Han 1256 yılında ölmüştür.⁴⁵⁶

Batu Han'ın ölümünün ardından Altın Orda tahtına kardeşi Berke Han (1256) oturmuştur. Berke Han,⁴⁵⁷ tahta oturmadan önce İslâmiyet'i kabul etmiştir. Berke Han'ın hâkimiyeti Batu Han döneminde olduğu gibi Maveraünnehir'e kadar uzanmıştır.⁴⁵⁸ Berke Han döneminde Rus Prenslükleri ile olan dostane ilişkiler bozulmuştur. Vergi meselesinden dolayı Novgorod, Rostof, Suzdal ve Yaroslav gibi şehirlerde meydana gelen isyanlar başarı ile bastırılmıştır. Rus Knezi Aleksandr Berke Han'ın üstünlüğünü kabul etmiştir.⁴⁵⁹ Berke Han döneminde yaşanan en büyük sorunlardan birisi de Kafkaslar ve Azerbaycan üzerinde

⁴⁵⁴ Mustafa Kafalı, "Batu Han", *DİA*, C.5, İstanbul: 1992, s. 209.

⁴⁵⁵ Grousset, a.g.e., s. 433. Türk Devlet geleneğine göre ikili devlet yönetiminde ülkenin doğu bölgesine hakim olan bütün hakanlığın hakimi sayılırdı. Batıda yer alan kişi her daim doğuya tabidir. Bu politikanın Moğollarda da uygulandığını görüyoruz. Altın Orda Devleti'nin taksimatında ise devletin kurucu hanı olan Batu, ülkenin batısında oturmuş, doğudaki kardeşi İçen Han ise ona tabi olmuştur. Ak Orda ve Gök Orda'nın taksimatı konusunda Kazvinli Kadı Ahmed Gaffarî eseri *Tarih-i Cihan Ârâ*'da ve Mu'iniddin Natanzî eseri *Tarih-i Mu'ini*'de yanlışlığa düşmüşlerdir. Detaylı bilgi için bkz. Kafalı, **Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, s. 19-20; Derya Derin Paşaoğlu, "Altın Orda Hanlığı'nda Hanlık Makamı", **Türk Devlet Yönetimi Geleneği**, ed. Cengiz Buyar ve diğerleri, Bişkek-Kırgızistan: 2016, s. 181.

⁴⁵⁶ A. Yu. Yakubovskiy, **Altın Ordu ve Çöküşü**, çev. Hasan Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 38.

⁴⁵⁷ Rükneddin Baybars, Berke Han'ın İslâmiyet'i kabul etmiş olmasıyla ilgili detaylı bilgi bermiştir. bkz. W. De Tiesenhansen, **Altın Orda Devleti Tarihine Ait Metinler**, çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul: Maarif Matbaası, 1941, s. 161-163. Ayrıca İbn-i Abdüzzahir ve Nüveyri de bu konuda bilgi vermiştir. Bkz. Tiesenhansen, a.g.e., s. 113-116, 294; Abdülgaffar Kırîmî, a.g.e., s. 64-65; Ötemiş Hacı, a.g.e., s. 45.

⁴⁵⁸ V. V. Barthold, **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, s. 529.

⁴⁵⁹ Enver Konukçu, "Berke Han", *DİA*, C. 5, İstanbul: 1992, s. 506.

Berke Han'ın hak iddia etmesi olmuştur. Hülagü Han ise Cuci ulusunun Azerbaycan'a sahip çıkmasını kabul etmemiştir. Bu durum iki Moğol hükümdarını karşı karşıya getirmiş, savaş kaçınılmaz olmuştur.⁴⁶⁰

Bizans'ın elinde rehin olan II. İzzeddin Keykavus'un Altın Orda Han'ı Berke'nin emriyle kurtarılma hadisesi çalışmamız için önemli bir konudur. Bizans İmparatoru VIII. Mihail Palaiologos, 1261 yılında imparatorluğunun eski gücünü yakalamak için harekete geçmiştir. Altın Orda Hanlığı'nın Memluklerle olan ilişkisi Karadeniz ve Marmara üzerinden yürütülmüştür. Memluklerden Altın Orda'ya giden elçiler 1263'te Bizanslılar tarafından esir alınmıştır.⁴⁶¹ II. İzzeddin Keykavus'un Selçuklu tahtını kaybedince kimseden yardım görememiş, ailesiyle birlikte Bizans'a sığınmıştır.⁴⁶² Bu süreçte II. İzzeddin Keykavus taraftarı olan binlerce Türkmen de Balkanlara geçirilip Dobruca'ya yerleştirilmiştir. Bu Türkmenler arasında Saru Saltuk dahî yer almıştır.⁴⁶³ Karadeniz'in kuzeyinde İtil Bulgar Devleti ile başlayan İslâmlaşma süreci, Altın Orda Hanı Berke döneminde devam etmiştir.

Bizans İmparatoru ilk başta misafirlerini çok iyi karşılamasına rağmen daha sonra İlhanlılardan korkup II. İzzeddin Keykâvus'u, iki oğlu Mesud ve Geyûmers'i ve diğerlerini Meriç Nehri'nin kenarındaki Enez (Enos) Kalesi'ne hapsedmiştir.⁴⁶⁴ II. İzzeddin Keykavus'un bazı yakınları İslâm dinini terkederek Hıristiyanlığı seçmiş, kendilerini emniyet altına almışlardır.⁴⁶⁵ Altın Orda Hanının Memluk Sultan'ı Baybars ile olan ilişkisinin temeli İslâm dinine dayanmaktadır. İki Müslüman hükümdar put-perest İran Moğollarına karşı birlikte hareket etmişlerdir. Berke, hem Mısır elçilerini hem de II. İzzeddin Keykâvus'u hapsediği kaleden kurtarmak için askerlerini Bizans üzerine göndermiş, Bizanslılar Berke Han'ın ordusuna karşı gelememişlerdir. İzzeddin Keykâvus oğulları ve adamlarıyla birlikte Berke Han'ın huzuruna götürülmüştür. Berke Han konuklarını çok iyi ağırlamış, II. İzzeddin Keykâvus'u evlendirerek Suğdak ve Solhat'ı ikta olarak ona vermiştir.⁴⁶⁶ II. İzzeddin Keykâvus ömrünü vatanından ayrı bir şekilde

⁴⁶⁰ Kafalı, **Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, s. 56-57.

⁴⁶¹ Vasary, a.g.e., s. 84-85.

⁴⁶² Faruk Sümer, "Keykâvus II", **DİA**, C.25, İstanbul: 2002, s. 355; Turan, a.g.e., s. 515;

⁴⁶³ Sümer, "Keykâvus II", s. 355.

⁴⁶⁴ Turan, a.g.e., s. 516-517; Sümer, "Keykâvus II", s. 355.

⁴⁶⁵ İbn Bibi El-Hüseyi B. Muhammed B. Ali El-Ca'feri Er-Rugadi, a.g.e., s. 590.

⁴⁶⁶ Turan, a.g.e., s. 515-518.

Altın Orda topraklarında tamamlamıştır.⁴⁶⁷ II. İzzeddin Keykavus'un oğlu Mesud Anadolu'ya geçerek Selçuklu tahtına oturmuştur.⁴⁶⁸

10 yıl kadar Altın Orda tahtında oturan Berke Han, bu süreci savaşlarla geçirmiştir. Berke Han 1266 yılında vefat etmiştir. Berke Han'ın yerine Batu Han'ın torunu Müngge-Timur geçmiştir. Yumuşak bir politika izleyen Müngge-Timur Rus Prenslükleriyle pek sorun yaşamamıştır.⁴⁶⁹ Müngge-Timur'un ardından Tuda-Müngge Han (1282-1287), Tula-Buka Han (1287-1291), Tokta Han (1291-1313) sırasıyla Altın Orda tahtına çıkmıştır. Özbek Han (1313-1340)⁴⁷⁰ devrinde Altın Orda Devleti kötü gidişattan kurtularak eski gücüne kavuşmuştur.⁴⁷¹ Özbek Han dönemindeki önemli olaylardan biri de İslâmiyet'in devletin resmi dini haline gelmesidir. Cuci ulusunun İslâmlaşma süreci büyük oranda Özbek Han döneminde gerçekleşmiştir.⁴⁷²

Berke Han döneminden Canibek Han dönemine kadar geçen sürede Altın Orda tahtına oturan hükümdarlar hakkında Osmanlı kroniklerinde herhangi bir bilgi yoktur. Dolayısıyla aradaki sürecin askeri ve siyasi detaylarına girilmemiştir. Özbek Han döneminde İslâmiyet Altın Orda Hanlığı'nın resmi dini haline gelmiş olmasına rağmen Osmanlı müellifleri bu konuda herhangi bir bilgi vermemiştir. Bu durum Osmanlı'nın tam da bu dönem de beylik aşamasından yeni bir devlet kurmaya çalıştığı döneme denk geldiği için devlet arasındaki ilişkilerin kurulamamasıyla açıklanabilir. Özbek Han 27 yıl Altın Orda tahtına hâkim olduktan sonra 1340 yılında vefat etmiştir. Onun ölümünün ardından oğlu Tini-bek 1342 yılına kadar Altın Orda hanı olmuştur. Kısa süren hanlığı sonucunda Tini-bek hatasından dolayı katledilmiştir. Canibek Han Altın Orda tahtına otuduğu (1342-1357) yıllarda devletin gücünü devam ettirmiştir.⁴⁷³ Canibek Han atalarının yürütmüş olduğu Azerbaycan siyasetini devam ettirmiş, İlhanlı Devleti'nin çöküş sürecine girmesini fırsat bilerek Azerbaycan'ın fethini düşünmüştür.⁴⁷⁴ Azerbaycan hâkimi Çoban

⁴⁶⁷ Tiesenhausen, a.g.e., s. 175.

⁴⁶⁸ Turan, a.g.e., s. 521.

⁴⁶⁹ İlyas Kamalov, **Altın Orda ve Rusya**, İstanbul: Ötüken, 2009, s. 79-83.

⁴⁷⁰ Kafalı, a.g.e., s. 62-73.

⁴⁷¹ Mustafa Kafalı, "Özbek Han", **DİA**, C. 34, İstanbul: 2007, s. 107, 108.

⁴⁷² Abdullah Gündoğdu, "Özbek Han'ın İslamlaştırma Politikası ve Türk Halklarında Kimlik ve Aidiyet", **Özbek Han Camii'nin 700. Yıldönümü Münasebetiyle Kırım'daki İslâm Mirasını Öğrenme ve Mirasın Korunmasının Aktüel Sorunları Uluslararası Konferansı**, 14-18 Ekim 2014: Akmescit (Simferepol), Kırım, s. 98.

⁴⁷³ Kafalı, **Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, s. 83.

⁴⁷⁴ Grousset, a.g.e., s. 403-404; Yakubovskiy, a.g.e., s. 110.

sülalesinden Melik Eşref'tir. Melik Eşref halkına kötü ve zalimce davranmıştır.⁴⁷⁵ Tebriz'deki ulemadan Kadı Muhyiddin Berdai'nin Saray şehrine gelerek Tebriz'in durumunu anlatması üzerine durumdan mütesir olan Canibek Han sefer hazırlıklarına başlamıştır. Derbent'ten ve Kür Suyundan Tebriz'e ulaşan Canibek, Melik Eşref'in ordusunu mağlup etmiş, oğlu Berdibek Hanı da Melik Eşref'in kızı ile evlendirip 50.000 asker ile Tebriz'de bırakmıştır. Cuci ve İlhanlı ulusları arasında devam eden mücadele bu defa Cuci oğulları lehine sonuçlanmıştır.⁴⁷⁶

Canibek Han'ın 1357 yılında boğdurularak öldürülmesinin ardından Berdi-Bek Han (1357-1360), Tulubay'ın yardımcılarıyla tahta çıkmıştır. Berdi-Bek Han, Batu Han sülalesinin son hanı olarak görevini tamamlamıştır.⁴⁷⁷ 1360-1380 yılları arasında bir fetret dönemi yaşanmıştır. Fetret Devrinin ardından 1379-1396 yılları arasında tahta çıkan Toktamış Han, Harezmi hâkimi Emir Timur ile amansız bir mücadeleye girişmiştir.⁴⁷⁸ Deşt-i Kıpçak'ın ve Tatarların Hanı Toktamış, Emir Timur ile Emir Hüseyin arasında geçen olayları işitmiş, akrabalık duyguları kabarmış, büyük bir ordu hazırlamıştır. Toktamış Han Sıgnak tarafından Timur'un topraklarına girmiştir, Seyhun Nehri'ni geçtikten sonra iki ordu karşı karşıya gelmiştir. Savaşın seyri Timur'un ordusu aleyhine dönmüştür. Timur'un ordusu dağılacığı sırada, Seyyid Bereke ortaya çıkmıştır. Toktamış Han'ın ordusuna karşı taarruza geçmişlerdir. Toktamış'ın askerleri kaçmışlar, Timur'un ordusu pek çok mal, ganimet ve esirle geri dönmüştür.⁴⁷⁹ Emir Timur 1391 senesinde askerlerini toplayarak Deşt-i Kıpçak'a gitmek için yola çıkmıştır. Toktamış Han'dan Emir Timur'a elçi gelmiştir. Toktamış Han, Timur ile aralarındaki muhabbetin baba-oğul arasındaki muhabbetle aynı olduğunu söyleyerek hatalarının ve kusurlarının bağışlanmasını istemiştir. Fakat Timur Toktamış Han'ın sözüne güvenmediğini belirterek savaş hazırlıklarına devam etmiştir.⁴⁸⁰ Yezdi'ye göre Timur Güregen ile Toktamış 1395 yılında savaşa tutuşmuşlardır. Timur'un askerleri dört bir yana dağılmıştır. Timur'un adamlarından Osman Bahadır adlı cengâver savaş alanına çıkınca Toktamış Han ve Cuci ulusundan gelen diğer şehzadeler geçitlerden kaçmışlardır. Timur, Toktamış Han'ı İtil Nehri'ne kadar kovalamıştır. Toktamış Han ailesini ve hazinesini bırakarak ormanında izini kaybettirmiştir. Sahipkıran

⁴⁷⁵ Yakubovskiy, a.g.e., s. 111.

⁴⁷⁶ Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirler*, s. 83-84.

⁴⁷⁷ Kafalı, *Altın Orda Hanlığı'nın Kuruluş ve Yükseliş Devirler*, s. 85-86.

⁴⁷⁸ Saray, a.g.e., s. 539.

⁴⁷⁹ İbni Arabşah, a.g.e., s. 51-53.

⁴⁸⁰ Nizamüddin Şâmî, a.g.e., s. 142-143.

Timur Deşt-i Kıpçak'ta yaşayan kabileleri yağmalamıştır.⁴⁸¹ Timur'un bölgeden çekilmesinden sonra Toktamış Han, Kefe'ye hâkim olsa da Emir Edigü Mirza'nın yardımıyla hanlığını ilan eden Timur Kutluk'a yenilmiştir.⁴⁸² Bu dönemden sonra Altın Orda Devleti eski gücünü kaybederek yıkılış sürecine doğru gitmiştir. Ahmed Han'dan sonra 1502 yılında devlet parçalanmıştır.⁴⁸³ Esas olarak Toktamış Han devrinden sonra Kırım, Kasım, Nogay, Astrahan, Kazan ve Sibir Hanlıkları Altın Orda'nın ardılları şeklinde varlıklarını devam ettirmiştir. Çalışmamızın sınırları dâhilinde Altın Orda'ya dair Osmanlı tarih yazıcılarının eserlerine yansıyan bilgileri aşağıdaki başlık altında değerlendirilmiştir.

2.6. Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Altın Orda Hanlığı

Osmanlı Tarihi kaynaklarında Cuci ulusu ve Altın Orda Tarihine dair izler ve bilgiler arandığında ilk ilişkilerin Türkiye Selçukluları devrinden itibaren olduğu görülebilir. Daha sonra Anadolu'da söz sahibi olan Osmanlı Devleti'nin Altın Orda ve ardılları ile olan münasebeti kaynaklara kronolojik olarak yansımıştır.

Yazıcızâde Ali: Müellif Altın Orda Hanlığı'nın kuruluş yıllarından, Batu Han döneminde Altın Orda ile Türkiye Selçuklu Devleti arasındaki siyasi ilişkilerden, Berke Han döneminde II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'ın elinden kurtarılmasına dair bilgiler vermiştir. Keskin kılıcıyla Deşt-i Kıpçak sahrasını ordusunun atlarına, davarlarına otlak ve gezinme yeri haline getiren Batu (Sayın)⁴⁸⁴ Han, Kıpçak, Rus, Bulgar, Başkırd ve Alman meliklerini de tabiliği ve kulluğu altına almıştır. Batu Han iyi ahlaklı, cömert ve yaratıklara şevkatli davranan bir han olarak gösterilmiş, yaptığı yardımlarla tanınmıştır. Batu Han'a elçi göndermek zorunlu ve önemli işler arasında yer almıştır. Cahillerin yaptıkları yanlışlar, eksik alınan tedbirler, hırs ve garezler ve yapılan hatalar sonunda bozulan düzenin sağlanması için cihangir olan Batu Han'ın desteği gereklidir. Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhusrev (1237-1246) ülke yönetiminin dizginlerini, işlerin

⁴⁸¹ Şerefüddin Ali Yezdi, a.g.e., s. 252-255.

⁴⁸² İlyas Kamalov, "Toktamış Han", *DİA*, S. 41, İstanbul: 2012, s. 232.

⁴⁸³ Saray, a.g.e., s. 539-540.

⁴⁸⁴ Yazıcızâde Ali, Batu Han'dan bahsederken *Sayın Han* ifadesini kullanmıştır. Batu Han için kullanılan Sayın Han lakabı ilim adamları tarafından farklı yorumlanmıştır. Spuler ve Barthold gibi tarihçiler *Sayın Han* lakabını *iyi kalpli, merhametli* olarak belirtmişlerdir. Pelliot *bilge han* manasına geldiğini vurgulamıştır. J. Boyle ise *merhum han* anlamında kullanıldığını dile getirmiştir. Bkz. Ötemiş Hacı, a.g.e., s. 31.

tamamlanmasını, vazifelerini faziletli, akıllı ve parlak düşüncelere sahip, dindarlıkta samimi, iki dünya arasında eşi ve benzeri olmayan, iki devrin önderleri Sahib Mühezzibi'd-din'e ve Naib Şemse'd-din'e bırakmıştır. Sultan Gıyaseddin Keyhusrev Batu Han'a elçi göndermeye karar vermiş, bu vazife için Naib Şemse'd-din vazifelendirilmiştir. Mesafe açısından daha kısa olduğu için deniz yolculuğu seçilmiştir. Naib Şemse'd-din elçilik vazifesi için sultandan gelen fermanı canı gönülle kabul edip, kıymetli mücevherler, nadide elbiseler, şahane süslü kaplar, büyük şimşek gibi giden atlar, eyeri altından, başlığı ve üzengisi mücevherden katırlar, develer, İlhanlı⁴⁸⁵ sarayına layık çok miktarda hediyeler temin etmek için hazineye gitmiştir. Naib işlerini hallederek yola çıkmış, denizlere yelken açarak, ovaları, sahraları ve çölleri aşır Batu Han'ın huzuruna varmıştır. Batu Han'dan ilgi ve ilitifat gören elçi Sultan'ın kulluğunu ve bağlılığını bildirerek hediyelerini sunmuş, sunulan hediyelerin büyüklüğünü ve ihtişamını bu zamana kadar kimse görmemiştir. Batu Han Türkiye Selçuklu Devleti'nden giden elçileri her gün huzuruna kabul edip, Hıta, Hoten, Çin, Maçin, Harezmi, Saksin, Bulgar, Otrar ve diğer diyarlardan gelen meliklerin huzurunda ağırlayıp izzet ve ikramlarda bulunmuştur. Bir müddet sonra elçiler geri dönmek için izin istemişler, Batu Han, Sultan için padişahlık nişaneleri olan ok, yay, kılıç, mızrak kaftan, süslü taşlarla bezenmiş külâh ve yarlıg göndermiştir. Batu Han, Naib Şemse'd-din'i kendisi adına Rum memleketine hâkim kılmıştır. Ona *Nizâmü'l-Mülk Salâhü'l-âlem* diye lakap vermiş ve üzerine yarlıg buyurmuştur. Elçiler Batu Han'ın huzurundan ayrılarak Şemahı ve Şirvan yolundan Anadolu'ya varmışlardır.⁴⁸⁶ Batu Han, Deşt-i Kıpçak üzerindeki herşeye sahip olduğu gibi Rus, Bulgar, Alman ve Başkırd hükümdarlarına da hâkim olması XIII. yüzyıldaki Cuci ulusunun büyüklüğünü göstermektedir. 1243 Köseadağ Savaşı'ndan sonra Selçuklular, batı da yer alan tüm Moğolların başı olan Batu Han'a elçilik heyeti göndermiştir. Selçuklular, Moğollara olan tabiliklerini merkeze gitmeden Altın Orda Hanlığı aracılığı ile sunmuşlardır. Batu Han'ın huzuruna çıkan elçiler pahalı hediyeler takdim etmişlerdir. Selçuklu ileri gelenleri Moğollara sunmuş oldukları hediyeler sonucunda çeşitli makamlara yerleştirilmiştir.⁴⁸⁷

Yazıcızâde Ali'nin değindiği bir diğer konu Berke Han'ın emriyle II. İzzeddin Keykavus'un Bizans'ın elinden kurtarılması hadisesidir. İzzeddin Keykavus'un kurtarılma

⁴⁸⁵ *İlhan* kelimesi Kubilay zamanında hükümdar ünvanı olarak kullanılmıştır. *İlhan*, memleketin hükümdarı, barış hükümdarı manasını taşımıştır. Bkz. Bertold Spuler, **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350**, çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 295.

⁴⁸⁶ Yazıcızâde Ali, a.g.e., s. 693-695.

⁴⁸⁷ Turan, a.g.e., s. 469-470.

olayını Berke Han dönemini izah ettiğimiz kısımda ayrıntılı bir şekilde izah ettik. Osmanlı müelliflerinden sadece Yazıcızâde Ali İzzeddin Keykavus'un kurtarıma hikâyesini bu kadar detaylı bir şekilde anlatmıştır. Türkiye Selçuklu sultanlarından İzzeddin Keykâvus çaresizliğe maruz kalmış, umudu Altın Orda hâkimiyeti sahasında aramıştır. Sultan dedikodu ve hilelere maruz kalması sonucu hapse mahkûm edilmesi sebebiyle memleketini ve padişahlığı bırakmıştır. Sultan İzzeddin Keykâvus İstanbul'da Fasilyus Bilavlogos katına gelmiştir, bir müddet İstanbul'da kaldıktan sonra Rumeli'nden Kıpçak Sahralarına geçmiştir. 18 yıl boyunca memleketinden ve sultanlık makamından ayrı hastalıklara maruz kalmıştır. Bu olay 679/1280-1281 senesinde olmuştur.⁴⁸⁸ 1262 yılında Enez kalesinden kurtarılan Berke Han'ın⁴⁸⁹ F. Sümer 1277 yılında öldüğünü dile getirmiştir.⁴⁹⁰

İzzeddin Keykavus'un iki oğlu Sultan Mesud ve kardeşi Rükne'd-din Geyumers, Kırım ve Suğdak topraklarındaki Berke Han'ın katında bulunmaktadırlar. Berke Han onları eski yurtlarına geri göndermek için yanında tutmuştur. Bu iki kardeşaynı vakitte denizden geçip yurtlarına dönmek için destur istemişlerdir. Saru Saltuk Altın Orda Hanından aldığı hükümle koyunlarını, davarlarını karadan geçirerek memleketi Dobruca iline getirmiştir. Sultan Mesud memleketine dönmek için denizden gitmemiştir, fakat kardeşi Rükne'd-din Geyumers ortadan kaybolmuş, denizden geçerek Kastamonu civarına gelmiştir. Burada görüldüğü söylene dahi bulunamamıştır.⁴⁹¹

Sultan Mesud'un oğlu Gazi Çelebi Sinop'ta kadırgalar hazırlayarak Karadeniz kenarındaki Çerkez, Rus ve Kefe Frenklerine akınlar yapmıştır.⁴⁹²

Ahmedî: Müellifin eserindeki bilgiler Cengiz Han'ın kişiliği, bazı Moğol hanları ve Altın Orda Hanı Canibek dönemiyle ilgilidir. Cengiz Han, İran'ı baştanbaşa helak edip Selçukluları ve Oğuzları yerlerinden eden ulusun başındaki olarak ifade edilir. Müellife göre Cengiz Han kâfir bir padişaktır. Cengiz Han toplantıda yiyip içmeyi ve sohbet etmeyi,

⁴⁸⁸ Yazıcızâde Ali, a.g.e., s. 848.

⁴⁸⁹ Turan, a.g.e., s. 517.

⁴⁹⁰ Sümer, "Keykavus II", s. 356.

⁴⁹¹ Yazıcızâde Ali, a.g.e., s. 853.

⁴⁹² Yazıcızâde Ali, a.g.e., s. 872. Anadoludaki Türk Beylikleri'nden Pervaneoğullarının beyi Mesud Bey'in 1300 yılında ölmesi üzerine yerine oğlu Gazi Çelebi geçmiştir. Güçlü bir donanmaya sahip olan Gazi Çelebi Sinop'u düşman saldırılarına karşı korumuş, Kırım'daki Ceneviz kolonileri ve Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine başarılı seferler düzenlemiştir. 1313 yılında Kefe'deki bir Ceneviz donanmasını imha etmiştir. Bkz. Salim Koca, **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2012, s. 194.

savaşta da hile yapmayı bilen, zalim ve kötü huylara sahip bir kişidir. Moğollar, halklara çok kötülükler etmişler, yıkmadık bir şehir bırakmamışlardır. Önce Semerkant'ı sonra da Harezm'i harap edip yakmışlardır. Horasan ve Irak'a gelip kim varsa almışlardır. Bağdat'a akın edip orayı ele geçirmişlerdir. Daha sonra Cengiz Han aldığı toprakları oğulları arasında bölüştürmüştür. Oğullarından birisi Çağatay Han, diğeri Türk sultanı olan Berke'dir. Bir tanesi de Kopçak namı ile anılmaktadır. Cengiz Han batıya doğru genişleyip aldığı bu toprakları onlara vermiştir. Hülagü'ye ise İran'ı vermiştir.⁴⁹³ Ahmedî, Cengiz Han'ın toprak bütünlüğünü ve taksimatını anlatırken Bağdat'ı da dâhil etmiştir. Oysa Bağdat 1258 yılında Hülagü Han tarafından alınmıştır. Bu tarihlerde Cengiz Han zaten hayatta değildir. Cengiz Han'ın dört oğlundan sadece Çağatay Han'dan bahsedilmiş, ayrıca Berke Han ve Kopçak Han oğulları olarak gösterilmiş, oysa Berke Han torunudur. Moğol soyundan gelen Berke Han'ı Türk sultanı olarak sadece Ahmedî eserinde dile getirmiştir. Kopçak Han'ın kim olduğu anlaşılammaktadır. Çağatay Han ile aynı dönemi paylaşmış olan Batu Han'dır, fakat burada Batu Han'dan hiç bahsedilmemektedir.

Ahmedî Canibek Han'ın Tebriz seferi (1356) üzerinde durmuştur. Azerbaycan'daki İlhanlı hâkimiyetinin bozulmasından sonra burada söz sahibi olmaya çalışan Melik Eşref Canibek Han ile karşı karşıya kalmıştır. Melik Eşref halkına iyi muamele etmeyerek zulüm yapmıştır. Bu durumdan muzdarip olan insanlar Melik Eşref'i terk etmişlerdir. Deşt ilinde bulunan Canibek, adaletli ve insafli bir handır. Melik Eşref'ten kaçan halk Canibek Han'a gelip sığınmışlar ve ağlayıp yalvararak "*bizi kurtarın sizin köleniz olalım*" demişlerdir. *Bunca insanı eğer kurtarırsan Hak katında yer bulasın*" diye temennide bulunmuşlardır. Bu Müslümanları kurtarmak artık Canibek Han'a farz olmuştur. Canibek Han 600.000 kişilik bir ordu kurarak Tebriz'e yürümüştür. Melik Eşref'in ordusu ise 90.000 kişiden oluşmaktaydı. Melik Eşref bir yerde durmuş ve çok uzaktan derya gibi bir ordunun gelmekte olduğunu görmüştür. Bu mücadelede Melik Eşref esir alınmıştır ve Canibek Han Tebriz'e gelip bir otağ kurarak bir süre burada oturmuştur.

Melik Eşref'in yay gibi kaşları olan, çok güzel yüzlü ve herkesin sevdalandığı bir kızı vardır. Canibek Han bu kıza talip olmuş, gelinin ağırlığını vererek adetlere uygun bir şekilde onunla halvet olmuştur. Fakat Canibek Han daha önce genç kızın başına gelenleri anlayıp, umduğunu bulamayınca gönlü bu evlilikten soğumuştur. Genç kızın namusunu

⁴⁹³ Ahmedî, a.g.e., s. 61b, 62a.

kirleten öz babası Melik Eşref'tir. Bu olayı öğrenen Canibek Han hemen Melik Eşref'i öldürmüştür. Melik Eşref'in ölmesinden memnun olan halk Canibek Han'a dualar etmişlerdir. Birdi Han⁴⁹⁴ Tebriz'de sultan olmuştur.⁴⁹⁵ Canibek Han dönemine ait bu hadisenin Ahmedî tarafından dile getirilmiş olması *İskendernâme*'yi Altın Orda Tarihi kaynakları açısından kıymetlendirmiştir. Ancak burada anlatılan olay Kırım'ın yerli kaynaklarıyla birebir örtüşmese de benzer bilgilerin ele alınması açısından ehemmiyetlidir.

Melik Eşref ile ilgili olan söz konusu vakıa Altın Orda Tarihi'nin yerli kaynaklarından Ötemiş Hacı'nın *Çengiz-nâmesi*'ne ve Abdulgaffâr Kırımı'nın *Umdetü'l Ahbâr*'ına da yansımıştır. Bu kaynaklarda Canibek Han'ın Melik Eşref'in kızıyla evlendiğine dair bir bilgi yoktur.

Tebriz hâkimi olan Melik Eşref şeytana uyararak yoldan çıkmış ve öz kızı ile evlenmiştir. Çok güzel bir kızmış ve babası ona âşık olmuş. Ne huzuru ne de rahatı kalmıştır. Sonunda Melik Eşref Tebriz ulemalarına: *“Bir Kimse ağaç dikse ve (ağacın) meyvesi yetişse kendisi mi yesin başkasına mı versin?”* Şeklinde bir soru sormuştur. Ulemalar: *“Kendisi de yese olur başka kişiye de verse olur.”* Şeklinde soruyu cevaplamışlardır. Asıl maksadı kendi kızı ile evlenmek olan Melik Eşref bu söze dayanarak kendi kızını eş olarak almıştır. Bu hadise üzerine Tebriz Ulemaları Canibek Han'a şikâyette bulunarak: *“Bu kişi bizden yalanla bir meselede (fikrimizi) aldı. Biz onun amacını bilmeden zahiren hüküm kıldık. Onun amacı ise kendi kızı imiş. Şimdi (o) kendi kızını aldı, bu kendi kâfir oldu. Bizlerde kâfire köle olmaktayız. Bugün islam padişahısınız. Şimdi size vaciptir ki Müslümanların başından bu kâfiri defedesiniz.”* Rivayete göre Canibek Han ikinci namazını kılıp mescitte oturmuş şikâyeti dinlemiştir. Bunun üzerine âlimleri toplayıp sormuş: *“Sizler bu sözene dersiniz? Âlimlerin cevabı: Evet size vaciptir, bu kâfiri Müslümanların başından def edeceksiniz.”* Canibek Han bu sözü işittikten sonra üç gün evine gitmeyerek mescitte kalıp hazırlık yapmış ve Tebriz üzerine sefere çıkmıştır. Melik Eşref'i öldüren Canibek Han Tebriz ve Irak illerini alıp 30 yıl hüküm sürmüştür.⁴⁹⁶

Bir diğer kaynak *Umdetü'l Ahbâr*'da da aynı hadise anlatılmıştır. Canibek Han devrinde memleketi Şirvan olan Tebriz hâkimi Melik Eşref'dir. Bu kişi imandan ve yoldan

⁴⁹⁴ Birdi Han, Canibek Han'ın oğlu Berdi-Bek Han'dır.

⁴⁹⁵ Ahmedî, a.g.e., s. 64a-64b.

⁴⁹⁶ Ötemiş Hacı, a.g.e., s. 55-56.

şaşmış dinsizdir. Melik Eşref'in çok güzel bir kızı vardır ve Melik Eşref ona âşık olmuştur. Bu husus üzerine Melik Eşref “*bir kişi kendi yetiştirdiği ağacın meyvesini öncelikle kendisi yemelidir*” diyerek kızını kendisine eş almıştır. Fakat ulema bu olaya razı gelmemiştir. Süslü sözlerle döşenmiş bir dilekçe yazılarak ulemadan bir kişinin eline verilip İdil'deki Saray şehrine Canibek Han'ın huzuruna gönderilmiştir. Canibek Han bu haberi aldığı vakit mescittedir. Bulunduğu yerden çıkmayarak düşünüp bu işi çözmek boynumuzun borcudur diyerek üç gün içinde ordu hazırlatıp sefere çıkmıştır. Canibek Han Tebriz'e Melik Eşref'in üzerine yürümüştür. Melik Eşref öldürülmüş ve Canibek Han kendi başkentine geri dönmüştür. Tatar ordusu halktan hiç kimseye zarar vermemiş ve Canibek Han 30 yıl hüküm sürmüştür.⁴⁹⁷

Ötemiş Hacı ve Abdulgaffar Kırımî'nin eserlerinde anlatılan olayın paralellik göstermesinin sebebini, iki müellifin de *Tarih-i Dost Sultan'ı* kaynak olarak kullanmış olmalarında aramak mümkündür. Ayrıca her iki kaynakta verilen “*30 yıl hüküm sürdü*” ibaresi abartılı bir sayıdır. Çünkü Canibek Han'ın tahta kaldığı süre (1340-1357) 17 yıldır, oysa bu kaynaklar iki katı bir sayı vermişlerdir.⁴⁹⁸

Neşri: Müellif bazı Arap ve Fars yazarlar gibi Cuci Han'dan bahsederken Tuşi adını kullanmıştır. Ayrıca Neşri Berke Han'ın İzzeddin Keykavus'u Bizans'ın elinden bizzat aldığını dile getirmiştir. Oysa Berke Han bu sefere katılmamış, seferi Emir Nogay yönetmiştir. İzzeddin Keykavûs Alanya'dan gemiye binerek İstanbul'a gelmiş Fasleyos'un yanında durmuştur. Kıpçak ve Deşt'in sahibi Cengiz Han'ın torunu Tuşi'nin oğlu Berke Han gelip Fasleyos'un elinden İzzeddin Keykavûs'u alarak Kırım ve Sulhat'ı ona vermiştir. İzzeddin Keykavûs 18 yıl boyunca bu memleketlerde emir olmuş ve 679/1280-281 senesinde vefat etmiştir. Aynı sene içerisinde İzzeddin Keykavûs'un oğlu Sultan Mesud akrabaları ve evladıyla gemiye binerek Kırım'dan kaçıp Hazar'dan hareketle Sinop'a gelmişlerdir. Anadolu'ya döndükten sonra Sultan Mesud, Hülagü Han'ın oğlu Abaka Han'ın yanına varmıştır.⁴⁹⁹ Sultan Mesud'un Kırım'dan kaçmak istemesinin arka planında üvey annesi ile evlendirilmek istemesi olduğu söylentisi vardır.

⁴⁹⁷ Abdülgaaffar Kırımî, a.g.e., s. 76-77.

⁴⁹⁸ Kafalı, *Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, s. 82. Kafalı, eserindeki tarihleri genelde nümizmatik kaynaklara göre vermiştir.

⁴⁹⁹ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. 20, 24-25.

Ruhî Çelebi: Müellif sadece Gazi Çelebi'nin kuzeye yapmış olduğu sefere dair bilgi vermiştir. Sultan Mesud'un oğlu Gazi Çelebi, Sinop ilinde kadirgalar düzerek Karadeniz'in kenarında bulunan Çerkez, Rus ve Kefe'deki Frenkler ile mücadele etmiştir.⁵⁰⁰

İdris-i Bidlisî: Müellif Sultan Mesud'un oğlu Gazi Çelebi'den bahsetmiştir. Canibek Han'ın Tebriz seferini izah eden üç kaynaktan birisi *Heşt Behişt*'tir. Müellif seferi özet bir şekilde vermiştir. Ayrıca Timur'un Toktamış üzerine yapmış olduğu seferden bahsetmiştir. Sultan Mesud'un oğlu Gazi Çelebi'ye Kastamonu sancağı verilmiş, fakat Cengiz soyunun korkusundan Anadolu'dan kaçıp Kefe'ye sığınmış ve orada vefat etmiştir.⁵⁰¹

Altın Orda hanı Canibek'in saltanat yıllarında Azerbaycan ve Irak-ı Acem topraklarında Emir Çoban'ın torunu Timurtaş'ın oğlu Eşref saltanatı ele geçirmiştir. Eşref halkını memnun etmeyerek zulümler yapmış, husumetlere sebep olmuş, İslâm'a ters düşerek haram maldan hazineler biriktirmiştir. Memleket içerisindeki fitne ve fesat engellenemez hal alınca din adamları, ulemalar, şeyhler ve pirlar başka memleketlere kaçmışlardır. Mevlânâ Kudbeddin Razi isimli bir yiğit Azerbaycan'da, Deşt-i Hâcî Turhan'da bulunan Canibek Han'ın yanına varmıştır. Tebriz'de olup bitenleri Canibek Han'a anlatmıştır. Kadî Muhyiddin b. Berde, Melik Eşref'in İlhanlı hanedanından geldiğini söylemiştir. Canibek Han, Melik Eşref hakkındaki şikâyetleri dikkate alıp askerini tertip ederek Azerbaycan'dan hareket etmiş, Şirvan'dan geçip Tebriz'e varmıştır. Tatar Hanı, Melik Eşref'i kendi topraklarında mağlup etmiş ve onu öldürmüş, sonra kendi sultanlık toprakları olan Deşt-i Hâcî Turhan'a geri dönmüştür.⁵⁰²

Müellifin üzerinde durduğu bir diğerkonu da Emir Timur-Toktamış Han mücadelesi olmuştur. Emir Timur Şiraz'ı ele geçirdiği vakit, Toktamış Han'ın fitne fesat sahibi olduğu ve düşmanlık yolunu seçtiği haberi Maverâünnehir'den gelmiştir. Bu haber üzerine Emir Timur Şiraz'ı tekrar Muzaffer'e teslim ederek Toktamış Han ile savaşmak için Semerkand'a gitmiştir. Emir Timur fırsat bulduğu gibi Moğolistan ve Çete ulusunun hanı Koca oğlanın memleketini viran eylemiştir. Bu olay 797/1394 senesinde olmuştur.

⁵⁰⁰ Ruhi Çelebi, a.g.e., s. 377-378.

⁵⁰¹ İdris-i Bidlisî, *Heşt Bihîşt, I. Cilt*, s. 95.

⁵⁰² İdris-i Bidlisî, *Heşt Bihîşt, I. Cilt*, s. 293-294.

Emir Timur Moğolistan ve Deşt-i Özbek'ten zafer kazanmış olarak tekrar Semerkand'a gelmiştir. 797/1394-1395 senesinde Emir Timur Karabağ'da kışlayıp, tekrar Toktamış Han'ın Hacı Turhan sahrasında olduğu haberi üzerine asker toplayarak, Toktamış Han ile savaşmak için Şirvan yolundan Deşt-i Özbek'e hareket etmiştir. Toktamış Han 300.000 asker ile zafer elde edeceğini düşünmüştür. İki padişah Deşt-i Özbek'de savaşa tutuşmuşlardır. Toktamış Han'ın askerleri hezimete uğrayıp firar etmişlerdir. Emir Timur'un askerleri ile birlikte Deşt-i Özbek, Çerkez, Urus, Kûhu'l-Birz'e değin olan toprakların ganimetlerini almışlardır. Kendisi Hacı Turhan'daki Cengiz'in hanlarının saltanat makamında olmuştur. Buraları yağmalamış memleketi tahrip etmiş, Hacı Turhan'da Urus Han'ın oğlu Kopri oğlan⁵⁰³ Emir Timur'un emrine girmiştir. Emir Timur, Toktamış Han'ın yerine Kopri oğlanı Cuci ulusunun başına getirmek için acele etmiştir.⁵⁰⁴ Müellifin bahsetmiş olduğu Çete ulusu ve Koca oğlan ifadelerinden kimleri kasteddiği tam olarak anlaşılamamıştır. Ayrıca Hacı Turhan'ın Astrahan şehri olduğu anlaşılmasına rağmen Deşt-i Özbek ifadesinin neresi için kullanıldığı belirsizdir. Muhtemelen Deşt-i ÖzbekTen kastedilen yer Berke Saray şehridir.

Kemalpaşazâde: Müellif Berke adını Bereket olarak vermiş ve Berke Han dönemini anlatırken Balkanlarda da Tatarların yaşadığını vurgulamıştır. Deşt-i Kıpçak, Cengiz Han'ın torunlarından Bereket (Berke) Han'ın elindedir ve İslâm ile nurlanmıştır. Berke Han, Kara-Boğdan vilayetine hücum ederek kâfirlere karşı zaferler kazanmıştır. Tuna kenarı, Akkirman ve Kili çevresi Tatar askerleri için karar mekânı olmuştur. Tarhan Yazısı, Yalpi Gölü, Kutlu Boğa Suyu bilinen yerlerdir. Tuna'nın bir yakasında Oğuz diğer yakasında Tatarlar vardır. Bu milletler kâfirlere göz açtırmayıp gece gündüz kâfir diyarlarına akmışlardır. Bereket (Berke) Han'ın askerlerinden bir bölük denizden geçerek Eflak üzerinden balkanlardan aşırp Üngürüs'e akın yapmıştır. Akın yapan Tatarlar sayısı kâfirlerin göre daha azdır.⁵⁰⁵

Kemalpaşazâde Canibek Han'ın Tebriz Seferi'nden bahsetmiş, Altın Orda Hanının büyüklüğünü vurgulamıştır. Azerbaycan ve Irak topraklarında hüküm süren Melik Eşref zalim gaddar ve halkına zulmeden bir sultanmış. Deşt İkliminin büyük, şanlı şerefli sultanı

⁵⁰³ Urus Han'ın oğlu Kayırcak Oğlandır. Kopri oğlan olarak ifade edilen kişi muhtemelen Kayırcak'tır. Bkz. İsmail Aka, **Timur ve Devleti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2012, s. 29.

⁵⁰⁴ İdris-i Bitlisî, **Heşt Bihişt Cilt II**, s. 17-18.

⁵⁰⁵ Kemal Paşa-zâde, a.g.e, s. 282.

Canibek Han ona saldırarak onu mağlup edip ocağını söndürmüştür.⁵⁰⁶ Kemalpaşazâde Canibek Han ve Melik Eşref'in mücadelesinden bahsederken Canibek Han için kullanmış olduğu *âzim* ve *âlişan* sıfatları Altın Orda hanının büyüklüğünün kabul edildiğinin göstergesidir.

Müellifin Altın Orda tarihine dair bahsetmiş olduğu bir diğer mesele Toktamış-Timur mücadelesidir. Timur Güregân,⁵⁰⁷ Deşt sultanı Toktamış Han'ı basarak Kırım'ı harap eylemiş, sağ kalan askerler dağlara taşlara dağılıp başlarını alıp gitmişler. Tatar komutanlarından Aktay, Tatar askerleriyle Tuna'nın öte yakasına geçip Rumeli'ne yönelmiştir. Tatar serdarı Aktay, Sultan Yıldırım Bayezid'in huzuruna gelip yüz sürmüştür. Yıldırım Bayezid, Tatar serdarı Aktay'a Filibe diyarını yaylak ve kışlak olarak sunmuştur. Aktay ve Tatar askerleri Filibe'ye geçip yerleşmişler. Toktamış Han ve Emir Timurarasındaki savaşlar, Toktamış Han'ın kalbini katılaştırmış, sırtı taş gibi olmuş kudreti kırılmıştır. Toktamış Han aldığı yenilgi sonucu emri altında bulunan mahvolan bölükleri dağıtmıştır. Toktamış Han'ın kahrı ve kini sel gibi akıp köyleri ve şehirleri doldurmuştur. Toktamış Han, Emir Timur'un hışmından kurtulamamıştır. Dağları tepeleri tarumar olan Toktamış'ın askerleri, Anadolu'dan da yardım göremeyince, Aktay'ın yanına sığınmışlardır. Tatar askerleri Çağatay soyunun işkencelerinden ve ölümden kurtulduklarına şükretmişlerdir. Filibe diyarı Deşt'ten gelen Tatarlarla dolmuştur.⁵⁰⁸

Rüstem Paşa: Batu Han'ın Avrupa Seferiyle Balkanlarda başlayan Tatar varlığı Berke Han zamanında Emir Nogay'ın bölgedeki hâkimiyetiyle perçinlenmiştir. Deşt-i Kıpçak Cengiz Han'ın soyundan Bereket (Berke) Han'ın elinde bulunmaktadır. Altın Orda Devleti, İslâm'ın yardımı ile Kara Boğdan keferesine karşı zafer kazanmıştır. Tuna yalısı, Akkırman ve Kili, Tatarların karar mekânı olmuştur. Tuna Nehri'nin bir yakasında Oğuz diğer yakasında Tatar askerleri düşmana göz açtırmayıp gece gündüz etrafı yakıp yıkmışlardır. O zamanlarda Bereket Han'ın askerlerinden birçoğu Eflâk'tan geçip,

⁵⁰⁶ Kemal Paşa-oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, a.g.e, s. 59.

⁵⁰⁷ Sadece Kemalpaşazâde'nin eserinde Emir Timur için Timur Güregân ismi kullanılmıştır. Gürkan, Gürkan, Kürken, Küregen şeklinde ifade edilen bu sıfat Moğol dilinde damat, güvey anlamına gelmektedir. Bkz. Tuncer Gülensoy, Paki Küçüker, **Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015, s. 303.

⁵⁰⁸ İbn Kemal, **Tevârih-i Âli Osman IV. Defter**, s. 327-333.

Balkan'ı aşp Macaristan üzerine akınlar yapmıştır. O zaman kâfirler galip gelip İslâmı yenmişlerdir.⁵⁰⁹

Lütfi Paşa: Müellifin Moğol ulusunun dini yapısı hakkında vermiş olduğu bilgiler kıymetlidir. Puthanelerin varlığından bahsedilmiş olması Budizm varlığıyla ilişkilendirilebilir. Müellif Cengiz ulusu ortaya çıktığından beri İslâm dininin ilerleyemediğine vurgu yapmıştır, Osman Gazi Han'ın beylik kurduğu devire kadar Moğollar Müslümanlara karşı galip geldiğini ifade etmiştir. Moğollar, köylerde, şehirlerde, kasabalarda puthaneler yapmışlar, buldukları oyuklara putlar yapıp onlara tapmışlardır. Tatar bir köyde konaklayacak olsa önce çeşitli yemekler yer sonra da yatmak için kadın istermiş.⁵¹⁰ Moğolların putperes olduğu açık bir şekilde ifade edilmektedir. Cengiz Han'ın neslinden gelen Gazan Han bin Argûn Han bin Hülagü Han bin Tûli Han atalarının, inanışlarını dinini terk ederek, İslâmiyeti benimsemiştir. Cengiz Han'ın ortaya çıkışından kendi zamanına kadar yapılmış kiliseleri ve puthaneleri yıktırıştır. Müslümanların ödediği haraçları kaldırıp Hıristiyanlardan almıştır.⁵¹¹

Zâ'im Mehmed: Müellif altın Orda tarihine dair herhangi bir bilgi vermezken sadece Cengiz'in hâkimiyet sahasının sınırlarını çizmiştir. Cengiz Han'ın Türkistan hâkimiyetinin Türk dünyası üzerindeki etkileri bakımından önemlidir. Sayısız sınıf ve cinslerden oluşan Türklerin kimi yazlık ve kışlık hayatı yaşarken kimisi de şehirlerde yaşamıştır. Oğuz boyundan olan Selçukluların en güçlü olduğu yıllarda Cengiz Han ortaya çıkmış, bütün Türk devletleri, Türkmenler, Türkistan illeri, Hıta, Hoten, Çin ve Maçın Bölgesi'ndeki halklar Cengiz Han'ın emrine girmiş ve onun için savaşmışlardır. Cengiz Han'ın emri altına girmeyen Türk devletleri dağılıp gitmiştir.⁵¹²

⁵⁰⁹ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s.176-177.

⁵¹⁰ Atik, a.g.e., s.145.

⁵¹¹ Atik, a.g.e., s.147.

⁵¹² Mehmed Za'im, a.g.e., s.35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINA GÖRE KIRIM YARIMADASI VE KIRIM HANLIĞI'NIN OSMANLI HİMAYESİNE ALIŞINA DAİR BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Kırım Yarımadası

Kırım yarımadası 29,5-34,5 derece doğu boylamı, 44-46 derece kuzey enlemleri arasında yer alan kare şeklinde bir yapıya sahiptir. Yarımada, Orkapı⁵¹³ denilen yerden karaya bağlıdır.⁵¹⁴ 12,146 km² sahaya sahip yarımada, Orkapı vasıtasıyla kuzeyden gelen istilalara karşı korunmuştur. Kırım'ın iç kısımlarında yaylalar, denize doğru dağlar yer almaktadır. Karadeniz'e bakan kesimler oldukça verimli ziraî alanlara sahiptir. Tarihin erken dönemlerinden itibaren medeni hayatın gelişmesine ev sahipliği yapan Kırım'da, Hellenler ve İskitler ticaret şehirleri ve iskeleler kurmuşlardır. Bizans İmparatorluğu döneminde de Kırım'ın güney sahilleri ekonomik önemini korumuş, Kırım için Bizans ve Hazarlar arasında mücadeleler yaşanmıştır.⁵¹⁵ VII. yüzyıla doğru Kırım'ın iç kesimleri Hazar Türklerinin idaresi altına girmeye başlamış, Hazarlar bölgeyi *tuyun* (tudun) adı verilen valilerle yönetmişlerdir. Hazar Devleti'nin yıkılmasından sonra Kırım'da Hazaria denilen küçük bir devlet ayakta kalmıştır.⁵¹⁶ Daha sonraki yıllarda Kırım'da Hazar etkisi devam etmiştir. Hazarlardan sonra Kıpçak bozkırlarına hâkim olan Peçenekler, Kırım'ı da ele geçirmiş olsalar da ticaret şehirleri Bizans'ın elinde kalmıştır.⁵¹⁷ Hazarlardan sonra Kırım yarımadasına sahip olan Türkler Kıpçaklar olmuştur. Kıpçaklar Cuci ulusunun bölgeye gelmesiyle yerlerini Altın Orda Devleti'ne bırakmışlardır.⁵¹⁸

⁵¹³ Or, Kırım dilinde *hendek* manasına gelmektedir. Bkz. Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 203.

⁵¹⁴ Ethem Feyzi Gözaydın, **Kırım: Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri Coğrafi, Tarihi, Harsi, İktisadi ve Siyasi**, İstanbul: Vakıf Matbaası, 1948, s. 9.

⁵¹⁵ Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 204.

⁵¹⁶ DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi), "Kırım", **DİA**, C. 25, İstanbul: 2002, s. 448.

⁵¹⁷ Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 204.

⁵¹⁸ M. Akif Kireççi-Selim Tezcan, **Kırım'ın Kısa Tarihi**, çev. Can Eyüp Çekiç, Ankara: 2005, s. 12.

Kırım yarımadası üzerinde kurulmuş olan Kırım Hanlığı, Altın Orda Hanlığı'nın bakayısından en uzun süre yaşayan ve kurulmuş olduğu coğrafyadan dolayı Osmanlı Devleti ile münasebeti en çok olan hanlıktır. Kırım Hanlığı'nın toprakları Azak Denizi'nden Tuna'ya, Ten (Don) Nehri'nden Orta Özi'ye (Dnyeper) ve Turla (Dnester) nehirlerine kadar uzanmaktadır. Deşt-i Kıpçak bozkırlarını içine alan Kırım Hanlığı döneminde de Cenevizliler bölgedeki ticari faaliyetlerine devam etmiştir.⁵¹⁹ Ticari açıdan her dönemde öneme sahip olan Karadeniz coğrafyası Çin'den başlayarak Asya'yı Avrupa'ya bağlayan İpek Yolu'nun kuzeydeki güzergâhına ev sahipliği yapmıştır. Ortaçağ'ın en büyük ticaret yolu olan İpek Yolu ağının kuzey güzergâhı, Lob-nor'dan (Lob Gölü) başlayıp, Kuça ve Karaşar üzerinden Tanrı Dağları ve Tarım Nehri boyunca devam edip, Kaşgar'a kadar uzanmaktadır. Fergana Vadisi'nden devam eden güzergâh, Seyhun boyunu, Güney Ural bozkırlarını aşarak, Aşağı İtil bölgesinden Karadeniz limanlarına ulaşmıştır.⁵²⁰ Ticari yolun batı ucunda Kırım yer almıştır. Bu durum Kırım yarımadasının ticaretteki önemini daha da artırmıştır. Ceneviz ve Altın Orda arasındaki ticarete önemli yere sahip Solhat/Salgat'da (Eski Kırım) çok miktarda ipek bulunmaktadır. Altın Orda'nın bölgede etkisinin artmasıyla da Solhat'ın görevini Kefe üstlenmiştir.⁵²¹

Kırım yarımadası, hem ticari hem de tarımsal zenginliğe sahip şehirleri içerisinde barındırmıştır. Kırım'da, Bahçesaray, Akmescit (Simperefol), Eski Kırım (Solhat), Kırkyer, Karasubazar, Kefe, Kerç, Azak, Suğdak, Akkirman, Menkup, Gözleve, Balıkova ve Yalta gibi önemli şehirler yer almaktadır.⁵²² Osmanlı tarih yazıcılarının eserlerinde, bu şehirlerden ön plana çıkanları ayrı ayrı değerlendirdik.

Kırım yarımadasındaki en önemli şehirlerden bir tanesi olan Kefe, tarihin ilk devirlerinden itibaren Kıpçak bozkırlarını Karadeniz'e bağlayan bir liman görevi görmüştür.⁵²³ Türk, Ermeni, Yahudi, İtalyan ve Rum gibi halkların yaşadığı Kefe şehri, kullanışlı ticari limanı sayesinde her daim kalabalık bir şehir olmuştur.⁵²⁴ Kırım

⁵¹⁹ Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 203.

⁵²⁰ Ekrem Kalan, "XIII-XIV Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları'nın Ticaret Politikaları", **Avrasya Etüdüleri**, İpek Yolu Özel Sayısı,45, Ankara: 2014/1, s. 46.

⁵²¹ Mehmet Tezcan, "Türk-Moğol Hâkimiyeti Döneminde Karadeniz'de Ticaret", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIV, S. 1, Temmuz, İzmir: 2009, 161.

⁵²² Zeynep Özdem, **Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010, s.1-5; Gözaydın, a.g.e., s. 10-18.

⁵²³ Yücel Öztürk, "Kefe", **DİA**, C.25, İstanbul: 2002, s. 181.

⁵²⁴ Martin Bronevskiy, **Kırım**, çev. Kemal Ortaylı, Ankara: Ege Matbaası, 1970, s. 35, 32.

coğrafyasının güneydoğu kıyısında yer alan Kefe'yi, Grekler bolluğundan dolayı *buğday ambarı* olarak adlandırmışlardır. Kefe limanından, Kefe'de yetişen buğday, yağ, deri ve Azak'tan gelen hayvanların ihracatı yapılmıştır.⁵²⁵

1261 yılında Bizans ile yaptığı anlaşmayla Karadeniz'de kuracak olduğu kolonilerin alt yapısını hazırlayan Cenevizler, Altın Orda Devleti zamanında da Kırım sahillerine yerleşmeyi başararak Kefe'yi büyük bir liman şehri haline getirmişlerdir. Kefe'nin XIV. ve XV. yüzyıllardaki zenginliği ve ticari gelişmişliği Cenevizliler aracılığı ile olmuştur.⁵²⁶ Altın Orda Hanları, Kefe'yi kendi toprakları içerisinde kabul ettikleri için buraya *tudun* adında görevliler atamışlardır. İtalyan kolonileri ile ilişkileri tudunlar vasıtasıyla yürütmüşlerdir. Tatarların bölgedeki yöneticisi kabul edilen tudunlar, tüccarlardan vergileri toplamıştır.⁵²⁷ 1380'li yıllar sonrasında Kefe ve çevresinde siyasi bir hâkimiyet sağlamayı başaran Cenevizler, başta Kefe olmak üzere Kırım sahillerinde sömürgeci faaliyetlerini XV. yy'ın ikinci yarısına kadar devam ettirmiştir. İlk Kırım Hanı Hacı Giray döneminde, Cenevizliler bölgedeki ticari faaliyetlerini devam ettirmek için mücadele vermişlerdir. 1433-1434 yıllarında Hacı Giray ile Cenevizliler arasında savaş meydana gelmiş, savaş sonucunda bir anlaşma yapılmıştır. Bu durum Kefe'nin siyasi statüsünde değişiklik meydana getirmiştir. Bu anlaşmaya göre; Kefe ve Kırım sahillerinin hukuki ve siyasi hâkimiyeti Kırım Hanlığı'na verilmiş, fakat Cenevizliler bölgede ticari faaliyetlerini sürdüreceklidir.⁵²⁸

Kırım yarımadası içinde yer alan bir diğer önemli şehir Azak'tır. Azak şehri, Ten Nehri'nin denize döküldüğü yerde kurulmuştur. Azak Denizi, Kerç Boğazı aracılığı ile Karadeniz'e bağlıdır. Azak Denizi tarihin ilk çağlarından itibaren kolonilere ev sahipliği yapmıştır. Azak, Hazar ve Peçenek akınlarından sonra onların nüfuz sahasına girmiştir. Altın Orda Devleti kurulduktan sonra Azak'ı hâkimiyetine almıştır. Ortaçağ'da Ceneviz ve Venediklilerin bölgeye gösterdikleri yoğun ilgiden dolayı Altın Orda Hanı Özbek Han 1332 yılında Venediklilere Azak şehrinde bir mahalle kurma izni vermiş, bunun karşılığında vergi talep etmiştir. Azak şehrinde balıkçılık, hayvancılık ve köle ticareti

⁵²⁵ P. Minas Bijişkyan, **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819**, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1969, s. 96-97.

⁵²⁶ Yücel Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2000, s. 37.

⁵²⁷ Tezcan, a.g.e., s. 162.

⁵²⁸ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe (1475-1600)**, s. 37-38.

önemli bir gelir kaynağı olmuştur.⁵²⁹ Gedik Ahmed Paşa, Azak Kalesi'ni 1475 yılında almıştır. Azak şehri, Osmanlı hâkimiyetinde iken, ticaret yollarının değişmesinden dolayı eski özelliğini kaybetmiştir. Ancak Azak, sınır kalesi olduğu için Rusların ve Don Kazaklarının Karadeniz'e inmelerinin engellemesi noktasında stratejik önemini muhafaza etmiştir.⁵³⁰

Kerç şehri, Kırım yarımadasının en doğu ucunda bulunan, Karadeniz ile Azak Denizi'ni birbirine bağlayan Kerç Boğazı'nın üzerinde kurulmuştur. Stratejik bakımdan öneme sahip bir liman şehridir. Kerç şehrinin tarihi M.Ö. VI. yüzyılda Yunanların bölgedeki hâkimiyetlerine kadar gitmektedir. Kerç, 370 yılında Hunlar, 576 tarihinde de Göktürklerin istilasına uğramış, 679 yılından itibaren de Hazar Devleti'ne tâbi olmuştur. Bölgede Peçenek ve Kıpçakların söz sahibi olduğu yıllarda Kerç şehri onların kontrolünde kalmıştır.⁵³¹ XIII. yüzyılın ortalarından itibaren Cuci ulusu bölgeyi hâkimiyet altına almıştır. 1318 yılında ise İtalyan kolonilerinden Cenevizliler, Altın Orda Hanlığı'na vergi vermek şartıyla şehre sahip olmuşlardır. Gedik Ahmed Paşa Kerç şehrini Kefe'yi fethettiği zaman almıştır. Kerç, Kefe Sancağı'nın bir parçası olduğundan Kırım Hanlığı'na değil doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır.⁵³²

3.2. Kırım Hanlığı

1600 yılına kadar Kırım tahtına hâkim olan Girayları ve öne çıkan önemli olayları daha detaylı verecek olmamızın sebebi, mevzuların çalışmamızın kapsamı dâhilinde olmasıdır. Kırım'ın Ruslar tarafından ilhak edilmesine kadar geçen dönemi süreci daha kolay takip etmemiz açısından en özet haliyle sunacağız. XVII. ve XVIII. yüzyıllar çalışmamızda yer almadığı için böyle bir sınırlama yapmamız zaruridir.

Kırım yarımadası Altın Orda Devleti'nin yaşanan taht kavgaları sonucunda hanlara kafa tutan beylerin ve mirzaların dayanak sahası olmuştur.⁵³³ 1360'dan 1380 yılına kadar

⁵²⁹ Mustafa L. Bilge, "Azak", *DİA*, C. 4, İstanbul: 1991, s. 300.

⁵³⁰ Bilge, a.g.e., s. 300.

⁵³¹ Hakan Kırımlı, "Kerç", *DİA*, C.25, İstanbul: 2002, s. 257.

⁵³² Baronne L. De Wrangell, *Kırım'ın Çehreleri*, çev. Mesut Tufan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 36.

⁵³³ Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 207; Halil İncılık, "Kırım", *DİA*, C.25, İstanbul: 2002, s. 450.

Altın Orda yönetimini ele geçiren Mamay taht üzerinde hak iddia eden Toktamış'a Kalka Muharebesi'nde yenilmiş, kaçıp Kefe şehrine sığınmıştır. Toktamış Han ve Timur arasında 1391-1395 yılları arasında meydana gelen savaşlarda Toktamış yenilmiş ve Kefe'ye kaçmıştır. Toktamış Han Kefe şehrinde güçlenerek Timur'a karşı mücadeleye hazırlanırken Altın Orda soyundan gelen Kutluk Timur'un saldırısına maruz kalmıştır. Kutluk Timur'a yenilen Toktamış Litvanya'ya sığınmıştır.⁵³⁴ Öte yandan Timur ve Toktamış arasında yaşanan mücadele esnasında Hacı Giray'ın dedesi⁵³⁵ olan Taş-Timur durumdan istifade ederek 1392 yılında Kırım'da hanlığını ilan etmiştir.⁵³⁶ Fakat paranın bir yüzünde kendi adı bir yüzünde Toktamış Han'ın adının yer alması, Taş Timur'un Toktamış'a bağlı olduğunu göstermiştir. 1397-1400 yılları arasında Altın Orda tahtına Emir Edigü'nün yardımcılarıyla Timur Kutluk Han çıkmıştır. Taş Timur'un oğlu Devlet Berdi Saray şehrinde tahta çıkmak için mücadele verdi ise de başarısız olmuştur.⁵³⁷ Emir Edigü 1419 yılında Toktamış Han'ın oğlu Kadir Berdi tarafından öldürülünce, Altın Orda tahtı Uluğ Muhammed'in kontrolüne geçmiştir. Bu süreç 1437'ye kadar devam etmiştir.⁵³⁸

Uluğ Muhammed Han'ın Altın Orda tahtına hâkim olduğu Osmanlı Sultanı II. Murad'a 1428'de göndermiş olduğu bitikte de görülmektedir. Uluğ Muhammed, bitiğinde Altın Orda hanları ile Osmanlı sultanları arasındaki ilişkilerin iyi olduğundan bahsetmiştir. Altın Orda Hanları ve Osmanlı Sultanları arasında hediyeler gidip gelmiştir.⁵³⁹ Uluğ Muhammed döneminde Altın Orda içerisindeki kargaşalık tam olarak bitmemiştir. Altın Orda Hanlığı için mücadele eden Uluğ Muhammed'e karşı Gıyaseddin, Seyid Ahmed ve Küçük Muhammed vardır. 1427 yılında Kırım'a gelen Devlet Berdi zamanından beri

⁵³⁴ Yücel Öztürk, "Kırım Hanlığı", **Türkler**, ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, C. 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 830.

⁵³⁵ İncik, babası olabileceğini de söylemiştir. Bkz. Halil İncik, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", **Bellekten**, C. VIII, S.30, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1944 Nisan, s. 191-192.

⁵³⁶ İncik, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", s. 191-192.

⁵³⁷ Muzaffer Ürekli, **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989, s. 106.

⁵³⁸ Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 830.

⁵³⁹ Akdes Nimet Kurat, **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlarına Ait Yarlık ve Bitikler**, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası, 1940, s. 14-15; A. Melek Özyetkin-İlyas Kemaloğlu, **Altın Orda Hanlığına Ait Resmi Yazışmalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2017, s. 23.

Kırım muhtariyet kazanmaya çalışmıştır. Kırım'ın kıymetini bilen hanlar burayı elden çıkarmamak için ellerinden geleni yapmışlardır.⁵⁴⁰

Kırım Hanlığı'nın kurucusu kabul edilen Hacı Giray, Gıyaseddin'in oğludur.⁵⁴¹ Hacı Giray İçkili Hasan'ın oğlu Uluğ Muhammed'in yakın akrabasıdır.⁵⁴² Hacı Giray Seyid Ahmed Han'ı yenerek Kırım tahtına oturmuştur. Hacı Giray sert bir Han olup kardeşlerini ve kardeşlerinin oğullarını katletmeyi düşünmüştür.⁵⁴³ Hacı Giray'ın Kırım tahtını ne zaman ele geçirdiği tam olarak bilinmese de Şirin⁵⁴⁴ kabilesi beyi Tekine Mirza'nın yardımıyla tahta geçtiği belirtilmektedir.⁵⁴⁵ Hacı Giray, Kırım Hanlığı'nın ilk Hanı olarak kabul edilmiştir. Kırım Hanlığı 1441-42 yılında kurulmuştur. Kırım Hanları da Altın Orda Hanları gibi irs yoluyla devletin başına geçmişlerdir.⁵⁴⁶ Hacı Giray Han 871/1466-67 yılında vefat etmiş, Bahçesaray'ın Salacık mahallesinde defnedilmiştir. Hacı Giray'ın ardından Nur-Devlet ve Mengli Giray arasında yaşanan taht kavgasında Mengli Giray galip gelerek Kırım Hanı olmuştur.⁵⁴⁷ Mengli Giray Kırım Hanı olmak için Fatih Sultan Mehmed'in de desteğini almıştır. Mengli Giray Kırım'ın imar edilmesi için çalışmış, her zaman Osmanlı Devleti ile ittifak halinde olmuştur.⁵⁴⁸ Mengli Giray Han döneminin çalışmamız için önemli noktaları; Gedik Ahmed Paşa tarafından Kefe'nin fethedilmesi, Kili ve Akkırman Kalelerinin alınması sırasında Mengli Giray Han'ın II. Bayezid'e yardım etmesi ve Yavuz Sultan Selim'in taht için Mengli Giray Han'dan destek alması olmuştur. Bu olaylar ayrı ayrı başlıklar halinde değerlendirilecektir.

⁵⁴⁰ Ahmed Süha Aslangiray, **Kırım Hanlığı Menşei-Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğuna Bağlanması**, İstanbul: Kırım Türk Kültür Derneği Neşriyatı, 1959, s. 30-31.

⁵⁴¹ Halim Giray, **Gülbün-ü Hânân (Kırım Hanları Tarihi) Değerlendirme-Metin-Tıpkıbasım**, yay. Haz. Alper Başer-Alper Günaydın, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları, 2013, s. 31.

⁵⁴² Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 208.

⁵⁴³ Abdülgaffar Kırımî, a.g.e., s. 114.

⁵⁴⁴ Şirinler XIV. yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Kırım'a hâkim dört kabileden birisi ve en fazla söz sahibi olanı Şirinler, diğer üç kabile Barın, Argın ve Kıpçak'tır. Bu dört grubun başlarındaki kişiler *Karaçi* sıfatıyla anılmışlardır. Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 208; Detaylı Bilgi için bkz. Maria Ivanics, "Bozkırdaki Bir Kabilenin Kökeni ve Yükselişi: Şirinler", **Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım**, ed. Yücel Öztürk, çev. Mustafa Işık, İstanbul: Çamlıca, 2015, s. 56; Şirin kabilesi Çamuç Tamgalı As Kabilesi'nden bir şube olup, Toy Hocaoğlu oğlu Toktamış Han'ın baba ve dedelerinden kalma nöker illerinden bir tanesidir. Şirin Mirzaların dağeri, Altın Hanlığı döneminde Emir Rektemür sayesinde artmıştır. Toktamış, Urus Han'dan baskın yiyince canını kurtarmak için Sir Derya'ya atlamıştır. Toktamış'ı nehirden Rektemür kurtarmıştır. Bunun üzerine Toktamış Han, Rektemür'ü devletine ortak etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Derya Derin Paşaoğlu, "Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri: Emir Rektemür ve Şirin Mirzalar", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.33, S.56, Ankara: 2014, s. 160-161.

⁵⁴⁵ Ahmet Mutlu, "I. Hacı Giray", **DİA**, S.14, İstanbul: 1996, s. 475.

⁵⁴⁶ İnalçık, "Kırım Hanlığı", s. 451.

⁵⁴⁷ Halim Giray, a.g.e., s. 33; Abdülgaffar Kırımî, a.g.e., s. 116; İnalçık, "Kırım", s. 451.

⁵⁴⁸ Ürekli, a.g.e., s. 21.

Mengli Giray'ın 1514 yılında vefat etmesi üzerine yerine I. Mehmed Giray, han olmuştur. Bu dönemde Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne karşı müstakil bir devlet olmaya çalışmıştır. I. Mehmed Giray *kalgay*⁵⁴⁹ olarak atamış olduğu kardeşi Bahadır Giray ile Moskova Knezliği üzerine akınlar yapmışlardır.⁵⁵⁰ I. Mehmed Giray Han, Kazan Hanlığı tahtının boş kalmasını fırsat bilerek kardeşi Sahib Giray'ı Kazan Hanlığı tahtına çıkarmıştır.⁵⁵¹ I. Mehmed Giray, hanlığının hâkimiyetini zirve noktaya ulaştırmış, Astrahan Seferi'nden dönerken Nogaylar⁵⁵² tarafından öldürülmüştür (1523).⁵⁵³ Mehmed Giray'ın ölümü üzerine Kırım tahtına I. Gazi Giray çıkmış fakat Şirin Mirzaların Osmanlı Devleti'ne müracaat etmeleri sonucunda azledilerek yerine I. Saâdet Giray (1524) Kırım Hanı olmuştur.⁵⁵⁴ I. Saadet Giray'ın tehlike olarak gördüğü I. Gazi Giray'ı öldürmesi üzerine İslâm Giray kardeşinin intikimini almak için harekete geçmiştir. Nogayların desteğini alan İslâm Giray ile Saâdet Giray arasında amansız bir mücadele başlamış, İslâm Giray'a yenilen Saâdet Giray İstanbul'a kaçmış, Kırım tahtına İslâm Giray oturmuştur. Fakat Osmanlı Devleti İslâm Giray'ın hanlığını pek hoş karşılamadığı için Kazan Hanı I. Sahib Giray (1532) Kırım'a Han olarak atanmıştır.⁵⁵⁵ Sahib Giray Kıpçak bozkırlarında gücünü göstermiş, yerini sağlamlaştırmıştır. Osmanlı Devleti'nin yardımıyla 1549'da Astrahan üzerine yaptığı seferden galibiyet kazanmıştır. Sahib Giray'ın Osmanlı Devleti'ne karşı üstünlük kurma çabası İstanbul'dan gönderilen Devlet Giray tarafından son bulmuştur.⁵⁵⁶ Devlet Giray Han'ın göndermiş olduğu adamlar I. Sahib Giray Han'ı

⁵⁴⁹ Yarlıklarda veya vekayinamelerde *kagalgay*, *kagalya*, *kalgay*, *kalga* olarak ifade edilen bu kelimenin Moğolca'dan geçtiği ifade edilmektedir. Kalgay, veliaht manasına gelmektedir. Kırım Hanlığı'nda ilk kez I. Mengli Giray zamanında kullanılmıştır. Mengli Giray oğlu I. Mehmed'i yerine *kalgay* olarak atamıştır. Bkz. Halil İncılık, "Kalgay", *DİA*, S. 24, İstanbul: 2002, s. 259; Paşaoğlu, "Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri: Emir Rektemür ve Şirin Mirzalar", s. 166.

⁵⁵⁰ Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 838.

⁵⁵¹ Serkan Acar, **Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2013, s. 178; Mihail Hudyakov, **Kazan Hanlığı Tarihi**, çev. Ayaz İshakî, haz. İlyas Kamalov, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2009, s. 66-67; Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 839; Halim Giray, a.g.e., s. 37.

⁵⁵² Nogaylar ile iyi ilişkiler içerisinde olan I. Mehmed Giray, hatta onlarla ittifak yaparak Moskova Knezliği'ne saldırmıştır. Fakat Kırım Hanı Astrahan Seferine çıktığı vakit Nogayları kendi idaresine almak için Gazi Giray ve Bora Giray'ı Mirzalarla birlikte onların üzerine göndermiştir. Mehmed Giray göndermiş olduğu adamlarını Nogaylara zulüm yapmalarını hususunda uyarılmış olsa da bu kişiler, Nogaylara hayli zulüm yapmışlardır. Bu olay üzerine bölgeye giden Mirzalar ve Giraylar Han aleyhine çalışmışlardır. Öte yandan savaş esnasında İçki Halkı arasından 3000 kişi kaçmış, bunu duyan Nogaylar I. Mehmed üzerine saldırmışlar onu ve Kalgay Bahadır Giray'ı öldürmüşlerdir. Bkz. Ürekli, a.g.e., s. 26; Halim Giray, a.g.e., s. 35.

⁵⁵³ İncılık, "kırım", s. 451.

⁵⁵⁴ Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 840; Halim Giray, a.g.e., s. 36.

⁵⁵⁵ Ürekli, a.g.e., s. 29-30.

⁵⁵⁶ İncılık, "kırım", s. 452.

öldürmüştür. Devlet Giray Han, Sahib Giray'ın ölüm haberini Kefe'ye giderken almıştır. Sahib Giray Han Salacık'taki Hacı Giray'ın defnedildiği yere gömülmüştür.⁵⁵⁷

I. Sahib Giray'ın 1551 yılında ölmesi üzerine Kırım tahtına I. Devlet Giray oturmuştur.⁵⁵⁸ Devlet Giray'ın hanlığının ilk yıllarında beliren Rus tehlikesi, Kırım Hanlığı'na siyasi ve askeri güç kaybettirmeye başlamıştır. Rusların Kazan Hanlığı'na saldırımları üzerine Kırım Hanı harekete geçmiş olsa da Kazan'ı Ruslardan kurtaramamıştır. Kazan'ı 1551'de alan Ruslar 1552'de Astrahan'ı da almışlardır.⁵⁵⁹ Rusların Karadeniz'e doğru yayılmaya başlamaları Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiştir. Osmanlı-Kırım ittifakı oluşturularak, Rusya üzerine 1562, 1564 ve 1565 yıllarında seferler yapılmış, Rusya yağmalanmıştır.⁵⁶⁰ Osmanlı Devleti 1569 yılında Don-Volga Kanal projesini gerçekleştirmek üzere Astrahan'a sefer düzenlemiştir. Kırım Hanlığı da bu seferde Osmanlı'nın yanında yer almıştır. Fakat sefer başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵⁶¹ I. Devlet Giray'ın ölümüne dek Rusya ile hasmâne ilişkiler devam etmiştir. Kırım Hanlığı tarafından 1574, 1575 ve 1576 yıllarında Rus bölgelerine akınlar düzenlenmiştir. I. Devlet Giray 1577 senesinde ölmüştür.⁵⁶² I. Devlet Giray'ın ölümünün ardından yerine II. Mehmed Giray geçmiştir.⁵⁶³ II. Mehmed Giray Han döneminde Kırım Hanlığı'ndaki iç düzen bozulmuş, Nogaylar Han'a karşı gelmişlerdir. Kırım Hanlığı parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Alp Giray kendisinin kalgay ilan edileceğini beklerken, II. Saâdet Giray'ın kalgay ilan edilmesi üzerine Alp Giray Kıpçak bozkırlarına kaçarak Han'ın aleyhinde bulunmuştur. Mirzalar da II. Mehmed Giray'a çephe almışlardır. III. Murad döneminde İran üzerine düzenlenen 1583 yılındaki sefere Tatar mirzaları katılmamıştır. Kırım Hanının Tatarları sefere gönderememesi üzerine Osmanlı Devleti II. İslâm Giray'ı Kırım'a han olarak göndermiştir. II. Mehmed Giray Han ise Kıpçak bozkırlarına kaçmış ve

⁵⁵⁷ **Tarih-i Sâhip Giray Hân (Historie de Sahip Giray, Khan de Criêe de 1532 â 1551, Edition Cririque, Traduction, Not et Glossaire**, haz. Özalp Gökbilgin, (Cumhuriyetin 50. Yılı Armağanı), İstanbul: 2000, s. 142-144.

⁵⁵⁸ İnalçık, "Kırım", s. 452.

⁵⁵⁹ Özalp Gökbilgin, **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu**, Ankara: 1978, s. 43; Ürekli, a.g.e., s. 44-45.

⁵⁶⁰ Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 843-844.

⁵⁶¹ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII Osmanlı Rus Münasebetleri)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011, s. 107,148.

⁵⁶² Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 843-844.

⁵⁶³ Halim Giray, a.g.e., s. 42.

kardeşi Alp Giray tarafından öldürülmüştür.⁵⁶⁴ Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirmiş olduğu Astrahan ve İran Seferleri, çalışmamızın Üçüncü Bölümü'nde daha detaylı izah edilecektir.

Öldürülen II. Mehmed Giray'ın oğlu II. Saâdet Giray, babasının intikamını almak için yanına aldığı Nogaylarla birlikte II. İslâm Giray'ı kaçırmış, Kefe önlerinde Osmanlı Devleti ile mücadele etse de Saâdet Giray başarı elde edememiştir. Kırım tahtına oturan II. İslâm Giray, ilk defa Osmanlı padişahlarının adını hutbede okutturmuştur.⁵⁶⁵ Kırım Hanı II. İslâm Giray 1588 yılında Akkirman'da ölmüştür.⁵⁶⁶ İslâm Giray'ın ölümü üzerine III. Murad tarafından Kırım tahtına han olarak II Gazi Giray atanmıştır (1588).⁵⁶⁷ Gazi Giray ülke içerisindeki karışıklıkları gidermek adına, mirza ve Nogayları itaat altına almış, Or Kapısı'na yaptığı seferlerle düzeni sağlamıştır.⁵⁶⁸ Baş düşmanı olarak gördüğü Rusya'yı mağlup etmek için Gazi Giray Han, Lehistan-Litvanya Kralı ile anlaşmış, hatta İsveç ile ittifak kurmuştur. Moskova'ya yapılan akınlar Rusları fazla tahribata uğratmamıştır. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin Avusturya-Macaristan üzerine yaptığı seferlere Gazi Giray katılmış,⁵⁶⁹ Yanık Kalesi'ni kuşatan Cigalizâde Sinan Paşa'nın yanında yer almıştır. Boğdan'ın Kırım hanzadelerine verilmesini isteyen Gazi Giray'ın bu teklifi kabul edilmemiştir. Haçova Savaşı'ndan sonra Sinan Paşa'nın isteği ile makamından azledilen Gazi Giray'ın yerine Feth Giray getirilmiş ancak üç ay sonra Gazi Giray tekrar Kırım Hanı olmuştur.⁵⁷⁰ II. Gazi Giray, Kirman Kalesi ziyaretinden dönerken 1607 yılında vefat etmiştir.⁵⁷¹

Gazi Giray'ın ölümünün ardından 1610-1635 yılları arasında Canbek Giray Han Osmanlı Padişahı'nın emriyle üç kez kırım tahtına oturmuştur. XVII. Yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti içinde devam eden karışıklıklar sonucunda Kırım'da Osmanlı nüfuzu ve otoritesi sarsılmaya başlamıştır. Diğer taraftan, Canbek Giray Han, muhalif hanzadeler Şahin Giray ve Mehmed Giray'a karşı mücadele vermiştir.⁵⁷² Canbek Giray

⁵⁶⁴ Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 244; Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 846-847.

⁵⁶⁵ İnalçık, "Kırım", s. 452.

⁵⁶⁶ Halim Giray, a.g.e., s. 45; Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 847.

⁵⁶⁷ Halil İnalçık, "Gazi Giray II", **DİA**, C. 13, İstanbul: 1996, s. 451.

⁵⁶⁸ Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 245.

⁵⁶⁹ İnalçık, "Gazi Giray II", s. 451; Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, s. 245-246.

⁵⁷⁰ İnalçık, "Gazi Giray II", s. 451.

⁵⁷¹ Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 847; Halim Giray, a.g.e., s. 45.

⁵⁷² İnalçık, "Kırım", s. 453.

Han Osmanlı ordusu ile birlikte 1617 senesinde İran Seferi'ne katılmış, 1621'de de Leh, Rus ve Kazak köylerine akınlar yapmıştır.⁵⁷³ Canbek Giray Han 1636 yılında vefat etmiş,⁵⁷⁴ onun ardından 1636'da İnalet Giray 1637'de de Bahadır Giray Kırım Hanı olmuştur. Kırım Hanlığı zayıflamaya başlamıştır. 1641 yılında IV. Mehmed Giray Kırım Hanı olarak atanmıştır. Mehmed Giray'ın Çerkezlerle zalimce davranması üzerine Osmanlı başkentine şikâyet gitmiştir. Bu olay üzerine Mehmed Giray azledilmiştir.⁵⁷⁵ Onun yerine Kırım tahtına kardeşi III. İslâm Giray 1644'de atanmıştır. III. İslâm Giray zamanında Osmanlı-Rus ve Leh ile siyasi ilişkilerde gelişmeler olmuş, Kırım Hanı Lehistan ve Moskova'ya karşı önemli siyasi ve askeri başarılar kazanmıştır.⁵⁷⁶ 1654 yılında İslâm Giray'ın ölmesi üzerine yerine önce IV. Mehmed Giray ardından Adil Giray geçmiştir.⁵⁷⁷ 1670 yılında Kırım Hanı olan I. Selim Giray,⁵⁷⁸ Sultan IV. Mehmed ile Kamanıçe Seferi'ne katılmıştır. Selim Giray döneminde Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti arasındaki bağlar daha da güçlenmiştir.⁵⁷⁹ Selim Giray Ruslara karşı mücadele vermiş, Osmanlı Devleti'ni her daim memnun etmiş, Kırım'ın mevcut durumunu muhafaza etmeyi başarmıştır.⁵⁸⁰ Selim Giray'ın oğlu Kaplan Giray Kırım Hanı olmuş fakat kısa süre içerisinde azledilmiş yerine Kara Devlet Giray getirilmiştir. Kara Devlet Giray'ın, I. Selim Giray soyundan gelmemesi üzerine Şirin mirzalar hanlık görevinin Selim Giray'ın oğlu III. Saâdet Giray'a verilmesini istemişlerdir. 1716 yılında III. Saâdet Giray Kırım Hanı olmuştur.⁵⁸¹ III. Saâdet Giray'ın ardından Kırım tahtına önce 1724'te II. Mengli Giray, ardından 1734'te I. Kaplan Giray (ikinci kez) oturmuştur.⁵⁸² Ruslar 1766 senesinde Kırım'a saldırmışlar, Kırım'ı baştanbaşa yakmışlardır. Bu esnada I. Kaplan Giray Kafkasya Seferi'ndedir.⁵⁸³ Kaplan Giray bu durum karşısında azledilmiştir. 1736 senesinde Feth Giray, 1737'de tekrar II. Mengli Giray Kırım Hanı olmuştur. 1739 senesinde Mengli Giray'ın vefat etmesi üzerine yerine II. Selamet Giray Han tayin edilmiştir. Selamet Giray'ın azledilmesinden sonra II. Selim Giray tahta geçmiştir (1743). Osmanlı-İran

⁵⁷³ Erşahin Ahmet Ayhün, **Kırım Hânlığı ve Çöküş Sebepleri**, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014, s. 101-102.

⁵⁷⁴ Halim Giray, a.g.e., s. 55.

⁵⁷⁵ Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 851-852.

⁵⁷⁶ Halil İnalçık, "İslâm Giray III", **DİA**, C. 23, İstanbul: 2001, s. 46-47; A. A. Novoselyskiy, **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**, terc. Kemal Ortaylı, yay. haz. Erhan Afyoncu-İlyas Kamalov, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 369.

⁵⁷⁷ Halim Giray, a.g.e., s. 63-65.

⁵⁷⁸ Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 855.

⁵⁷⁹ Ayhün, a.g.e., s. 90.

⁵⁸⁰ Fisher, a.g.e., s. 73.

⁵⁸¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s. 130.

⁵⁸² Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 860-861.

⁵⁸³ Kireççi-Tazcan, a.g.e., s. 27.

Savaşları (1746) Selim Giray dönemine denk gelmiştir. 1748’de vefat eden II. Selim Giray’ın yerine I. Aslan Giray atanmıştır. I. Aslan Giray’dan sonra sırasıyla Kırım tahtına 1756’da Halim Giray, 1758’te Kırım Giray, 1764’te III. Selim Giray, 1767’de Aslan Giray (ikinci kez), yine aynı yıl Maksud Giray, 1768’de Kırım Giray (ikinci kez), 1769’da III. Devlet Giray, 1770’de II. Kaplan Giray, tekrar III Selim Giray oturmuştur.⁵⁸⁴ 1771’de Kırım’ın Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine, Kırım Hanı III. Selim Giray İstanbul’a kaçarak canını zor kurtarmıştır. Selim Giray’ın yerine Maksud Giray seçilse de hanlığı kabul görmemiş, yerine II. Sahib Giray Han seçilmiştir. Osmanlı-Rusya arasında 1768-1774 yılları arasındaki savaş Kırım Hanlığı’na da büyük kayıplar yaşatmıştır.⁵⁸⁵ 21 Temmuz 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması⁵⁸⁶ ile Kırım Hanlığı tam bağımsız olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti Kırım’ın bağımsızlığını kabul etmekte zorlanmıştır.⁵⁸⁷ Kırım Hanlığı bağımsız olsa da Şahin Giray döneminde 1776-1777’de tekrar Rus işgaline maruz kalmıştır.⁵⁸⁸ 1779 yılında imzalanan Aynalı Kavak Tenkihnamesi ile Ruslar denizlerde ezici bir üstünlük elde etmiştir.⁵⁸⁹ Öte yandan Kırım’ın kazanmış olduğu bağımsızlık kısa sürmüş, Ruslar tarafından 1783 yılında ilhak edilmiştir. Ruslar ele geçirdikleri Kırım topraklarına Rus, Kazak ve Alman nüfusunu yerleştirerek Tatarları göçe zorlamıştır.⁵⁹⁰

3.3. Osmanlı Tarih Yazıcılarına Göre Kefe’nin Fethi Öncesinde Kırım Hanlığı

Coğrafi konumu ve ticari potansiyelinden ötürü Kefe her daim ön planda olmuştur. Henüz Kırım Hanlığı Osmanlı hâkimiyetine girmemişken, Kefe’nin Balkanlara geçiş için bir güzergâh olarak kullanıldığını görüyoruz.

Bir diğer husus, Kırım’ın ilmi hayatının iyi olmasına rağmen mevcut düzenin bozulmasıyla zor duruma düşen ulemaların Anadolu’ya sığınmış olmasıdır. Osmanlı

⁵⁸⁴ Öztürk, “Kırım Hanlığı”, s. 862-864; Halim Giray, a.g.e., s. 85-100.

⁵⁸⁵ İnalçık, “Kırım”, s. 453.

⁵⁸⁶ Osmanlı-Rusya arasında imzalanan antlaşma hakkında daha fazla bilgi için bkz. Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *DİA*, C. 26, İstanbul: 2002.

⁵⁸⁷ Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması**, (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2006, s. 112, 138. Bkz. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri** (1799-1919), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 24-40.

⁵⁸⁸ Fisher, a.g.e., s. 92-93.

⁵⁸⁹ Köse, a.g.e., s. 176-180.

⁵⁹⁰ Alper Başer, “Kırım’da Rus Kolonizasyonu”, **Karadeniz Araştırmaları**, C. 6, S. 24, Ankara: Kış 2010, s. 29-30.

müelliflerinden Gelibolulu Mustafa Ali ve Hoca Sa'dü'd-dîn Kırım Hanlığı'ndaki ilmî sınıfa mensup kişilerden ve Kırım'daki yazılı eserlerden bahsetmişlerdir. Kırım'ın yerli kaynaklarından *Tarih-i Said Giray* da bu alanda öne çıkan eserlerdendir.⁵⁹¹ Kırım ulemaları Osmanlı geleneğini devam ettirmişlerdir. Bilgi ve beceri açısından üstün olan ulemalar bölgede yer alan Nogayları da eğitmişlerdir. Özellikle Kefe ve Bahçesaray gibi öne çıkan şehirlerde Osmanlının ilmî kültürü görülmektedir.⁵⁹²

Oruç Beğ: Müellif sadece Kefe'nin bir güzergâh olarak kullanıldığını göstermiştir. Şeyh Bedreddin Samsun'da gemi ile Kefe'ye geçmiş, ordanda Eflâk'a hareket etmiştir.⁵⁹³

Behiştî Ahmed Sinan Çelebi: Müellif, Şeyh Bedreddin'in Balkanlara ulaşmak için Kefe'yi kullandığını vurgulamıştır. Şeyh Bedreddin kazasker iken, Börklüce Mustafa onun kethüdası olarak görev yapmıştır. Börklüce Mustafa, şeyhinden ayrılarak Aydın ilinde etrafına müritler toplamıştır. Şeyh Bedreddin'i memleketten kovmuşlardır. Şeyh Bedreddin Kastomunu'ya varmış, oradanda Kefe'ye geçmiş, Kefe'den de Eflâk'a geçmiştir.⁵⁹⁴

Gelibolulu Mustafa Ali: Müellif, Kefe'nin Balkanlara geçiş için kullanılmasının yanı sıra Kırım'ın ulema sınıfından, eğitiminden ve yazılı eserlerinden bahsetmiştir. Şeyh Bedreddin İznik'te olduğu esnada müridi Börklüce Mustafa'nın ortaya çıktığını duymuş, önce İsfendiyar Bey'in yanına gitmiş oradan da Rumeli'ye geçmiştir. Şeyh Bedreddin Kefe şehrinden dolaşarak Dobruca'ya geçmiştir.⁵⁹⁵

Kırım Hanlığı çatısında yaşayan bazı ilim adamları, âlimler Osmanlı topraklarına göçmüştür. Bunlardan biri Mevlânâ Şerefeddin bin Kemâl Kırımı'dır. Mevlânâ Şerefeddin, Kırım şehri yıkılıp harap olunca Anadolu'ya gelmiştir. Bir diğeri Mevlâna Seyyid Ahmed bin 'Abdullah Kırımı'dır. Sultan II. Murad devrinde Merzifon'da müderrislik yapmış, asıl Fatih Sultan Mehmed devrinde yetişmiştir. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'dan Edirne'ye

⁵⁹¹ Derya Derin Paşaoğlu, "Kırım Yerli Kaynaklarına Göre VIII. Yüzyılda Kırım Hanlığı'nda Meşayih Makamı", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, C. 10, S. 20, Trabzon: 2016, s. 90-91.

⁵⁹² Derya Derin Paşaoğlu, "Tarih-i Said Giray'a Göre 18. Yüzyıl Kırım Hanlığı'nda Nogay Uleması", **Kırında İslâmî Eğitim: Tarihi, Geçmişi ve Gelişim Yolları Konferansı**, (Zincirli Medresesi'nin 515. Yılı ve Kurucusu Mengli Giray Han'ın Vefatının 500. Yılı Münasebetiyle Düzenlenen) Simferepol (Akmescit): 2016, s. 106.

⁵⁹³ **Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]**, s. 49.

⁵⁹⁴ Behiştî Sinan Çelebi, a.g.e., s. 118.

⁵⁹⁵ Gelibolulu Mustafa'Âli Efendi, a.g.e., s. 300.

gittiğinde Monla Seyyid Ahmed Kırımî'ye, “*Kırım ne çeşit bir memlekettir?*” Diye sormuştur. Monla Kırımî, Kırım'ın fetva yetkisi verecek 600 uleması, 300 yazılı eseri olduğunu belirtmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nde kötü niyetli bir vezir bunlara musallat olduktan sonra Kırım'ın ulema sınıfı dağılmıştır. Padişah bu olaylardan dolayı Vezir Mahmud Paşa'yı⁵⁹⁶ suçlamıştır.⁵⁹⁷

Sultan II. Bayezid'in oğlu Şehzade Mehmed⁵⁹⁸ Kefe sancak beyi olduğu vakit, emrinde çalışan Defterdar Zihnî, Beytü'l-mal'ın kendisine ısmarlandığını düşünerek hayal dünyasında yaşamış bir kişidir.⁵⁹⁹

Hoca Sa'dü'd-dîn: Müellif, Kefe ve Kırım'ın kuzey ülkelerine ulaşmak için ne kadar önem arz ettiğini vurgulayarak, stratejik önemlerinin altını çizmiştir. Bir diğer mesele, Kırım'ın ilim hayatının bozulmasından sonra ulema sınıfı Osmanlı topraklarına sığınmıştır. I. Murad devrinde alınan Gelibolu güzelliklerle dolu bir hisar olup Frenk ve Rum ülkelerinin geçit yeridir. Kefe, Kırım, Rus ve diğer kuzey ülkelerinden gelen gemilerin geçtiği anahtar değerinde kilit noktasıdır.⁶⁰⁰

II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemi ulemasından Mevlânâ Şerefeddin bin Kemâl Kırımî'dir, yurdunda bütün bilgileri özellikle din bilgilerini öğrenmiştir. Memleketinde müderrislik edip dersler vermiş, bilimsel yazılar yazmış, yeni görüşler ortaya koymuştur. Şerefeddin, Kırım'daki yönetimde sarsıntıların yaşanması sonucunda Anadolu'ya gelmiştir. Sultan II. Murad hazretleri ona hazineden maaş sağlamıştır. Kırımlı Abdullah oğlu Molla Ahmed, Şerefeddin Efendi'nin öğrencisidir. II. Murad döneminde Merzifon'da müderrislik yapmıştır. Fatih Sultan Mehmed bir gün Kırımlı Molla Ahmed'e bir soru yöneltmiştir. “*Duyuyoruz ki Kırım pek bakımlı bir ülke, bilgeleri, bilginleri çokmuş, ermişleri ise sayılamayacak derecede imiş, 600 müftü ve 300 kadar yazar ülkede bilimi yaymakla uğraşmaktaymışlar. Bu söylenenler doğru mudur?*” Diye sormuştur. Molla Kırımî bu soruya, “*biz o düzenin sonuna yetiştik ve ondan kalanı gördük şeklinde*”

⁵⁹⁶ Fatih sultan Mehmed döneminde Vezir-i âzam'dır. Detaylı bilgi için bkz. Şehabeddin Tekindağ, “Mahmed Paşa”, **DİA**, C. 27, İstanbul: 2003, s. 376. Müellif Kırım'ın harap edilmesi konusunda Vezir Mahmud Paşa'nın suçlandığı bilgisini verse de, bu konularda başka kaynaklarda ve tetkik eserlerde bilgi yoktur.

⁵⁹⁷ Gelibolulu Mustafa'Âli Efendi, a.g.e., s. 377.

⁵⁹⁸ 1504 yılına kadar Kefe sancak beyliği yapmıştır. Bkz. Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe**, s. 196.

⁵⁹⁹ Gelibolulu Mustafa'Âli Efendi, a.g.e., s.1024.

⁶⁰⁰ Hoca Sadettin Efendi, **Tâcü't-Tevarih 1**, s. 93.

cevap vermiştir.⁶⁰¹ Kırım'daki ilmi vaziyetin bozulması, ulema sınıfı mensuplarının Anadolu'ya göçmesine sebep olmuştur. Gelibolulu Mustafa Ali ve Hoca Sa'dü'd-dîn Kırım'ın ilmi vaziyetiyle ilgili verdikleri bilgiler ortaktır. İki müellif birbirinin çağdaşı olmasından dolayı aynı kaynaktan beslenmiş oldukları ihtimali yüksektir.

3.4. Fatih Sultan Mehmed Devrinde Kefe'nin Fethi ve Kırım'ın Osmanlı Devleti'ne Bağlanması

Osmanlı kuvvetleri, Kırım'a 1475'ten önce 1454 senesinde Hacı Giray'ın yardım çağrısı üzerine gitmiştir. Altın Orda Devleti çöküntü içerisinde olup, Cenevizliler ile mücadele etmektedir. Kırım Hanı Hacı Giray, Cenevizlilere karşı harekete geçmek için Fatih Sultan Mehmed'den yardım istemiş ve anlaşmışlardır. Kefe'nin alınması halinde şehir Hacı Giray Han'a kalacak, Osmanlı askerleri taşınması mümkün ganimetleri alıp gemilerle taşıyacaklardı. İstanbul'un fethinden bir yıl sonra Osmanlı ordusu 56 parçadan oluşan gemilerle Akkırman'a hücum etmiş, güçlü bir savunma ile karşılaştıkları Akkırman'dan Karadeniz sahillerine giderek Sivastopol'u almışlardır. 11 Temmuz 1454'de Osmanlı ordusu Kefe önlerine gelmiş, Kırım Hanı da 6000 kişilik süvari ordusuyla bölgeye gelmiştir. Osmanlı ve Kırım ordusu kaleyi almak için kendilerinde yeterli gücü bulamadıklarından Cenevizlileri tehdit etmişlerdir. Cenevizliler, Osmanlı Devleti'ne 600 somni vergi ödemeyi kabul etmiştir. Cenevizlilerle görüşmeler İstanbul'da da devam etmiştir. Cenevizliler, Osmanlı Devleti'ne 300 altın ve Kırım Hanlığına'da vergi vermek şartıyla barış yapmıştır.⁶⁰²

Diğer taraftan, İstanbul'un fethi (1453) ile Cenevizlilerin durumu sıkıntıya girmiş, anavatanları ile bağlantıları Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçmiştir. Kefe'nin alınması Osmanlı Devleti'ne ticari açıdan faydalar sağlayacağı gibi siyasi açıdan da Boğdan ve onu himaye eden Lehistan'a gözdağı verme olanağı sağlayacaktır.⁶⁰³ Ayrıca Cenevizliler Boğazlar üzerinden yürüttükleri ticaretlerini artık Boğdan-Leh-Macaristan üzerinden

⁶⁰¹ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih V**, haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür bakanlığı Yayınları, 1979, s. 67-68.

⁶⁰² İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", s.185, 195, 198; Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe**, s. 58-60; Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 2, çev. Nilüfer Epeçeli, çev. kont. Kemal Beydilli, İstanbul: Yeditepe, 2009, s. 58-59.

⁶⁰³ Selâhattin Tansel, **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014, s. 273, 276.

yürütmüşlerdir.⁶⁰⁴ Bu tarihlerde Hacı Giray'ın oğulları Mengli Giray ve Nur-Devlet Giray taht için mücadele vermektedir. Hanlık makamı için bazen Nur-Devlet Giray bazen Mengli Giray söz sahibi olmuş, yeri geldiğinde her ikisi de Kırım'da ayrı ayrı hüküm sürmüştür. Mengli Giray, Kırım tahtını ele geçirdiği yıllarda Kefe'de kendisini temsil etmekte olan Eminek Mirza'yı⁶⁰⁵ azletmiştir. Bu azlin sebepleri arasında Eminek Mirza'nın Fatih Sultan Mehmed ile anlaşmış olması ilk sırada gelmiştir. Fatih Sultan Mehmed Trabzon'u fethettiği (1461) esnada buradan kaçıp Kefe'ye sığınan birkaç kişiyi geri istemiş, elçi göndermiştir. Osmanlının elçisi Eminek Mirza ile anlaşma yaparak onu sultanın tarafına çekmiş, bu durumdan haberdar olan Cenevizliler Eminek Mirza'yı öldürmek istemişlerdir.⁶⁰⁶ Eminek Mirza'nın azledilmesinin ardından yerine Sartak isimli biri tayin edilmiştir, Tatar ileri gelenleri Eminek Mirza'nın etrafında toplanmıştır. Eminek Mirza Kefe ve civarını vurmaya başlamış bir taraftan da Mengli Giray ile çarpışmıştır. Mengli Giray bulunduğu yerin müdafaasından mahrum kalarak 1.500 kişiden oluşan süvari birlikleri ile Cenevizlilere sığınmak zorunda kalmıştır.⁶⁰⁷ Fatih Sultan Mehmed daha önce yapılan anlaşmaya Cenevizlilerin anlaşmaya uymadıklarını bahane ederek Kefe'yi almak için harekete geçmiştir.⁶⁰⁸ Öte yandan Fatih'in kendisini Karadeniz sahillerinde ve Boğazlar üzerinde emniyete almış olması işini kolaylaştırmıştır. Kefe'nin alınması için hazırlıklar başlamış ve Gedik Ahmed Paşa görevlendirilmiştir. Mayıs 1475'te Vezir-i âzam Gedik Ahmed Paşa önderliğinde 70.000⁶⁰⁹ asker ve büyük-küçük 300⁶¹⁰ parça donanma hazırlanmıştır.⁶¹¹ F. Kırzioğlu, Ceneviz kaynaklarına göre, donanmanın 180 tane kadirga, 170 yük gemisi, 120 at gemisinden oluştuğunu belirtmiştir.⁶¹² Gedik Ahmed Paşa önderliğindeki ordu Haziran'da 40.000 kişilik bir kuvvetin karaya çıktığını, üç günlük bir muhasaradan sonra şehrin teslim olduğunu söylemiştir. Osmanlı askerleri kaleye girmiş ve

⁶⁰⁴ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe**, s. 59.

⁶⁰⁵ Karaçi beylerinden Rektemür'ün torunu, Tekene'nin oğludur. Kırım'ın Osmanlı himayesine geçmesi konusunda aktif rol oynamıştır. Bkz. Paşaoğlu, "Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri: Emir Rektemür ve Şirin Mirzalar", s. 170.

⁶⁰⁶ Tansel, a.g.e., s. 276. Müellif bahsi geçen kısmı Vesikalardan hazırlamıştır.

⁶⁰⁷ İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", s. 204-205; Tansel, a.g.e., s. 277.

⁶⁰⁸ Tansel, a.g.e., s. 277.

⁶⁰⁹ Tansel, 300.000'e yakın askerin (Vesikalara göre) Kefe'ye çıktığını söylemektedir. Bkz. Tansel, a.g.e., s. 277.

⁶¹⁰ Donanma 350 parçadan oluşmaktadır. Bkz. Tansel, a.g.e., s. 277.

⁶¹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.127-129.

⁶¹² Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 57.

pek çok ganimet elde etmiştir.⁶¹³ İnalçık, Kefe'nin kuşatılması esnasında Tatarların büyük bir kısmının Eminek Mirza kumandasında Türklerle birleşmiş olduklarını söylemektedir.⁶¹⁴ Osmanlı donanması, Kefe Kalesi'ni aldıktan sonra, Azak Kalesi'ni barış yolu ile almıştır. Kırım Yarımadası'nın güneyinde bulunan Menkub Kalesi hile yoluyla alınmış, Kırım hanlarından Mengli Giray⁶¹⁵ ve Cenevizliler arasında esir alınmıştır. Cenevizlilerin gençlerinden 1.500 tanesi yeniçeri ocağına alınmıştır. Mengli Giray ise namaz kılmak için müsaade istediğinde onun Kırım hanzâdelerinden olduğu anlaşılacak şekilde affedilmiştir.⁶¹⁶ Kefe'nin alınması ile Kırım Hanlığı Osmanlı hâkimiyetine girmiş,⁶¹⁷ Kırım Hanlığı, Saray şehrinde oturmakta olan Altın Orda hanlarına, Kazan Hanlarına ve Hacı Tarhan (Astrahan) Hanlığı'na karşı güçlü duruma gelmiştir. Moskova Çarlığı daha önce Altın Orda Hanlığı'na haraç verirken şimdi Kırım Hanlığı'na haraç vermeye başlamıştır. Cengiz neslinin Osmanlı tabiliğine girişi Osmanlı Devleti'ni diğer müslümanların gözünde yüceltmıştır.⁶¹⁸

Mengli Giray Han Kırım tahtına sağlam bir şekilde 1478 yılından sonra oturmuştur. Moskova Knezi III. Ivan, Mengli Giray'ın tahta oturmasından dolayı elçi göndererek tebrik etmiştir. Altın-Orda Hanı Seyyid Ahmed Han Moskova knezi ile savaştığı sırada Mengli Giray Han III. Ivan ile anlaşarak Altın Orda'ya karşı mücadele etmiştir. Mengli Giray

⁶¹³ Baron Joseph Von Hammer Purgstall, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 2, yay. haz. Mümin Çevik, İstanbul: 2010, s. 402; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s. 127-129.

⁶¹⁴ İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi" s. 206.

⁶¹⁵ Gedik Ahmed Paşa Kefe ve Menkub Kalesi'ni fethettikten sonra Mengli Giray Han'ı esirlerin yanında götürerek İstanbul'da Rumeli Hisarı'nda zindana atmıştır. Mengli Giray iki kere secdeye varmıştır. Eminek Mirza, Fatih Sultan Mehmed'ten Mengli Giray'ın Kırım Hanı olması için istemiştir. Joseph Von Hammer-Purgstall, **Kırım Hanlığı Tarihi**, çev. Seyfi Say, İstanbul: İnsan Yayınları, 2013, s. 33-34.

⁶¹⁶ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s. 127-129; Hammer Purgstall, a.g.e., s. 402-403.

⁶¹⁷ Gaziler 19 Mayıs 1475 tarihinde İstanbul'dan hareket etmişler, 31 Mayıs'ta Kefe'ye varmışlar ve 1 Haziran'da Kefe'de menzillenerek ikinci gün kuşatmaya başlamışlardır. Eminek Mirza da Osmanlı Devleti'nin yanında yer alarak Kefe şehrini bir taraftan kuşatmıştır. Mengli Giray Han başkent Kırk Yer'e gönderilmiştir. 4 Haziran günü Kefe'nin eski surları yıkılmış ve top ateşleri şiddetlendiğinden ötürü koruyucular aman dilemişlerdir. Osmanlı askerleri tarafından 6 Haziran 1475'te Kefe teslim alınmıştır. Bu tarihte Kefe'de 8.000 ev ve 70.000 nüfus bulunmaktadır. Kefe'de yaşayan yabancılar Eflak, Rus, Polonez, Gürcü ve Çerkez'dir. Gaziler buradan 250.000 duka altın elde etmiş, askerler tarafından Yahudiler, Cenevizliler, Ermeniler ve Rumlar haraca bağlanmışlardır. Kefe şehrinden sonra Suğdak şehri de düşmüştür. Kefe'nin alınması ile çevresindeki bölgeler de itaat altına alınmıştır. Osmanlı Devletine karşı sadece Cenevizliler değil Kırımlılar da karşı koyduğu için Kefe'den alınan 40.000 esirin arasında Müslüman Tatarlar da bulunmaktadır. Cenevizlilerin Fethle ilgili verdikleri bilgilerde en dikkat çeken donanma sayısıdır. Osmanlı Kaynaklarının hiçbiri bu kadar fazla miktarda donanma sayısı vermemektedir. Ayrıca orijinal sayılabilecek diğer bilgiler şehirdeki hane ve halk sayısı ile nüfusu oluşturan milletlerin çeşitliliğidir. Ceneviz kaynakları alınan esirler arasında Mengli Giray Han'ı göstermemektedir. Bkz. Kırzioğlu, a.g.e., s. 57-58.

⁶¹⁸ Ürekli, a.g.e., s. 17-18.

Han'ın bitiğinin vermiş olduğu bir diğeri bilgi de Kefe'de kâfirlerin olmasının yanında Müslüman Tatarlarında olduğudur.⁶¹⁹ 1478 yılından sonra Kırım tahtına oturan Mengli Giray Han ile birlikte, Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığı arasındaki ilişkileri düzenleyen anlaşmalara varılmıştır. Osmanlı Devleti siyasi düzenin oluşmasında hanların seçiminde rol oynasalar bile genel olarak mirzaların seçmiş olduğu hanı onaylamışlardır.⁶²⁰ Kırım hanları Cengiz soyundan gelip, Osmanlı Devleti'ne askeri hizmetlerde buldukları için mali ve sosyal mükâfatlar almışlardır. Hanlar Kırım tahtına çıkınca para yardımı, Rumeli ve Anadolu topraklarından bağışlar, *sekban* adı verilen özel muhafız kıtaları, Osmanlı ordusu ile seferlere katıldıkları zaman para yardımı almışlardır. Osmanlı Devleti, Kırım hanlarının Moskova ve Polonya'dan vergi almalarına da yardım etmiştir. Kefe Eyaleti'nin sınırları doğrudan Osmanlı himayesinde olmuştur. Kırım hanları bozkır haklarından vazgeçmemişlerdir.⁶²¹ Osmanlı Devleti gerekli gördüğü zaman Kırım Hanlığı'na yardım etmiştir. Osmanlı sultanları özellikle Nogay, Rus ve Çerkezler üzerine yapılan seferlerde Kırım hanlarının ihtiyaçları doğrultusunda asker ve silah yardımı yapmışlardır. Kırım hanları, Osmanlı Devleti sayesinde kendini güvende hissetmiştir. I. Sahib Giray Han döneminde askeri destek daha da artmıştır. Kefe Sancağı doğrudan merkeze bağlı olduğu için, Kırım Hanlığı ile Çerkez-Rus savaşlarında, saldırılardan Azak ve Taman'ı korumuş, Kırım Hanlığı'nın Çerkez ve Noyanlar üzerine yapmış olduğu seferlere destek vermiştir.⁶²²

Osmanlı Devleti'nin Kırım Hanlığı'nı kontrolünde tutması için Kefe Sancağı önemli bir noktadır. Kırım hanzadelerinden birisinin İstanbul'da rehin⁶²³ olarak tutulması Osmanlı Devleti'nin işini kolaylaştırmıştır. Kırım Hanları arasında herhangi bir isyan çıktığı zaman hanların sığınacağı kale veya surlar padişah tarafından yıktırılmış yahut yıkılmaya terk edilmiştir. Kırım Hanlığı'nın kontrolü için önemli bir husus, kabile aristokrasisinin, Osmanlı'nın siyasi menfaatleri doğrultusunda hareket etmesini sağlamak olmuştur.⁶²⁴

⁶¹⁹ Kurat, **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlıklarına Ait Yarlık ve Bitikler**, s. 98-100.

⁶²⁰ Fisher, a.g.e., s. 26-27.

⁶²¹ Fisher, a.g.e., s. 28-29.

⁶²² Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe**, s. 76-77.

⁶²³ Kırım hanzadeleri nin İstanbul'da rehin olarak tutulduklarının bir örneği; Mengli Giray'ın oğlu Saâdet Giray Kırım tahtına han olarak geçtiği vakit, Mengli Giray'ın diğeri oğlu Sahip Giray rehin olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bkz. Abdülğaffar Kırımî, a.g.e., s. 117; Paşaoğlu, "Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri: Emir Rektemür ve Şirin Mirzalar", s. 165.

⁶²⁴ Öztürk, **Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe**, s. 76-79.

Osmanlı Devleti ve Kırım arasındaki siyasi ve askeri ilişkilerin yanı sıra ticari ve mali ilişkilerde vardır. Kefe'nin alınmasından önce Osmanlı Devleti Cenevizliler ile ticari işler yapmıştır. Kırım'dan Sinop, Samsun ve Bursa'ya kölelerin geldiğine dair bilgiler vardır. Ayrıca Karadeniz'in güney sahillerine Kefe'den köleler getirilmiştir.⁶²⁵ Cenevizliler döneminde Rusya, baharat, ipek gibi doğu mallarını ve Ege'nin şarabını Kefe şehri aracılığı ile almıştır. Kuzey bölgesinden güneye civa, kürk ve keten gibi mallar ihraç edilmiştir. Osmanlı Devleti ile Cenevizler arasında buğday, şarap, şap, gibi malzemelerle ticaret devam etmiştir. Moskof Knezi III. İvan, Azak ve Kefe'deki Osmanlı makamlarına başvurarak sultan ile dostane ilişkiler kurmak istediğini belirtmiştir. 1492 senesinde Sultan II. Bayezid, III. İvan'ın mektubuna olumlu yanıt vererek isteklerini kabul etmiştir. Rus knezinin hazinesine ticaretten büyük paralar girmiş ve kürk ticaretini kendisi yaparak mali ve siyasi büyük çıkarlar sağlamıştır. Kırımlılar ise düşman topraklarına sürekli akınlar yaparak esirler toplayıp, eskiden Cenevizlilerin yapmış olduğu esir ticareti işini ele almışlardır.⁶²⁶

Osmanlı Devleti, Kefe şehrinin yanı sıra Kefe'nin idari birimleri olan Suğdak, Kerç, Azak, Taman ve Menkub'u da almıştır. Kırım Hanlığı'nın batısından başlayarak Sarıkirman, İnkerman, Mangup, Şuma Demirci, Uluügen, Üsküt, Üzen, Arpadi, Ayayorin Taşlı, Soğuksu ve Otuzlar köylerinden Sarıgöl'e uzanan hat Osmanlı-Kırım sınırı olarak belirlenmiş ve Kefe Sancağı oluşturulmuştur.⁶²⁷

3.5. XV. ve XVI. Yüzyıl Tarih Yazıcılarına Göre Kefe'nin Fethi

Fatih Sultan Mehmed'in Kefe'yi fethetmesi için vazifelendirdiği kişinin Gedik Ahmed Paşa olduğu tüm Osmanlı kaynaklarında ortaktır. Bu vazife için Gedik Ahmed Paşa'nın 300 parça donanma hazırlattığını Aşıkpaşazâde, Oruç Beğ, Neşrî, Hadîdî, Gelibolulu Mustafa Ali, Rüstem Paşa ve Hoca Sa'dü'd-dîn kaydetmiştir. Kemalpaşazâde, top gemisi, kadirga, tekne ve büyük gemilerden oluşan 100 parça donanmanın oluşturulduğunu belirtmiş, Behiştî Sinan Çelebi ve İdris-i Bidlisi'nin eserlerinde

⁶²⁵ Kate Fleet, **Erken Osmanlı Döneminde Türk-Ceneviz İlişkileri**, çev. Özkan Akpınar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, s. 42.

⁶²⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı Kırım Rus Dostluk Dönemi", **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 25-27.

⁶²⁷ Ömer Bıyık, **Kırım'ın İdari ve Sosyo Ekonomik Tarihi (1600-1774)**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012, s. 34-35.

donanmanın 200 parçadan oluştuğu kaydedilmiştir. Tursun Bey, donanmanın sayısını vermese de “denizlerin üstündeki kadırgaları görenler sanki dağlar yürüyor sanırdı.” cümlesi ile donanmanın büyüklüğüne dikkat çekmiştir. Osmanlı ordusundaki asker miktarını 10.000 azap ve 4.000 yeniçeriden oluştuğunu Oruç Beğ söylerken, *Anonim Tevârih*'i *Âl-i Osman*'da 1.000 azap, 1.000 asker ve 1.000 yeniçerinin savaşa katıldığı bilgisi vardır. Aşıkpaşazâde ise 70.000 İslâm askerinin savaşa katıldığını söylemiştir. Rüstem Paşa gemide 1.000 kişinin olduğundan bahsetmektedir. Kefe Kalesi'nin alınmasıyla ilgili verilen tarihler arasında Karamâni Mehmed Paşa ve Tursun Bey 879/1474-1475 tarihini verirken Kefe'nin alınması hususunda bahsi geçen diğer tüm kaynaklarda verilen tarihler 880/1475-1476 senesidir.

Gedik Ahmed Paşa'nın Menkub Kalesi'ni kuşatıp alamadığı, kaleye adam bırakarak pusuya yattığı hemen hemen tüm tarih yazıcılarına göre ortaktır. Kemalpaşazâde, *Menkub Kalesi'ni Zağarcı Yakup Bey'in* aldığını söylemiştir. Behiştî Ahmed Sinan Çelebi *Azak Kalesi'nin Koca-ili beyi* tarafından alındığını yazmıştır. Gelibolulu Mustafa Ali ve Hoca Sa'dü'd-dîn, Koca-İli Sancağı beyinin “*Azak Nehri kenarında bulunan Mota Kalesi'nin alınması için görevlendirildiğini*” ifade etmişlerdir.

Kefe şehrinin alınmasının ardından pek çok ganimet ve esir İstanbul'a gönderilmiştir. Fakat Kırım hanzadelerinden Mengli Giray'ın İstanbul'a gönderilen esirler arasında yer aldığı sadece Mustafa Cenabî Efendi tarafından kaydedilmiştir. Kemalpaşazâde, Kırım hanzadelerinden Mehmed Giray ve Yağmurca Han'ın esir edildiğini söylerken, Hoca Sa'dü'd-dîn Efendi sadece Mehmed Giray'ın İstanbul'da kulede hapsedildiğini belirtmiştir. Kırım'ın yerli kaynaklarından *Umdet'ül-Ahbâr*'da Mengli Giray Han'ın İstanbul'a esir olarak götürüldüğü bilgisi vardır.⁶²⁸ Bu konu üzerine Uzun çarşılı, Mengli Giray Han'ın esir olarak İstanbul'a getirildiğini söylemesine rağmen, İncalcık, Mengli Giray Han'ın esir olarak İstanbul'a gönderilmediğini, Osmanlı müverrihlerinin bu hususta yanlış bilgi verdiğini, verilen bilginin uydurma olduğunu dile getirmektedir.⁶²⁹

⁶²⁸ Abûlgaffar Kırımı, a.g.e., s.115.

⁶²⁹ İncalcık, “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, s.207.

Karamani Mehmed Paşa: Müellif çalışmamız için ehemmiyetli olan tek bilgisi, Kefe'nin fethi meselesidir. Fatih Sultan Mehmed, kahraman askerlerini 879/ 1474-1475 senesinde Kefe memleketine yollayarak Kefe ve çevresini askerlerine fethettirmiştir.⁶³⁰

Aşıkpaşazâde: Müellif öncelikle Kefe'nin fethini anlattıktan sonra Menkub Kalesi'nin alınmasından bahsetmiştir. Fatih Sultan Mehmed, kulu Gedik Ahmed Paşa'yı Kefe'nin fethi için görevlendirmiştir. Padişah, vezirinden, Karadeniz kenarlarını fethetmesini, İslam hutbesinin okunmasını istemiştir. Gedik Ahmed Paşa, 300 parça gemi donatarak atlıdan ve yayadan yarar adamlarını almış, at gemilerinin içini atlarla doldurmuş, Padişahın emrini tastamam yerine getirmiştir. Sabah olunca sancaklar çözülmüş, kösler çalınmış, gemilere dolan askerler denize açılmış, denizin yüzü İslâm askerleriyle aydınlanmıştır. 70.000 Sünni asker Kefe limanına gelmiştir. Askerler hemen kenara çıkmışlar, topları kurmuşlardır. Ahmed Paşa, askerlerinin gayretli olmasını istemiş, Kefe kalesinin darü'l-İslâm üzerine havale olduğunu belirtmiştir. Gaziler hücum etmişler, kâfirlere gece gündüz aman vermeyip savaşmışlardır. Kâfirler, Osmanlı ordusunun Kefe Kalesi'ni alıp yıkmaya yetecek kadar güçleri olduğunu anlamıştır. İslam ordusu gerekirse kaleyi zorla almak niyetindedir. Kâfirler toplanıp tekfurlarının yanına gitmişler vehisarı vermeyi daha doğru bulduklarını belirtmişlerdir. Tekfur neden böyle düşündüklerini sormuştur. Kâfirler, Türklerin hisarı zorla alabileceğini, kendilerinin kırılacağını, kiminin esir olabileceğini ve mallarını mülklerini kaybedeceklerini, şehirlerinin harap olacaklarını söylemişlerdir. Böyle bir duruma düşmeden şehirlerini vermek istemişler. Kale halkı Fatih Sultan Mehmed'in her aldığı iklimi imar ettiğinden haberdardır. Tekfur da onlarla birlik olup kuşatmanın üçüncü gününde aman dileyerek kaleyi Gedik Ahmed Paşa'ya teslim etmişlerdir. Hisarın kapısı açılmış ve padişahın sancağı hisara dikilerek, sultan adına nevbet çalınmıştır. Müezzinler ezan okumuş, askerler çanları ve putları yok etmişlerdir. Bir ulu kiliseyi Cuma mescidi yapmışlardır. Cuma namazı kılınıp Sultan Mehmed Han adına hutbe okunmuştur. Gedik Ahmed Paşa gazilere hilat giydirmiştir, tekfuru yanında tutmuş ve tekfurun hazinesini zapt ederek padişahın hazinesine teslim etmiştir. Şehrin insanları sınıf sınıf yazılarak, zenginleri ve fakirleri ayrı ayrı belirlenmiştir. Oğlanlar, kızlar, askerler ve mallar hepsi ayrı ayrı belirtilerek yazılmıştır. Halktan ve maldan padişaha layık olanlar alınmış ve askerler evlerinden çıkarılıp evler gazilere verilmiştir.

⁶³⁰ Karamani Mehmed Paşa, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, çev. İbrahim Konyalı, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1949, s. 359.

Kefe Kalesi'ni başarıyla alan Osmanlı ordusu, Menkub Kalesi'nin üzerine gitmiş ve toplar kurulmuştur. Menkub'un tekfurı gelen ordunun Kefe'yi fetheden orduolduğuanlayınca kaleyi Gedik Ahmed Paşa'ya teslim etmiştir. Tekfurun hisarda bulunan akrabaları hisarın kapısını yaptırarak, kaleyi teslim etmeyip savaşa hazır hale getirmişlerdir. Hayli zaman savaş olmuş, tekfur kendi adamlarından hisarı vermelerini istemiş, bu fikir kabul görmemiş hatta tekfurun karısını ve oğlunu taşraya sürmeye kalkmışlardır. Gedik Ahmed Paşa kalenin savaş ile alınamayacağını anlayınca bir miktar asker bırakarak kaleden ayrılmıştır. Kalede kalan askerler biraz daha durup uzağa gitmişler ve pusuya yatmışlardır. Kale halkı askerlerin gittiğini görünce kaleden çıkmıştır. Osmanlı ordusu bunu fırsat bilerek kaleye girmiş ve Menkub Kalesi fethedilmiştir. Menkub Kalesi ile ilgili defterler tutulmuş, Kefe için yapılan herşey bu kale için de yapılmıştır. Hazineseler padişahın hazinesine götürülmüştür. Padişah esir olarak gelen kızları ve kadınları kullarına bağışlamıştır. Menkub Kalesi'ne bir kadı tayin edilmiş, kiliseler mescit yapılmış ve padişah adına hutbe okunmuştur. Bu olay 880/1475-76 senesinde gerçekleşmiştir.⁶³¹

Tursun Bey: Müellif Kefe'nin alınmasında bahsederken, Moğol kızlarının güzelliklerini de dile getirmeyi ihmal etmemiştir. Fatih Sultan Mehmed tahta oturduktan sonra pek çok kaleyi fethetmiştir. Bu kalelerden birisi de Kefe'dir. Kefe, Karadeniz'in öte yakasında bulunan Moğol ve Tatar memleketlerinin yakınında, Ceneviz kâfirlerine bağlı sağlam bir kaledir. Moğol ve Tatar hanlarının güçlü gayretleri ile bu kaleye atlılar girmemiştir. Osmanlı Devleti Kefe'yebir donanma göndermeyi kararlaştırmıştır. İslam askerleri hazırlıklarını yapmış, denizin üzerinde kadırgaları dizmişler, onları görenler sanki dağlar yürüyor sanmış, kadırgaların her biri kıvılcak bayraklar ile donanmış, gülistanlar gibi olmuştur. Gedik Ahmed Paşa serdar olarak donanma ile Kefe'ye yol almıştır. Karadeniz geçilerek Kefe'ye varılmış, kısa zamanda Feth gerçekleşmiştir. Bu memlekette Frenk, Rum ve Moğol halklarından milletler vardır. Frenk oğlanları ve Rus kızları Osmanlı Devleti için altın ve gümüş gibi kıymetli olmuştur. Moğol kızlarının yüzleri ise kırmızı içmekten gün rengi gibidir. Kalenin kilitleri Gedik Ahmed Paşa'ya verilmiş ve şehir zapt edilmiştir. Kefe'den cizye, örfi vergi, ganimetler ve esirler alınmıştır. Bu hadise 879/1474-1475 senesinde gerçekleşmiştir.⁶³²

⁶³¹ Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], s. 261-266.

⁶³² Tursun Bey, a.g.e., s.169-170.

Oruç Beğ: Daha Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'ne bağlanmadan evvel Kırım, Deşt ve Tatar askerlerinin Kefe'nin alınması sırasında yardıma gelmiş olması dikkat çeken bir durumdur. Fatih Sultan Mehmed Kefe'nin fethine karar vermiş, Gedik Ahmed Paşa'yı bu görevle vazifelendirmiştir. Gemiler, 10.000 azap, Mehmed Ağa ve 4000 Yeniçeri, Rumeli'nden gelen askerlerle dolmuş, Kefe ve Menkub kalelerini almak üzere Karadeniz'den yola çıkmıştır. Kırım, Deşt, Tatar askerleri gelip Osmanlı ordusuyla dostluk kurmuş, Kefe'yi ve Menkub'u fethetmişlerdir. 880/1475-1476 senesinde Gedik Ahmed Paşa Kefe'yi fethetmiştir.⁶³³

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman: Eserde Kefe ve Menkub Kalelerinin alındığı dile getirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'da karar edip, Vezir Gedik Ahmed Paşa'yı Kefe Kalesi'nin fethi için, deniz üzerinden 1000 asker, 1000 azap ve 1000 yeniçeri ile Kefe'ye göndermiştir. Osmanlı ordusu Kefe ve Menkub kalesini fethedip başka kale ve vilayetleri almıştır. Kırım ve Deşt askeri gelip Osmanlı himayesine itaat etmiştir. Bu olay 880/1475-1476 senesinde meydana gelmiştir.⁶³⁴

Behiştî Ahmed Sinan Çelebi: Müellif Kefe, ardından Menkub'un alınmasından bahsetmiştir. Azak Kalesi ise Koca-ili Beyi tarafından alınmıştır. 880/1475-1476 senesinde Fatih Sultan Mehmed 200 parça gemi hazırlatarak Gedik Ahmed Paşa'yı Kefe'ye, Mesih Paşa'yı da Rodos'a göndermiştir. Ahmed Paşa Kefe'ye varıp denizden ve karadan hisarı kuşatmıştır. Toplar kurulmuş duvarlar mancınıklar ile yıkılmıştır. Kâfirler bu durumdan muzdarip olmuş tekfurun yanına varmışlardır. Kefe halkı tekfura, yapılan bu saldırılara mukavemet edemeyeceklerini söylemiş, tekfura hisarı teslim etmesini teklif etmişler aksi halde esir olacaklarını dile getirmişlerdir. Tekfur üçüncü gün kaleyi teslim etmiştir. Kefe alındıktan sonra Gedik Ahmed Paşa Menkub Kalesi'ne yönelmiştir. Kale birkaç gün muhasara edildikten sonra tekfur aman yolu ile kaleyi teslim etmek için Gedik Ahmed Paşa'nın yanına gelmiştir. Halk kaleyi sağlam bir hale getirerek tekfurun ailesini hisardan sürüp, kapıları duvar etmiştir. Ahmed Paşa savaş ile bu kalenin alınamayacağını anlayınca çok az bir adam kaleye koyup şehirden ayrılmış. Kale halkının elbet kaleden çıkacağı

⁶³³ Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)], s.112.

⁶³⁴ Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], s.123.

düşüncesi ile Osmanlı ordusu pusuya yatmıştır. Hisardaki halk askerlerin geri çekildiğini düşünerek kaleden çıkınca gaziler kaleyi almıştır.⁶³⁵

Padişah, Koca-İli beyini 30 parça gemi ile Azak Kalesi üzerine göndermiştir. Azak Kalesi'nin de alınmasından sonra Kefe ilinde hiç düşman kalmamıştır.⁶³⁶ Behiştî Azak Kalesi'nin alınmasını Kefe'nin alınmasının hemen ardından vermemiştir. Kara-Boğdan ve İskenderiye üzerine yapılan seferler anlatılıp, Gedik Ahmed Paşa'ya Selanik ardından Avlona Sancağı'nın verildiğinden bahsedilmektedir. Müellif, Azak Kalesi'nin Gedik Ahmed Paşa tarafından değil Koca-İli beyi tarafından alındığını kaydetmiştir.

Hasan Mahmûd el-Bayâtî: İstanbul fatihi olarak anılan Fatih Sultan Mehmed, Kefe kalesini fethetmiştir.⁶³⁷

Neşri: Müellif, Kefe şehrinin fethi başarıyla tamamlandıktan sonra, Azak ve Yapı Kerme'nin de fethedildiğini ifade etmiştir. Fatih Sultan Mehmed Karadeniz'in kenarındaki tüm kaleleri tek tek fethetmek niyetindedir. Gedük Ahmed Paşa'yı Kefe şehrini fethetmesi için görevlendirmiştir. 300 parça gemi hazırlanmış, geminin içine yeniçeri ve azap askerlerinden yarar adamlar doldurulmuştur. Sabah gemilerin sancakları çözümlenip, toplar atılmış, İstanbul'dan gaza için yola çıkmıştır. İslam askerlerinin doldurduğu gemiler gece gündüz Karadeniz'de yüzmüştür. Kefe'ye varılmış ve üç gün üç gece savaş olmuştur. Şehrin kâfirleri, tekfurun yanına gidip Osmanlı ordusu hakkında fikirlerini tekfura söylemişlerdir. Kefe halkı, Osmanlı ordusunun savaş yoluyla kaleyi almasına fırsat vermektense, kendi rızalarıyla kaleyi teslim etmenin daha doğru olduğunu tekfura bildirmişlerdir. Osmanlı Devleti aldığı ülkeleri imar etmiştir. Tekfur, halkının verdiği karara itiraz etmeden kaleyi aman dileyip Gedik Ahmed Paşa'ya teslim etmiştir. Beşinci gün hisarın kapısı açılmış ve Osmanlı Sancağı hisara dikilmiştir. Sultan adına nevbet çalınmış, putlar yıkılmış, kiliseler mescide çevrilmiştir. Müezzinler ezan okumuş ve şehirdeki en büyük kilise cami yapılarak Cuma namazı kılınmış, sultan adına hutbe okunmuştur. Gedik Ahmed Paşa, gazilere hilat giydirmiş, tekfurun hazinesini zapt ederek Fatih Sultan Mehmed Han'ın hazinesine eklemiştir. Şehir halkı, asker, fakir, zengin, kadın ve erkek olarak sınıflandırılıp defterlere yazılmıştır. Kale halkından padişah için layık

⁶³⁵ Behiştî Ahmed Sinan Çelebi, a.g.e., s. 277-278.

⁶³⁶ Behiştî Ahmed Sinan Çelebi, a.g.e., s. 285.

⁶³⁷ Bayatlı Mahmud oğlu Hasan, a.g.e., s. 396.

olanlar esir edilmiştir. Gemiler hazırlatılıp Azak'a, Yapı-Kerme'ye ve Çerkez'e kadar olan yerler fethedilmiştir.

Gedik Ahmed Paşa, Kefe Kalesini başarıyla aldıktan sonra Menkub Kalesi'nin üstüne gitmiş ve toplar kurmuştur. Menkub tekfur, Kefe'yi alan ordunun üzerlerine geldiğini görünce kaleyi vermek istemiştir. Tekfurun kale içerisinde bir hasmı varmış, kale halkı bu hasmın yanında yer alıp tekfurun sözüne kulak asmamışlardır. Hisarın kapısını güçlendirip Osmanlı ordusuna karşı koymuşlardır. Gedik Ahmed Paşa, kalenin savaş ile alınamayacağını anlayınca bir miktar Osmanlı askerini kalenin etrafında pusuya bırakıp oradan ayrılmıştır. Birkaç gün sonra Osmanlı askeri kaleyi tamamen terk edip pusuya yatmıştır. Kalabalık olan kale halkı hisardan çıkmaya başladığı zaman gaziler pusudan çıkıp kaleyi fethetmişlerdir. Menkub Kalesi'ndeki her şey yazılarak defter tutulmuştur. Osmanlı ordusu bir hisarı fethettiği vakit hisarın beyini İstanbul'a getirmeyi gelenek edinmiştir. Menkub tekfurunun hazinesi İstanbul'a getirilip sultanın hazinesine dâhil edilmiştir. Sultan, hazine olarak gelen kızlardan ve hatunlardan kullarına vermiştir. Menkub Kalesi'nde hutbe okunmuş, kiliseler mescit yapılmış, buraya kadı tayin edilmiştir. Kefe ve Menkub Kaleleri 880/1475-1476 senesinde fethedilmiştir.⁶³⁸

Kıvamî: Müellif Kefe'nin fethine dair kısaca bilgi vermiştir. Fatih Sultan Mehmed, Uzun Hasan üzerine yapmış olduğu seferden dönünce bir süre sefere gitmemiştir. Vezirlerinden Ahmed Paşa gemiler donatarak Karadeniz'den Kefe Kalesi'ne asker çıkartmıştır. Ahmed Paşa'nın Kefe'yi fethetmesinin ardından padişah Macaristan Seferine çıkmıştır.⁶³⁹

İdris-i Bidlisî: Karadeniz'in Türk Gölü haline gelmesi konusunda Osmanlı ordusunun Karadeniz kenarındaki muhtelif yerleri aldığını görüyoruz. Kefe, Menkub, Azak ve Yapı Kerme Kaleleri alınmış, ayrıca Azak kenarında yer alan Kona Hisarı da ele geçirilmiştir. Deşt-i Kıpçak ve Tatar mülküne ait Kefe vilayeti Fatih Sultan Mehmed devrine kadar hiç İslam idaresine girmemiştir. Kefe'yi, Frenk halkından başka kimse ele geçirme fırsatı bulamamıştır. Kefe Frenklerin memleketine uzak olmasına rağmen, onların su üstündeki marifetleri Kefe'yi ellerinde tutmalarına yetmiştir. Âl-i Cengiz Han'ın

⁶³⁸ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. 327-330.

⁶³⁹ Kıvamî, a.g.e., s. 441.

evlatları kuzey ülkelerini, Kırım'ı istila etmiş ve buraları yurt tutmuş olmalarına rağmen Kefe'ye kadar genişleyememişlerdir. Gedik Ahmed Paşa, sultanın emri ile İstanbul'dan deniz yolu ile gelerek kılıç darbesi ve aldığı tedbirle kaleyi ve şehri kâfirlerin elinden almıştır. Gedik Ahmed Paşa, bir yıllık mesafe olan Moğol, Tatar ve Rus ticaret yolunu ele geçirmiştir.⁶⁴⁰

Fatih Sultan Mehmed, Karadeniz'in kenarında, çok faydalı ve menfaatli bir şehir olan Kefe'nin Frenk kâfirlerinin elinde bulunmasını idari ve mali bakımdan uygun görmemiştir. Kefe'nin idaresi Ceneviz-Frenk hükümdarlarına bağlıdır. Kefe Hisarı, İstanbul'un kuzeydoğu istikametinde 20 günlük mesafede bulunmaktadır. Ceneviz'in hafif gemileri arzulanan rüzgâr olduğu zaman 40 günde Kefe'ye ulaşmış. Bu gemiler, kuzey ve güney denizlerinin bittiği nokta olan İstanbul Boğazından geçmek zorundadırlar. Kefe Şehri, Cengiz Han'ın neslinden gelen Moğol ve Tatar hükümdarlara çok az uzaklıkta olmasına rağmen bugüne kadar Türk ve Taciklerden hiçbir padişahın eli şehrin eteğine ulaşmamıştır. Fatih Sultan Mehmed, Gedik Ahmed Paşa'yı bu şehrin fethi ile görevlendirmiş, her biri dağ kadar büyük olan 200 adet gemiyi hazırlatmıştır. Kale açan toplar, tüfekler, oklar ve yaylar gemilere doldurulmuştur. Gemiler İstanbul'dan hareketle Karadeniz üzerinden Kefe'ye doğru cesur bir şekilde yol almışlardır. Osmanlı ordusu ani bir çıkış ile Kefe diyarını hem karadan hemde denizden kuşatmışlardır. Askerler her gün hisarın bir parçasını kale döverler ile yıkmışlardır. Kefe kâfirlerinin Frenk tarafından gelecek yardım yolu İstanbul'dan geçtiği için burası Osmanlı Devleti tarafından kapanmıştır. Kefe halkı can, mal ve ırz güvenliklerinden korkup iyice sıkıştıkları için Kefe hâkiminin yanına varıp, ona teslim olmayı teklif etmişler: *“Eğer kendi isteğinle zimmeti kabul ederek memleketi Sultan'a teslim eder, acizler ile el altındakileri ehl-i İslâmın merhamet ve müriyyetine sığındırırsan ne âlâ. Yoksa bütün halk olarak bu hisarı Sultan'ın ordusuna teslim edeceğimizi ve kendimizi burada ölüme bırakmayacağımızı bilmiş ol”* demişlerdir. Kefe'nin hâkimi bu hadise üzerine Gedik Ahmed Paşa'dan âmân dileyerek şehri teslim etmiş ve Kefe'nin hisarları üç gün sonra İslâm bayrakları ile süslenmiştir. Bu hadise 880/1475-1476 senesinde gerçekleşmiştir. Bayraklar her yerde dalgalanmaya başladığı zaman çan seslerinin yerini ezan sesleri almıştır. Şehrin ve surların etrafına mücahid gaziler yerleştirilmiştir. Tekfurun canı bağışlanmış, fakat hazinesine el koyularak sultanın hazinesine verilmek üzere alınmıştır. İnsanlar ve hayvanlardan çok ganimet elde

⁶⁴⁰ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketibe**, s. 94-95.

edilmiştir. Askerlerin her biri, ay yüzlü Frenk kızlarına, Türkistan'ın güzel yüzlü kızlarına, Rus cariyeye ve gilmanlar ile nazlı Üngürüs kızlarına sahip olmuşlardır.⁶⁴¹

Kefe şehrinin fethinden sonra diğer vilayetlerin fethi içinde harekete geçilmiştir. Önce Yapı-Kerme Kalesi zahmetsiz bir şekilde alındıktan sonra Azak Kalesi'ne yönelmişlerdir. Azak limanı kuzey vilayetlerin ve Slavların geçididir. Türkistan memleketlerinden Kazan'a, Hacı Tarhan ve Maverâünnehir sınırına kadar olan bütün tüccar ve kabilelerin uğrak yeri olmuştur. Gedik Ahmed Paşa önderliğinde Azak şehri İslâm topraklarına katılmıştır. Osmanlı ordusu bundan sonra Menkub Kalesi'ne yönelmiştir. Kale sakinleri kaleyi teslim etmeye yanaşmamışlardır, fakat bütün toplar hisarın dibine getirilerek başlarından aşağı musibetlerin yağması sonucu kale tekfur ve halk kendisini hisarlardan dışarı atarak Gedik Ahmed Paşa'nın huzuruna gelip aman dilemişlerdir. Tekfurun akrabalarından birisi kaleyi teslim etmeyeceğini bildirecek tekfurun ailesini kaleden çıkarıp isyan etmiştir. Kale çok sağlam olduğu için top ve tüfekte fethedilecek gibi değilmiş. Gedik Ahmed Paşa bir plan hazırlayarak, ordunun büyük çoğunluğuna ümitsizliğe kapılmış rolü verip, müdafaa için bir miktar askeri kalede bırakarak geri çekilmiştir. Kale halkı, Gedik Ahmed Paşa'nın oyunundan habersiz, işlerini halletmek için kale dışına çıktıkları vakit Osmanlı askerleri kaleye saldırmış ve kale alınmıştır.

Kara-Boğdan hâkiminin isyan çıkarması, Eflak hâkiminin vergisini geciktirmesi üzerine Gedik Ahmed Paşa Kara-Boğdan ve Eflak üzerine yönelmiştir. Kefe hâkimi ile Kara-Boğdan hâkimi arasında dini yakınlık olması sebebiyle Kara-Boğdan hâkimi de İslâm askerlerine karşı düşmanlık içerisine girmiştir. Kara-Boğdan üzerine sefer yapılmıştır. Boğdan hâkimi korkusuz ve cesur bir adamdır. Deşt-i Kıpçak'taki Cengiz Han'ın soyundan gelen hanlar ile komşu olmasına rağmen yiğitlikte hepsinden daha ileri olmuştur.⁶⁴²

Fatih Sultan Mehmed 884/1479-1480 senesinde Azak Denizi kenarında yer alan Kona Hisarı'nın fethi için emir vermiştir. Kefe fethedilmiş olmasına rağmen bazı engellerden dolayı bu kale alınamamıştır. Kona Hisarı Frenk kâfirlerinin elinde bulunmaktadır. Koca-ili hâkimi 30 parça büyük gemi ile Karadeniz'den Kona Hisarı'na

⁶⁴¹ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketibe**, s. 235-237.

⁶⁴² İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketibe**, s. 239-240.

gönderilmiştir. İslâm ordusunu gören kâfirler hiç savaşımadan kaleyi kendi istekleri ile teslim etmişlerdir. Rus ülkelerinin tamamı, Çeh ve Leh vilayetlerinin kuzey taraflarında bulunan beldeler, limanlar Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir.⁶⁴³

Hadîdî: Müellif Kefe'nin fethiyle İncil'in yerini Kuran'ın aldığı vurgusunu yapmış, ardından Menkub Kalesi'nin alındığını dile getirmiştir. Karadeniz'in öte yakasında bulunan Kefe, Kırım'ın yakınındadır. Tatar hududunun ulu kalesi olan Kefe'nin halkı Frenk'tir. Fatih Sultan Mehmed, kulu Gedik Ahmed Paşa'yı Kefe'nin fethi için görevlendirmiştir. Ahmed Paşa, 300 parça gemiden oluşan bir donanma hazırlamıştır, içerisine adamlarını doldurmuştur. Sultandan gelen emir üzerine seher vakti gemiler yelken açıp denizin üstünde kuş gibi uçmuşlardır. Kefe şehrine varan Osmanlı ordusu hisarı kuşatmıştır. Toplar kurulmuş, hisarın burçları top atışlarından parça parça dökülmüştür. Savaş bir iki gün bu şekildedevam etmiş, Kefe Kalesi kâfirlere dar gelmiştir. Hisarın sakinleri tekfurun huzurunda toplanmış, aman dileyerek hisarı vermek istemişlerdir. Hisar halkı kalenin askerlerle dolduğu zaman esir olacaklarını biliyordu. Gedik Ahmed Paşa tekfurun aman dilemesiyle Kefe Kalesi'ni almıştır. Osmanlı askerleri hisarlara dolarak burçlara İslâm bayrağını dikmişlerdir. Şehirdeki en büyük kilise ulu camiye çevrilmiş, içi İslâm'ın nuru ile dolmuş, İncil'in yerini Kuran-ı Kerim almıştır. Çanlar indirilmiş, müezzinler ezan okumuştur. Cuma namazı kılınmış, Fatih Sultan Mehmed Han adına hutbe okunmuştur. Tekfur mallarıyla birlikte gemiye koyulmuş, Osmanlı askerleri Kefe halkının evlerini almıştır. Gedik Ahmed Paşa sabah vakti Kefe'den İnkermen'e gitmiş, askerler İnkermen'i hemen fethetmiştir. İnkermen Tuna Nehri'nin yanında yer almaktadır. Osmanlı ordusu İnkermen'in ardından Azak'ı fethetmiştir. Menkub Kalesi'ni almak için hazırlıklar yapılmış, topkurulup kalenin duvarları top atışına tutulmuştur. Kalenin tekfuru Kefe'yi ve İnkermen'i alan paşanın geldiğini öğrenince kaleyi teslim etmek istemiştir. Tekfurun kalede bulunan bir akrabası kalenin teslim edilmesini istemeyerek kapıları yaptırmış, Osmanlı Devleti'ne karşı savaşa girişmiştir. Tekfur akrabalarına kaleyi vermelerini söylemiş, fakat onlar kabul etmeyip savaşa devam etmişlerdir. Gedik Ahmed Paşa hisarda biraz asker bırakarak kendisi gemilerle göçmüştür. Kalede kalan askerler biraz durduktan sonra geri çekilerek pusuya yatmışlardır. Osmanlı askerlerinin gittiğini gören halk kalenin dışına çıkmıştır. Kale kapıları açık ve herkes kendi işiyle uğraşırken Osmanlı askerleri hisarın içerisine girmiş, kimse savaşımaya fırsat bulamamıştır. Menkub tekfuru askerleri ve

⁶⁴³ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketibe**, s. 254.

malları ile gemiye koyulmuştur. Şehirde ulu bir cami yapılmış, çanlar susturulmuş ve Cuma salâsı verilmiştir. Osmanlı ordusu Cuma namazını kıldıktan sonra Fatih Sultan Mehmed adına hutbe okunmuştur. Gedik Ahmed Paşa, kaleye adamlar bırakarak Menkûb'dan İstanbul'a geçmiştir. Bu olay 880/1475-76 senesinde olmuştur.⁶⁴⁴

Kemalpaşazâde: Müellif Kefe ve Menkub Kalelerinin alınmasının ardından Osmanlı ordusunun Çerkez diyarına kadar akınlar yaptığını belirtmiştir. Hanzadelerden Mehmed Giray ve Yağmurca Han'ın rehin olarak İstanbul'a getirilmesi, Osmanlının Kırım Hanları üzerindeki hâkimiyetini göstermektedir. Bu güzergâhta yer alan Azak Kalesi de alınmıştır. Kefe'nin fethi esnasında şehirde bulunan Mengli Giray Han ve kardeşi Yağmurca Han Osmanlı Devletine itaat etmiştir. Öte yandan Nur-Devlet Han'ın Sultan'a itaat etmediği için İstanbul kulelerinde hapsedilmesi bilgisi orjinaldir. Fatih Sultan Mehmed veziri Gedik Ahmed Paşa'ya Kefe diyarını fethetmesini buyurmuştur. Kefe Karadeniz'in kuzeyinde bulunan muazzam bir şehirdir. Meşhur bir iskelesi olan Kefe'ye denizden ve Deşt'ten tüccarlar gelip gitmiştir. Kırım, Çerkez, Tatar ve Rus diyarlarının halkı burada alışveriş yapmışlardır. Kefe Venediklilerin kontrolü altında varlığını sürdürmektedir. Fatih Sultan Mehmed Karadeniz'den geçen Frenk'in yolunu kesmek istemiştir. Kefe Kalesi'nin fethi için gerekli olan top, tüfek, alet, ok ve yay hazır olmuştur. Top gemisi, tekne, kadirga ve büyük yük gemilerinden oluşan 100 parça donanma hazırlanmıştır. Yeniçeri ve Azap askerleri gemilere dolmuştur. Denizin üzeri kale direklerinden ormanlığa dönmüştür. Gemilerin limana geldiğini gören kâfirlerin yerleri ateş olmuştur. Osmanlı ordusu hisar üzerine çıkıp yerleşerek her taraftan kaleyi sarmıştır. Ahmed Paşa'nın emri ile toplar gemilerden indirilip hisara karşı yerleştirilmiştir. Askerler dört gün boyunca duvarları top ateşleri ile dövmüştür. Kâfirler, hisarın ellerinden gittiğini anlayınca beşinci gün aman dileyerek kaleyi Gedik Ahmed Paşa'ya teslim etmiştir. Kefe'nin fethi 880/1475-1476 senesinde gerçekleşmiştir. Hisarın içine kale muhafızları yerleştirilmiştir. Karadeniz'in kenarındaki bu kale İslâm'a tabi olmuştur. Bölgede itaat etmeyen vilayetlere gemiler gönderilmiştir. Osmanlı ordusu Çerkez diyarı Azak Kalesi'ne akın etmiş, kaleyi almıştır. Azak şehrinin adı Azak Denizi'nden gelmiştir. Gedik Ahmed Paşa Menkub Kalesi üzerine gitmiştir. Karadeniz kenarında yer alan Menkub şehrinin taşları imar edilmiş, duvarları tıpkı sudan çıkmış gibidir. Gemilerle gelen Osmanlı askeri kalenin üzerine konuşlanmıştır. Toplar, tüfekler, oklar ve yaylar yağmur gibi kâfirlerin

⁶⁴⁴ **Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi] (1285-1523)**, s. 272-277.

başına yağmıştır. Birkaç gün boyunca hayli çetin savaş olmuş ve her iki taraftan da çok adam ölmüştür. Gedik Ahmed Paşa, kalenin yerinin sarp olması ve içindeki kâfirlerin sayısının fazla olmasından dolayı savaşmakla kalenin alınamayacağı kanaatine varmıştır. Ahmed Paşa, kale halkının teslim olmaya niyeti olmadığını görünce Zağarcı Yakup Bey'i hisarda bırakarak kendisi buradan ayrılmıştır. Yakup Bey birkaç günlük muhasaradan sonra geri çekilerek pusuya yatmış, kale halkı onları mağlup oldu sanarak peşlerine düşmüştür. Pusuya düşen kâfirler telef olmuştur. Hisarın içindeki halklardan kimi esir alınmış kimisi de ölmüştür. Yakup Bey kale muhafazası için kale muhafızları ve hisar erleri tayin etmiştir.⁶⁴⁵

Gedik Ahmed Paşa Kefe'yi aldığı zaman Mengli Giray Han Kefe şehrinde bulunmaktadır. Mengli Giray Han'ın babası Hacı Giray Han ölmüş ve yerine büyük oğlu Nûr-Devlet Kırım Hanı olmuştur. Kardeşleri Nur-Devlet'e itaat etmiş, fakat Mengli Giray hanlık için mücadele etmiş, başarılı olamamıştır. Mengli Giray Han kaçıp Kefe'ye sığınmıştır. Gedik Ahmed Paşa Kefe'yi aldıktan sonra Mehmed Giray ve kardeşi Yağmurca Han Osmanlı Devleti'ne tâbi olmuş, ikisi de Ahmed Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Nûr-Devlet Han Fatih Sultan Mehmed'e itaat etmediğinden dolayı bir süre İstanbul kulelerinde hapsedilmiştir. Fatih Sultan Mehmed Boğdan üzerine yapmış olduğu seferde Kırım Hanlığı'ndan Nur-Devlet Han hazır olmamıştır. Osmanlı Devleti'nin desteği ile Mengli Giray, han ilan edilmiştir. Nur-Devlet vefat etmiştir.

Gedik Ahmed Paşa'nın Kefe seferi dönüşünde getirip kulede haps ettiği Kırım hanları, cellad ile kale muhafızı arasında geçen konuşmayı duymuşlardır. Tatar hanları kendi boyunlarının vurulacağı haberini duyunca can havliyle sıçramışlardır. Tatar hanları ile aynı zindanda Tat-ili beyleri de bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed, Tatar hanlarının değil Tat-ili beylerinin idam edilmesini istemiş, müslüman Tatarlar öldürülmesin demiştir. Tat-ili, Kefe bölgesinde bulunan bir nahiyeye verilen isimdir.⁶⁴⁶

Fatih Sultan Mehmed, Dulkadiroğlu Alâü'd-Devle Bey ile Mengli Giray Han'a aynı zamanda sancak verip kılıç kuşatmıştır. Mengli Giray Han Deşt ikliminin hanı olmuştur, Alâü'd-Devle Bey ile Mengli Giray Han gümüşlü hilat giymiş ve başlarına

⁶⁴⁵ İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, s. 383-388.

⁶⁴⁶ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, s. 389-391.

nergis şeklinde altından yapılmış taç takmışlardır. Mengli Giray Han'a gelen börk kıızıdır, fakat Kırım Hanı bu brk kabul etmeyerek ak börk istemiştir. Fatih Sultan Mehmed: "Niçün verdiğim üsküf'i beğenmedin?" diye sormuştur. Mengli Giray Han: "Hâşa Sultan, cihanın beğenip layık gördüğü elbiseyi beğenmezmiyim, ama aslını sorup öğrendim ak brk ve kıızıl brk kimler giyermiş. Kıızıl brki Türk askeri, nöker giyermiş, Ak brk ise kâfir diyarlarından Hazret-i Hudâvendigar'ın kılıcı ile çıkan kullar giyermiş." şeklinde açıklamıştır.⁶⁴⁷

Fatih Sultan Mehmed Devrinde Kefe vilayeti Venediklilerin elinden, Menkub, İnkermen ve Balıklova hisarları Tat-ili beylerinden alınmıştır. Deşt vilayetinin beylerinden Mengli Giray Han'a ve Dulkadir Beyliği'nden şehsuvâr Beyoğlu Alâ'd-Devle'ye memleketlerinde hizmet etmeleri için davul ve bayrak verilmiştir.⁶⁴⁸

Rüstem Paşa: İlk olarak Kefe ardından Menkub Kalesi fethedilmiş, fethedilen toraklar İşlâm'ın güzellikleriyle süslenmiştir. Fatih Sultan Mehmed Karadeniz kenarındaki hisarları feth eylemek istemiş, Gedik Ahmed Paşa'ya tez gemi hazırlamasını emredip onu sefere göndereceğini söylemiştir. Bunun zerine Gedik Ahmed Paşa padişahın emriyle 300 parça gemi hazırlamıştır. Osmanlı askerleri gemilere sancaklar dikip, gaza için toplar atıp yola girmişlerdir. Karadeniz'in üzeri asker dolmuştur, rüzgârın latifliği ile Kefe limanına varmışlardır. Ahmet Paşa ile birlikte 70.000 gazi gemide bulunmaktadır. Ahmed Paşa askerlerinin de gayretiyle Kefe Kalesi'ni almak istemiştir, hep beraber kale üzerine yürümüşlerdir.  gün savaş olmuş ve Kefe halkı tekfura giderek, Türkler hakkında ne düşündüğünü sormuştur, halk Türklerin kaleyi alacağı fikrinde olduklarını da tekfura açıklamıştır. Kale halkı, karıları ve çocukları esir edilmeden, iyilikle kaleyi vermek istemiştir. Tekfur, halkının düşüncesine itiraz etmeyerek kale kapılarını açmış ve aman dileyip teslim olmuştur. Gedik Ahmed Paşa İşlâm sancağını kalenin kulesine dikip nevbetler aldırtmıştır. Kiliseler yıkılıp cami ve mescitler yapılmış, ezanlar okunup namaz kılınmıştır. Cuma namazından sonra Sultan Fatih Mehmed adına hutbe okunmuştur. Ahmed Paşa gazilerine hilat giydirip şehrin hazinesine el koymuştur. şehirde bulunan sipahiler, zenginler ve fakirler deftere not alınmıştır. Ahmed Paşa çevredeki diğer kalelere

⁶⁴⁷ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, s.391-392.

⁶⁴⁸ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, s. 541.

gemiler göndererek, kaleleri fethettirmiştir. Gedik Ahmed Paşa, Mengü Bey⁶⁴⁹ üzerine giderek toplar kurdu muştur. Mengü Bey, Kefe Kalesi'ni alanların geldiğini görünce kaleyi vermek istemiştir. Fakat kalenin içerisinde tekfurun bir hasmı bulunmaktadır, kaleyi vermeyip savaşa girmiştir. Gedik Ahmed Paşa kalenin savaş ile alınamayacağını anlayınca kalede asker bırakıp kendi İstanbul'a dönmüştür. Kaledeki İslam askerleri bir hayli zaman bekledikten sonra hile yapıp kaleden çekilmişler ve pusuya yatmışlardır. Kalenin halkı Türklerin gittiğini düşünerek kaleden çıkmıştır. Kalenin kapılarını açık bulan askerler fırsatı değerlendirip kapılardan içeri girmiş, böylece Menkub Kalesi'ni fethetmişlerdir. Gaziler hazinelere el koymuş, şehrin her neyi varsa deftere geçmişler, kiliseleri yıkıp mescid ve cami yapmışlardır. Bu olay 880/1475-1476 senesinde meydana gelmiştir.⁶⁵⁰

Muhyiddin Cemâlî: Müellif Kefe'nin fethi esnasında Kırım ve Deşt askerinin geldiğini vurgulamıştır. Fatih Sultan Mehmed Gedik Ahmed Paşa'yı Kefe'nin fethi için göndermiştir. Gemilerle 10.000 Yeniçeri, 10.000 Azap Karadeniz'den Kefe'ye varmıştır. Gaziler kaleler, şehirler fethetmiştir. Kırım ve Deşt askeri gelip Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Bu olay 880/1475-1476 senesinde olmuştur.⁶⁵¹

Lütfi Paşa: Müellif Kefe ve Menkub'un fethine dair detaylı bilgi vermezken, Kırım ve Deşt'ten gelen askerlerin Osmanlı Devleti'ne tabi olduğunu söylemiştir. Fatih Sultan Mehmed İstanbul'da karar verip Gedik Ahmed Paşa'yı 879/1474 senesinde binlerce askerle Kefe'ye göndermiştir. Gedik Ahmed Paşa denizden giderek Kefe ve Menkub'u almış. Kırım ve Deşt askerini kendilerine tabi etmişlerdir. Bu olay 880/1475 senesinde gerçekleşmiştir.⁶⁵²

Cenabi Mustafa Efendi: Müellif Kefe'nin fethi sırasında Mengli Giray'ın İstanbul'a götürüldüğü dile getirmiştir. Daha sonra Mengli Giray Osmanlı'nın desteği ile Kırım Hanı olmuştur. 880/1475-1476 senesinde Fatih Sultan Mehmed Gedik Ahmed Paşa'yı Kefe'nin fethi için Karadeniz'den göndermiştir. Kefe Kale'si Frenk halkının elinden, Menkûb Kalesi de Rum halkının elinden alınmıştır. Mengli Giray Han kardeşlerinden kaçarak Kefe'ye gelmiş, Kefe alındığı sırada, Deşt-i Kıpçak hanı neslinden

⁶⁴⁹ "Mengü Bey" ismine diğer kroniklerde rastlamıyoruz. Ama anlatılan olaylardan Mengü Bey'in Menkub Kalesi Bey'i olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁵⁰ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s.111-112.

⁶⁵¹ Adaloğlu, **Muhyiddin Cemali'nin Tevârih-i Al-i Osman**, s. 109.

⁶⁵² Atik, a.g.e., s.188.

Mengli Giray Han da alınarak İstanbul'a götürülmüştür. Fatih Sultan Mehmed, Mengli Giray Han'a asker vererek Kırım vilayetine göndermiştir. Kırım'a varan Mengli Giray Han kardeşlerini yenmiş, Kırım Hanı olmuş, padişah adına hutbe okutup para bastırmıştır. Hutbeyi Osmanlı padişahı adına ilk Mengli Giray Han okutmuştur.⁶⁵³ Osmanlı padişahı adına okutulan hutbe, bastırılan para Kırım Hanlığı'nın resmen Osmanlı Devleti'ne bağlandığının göstergesidir.

Gelibolulu Mustafa Ali: Müellif Kefe'nin fethini detaylı bir şekilde verdikten sonra, Menkub, Yapı Kerme ve Aza'ın alınmasından bahsetmiştir. Osmanlının fetihlerinin ardından bölgedeki ticaret yollarının durumu gözden geçirilmiştir. Gedik Ahmed Paşa Kefe'nin fethi için vazifelendirilmiştir. Kâfir halka sahip Kefe'nin, batısında Frengistan ve doğusunda müslüman olan Rum ve Arap semtleri bulunmaktadır. Kefe'nin ne kadar büyük olduğu açık bir şekilde ortadadır. Kefe'de İspanya kralının ve Ceneviz hâkiminin milleti serbestçe dolaşmaktadır. Akdenizden gelip Karadeniz Boğazı'ndan içeri girerek Kefe şehri'nin hâkimiyetini Cenevizliler almışlardır. *Cengiziyân-ı Celalet-Şiar* ünvanıyla Tatar Hanının Kefe topraklarına sahip olduğu bellidir, fakat Frenk halkının Kefe'de bulunmasından istifade eden Tatar Hanı onlara müsaade etmektedir. Osmanlı padişahı bu duruma rıza göstermeyerek Gedik Ahmed Paşa'yı buranın fethi ile görevlendirmiştir. 880/1475-1476 senesinde 100 parça donanma ile gaziler Kefe'ye gönderilmiştir. Osmanlı ordusu Kefe'yi muhasara edip, gece gündüz top ateşleriyle duvarları delmişlerdir. Şehirde yaşayan halk tekfurun yanına varıp *“size Frengistan'dan yardım gelmesi imkânsızdır, bu kadar askerin pençesinden kurtulmak hayaldir, inat etmeniz anlamı yok şeklinde konuşmuşlardır. Osmanlı askerleri tekfura ya aman yolu ile kaleyi verin ya da biz elimizle alırız”* dedi. Kuşatmanın dördüncü günü Kefe halkı kaleyi teslim etmiş, kale ehli İslâm ile süslenmiştir. Şehrin hâkimine ait olan mal mülk, köleler, cariyeler ve hazine padişah için zapt edilmiştir. Kalede bulunan Ruslar, Üngürüsler ve Çerkezler İslâm ordusu tasarrufuna girmiştir.

Kefe Kalesi feth olunduktan sonra Yapı Kerme, Azak Benderi (büyük ticaret iskelesi) Sakalibe memleketleri ve kuzey vilayetlerine köprü olmuştur. Kefe, Türkistan memleketleri ve Mâveraünnehir tüccarlarının ticaret yeri olarak kararlaştırılmıştır. Gedik Ahmed Paşa Menkub Kalesi'nin fethine yönelmiştir. Kalenin tekfuru aman dileyerek

⁶⁵³ Canatar, **Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi**, s. 210-211.

kaleyi teslim etmek istemiş, tekfurun akrabasından biri çıkıp tekfurun düşüncesini saf dışı bırakarak, günlerdir kuşatma çeken kale halkına tekrar kuşatma sıkıntısını yaşatmıştır. Fakat Gedik Ahmed Paşa bir hile düşünerek muhasaradan birkaç gün sonra geri çekilmiştir. Osmanlı ordusu bir iki gün bir mahalde bekledikten sonra muhasaraya tekrar devam etmiştir. Kale halkı artık kuşatmalardan bıktığı için bölük bölük kale dışına çıkıp etraftaki bağ ve bahçelere sular gibi dağılmıştır. Gaziler zafer elde ettikten sonra kale dışına çıkanları yağma ve talan ederek katletmişlerdir.⁶⁵⁴

Azak Nehri kenarında bulunan Mota isimli hisarı fethetmek için Koca-ili Sancağı beyi 30 parça gemi ile gönderilmiş, kale halkı istilâ edilmişken teslim olmuştur.⁶⁵⁵

Osmanlının vezirlerinden Mahmud Paşa, Davud Paşa ve Mustafa Paşa medreseler yaptırarak çeşitli rağbetlere mazhar olmuşlardır. Bu medreseler ilme adanmıştır. Bilgili âlimler ortaya çıkmıştır, kimisi Acem'den kimisi Tatar'dan gelmiştir. Gelen âlimler arasında Kııımlı olan da vardır, Gûrânî olan da vardır. Arap ilmine mensup Şam'dan ve Halep'ten gelen âlimler bahçesinde sarhoş olmuşlardır.⁶⁵⁶

Hoca Sa'dü'd-dîn: Müellif Osmanlı Sultanlarının gücünü Cengiz'in soyundan gelenlerle kıyasladıktan sonra, Kefe'nin Fethi, Yapı Kerme, Azak ve Menkub Kalelerinin alınmasından bahsetmiştir. Fatih Sultan Mehmed Acem üzerine yaptığı seferden döndükten sonra iki yıl İstanbul'da kalarak halkın yaşamını düzene koymuştur. Bu süre zarfında sınırlarını genişletmek için çevre illere akıncılar ve birlikler göndermiştir. Padişahın Karadeniz kıyılarında kâfirlerin yönetiminde bulunan bazı kale ve şehirlerin ele geçirilmesi için üstün çaba harcadığı görülmektedir. Karadeniz'in kenarında olan ve çok eski zamanlardan beri Frenklerin elinde bulunan Kefe toprakları bahsi geçen özelliklere sahiptir. Bu kale dayanıklı oluşu, sağlam yapısından dolayı ne Türkler ve Tacikler ne de uzak yakın diyarların hükümdarları tarafından ele geçirilmemiştir. Moğol ve Tatar beyleri aynı çevrede buldukları halde bu kaleyi fethedememişlerdir. Kefe, Kıırım ülkesine yaya bir günlük uzaklıktadır. Cengiz Han'ın evlatlarının gücü ve kuvveti bu kaleyi almaya yetmemiştir. 880/1475-1476 senesinde sultanın ülkeler açan komutanı Gedik Ahmed Paşa gemileri emri ile Kefe'ye hareket etmek için hazırlık yapmıştır. Kadırğa, at gemisi, göğe ve

⁶⁵⁴ Şentürk, a.g.e., s. 164-166.

⁶⁵⁵ Şentürk, a.g.e., s. 172.

⁶⁵⁶ Şentürk, a.g.e., s. 70-71.

mauna gibi 300 parça gemi donatıp hububat ve öteki gerekli malzemeleri düzmüştür. Yeniçeri ve azap askerlerini hazırlayıp yola çıkacağı vakit ulu otağa yüzünü sürmüştür. Paşa aldığı dualar ve muhteşem bir görkemle iskeleye inmiş, rüzgârla birlikte Kefe'ye yönelmiştir. Su üzerindeki gemiler o kadar kalabalıktır ki Karadeniz Ordu-yu Hümayunla bezenmiştir. Gaziler bir süre sonra Kefe'ye ulaşıp kaleyi kuşatmaya başlamışlardır. Osmanlı ordusu deniz ve kara yönlerini kapatarak duvar ve kulelerini topla yıkmaya başlamış, kale döverler delikler açmıştır. Kuşatmanın uzayıp gitmesi, çarpışmaların şiddetlenmesi hisar halkınıcanından bezdirmiştir. Halk tekfura gidip hisarı teslim etmek istediklerini söylemiştir. Kale halkı, hisarı teslim etmedikleri takdirde askerlerin ayakları altında ezileceklerini, ailelerinin esir edileceğini tekfura bildirmiştir. Eğer halk aman dileyip teslim olursa Osmanlı töresi gereği gaziler onlara dokunmazdı. Tekfur aman dileyip üçüncü gün hisarı Paşa'ya teslim ederek çoluk çocuğunu, askerlerini ve kadınlarını kurtarmış, servetinin tümünü Sultan'a sunmakla bağlılığını açıklamıştır. Paşa hisarın burç ve surlarını zaferle bezeli bayraklar ve İslâm sancakları ile süslemiş, kalenin korunması için önlemlerini almış, kiliseleri, ayazmaları cami ve mescid yaparak dualar ile kulakları doldurmuştur. Gaziler yaramaz kâfirlerin çanına ot tıkayıp hak dininin ışıkları ile Kefe'den azgınlığı ve karanlığı yok etmiştir. Hisar ve çevre halkı yurtlarına yerleştirilerek ürünlerinin değerine göre vergiler yazılıp Osmanlı askerlerine paylaştırılmıştır. Kefe'nin fethi ile gazilerin elde ettiği canlı ve cansız ganimetlerin anlatılmasına olanak yoktur. Kakum, sincap ve samur gibi kıymetli deriler askerlerin eline geçmiştir.

Kefe Kalesi'nin alınmasının ardından buraya bağlı yerlerin alınması için çaba sarf edilmiştir. Yapı-Kerme Kalesi pek kolay biçimde açılmıştır. Kuzey ülkelerinin, Slav memleketlerinin limanı büyük ticaret iskelesi, Türkistan, Maveraünnehir ve Hacı Tarhan'dan gelen tüccarların konakladığı yer olan Azak Kalesi fethedilmiş, İslâm ülkelerine katılmıştır. Bu yörede bulunan diğer hisarlar Çerkez sınırına kadar alınarak Menkub Kalesi'ne gidilmiştir. Gedik Ahmed Paşa, alınması zor gibi görünen Menkub Kalesi'ni kuşatmak için harekete geçmiştir. Kale günlerce dövülmüş ve kapılar yıkılacak duruma gelince, kalenin tekfurunu can korkusu almıştır. Tekfur canını ve hanımını kurtarmak için hisardan çıkıp Paşa'ya varmış, Paşa'nın kapısında boynunu eğip ona kulluğunu bildirmiştir. Fakat kalede tekfurun hısımlarından bir katı kalpli adam kalmıştır. Tekfurun bu şekilde gitmesinden rahatsız olup, kaleyi savunma görevini üzerine alıp kaleyi savunmaktan vazgeçmemiştir. Bu durumu gören Paşa kaleyi dövüşerek almak için belli bir

sürenin geçmesini beklemiştir. Gedik Ahmed Paşa askerlerinin çoğu ile geri çekilip, adamlarını pusuya yatırmıştır. Kale halkı, kuşatmada az kişinin kaldığını görünce kaleden çıkarak onlarla savaşmıştır. Pusuda olan Osmanlı askerleri çıkarak, din yolunda saldırıya geçmiştir. Her taraf kan deryası olmuş ve Menkub Kalesi alınmıştır. Göklere baş çeken kulelere İslâm sancakları dikilmiştir. Zafer davullarının sesleri ile gök kubbe dolmuştur.⁶⁵⁷

Kara-Boğdan hâkimi bağımsızlığını elde etmek için sürekli problemler çıkarmıştır. Kara-Boğdan, Deşt-i Kıpçak ile sınır olduğu için sürekli Cengiz Han'ın torunlarına kafa tutarak bölgede huzursuzluk yaratmıştır.⁶⁵⁸

Fatih Sultan Mehmed Karadeniz'in kuzeyine yönelik seferlere devam ederek 884/1479-1480 senesinde Koca-ili beyini silahlarla dolu 30 parça gemi ile Azak suyunun kenarındaki Mota Kalesi'ni almak için göndermiştir. Bu kale kâfirlerin elinde olup Rus, Çek, Leh gibi bütün kuzey ülkelerinin geçididir. Osmanlı ordusu bu kaleyi alınca İslâm dini kaleye hâkim olmuştur.⁶⁵⁹

Hocazâde Mehmed Efendi: Müellif Kefe'nin alınmasından bahsetmiş, daha sonraki dönemlerde Kefe beylerbeyi olan Zeynel Paşa'nın durumunu izah etmiştir. Gedik Ahmed Paşa, denizin üzeri donanma-ı hümayun ile doldurulup 50 miktar kayık ile Karadeniz'den Tuna'ya hareket etmiştir. Tuna ve Sava kenarındaki halktan 400 yüz parça at gemisi yapmaları için emir verilmiştir. Kefe halkının Rus bölgelerinden yardım istemesine engel olmak için Mengli Giray'dan yardım istenmiştir. Cengiz neslinden Kırım Tatarı Mengli Giray Han'ın oğlu Mehmed Giray Han Deşt-i Kıpçak'ta bulunan askerlerin komutanıdır. Fatih Sultan Mehmed Han'ın emri ile Mehmed Giray Han, Gedik Ahmed Paşa ile İstanbul'a giderek buradaki kulelerin birinde hapsedilmiştir.⁶⁶⁰ Mora emirliğinden azledilmiş olan Zeynel Paşa Kefe beylerbeyi olarak görevlendirilmiştir. Cihat işlerini iyi düşünmek, adamların sözünde durup hazırlık yapmaları için yanlarına müfettişler tayin edilmiş ve marifetli defterdarlar görevlendirilmiştir.⁶⁶¹

⁶⁵⁷ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih III**, yal. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s.148-152.

⁶⁵⁸ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih III**, s.154.

⁶⁵⁹ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih III**, s. 166-167.

⁶⁶⁰ Kapanşahin, a.g.e., s. 63.

⁶⁶¹ Kapanşahin, a.g.e., s. 66.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. XV. VE XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARINA GÖRE OSMANLI HÂKİMİYETİNDEKİ KIRIM HANLIĞINA DAİR BİLGİLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. II. Bayezid Devri'nde Kili ve Akkirman'ın Osmanlı Topraklarına Katılması

Cenevizlilerin bölgeye hâkim oldukları döneme kadar Bizans hâkimiyetinde ticaret merkez olan Kili, *Boğdan Yolu* üzerinde bulunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed 1465 senesinde Kili'yi ve Akkirman'ı almak istemiş, fakat başarılı olamamıştır. Sultan II. Bayezid, 1484 senesinde Kili Kalesi'ni almıştır ve Osmanlı idari sistemine göre Kili'yi sancak beyliği haline getirmiştir.⁶⁶² Turla (Dnyester) Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yerde bulunan şehir, daha sonradan önü kapanarak kıyı gölü haline gelmiştir. Şehrin tarihi M.Ö. VI. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Avrupa'yı Asya'ya bağlayan önemli bir ticaret merkezi olan şehir 1241'de Moğol hâkimiyetine girmiş, XIV. yüzyılda Cenevizlilerin idaresinde bulunmuştur. XV. yüzyılda Moldovya Prenslığı'ne bağlanmış ve 1420 yılında Fatih Sultan Mehmed tarafından iki kere kuşatılmış, ancak alınamamıştır. II. Bayezid Han 1484 yılında Akkirman'ı almış, Rumeli beylerbeyliğine bağlı sancak haline getirmiştir. 1593 yılında Özi eyaletine bağlanmıştır. Yavuz Sultan Selim ve Mengli Giray tarafından Akkirman'da camiler, hanlar ve hamamlar yaptırılmıştır.⁶⁶³

Boğdan'ın nüfuzu altında bulunan iki iskelenin yani Kili ve Akkirman'ın alınması, Osmanlı Devleti'nin ticari açıdan rahatlamasına ve Polonya üzerine yapılacak seferlerde üs olarak kullanılması için gerekli olmuştur. Sultan II. Bayezid 888/1483 senesinde Lehistan, Macaristan ve Venedik ülkeleri ile anlaşma yaparak kendini emniyet altına alıp sefere çıkmıştır. 1484 senesinde II. Bayezid sefer için Edirne'ye hareket etmiş, deniz yoluyla

⁶⁶² Mihail Maxim, "Kili", *DİA*, C. 26, İstanbul: 2002, s. 1.

⁶⁶³ Mustafa L. Bilge, "Akkirman", *DİA*, C. 2, İstanbul: 1989, s. 269.

Tuna Nehri'nden donanma ve levazım sevk edilmiştir. Sultan önce Dobruca'ya oradan da İshakçı iskelesini kullanarak Tuna'ya geçmiştir. Eflak voyvodası Rahip Vlad Calugarul 20.000 kişilik kuvvetiyle sefere iştirak ederken, Kırım Hanı da sefere davet edilmiştir. Öncelikle Kili Kalesi karadan ve denizden kuşatılarak dokuz günlük muhasara sonucu 15 Temmuz 1484'te alınmıştır. Kuzeydeyer alan Akkirman Kalesi korunaklı bir kaledir. Bu kalenin alımı esnasında Kırım Hanı 50.000 kişilik kuvvetle gelerek Osmanlı ordusuna katılmış ve Akkirman Kalesi 12 günlük bir muhasaradan sonra 11 Ağustos 1484 senesinde alınmıştır.⁶⁶⁴ Akkirman ve Kili Osmanlı Devleti için Karadeniz'e açılan önemli üsler olmuştur. Özellikle Akkirman Kalesi Kamanıçe, Hotin ve Lehistan'a asker sevk etmek için askerî üs olarak kullanılmıştır.⁶⁶⁵

Yavuz Sultan Selim Trabzon'da şehzade olduğu yıllarda babası II. Bayezid'e karşı girmiş olduğu taht mücadelesinde, kayınpederi Kırım Hanı Mengli Giray'ın desteğiyle birlikte, Akkirman'ı üs olarak kullanmıştır. Babası, Akkirman Sancağı'nı diğer haslarına ilaveten Şehzade Selim'e vermiştir.⁶⁶⁶

II. Bayezid Han, babası Fatih Sultan Mehmed'in almak isteyip alamadığı Kili ve Akkirman Kaleleri üzerine sefer yapmaya karar vermesi sonucu, Neşri, Matrakçı Nasuh, Rüstem Paşa ve Hoca Sa'dü'd-dîn'e göre İstanbul'dan Edirne'ye gelmiş, İdris-i Bidlisî ise padişahın Edirne'de kışladığını belirtmiştir. Bilgiler arasında farklılıklar olsada Padişahın sefer için çıkış yerinin Edirne olduğu muhakkaktır. Sefer hazırlığı yapılmış, Âşıkpaşazâde sayı vermemesine rağmen hazırlanan donanmanın büyüklüğünü ifade etmek için abartılı miktarda gemilerin olduğunu ve gemilerin top, tüfek, savaş aletleriyle donatıldığından bahsetmiştir. Tursun Bey, denizden gelen askerlerin büyüklüğünü anlatmak için Cengiz Han ve Hülagü Han ile kıyaslama yaparak ordunun çok büyük olduğunu, iki Moğol hanınındahi bu büyüklükte bir ordu toplayamadığını dile getirmiştir. Müellif, Osmanlı ordusunun Moğol ordusundan daha büyük ve üstün olduğu havasını vermiştir. Rüstem Paşa, hayli geminin donatıldığından bahsederek sayı kullanmadan donanmanın büyüklüğünü anlatmıştır. Sarıca Kemal, Osmanlı ordusunu 200.000 askerin oluşturduğunu

⁶⁶⁴ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, s.181-182.

⁶⁶⁵ Mustafa Işık, "XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı", **Karadeniz Araştırmaları**, ed. Yahya Kemal Taştan, S.18, Yaz, Ankara: 2008, s. 22.

⁶⁶⁶ Hamza Keleş, "Akkirman Sancağı'ndan Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları", **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.21, S.2, Ankara: 2001, s. 180.

belirtmiştir. Matrakçı Nasuh ise askerlerin sayısının ne kadar çok olduğunu *büyük denizler gibi* ibaresini kullanarak anlatmıştır.

Padişahın hedefinde olan Kili ve Akkirman kalelerinden öncelikli olarak Kili'nin alınması için harekete geçilmiştir. Kili kalesinin alınması için Neşrî 10 gün, Âşıkpaşazâde beş gün, Behiştî Ahmed Sinan Çelebi dokuz gün, Matrakçı Nasuh 10 gün, Rüstem Paşa 12gün, Kemalpaşazâde geceli gündüzlü 10 gün ve İdris-i Bitlisî dokuz gün boyunca mücadele verildiğini belirtmişlerdir.

Kaynaklar Kırım Hanı Mengli Giray'ın Akkirman Seferi'ne katıldığından bahsetmektedir. Akkirman Kalesi'nin Osmanlı topraklarına katılması hususunda Tursun Bey, dört-beş gün, Behiştî Ahmed Sinan Çelebi, Neşrî, Matrakçı Nasuh, Rüstem Paşa 15 mücadele verildiğini söylemişlerdir.

Akkirman ve Kili topraklarının bulunduğu bölge, kalelerin konumları, coğrafi durumları ve mimarî yapıları hakkında eserlerde bilgi verilmiştir. Tursun Bey, Kili Kalesi'nin Tuna Suyu'nun aktığı yerde, etrafında hendeklerin olduğu ada görünümlü bir kale olduğundan bahsetmiştir. Behiştî Ahmed Sinan Çelebi, Kili Kalesi'nin etrafında cehennem vadileri gibi hendeklerin olduğundan bahsetmiştir. Kili Kalesi bölgedeki toprakların kilidi konumundadır. Kalenin alınması bölgedeki kontrolün sağlanmasına kolaylık sağlamıştır. Akkirman Kalesi ise içi taş olan zor, çetin ve sağlam yapı bir kaledir. Âşıkpaşazâde, Akkirman'ın etrafındaki hendeğin 30 yıldan beri kazıldığından bahsederek, yapımına ne zaman başlandığına yönelik bilgi vermiştir. Neşrî, Akkirman Kalesi'nin etrafında yıllarca kazılmış olan hendeklerden bahsetmiştir. Kıvamî Kili'nin alınmasından sonra ordunun Akkirman'a gitmiş olduğu güzergâhı tasvir etmiştir. Kıvamî, Akkirman ve Kili arasındaki mesafenin uzak olduğunu, insan, halk, köy ve şehirlerin olmadığını dile getirmiştir. Müellif Akkirman Kalesi'nin etrafında bulunan hendeğin oldukça derin olduğundan bahsetmiştir. Matrakçı Nasuh ve Rüstem Paşa Akkirman etrafındaki hendeklerin derinliğinden bahsetmiştir. İdris-i Bidlisi Kili'nin alınmasını Rus ve Kara-Boğdan beldelerinin kilidinin ele geçirilmesi olarak değerlendirmiştir. Kemalpaşazâde, Kili'yi Boğdan kalesinin kilidi olarak ifade ederek Kili'nin önemini vurgulamıştır. Kili kalesinin etrafındaki derin hendeklerin varlığını ifade eden müellif, derinliklerinin kimse tarafından bilinmediğini söylemiştir. Osmanlı ordusunun Akkirman'a

yolculuk ederken Turhan (Tarhan) Ovası'ndan, ıssız susuz çöllerden geçtiğini anlatan müellif, dönemin coğrafyasına dair bilgiler vermiştir. Kemalpaşazâde, Akkirman'da Boğdan, Eflak, Çerkez, Leh ve Rus vilayetlerinden 20.000 fazla evin bulunduğunu söyleyerek şehirdeki nüfusun çeşitliliği hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Akkirman'ı almadan önce bu şehrin bir mahallesinde müslümanların yaşadığı bilgisini müellif paylaşmıştır. Hoca Sa'dü'd-dîn diğer kroniklerden farklı olarak Akkirman'da sayısız araç gerecin olduğunu, 30 yıllık zahire ve peksimetin bulunduğu bahsederek şehrin sosyal durumu hakkında bilgi vermiştir.

Kroniklerin çoğu Kili ve Akkirman'da bulunan kiliselerin camiye çevrildiğinden bahsetmektedir. Osmanlı Devleti, fethettiği kâfir memleketlerine uygulamış olduğu politikayı Akkirman ve Kili'ye de uygulamıştır. Tursun Bey, Akkirman'ın Kefe, Rus, Deşt, Leh ve Üngürüs tüccarlarının uğrak yeri olduğundan bahsetmiştir. İdris-i Bidlisî'de Akkirman ve Kili'nin Kırım, Kefe ve Tatar ovalarından gelen tacirlerin uğrak yeri olduklarını söylemiştir. Kemalpaşazâde Yahudilerin, Nasranîlerin ve Ermenilerin ticaret işi için Akkirman'a geldiğini belirtmiştir. Bu müellifler sayesinde Akkirman ve Kili'nin ticari şehirler olduğunu bir kez daha vurgulayabiliriz.

Oruç Beğ, Neşrî, Aşıkpaşazâde, Tursun Bey, Sarıca Kemâl, Kıvamî, Matrakçı Nasuh, Behiştî Ahmed Sinan Çelebi, Rüstem Paşa, İbn-i Kemal, İdris-i Bidlisî, Muhyiddin Cemâlî ve Hoca Sa'dü'd-dîn Kili ve Akkirman'ın alındığı tarihi 889/1484-1485 olarak vermişler, Lütfî Paşa 888/1483-1484 verirken, Zâ'im Mehmed 887/1482-1483 tarihini kullanmıştır.

Oruç Beğ, feth sırasında Deşt ilinde Murtaza Bey komutasında Tatar askerlerinin geldiğinden bahsetmektedir. Bu bilgi diğer kaynaklarda yoktur. Aşıkpaşazâde ve Neşrî, alınan esirlerin çoğunun İstanbul'a gönderildiğini, bir kısmının da Anadolu'daki Eski Biga'ya yerleştirildiğinden bahsetmiştir. Neşrî ve Aşıkpaşazâde'deki bilgilerin paralel olmasının sebebi Neşrî'nin kaynak olarak Aşıkpaşazâde'yi kullanmış olmasıdır. Hoca Sa'dü'd-dîn'de esirlerin Eski Biga'ya yerleştirildiğinden bahsetmiştir. Kemalpaşazâde Akkirman mevkîinden alınan 10.000 esirin İstanbul'a gönderilerek, İstanbul'un bir yerinde *Akkirmanlı* adı altında bir mahalle inşa edilip oraya yerleştirildiklerini belirtmiştir.

Behiştî Ahmed Sinan Çelebi, Mengli Giray'ın 30.000 askerle yardıma geldiğini kaydetmiş, Kemalpaşazâde, Mengli Giray Han'ın komutasındaki asker sayısını 40.000 olarak vermiştir. İdris-i Bidlisî, Mengli Giray Han'ın askeri destek için II. Bayezid Han'ın yanında bulunduğunu ve bu desteği Türkistan'dan gelen 50.000 Tatar askeriyle sağladığını belirtmiştir. Hoca Sa'dü'd-dîn, Mengli Giray Han'ın 50.000 Tatar askeri ile geldiğinden bahsetmiştir.

Behiştî Ahmed Sinan Çelebi ve İdris-i Bidlisî Mengli Giray Han'ın ordusunu anlatırken Cengizli Cuci Han'ın evlatlarından biri olarak göstermişlerdir. Kırım hanlarını, Cuci neslinden geldiğini ifade etmişlerdir. Altın Orda Devleti'nden hiç bahsetmemişlerdir. Hoca Sa'dü'd-dîn, Mengli Giray'ın Cengiz Han'ın soyundan geldiği için övündüğünü belirtmiştir. Kemalpaşazâde, Tatar askerlerinin Osmanlı ordusuna yardım için geldiğinden bahsederken onları tasvir etmiştir. Tatarlar her tarafı yakan, geçtikleri yerleri sömüren, önlerinden hiçbir şey kurtarılamayan varlıklar olarak anlatılmıştır. Yine Sarıca Kemal'in söylemine göre padişah Boğdan ilini yakıp yıkmaları için Tatarlara görev vermiş, onlarda bölük bölük her tarafa dağılarak yakıp yıkıp görevlerini yerine getirmişlerdir. Bu bilgiler gösteriyor ki Kırım Hanlığı himayesindeki Tatarlar, Moğol İmparatorluğu devrindeki özellikleri kaybetmemişlerdir. Osmanlı müellifleri Tatarları barbar olarak tanıtmıştır. Kili ve Akkirman'ın alınmasıyla ilgili en az bilgi veren kaynaklar Lütfi Paşa ve Muhyiddin Cemâlî'nin eserleriyken, konu hakkında en teferruatlı anlatımı Kemalpaşazâde vermiştir.

Aşıkpaşazâde: Müellif önce Kili ardından Akkirman Kalesi'nin alındığını vurgulamıştır. Kırım Hanı Mengli Giray, Osmanlı'ya bağlılığını Akkirman üzerine yapılan sefere katılarak göstermiştir. Sultan II. Bayezid İstanbul'dan hareketle Boğdan tarafına yönelmiş, çok miktarda gemiler hazırlanıp içine top, tüfek ve savaş aletleri doldurulmuştur. Sultan karadan gidip Tuna Suyu'nun yanına varmıştır. Deniz tarafından gemiler gelip Tuna'yı geçerek ordugâha yerleşmişlerdir. Gemilerden çıkan Osmanlı Ordusu, Kili Kalesi'nin üzerine gelmiştir. Karadan ve denizden hisar kuşatılmış ve toplar kurulmuştur. Bir gün savaş yapılmıştır, hisardakiler dayanamayıp aman dilemişler, hisar tekfuru Padişah'ın ve vezirin çadırına girerek el öpmüş ve şu sözleri sarf etmiştir: "*Hisar padişahındır bizlerde padişahın esirleriyiz, her kim padişahın fermanı ise biz ona tabiyiz.*" Tekfur hisarı teslim etmiştir. Padişah'ın İslâm sancağı hisara girmiştir. Kiliseler camilere çevrilmiş, gitmek isteyen hisar halkı gitmiş ve kalanlara zarar verilmemiştir. Hisarda sultan

adına nevbet çalınıp herkese Kili'nin alındığı duyurulmuştur. Padişah bir süre burada kaldıktan sonra Akkirman üzerine gitmiştir.

Akkirman Kalesi'nin alınması için Eflak askeri de yardıma gelmiştir. Askerler yolda bir gün susuzluk sıkıntısı çekip sonra Akkirman üzerine gelmişler karadan ve denizden kaleyi kuşatmışlardır. Akkirman kalesini çevreleyen hendek 30 yıldan beri kazılmıştır. Padişah'ın izni ile savaş başlamış ve hendek Padişah'ın kulları tarafından doldurulmuştur. Kale dövenler hisar halkına can korkusu vermiş, hisar halkı aman dilemiştir. Kâfirler hisarın kapısını açmışlar ve Padişah'ın sancağı hisara dikilmiştir. İslâm neveti çalınmış, Padişah'ın buyruğu ile eminler şehre girmişlerdir. Esirler hisarlardan çıkmışlar, Padişah kâfirleri bağışlamıştır. Kale halkının çoğu esir edilip İstanbul'a gönderilmiştir. Ayrıca Anadolu'daki Eski Biga'ya da esirler gönderilmiştir. Osmanlı Devleti Biga şehrini imar etmeyi amaçlamıştır. Sultan sürgüne giden kâfirlerin evlerini gazilerine vermiştir. Kiliseleri cami yapmışlar, Deşt'in hanı Mengli Giray askerleri ile savaşa gelmiştir. Padişah onlara da lütuflar ihsan etmiştir. Akkirman'a kadı atanmış, hutbe okunmuş ve Cuma namazı kılınmıştır. Bu hadise 889/1484-1485 senesinde yaşanmıştır.⁶⁶⁷

II. Bayezid'in saltanatından ve büyüklüğünden dolayı etraftaki ülkelerden, Eflak padişahından, Frenk padişahından, Üngürüs padişahından, Leh Padişahı'ndan, Çerkez beylerinden ve Tatar Hanından, elçiler gelmiştir.⁶⁶⁸ Cezerî Kasım Paşa Kefe ve Çerkez vilayetlerine Cuma mescidi yaptırmıştır.⁶⁶⁹

Sarıca Kemâl: Müellif, Kili ve Akkirman'ın fethinden bahsettikten sonra, Tatarların Boğdan ilini yağmaladıklarını da belirlemiştir. II. Bayezid Han 200.000 bin asker toplayarak, önce Kara-Boğdan üzerine gitmiş, sonra Kili'ye gelerek topları kurdurmuştur. Yiğit askerler kâfirlerin başına afetler yağdırıp, onları sıkıntıya sokmuşlardır. Osmanlı padişahı kaleyi zorla kâfirlerden alarak canlarını bağışlamış, oradan Akkirman'a yönelmiştir. Osmanlı ordusunun geldiğini gören kale halkı feryat figan etmiştir. Osmanlı askerleri hisarların etrafını sarmış ve topları hazırlamışlardır. Düşmanın gözünü sıkıntı sarmış, böylece bu kale de alınmıştır. Kili 20 Cemaziye'l-ahir 889/15 Temmuz 1484'te, Akkirman 23 Recep 889/16 Ağustos 1484'te alınmıştır. Kaledeki kâfirlerden bazıları esir

⁶⁶⁷ Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], s. 283-285.

⁶⁶⁸ Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], s. 293.

⁶⁶⁹ Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)], s. 299.

alınarak İstanbul'a gönderilmiştir. Esir olduklarına memnun kalmışlardır çünkü kılıçtan azat olmuşlardır. Padişah Tatarlara Boğdan ilini yakmaları için emir vermiştir. Tatarlar bu sözü işittikleri gibi Boğdan iline gözlerini dikerek, bölük bölük illere akıp yakıp yıkmışlardır. 1.000 esir almışlar, köyleri, şehirleri yakıp yıkmışlardır. Boğdan tamamen yanmıştır ve kaçanlar Lih'in üstüne dağılmıştır. Boğdan ili zayıf kalmış üç ay sonra etrafta ne canlı ne de han kalmıştır.⁶⁷⁰

Tursun Bey: Osmanlının sefer için hazırlamış olduğu büyük ordu Moğol ordularıyla kıyaslanmış, Osmanlının gücü ordunun büyüklüğüyle gösterilmiştir. Müellif önce Kili ardından Akkirman'ın alınmasını vermiştir. 889/1484-1485 senesinde Karadeniz'den Osmanlı donanması ve Azuk gemileri Kara-Boğdan tarafına yönelmiştir. Denizden dalga dalga öyle bir asker gelmektedir ki böyle orduyu ne Cengiz Han görmüştür ne de Hülagü Han toplayabilmiştir. Tuna Nehri'ne geldikleri zaman askerler gemilerden inip köprü yapmışlardır. Kili Kalesi Tuna Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü yere yakın yapılmış sağlam bir kaledir. Etrafindan hendeklerle Tuna Suyu'nu akıttıklarından kale bir ada gibi olmuştur. Kaleyi muhasara edip top ve mancınık için yerler belirlenmiş, ejderha gibi toplar yerleştirilmiştir. Top atışlarından ve askerlerin hücumlarından sersem olan düşman kaleyi teslim etmiştir.

Kili Kalesi'nin alınmasının ardından gaziler Akkirman Kalesi üzerine yürümüştür. Karadeniz kenarına çok yakın olan bu kale zor, çetin, içi taş olan sağlam bir yapıya sahiptir. Kefe, Rus, Deşt, Leh ve Üngürüs tüccarlarının uğrak yeridir. Toplar, tüfekler ve kale döverler yerlerine yerleştirilip kalenin etrafını askerler kuşatmıştır. Kale sakinleri müdafaa göstermelerine rağmen dört-beş gün içerisinde âmân dileyip kaleyi teslim etmişlerdir.⁶⁷¹ Kili Kalesi'nin fethedilmesi ile Tuna Nehri'ne köprü yapılmıştır. Oradaki toprakların kilidinin, Kili Kalesi olduğu dile getirilmiştir.⁶⁷²

Oruç Beğ: Sultan Bayezid Han Akkirman ve Kili'nin fethi için İstanbul'dan Edirne'ye gelmiştir. Toplar, tüfekler ve arabalar hazırlanarak Osmanlı askerleri Kara-Boğdan'a geçmiştir. Azap, Anadolu ve Rumeli askerleri bir araya toplanmıştır. Gaziler Önce Kili Kalesi'ne varmışlar, kaleyi zorla almışlardır. Bu olay 27 Cemaziye'l-ahir 889/22

⁶⁷⁰ XV. YY. Tarihçilerinden Kemâl Selâfîn-nâme (1299-1490), s. 190-193.

⁶⁷¹ Tursun Bey, a.g.e., s. 198-202.

⁶⁷² Tursun Bey, a.g.e., s. 205.

Temmuz 1484 senesi Çarşamba gününde olmuştur. Buradan Akkirman üzerine geçmişlerdir. 25 Recep 889/18 Ağustos 1484 Perşembe günü Akkirman Kale'si fethedilmiştir. Deşt vilayetinden çok Tatar askeri gelmiştir. Tatar askerlerinin beyleri Murtaza Han'dır. Murtaza Han Kili ve Akkirman arasındaki vatana sahip olmuş, Rus vilayetine akın etmiş, Rus'tan esirler getirip Rumeli'ne doldurmuştur. Tatarlar burada üç dört yıl kalıp sonra vilayetlerine geri dönmüşlerdir. Akkirman ve Kili'nin fetihleri 889/1484-1485 senesinde gerçekleşmiştir.⁶⁷³

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman: Eserde Kili ve Akkirman'ın alınması özet şeklinde verilmiştir. Sultan II. Bayezid Edirne'de Yeni Saray civarına medrese ve akıl hastanesi gibi yapılar kurdu muştur. Buradan Kara-Boğdan'a geçerek Kili Kalesi'nin üzerine gidip orayı almıştır. Ardından Akkirman Kalesi'ni de fetheden sultan 889/1484-1485 senesinde tekrar Edirne'ye dönmüştür.⁶⁷⁴

Behiştî Ahmed Sinan Çelebî: Müellif önce Kili'nin ardından Akkirman'ın alınmasını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Akkirman fethedileceği zaman, Kırım Hanı Mengli Giray da Osmanlı kuvvetlerine yardıma gelmiştir. 889/1484-1485 senesinde İstanbul'da kışlayan II. Bayezid Han Edirne'ye bahar mevsimi gelmiştir. 26 Rebiü'l-ahir 889/21 Mayıs 1484 senesinde Edirne'den Tunca'ya yönelmiştir. Kili ve Akkirman Kaleleri üzerine sefere çıkmıştır. Osmanlı sultanı ilk olarak Dobruca'ya oradan da İshaklı'ya varmıştır. Bu esnada Eflak voyvodası, emrindeki adamları ile Padişah'ın huzuruna gelmiştir. Osmanlı ordusu, Eflak voyvodasının rehberliği ile Kili sahrasına konmuştur. Kapı halkı ve Padişah'ın otağı ortaya alınmıştır. Bir tarafta Anadolu askerleri bir tarafta da Rumeli askerleri bulunmuş, Eflak askerleri de savaşta yerini almıştır. Şehri hilal şeklinde kuşatmışlar dev gibi büyük toplar kurmuşlardır. Toplardan çıkan ateş ejderhanın ağzından çıkan ateş gibi her tarafı yemek için hazırmış. Darbzenler kimseye aman fırsatı vermemiştir. Askerler ellerinde kılıç kalkan ile kaleye saldırmış sıkı bir muharebe olmuştur. Bir hafta boyunca savaş olmuş ve kâfirler harap düşmüşlerdir. Kalenin etrafında cehennem vadileri gibi hendekler bulunmaktadır. Sultan cebren kaleyi fethederken kale halkı aman dileyerek hediyelerle, kalenin anahtarını getirip sultana teslim etmişlerdir. Kale

⁶⁷³ Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)], s. 120.

⁶⁷⁴ Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], s. 126.

kuşatmanın dokuzuncu gününde alınmıştır. Padişah, hâkimleri ve kale muhafızlarını kaleye bırakıp Cuma namazı kıldıktan sonra Akkirman Kalesi üzerine yönelmiştir.

Cengiz Han'ın soyundan İlhanlı saltanatından Mengli Giray Han bin Hacı Giray Han Cuci Han'ın evlatlarındandır. Mengli Giray Han 30.000 Tatar askeri ile Padişah'ın yanında yer almıştır. Akkirman'a varıldıktan sonra hisarlara askerler saldırmıştır. Akkirman Kalesi, etrafında hendekler bulunan sağlam bir kaleydi. Kalenin bir tarafı denize bir tarafı da karaya bakıyormuş. Denizden gelen Osmanlı donanması kalenin etrafını çevirmiştir. Ejderha gibi topraklarla hisarlar yıkılmıştır. Hisar halkı Üngürüs'ten, Leh'ten ve Çeh'ten yardım istemiştir. Birkaç gün gece gündüz savaş olmuş, askerler durup dinlenmemişlerdir. 15 günün ardından kâfirler kaleden çıkıp kaleyi teslim etmişlerdir. Hisara kale muhafızları ve zabıtlar koyulmuştur. Bu hisarın alınmasından dolayı Boğdan çaresiz kalmıştır. Sultan Bayezid Han Akkirman'dan göçüp Kili Kalesi'nden sonra Tuna'yı Saru Saltuk Baba'dan geçerek Edirne'ye varmıştır.⁶⁷⁵ Kara-Boğdan'dan 902/1496 senesinde Leh kralının Boğdan'a, Kili'ye ve Akkirman'a kastettiği haberi gelmiştir. Bunun üzerine Rumeli beylerbeyi görevlendirilerek Sofya'ya yerleşmiştir. Eğer Boğdan ihtiyaç duyarsa yardımcı olmak için beklemiştir.⁶⁷⁶

Neşri: Kili ve Akkirman fethedilmiş, Kiliselerin yerini camiler almıştır. II. Bayezid Han 4 Rebiü'l-ahir 889/1 Mayıs 1484 senesinde İstanbul'dan yola çıkarak Kara-Boğdan'a hareket etmiştir. Gemiler hazırlanmış Tuna'nın kenarına gelmiştir. Sultan karadan Edirne'ye varmıştır, Edirne'den Tuna Nehri kenarına gelmiştir. Eflak beyi Kara-Boğdan üzerinde Osmanlı ordusuna kılavuzluk yapmıştır. İlk olarak Kili Kalesi üzerine giden ordu denizden ve karadan kaleyi kuşatmıştır. 10 gün boyunca savaş yapılmış, hisardakiler bunaldıklarından dolayı aman dileyerek kaleyi teslim etmişlerdir. Kale muhafızları padişahın çadırına gelerek esiri ve kulları olduğunu söyleyip, "*ister bizi öldür ister azat et*" demişlerdir. İslâm sancağı Kili hisarına dikilmiş, padişah adına nevbet çalınmış, kilise camiye çevrilmiştir. Padişah gitmek isteyenlere yol vermiş, kalmak isteyenler de kalmıştır ve hiç kimse incitilmemiştir. Bu Fetih'ten sonra üçüncü gün Kili'de Cuma namazı kılınmıştır.

⁶⁷⁵ Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi, a.g.e., s. 313-319.

⁶⁷⁶ Bihîştî Ahmed Sinan Çelebi, a.g.e., s. 337-338.

Osmanlı ordusu 25 Cemaziye'l-âhir 889/20 Temmuz 1484 senesinde Akkirman'a hareket etmiştir. Eflak askerleri de onlarla birlikte hareket etmişlerdir. Ordu dört gün yürüdükten sonra Akkirman'a varmıştır. Deşt hanı Mengli Giray Han askerleri ile padişaha katılmıştır. Akkirman denizden ve karadan kuşatılmıştır. Kalenin etrafında yıllardır kazılmış olan hendekler hünkârın emri ile doldurulmuştur. 15 boyunca karadan ve denizden savaş yapmışlardır. 15 Recep 889/8 Ağustos 1484'te zor bir savaştan sonra kalenin iki muhafızı helak olmuştur. Kâfirler aciz kalıp kaleyi teslim etmek istemişlerdir. İslâm sancağı kaleye dikilmiş, Sultan adına nevbet çalınmış, eminler şehre girip hisardan esirleri çıkarmışlardır. Padişah kale halkının bazılarını illerine bağışlamış, kimini İstanbul'a sürmüş, kimini de Anadolu'daki Eski Biga'ya göndermiştir. Kiliseler yıkılıp mescit yapılmış, sürgün olan kâfirlerin evlerine gaziler yerleştirilmiştir. Deşt'in hanı geldiği için hürmet görmüştür. Osmanlı ordusu 22 Recep 889/15 Ağustos 1484'te Akkirman üzerinden göçüp Kili Kalesi'nden Tuna Suyu'na, Saru Saltuk Baba'dan Edirne'ye varmıştır.⁶⁷⁷

Ruhî Çelebi: Müellif önce Kili'nin alınmasından ardından Akkirman'ın fethinden bahsetmiştir. Sultan II. Bayezid Han 889/1484-1485 senesinde kışı İstanbul'da geçirip, Kara-Boğdan vilayetine gitmeyi düşünmüştür. Kara-Boğdan beyi haraç verirken vermemeye başlamıştır. Osmanlı ordusu önce Edirne'ye varmış, burada birkaç gün kalıp bütün askerlerin toplanması beklenmiştir. Ordu 19 Mayıs 1484 günü Kara-Boğdan tarafına harekete geçmiştir. Tuna Nehri'ne vardıklarında Eflak beyi askerleri ile Osmanlı ordusuna kılavuzluk etmiştir. Osmanlı ordusu 6 Temmuz 1484 günü Kili Kalesi'ni muhasara altına almıştır. 10. gün kalenin iki tarafından ok ve tüfek ile saldırılmış, kalenin çoğu yıkılmıştır. Kale halkı âmân dileyerek sultana teslim olmuştur. Sultan kalenin içerisinde Cuma mescidi inşa ettirerek fethin üçüncü gününde askerleriyle birlikte Cuma namazı kılmışlardır.

Osmanlı ordusu Kili Kalesi'nden ayrıldıktan dört gün sonra Akkirman Kalesi'ne varmıştır. O esnada 50.000 Tatar askeri yoldaşlık için gelerek sultanın hizmetine girmişlerdir. Akkirman Kalesi'nde de top ve tüfekle 15 gün boyunca savaş olmuştur. 26 Temmuz 1484 günü kalenin hendeği yedi-sekiz kulaç yerin altından ve üstünden harab olup yıkılmıştır. Sultan Akkirman Kalesi'ni teslim aldıktan sonra kiliseleri mescit ve çan kulelerini minare yaptırarak Cuma namazı kılmıştır. Ganimetlerden kullarına ihsanlarda

⁶⁷⁷ Mevlana Mehmed Neşri, a.g.e., s. 342-344.

bulunan Sultan Akkirman'dan ayrılıp Kili'nin yanından geçerek Tuna'ya varıp Tuna Suyu'nu Sarı Saltuk Baba bölgesinden geçip Edrene'ye varmış, oradan da İstanbul'a ulaşmıştır.⁶⁷⁸

Kıvamî: Kara-Boğdan hâkimiyetinde bulunan iki kale vardır. Bunlardan biri Kili diğeri Akkirman'dır. Bu kalelerin Osmanlı hâkimiyetine alınması gerekmiştir. Çünkü Kara-Boğdan hâkimi uygunsuz hareketler yaparak, küstahça sözler söylemiştir. Sultan II. Bayezid Han, Kara-Boğdan üzerine yürüyünce Rumeli ve Anadolu askerlerinin toplanmasını istemiştir. Harp aletleri, silahlar, mızraklar gibi gerekli bütün aletler padişahın emriyle toplanmıştır. 889/1484-1485 senesinde sefer başlamıştır. Padişah askerleriyle Tuna Suyu'nun kenarına gelip, gemilerle karşı tarafa geçmiştir. Kara-Boğdan hâkimi Osmanlı ordusunun geldiğini duyunca kafasını sokacak bir yer aramıştır. Padişah önce Kili üzerine yürümüştür. Kaleyi kuşatıp gemilerden topların çıkarılmasını II. Bayezid emretmiş. *“Kale top gülleri ile yerle bir edilsin ve Müslümanlar ganimet malları ile zenginleşsin”* istemiştir. Kâfirler aman dileyerek teslim olmuşlardır. Padişah'a itaat etmişlerdir. Sultan II. Bayezid Han bütün çoluk çocuğu bağışlayarak mallarını geri vermiştir.

Osmanlı ordusu Akkirman'ın fethi için harekete geçmiştir. Akkirman üzerine yürümeye başlamıştır. İki kale arasındaki mesafe uzakmış ve bu mesafe insan, köy ve şehir yokmuş. Gaziler çöl gibi yerlerden gitmişlerdir. Padişah önden yürümüş, Akkirman'a vardıklarında kale kuşatılmış, askerlerin kimi karadan kimisi de denizden gelmiştir. Gemilerden çıkarılan toplar kalenin üzerine getirilmiştir. Her taraftan kale top güllerine maruz kalmıştır, harp birkaç gün devam etmiştir. Kalenin hendeği oldukça derin olduğundan, askerler hendeği doldurmaya çalışmışlardır. Osmanlı askerleri her taraftan kaleye saldırmışlar, kâfirleri korku sardığı için aman dileyerek her şeyi İslâm padişahının ayağına sermişlerdir. Padişah kâfirlerden bazılarını çoluk çocukları ve mal mülkleri ile serbest bırakmış, bazılarını da ganimetler ile birlikte esir olarak askerlerine dağıtmıştır.⁶⁷⁹

İdris-i Bidlisî: Müellif, Kili ve Akkirman Kalelerinin alınışını detaylı bir şekilde anlatmıştır. İslam Sancağı her iki kaleye de dikilmiştir. Cengiz Han'ın ülkeler açan

⁶⁷⁸ Ruhi Çelebi, a.g.e., s. 472-472.

⁶⁷⁹ Kıvamî, a.g.e., s. 567-594.

evlatlarından Mengli Giray Han'a İlhanîlik rütbesi ve hanlık sırası gelmiştir. Mengli Giray Han'a Sultan'ın hükmü ulaşmadan o, hanedana bağlılığını ve itaatini göstermiştir. 50.000'e yakın kıvrak süvarileriyle birlikte Akkirman'a gelerek Ordu-yu Hümayun'a katılmıştır.⁶⁸⁰

II. Bayezid Han Edirne'de kışladıktan sonra cihat geleneğini taze tutmak için Boğdan tarafına gitmek istemiştir. İslam beldelerinin refahı, Kırım, Kefe ve Tatar ovasındaki kabile ve tüccarların geçişlerinin güven altına alınması için Kili ve Akkirman Kalelerinin alınması gereklidir. Bu iki kale Dobruca vilayetinin karşısında Tuna nehrinin kenarında yer almaktadır. Kili ve Akkirman, Rus vilayetlerinden, Kefe, Kırım, Kara-Boğdan, Leh, Deşt-i Türkistan'dan gelip gidenlerin geçtiğinoğtada bulunmaktadır. Bu iki hisar kâfirlerin elinde olduğu için, gelen giden yolcular perişan olmuş, oradan geçen tüccar ve kabileler zarar görmüştür. Kâfirler, müslümanların mallarını yağmalayıp, çocuklara el koymuşlardır. Fatih Sultan Mehmed bu kaleleri fethetmek istemiş, fakat bu gerçekleşmemiştir. Osmanlı Sultan'ı ordu toplamak için Rumeli ve Anadolu beylerine habergöndermiştir. Askerler toplanmış, ordular ve çadırlar sahraları baştanbaşa sarmıştır. 10 Cemziye'l-ahir 889/ 5 Temmuz 1484 senesinde ilk olarak Kili Kalesi kuşatılmıştır. Kale içinde bulunanların bütün hayatî destekleri daraltılmış, askerler her gün kaleye hücum edip savaşmışlardır. Göğün temellerini yerinden söken, kulakları sağır eden dağ görünümlü adamlar, göğün dokuz hisarından geçen Sakıp yıldızı gibi ateş saçan toplarıyla her saat surları ve burçları söküp etrafa saçmışlardır. Yeniçeriler ve Azaplar, hisarlara ve burçlara saldırmıştır. Bir hafta boyunca kaleye taşlar atılmıştır. Kale muhafızları ve halk, ordunun böyle bir hisarı fethetmek için kudretinin olduğunu, askerlerin dağlardan ve sellerden daha şiddetli olan ateş yağdıran taştan topları ile sağlam duvarları yıkmaya kararlı olduklarını görmüşlerdir. Demirden duvarları olan bu kalenin fethi için uğraşan asker grubu burçlara düşen kar ve yağmur tanelerinden daha fazla olmuştur. İçine düştükleri acziyetten dolayı yardım alamadıkları için kaleyi teslim etmeye halk karar vermiştir. Kale halkı, kalenin anahtarını, eşyaları ve hediyeleri Padişah'a getirmiştir. Sultan kalenin birkaç gün içinde Allah'ın yardımı ile teslim alınacağını, birçok ganimetin ele geçeceğini ve kaledekilerin çaresizlik içerisinde olduğunu bilmiştir. Memleketin imar işleri ile uğraşanlarına, zanaatkârlarına aman verilmiş, öldürülmemişlerdir. Kuşatmanın başlangıcı ile kalenin alınışı dokuz gün sürmüştür. Boğdan ve Rus beldelerinin kilidi olan kalenin alınması kısa sürmüştür. Kalenin fethi, sözü geçer bir kâdının kaleye atanması, kale muhafızları,

⁶⁸⁰ Genç, a.g.e., s. 628.

zabitlerin görevlendirilmesi ve ganimetlerin toplanması işlerini halleden Sultan, Akkirman Kalesi üzerine yönelmiştir.

Cengiz hanedanının ve İlhanlı sülalesinin seçkin şahsiyetlerinden mücahit padişah azametli Noyan Cuci'nin evlatlarından Mengli Giray Han itikat saflığı ve İslâm geleneklerini tazelemek niyeti ile padişahın ordusuna katılmıştır. Türkistan'daki Tatar gazilerinden 50.000 mücahit, hanın yanında yer almıştır. Padişah, Tatar ordusunu karşılamak için devlet erkânını göndermiş, karşılamanın yapıldığı gün bizzat hanı görmek için dışarı çıkmıştır. Kırım Hanına izzet ve ikramlarda bulunulmuştur. Bu iki hanın birbirine kavuşmasından sonra Akkirman Kalesi'nin fethi için harekete geçilmiştir. Askerler bu sağlam kaleyi fethetmek için her gün saldırıya geçmişlerdir. Eflak hâkimi padişaha olan bağlılığını göstermek için 8.000 asker ile sultanın ordusuna katılmıştır. Akkirman sakinleri padişahın yıldızlar kadar çok askeri olan ordusunu görmüş, Kili Kalesi'nin de fethedildiği haberi üzerine kaleyi savunmak için çekinceli davranmıştır. Halk kaleyi teslim etmekten başka hiçbir yollarının olmadığını iyi biliyordu. Kale sakinleri aman dileyip kalenin kapılarını açmışlardır. Kalenin burçlarına İslâm sancakları dikilmiş, bütün mal mülk padişahın eline geçmiştir. Kadı, muhafız ve hâkim kaleye tayin edilmiştir. Kara-Boğdan hâkimi zelil olmuş, her yıl hükümdara haraç vermeye razı gelmiştir. Padişah, Mengli Giray Han'ı Akkirman'da hilatlar, nefis mallar, kumaşlar ve altın bir taç ile mükâfatlandırmıştır. Kırım Hanının hanlık mertebesini yükselterek, halkını Rumi ve Arab müzeyyen atlarla, Frenk dibaları, Bursa ve Yezd kumaşlarından oluşan rengârenk parçalarla süslemiştir. Sultan yönünü Edirne tarafına çevirmiştir.⁶⁸¹

Hadîdî: Kili ve Akkirman fethedildikten sonra kiliseler camiye çevrilmiş, putlar yok edilmiştir. II. Bayezid Akkirman ve Kili üzerine sefer yapmaya karar vermiş, asker toplanmıştır. Sultan karadan giderken, donanmada denizden Kili'ye yönelmiştir. Bir seher vakti Osmanlı askerleri Kili'ye ulaşmış, burayı karadanve denizden kuşatmışlardır. Birkaç gün hisarın üstüne büyük toplar atılmıştır. Beş-on kez atılan toplarla hisarın bazı kısımları yıkılmış ve kâfirler İslâm ordusu ile baş edemeyeceklerini anladıkları zaman kaleyi iyilikle teslim etmişlerdir. Şehrin en büyük kilisesi cami olmuş, heykeller yıkılmış ve kâfirlerin çanlarına ot tıkanmıştır. Buradaki işlerini bitirdikten sonra padişah Akkirman Kalesi'ne göçmüştür. Bu kaleyi denizden ve karadan kuşatmışlardır. Hisara karşı toplar kurmuşlar,

⁶⁸¹ Genç, a.g.e., s. 620-624.

günde beş-on büyük top atmışlardır. Hisar parça parça dökülmeye başlamıştır. Kâfirler hisarın dökülmesine aldırış etmeden inatla savaşmıştır. Hisarı çevreleyen bir hendek bulunmaktadır. Kale halkı hendeğin içine asker doldurmuşsa da başarı elde edemedi. Çaresiz bir şekilde kaleyi vermişlerdir. Hisarın içindeki malları gaziler almışlar, esirlerin bazıları askerlere paylaştırılmış, bazıları da gemilerle İstanbul'a gönderilmiştir. Şehrin büyük kilisesi camiye çevrilmiş ve pek çok kiliseyi mescit yapmışlar, gaziler putları ve çanları yok etmişlerdir. Şehrin evleri alınarak askerler arasında paylaştırılmıştır. II. Bayezid Han buradan İstanbul'a gitmiştir.⁶⁸²

Kemalpaşazâde: Deşt sultanı Mengli Giray Han, zamanının ve cihanın sahip-kıranının eşiğinde hizmet tutmuştur. II. Bayezid, övünülen ve hilafete dayanan sultanlardandır. II. Bayezid, Kırım Hanına ferman göndererek, Tatar askerinin Kara-Boğdan civarındaki orduya dâhil olmasını istemiştir. Deşt ikliminin hakanı yüce Mengli Giray Han'a tâbi olan sayısız pek çok bölük Tatar askeridir. Mengli Giray Han Moğol soyundan gelmektedir. *Cengiz-i Cihan-gûşanın* neslindedir. Kökleri gün gibi aydınlık olan Cengiz soyu hayli galibiyetler elde edip, zaferler yaşamıştır.⁶⁸³

Tuna suyu kenarında bulunan Kili Kalesi Kara-Boğdan'ın kilidi durumundadır. Padişah bu kale üzerine sefer yapmaya karar verip Vezir-i azam Mesih Paşa'yı bazı asker grubu ile önden göndermiştir. Mesih Paşa kaleyi istemiş, fakat kale sakinleri vermemiştir. Emir Sinan Paşa gemilerle Karadeniz'den Tuna'ya girmiştir. Osmanlı ordusu suyun içinden kâfirlerin başlarına ateşler yağdırmış, ciğerlerini dağlamıştır. Hisarı iki taraftan kuşatmışlar, karadan ve denizden etrafını çevirmişlerdir. Gemilerin içleri adamlar ve yiyeceklerle dolmuştur. Askerler atlarını hisarın kapısına yöneltmişlerdir. Kâfirler hisar içinde mahsur kalarak hayatlarından ümidi kesmişlerdir. Ağır toplar hisara karşı kurulmuştur. 10 gün geceli gündüzlü kale muhasara olmuş ve savaşlar meydana gelmiştir. Kalenin etrafında çok geniş hendekler bulunmaktadır. Hendeklerin ne kadar derinlikte olduğunu kimse bilemezmiş. Askerler burayı geçerek hisarın burçlarına saldırmışlardır. Yanan ateşler gibi hücum etmişlerdir. İnsanların bazısı ölmüş bazısı da kaçmıştır. Kâfirler pes etmiş ve Osmanlı askerleri onların tepelerini döverek kâfirleri aciz bırakmışlardır. Hisarın işi bitmiş, kale muhafızı daha bir şey yapamayacaklarını anlayınca aman dilemiştir.

⁶⁸² **Hadîfî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi (1285-1523)]**, s. 315-316.

⁶⁸³ İbn Kemâl, **Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter**, s. 59-60.

Gitmek isteyenler bir kuru başlarını alıp gitmişler, kalmak isteyenler kalmışlar ve hisarı Osmanlı askerlerine teslim etmişlerdir. Kili Kalesi İslâm ile süslenmiştir. Bu olay 20 Cemaziye'l-ahir 889/15 Temmuz 1484 senesinde meydana gelmiştir. Hisarlarda davullar çalınıp nevbetler vurulmuştur. Padişahın buyruğu üzerine kâfirlerin kiliseleri mescit yapılmıştır. Hisara muhafızlar tayin olunmuş, yeniçeri ve azap bölüğünden askerler hisarın içerisini doldurmuştur.⁶⁸⁴

Kırım Hanı Mengli Giray Han'dan asker gelmiş, Padişah'a Kırım Hanının filan yerde 40.000 Tatar askeri ve süvari ile hazır durduğu haberini vermiştir. Padişah Tatar Hanının Kili mevkiine gelmesine gerek olmadığını söyleyerek buradaki işin tamamlandığını belirtmiştir. Sultan, kâfirler üzerine yolladığı Ali Bey'in yanına Tatar askerlerini de göndermiş, Akkirman tarafına gitmelerini istemiştir. Ovalar Tatar askerleri ile dolmuş, kâinat yanar gibi her ne zaman görünse Tatar askerinin yüzü gözükürmüş. Her ne tarafa gitseler orayı ateş gibi yakmışlar, kuşunu kemirip yaşını sömürmüşlerdir. Gittikleri yerde önlerinden cins cins, kurtlar kuşlar, yabaniler kaçıp kurtulamamışlardır. Tatarlar ayaklarını bastıkları yeri kara yapıp dağları taşları pamuk gibi tiftiklemişlerdir. Yeryüzünde bulunan bitkilerin kuruları ve yaşları değil ot kökleri bile Tatarların önlerinden kurtulamamıştır. Tatarların gittikleri illerde sular kalmamış, kurumuş ve otlar bile yok olmuştur.⁶⁸⁵

II. Bayezid Han Mengli Giray'ı Akkirman tarafına gönderdikten sonra kendisi de Kili'deki gerekli işleri halledip Akkirman tarafına yönelmiştir. Gazilerin yolları Tarhan Ovası denilen ıssız ve susuz yerlerden geçmiştir. Askerler ve atlar susuzluktan kırılmıştır. Uzaklarda serap görenler su gördük diye sevinmişlerdir. O çöllerin içinde insan yolunu kaybedermiş, çünkü etrafta hiçbir belirti yokmuş. Yeryüzünde ve gökyüzünde uçan kaçan bir hayvan yokmuş. Şeytan bile oğlunu kaybetse 1.000 yıl dolansa oğlunu bulamazmış. Osmanlı ordusu üç menzili birden geçerek, sahraları aşip Akkirman bahçelerine gelmişler akarsulardan içmişlerdir.

Akkirman, Karadeniz kenarında bulunan surlarla çevrili, üstü açık olan tek hisardır. Kalenin önünde hendekler bulunmaktadır. Deniz gibi olan Turla Nehri'nin Karadeniz'e

⁶⁸⁴ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s. 68-71.

⁶⁸⁵ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s. 71-72.

ulaştığı yerde yapılmıştır. Şehrin üçte biri kara, üçte ikisi ise nehirle denize bağlıdır. Boğdan, Eflak, Çerkez, Leh ve Rus milletlerine ait 20.000 binden fazla ev şehirde bulunmaktadır. Yahudiler, Nasranîler (Hıristiyanlar) ve Ermeniler ticaret işleri için etraftan buraya gelmişlerdir. Bir mahallesi ehl-i İslâm'dır. Akkirman hisarı yapılabı 500 yıl olmuştur. Hisar yapıldığından beri hiçbir zalim içine girmemiş, her taşı yerli yerinde surları ve duvarları tastamamdır. Padişah gelip askerleri ile hisarın karşısına konmuştur. Nehirle deniz arası dolmuş ve kara olan taraf denize dönmüştür. Deşt'ten Mengli Giray Han ve Osmanlı ordusundan Ali Bey, Boğdan tarafından dolaşıp gelmişlerdir. Askerler hisarı kuşatıp toplar döktüler, atılan topların seslerinden yerler titreyip gökler gürlemiştir. Lağım kazanlar yer yer lağımaları hendeklere yerleştirmişlerdir. Kale dövenler ve tüfekte ateş edenler kalede savaşı bırakmayıp öldürmüşlerdir. Hisar muhafızları öldürülmüştür. Hendeklerin içini doldurmak imkânsız olduğundan gaziler üç yerden köprü kurmuşlardır. Akkirman'ın savaşılarının çoğu yok olmuş, kale hâkimi dışında geriye yaşlılar kalmıştır. 10 Receb 889/3 Ağustos 1484 senesinde kale halkı aman dileyip teslim olmuştur. Minarelerde ezan okunup, mescitler ehl-i İslâm dolmuştur. Bu diyardan 11 hane İstanbul'a gönderilerek, İstanbul'un bir kenarında mahalle inşa edilerek *Akkirmanlı Mahallesi* denilmiştir. 40.000 esir gazilere paylaştırılmıştır. Ganimetler etrafı doldurmuştur.

II. Bayezid Han Deşt ikliminin hakanı ve büyük şanı Mengli Giray Han'a icazet hilatı vererek onu huzuruna davet etmiş, ziyafet vermiştir. Divânihâne'de büyük otağ kurmuşlardır. II. Bayezid'in kurmuş olduğu otağın çadırını, Hindistan padişahı Muhammed Şah-ı Behmenî Fatih Sultan Mehmed'e daha önceden göndermiştir. Çadır kurulmuş, Sultan yerini almış, Sultan'ın karşısına seyfiye mensupları dizilmiştir. Vezirler Sultan'ın sağ ve sol tarafında yerlerini almıştır. Kullar ise divan durmuşlardır. Ziyafet verilmiş, herkes yiyip içmiştir. Tatar bölüğünden kötü soylu bir grup, devlete musibetler getirmiştir. Hanlarının hizmetinden kaçarak bölgedeki kâfirler ile birlik olup onlarla muhabbet içerisine dalmışlardır. Şeytana uymuşlar ve içleri zulüm ve kötülükle dolmuş, İslâm'dan vazgeçip Allah inancını kaybetmişlerdir. Mengli Giray Han fırsatını bulunca bu durumdan padişaha bahsetmiş, kötü niyetli Tatar grubu padişahın huzuruna getirilerek cezaları verilmiştir. Değirmen taşı altındaki haşhaş gibi bu kişiler ezilmişlerdir. Hanların başına gelenleri gören Tatarlar sakınıp korkmuşlardır. Siyaset tamamlanmış ve ziyafet bitmiştir. Mengli Giray Han'a icazet hilâfeti verilip başına altın üsküf, ak börkden bir taç konulmuştur. Kırım

Hanının yanındaki Tatar komutanlarına da bahar ağaçları gibi renkli hilatlar giydirilmiştir. Tatarlar Padişah'a dualar edip huzurundan ayrıлып makamlarına geri dönmüşlerdir.

Kasım Paşa'ya vezirlik makamından ayrıldıktan sonra Kefe vilayetinin idaresi verilmiştir. Kasım Paşa padişaha Çerkez esirler göndermiştir. Yüzleri gül bahçeleri gibi güzel olan esirler padişahın hizmetine sunulmuştur.⁶⁸⁶

Mengli Giray Han yerine vardıktan sonra II. Bayezid Han birkaç gün daha bulunduğu yerde kalmıştır. Sultan askerlerine kalenin yıkılan yerlerini tamir ettirmiş. II. Bayezid Han buradaki işlerini bitirince Akkirman üzerinden göçüp Kili yanından Tuna'yı geçerek yoluna devam etmiştir.⁶⁸⁷

Kara-Boğdan beyi isyan edip Akkirman Sancağı üzerine adamlar göndermiştir. Rumeli beylerbeyi Ali Paşa bu olayı halletmek için harekete geçmiş ve Kara-Boğdan diyarını tarumar etmişlerdir.⁶⁸⁸

Sultan II. Bayezid, oğlu Şehzade Mehmed'i sancak olarak Kefe vilâyetini layık görmüştür. Şehzade Süleyman'dan önce Şehzade Mehmed Kefe Sancağı'nda vazife yapmıştır. II. Bayezid oğlunu Deşt-i Kıpçak'a set kılmıştır.⁶⁸⁹

Leh diyarının hâkimi, Tatar aslından Cengiz Han'ın neslinden gelmektedir. Leh hâkiminin çok akrabası varmış ve Kara-Boğdan üzerine yürüyüp dururmuş. 903/1497 senesinde Leh hâkimi, Boğdan beyini ortadan kaldırıp Rumeli'ne doğru gitmeye niyetlenmiştir. Padişah Leh hâkimine karşı Rumeli beylerbeyi Yakup Paşa'yı uyararak hazırlık yapmasını söylemiştir. Ayrıca Silistre Sancağı beyi Mesih Paşa bu dönemde Akkirman ve Kili diyarının valisidir. Mesih Paşa, Kara-Boğdan hâkimini uyarmak için ona ulaklarla haber göndermiştir.⁶⁹⁰

Deşt diyarından Mengli Giray ve askerleri gelmiştir. Tatarların yayları, okları vesayısız kalkanları ile hiçbir yer boş kalmayıp her köşe ve meydan dolmuştur. Tatarların

⁶⁸⁶ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s. 72.

⁶⁸⁷ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s. 77-79.

⁶⁸⁸ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s. 91.

⁶⁸⁹ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s. 120.

⁶⁹⁰ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s. 159.

yayları pamuk atan yaylar gibi, okları şimşek gibi ateş saçmıştır. Oklar, çeliğe dokunsa bile atılmış pamuktan geçer gibi geçmiştir. Tatarların kılıçları ve hançerleri her zaman kana susamıştır. Tatarlar kin güden düşmanın kırmızı kanını su yerine içmişlerdir. Tatar askerleri gazilere savaşlarda yoldaşlık etmişlerdir. Savaşlara giren Tatarlar, savaştan çıkmakta zahmet çekmemişler, izdihamlarda akıncılara arkadaşlık etmişlerdir. Osmanlı ve Tatar askeri bir yere toplanmış, Semendire üzerine gitmiştir. Düşman askerinden kimse ortaya çıkmamıştır. Malkoçoğlu, evladı ile geride kalıp cihad sancağını kaldırmıştır. Gaziler Semendire vilayetine saldırmışlar, kahramanlar bölük bölük şehre girerek her gördüklerini avlarına almışlardır. Gümüş ve altından kumaşlar, 50.000 esir, koyun ve sığır sürüleri yağmalanıp alınmıştır. Deşt dağları koyun sürüleri ile dolmuştur. Tatar askerlerinin atlarının ayakları altında Semendire baştan aşağıya tarumar olup dağı taşı yıkılıp gitmiştir.⁶⁹¹

II. Bayezid tarafından 890/1485 senesinde Deşt-i Kıpçak hududuna sınır beyi olarak atanan Şehzade Mehmed, Kefe diyarında hüküm sürerken vücudu solmuştur. Tatar askerleri öyle her kişiye yay gibi boyun eğmedikleri halde Şehzade Mehmed'in⁶⁹² hizmetine girmişlerdir. Şehzade Mehmed'in yolunda can verecek kadar ona sadık kalmışlardır. Şehzade Mehmed'in, askerlere ateşe gir diye emir verecek olsa askerler ateşe girmiş. Deşt ikliminin sultanı *Cengiz-i cihan-guşânun* soyundan Mengli Giray Han ile Şehzade Mehmed arasında fazlasıyla işbirliği ve iletişim olmuştur. Kırım halkı Şehzade Mehmed'in ölümüne çok üzölmüştür. Şehzade Mehmed'in cenazesini Kefe'den Bursa'ya göndermişler, orada Murad Hüdavendigâr'ın mezarı yakınlarına gömülmüştür.⁶⁹³

Dulkadiroğlu beyi Alau'd-Devle Bey'e ve *Cengiz-i cihan-guşânın* soyundan gelen Mengli Giray Han'a, II. Bayezid altından taç, hilat ve kılıç kuşandırmıştır. Mengli Giray Deşt-i Kıpçak'ta, Türkmen ikliminde han, atalarının memleketlerinde sultan olmuştur. Mengli Giray, han olduktan sonra hakkı gözetmiş, fakat Türkmenleri canından bezdirmiştir.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter*, s. 166-167.

⁶⁹² Müellif metin içerisinde bazen Şehzade Mehmed'ten Sultan Mehmed olarak bahsediyor. Biz bütünlük olsun diye Şehzade Mehmed olarak sürekli bahsettik.

⁶⁹³ İbn Kemâl, *Tevârîh-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s. 240-241.

⁶⁹⁴ Kemal-paşazâde, a.g.e., s. 145.

Rüstem Paşa: II. Bayezid Han gaza etmek niyeti ile hayli gemi donatıp Karadeniz'den Tuna tarafına göndermiş, kendisi de askerlerini toplayıp İstanbul'dan, Edirne'ye doğru hareket etmiştir. Edirne'den Kara-Boğdan'a geçmiştir. Gaziler, İshaklı isimli yerden geçerek Tuna Nehri'nden Kili Kalesi'ne yönelmişlerdir. Toplar kurulusu on 12 gün boyunca kale dövülmüş, kâfirler naçar kalıp kaleyi vermeye mecbur olmuşlardır. İslâm padişahı Kili Kalesi'ni aldıktan sonra Akkirman üzerine gitmiştir. Kefe tarafından Mengli Giray Han Tatar ordusu gelmiştir. Eflak askerleri de padişahın yanında yer almıştır. Akkirman Kalesi kuşatılıp, hendekleri doldurulmuştur. 15 gün süren kuşatmanın ardından kale halkı aman dileyerek teslim olmuştur. Osmanlı askeri kaleye girmiş, İslâm sancakları hisarlara dikilmiş ve padişah İstanbul'a dönmüştür. Bu hadise 889/1484-1485 senesinde gerçekleşmiştir.⁶⁹⁵

Muhyiddin Cemâli: 26 Rebiü'l-ahir 889/23 Mayıs 1484 senesinde II. Bayezid Han Edirne'den Boğdan'a geçerek Kili Kalesi'ni fethetmiş, Kili'nin ardından Akkirman Kalesi'ni alarak Edirne'ye dönmüştür.⁶⁹⁶

Matrakçı Nasuh: Kara-Boğdan sınırı İslâm'ın esenlik yurdu olan topraklara bitişik olduğu için Kara-Boğdan'ın iki önemli kalesi Kili ve Akkirman'ın ele geçirilmesi gerekmiştir. Bu kalelerin fethi için öncelikle donanma hazırlanarak Tuna Nehri tarafına gönderilmiş, 4 Rebiü'l-evvel 889/2 Nisan 1484 senesinde padişah İstanbul'dan Edirne'ye gelmiştir. Öncelikle Kili Kalesi'nin fethi için Edirne'den denize benzeyen Tuna Nehri aracılığı ile Kili'ye varmışlardır. Osmanlı askerleri 27 Haziran 1484 yılında *İsakçalı* olarak bilinen yerden Tuna'yı geçip, 8 Temmuz günü Kili Kalesi'nin dört bir tarafına gök gibi yüksek çadırlar kurmuşlardır. Çadırların içerisini zafer tutkunu erler doldurmuştur. Kale dövenler ve hisar yıkan toplar yerlerini almıştır. 12 gün boyunca kalenin yıkılması için askerler çaba sarf etmiş, kâfirler müslümanların mücadelesine daha fazla dayanamayarak aman dileyip teslim olmuşlardır. Kili alındıktan sonra en büyük kilise camiye çevrilmiştir.

II. Bayezid Kili Kalesi'ni aldıktan sonra büyük denizleri andıran askerleri ile Akkirman Kalesi'ne yönelmiştir. Osmanlı ordusuna Eflak askerleri ve Kefe yönünden gelen Mengli Giray'ın askerleri katılmıştır. Akkirman Kalesi denizden ve karadan

⁶⁹⁵ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s. 118.

⁶⁹⁶ Adalıoğlu, a.g.e., s. 111.

kuşatılarak derin hendekleri doldurulup, 15 gün boyunca savaş olmuştur. 10 Ağustos 1484 senesinde aman dileyen kâfirler kaleyi teslim etmişlerdir. Hisarlarına bayrakların dikildiği Akkirman'ın en büyük kilisesi camiye çevrilmiştir. Bu Fethlerden sonra Osmanlı ordusu İstanbul'a geri dönmüştür.⁶⁹⁷ II. Bayezid Han, Dulkadiroğlu Alaü'd-Devle'ye ve Cengiz Han'ın neslinden olan Mengli Giray Han'a altın birer taç verip, kılıç kuşatmıştır. Sultan, Mengli Giray Han'ı Deşt-i Kıpçak'ın ve Türkmen ikliminin hanı ilan etmiştir.⁶⁹⁸

Lütfi Paşa: Sultan II. Bayezid Han Edirne, Karabağ üzerinden geçerek Kili ve Akkirman Kalelerini almıştır. Fethten sonra tekrar Edirne'ye dönmüş, bu olay 888/1483 senesinde gerçekleşmiştir.⁶⁹⁹

Zâ'im Mehmed: 887/482-1483 senesinde II. Bayezid Han Kili ve Akkirman Kaleleri üzerine sefer yapmaya karar vermiştir. Hazırlıklar yapılmış, ordu savaş için İstanbul'dan hareketle Kili ve Akkirman Kaleleri'nin üzerine vararak onları aman yoluyla fethetmiştir. Kiliseler camiye çevrilerek Cuma günü namaz kılınıp padişah hazretleri adına hutbe okutulmuştur. Kalelere kadılar ve kale muhafızları atanmıştır. Padişah İstanbul'a dönmüştür.⁷⁰⁰

Mustafa Cenabi Efendi: Sultan II. Bayezid Edirne'de Tunca Nehri kenarında cami, medrese, darü's-şifa ve hamam gibi binalar inşa ettirmiş, Edirne'den Kara-Boğdan'a geçmiştir. Kili ve Akkirman Kalelerini fethetmiştir.⁷⁰¹

Gelibolulu Mustafa Ali: II. Bayezid, Han Kara-Boğdan hâkiminin yapmış olduğu toprak ihlalleri yüzünden Kili ve Akkirman Kalelerinin alınmasına karar vermiştir. Sultan Anadolu'dan ve Rumeli'den toplamış olduğu askerlerle birlikte önce Kili üzerine gitmiştir. Kili Kalesi toplarla dövülmüş, içindeki kâfirler çaresizlik içerisinde kalenin anahtarını vermişlerdir. Kili Kalesi'nin muhafızı ve kadısı atandıktan sonra Akkirman üzerine gidilmiştir. Methedilmiş Cengiz Han ve ilhânî soyundan gelen Cuci Han'ın evlatlarından Kırım Hanı Mengli Giray 50.000 Tatar askeriyle Osmanlı ordusuna katılmak için gelmiştir. Mengli Giray Han yapılan gazadan dolayı Sultan II. Bayezid'i kutlayarak cihat

⁶⁹⁷ Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, s. 32-37.

⁶⁹⁸ Erkan, **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi**, s. 45.

⁶⁹⁹ Atik, a.g.e., s.190.

⁷⁰⁰ Mehmed Za'im, a.g.e., s.264.

⁷⁰¹ Canatar, **Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi**, s.214.

hizmetlerinde olmak istediğini bildirmiştir. Kırım Hanı Sultan'ın otağında ağırlandı, şahane bahşişlere ve hediyelere mazhar olmuştur. Kili ve Akkirman Kaleleri 889/1484 senesinde alınmıştır.

Kili ve Akkirman Kalelerinin Osmanlı topraklarına katılmasından sonra yine Kara-Boğdan hâkimi rahat durmayarak isyan çıkarmış, bu kalelere saldırarak muhasara etmek istemiştir. Kalelerde bulunan Osmanlı askerleri kâfirlere karşı koyarak onları hezimete uğratmıştır. Bu olay 891/1486 senesinde yaşanmıştır.⁷⁰²

Hoca Sa'dü'd-dîn: Gönlü deryalar kadar geniş olan II. Bayezid Han Kili ve Akkirman Kalelerini fethetmeyi düşünmüştür. Önce Rumeli ve Anadolu beylerbeylerine hükümler yollamıştır. Padişah 889/1484 senesinde Edirne'ye doğru yola çıkmıştır. Arabalarla taşınan top, tüfek savaş aletlerinden başka kadırgalarla da zahire ve savaş malzemeleri taşınmış, Karadeniz yoluyla Tuna boyuna iletilmiştir. Osmanlı ordusu Dobruca ilinden Tuna kıyısına çıkıp, buradan *İshaklı* denilen iskeleden 2 Cemaziye'l-ahir 889/27 Haziran 1484 senesinde karşıya geçmiştir. Eflak beyi sultanı karşılayarak yüzünü otağına sürmüş, Osmanlı askerine rehberlik edip 20.000 kadar Eflak askeri ile elinden geleni yapmıştır. Kili Kalesi karadan ve denizden kuşatılmış, kalenin duvarları delik deşik olmuş, kale komutanı kuşku ve korku hissetmiştir. Kale komutanı daha fazla dayanamayarak hisarı padişaha teslim etmiştir. Padişah hazretleri Cuma namazını hisarın kilisesinde kılarak kaleyi teslim alma işini bitirmiş, Akkirman Kalesi'nin yolunu tutmuştur.

Cengiz Han soyundan geldiği için övünen kişilerden biri olan Kırım Hanı Mengli Giray Han 50.000 Tatar asker ile padişahın ordusuna katılmıştır. Akkirman Kalesi karadan ve denizden kuşatılmıştır. Söylentiye göre Akkirman'ın sayıya gelmez araç, gereçleri ile 30 yıllık zahire ve peksimeti bulunmaktadır. Geçen zaman ve yıllar sonunda Akkirman'ı çevreleyen hendek iyice derinleşmiştir. Padişahın askerleri o derin hendeği bir haftada doldurup düzlemişlerdir. Karadan ve denizden top ve tüfek ateşine tutulan Akkirman iki değerli komutanını kaybetmiştir. Geride kalan kâfirler aman dileyerek kaleyi teslim etmişlerdir. 16 Recep 889/9 Ağustos 1484 senesinde padişah parlak bir zafer kazanarak İslâm sancaklarını burçlara dikmiştir. Nevbet Osmanlı usullerine göre çalınmaya başlanmıştır. Halkın mallarının korunması ve belirlenmesi için yazıcılar ve eminler tayin

⁷⁰² Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, a.g.e., s.935-937.

edilmiştir. Kalmak isteyen kâfirler yerlerinde kalmış, gitmek isteyenlere yol verilmiştir. Akkirman'dan çok sayıda halk Anadolu'daki Eski Biga'ya getirilerek yerleştirilmiştir. Kale hazinesinde bulunan mal Edirne'de temelleri atılacak hayır kapılarına harcanmak için saklanmıştır. Değerli eşyalar gazilere paylaştırılmıştır. Mengli Giray Han'a padişah pek kıymetli hediyeler vermiştir. Padişahın hizmetine koşup geldiği için Kırım Hanına ak börk, altınlı üsküf başına taç edilmiş, aklın alamayacağı kadar çok bahşişler ile Kırım Hanının memleketine dönmesine izin verilmiştir. Padişah, Akkirman'dan dönerek Kili üzerinden ovaya geçip Saru Saltuk Baba yolundan Edirne'ye doğru gitmiştir⁷⁰³.

Boğdan hâkimi her zamanki gibi rahat durmayarak Kili ve Akkirman'ı almak için saldırıya geçmiş, bu haber İstanbul'a gelmiştir. Bunun üzerine II. Bayezid, Malkoçoğlu Bali Bey'i Boğdan sınırına hâkim olması için görevlendirmiştir.⁷⁰⁴ II. Bayezid Han'ın oğlu Şehzade Mehmed Kefe sancak beyi iken dondurucu soğuğa maruz kalarak 1504 yılında vefat etmiştir.⁷⁰⁵

Hocazâde Mehmed Efendi: Sultan II. Bayezid Han Kili ve Akkirman seferine çıktığı zaman, Kırım Hanlığı'ndan Tatar askerleri gelerek hizmet vermiştir.⁷⁰⁶

4.2. Yavuz Sultan Selim'in Taht Mücadelesinde Kefe Sancağı'nın Rolü ve Mengli Giray Han'ın Desteği

Şehzade Selim oğlu Şehzade Süleyman için sancak bulma çabalarının sonucunda Kefe Sancağı'nı elde etmiştir. Şehzade Süleyman'ın Kefe'ye gönderilmesi Şehzade Selim'in taht mücadelesinde rahat hareket etmesine sebep olmuştur. II. Bayezid Han, Şehzade Selim'in gazalara katılmasına engel olduğu gibi uygun bir sancağı da oğluna vermemiştir.⁷⁰⁷ Şehzade Ahmed ise tehlikenin büyüklüğünün farkında olup Şehzade Selim'in Kefe'ye gitmesinden hoşnut olmamıştır. Şehzade Ahmed Kırım Hanı Mengli Giray'a bir mektup yazarak, Şehzade Selim'in tutuklanması halinde Kırım Hanına dokuz

⁷⁰³ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih III**, s. 236-239.

⁷⁰⁴ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih III**, s. 241.

⁷⁰⁵ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV**. yal. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s.111.

⁷⁰⁶ Kapanşahin, a.g.e., s.102.

⁷⁰⁷ Ayşe Pul, "Kefe Sancağı'nın I. Selim'in Taht Mücadelesinde Oynadığı Role Dair Bazı Değerlendirmeler", **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi**, ed. Muhammet Kuzubaş, C.6, S.27, Yaz, Sinop: 2013, s. 473-474.

kale⁷⁰⁸ vereceğini, bu hususta kendisine yardım edilmesini istemiştir. Mengli Giray Osmanlı'nın iç işlerine karışmanın doğru olmadığını söyleyerek bu teklifi reddetmiştir. Mengli Giray'ın oğlu Mehmed Giray Şehzade Ahmed'in teklifi karşısında babasını ikna etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Mengli Giray Han, Şehzade Selim'in yanında olmuş, Kırım Hanı oğlu Saâdet Giray'ı Şehzade Selim'in hizmetine vermiştir. Şehzade Selim İstanbul'a daha yakın olmak için Kefe'den ayrılarak Rumeli'ye geçmiştir. Kırım hanzadesi Saâdet Giray ve 300 Tatar askeri Şehzade Selim ile birlikte hareket etmiştir.⁷⁰⁹

Şehzade Süleyman kendisine sancak ararken, dedesi II. Bayezid onun için Kefe Sancağı'nı uygun görmüştür. Kefe Sancağı, Anadolu'dan uzak olduğu için tehlikesiz görünmektedir. Fakat Şehzade Selim tahtı ele geçirmek için babasına karşı başlatmış olduğu mücadelesini Kefe'den yürütmüştür. Kefe'nin stratejik önemi Selim'in işini kolaylaştırmıştır. İdris-i Bidlisî Şehzade Selim'in Edirne'ye doğru hareketinden bahsederken Tatar ovasındaki coğrafi şartlarda, kışın sertliğinden Tuna Nehri'nin buz tutan yerlerinden bahsetmiştir. Mengli Giray'ın, taht mücadelesinde Şehzade Selim'i desteklediği hemen hemen tüm kroniklere yansımıştır. Kırım Hanı, oğlu Saâded Giray'ı ve askerlerini Şehzade Selim'in hizmetine vermiştir.

Şehzade Selim'in Kefe Sancağı'nı gezip beğenmesi ve Trabzon'a döndükten sonra yerine adamlarından birini vekil olarak bırakarak Kefe'ye dönmesi hakkında bilgiye Hadîdî ve Zâ'im Mehmed'in eserinde ulaşabiliyoruz. Ayrıca Zâ'im Mehmed, Yavuz Sultan Selim'in şehzadelik dönemlerini anlatırken Kırım Hanını Devlet Giray olarak gösteriyor, fakat bu dönemde Kırım Hanı Mengli Giray'dır.

Anonim Tevârih-i Âl-i Osman: Şehzade Selim Trabzon'dan gemiye binerek Kefe'ye geçmiş, Rumeli tarafına yönelerek Kili ve Akkirman'a çıkmıştır. II. Bayezid'in bu durumu işitmesi üzerine padişah İstanbul kadısı Saru Gerzi ve Sekbanbaşı'nı şehzadeye nasihat vermeleri için göndermiştir. II. Bayezid ve Şehzade Selim arasında gidip gelen elçiler olayın akışını değiştirememişler, baba-oğul arasındaki gerginlik düzelmemiştir. Şehzade Selim babasını görme arzusunu ileri sürmüş, Sultan II. Bayezid'in Edirne'den İstanbul yönüne hareket etmesinin akabinde Çorlu'da babasının ordusuna yetişmiştir.

⁷⁰⁸ Bu hususta Şehzade Ahmed'in dokuz kale değil Kefe şehrini tamamen Mengli Giray'a vermek için teklifte bulunduğu dair bilgiyi Celalzâde Mustafa *Selimnâme* adlı eserinde vermiştir.

⁷⁰⁹ Pul, a.g.e., s.474.

Şehzade Selim ve II. Bayezid'in orduları savaşmıştır. Savaştan sonra Şehzade Selim hazinelerini alıp Karadeniz kenarındaki Meyde adlı köye gelmiştir. Gemi ile Kefe'ye geçmiş, aynı kış içerisinde Rumeli'ye gitmiştir.⁷¹⁰

İdris-i Bidlisi: Şehzade Selim Kefe Sancağı'nı oğlu Şehzade Süleyman için babasından istemiş, ayrıca babasının huzuruna çıkmak için elçiler ve mektuplar göndermiştir. II. Bayezid Han ise vezirlerinden ve naiplerinden çekinerek oğlunun gelmesini istememiştir. Şehzade Selim İstanbul'a gitmenin yollarını ararken Kefe Sancağı'nın Süleyman'a verilmesini fırsat bilmiş, öncelikle Kefe'ye, Kefe'den Rumeli'ye geçmiştir.⁷¹¹ Şehzade Selim babasıyla görüşmek istemiş, fakat baba ve oğul arasındaki husumet görüşmelerine engel olmuştur. Şehzade Selim tekrar Kefe'ye dönmek için *Ahyolu* isimli yerden gemiye binerek Kefe'ye geçmiş ve babası ile arasındaki yazışmalar bir süre daha devam etmiştir. Şehzade Selim birkaç ay Kefe'de kalmış, bu esnada II. Bayezid'in yanında bulunan kulları, Şehzade Ahmed'in sultan olması için çaba içerisine girmişler, padişahı ikna ederek Şehzade Ahmed'i İstanbul'a çağırılmışlardır.⁷¹² Şehzade Ahmed için işler yolunda gitmemiş; Şehzade Selim taraftarları, yeniçeriler, sipahiler ve akıl sahibi kimseler, onun Kefe'den İstanbul'a çağrılmasını istemişlerdir. Şehzade Selim, mevsim kış olmasına rağmen, Kili ve Akkirman yolundan Tatar ovasına geçip karla dolu ovayı seçkin kullarıyla aşarak İstanbul yakınlarına varmıştır.⁷¹³

İdris-i Bidlisi *Heşt Behişt*'in *Hatime* kısmında Yavuz Sultan Selim'in tahta giden yolculuğuna yer vermiştir. Deşt-i Kıpçak'taki kış şartları, iklimsel bilgiler detaylı anlatılmıştır. II. Bayezid Han'a çevresinde bulunan kişiler ortamın karışıklığından bahsedip yerine üç oğlundan birini veliaht göstermesini tavsiye etmişlerdir. II. Bayezid Han düşünüp taşınmış, Şehzade Selim'in taht için uygun olduğuna karar vermiştir. Karadan ve denizden kanatlarında müjde bulunan bir kuş Kefe'ye uçmuştur. Şehzade Selim İstanbul'dan gelen haber ile Akkirman üzerinden yola koyulmuştur. Şehzade Selim, Tatar ovasını aşınca kışı yenmiştir. Sancak Tuna sahiline dikilince kayıklar hazırlanmıştır. Selim Han Tuna Nehri'nden Rumeli'ye geçerek orada karargâh kurmuştur.⁷¹⁴

⁷¹⁰ Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)], s.134-135.

⁷¹¹ İdris-i Bidlisi, *Selim-Şahnâme*, haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s. 89-90.

⁷¹² İdris-i Bidlisi, *Selim-Şahnâme*, s. 93.

⁷¹³ İdris-i Bidlisi, *Selim-Şahnâme*, s. 95-97.

⁷¹⁴ Başaran, a.g.e., s. 149-152.

Şükri Bidlisi: Şehzade Süleyman'a önce Bolu Sancağı verilmiştir. Fakat bu duruma engel olan Şehzade Ahmed, Şehzade Süleyman'a Kefe Sancağı'nın verilmesinden dolayı memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. Şehzade Süleyman ve Şehzade Selim askerlerini toplayıp denizden Kefe'ye geçmişlerdir.

Şehzade Selim, Trabzon'dan Kefe vilayetine gitmeye karar vermiş, askerleriyle denizi geçmiştir.⁷¹⁵ Sultan II. Bayezidbu dönemde Edirne şehrinde bulunmaktadır. Şehzade Selim ve askerleri çok sayıda gemi donatarak denizleri geçmişler, çölleri ve sahraları atlarla gidip Deşt-i Kıpçak'ı aslanlar gibi aşmışlardır. Tatar Hanı, Şehzade Selim'i karşılayıp hediyeler sunarak ona övgüler yağdırmış, şehzadenin iyilik sahibi olduğunu belirterek taç ve mühür için uygun olduğunu belirtmiştir. Tatar Hanı, şehzadenin yanında yoldaş olup, hayırdan da şerden de haberdar olmayı, Şehzade Selim'in asker ihtiyacını karşılamayı, savaş için alet edevat vermeyi, eğer gerekirse çok askerin yanı sıra Tatar askerlerini de toplayıp göndermeyi teklif etmiştir. Mengli Giray Han, Şehzade Selim'in hizmetine asker vererek onu Osmanlı Devleti'nin başına sultan yapmak için çalışmıştır. Şehzade Selim Tatar Hanının yapmış olduğu muameleden memnun kalarak onunla vedalaşıp ayrılmıştır. Tatar Hanı Şehzade Selim'in yanına oğlu Saâdet Giray'ı bir alay Tatar askeri ile vermiştir. Şehzade Selim ve askerleri Tatar ülkesini aşmışlar, Deşt-i Kıpçak'ı hayranlıkla izlemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin sınırı Tuna Nehri'ni Şehzade Selim ordusuyla geçerek, gece gündüz demeden atlarını sürüp gitmişler, Silistre'ye ulaşmışlardır.⁷¹⁶

Şehzade Selim ve Şehzade Ahmed arasında taht için mücadele yaşanmıştır. Kırım hanzadesi Saâdet Giray Şehzade Selim'in yanında yer almıştır. Sinan Paşa, Şehzade Ahmed ve Şehzade Selim arasındaki taht mücadelesine dâhil olup, hile ile Şehzade Ahmed'i bertaraf ederek, Şehzade Selim'in tahta çıkmasına vesile oldu. Şehzade Selim sultan olduktan sonra, Kefe Sancağı'nda bulunan oğlu Şehzade Süleyman'ı yanına çağırmıştır.⁷¹⁷

Hadîdî: Şehzade Selim Trabzon'da durmayarak Karadeniz'den Kefe'ye geçmiş, bu şehri gezip beğenmiştir. Daha sonra Trabzon'a tekrar geri dönüp, Trabzon'u bir kuluna

⁷¹⁵ Şükri Bitlisi, a.g.e., s. 72-73,75.

⁷¹⁶ Şükri Bitlisi, a.g.e., s. 76-80.

⁷¹⁷ Şükri Bitlisi, a.g.e., s. 131,133.

vermiştir. Şehzade Selim'in Kefe'ye geldiğini öğrenen Tatar Hanı huzuruna gelerek hürmet ve ikramlarda bulunmuştur. Mengli Giray Han müslüman ve büyük bir sultandır. Kırım Hanıoğlunu Şehzade Selim'in hizmetine vermiştir. Şehzade Selim kara yoluyla, askerler ve Tatar ordusu ise deniz yoluyla Kefe'den göçmüşlerdir. Şehzade Selim Özi ve Turla Nehirlerini geçmiş, Akkirman'a doğru gitmiştir. Akkirman'dan Kili'ye gelen Şehzade Selim burada askerlerini beklemiştir. Kefe'den yola çıkan askerler Tuna'yı geçerek Kili'ye varmışlardır.⁷¹⁸ II. Bayezid ve Şehzade Selim'in arası açılmış, baba oğul birbirine düşman olmuştur. Şehzade Selim düşmanları, II. Bayezid'i asker toplayarak oğlunun üzerine gitmesi için kışkırtmışlardır. Şehzade Selim'i destekleyen insanlar onu tahta çıkarmak için hareket etmiştir. II. Bayezid ve Şehzade Selim arasında savaş çıkmış, Şehzade Selim savaş meydanından ayrılarak denizde hazır bekleyen gemilerle Kefe şehrine geçmiştir.⁷¹⁹

Kemalpaşazâde: Mısır sultanı ve Deşt-i Kıpçak ilinde bulunan Tatar HanıYavuz Sultan Selim'in kuludur. Sultan ölünce herkes gözyaşı dökmüş çeşmeler bile ağlamıştır. Türk, Rum, Arap, Acem, Deylem, Türkmen ve Tatarlar üzülmüştür.⁷²⁰

Mahremî: Deşt-i Kıpçak mülkünün hanı Mehmed Giray Han Tatar soyunun ikbali kabul edilip tahta oturmuştur. Şehzade Selim Rus, Çerkez, Lih ve Boğdan ile muhabbet içinde olmuştur. Bu durumu işiten Tatar Hanı birkaç soyu temiz olan Tatar'ı elçi olarak hazırlayıp Yavuz Sultan Selim'in huzuruna göndermiştir. Tatarlar kıymiz içtikleri için, atlamaya zıplamaya mecalleri olmaz, çatlayacak gibi şiş dururlarmış. Tatarların kavgalarından felekler eğlenirmiş, onları görünce yuvalarında hayvanlar ürkerlermiş. Tatar ikliminin elçileri, Padişah'ın huzuruna giderek yüz sürüp binlerce ceylan kürkünüPadişah'a hediye sunmuşlardır. Yavuz Sultan Selim hediyeler karşılığında altın, gümüş ve at vermiştir. Rus memleketinin, Moskof tahtının emiri, Osmanlı tahtına yeni padişahın geçtiğini duyarak hediyeler göndermek istemiş, hazinesinden seçtiği hediyeleri Sultan'a göndermiştir. Moskof emiri, Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlık etmediklerini, fakir olduklarını, tüm mülklerinin padişahın olduğunu dile getirmiştir. Zaman zaman Tatar halkı, Rus topraklarına akınlar yapmakta, arazilere hunharca akmaktadırlar. Ruslar, Tatarların uzak yakın fark etmeden her defasında kendilerine saldırdıklarını söylemişlerdir.

⁷¹⁸Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi (1285-1523)], s. 363-364.

⁷¹⁹Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi (1285-1523)], s. 366-367.

⁷²⁰Kemal Paşa-zâde, a.g.e., s. 15,18.

Tatarlar, fakirlerin mülklerine girerek 1.000 esiri iplere dizmişler, ceylan sürüsüne arslan girmiş gibi halklara saldırarak mülkleri yakıp yıkarlarmış. Tatarlar illeri, ulusları yerlerinden sürmüşler, Rus, Çerkez, Azak diyarlarından Meriye ve Kazak soylarını neredeyse tüketmişlerdir. Ruslar, Sultan Selim Han'dan medet umarak Tatarlardan kurtulmayı dilemişlerdir. Padişahın divanına gelmiş, merhamet dilenmişler ve hediyelerini sunmuşlardır.⁷²¹

Rüstem Paşa: Şehzade Selim, Şehzade Süleyman'ı görmek için Trabzon'dan gemilerle Kefe'ye gitmiştir. Şehzade Selim oğlu ile buluşup sohbet etmişler, etraf hakkında görüşmüşlerdir. Kefe'den Rumeli tarafına geçmişler, Sultan Selim babasına bir elçi göndererek Rumeli'nden sancak talep etmiştir. II. Bayezid oğlunun bu talebine sıcak bakmayıp, onunla görüşmemiştir. II. Bayezid ve Şehzade Selim arasında husumet yaşanınca, Selim Han yanındaki 2-3.000 adamıyla gemilere binerek Kefe'ye tekrar geri dönmüştür. II. Bayezid ise İstanbul'a göçmüştür. Bu olaylar 917/1511-1512 senesinde yaşanmıştır.⁷²²

Muhyiddin Cemâli: Şehzade Selim, sancağı Trabzon'dan gemiye binerek Kefe'ye gitmiş, Kefe'den Rumeli taraflarına Kili ve Akkirman'a hareket etmiştir. Bu olaylardan babası II. Bayezid haberdar olunca İstanbul kadısı Sarıgözi ve sekbanbaşını elçilik yapması için Şehzade Selim'in huzuruna göndermiştir.⁷²³

Matrakçı Nasuh: Trabzon'da bulunan Şehzade Selim'in ordusunun sayısı yıldızlar kadar kalabalıktır. Şehzade Selim'in buyruğu üzerine çok sayıda gemiye mal ve hazineler doldurulmuş, kendisi de büyük bir gemiye binmiştir. Kefe Sancağı, Şehzade Selim'in oğlu Şehzade Süleyman'ın egemenliği altındadır. Şehzade Süleyman babasının geldiğini duyunca sevinç ve mutluluk içerisinde bir karşılama töreni hazırlamıştır. Şehzade Selim Rumeli'ye geçerek oradan Kefe'ye gelmiştir. Onun gelişiyle adalet gelmiş, haksızlık ve zorbalık ortadan kalkmıştır.⁷²⁴ Şehzade Selim, babası II. Bayezid ile buluşmak ümidiyle Kefe'den yola çıkarak Akkirman üzerinden Edirne'ye yönelmiştir.⁷²⁵

⁷²¹ Aynur, a.g.e., s. 386-390.

⁷²² İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s. 127.

⁷²³ Adalıoğlu, **Muhyiddin Cemali'nin Tevârih-i Al-i Osman**, s. 118.

⁷²⁴ Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, s. 68-75.

⁷²⁵ Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, s. 112.

Lütfi Paşa: Sultan II. Bayezid Edirne’de otururken Şehzade Selim Trabzon’dan Kefe’ye geçmiştir. Şehzade Selim’in amacı Edirne’ye babasının yanına varmaktır. Bunun için Kefe’den hareketle Kili ve Akkirman üzerinden *Akpınar* isimli mahâle gelmiştir. Babası ile görüşme niyetinde olan Şehzade Selim, babasının İstanbul’a gidecek olduğu haberini alınca yola koyularak Çorlu’da babasına yetişmiş, iki taraf arasında savaş meydana gelmiştir. Pek çok adam ölmüştür. Şehzade Selim hezimete uğrayarak Karadeniz kenarındaki Ahyolu’dan hazır donanmalarla tekrar Kefe’ye varmıştır.⁷²⁶

Celalzâde Mustafa: Her zaman saltanat arzusunda olan Şehzade Selim Rumeli’ne geçmek için Akkirman şehri ve Tuna Nehri güzergâhlarını tercih etmiştir. Şehzade Selim Rumeli’ne vardığında etrafında 50.000’den fazla asker toplanmıştır.⁷²⁷ Sultan Selim Han babası II. Bayezid Han ile mücadele etmiş, toplar atılmaya başlanmış, etraftaki askerler kılıç çekip savaşmışlardır. Olayın daha fazla büyümesini istemeyen şehzade, askerlerden ayrılarak Karadeniz kenarında bulunan Ahyolu İskelesi tarafına gitmiş, burada hazır bulunan gemilere binip tekrar Kefe’ye geçmiştir.⁷²⁸

Şehzade Süleyman, Kefe Sancağı’na atandığı zaman Trabzon’dan ayrılarak gemilerle oraya varmıştır. Deşt havalisinden Kırım Hanı Mengli Giray, oğlu olan Saâdet Giray Han’ı Şehzade Selim’e bağışlamıştır. Tatar askerleri Şehzade Selim ile Akkirman’a geçip II. Bayezid’a karşı Selim’in yanında yer almışlardır.⁷²⁹

Şehzade Süleyman daha evvel istediği iki sancak reddedilince Kefe Sancağı’na gitmek istemiş, bu talep Sultan II. Bayezid tarafından kabul görmüştür. Şehzade Süleyman Kefe’ye gönderilmiştir. Gemilerle deniz süslenmiş, yelkenler açılmış bir gül yaprağı gibi olmuştur. Gemiler rüzgârı kanat edinerek kuş gibi uçmuşlardır. Mutlu esen ilahi rüzgârın yardımı ve büyüleyici seher yelinin uygun esmesiyle güven yeri Kefe limanına arzulu bir şekilde, mutluluk ile ulaşmış demir atmışlardır. Kefe şehri, mutlu olmuş, cihan sultanının gelişi ile aydınlanmış, cihana esen rüzgârlar üzüntülerin gitmesine sebep olmuştur.⁷³⁰ Deşt-i Kıpçak ülkesi, taze hayat bulmuş, bütün ufukların başı berraklık kazanmıştır.⁷³¹

⁷²⁶ Atik, a.g.e., s. 196.

⁷²⁷ Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 29.

⁷²⁸ Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 30.

⁷²⁹ Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 33.

⁷³⁰ Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 63-64.

⁷³¹ Celâl-zade Mustafa, a.g.e., s. 65

Şehzade Selim, Şehzade Süleyman'a Kefe Sancağı'nın verilmesini fırsat bilerek Kefe'ye gitmiş, sonra Tatar ikliminin hanı Mengli Giray ile görüşmek için o tarafa yönelmiştir. Mengli Giray Han, samimi, dindar bir müslüman, hanın yaşayışı şeriata uygun, temiz inançlı, sağlam yaratılışlı, ehl-i sünnet mezhebine bağlı, mutlu bir han ve veli bir kimsedir. Mengli Giray ile II. Bayezid'in ilişkileri samimi bir kardeşlik ve dostluk üzerine kurulmuştur. Şehzade Selim, Kefe'den çıkıp Mengli Giray'ın yanına ulaştığında Tatar askerlerini, çocukların, hanların, ileri gelenlerin ve uşakların oluşturmuş olduğu büyük bir toplulukla karşılaşmıştır. Kırım Hanı, Selim'e çeşit çeşit ikramlar ve merasimlerde bulunmuştur. Şehzade Selim'in Rumeli'ne geçeceği fikri II. Bayezid'in, canını sıkmıştır. Şehzade Ahmed, Şehzade Selim'in Tatar desteği olmadan Rumeli'ne gidemeyeceğini düşünmüşlerdir. Şehzade Ahmed ve Sultan II. Bayezid endişelerinden ötürü Tatar Hanıyla ittifak kurarak dikkatini farklı yöne çekmek istemişlerdir. Kefe içerisinde bulunan ünlü memleketleri, şehirleri ve kasabaları Mengli Giray Han'a bağışlamışlar ve karşılığında Tatar Hanından Şehzade Selim'in Rumeli'ne geçirilmemesini istemişlerdir.⁷³²

Tatar Hanının, kavgaya eğilimli, ahmak ve kötü niyetli olan, Mehmed Giray isimli bir oğlu bulunmaktadır. Mehmed Giray Han babasına Şehzade Ahmed'in kendilerine hisarlar ve memleketler bağışladığından bahsetmiş, neden Ahmed'i değilde Şehzade Selim'i desteklediklerini babasına sormuştur. Mengli Giray Han bu düşüncelere sahip oğluna cevap vererek, "*amacın memleket ve kaleler sahibi olmak ise Şehzade Selim Han bunları bizden esirgemeyecektir.*" demiştir. Bu şekilde Mehmed Han'ın kafasındaki düşünceleri değiştirmek istemiştir. Mehmed Giray Han, Şehzade Selim'den Kefe'yi istediği zaman, Şehzade Selim ona padişahların memleket fethetmek gibi bir vazifelerinin olduğunu, memleket bağışlamak gibi bir yetkilerinin olmadığını söylemiştir. Bu sözler üzerine Mehmed Giray Han atasına hitaben, "*Şehzade Ahmed iki aylık yoldan, uzak yerlerden memleketler, kaleler bağışlarken, Şehzade Selim ise yanlarındaki Kefe'yi dahi kendilerine vermediğini*" söylemiştir. Mehmed Giray, "*Şehzade Selim padişah olursa bizim memleketlerimizi dahi alır diyerek*" asker tedarikine gitmiştir. Mengli Giray Han bu durumdan muzdarip olmuş, küçük oğlu Saâdet Giray'ı Selim Han'a bağışladığını söyleyerek, Osmanlı tahtına Şehzade Selim'i layık görmüştür. Kırım Hanı, oğlu Saâdet Giray'ı görevlendirip, "*Sen bu gece bizim toprağımızdan kalkarak Selim Han'a eriş, Özi*

⁷³² Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 65-67.

Suyu'nun kenarındadırlar, gece Akkirman'a geçsinler” diye Selim Han'a haber göndermiştir. Saâdet Giray şehzadenin huzuruna çıkararak hanın söylediklerini tekrarlamıştır. Şehzade Selim ve askerleri Özi Suyu'nundığer tarafına geçmiştir. Mehmed Giray Han 30.000 Tatar askeri ile Selim'in konakladığı mekâna gelmiş, kimseyi bulamamıştır. Mehmed Giray Han geri dönmüş ve II. Bayezid Han'a mektup yazmıştır. Mehmed Giraymektubunda bunca zamandır padişahın yüzünden mahrum kaldıklarından, Kefe ve Akkirman tarafına geldiklerinden bahsetmiştir. Şehzade Selim'in askerleri ve Tatar ordusu Rumeli'ne geçerek Akkirman iklimine kavuşmuşlardır.⁷³³

Şehzade Selim, Edirne'de babası ile mücadeleye girişeceği bir durumla karşılaşmış, atasına karşı gelip dikkat çekmek istemediğinden bölgeden uzaklaşarak Karadeniz kenarına gelmiştir. Ahyolu isimli yerde hazır olan gemiye binip Kefe'ye geçmiştir. Selim mutlu mübarek bir zamanda Kefe'ye varmıştır.⁷³⁴ Kefe Sancağı'ndaki Şehzade Selim, Sultan II. Bayezid'den gelen müjdeli haber ile İstanbul'a davet edilmiştir.⁷³⁵ Şehzade Süleyman babasının sultan olmasının ardından İstanbul'a çağırılmıştır. Şehzade bu olay üzerine gemilere binerek günlerce yol gitmiştir.⁷³⁶

Zâ'im Mehmed: Şehzade Selim, oğlu Şehzade Süleyman'ın sancağı olan Kefe ve Kırım taraflarına gitmiştir. Şehzade Selim kâfir şehrinin etrafını gözleyip incelemiş ve beğenmiştir. Bunun akabinde kendi sancağı olan Trabzon'a tekrar dönerek Trabzon Sancağı'nın yönetimini güvendiği bir kişiye teslim etmiş, Selim tekrar gemi ile Kefe'ye geçmiştir. Bu dönemde Deşt-i Kırım ve Deşt-i Kıpçak'ın hanı Devlet Giray Handır. Kırım Hanı oğullarından birini, güvenip hürmet gösterdiği Şehzade Selim'in yanına vermiştir. Tatar hanzadesi ile Şehzade Selim kuzeyden Özi ve Tuna Nehirlerini geçerek Akkirman'a oradanda Kili'ye geçmişlerdir. Tuna Nehri'ni takiben Rumeli ve Edirne'ye varmışlardır.⁷³⁷ Şehzade Selim'in Edirne'ye kadar gelmiş olması babası II. Bayezid'i hiç memnun etmemiş, oğlunun niyetini anlamak için elçiler göndermiştir. Baba-oğul arasında geçen yoğun görüşmeler, sonucu savaşa doğru götürürken Şehzade Selim babasına karşı savaşmayarak Tuna'dan gemilerle tekrar Kefe'ye dönmüştür.⁷³⁸

⁷³³ Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 67-69.

⁷³⁴ Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 87.

⁷³⁵ Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 94.

⁷³⁶ Celâl-zâde Mustafa, a.g.e., s. 105.

⁷³⁷ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 284-285.

⁷³⁸ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 287.

Kefe kale muhafızlığından Yeniçeri ağalığına geçmiş olan Kemal Ağa, Yavuz Sultan Selim'in hizmetinde bulunmuş, sıkı ilişkiler kurarak emek verip sadakat göstermiştir. Yavuz Sultan Selim Kemal Ağa'nın her hizmetinden memnun kalmıştır.⁷³⁹ Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail üzerine yaptığı seferden yola çıkılarak bir kıyaslama yapılmış, Osmanlı sultanlarıyla Tatar beyleri karşılaştırılmış. Tatar beylerinin Osmanlı sultanlarından daha tehlikeli olduğu belirtilmiştir.⁷⁴⁰

Gelibolulu Mustafa Ali: 916/1511 senesinde Şehzade Selim, oğlu Süleyman için sancak arayışı içerisine girmiştir. Kendi insiyatifini de kullanarak oğlunu Kefe Sancağı'na atamıştır. Kendisinde Çerkez topraklarına akın etmeyi arzulamıştır.⁷⁴¹ Şehzade Selim, Kızılbaş taifesinin Osmanlı topraklarına karşı olan düşmanlıklarını padişaha ulaştırmak bahanesiyle Trabzon'dan Kefe'ye geçmiştir. Şehzadenin amacı buradan Rumeli'ne geçmektir.⁷⁴² Şehzade Selim oğlu için Kefe'ye gitmiş, akabinde Rumeli'ne geçmiştir. Bu durum Şehzade Ahmed'e korku salmış, Ahmed asker toplayarak önce Şehzade Korkud'un sonrada Şehzade Selim'in üzerine gitmeyi tasarlamıştır.⁷⁴³ Şehzade Selim taht için vermiş olduğu mücadelesinde galip gelmiş, kardeşlerini saf dışı bırakarak Osmanlı tahtına oturmuştur. Babasının sultan olduğu haberi Kefe sahillerine ulaşan Şehzade Süleyman İstanbul'a davet edilmiş, şehzade de bu davete icabet etmiştir. Yavuz Sultan Selim kardeşlerine karşı mücadele verdiği dönemde Tatar hanzadesi Saâdet Giray onun yanında yer alarak mücadeleye katılmıştır.⁷⁴⁴

Hoca Sa'dü'd-dîn: Şehzade Selim, biricik şehzadesi Süleyman'ın için iyi bir yerde sancağa çıkmasını arzularak II. Bayezid'e mektup yollamıştır. Sultan II. Bayezid Han, Şehzade Süleyman için Kefe Sancağı'nı uygun görüp seçmiştir. Şehzade Süleyman, Kefe şehrinin ardındaki ülkelerini gözleyecek olmasından dolayı gönlü ferah olup bu şekilde avunmuştur. Kefe Sancağı'na atandığına dair berat Şehzade Süleyman'ın katına ulaşmıştır. Süleyman yaradana sığınıp iyi niyetleri ile hazırladığı gemilerine binerek sihirli yelkenler açıp Kefe'ye doğru yola çıkmış, onun Kefe'ye gelişi ile etraf canlanmıştır.⁷⁴⁵

⁷³⁹ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 310.

⁷⁴⁰ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 440.

⁷⁴¹ Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, a.g.e., s. 926.

⁷⁴² Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, a.g.e., s. 936.

⁷⁴³ Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, a.g.e., s. 938.

⁷⁴⁴ Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, a.g.e., s. 1056,1067.

⁷⁴⁵ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV**, s. 6-9.

Sultan Selim Han büyük bir gemi hazırlatarak içerisine hububat ve hazine doldurmuş, Kefe kıyılarına varmak için yola çıkmıştır. Şehzadesi onun gelişinden duyduğu sevinçten koşturup durmuş ve deniz kenarına inip babasını karşılamıştır. Sultanın otağı Kefe diyarında kurulmuş olsa bile asıl amacı Rumeli'ye gelerek kâfirlere karşı mücadeleye girişmektir. Bu durum karşısında Şehzade Ahmed ve Sultan II. Bayezid tehlike sezmiş ve karşı çıkmışlardır.⁷⁴⁶ Sultan hazretleri başkentten bir elçi göndererek Şehzade Selim'i İstanbul'a davet etmiştir. Bu hususta çok ısrarcı olmuştur. Sultan Selim Han bir gün daha beklemeyip ablak bir ata binerek Akkırman yöresine doğru yola çıkmıştır. Deniz yolundan azık ve diğer gereçlerle dolu bir gemi yollamıştır. Hızla koşup çölleri ve dağları aşmıştır ve Tatar Hanı onu hemen yakalamıştır. Armağanlarını şehzadeye sunmuş ve iltifatlar sunarak emri olursa şehzade ile gitmeyi teklif etmiştir. Güçlü askerlerine rehberlik edeceğini ya dasayısızca akıncı Tatar askerini emrine vereceğini dile getirmiştir. Şehzade Selim asker istememiş sadece dualarını istemiştir. Yüce gönüllü Selim Han Özi ve Turla Nehirlerini gemi ile çabucak geçerek atına atlayıp devam etmiştir.⁷⁴⁷ Şehzade Selim yakın adamlarıyla Karadeniz kenarındaki gemiye binerek Kefe'ye doğru hareket etmiştir. Şehzade Selim, geride kalan askerinin başına Rumeli beylerinden birini komutan olarak atayarak onları kara yolu ile Kefe'ye göndermiştir. Selim, şehzadesinin sancağı Kefe limanına inmiş, Şehzade Selim'in kederli gönlü Şehzade Süleyman'ın gönül açan sohbetiyle aydınlanmıştır.⁷⁴⁸ Sultan II. Bayezid'in öldüğü haberi gizlice Şehzade Ahmed'e duyurulmaya çalışılmış, fakat Şehzade Selim Kefe'ye döndüğü vakit tüm bu haberler ona ulaşmıştır.⁷⁴⁹ Osmanlı sultanı olarak tahta oturan Yavuz Selim, oğlu Süleyman'ı Kefe'den başkente çağırmıştır.⁷⁵⁰

Tatar Hanının oğlu Saâdet Giray Yavuz Sultan Selim Han'ın hizmetine girmiştir.⁷⁵¹ Yaşlı ve kendini hayır hasenat işlerine adanmış Bali Paşa, Yavuz Sultan Selim ile Şehzade Ahmed arasında yaşanan mücadeleyi hatırlatıp anlatmıştır. Savaş zamanında yaşanan bozgunun ardından şehzadeler sancaklarına dönmüşlerdir. Şehzade Selim Kırım'a vardığında Tatar Hanı ile karşılaşmış, Tatar Hanı Selim'in atının başını çekmiş, ikisi at başında sohbet etmişlerdir. Tatar Hanı, Şehzade Selim'in yenilgisinden ve Şehzade

⁷⁴⁶ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV**, s. 14-15.

⁷⁴⁷ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV.**, s. 18-19.

⁷⁴⁸ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV.**, s. 41-42.

⁷⁴⁹ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV.**, s. 73.

⁷⁵⁰ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV.**, s. 97-98.

⁷⁵¹ Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV.**, s. 163.

Ahmed'in başarısından dolayı dertlenmemesini söylemiş, Tatar askerlerini Selim'in emrine vermeyi teklif etmiştir. Selim han bu teklifi reddederek, amacının Anadolu'daki sorunları ve sıkıntıları def etmek için babasından asker istemek olduğunu dile getirmiştir. Fakat devlet erkânında Şehzade Selim karşıtı çok kişi varmış. Sultan Selim otağına gelip, *biz mülkün sahibi olsak dahi Tatar Hanının elinde oyuncak olacağız, bu saltanattan ne hayır gelir. Atalarımızın ve babalarımızın fethedip koruduğu ülkeleri, sel gibi olan Tatar atlılarına çiğnetmek ve yağmacı Tatarların ayağına açmak olmaz. Saltanat dahi Tanrının yardımı ile kolaydır. Tatar'ın imdadına gerek yok* demiştir. Tatar Hanı, düzenlemiş olduğu bir eğlencede kızını Şehzade Selim'e vermek istemiş, fakat han bu isteğine nail olamamıştır.⁷⁵²

Hocazâde Mehmed Efendi: Mısır ümerasından Kadızâde Muhammed Bey ve Deşt-i Kırım Hanı Mengli Giray Han'dan elçiler gelip hediyelerini ve iltifatlarını padişah Yavuz Sultan Selim'e sunmuştur.⁷⁵³

4.3. Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı Arasında Askeri ve Siyasi İlişkiler

Kırım Hanı Mengli Giray'ın ölümünün (1515) ardından, Moskova Knezliği ile Kırım Hanlığı arasında çekişmeler yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nin kaygısı ise Kefe Sancağı'nın tehlikeye girmesidir. Osmanlı Devleti hiçbir zaman bölgede güçlü bir Kırım Hanlığı istememiştir. Kırım hanzadelerinden I. Sahib Giray, Kazan Hanlığı'nın başına geçmeye talip olmuş, İstanbul'a gelerek Kanuni Sultan Süleyman'dan aldığı emirle Kazan hanı olmuştur.⁷⁵⁴ Kırım Hanlığı tahtında oturan I. Mehmed Giray (1514-1523) ise Moskova Knezliği'ne karşı başarılar elde etmiş, Astrahan'ı⁷⁵⁵ ele geçirmiştir. I. Mehmed Giray Astrahan Seferi'nden dönerken Nogaylar tarafından öldürülmüştür. Kırım Hanının ölümünün ardından Kırım Hanlığı tahtına Kanuni Sultan Süleyman'ın desteği ile I. Sahib Giray (1532-1551) oturmuştur.⁷⁵⁶ I. Sahib Giray'ın Kırım Hanı olmasından evvel, tahtta söz sahibi olan Gazi Giray, Saâdet Giray tarafından öldürülmüş, Nogaylardan güç alan İslâm Giray ile Saâdet Giray arasından mücadele başlamıştır. İki Kırım hanzadesi

⁷⁵² Hoca Sadettin Efendi, **Tacü't-Tevarih IV**, s.124-125.

⁷⁵³ Kapaşahin, **İbtihacü't-Tevarih**, s. 124.

⁷⁵⁴ İnalçık, "Osmanlı-Rus İlişkileri 1493-1700", s.27-28.

⁷⁵⁵ Kroniklerde Ejder Han (اژدرهن) olarak geçiyor. Fakat biz Astrahan olarak verdik.

⁷⁵⁶ İnalçık, "Kırım", s. 451.

arasındaki mücadeleye dâhil olan Kefe beylerbeyi ölmüş, Saâdet Giray Han soluğu İstanbul'da almıştır. Bu mücadele iki hanzadenin de Kırım Hanı olmasına yetmemiş, I. Sahib Giray han olmuştur. İslâm Giray Han taht için I. Sahib Giray ile mücadeleye girmiş, bu süreçte İslâm Giray Rusya'dan destek almıştır. Fakat Sahib Giray'a karşı başarı elde edememiştir. I. Sahib Giray, Kırım Hanlığı çevresindeki ülkelere akınlar yapmış, 1539 ve 1542 yıllarında iki kere Çerkezler üzerine sefer yapmıştır. Or Ağzı,⁷⁵⁷ Özi, Don ve Azaklar üzerine yapmış olduğu seferden yaklaşık 10.000 esirle dönmüştür. Kırım Hanı, Nogayları korkutmak maksadıyla 1545'te Astrahan Seferini gerçekleştirmiştir. Kırım Hanlığı'nın ilerleyişi ve kendini sağlama alması Osmanlı Devleti'ni rahatsız etmiştir. Kefe topraklarında yaşanan bazı olaylar Kanuni Sultan Süleyman'a abartılarak nakledilince I. Sahib Giray'ı tahtan indirmek için plan kurulmuş, Kırım Hanı Çerkezler üzerine gönderilmiş, Osmanlı Devleti'nin desteğiyle Devlet Giray Kırım tahtına çıkarılmıştır. I. Devlet Giray (1551-1577) Kırım Hanı olduktan sonra Ruslarla mücadele içerisine girmiş, Ruslar Kazan'ı işgal etmiş, Hazar'a doğru ilerlemeye çalışmıştır. Astrahan hanı Yağmurca Ruslara mağlup olmuş ve ölmüştür. Ruslar Astrahan'ı işgal etmiş, I. Devlet Giray Rusların ilerlemesine engel olamamıştır. Osmanlı Devleti'nin doğu seferiyle meşgul olduğu bu yıllarda Kırım Hanlığı zor durumda kalmıştır.

Öte yandan, Astrahan üzerinden gelen hacıların Rus engeline takılmaları Osmanlı Devletinin Astrahan Seferi'ne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Fakat bu sefer ancak II. Selim Han döneminde gerçekleşmiştir.⁷⁵⁸ Kanuni Sultan Süleyman döneminde Kırım hanları I. Sahib Giray ve I. Devlet Giray Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirmiş olduğu seferlere katılmışlardır. I. Sahib Giray Tatar ordusuyla 1538 senesindeki Boğdan Seferine katılmış, Macaristan seferine ise Sahib Giray'ın oğlu Emin Giray kumandasında bir Tatar ordusu Kırım Hanı tarafından gönderilmiştir. I. Devlet Giray, Sigetvar Seferi'ne mirzaların kumanda ettiği Tatar askerlerini göndermiş, Tatar askerleri Avusturya'ya karşı başarılar elde etmişlerdir.⁷⁵⁹

Kemalpaşazâde, Kanuni Sultan Süleyman'ın Leh üzerine yapacağı sefer için Mengli Giray'dan asker talep ettiğini belirtmiştir. Osmanlı Devleti'ne tabi olan Kırım

⁷⁵⁷ Kırım Yarımadası'nın Kuzey'den anakaraya bağlandığı yer "Or Kapı" olarak adlandırılmaktadır. Bkz. Öztürk, "Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi: Kırım Hanlığı", s. 39.

⁷⁵⁸ Öztürk, "Kırım Hanlığı", s. 493-496.

⁷⁵⁹ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, s. 25.

Hanlığı askeri desteği sağlamıştır. Kemalpaşazâde, Mengli Giray'ın Moğol soyundan Cengiz neslinden geldiğini tekrar vurgulamıştır. Tatar askerlerinin ok ve yayları anlatılarak savaş aletleri ve savaşma yöntemleri hakkında bilgi verilmiştir. Tatar askerlerinin kindarlığı ve Semendire şehrini tarumar etmeleri, barbarlıklarını devam ettirdiklerini göstermektedir. Müellif Kanuni Sultan Süleyman devrini anlatırken Fatih devrine giderek, Gedik Ahmed Paşa emrindeki Mengli Giray ve Mehmed Giray'ın İstanbul'a getirilip Fatih Sultan Mehmed'in emriyle İstanbul kulelerinde hapsedildiği ifade etmiştir. Celalzâde Salih Çelebi de Mengli Giray ve Mehmed Giray'ın İstanbul'da hapsedildiğini belirtmiştir.

Rüstem Paşa da eserinde Rumeli tarafına yapılan akınlarda Kırım Hanları Ahmed Giray ve Sahib Giray'ın gelen, ferman üzerine askeri destek sağladıklarını dile getirmiştir. Matrakçı Nasuh Ahmed Giray'ın önderliğinde Osmanlı ordusuna katılan askerlerin fiziksel özelliklerini tasvirlemiştir. Keskin ve kalkan gibi yüzleri, küçük gözleri ile Tatarlar anlatılmıştır. Kırım hanlarının Astrahan üzerinde oluşturdukları baskı sonucu Astrahan hâkiminin çözüm için Kanuni Sultan Süleyman'a başvurması, Osmanlı Devleti'nin ne kadar geniş bir alanda hâkimiyet kurduğunu göstermektedir. Lütfi Paşa'nın eserinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın, Beç üzerine yapacağı sefer için Kırım Hanı Sahib Giray'a ferman göndererek asker talep etmesi üzerine, Sahib Giray Han'ın yüz bin kişilik hacimli bir orduyla savaşa dâhil olduğu bilgisi vardır. Osmanlı Devleti her fırsatta Kırım hanlarının askeri desteğini almıştır. Mustafa Cenabi Efendi Kanuni Sultan Süleyman devrinde Kili şehrinin yandığını ve yeniden inşa edildiğini belirtmiştir. Bu bilgi şehrin tarihi açısından ehemmiyetlidir.

Fethullâh Arifi Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Kara-Boğdan üzerine yapacağı sefer için Kırım Hanına ferman göndererek asker istediğini belirtmiştir. Morava taraflarının yağmalanma görevinin Tatar askerlerine verilmiş olması Tatarların, barbar ve yağmacı özelliklerinin devam ettiğini göstermektedir. Lütfi Paşa, ulaklardan çok şikâyet gelmesi üzerine Cengiz Han'ın ulaşım sisteminden sultana bahsedip, bu sistemi Osmanlı Devleti için uygulamayı teklif etmiştir. Lütfi Paşa'nın bu yaklaşımı, Osmanlı Devleti'nin tarihe vakıf olduğunu, geçmiş devletlerin yöntemlerini dikkate aldıklarını göstermektedir.

Kemalpaşazâde: Kanuni Sultan Süleyman Tatar Hanına ulak göndermiştir. *Cengiz-i cihan-guşa*'nın soyundan gelen Mengli Giray Han'ın oğlu Mehmed Giray Han

Deşt-i Kıpçak'ın ve Tatar'ın serdarıdır. Kırım Hanının hem atası hemde kendisi Osmanlı Devletine tabi olmuştur. Fatih Sultan Mehmed zamanında Mengli Giray ve Mehmed Giray'ın Gedik Ahmed Paşa'nın hâkimiyeti altına girdikleri ifade edilmiştir. Her iki Kırım Hanı da hem beylikten hem de dirlikten ümitlerini keserek, Fatih Sultan Mehmed'in emri ile İstanbul kalelerinin birinde hapsedilmiştir. Hanlar, Fatih Sultan Mehmed'e güvenmişler, kendi ihtiyaçları olduğu zaman sultandan yardım istemişlerdir. Osmanlı Devleti Kırım hanlarına ihtiyaç duyduğu vakit, hanlar bir kenarda hazır beklemişlerdir. II. Bayezid Han, Kili ve Akkirman'ı Kara-Boğdan'ın elinden aldığı zaman Mengli Giray Han Tatar askerleri ile birlikte savaşa gelmiş, Akkirman'ın fethi bitene kadar hizmette bulunan Mengli Giray aldığı ganimetlerden mutluluk duymuştur. Onun küçük oğlu Saâdet Girayve büyük oğlu Mehmed Giray, Sultan Selim Han'ın hizmetkârı olmuştur. Fatih Sultan Mehmed devrinden beri Osmanlı hâkimiyetinde olan Kırım hanları, Kanuni Sultan Süleyman devrindedede askerleriyle birlikte Osmanlı Devleti'nin emrinde olmuşlardır. Tatarlar, Rus'dan Üngürüs'e gidecek bir yardımı engellemek için tampon bölge vazifesi görmüşlerdir.⁷⁶⁰

Kanuni Sultan Süleyman'ın Sirem Adası'nı şereflendirdiği ve Böğürdelen Kalesi'ni fethettiği haberi hükümdara bağlı topraklarda oturan Eflak, Boğdan ve Deşt-i Kıpçak sultanlarına ulaklarla bildirilmiştir.⁷⁶¹

Kanuni Sultan Süleyman, Eflak voyvodasına, Boğdanemirine, Kırım ve Deşt-i Kıpçak'ta saltanatta oturan Saadet Giray Han'a ulaklar göndererek ordularını gaza için her an hazır tutmalarını istenmiştir. Kırım Hanı Saadet Giray Han *Cengiz-i cihan-gûşanın* neslindedir, cihan sultanın tahtına başvurmakla sultan olmuştur. Ay gibi görünen başkentte dünya ve yıldızlar dönmekte, bulutlar gölge etmekte, Kırım Hanının otağı büyük bir sahradadır. Hanın ordu otağın dışında sıralanmış, askerler karınca sürüsü gibi bir bir ardına dizilmiş, çelik tabiatlı kişilerdir. Tatar askerleri, su ve rüzgâr gibi hareket edip, ne kuvvet ne de yiyecek istemişler, bahçelerde ağaç diplerinde taze ne büyürse onu yemişlermiş. Çöllerde yel gibi giden Tatar askerlerinin ne kendileri ne de atları yorulmuş. Tatarların bindiği atlara ne nal ne de çivi gerekmez, yedikleri etler için ne kazanane de şişe ihtiyaç duymamışlardır. Halk, deniz yolculuğu yaptıkları zaman gemiye

⁷⁶⁰ Kemal Paşa-zâde, a.g.e., s.62-64.

⁷⁶¹ Kemal Paşa-zâde, a.g.e., s.83.

ve gemiciye muhtaç olmamış, çöllerde seyahat ettiklerinde ne çul ne de at yemi yanlarında götürmemişlerdir. Tatarlar dağların kurtlarıdır, koyun derisi giyerler, kurt, kuş ve yabani hayvanların hiçbirisini ayırmadan ölüsünü ve dirisini yemişlerdir. Tatar halkının bir dişi dökülmüş ve yüzü solmuş yoktur, gözlerinin nurları ay ve gün gibi parlak, belleri ise bükülmemiştir. Yüz yaşında olan insanların yüzleri kılıç gibi yalın, yetmiş yaşındakiler demir ok gibi keskin gözlüdür. Tatarların, Gözleri küçük, yüzleri kalkan gibi gayet büyük, alınları dağ tepesi gibi yalın kaya, başları ise sahrada heybetli tepe gibidir.⁷⁶²

Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos adasını fethedeceğine dair Hicaz'a, Bulgar'a, Laz'a, Deşt-i Kıpçak'a ve Irak'a ulaklar gönderilmiş, gaza haberi memleketlerin her tarafındaki kişiler tarafından işitilmiştir.⁷⁶³ Padişah yeni bir gaza için Eflâk'a, Boğdan'a ve Deşt-i Kıpçak'a doğu ve batıya, İslâm ülkelerine ulaklar ile nameler göndermiştir.⁷⁶⁴

Rüstem Paşa: Kırım Hanı Mengli Giray Han'ın oğlu Mehmed Giray Han'ın elçisi Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna gelip hilat giymiştir. Tatar elçisinin ardından Rus vilayetinin kralı ve Moskof çasarının elçisi gelip Tatarlardan şikâyetçi olmuşlardır. Padişah, “*inşallah bu sıkıntıyı def edeceğiz*” şeklinde elçilere cevap vermiştir.⁷⁶⁵ *Cengiz-i cihan-gûşanın* evlatlarından Benli Giray Han'a⁷⁶⁶ ve Alaü'd-Devle'ye altın taç ve kılıç aynı gün kuşatılmıştır. Benli Giray Han, Deşt-i Kıpçak'ta Han Türkmen ikliminde sultan ilan edilmiştir. Han olunca hakkı gözetmiş, fakat Türkmenlerin ahdini ve barışını gözetmemiştir. Bu durum SultanII. Bayezid ve Sultan Selim zamanlarında isyana sebep olmuştur.⁷⁶⁷

Osmanlı ordusu sefere çıkacağı zaman emri altındaki pek çok vilayete ve emire ferman gönderilmiş, askerlerini tedarik etmelerini istenmiştir. Eflâk'a, Boğdan'a, Budin'e, Kırım ve Deşt-i Kıpçak'ta saltanatta oturan Ahmed Han'a ferman gönderilerek hazır ve nazır olmaları söylenmiştir.⁷⁶⁸

⁷⁶² Kemal Paşa-zâde, a.g.e., s.214-216.

⁷⁶³ Kemal Paşa-zâde, a.g.e., s.133.

⁷⁶⁴ Kemal Paşa-zâde, a.g.e, s.312.

⁷⁶⁵ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s. 145.

⁷⁶⁶ Müellif, Mehmed Girây'ı Benli Girây Han olarak vermiştir.

⁷⁶⁷ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s. 165.

⁷⁶⁸ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s. 191.

Kanuni Sultan Süleyman, Kara-Boğdan'a gideceği zaman Rumeli ve Anadolu serdarlarına, Aruğ Han'ın nurundan Deşt-i Kıpçak vilayeti sultanı Sahib Giray hazretlerine fermanlar göndermiş, sefere çıkmak için hazır olmalarını emretmiştir. Sultan hazretleri, din yolunda savaşmak için İstanbul'dan yola çıkmış, altın başlı sancaklar kalkmıştır. Padişah hazretleri Tuna sahrasına yönelmiştir. Osmanlı ordusunu Tuna sahrasına yerleşince düşman tarafından Ungura bin Tula isimli elçi Sultan'ın otağına gemiştir. Elçi düşmanın pişmanlık içerisinde olduğunu dile getirmiştir. Padişah'ta kâfirlere fırsat vermenin doğru olmadığını söylemiştir. Elçi yanındaki adamıyla birlikte Padişah'tan almış olduğu haberi zalim hükümdarına iletmiştir. Kâfir hükümdar haberi alır almaz ordusunu toplamıştır. Kanunu Sultan Süleyman Saru Saltuk Baba'nın mezarını ziyaret edip, Tuna Nehri'nden İshakça'ya varmış ve buradan Rumeli'ne geçmiştir. Rumeli Beylerbeyi Yahya-oğlu Muhammed Bey, Hüsrev paşa, Muhammed Paşa önderliğinde Anadolu askerleri, Mihâl-oğluakıncı birliğiyle Kahve Sahrası'na varmışlardır. Padişah hazretleride saymış olduğumuz birlikler ve kişilerle beraber Kahve Sahrası'na gitmiştir. Kırım tarafından Sahib Giray Han 100.000 miktar Tatar askeri ile birlikte gelip *As-Bazarı* isimli sahrada yerlerini almıştır. Tatar askerleri, Anadolu ve Rumeli askerleriyle sahrâlar süslenmiştir. Sahib Giray Han, Rumeli ve Anadolu askerleri ile birlikte merasim yapıp tüfekler attıktan sonra isyan edenlerin üzerlerine gitmiştir. İlk olarak Seçâv Kalesi üzerine gitmişlerdir. Düşman Sultan'dan aman dilemiş, kâfirlere aman verilmiş, Seçâv Kalesi fethedilmiştir. Osmalı ordusu ile birlikte Doğu Avrupa'da ve Rumeli'nde fetihlere katılan Sahib Giray, fethedilen vilayetlerde nizam ve intizamın sağlanması için de katkıda bulunmuştur. Savaşın sona evlerine dönmek için Sahib Giray Han hazretlerine hilatla icazet verilmiştir.⁷⁶⁹

Kırım tarafından Tatar Hanının oğlu Ahmed Giray Han 30.000 Tatar askeri ile gelmiştir, Budin tarafından ise Yahya Beyoğlu Muhammed Bey zincirlenmiş başlar göndererek kâfirlerin hüsrana uğradığı haberini padişaha vermiştir. Hazırlıklar yapılmış kâfirlere ve halka aman verilerek hisara varılmış, kâfirler kalenin kapılarını açarak teslim etmişlerdir. Budin üzerine gelen Tatar Hanı oğlu ve Bosna Beyi Ulama, kâfirleri hezimetle uğratıp, öç almak, ganimetleri yağmalamak için Aksu tarafına gönderilmiştir.⁷⁷⁰

⁷⁶⁹ İnan, *Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)*, s. 202-204.

⁷⁷⁰ İnan, *Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)*, s. 222-223.

Elkas Mirza, başındaki bela ile ve düşman askerleriyle baş edemeyeceğinin anlayınca yanına Vezir Seyid Mir Azîzu'llah, Ay Toğmuş, Uğurlu Bey ve Sultan Murad, Şahverdi Bey gibi güvendiği adamlarını alarak İran taraflarından yola çıkmıştır. Elkas Mirza'nın amacı, Padişah hazretlerinin huzuruna ulaşmaktır, bu amaç için azimli bir şekilde hareket etmiştir. Bu kişiler Kırım-ı Şemhal tarafına, Anadolu'nun kuzey kıyıların (sahil) gelmek istemiştir. Arzularına ulaşmak için, yolları, sahraları menzil menzil aşarak Deşt-i Kıpçak hududundaki Azak Kalesi'ne varmışlar, buradan da Kefe Kalesine gelip konaklamışlardır. Öte yandan Elkas Mirza'yı yakalamak için 7-8.000 dinsiz asker görevlendirilmiştir. Askerler dağları tepeleri, çölleri aramışlar ama Mirza'dan geriye hiçbir iz bulamamışlardır. Askerle çaresizce karargâhlarına geri dönmüşlerdir. Kefe'de bulunan Elkas Mirza buradan hareket ederek İstanbul Boğazi'ndeki hisarlara gelmiştir.⁷⁷¹

Muhyiddin Cemâli: Kanuni Sultan Süleyman devrinde Elkas Mirza Şirvan padişahıdır. Safevi Devleti'nin hükümdarı Şah Tahmasb'la⁷⁷² anlaşamayan Elkas Mirza, Çerkez diyarını dolaşıp Kefe'ye varmış, oradan İstanbul'a gelip padişahın huzuruna çıkmıştır.⁷⁷³

Fethullâh Arifi Çelebi: Osmanlı ordusu Macaristan Seferi'ne çıkmış Morova'da su kenarında ordugâh kurmuştur. Bu esnada Tatar Hanı Saâdet Giray Han'dan elçivemektup gelmiştir. Saâdet Giray Han Nemçe ve Lehistan üzerine yapılan seferler esnasında boşluktan faydalanan Ilgar hanı İslâm Bey'in Avusturya kralı ile birlik olup, kendisine baskın yapmak istediğini, fakat öldürülüp ordusunun bozguna uğratıldığını haber vermiştir.⁷⁷⁴

İbrahim Paşa Macaristan üzerindeki çeşitli kaleleri almış, Turan isimli bir kaleyi fethetmek için kale kumandanı Anton ile savaşmıştır. Osmanlı ordusunda bulunan Tatar askerlerine Morova taraflarını yağmalama emri verilmiştir.⁷⁷⁵ 945/1538-1539 senesinde Kanuni Sultan Süleyman Kara-Boğdan üzerine sefere çıkmak için emri altında bulunan herkese haber vermiş, Kırım Hanına yarlık göndererek ordularını savaş için hazır etmelerini istemiştir. Sultan, şehzadeleri Mehmed ve Selim ile Boğdan üzerine gitmiştir.

⁷⁷¹ İnan, **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, s. 246-247.

⁷⁷² "Tahmas", Adalıoğlu, a.g.e., s. 136.

⁷⁷³ Adalıoğlu, a.g.e., s. 136.

⁷⁷⁴ Çelik, a.g.e., s. 86.

⁷⁷⁵ Çelik, a.g.e., s. 97.

Güçlkle Tuna ve Prut nehirlerini geçmişler, Sultan, Tatar Hanı tarafından karşılanmıştır.⁷⁷⁶

Lütfi Paşa bir gün Padişah'ın huzuruna çıkarak uygun bir dille ulaklarla ilgili şikâyetini dile getirmiştir. Ulaklar binekleri yollarda yorulduğu vakit başka insanların atlarını, hayvanlarını almıştır. Osmanlı ahırlarında binlerce binek bulunmaktadır. Eskiden Cengiz Han devrinde yollarda binekler için ahırlar bulunduğu bahseden Lütfi Paşa, “*biz de yollarda ahırlar yapıp düzen oluştursak, ulaklar atlarını bu ahırlarda değiştirirler ve vatandaşın bineklerine karışmamış olurlar*” diye teklifte bulunmuştur. Padişah bu fikri çok beğenerek Lütfi Paşa'yı tebrik etmiştir.⁷⁷⁷

Buhara'dan bir sabah elçi gelerek padişaha, İran'a saldırmak için fırsat beklediklerini ve izin istediklerini belirtmiştir. Kanuni Sultan Süleyman İran ile savaştığını ve dişe dokunur bir düşman olmadığını dile getirmiştir. Bu elçinin gitmesinin ardından birkaç gün sonra Deşt hâkimi Yağmurca Han'dan bir elçi gelmiş, Kırım Hanından şikâyetçi olmuştur. Elçi, Astrahan'dan beri Osmanlı sultanı adına hutbe okuttuklarını söylemiş fakat şimdi Kırım Hanının, düşmanlık ederek Yağmurca Han'ın ülkesini yağmaladığını bildirmiştir. Padişah'tan bu intikamın alınmasını istemiştir. Sultan hazretleri elçiye haksızlığın giderileceğini söyleyerek onu kalbi ferah bir şekilde geri yollamıştır.⁷⁷⁸ Bir gün Ejderhan'ın torunlarından Deşt ülkesi hükümdarı, Kazan Hanı Safa Giray'ın babası Gâzân Han'ın vefat ettiği haberi gelmiştir. Padişah, Kırım Hanı Devlet Giray'ın Gâzân Han'ın yerine geçmesi için ferman buyurmuştur. Böylece Devlet Giray Han Deşt ülkesinin hükümdarı olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman sefere çıkmak için Edirne'ye varmış, iki gün Edirne'de kaldıktan sonra Aydos'a yönelmiş, bu sırada Devlet Giray Han'dan bir elçi gelmiştir. Sahib Giray Han'ın Kıpçaklar arasında Osmanlı aleyhine fesatlık yapmasından dolayı, Devlet Giray Han'ın onu öldürttüğünü elçi Sultan'a söylemiş, şimdi Kıpçak ülkesinde han olmadığını, ne yapmaları gerektiğini sormuştur. Bunun üzerine padişah yazdığı yarlık ile Kıpçak ülkesinin başına Devlet Giray'ı *han* olarak atamıştır.⁷⁷⁹

⁷⁷⁶ Çelik, a.g.e., s. 108.

⁷⁷⁷ Çelik, a.g.e., s. 111.

⁷⁷⁸ Çelik, a.g.e., s. 143.

⁷⁷⁹ Çelik, a.g.e., s.144-145.

Matrakçı Nasuh: Kanuni Sultan Süleyman'ın emri üzerine Deşt-i Kıpçak'ta saltanatı oturan Ahmed Han'a, Eflâk'a, Boğdan'a, Budin'e ve Kırım'a ulaklarla ferman gitmiş, sınır bölgelerinde olan bu sultanların savaş ihtimaline karşı hazır ve nazır olmaları istenmiştir.⁷⁸⁰ Kırım tarafından Tatar han oğlu Ahmed Giray Han, rüzgâr gibi giden 30.000 Tatar askeri ile Budin'e gelmiştir. Yahya Paşaoğlu Muhammed Bey burada bulunmaktadır. İç hisar topraklarla vurulmuş, kâfirler bu durumdan korkmuşlardır. Kale halkı aman dileyerek kaleyi teslim etmiştir. Hisar dövenler ve toplar Drava'dan gemilerle Budin'e geçirilip Anadolu ve Rumeli beylerine topları yerlerine koymaları için emir verilmiştir. Bosna Sancağı beyi Ulama Bey ve Tatar Hanının oğluna, hezimete uğramış kâfirlerin Aksu tarafındaki topraklarının yakılıp yıkılması ve yağmalanması emredilmiştir.⁷⁸¹

Seyyid Mir Azîzu'llah, Türklere Aydoğmuş, Uğurlu, Sultan Murad ve Şah Birdi isimli kişiler Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna ulaşmak için yol çekmişlerdir. Bu kişiler İstanbul'a varmak için Deşt-i Kıpçak coğrafyasını dolaşmışlar, önce Kırım Şemhal'e varmışlar, sonra Deşt-i Kıpçak'a sınır olan Azak Kalesi'ne gelmişler, buradan da Kefe'ye ulaşmışlardır. Kefe'den Allah'ın himmetiyle İstanbul'a Boğazkesen hisarına gelmişlerdir. Bu olay 954/1547-1548 senesinde meydana gelmiştir.⁷⁸²

Rüstem Paşa, sefere çıkmak için hazırlık içerisinde olup Osmanlı Devleti'nin emri altında bulunanlara sefer için hazırlık yapmalarını söylemiştir. Bu dönemde Kefe canibinde, *Cengiz Han-ı cihan-gûşanın* soyundan Deşt-i Kıpçak'ın hükümdarı Ahmed Giray Han bulunmaktadır. Ahmed Giray Han'ın ordusunu oluşturan Tatarların kılıç gibi kesici ve kalkan gibi yüzleri, küçücük gözleri vardır. Tatarlar dışında Eflak ve Boğdan voyvodalarına askerlerini hazır etmeleri için haber gitmiştir.⁷⁸³

Cengiz Han⁷⁸⁴ 10 Rebiü'l-evvel 599/27 Kasım 1202 senesinden itibaren Türkistan, Semerkand, Belh, Bilad-ı Uygur, Karahıtay, Karakurum, Cend, Buhara, Harezmi, Filkan, Sind-i Gümran, Nişabur, Herat, Horasan, Tus, Cacum, Deşt-i Kıpçak, Rus, Bulgar ve

⁷⁸⁰ Nasuhü's- Silâhi (Matrakçı), a.g.e., s. 240-241.

⁷⁸¹ Çukuryurt, a.g.e., s. 25-26.

⁷⁸² Çukuryurt, a.g.e., s.79.

⁷⁸³ Toklucu, a.g.e., s.24.

⁷⁸⁴ Müellif Türkistan bölgesindeki sultanlardan bahsederken bu toprakların daha evvel Cengiz hâkimiyetinde olduğunu belirtmiştir.

Mağrib'e kadar olan memleketlerin hâkimi olmuştur. Cengiz Han bin Yesuga⁷⁸⁵ Bahadır 4 Ramazan 624/18 Ağustos 1227 senesinde vefat etmiştir. Semerkant hanı Abdü'l-Latif Han bin Küçüm Han, Taşkent Hanı Nevruz Ahmed Han bin Sevinç Hâce Han, Buhara hanı Abdü'l-Aziz Han bin Ubeyd Han ve Meyâkâl Hanı Sa'id Han bin Ebû Said Han ve Hisar hanı Mehmed Sultan bin Hamza Sultan kendi aralarında kararlaştırarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin şeyhi Hoca Ahmed Yesevi ve Baba Şeyh olarak bilinen azizlerin yolundan giden bir elçiyi görevlendirerek Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna göndermişlerdir. Bu elçi Astrahan'dan başlayıp, Deşt-i Kıpçak'ı dolaşıp, denizleri ve çölleri aşmış, Kefe'den Halep'e varmıştır. Halep'te bulunan Kanuni Sultan Süleyman'ın huzuruna çıkmış, padişahın emr-i şerifi ile Rüstem paşa ile görüşmüştür. Elçi Kanuni Sultan Süleyman için övgüler ve methiyeler dizmiş, Sultan'ın namının Irak'a, Hicaz'a ve İsfahan'a ulaştığını, Padişah'ın köslerinin sesi ve muhabbetinin Deşt-i Kıpçak'ı doldurduğunu Rüstem Paşa'ya bildirmiştir.⁷⁸⁶

Tataş, Silâh Muhammed, İstanbul çavuşlarından Ahmed ve Ömer adlı kişiler Maverâünnehir'e, gitmek için Kefe'den Astarhan ve Menfid vilayetlerinden dere gibi akarak istedikleri yere varmışlardır.⁷⁸⁷

Deşt-i Rus tarafından Astrahanhanı Yağmurca Han, Hasan Pulat isimli elçisini Padişah hazretlerine yollamıştır. Elçi padişahın huzuruna çıkıp kulluğunu bildirip dualar ettikten sonra Kırım Hanının yüzünden Astrahan'da huzur kalmadığını, Kırım Hanının Noyanlarının zorbalığı ve sertliğinden Yağmurca Han'ın zayıf düştüğünü dile getirmiştir. Elçi, merhum Abdurrahman Han'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin kulları olduklarını, padişah adına hutbe okuttuklarını, saltanat için sikke bastırdıklarını dile getirmiştir. Elçiye padişahın sefer içinde olduğu ve bu durumun düzeltileceği haberi verilip geri gönderilmiştir.⁷⁸⁸ Padişah hazretleri Devlet Giray bin Mübarek Giray'a Astrahan'ı yani Safa Giray bin Gâzân Han'ın topraklarını fermanla vermiştir. Safa Giray Han Padişah'ın emrine sadık kalmadığından vazifeden alınarak, icazet ve hilat ile Devlet Giray Astrahan'ın hanı olmuştur. Bu olay 957/1550-1551 senesinde olmuştur.⁷⁸⁹ Devlet Giray bin Mübarek Han 24 Cemaziye'l-ahir 957/10 Temmuz 1559 senesinde padişah tarafından Gazan Han

⁷⁸⁵ “Yesügey”, Toklucu, a.g.e., s. 33.

⁷⁸⁶ Toklucu, a.g.e., s. 33-34.

⁷⁸⁷ Toklucu, a.g.e., s.37.

⁷⁸⁸ Toklucu, a.g.e., s. 73.

⁷⁸⁹ Toklucu, a.g.e., s. 89.

vilayetine han tayin edilmiştir. Kıpçak vilayetine varıldığında Tatar taifesi birbiriyle husumet içerisinde olup, Deşt-i Kıpçak hanı Ahmed Giray, Devlet Giray Han tarafından Taman Kalesi'ne kapatılarak katledilmiştir. Devlet Giray Han'a Şuca Ağa ile berat ve hilat gönderilmiştir.⁷⁹⁰

Sirem Kalesi'nin fethi için Osmanlı hâkimiyeti altındaki ülkelerden asker tedarik edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin pek çok seferine katılan Tatar askerleri bu sefere de iştirak etmişlerdir. Moğol soyundan gelen, Gazan vilayetinin hanı, Sahib Giray Han 10.000'den fazla Tatar askeri ile Osmanlı Devleti'ne destek olmak için gazâyâ gelmiştir.⁷⁹¹

Lütfi Paşa: Kanuni Sultan Süleyman Beç kralına karşı sefer yapacağı sırada emrindeki memleketlerden askerler sultanın ordusuna katılmıştır. Deşt memleketinin hanıyla 100.000 Tatar askeri Osmanlı ordusunda yer almıştır.⁷⁹² Kanuni Sultan Süleyman İstanbul'dan hareketle Kara-Boğdan üzerine gitmek için Edirne'ye geçmiştir. Bir taraftan donanma hazırlanarak kâfir üzerine gönderilmiştir. Tatar Hanı Sahib Giray'a ferman gönderilerek hazırlanıp Kara-Boğdan tarafına gelmesi emrolunmuştur. Osmanlı ordusu Secav Kalesi'nde hazine bulup zapt etmişlerdir. Tatar Hanı dahi savaşa gelmiştir. Padişah ona bol bol ihsanlar bahşederek memleketine geri dönmesi için icazet vermiştir.⁷⁹³

Ulakların başına zulümler geldiği Kanuni Sultan Süleyman'a bildirilmiştir. Cengiz soyundan gelenler Hıtay, Hoten'den ortaya çıkıp, İslâm vilayetlerinde üstünlük elde etmişlerdir. Cengizoğulları, Maveraünnehir, İrakeyn, Horasan, Azerbaycan ve Rum vilayetlerini almışlardır. Cengiz Han iletişimini meydana getirdiği ulak sistemi ile sağlamıştır. Osmanlı Devleti de ulaklarla ilgili karşılaştığı sıkıntı karşısında Cengizlileri taklit ederek Cengiz Han'ın ulak sistemini kendi topraklarında uygulamıştır. Osmanlı Devleti'nde ulak sistemini yürütmek saltanatın bir parçası olmuştur.⁷⁹⁴

Acem serdarı Şah Tahmas'ın kardeşi Elkas 953/1546 senesinde Şirvan'da otururken, kardeşinden korkup Şirvan'dan kaçarak Demir-kapı'ya sığınmıştır. Oradan hareketle Astrahan'a varmış ve Astrahan'ı dolaşarak Kefe üzerinden gemiyle İstanbul'a

⁷⁹⁰ Toklucu, a.g.e., s. 93-94.

⁷⁹¹ Erkan, **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (1520-1537)**, s.166.

⁷⁹² Atik, a.g.e., s.266.

⁷⁹³ Atik, a.g.e., s. 281.

⁷⁹⁴ Atik, a.g.e., s. 283-284.

ulaşmıştır. Kanuni Sultan Süleyman bu dönemde Edirne’de bulunmaktadır. Elkas’ın İstanbul’da olduğu haberini alan Kanuni Sultan Süleyman vekillerine haber göndererek Elkas’a gereği gibi hürmet etmelerini emretmiştir.⁷⁹⁵

Moskov kâfirleri Kazan vilayetinin hanını alarak memleketi hansız bırakmışlardır. Kefe’de bulunan Tatarlar Kazan hanının yerine bakmıştır. Kefe hanı Saâdet Giray Kanuni Sultan Süleyman’a haber göndermiştir. Saâdet Giray, Devlet Giray’ın kardeşinin oğlu olduğunu, onun kendilerine gönderilmesini ve Kazan’a han olarak atanacağını padişaha bildirmiştir. Saâdet Giray görünüşte böyle konuşmuş olsa da asıl amacı Devlet Giray’ı Kefe’ye getirterek katletmek, Kırım hanlığının oğullarına kalmasını sağlamaktır. Sultan, Devlet Giray’ı gemilerle ve askerlerle Kefe’ye göndermiştir. Or ağzı, Saâdet Giray’ın tahtgahıdır. Gemiler Kefe’ye varmış burada biraz eğlenmişlerdir. Kefe’de Tatarların mirzaları ve beyleri Saâdet Giray Han’dan yüz çevirip Devlet Giray Han’ın yanına varmışlar ve onu hanlığa davet etmişlerdir. Fakat Devlet Giray han olmaya gelmediğini padişahın emriyle geldiğini dile getirmiş olsa da mirzalar Devlet Giray’a “*sen han oğlu hansın seni elde bırakmayız, başımıza han ol, şimdiki han hilekâr ve gaddardır. Hiç kimsede ne ırz ne de mal koymuştur. Hepsini zulümle almıştır*” demişler. Devlet Giray Tatar halkının azgınlıklarını ve isyanlarını görmüş, Tatar halkına, “*Siz beni hanla kötü etmeye çalışıyorsunuz, sonra da beni ele vereceksiniz. Eğer sözünüze sadıksanız hanı basıp öldürün, malını mülkünü yağmalayın ya da bir oğlunun başını kesip getirin bende size inanayım*” demiştir. Tatarlar varıp Saâdet Giray Han’ın bir oğlunun başını kesip getirmişlerdir. Bunun üzerine Devlet Giray Han bu duruma inanmış, hanlığı kabul etmiştir. Devlet Giray taraftarları Saâdet Giray Han’ı öldürüp, hanın üç oğlunu kırmışlar ve malına mülküne el koymuşlardır. Devlet Giray Han bu olayları yedi iklimin padişahı Kanuni Sultan Süleyman’a bildirmiştir. Osmanlı padişahı Saâdet Giray Han için üzülmüş olsa da ölümüne engel olamamış, yeni hanı Kırım tahtına atayıp ona lütuf ve ihsanlarda bulunmuştur.⁷⁹⁶

Celalzâde Salih Çelebi: Tatar Hanı Mehmed Giray Han her yıl güvenilir adamları ile birlikte devlet kapısına mektuplarını ve haberlerini göndermiştir. Bu sıralarda Kırım

⁷⁹⁵ Atik, a.g.e., s. 301.

⁷⁹⁶ Atik, a.g.e., s. 306-307.

Hanı vefat eylemiş, Kırimdan ileri gelenler toplanıp Kanuni Sultan Süleyman'a durumu bildirmişlerdir.

Mengli Giray Han'ın oğlu Saâdet Giray Han Şehzade Selim'in hizmetine girerek Kefe'den birlikte İstanbul'a gelmişti. Sultan Selim ile birlikte Saâdet Giray Han Arap ve Acem seferlerine katılmıştır. Muhammed Han'ın oğullarından bazıları atasının yerine han olmak istemiş, fakat Saâdet Giray Han padişahın rızası ile Tatar Hanı olmuştur. Gedik Ahmed Paşa Kefe'yi fethettiği zaman Mengli Giray Han ile oğlu Mehmed Giray Han'ı yanında getirerek kulede hapsedmiş, daha sonra iki hanzade kılıç ve tuğ ile kendi memleketlerine gönderilmiştir. II. Bayezid Han, Kili ve Akkırman'ı fethedeceği zaman Tatar askerleri Osmanlı ordusuna hizmet etmişlerdir⁷⁹⁷. Tatar hanlarının Osmanlı Padişahlarının eteğine yüz sürmesi ve padişahın icazet almaları Kırim Hanlığı'nın Osmanlı Devleti hâkimiyetine girdiği andan beri devam etmiştir.

Agehî: Sultan-ı sahipkırân hazretlerinin huzuruna adet olduğu üzere Acem'den, Çin hakanından, Tatar Hanından, Hint'ten ve Rum kayserinden adamlar gelip bac ve haraçlarını getirerek sevinçlerini ve iftiharlarını sunup padişahın saltanatına yüz sürmüşlerdir.⁷⁹⁸

Kanuni Sultan Süleyman'ın Siğetvar Seferi için Kırim Hanlığı'na hükm-i sultanî emr-i şerif gönderilerek asker hazır etmeleri istenmiştir. Kırim Hanı, Deşt-i Kıpçak sultanı Cengiz sülalesindedir. Padişah, Tatar Hanından Tatar askerlerini hazırlamasını ve her zaman Osmanlı Devleti'nin dert ortağı olmasını istemiştir.⁷⁹⁹

Zâ'im Mehmed: Yavuz Sultan Selim vefat eyleyip yerine oğlu Kanunî Sultan Süleyman geçtiği zaman Kırim Hanı Âl-i Cengiz'in soyundan Saâdet Giray Han'dır.⁸⁰⁰

Mustafa Cenabi Efendi: Kanuni Sultan Süleyman devrinde Boğdan kazasına sefer yapılmış, Secav'a varılarak aman yolu ile alınmıştır. Secav Kalesi'ndeki hazine alınmış,

⁷⁹⁷ Topal, a.g.e., s. 175-177.

⁷⁹⁸ Naç, a.g.e., s. 149.

⁷⁹⁹ Naç, a.g.e., s. 159.

⁸⁰⁰ Mehmed Za'im, a.g.e., s. 333.

Tuna Suyu'ndan geçtikten sonra Kili şehri yakılmıştır. Padişah Tuna Nehri üzerine yapılan köprü'nün ağaçlarını Kili halkına bölüştürerek, Kili şehrini tekrar inşa ettirmiştir.⁸⁰¹

4.4. II. Selim ve III Murad Dönemlerinde, Osmanlı Devleti'nin Kafkas ve İran Politikasında Kırım Hanlarının Rolü ve Şirvan Seferine İştirakları

XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kuzey Kafkaslarda Moskova Rusyası hareketli politikalar içine girmiştir. 1552 yılında Çerkez beylerinin Kırım hanlarına karşı Moskova'dan yardım istemeleri, Rusların Astrahan, Hazar Denizi ve Derbend'ekadar olan yollarda hâkimiyet kurmaları hayaline sebebiyet vermiştir. 1556 yılında Astrahan'ın Rusların eline geçmesi Çerkezleri ve Rusları birbirine iyice yakınlaştırmıştır. Ruslar, 1567 senesinde Terek Irmağı'na akan Sunja Çayı üzerinde bir kale inşa etmişler ve Şemhal toprakları üzerine genişlemeyi planlamışlardır. Bu durum Osmanlı Devleti'nin ve Kırım hanlarının hâkimiyet alanlarına kastedildiğini göstermiş, Kuban Nehri ağzı ve Azak Denizi etrafı tehlike altına girmiştir. 1569 Astrahan Seferi öncesinde bölgedeki Nogay halkı, 1557-58 yıllarında yaşadıkları kuraklık ve kıtlık sonucunda perişan olmuş, kendini toparlayamamıştır. Harezmi ve Özbek Hanlıkları ticari menfaatlerinden dolayı Astrahan'ın Rusların eline geçmesinden memnun kalmamışlardır.⁸⁰² Aral Gölü'nden Kırım'a ve Deşt-i Kıpçak'a kadar yayılmış olan Nogay kabilelerinin, yaşadıkları talihsizlikler sonucu Moskova'ya bağlanmaları, ticaret yollarının Rusların eline geçmesi, Orta Asya, Astrahan, Kırım ticaret yolunun tehlikeye girmesiyle Osmanlı Devleti, Astrahan konusunu ciddiyete almıştır.

II. Selim'in saltanat yıllarında Vezir-i azam Sokullu Mehmed Paşa Don-Volga Nehirlerinin birbirine en yakın olan noktasında bir kanal açmayı tasarlamıştır. Bu kanalın açılması Hazar ve Karadeniz'i birbirine bağlayacak, doğu seferleri için gemilerle mühimmat, erzak sevkiyatı kolaylıkla yürütülebilecektir. Şirvan, Karabağ ve Gürcistan kontrol altına alınıp İran'ın içlerine kadar ulaşmak mümkün olacaktır. Bu projenin gerçekleşmesi için Astrahan ve Kazan'ın alınması gerekmektedir.⁸⁰³ Kırım Hanı Devlet Giray, Astrahan üzerine yapılacak sefer için II. Selim'i ikna edenlerin başında gelmesine

⁸⁰¹ Canatar, **Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi**, s. 235.

⁸⁰² Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII Osmanlı Rus Münasebetleri)**, s. 55-64.

⁸⁰³ Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", **Belleten**, C.XII, S.46, Nisan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1948, s. 371-374.

rağmen, Devlet Giray Osmanlının savaşı bizzat gerçekleştirmesi değil küçük bir askeri grubu göndererek Kırım Hanlığı'na yardımcı olmasını istemiştir. Devlet Giray böylece doğrudan Astrahan üzerinde söz sahibi olmak istemiştir. Fakat çok sayıda Osmanlı ordusu 1569 baharında Kefe'de toplanmış, ilk olarak askerler Don-Volga projesi üzerine yoğunlaşmışlar, fakat iki nehri birleştirme hususunda başarısız olmuşlardır. Osmanlı ordusu zar zor Astrahan'ın eski şehir mevkiine ulaşmış, fakat kış şartlarının ortaya çıkması, erzakın azalması sonucu bu sefer başarısızlıkla sonuçlanarak geri dönmüşlerdir.⁸⁰⁴

II. Selim'in ölümünün ardından tahta çıkan Sultan III. Murad döneminde İran üzerine yapılan seferlerin belirleyicisi II. Şah İsmail olmuştur. İran halkını toparlayıp bir arada tutan Şah Tahmasb'ın 15 Mayıs 1576 yılında Kazvin'de ölümünün ardından Alamut Kalesi'nde hapis olan İsmail Mirza, Alamut Kalesi'nden kurtulmayı başararak Erdebil'e uğrayıp atalarının mezarlarını ziyaret etmiş, 22 Ağustos 1576 senesinde II. İsmail adıyla tahta çıkmıştır. 1576-1577 senesinde hüküm sürmüş, bu yıllar kanlı geçmiş ve Osmanlı barışı bozulmuş, Sünnî-Şiî çatışmaları yaşanmıştır.⁸⁰⁵ II. Şah İsmail'in ölümü üzerine 24 Aralık 1578 senesinde Mehmed Hüdabende şah seçilmiştir. Bu yıllarda İran üzerine Osmanlı akınları başlamıştır. Mehmed Hüdabende'nin ardından, valide Sultan, büyük oğlu Hamza Mirza'yı şah yapmıştır. Valide Sultanın diğer oğlu Abbas Mirza Herat valisidir ve lalası Ali Kulu Han'dır. Kardeşler arasında taht mücadelesi yaşanmış, İran'ın içerisindeki bu meseleler Osmanlı'nın savaş esnasında hızla ilerlemesini sağlamıştır. İran üzerine yapılan savaşlar 1578 yılından başlayarak 1589 senesine kadar devam etmiştir. İlk mücadele İran Serdarı Tokmak Han ile Lala Mustafa Paşa arasında Çıldır'da gerçekleşmiştir. Lala Mustafa Paşa Gürcistan'a girerek Tiflis üzerinden devam etmiştir. Osmanlı Ordusu Şirvan'a ulaşmıştır. Şirvan'ın merkezi Şemahıdır, fakat burasının işgal edilmesinin ardından Şirvan'ın merkezi Demir-kapı⁸⁰⁶ yapılmıştır. Kış şartlarının bastırması sonucunda Lala Mustafa Paşa Şirvan'ın muhafazası için biraz askerle birlikte Diyarbakır beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa'yı bölgenin muhafazası için bırakmıştır. Bu tarihten sonra şark seferlerinin serdarı Osman Paşa Fethlerine devam etmiştir. 1578 senesinde Orus Han önderliğindeki 30.000 kişilik İran kuvvetleriyle üç gün üç gece savaş olmuş, Osmanlı ordusunun takatleri bittiği esnada Kırım Hanı'nın kardeşi Adil Giray ve

⁸⁰⁴ İlyas Kamalov, **Rus Elçi Raporlarında Astarhan Seferi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, s. 6,9.

⁸⁰⁵ Kırzioğlu, a.g.e., s. 256-257.

⁸⁰⁶ Kaynaklarda *Derbend* olarakta geçmektedir.

emrindeki Tatar askerleri yetişmiş, Orus Han'ın ordusu bozulmuştur. Adil Giray Han topladığı ganimetlerle geri dönerken pusuya düşüp esir edilmiş, Osman Paşa zor durumda kalmış, Demir-kapı civarına çekilmiştir. 1579 senesinde Kırım Hanı Mehmed Giray 100.000 kişilik orduyla Osmanlı askerlerinin yardımına gelmiş olsa da kış şartlarının bastırması üzerine oğlu Gazi Giray'ı İran topraklarında bırakarak Kırım'a dönmüştür. Bu durum Osman Paşa'nın durumunu güçleştirmiştir.

1582 senesinde Cafer Paşa Rumeli'nden toplanan askerlerle Kefe yolu üzerinden Demir-kapı'ya ulaşmıştır. Özdemiroğlu Osman Paşa, Cafer Paşa'nın gelmesiyle İran serdarı Gence valisi İmam Kulu Han ile Meşaleler savaşını yapmış, düşman kellelerinden kuleler oluşturmuştur. Özdemiroğlu, savaşın ardından Cafer Paşa'yı Dağıstan valisi olarak görevlendirip, Koban, Taman, Kerç yoluyla Kefe'ye gelmiştir. Kırım Hanı Muhammed Giray Osmanlı Devleti'nin emirlerine uymayıp savaşa katılmadığı için Osman Paşa'nın müdahalesiyle katledilmiş, Mehmed Giray'ın yerine İslâm Giray yeni han tayin edilmiştir.⁸⁰⁷

Nusretnâme'de Aras Han'ın ordusunun 15.000 Kızılbaştan oluştuğu verilmiştir. Aras Han'ın üzerine giden Tatar ordusunun sayısı verilmemiştir. *Tarih-i Osman Paşa*'da Âdil Giray Han'ın komutasındaki Tatar ordusunun sayısı 10.000 olarak verilmiştir. Asafi Dal Mehmed Çelebi Kırım hanzadeleri Adil Giray, Gazi Giray, Saâdet Giray ve Mübarek Giray'ın 5-6.000 kişilik Tatar ordusuyla Aras Han'a karşı mücadeleye gittiklerini kaydetmiştir.

Adil Giray Han'ın esir düşmesi ve öldürülmesi *Nusre-nâme*'de detaylı bir şekilde anlatılmış olsa da *Tarih-i Osman Paşa*'da detaylar verilmemiştir. Kırım hanları, esir olmalarına rağmen Âl-i Cengiz'in soyundan geldikleri için kendilerini ezdirmeyip düşmandan saygı görmüşlerdir. Tatar askerleri nehirlerden sulardan rüzgâr gibi geçip, zorluklarla başa çıkabilmiştir. Tatarlar Kafkas, Çerkez, Rus, Acem, Doğu Avrupa topraklarında katılmış oldukları tüm seferlerde yağmacılıktan, ganimet toplamadan asla geri kalmamışlardır.

⁸⁰⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.57-60.

Müellifler Kafkas ve Acem topraklarındaki olayları anlatırken bu bölgelerde bulunan nehirlerin, çöllerin ve şehirlerin tarifini yapmaktan geri kalmamışlardır. Gelibolulu, Astrahan Han Seferi'nden bahsederken Astrahanşehrinin bulunduğu bölgeden dolayı güneşin doğuş ve batış süreci hakkında bilgi vermeyi ihmal etmemiştir. Çerkezlerin at hırsızları olarak gösterilmesi ilginç bir yaklaşımdır. Çerkez coğrafyası anlatılırken zirvelerde minarelerin olduğundan bahsedilmesi, burada İslâmiyet'in varlığının göstergesidir.

Kırım hanzadelerinin her dönemde İstanbul'da rehin olarak tutulduğu çoğu kaynakta ki ortak bilgidir. Âsafî Dâl Mehmed Çelebi Cengizlilerin Osmanlı Padişahlarının kulu ve kurbanları olduğunu söyleyerek Osmanlı Devleti'nin Moğol İmparatorluğu'na karşı üstünlüğünün olduğunu göstermiştir. Selânikî Mustafa Efendi'nin vermiş olduğu bilgiye göre, Osmanlı Padişahlarının, Mehmed Giray Han ve Gazi Giray Han'ın görevlerine son verip yerlerine yeni hanlar ataması, Osmanlı Devleti'nin istediği zaman Kırım Hanlığı'na müdahale edebileceği ve Hanlığın kendisine bağlı olduğunun en önemli göstergesidir.

Zâ'im Mehmed: Kırım Hanı, Cengiz soyundan gelen Saâdet Giray Handır. Sultan III. Murad saltanata çıktığı zaman Deşt-i Kırım Hanından, Boğdan ve Eflak voyvodalarından, kuzeydeki krallardan, Erdel, Beç, Alaman, Benadika, Efrence Meliki, Dubrovnik beyleri ve banlarından hediyeler, elçiler gelmiştir.⁸⁰⁸

Feridun Ahmed Bey: Deşt-i Kıpçak, Tatar diyarı, Anadolu, Karaman, Dulkadiroğlu Beyliği fethedilmiş, tüm ülkeler, kaleler II. Selim'in hâkimiyeti altındadır.⁸⁰⁹

Mustafa Cenabi Efendi: 976/1568-1569 senesinde Kefe'ye denizden çok asker gönderilmiştir. İtil (Volga) Irmağı büyük bir ırmaktır ve Harezmi (Hazar) Denizi'ne dökülür. Ten (Don) Irmağı da büyük bir ırmaktır ve Kefe Denizi'ne dökülmektedir. İstanbul'dan gelen gemiler, askerler, Karadeniz'den Ten Irmağı'na, oradan da İtil Irmağı'na girmişler, Harezmi (Hazar) denizinden hareketle Şirvan'ı ve Acem diyarını fethetmişlerdir. Kefe hanıyla birlikte İslâm askeri Astrahan Kalesi'ne varmışlardır. İki

⁸⁰⁸ Mehmed Za'im, a.g.e., s.424-425.

⁸⁰⁹ Feridun Ahmed Bey, a.g.e., s. 340.

nehri birleştirmek için askerler henüz küçük bir parça kazmışlar, fakat kış şartları bastırıldığından dolayı kimsede derman kalmamıştır. Rus memleketlerinden 30.000 Nogay Tatarı gelerek İslâm askeri ile buluşmuştur.⁸¹⁰ 979/1571-1572 senesinde Kefe Tatarı Devlet Giray Han askerleri ile Rus diyarına varıp, Moskof şehrine ulaşarak yakıp yıkmıştır. Üçgünlük yolu aşarak içeri girmiş, esir, mal ve ganimet ile geri dönmüştür.⁸¹¹

Âsafî Dal Mehmed Çelebi: Osmanlı ordusu Aras Han ile savaştığı sırada Tatar ordusu gelmiştir. Kırım hanzadelerinden Âdil Giray, Gazi Giray, dünyada sevinç ve mutluluk dışında hiç gam çekmeyen Mübârek Giray ve Saâdet Giray savaş alanına gelmişlerdir. 5-6.000 Tatar askeri düşman üzerine aslan gibi saldırmış, diğer taraftan İslâm askeri kılıcını çekip atını sürmüştür. Kılıçlar kan içmekten sırlanmışlar, Aras Han savaş alanında durmayıp kaçmıştır. Savaş alanında akan kanlar Şam'a kadar ulaşmıştır. Aras Han'ın peşine düşen Gazi Giray Han'ın kulu Sührâb⁸¹² Aras Han'ı yakalayıp canlı tutmuştur. Kırım hanlarının hepsi Osmanlı serdarının huzurunda toplanmış, boylarınca ihsanlar görmüşler, Tatarlara ziyafet ve altın kemerli kılıç verilmiştir. Kırım hanzadelerine verilen hilatları ölçmek için endaze yokmuş; eskimiş bir çula bile muhtaç olan Tatarların her birine yeni elbiseler verilmiştir. Tatarların ziyafeti üç gün sürmüştür.

Tatar askerleri Salyan'da bulunan Erdoğan Sultan üzerine gönderilmiştir. Tatar askerinin geldiğini gören Erdoğan Sultan ve adamları yanlarında bulunan nehirden geç etmişler, kaçanların çoğu nehre gömülmüştür. Nehri geçmeyi başaran düşman ordusu Tatarların nehirden geçit bulup geçemeyeceklerini düşünmüşler fakat onların her biri nehrin timsahı olmuş yel gibi nehrin karşısına ulaşmışlardır. Âdil Giray Han yayını eline alıp düşman üstüne at sürmüş, Nogay mirzaları da gelip yetişmiş, her taraftan düşman üstüne saldırmışlardır. Tatarlar aç kurt gibi her tarafı tarumar etmişler, hiçbir nesne kalmamıştır. Nice beyzadeler esir alınmış, nice ayyüzlü güzeller Tatarların eline geçmiştir. Bu olayların yaşandığı alan mahşer yeri gibi olmuştur. Tatarlar esir kızları ellerine alıp çekiştirmiş, onları incitmişler, bu güzellerin yıldızları düşmüştür.⁸¹³

⁸¹⁰ Canatar, **Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi**, s. 242.

⁸¹¹ Canatar, **Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi**, s. 244.

⁸¹² Güsteham bu kişinin sıfatıdır.

⁸¹³ **Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme**, haz. Mustafa Eravcı, İstanbul: MVT Yayıncılık, 2009, s.57-64.

Şah oğlu, askerleri ile bir seher vakti Şemahı'den çıkıp gelmiştir. Tatar askeri de Salyan'dan gelmiş iki ordu Monla Hasan Irmağı'na girmişlerdir. Tatarların her biri kimseye bakmaz serseri gibi gezer, bir dönüm yeri hiç biri beğenmez, oklarına ve kılıçlarına düşkündürler. Tatarlar düşmanlarını hafife alıp küçümsemişlerdir. Âdil Giray Han Tatar askerini komuta etmiştir. Düşman askerleri fazla sayıda Tatar üstüne at sürünce, Âdil Giray Han atına atlayıp düşmanın fethine odaklanmış. Kırım hanzadesi düşmana saldırıp bazen kılıç kullanmış bazen gürzle düşman askerlerinin başını yarmıştır. Osmanlı askerlerinden şehit düşenler olmuş, Piyale Beyesir düşmüştür. Düşman ordusu Tatar askerlerini ortaya almış, Tatarların çoğu savaşa girmeyip, mal mülk derdine düşmüş, Âdil Giray Han'ı savaşta yalnız bırakmışlardır. Düşman ordusu atlarını Âdil Giray Han'ın üstüne sürmüş ve onu atından aşağı indirip esir etmişlerdir. Tatar askeri Salyan'da çok büyük günahlar işlemiş, nice masumun canına kıyıp, nice Sünnîleri yok etmişlerdir. Allahın adaleti yetmiş ve Tatarlar cezasını bulmuş, tüm Tatarlar şehri terk edip kaçmış, geride hiç asker kalmamıştır. Osman Paşa Demir-kapı'ya adam gönderip oranın ahvalini öğrenmek istemiştir. Elçi geri gelip Osman Paşa'ya Tatarların kaçtığını, askerlerin tarumar olduğunu, ne Rum ne de Tatar askerinin Demir kapıda kalmadığını, kaleyi boş bırakıp gittiklerini bildirmiştir.⁸¹⁴

Kırım Hanı Mehmed Giray Han 987/1579-1580 senesinde Demir-kapı'ya giderek Osman Paşa ile birleşmiştir. Tatar askerleri Mehmed Giray Han'ı karşılamışlar. Yemeklerin üzerine üşüşen Tatarlar elleriyle yemek yiyorlarmış, sanki beşkardeş bir kuyuya ok atar gibi ellerini her zaman dolup boşalan altın sahana daldırmışlardır. 4-5.000 koyunu Çekler ve Tatarlar yermişlerdir. Muhammed Bey isteği üzerine Azak Kalesine beylerbeyi olmuş, askerleriyle Erdebil'i fethedip Tatar askeri ile düşman askeri üzerine yönelmişlerdir. Osmanlı ordusu ve Tatarlar tek dil ve tek amaç uğruna savaşmışlar, savaş sonunda 100.000 akçe Tatar'a dağıtılmıştır. Şemahı isimli yerde Mehmed Han isimli bir kâfirin olduğu haberi Osman Paşa'ya gelmiş, Tatarlar kâfirin üzerine gönderilmiştir. Tatar ordusu kâfirleri kırmış, Mehmed Han kaçarken bir asker onu görüp atından yere düşürmüş, kılıç darbesi ile han ölmüştür. Tatarlar düşmana hakaretler ederek onları yağma ve talan etmişler, kâfirlerin kimi ölmüş, kimi kaçarken suya düşmüş, oradan çıkamamıştır.⁸¹⁵

⁸¹⁴ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 69-73.

⁸¹⁵ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 90-93.

Osmanlı ordusu ve Tatar askerleri mızrak gibi düşmanın üzerine doğrulmuştur. Tatar askerleri Şirvan illerine dolmuş, Şirvan'ı yağmalayarak orada zulümler yapmışlardır. Tatarlar kimseye acımamış, merhamet etmemiş, para uğruna çok canlara kıymışlardır. Mehmed Giray Han vezir Mustafa Paşa ile konuşup Kazvin'in fethi için anlaşmıştır. Tatar Hanı, mirzaları ile geniş bir yerde oturarak Lala Mustafa Paşa ile yapmış oldukları anlaşmayı kendi aralarında konuşmuşlardır. Kırım Hanı, Gence sahrasında buluşmak için Lala Mustafa Paşa ile sözleşmiştir. Lala Mustafa Paşa'nın Kars ve Erzurum'dan yola çıktığı haberi gelmiş olmasına rağmen Tatar askerleri Kür Nehri'ni geçme hususunda itiraz etmişlerdir. Osman Paşa Tatarları ikna ederek onları Kür Nehri'nden geçirmiştir. Tatarlar etrafı talan ederek Gence'ye varmışlar, kâfirlerin üzerine saldırmışlar, bağları bahçeleri viran etmişler ve çok sayıda esir almışlardır. Daha sonra savaşa devam etmeyen Tatar askerleri Kırım'a dönmeyi tercih etmişlerdir.⁸¹⁶

Saâdet Giray ve Gazi Giray Osmanlı serdarı ile konuşup Şirvan'da kışlamayarak bir miktar Tatar askeri ile Kırım tarafına yönelmişlerdir. Tatar Hanı Mehmed Giray Han kardeşi Gazi Giray ve oğlu Saâdet Giray'ı iki bin Tatar askeri ile Şirvan'ın muhafazası için tayin etmiştir. Gazi Giray, ismi gibi gazi ve yiğittir, Tatarların serdarı olarak tayin edilmiştir. Gazi Giray Han'ın korkusundan Rus ve Üngürüs yatmaz, han meydanda olduğu zaman ne akranı ne de emsali bulunmazmış. Saâdet Giray Han, Şirvan muhafazası için amcasıyla kalmıştı. Saâdet Giray, Gazi Giray ile Şaburan şehrinde iken bir elinde kadeh bir elinde dilber ile zevk-i sefa etmiş, fakat bu şehirde kışlamak istememiştir. Elhas Muhlis adında bir çavuş gelerek Saâdet Giray'ın halini görmüş, ikili arasında tartışma çıkmış, Tatar Hanının oğlu kılıcını çekip atını hızla sürmüştür. Elhas Muhlis, hanzadenin gitmesine engel olamamıştır. Osmanlı askerlerinden Muşlu Çavuş Saâdet Giray'a Cengiz soyundan gelenlerin hiçbirinin düşmandan geri kalmadıklarını söylemiştir. Muşlu Çavuş kötü nesilden gelenlerden vefa gelmediğini han zadeye anlatmaya çalışmış, ne kadar dil döktü ise onu kalması için ikna edememiştir. Saâdet Giray Han kimseyi dinlemeyerek Şirvan'da bir ay kalmayarak amcası Gazi Giray Han'ı burada bırakıp Kırım'a doğru gitmiştir. Gazi Giray Han'ın yanında iki ya da 2-3.000 Tatar kalmış, hanzadenin yanında az sayıda asker kalınca Anadolu askerini de onun yanına vermişlerdir. Küre kavminin isyan etmesi üzerine Gazi Giray Han Tatar ve Anadolu askerlerini yanına alarak isyankâr kavmin üzerine

⁸¹⁶ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 95-98.

yürümüştür. İki grup arasında sağlam bir savaş olmuş, Küre halkı kaçmış, Tatar askerleri esirler almış, her yeri yakıp yıkmışlardır.⁸¹⁷

Gazi Giray Han, 200-300 Tatar ve Anadolu askeriyile Selman Han'ın üzerine gidip onunla savaşmıştır. Kür Nehri'nde Tatarlar atlarını suya salmış, köprü aramadan nehri geçmişler, her bir Tatar Osmanlı askerini alıp karşıdan karşıya geçmeyi onlara öğretmiştir. Ordu nehri başarıyla geçerek yollarına devam etmiş, yedi günlük yolu bir gecede gitmişlerdir. Osmanlı ordusu üç bölüme ayrılmış, ordunun geldiğini gören düşman casusu Tatarların geldiğini Selman Han'a haber vermiştir. Selman Han'ın askerleri, TatarlarŞah Tahmasb'ın ocağını yıktılar, bizi de esir edecekler diye, korkuya düşmüşler, Tatar askerlerini bela olarak görmüşlerdir. Gazi Giray Han sabah vakti üç koldan Selman Han'ın ordusuna saldırmıştır. Selman Han'ın güzelliği dillere destan kızkardeşi Banu abisinin atını görünce kendisi de savaş için hazırlanıp atına atlayarak savaş meydanına gelmiştir. Tatar askeri kızı esir ederek başını kılıçla ikiye ayırmıştır. Selman Han'ın ordusu tarumar olmuş, kimisi kaçmış kimisi esir düşmüştür. Tatarlar perişan olan ordunun mallarını mülklerini yağmalamış, malını mülkünü Tatarların elinden kurtaramayan askerler esir düşmüştür. Tatar askerleri mal ve ganimetlerle Kür Nehri'nden geçerekŞirvan'a geri dönmeyi kararlaştırmışlardır. Tatarlar o kadar çok ganimet elde etmişler ki mallarını develer zor taşımıştır. Bu seferin serdarı Gazi Giray Han'dır.⁸¹⁸

Tatar ve Osmanlı askerleri Şemahı'ye gelerek şehre yakın bir yerde menzil almışlardır. Şemahı'de bulunan kâfirler Tatar askerlerinin geldiğini duyunca hazırlık içerisine girmişler, kalabalık ordu hazırlayıp atlanmışlardır. İki ordu arasında savaş başlamış, oklar atılmış ve kılıçlar çekilmiştir. Tatar askerlerinde kılıç vuracak takat kalmamış, düşman askerinin üzerine gitmek Gazi Giray Han'a kalmıştır. Düşman askerlerinin fırlattığı mızraklar Osmanlı ve Tatar askerlerinin atlarını devirmiştir. Osmanlı ordusu kâfirler karşısında zor duruma düşmüş, dağlara kaçmış izlerini kaybettirmiştir.⁸¹⁹

Gazi Giray Han, hizmetindeki Tatar ve İslâm askeriyile Burhanoğlu Ebubekir Mirza'ya saldırmıştır. Burhanoğlu Ebubekir Mirza, Tagiler'e baş, Şirvanilere komutandır. İslâm ordusuyla kâfir ordusu arasında sıkı savaş olmuş, çok başlar düşmüş, kanlar akmıştır.

⁸¹⁷ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s.102-108.

⁸¹⁸ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s.115-118.

⁸¹⁹ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s.120-121.

Gazi Giray Han uğruna Tatarlar can vermiş, hanın canını kendi canlarından daha aziz görmüşlerdir. Ebubekir Mirza Tatar askerini görünce savaştan kaçmanın yollarını aramıştır. Mirza Han bir fırsatını bulup hemen firar etmiştir. İslam ordusu bunu duyunca atlarına atlayıp gece düşman üstüne at sürmüşlerdir. Yakmadıkları düşmanın canını almışlar, kaçan düşmanlar can derdine düşmüş, atası oğlunu tanımadan kaçmıştır. Gazi Giray Han atıyla yere düşmüş, bir alay adam başına üşüşmüştür. Düşman askerlerinden birisi Gazi Giray'ın miğferini çalmış, hançerini çekip hana saldırmıştır. İki ejderha gibi dövüşmüşler, fakat Gazi Giray Han esir olmaktan kurtulamamıştır. Gazi Giray Han'ı Peyker Han'a teslim etmişlerdir.⁸²⁰ Peyker Han Kırım hanzadesinin esir olması üzerine bayram varmış gibi sevinçler gösterip, kutlamalar yapmış, Gazi Giray Han'a kıymet vermiş, muhabbet etmişlerdir. Gazi Giray Han'ın yakalandığı haberi düşman Şah oğluna müjde olarak bildirilmiştir. Peyker Han'ın adamları Gazi Giray Han'ı Şah Oğlu'na teslim etmek için zincire vurup yola koyulmuşlardır. Tatar Hanının geldiği haberini alan düşman askerleri tacını mutluluktan havaya atmıştır. Şah Oğlu, huzuruna getirilen Gazi Giray Han'dan atından inip yere yüzünü sürmesini istemiş, fakat Gazi Giray Han Âl-i Cengiz olduğunu söyleyerek kimseye boyun eğmeyip yere yüz sürmemiştir. Gazi Giray Han esir olduğu için şanın arttığını söylemiştir. *“Yerde yatan altın paralanıp kusurlansa da pahasından hiç bir şey kaybetmez”* örneğini veren Gazi Giray, kendisinin de esir olsa bile hiçbir kaybının olmadığını belirtmiştir. Hatta Şah Oğlu'nun yanına atıyla gelen Tatar Hanının halini hatırını sormuştur. Gazi Giray Han ile baş edemeyeceklerini anlayan Şah Oğlu ve askerleri onu zincire vurup Alamut Kalesi'nde hapsedmişlerdir. Gazi Giray Han hapsedildikten sonra Kızılbaşlar Şirvan'ı sarmıştır.⁸²¹

Şirvan üzerine sefer yapmak için Niğbolu, Köstendil gibi Osmanlı Devleti sancaklarından askerler Kefe'de toplanmıştır. Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa, Osmanlı topraklarının farklı bölgelerinden gelen askerlere komutan olarak atanmış, Şirvan'a gitmek için ordu yola çıkmış, sonu olmayan Kırım sahralarında yol tutmuşlardır. Dağlarda herhangi bir iz nişan yokmuş, sahralar sebze bahçeleri gibiymiş. Lale bahçelerinde hızlıca koşan bağırان ceylanlar otlarmış. Dağlarda yabani cins hayvanlar olmasına rağmen insanlardan kaçmazlarmış. Osmanlı ordusu yolunda giderken karşıda bir alay görünmüş, askerler huylanmıştır. Askerlerin bazıları gördükleri kişilerin Rus olduğunu, bazıları da

⁸²⁰ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s.126-128.

⁸²¹ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 129-131.

Çerkez olduğunu ileri sürmüştür. Osmanlı ordusu tanımadıkları bu grup karşısında hazırlık etmiş, kimi miğferini giymiş, kimi eline kılıcını almış, kimisi de yayını okunu almıştır. Askerlerin gördükleri meğerse ceylan sürüsüyümüş. Osman Paşa takviye ordunun geldiğini duyunca sevinmiştir.⁸²²

Osman Paşa'ya, Kırım diyarının Tatar Hanı Mehmed Han bir elçi ile mektup göndererek onu ziyafete davet etmiştir. Tatar Hanı biraz ahmakmış, çok muhabbet edermiş fakat özü sözü bir değilmiş. Tatar Hanı yazmış olduğu mektubunda Osman Paşa'ya iltifatlar ve ihsanlar sunmuştur. Osman Paşa, Mehmed Giray Han'ın mektubunu alıp öpüp başının üstüne koyduktan sonra onu okumuş, Kırım Hanının davetini kabul edip ziyafete gidecekken plan değiştirip gizlice Kefe'ye gitmiştir. Osman Paşa'nın Kefe'ye gitmesi Kırım Hanının canını sıkımsı, kan beynine sıçramıştır. Osman Paşa'nın Kefe'ye gitmesi üzerine Mehmed Giray Han onu Kırım'a getirmenin yollarını aramış, tekrar Osman Paşa'ya mektup yazmıştır. Kırım Hanı işini garantiye almak için oğlu Safa Giray'ı mektubu teslim etmesi için Kefe'ye göndermiştir. Osman Paşa'yı kardeşi gibi sevdiğini dile getiren Kırım Hanı, insan şehri Kırım'ın ümitle Osman Paşa'yı beklediğini mektubunda belirtmiş, Paşa'nın Kırım'a gelip durmasını ve gitmemesini istemiştir. Mehmed Giray Han Kırım'ın Kefe'ye benzeyen bir şehir olduğunu söylemiştir. Osman Paşa, hanzade Safa Giray'ı karşılayıp onunla hoş sohbetler etmişler, yiyip içip günlerini geçirmişler. Osman Paşa Mehmed Giray Han'ın mektubuna cevap vermiştir.⁸²³

Şirvan üzerine yapılacak sefer için Kırım Hanı Mehmed Giray'a haber gönderilmiş, Tatar askerleriyle birlikte Şirvan'a gitmesi emr olunmuştur. Cengiz soyundan gelen hanlar Osmanlı padişahlarının kulu ve kurbanları olmuştur. Kırım hanları padişah hazretleri ne isterse yapmaya mecburdur. Şirvan'a gitmek için pek çok sayıda Tatar askeri toplanıp yola koyulmuş, ordu Kuban Nehri menziline geldiğinde Kırım Hanı emre itaat etmeyerek geri dönmüştür. İsyan edip padişahın emirlerine uymamıştır. Tatar Hanının oğlu Safa Giray bir Cuma günü Kefe'ye gelmiş, halk namaz kıldığı vakitte savaş çıkarmıştır. Safa Giray Han'ın geldiğini gören halk, Tatar Hanının isyan ettiğini anlamış, Kefe halkı oklarını eline almıştır. Tatar Hanının isyan ettiğinin anlaşılması üzerine Osman Paşa tezkerecisi Tatar Mehmed Çelebi'nin yanına bir miktar asker katarak Kırım Hanına ve isyancılara karşı

⁸²² Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 149-150.

⁸²³ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 186-188.

onları yollamıştır. *Paşa-tepesi* denilen mahalde iki taraftan alaylar durmuş, kösler çalınmış, kılıçlar çekilmiş, eller oklarla dolmuş, sabahtan akşama kadar sıkı bir savaş olmuş ve çok kanlar akmıştır. Akşam olunca herkes kendi menziline çekilmiştir. İkinci gün yine Mehmed Giray Han'ın bir oğlu daha savaş alanına gelmiş, savaş devam etmişlerdir. İkinci günde iki ordu arasında sıkı bir savaş olmuş, sultanlar, mirzalar savaş alanına gelmiş, sadece Kırım Hanı geri kalmıştır. Tatar askerleri ne sınırlarını ne hudutlarını bilmişler, ikinci günde savaş netice vermemiştir. Osman Paşa Kırım Hanı'nın kardeşlerine mektup yazarak onları yanına davet etmiştir. Kırım Hanı, kardeşlerinin Osman Paşa tarafından davet edildiği haberini alınca, yolda yakaladığı kardeşlerini ikna etmek için tahttan feragat ettiğini söylemiştir. Tatar hanzadeleri ise ölmek istemediklerini, Osman Paşa'nın emrine itaat edeceklerini Mehmed Giray'a bildirmişlerdir. İsyankâr Kırım Hanı kardeşi Alp Giray'ı öldürmek için fırsat kollarken bu haber Alp Giray'ın kulağına gitmiştir. Alp Giray Han, kardeşleriyle birlikte birgece Osman Paşa'nın huzuruna gelmiş, Osman Paşa'nın yanında yer almışlar, yiyip içip konuşmuşlardır. Mehmed Giray kardeşlerinin ihanetinden haberdar olmuş, bir iki ağasına yarlık vererek Osman Paşa'ya göndermiştir. Osman Paşa *yarlığı* alıp okumuştur. Tatar Hanı Osman Paşa'ya selam ve dua ettikten sonra kardeşlerinin kendisine geri verilmesini istemiştir. Aksi halde Kefe şehrini viran edeceğini söyleyerek, *"her Tatara bir taş aldırırsam taşın değeri şehrin öşürünü ancak eder"* demiştir. Mehmed Giray Han'ın tehdit dolu yarlığı üzerine Osman Paşa Alp Giray'ı Kırım'a han eylediğini bir mektupla Mehmed Giray'a bildirmiştir. Kırım Hanı taraftarları, *"Mehmed Giray Han görevinden alınursa ve her kim bunu yaparsa dinden çıkar, kâfir olur"* şeklinde fetvalar yaymışlardır. Osman Paşa Alp Giray'ı Kırım Hanı ilan ederek Tatar üzerine göndermiştir. Mehmed Giray Kırım hanlığından azledilmiş, onun peşinden ısrarla gidenler ise kâfir olarak addedilmişlerdir. Mehmed Han, ağalarının yarlığı ile geri gelmediğini görmüş, bir taraftan da Nogay Mirzaları her gün savaşmıştır. Kefe'deki bağ ve bahçeleri Tatarlar ateşe verip yakmışlar, Anadolu askerini hisara sürmüşlerdir. Kefe'de nice mescitler, camiler yanmış, taşrada ne ot, ne taş kalmıştır. Bir sabah vakti gaziler savaşa başlayıp Tatarlar üzerine at sürmüşler, Çerkez ve Tatar kavimlerinin üzerine top ve tüfekle saldırmışlardır. Düşman askeri kaçacakken gaziler onların üzerine şimşek gibi oklar yağdırıp tekrar düşmanı yollarından alıkoymuşlar. Savaş alanında çok başlar kesilmiş, akan kanlar deniz olmuştur. Azak şehrinden bir kaptan gemisine tüfekler doldurmuş gelmiş, gaziler sahilde toplarını kurmuş, pek çok top Tatar askerinin üstüne atılmıştır.

Çerkezler askerleri Tatarların yanında savaşa katılmak için atlayıp gelmiştir. Çerkez askeri nehirden geçmek için köprü aramamış, Çerkezlerin her biri atını denize sürmüş, su yılanı gibi top ve tüfeğe bakmayıp suya atlamışlar. Atılan oklardan düşman askerleri kirpi gibi olmuş, Karadeniz leşlerle dolmuştur. Meydanlar asker dolmuş, Çerkez, Tatar, Rus ve Serf askerleri Anadolu askerine karşı cephe almışlardır. Tatar, Rus ve Üngürüs, at leşi bulsalar başına üşüşerek onu çiğ parçalayıp yerlermiş. Bir aydan fazla süren savaş sonunda Tatarların rahatları kalmamış, takatleri gitmiştir.

Kaptan Ali Paşa'nın yanında gelen İslâm Giray Han Kırım Hanı olmuş, bu haberi Mehmed Giray Han duymuştur. İslâm Han'ın kardeşleri gelip huzurunda tahta baş koyup Kırım Hanına dualar etmişlerdir. Han Kagılgay Alp Giray Han olmuştur. İslâm Giray Han bütün kardeşlerine Cengiz usulünce yerlerini gösterip tahtına geçip oturmuştur. İsyankâr Tatarlar bu durumu haber almış, mirzalar birbirine düşmüşler, Tatar askerleri savaşı hiçe sayarak Mehmed Giray Han'ı bırakıp Kırım'a gelmişlerdir. Çaresizlik içerisinde olan Mehmed Giray Han, İslâm Giray Han'a gelerek ondan yardım istemiştir. Mehmed Giray Han, İslâm Giray Han'a sağlam adamlarını toplayarak Osman Paşa'ya karşı birlikte durmayı teklif etmiştir. İslâm Giray Han ise Mehmed Giray Han'ı isyankâr yolundan vazgeçirmeye çalışmış, birlikte hünkâra giderek ondan af dilemeyi teklif etmiştir. İslâm Giray Han, Mehmed Giray Han'ı ikna çabalarına devam etmiş, onun yıllardır padişahın fermanına kulluk ettiğini, Cengizlilerin hanı olduğunu, padişahın bu suçu affedebileceğini dile getirmiş, fakat Mehmed Giray kararlı bir şekilde yolundan dönmemiştir. Mehmed Giray Han ve damadı Ali Mirza, gece Kırım'dan kaçmışlar durumun anlaşılması üzerine Alp Giray peşlerine düşmüştür. Beş-altı atın çektiği arabayla kaçan Mehmed Giray Han bir süre sonra yakalanmıştır. Alp Giray Han savaşmadan önce Mehmed Giray Han'ı ikna etmeye çalışmış, tavsiyelerde bulunmuştur.⁸²⁴

Alp Giray Han Mehmed Giray'ı ikna etmeyi başaramamış, Mehmed Giray Han ölmüştür. Mehmed Giray Han'ın ölümü yarlık ile herkese duyurulmuştur. Mehmed Giray Han'ın ölümünden sonra İslâm Giray'ın Kırım Hanı olduğuna dair her tarafa yarlık gönderilmiştir. İslâm Giray Han Kıpçak memleketleri tahtına oturmuş, Tatar halkına halince itibar etmiştir. Osman Paşa, İslâm Giray Han'ın yanına vararak ona kıymet ve

⁸²⁴ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 191-204.

değer vermiş, doğru sözlerle yol göstermiştir. Osman Paşa Kırım Hanlığı içerisinde huzursuzluğu hallettikten sonra İstanbul'a yönelmiştir.⁸²⁵

Osmanlı ordusu Kastamonu'da iken Kırım Hanı İslâm Giray, yarlıg göndererek Osman Paşa'dan yardım istemiştir. İslâm Giray'ı bir taraftan kardeşi Saâdet Giray, diğer taraftan Rus, Tatar, Çerkez ve Nogaylar sarmıştır. Osman Paşa Kırım Hanı'nın bu zor durumuna yardımcı olabilmek için Bosna Beylerbeyi Ferhat Paşa'yı Kırım'a gitmesi için görevlendirmiş, ona güvendiğini söyleyerek hanın başına bir iş gelmeden düşmanlarının tarumar edilmesini istemiştir. Kırım Hanı ile hanzadeler arasında savaş başlamış, nice başlar kesilip kanlar akmıştır. Kırım Hanı, bu savaştan galip çıkarak Kırım tahtına güvenle oturmuştur. İslâm Giray'ın kardeşleri ise mağlup bir şekilde Kırım topraklarından kaçıp gitmişlerdir. İslâm Giray Han Kırım topraklarında Feth ile düzen sağlamıştır.⁸²⁶

Acem şahı Hüdâbende, Kazvin'de iken Tatarların Anadolu'ya karşı isyan ettikleri haberi gelmiştir. Tatarların isyan haberini duyan Kızılbaşlar taçlarını sevinçten havaya fırlatmışlardır. Kızılbaş ordusu, Alamut Kalesi'nde tutulan Gazi Giray'ın serbest kalması için Şah oğluna mektup göndermiştir. Kızılbaşlar, Gazi Giray Han'a kız verip damat etmeyi, asker verip Şirvan'a han etmeyi, onunla birlik olup onu kendi yanlarına almak için harekete geçmişlerdir.⁸²⁷ Gazi Giray Han'ı Alamut Kalesi'ndeki tutsaklığından kurtarıp Kazvin'e getirmeyi başarmışlardır. Acem şahının kızını Gazi Giray Han'a vererek onudamat edeceklerini bildirmişlerdir. Fakat Gazi Giray Han bu durumdan hiç memnun olmamıştır. Kırım hanzadesi gece gündüz ah çekip günlerini geçirmiştir.⁸²⁸

Gazi Giray Han Tebriz şehrinde iken kaçmak için fikir yürütmüştür. Fırsatını bulduğu zaman yanındaki üç askerle kaçıp gitmiştir. Gazi Giray Han'ın kaçtığından kâfirler haberdar olmamış, hanzade üçüncü gün Hoy şehrine varmıştır. Van Kalesi'ne çıkan Gazi Giray, burada dinlenip mola verdikten sonra Erzurum'a doğru yola koyulmuştur.⁸²⁹ Gazi Giray Han'a Kırım Hanlığı ve Âsafî'ye Kefe Beylerbeyiliği vazifeleri verilmeden evvel Karabağ'da Osmanlı serdarı, Gazi Giray Han ile konuşup dertleşmiştir. Tebriz'i fethederek dillere düştüğünü söyleyen Osmanlı Serdarı, Gazi Giray

⁸²⁵ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 207-208.

⁸²⁶ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 218-220.

⁸²⁷ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 221.

⁸²⁸ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 222-223.

⁸²⁹ Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 243-244.

Han'a Tatar askerlerini alıp gelmesini söylemiş, kendisinin Gence'de kışlayacağını belirtmiştir. Serdar Cıgâla-zâde Sinan Paşa, kâfirlerin Tatar askerlerinin önünde harap olacağını biliyordu. Gazi Giray Han padişah'tan gelen tüm emirleri yerine getirmiştir. Âsafi Kefe beylerbeyi olmak istemiştir. Gazi Giray Han Tatar askerleriyle İran üzerine gitmiştir. Cıgâla-zâde Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ve Tatar Hanı Gazi Giray Kızılbaşların üzerine gitmiştir. Bu sefere Âsafi de katılmıştır. Tatar askerlerinin önünde Kızılbaş ordusu duramamış, tarumar olmuştur.⁸³⁰ Allah Kulu Bey, Gazi Giray'a mektup göndererek Kızılbaşların hile edeceğini bildirmiştir. Gazi Giray Han, kâğıdı alıp hemen serdarın yanına gitmiştir. Dindençikmiş 200-300 Kızılbaş'ın gelmekte olduğunu gören İslâm ordusu Kızılbaşlarla savaşmıştır. Osmanlı ordusunu, Türkler, Kürtler, Erzurum'dan, Rumeli'nden, Anadolu'dan gelen askerler, Gazi Giray Han komutasındaki Tatarlar, Çerkezler oluşturmuştur. Kızılbaşlarla Osmanlı ordusu arasında yine sıkı bir savaş olmuştur.⁸³¹ Asâfi, Gazi Giray Han ile giderek onu Tatarlara han edip Gence'nin fethi için Kızılbaşların üzerine göndermiştir. Kefe Sancağı, Âsâfi'ye 900.000 has ile verilmiştir.⁸³²

Gelibolulu Mustafa Ali: Kasım Paşa 978/1568 yılında İstanbul Defterdarlığı tarafından Kefe Sancağı'na beylerbeyi olarak vazifelenmiştir. Yıllardır Kefe Sancağı'nda vazife yapan Kasım Paşa etraftaki halkları, Rusları ve Çerkezleri öğrenmiştir. Kasım Paşa'dan sonra Vezir Celil Muhammed Paşa Kefe Beylerbeyliği vazifesine getirilmiştir. Kasım Paşa çok sayıda askerini İtil ve Ten Nehirlerinin olduğu bölgeye göndererek bu iki nehrin birbirine bağlanmasını onlara emretmiştir. Bu iki nehrin suları oldukça gür ve coşkundu, aralarındaki mesafe genişti. İtil Nehri kuzeyden akıp Hazar Denizi'ne dökülür, Ten Nehri Karadeniz'e karışırdı. Kasım Paşa'nın amacı iki nehri birbirine bağlayarak Karadeniz tarafından gelen Donanma-yı Hümâyun'u, askerleri, yiyecekleri ve hububatı iki nehrin ortasından geçirerek Gürcistan'dan Şirvan'a, Karabağ'a ve Azerbaycan sahillerine ulaştırmaktır. Deniz tarafından askerler ve yiyecekler Gürcistan bölgelerine ulaştırıldıktan sonra, ordu ve atlı birlikler Gürcistan sahillerinde gazalar etmiştir. Osmanlı Devleti, Allah'ın izniyle Acem memleketlerine asker çekerek kötülerini, günahkârları, kolaylıkla ortadan kaldırarak kökten yok etmek amacıyla Karadeniz'den çok sayıda donanma çıkarmıştır. İslâm askerleri, silahlar ve mühimmat gemilere doldurulmuş, Kefe sahiline varılmıştır. İtil ve Ten Nehirlerinin birleştirilmesi için karar alındıktan sonra,

⁸³⁰ Âsafi Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 246-248.

⁸³¹ Âsafi Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 253-254.

⁸³² Âsafi Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, s. 262.

yeniçeri ve sipahiler Kırım Hânı Devlet Giray ile birlikte Çerkez ve Rus topraklarına saldırmak için görevlendirilmiştir. Çerkez ve Rus topraklarını yakıp yıkmak için sahralar çöller geçilmiştir. İtil ve Ten Nehirlerinin birleştirilmesi için Çerkez ve Rus engellerinin ortadan kaldırılması Osmanlı ve Tatar askerlerine tembihlenmiştir. Osmanlı mensubu bazı akıl sahibi kimseler iki nehri birleştirme sevdasının sonunun olmadığını, boşuna emek harcadığını vezire söyleyerek onu bu yoldan vazgeçirmek istemişlerdir. Vezir, İnatçı, gayretli, güçlü ve kuvvetli bir kişi değildir, Kefe Sancak beyinin sözlerine ve yönlendirmelerine göre hareket etmiştir. Sultan II. Selim Ten-İtil Kanal projesiyle ilgili sıkıntıları duymuş, fakat bu projeden ve Astrahan Seferi'nden vazgeçmemiştir. Çok sayıda Osmanlı askeri Astrahan Seferi için Kefe sahilinde toplanmıştır. Kırım Hanı, deniz dalgası gibi sonu gelmeyen Tatar yağmacılarını Osmanlı askerlerine yol göstermeleri için orduya katarak kendisi geri çekilmiştir. Astrahan şehri İtil Nehri'nin kenarındadır. Osmanlı ordusu çöllerde kamp kurmuş, yanlarında getirdikleri büyük topraklar, kale dövenler, kürek, çapa, kazma gibi aletlerin ve silahların tertibatıyla ilgilenmişlerdir. Astrahan eskiden İslâm ile yoğrulmuş mescitlere ve camilere sahip bir şehirdir. Uğursuz Rus halkı, İslâm'ın elinde olan bu şehri zapt ettiği zaman, Tatarlardan korktuğu için Astrahan'ı imar edip yurt yapmamıştır. Tatarlar İtil Nehri'nin ortasında bir ada tespit ederek orada sağlam bir sur yapmış, kalenin ortasına silahlanmış tüfekli adamlar, savaş ve kale muhafızlarını yerleştirmişlerdir. Astrahan halkı Rus halkıyla barış yapmak istemiş fakat İslâm'ın askerlerinin Astrahan'a doğru hareket içinde olduklarını duymuştur. Kale halkı silah ve askerlerini alıp iman ehli olan müslüman ordusuna karışarak kâfirlerle anlaşma yapmaktan kurtuldukları için kurbanlar adayıp, gazilerle birlikte cihat yapmak için hırslanmışlar, gece gündüz çalışmışlardır. İki nehri birleştirmek için lazım olan malzemenin tahmini üçte biri tedarik edilmiştir. İslâm memleketinden gelen Osmanlı askerleri günden güne soğuyan havaya rağmen otsuz ve susuz çöllerden geçerken geldikleri yollardan geri dönme hatırasını yaşamışlar, herkesin içine bir korku düşmüştür. Osmanlı ordusu geri dönemeyeceğini, bu seferi tamamlayamayacağını düşünerek ayaklanmış, karışıklığa sebep olmuştur. Askerler birbirlerine dahi bakmadan, komutanlarının sözlerini dinlemeden, ağır yüklerini bırakarak geri dönmüşlerdir. Askerler nakliyatı mümkün olmayan kürek, çapa takımları, alet ve edevatlarını hendekler kazıp içine koymuşlar, düşmana kalmamasını istemişlerdir. Düşman tarafından herhangi bir hareket olmamış, İslâm ordusu geri çekilmiştir. Kırım Hanı, Osmanlı ordusuna her taraftan hile ve sihir olduğunu askerlerin korktuğunu, birkaç gün sonra şiddetli kışın bastırmasıyla el ve ayakların tutulup hareket

etmenin mümkün olmadığını duymuştur. Osmanlı Devleti nehir projesini gerçekleştirip, karadan ve denizden düşman topraklarında başarı kazandığı zaman, Tatar Hanı, Osmanlı Devleti'nin kendisine daha ihtiyaç duymayacağını biliyordu. Seferi'nin başarısız olmasından Tatar Hanı mutluluk duymuştur. Tatarlar, Osmanlı Devleti'ne hizmet etmek için orduya katılmış olmalarına rağmen aksi davranışlarda bulunmuşlar Osmanlı askerlerinin de düzenini bozmuşlardır. Savaş esnasında esir alınan bazı uğursuz kimseler tahtadan sandallar yapıp, ellerindeki harp aletlerini gece nehre dökerek düşman kalesine varmışlardır. Kaçak esirler düşmana, İslâm askerlerinin çoğunun Astrahan'da kalmayarak geri döndüğü haberini vermiştir. Düşman kalesinin ortasında Allah'ın birliği ile oluşan bir kuvvet, şiddetli acılara ve anlaşmazlıklara sebep olmuş, kalede meydana gelen bu olay sonucu Osmanlı askerleri kaleyi fethetmiştir. Kırım Hanı'nın Astrahan'ı ele geçirme arzusu ile İslâm ordusunun bu topraklarda genişleme isteği örtüşmüştür.

Astrahan, güneşin doğuş ve batış sürecinin uzun olduğu bir bölgede olup, uçsuz bucaksız çöllerden oluşan bir şehirdir. Bazı müslümanlar Astrahan'da akşam vaktinin dört saat, gündüzlerin ise 20 saat olduğunu belirtmişlerdir. Akşam vakti kısa olduğu için akşam namazı iki saat içinde kılınır, üçüncü saat dilimi yatsı namazı vaktini kapsar, dördüncü saat diliminde ise şafak söker, sabah namazı olmuştur. Sabah çok çabuk olup, her taraf aydınlandığı için gece uykusu imkânsızlaşmıştır.⁸³³

Emir Şemhal'ın ataları Şam vilayetinden Dağıstan'a gelmiştir. Emir Şemhal bu vilayette padişahlık yapmış aslan gibi yiğitliği, mertliği ve cesareti ile ün bulmuştur. Emir Şemhal ile askerleri Azerbaycan ve Şirvan bölgelerine Fethler yapmıştır. Padişah hazretleri bu durumu duymuş, Kırım Hanı'ndan 70-80.000 kişilik bir ordu talep etmiştir. Osmanlı ve Tatar askerleri düşman topraklarına korkusuzca saldırmışlardır. Ordunun başındakiler iki gün duraklayıp, istirahat etmiş, beylerbeyleri ve kapıkullarıyla birlikte Allah'a niyazda bulunmuştur. Emir Şemhal'ın kardeşinin oğlu Emir Toca-lâv Burhane'd-din'e Ahtı ve Viranhır Sancakları verilmiştir. Emir Şemhal'e Şaburan Sancağı verilerek, Emir Şemhal Kırım Hanı'na bağlı bir kul haline getirilmiştir.⁸³⁴

⁸³³ Çerçi a.g.e., s. 6-10.

⁸³⁴ Gelibolulu Mustafa 'Âli, **Nusret-nâme**, s. 163-164.

Emir Şemhal'e karşı Zafer kazanmış Osmanlı askerleri ve kulları Erzurum'a yönedikten sonra Şirvan Beylerbeyi Osman Paşa, Ereş Muharebesi esnasında Kür Nehri üzerine iplerden bir köprü yaptırmış, askerleriyle Karabağ-Muş tarafına geçip Kızılbaşları öldürmüştür. Şemâhî vilayeti hâkimi Aras Han 15.000 adamı ile *Saliyan* isimli şehre paralel olan geçitten Kür Nehri'ni geçip Şemâhî üzerine hücum etmiştir. Osman Paşa'nın ordusu ile Aras Han'ın kuvvetleri bütün gün savaştı. Akşam olunca askerler çadırlara gitmiş, sonraki gün güneş yükseldiği gibi savaş tekrar başlamıştır. Savaş alanı Kızılbaşların kafaları ile lale bahçeleri gibi olmuştur. Üçüncü gün sabah vakti tekrar savaş başlamış çok sıkı bir savaş olmuştur. Tatar askerleri ve Kırım Hanı'nın kardeşleri Âdil Giray, Gâzi Giray, Saâdet Giray ve Hacı Mustafa Bey vekilinde olan Mübârek Giray ile birlikte Sultan Burhan Oğlu Ebubekir Mirza ikindi vaktinde savaş alanına gelmişlerdir. Üç gün içerisinde savaşta nice sultanlar ve hanlar öldürülmüş on bin baş kesilmiştir. Aras Han diri olarak yakalanmış pek çok han çadırlarını sancaklarını bırakıp kaçmıştır.⁸³⁵ Şemâhî'da meydana gelen savaşta Aras Han bertaraf olmuş, fakat Kür Nehri'nin karşısına Aras Han ve Erdoğdu Han'ın evlatları hendek açmış, hendeğin içine kale dövenler yerleştirmişlerdir. Kızılbaşların savaş hazırlığı içerisinde olduğu haberi, Osman Paşa ve Kırım Hanı'nın biraderlerine ulaşmıştır. Tatar askerleri⁸³⁶ Kür Nehri'ni süratle geçerek savaş alanına varmışlar, Kızılbaşların yerleştirmiş olduğu kale dövenler hiçbir işe yaramamış, Tatar ordusu çocuklar ve kadınlar haricindeki kimseyi sağ bırakmamıştır. Tatarlar altın, gümüş, kıymetli taşlar ve taç gibi ganimetlerle Demir-kapı derbendine doğru yol tutmuşlardır. Ramazan'ın 24. günü 54.000 Kızılbaş (surh-seran) Şah oğlu namına Şemahî'da uygunsuzluk çıkarmış, Osman Paşa burayı kuşatarak üç gün içinde kızılbaşları telef etmiştir. İslâm ordusundan 25 kişi dahi ölmemiştir. Savaş alanında kesilen başların genelde burunsuz ve kulaksız olduğu görülmüştür. Bunun sebebidir Şah oğlu savaşa gelmek istemeyen halkın, kulağını ve burnunu kestirerek zorla savaşa getirmiş olmasıdır. Osman Paşa Tatar Hanı'na elçi göndermiş onların savaşa gelmelerini istemiştir. Bu durumdan haberdan olan Kızılbaş halkı savaş alanından ayrılarak Tatar askerine karşı gitmiştir. İki taraf *Mahmud-Âbad* isimli kasabada karşılaşmıştır. Buradaki savaş üç gün sürmüştür. Tatar askerleri savaşlardaki mariferlerinden dolayı düşmana göz açtırmamışlardır. Yağan yağmurun şiddetinden okların yelekleri soyulmuş, yaylar su yılanına dönmüştür. Savaş aletleri ıslanmıştır. Tatar askerleri Kızılbaşları mağlup etmiştir. İki ordu ayrılarak, Tatarlar

⁸³⁵ Gelibolulu Mustafa 'Âli, **Nusret-nâme**, s. 180-182.

⁸³⁶ Müellif Tatar askerleri için "Yağma Perastan" sıfatını kullanmıştır.

Derbend tarafına, Kızılbaşlar Kür Nehri tarafına ayrılmıştır. Tatarların Derbend tarafına, Kızılbaşların Kür Nehri tarafına gittikleri haberi Osman Paşa'ya gelmiştir. Osman Paşa kulları da Derbend tarafına yönelince, Hasan Beğ Çavuş'un kulları da o tarafa gitmiştir. Şirvan halkı dağlara dağılmış kasabalarda kimse kalmamıştır. Kırım Hanının kardeşleri haricinde Tatar ordusunda 15.000 asker bulunmaktadır. Savaş patlak vermiş, tek dil ve tek taraf olarak canla başla savaşılmış, Allah'ında yardımı ile zafer kazanılmıştır.⁸³⁷

Kızılbaşlar, Tatar askerlerinin yalnız olduğunu duymuş, onları yalnız yakalamak için harekete geçmiştir. *Şaburan* isimli kasabadaki nehir kenarında iki ordu akşama doğru karşı karşıya gelmiştir, Kızılbaşlar Tatar askerlerinden 150 kişiyi alıkoymuşlardır. Fakat Tatar ordusu da Kızılbaşların başına hezimet ateşleri yağdırmış, akşam olduğu için iki grup ayrılmıştır. Tatar askerlerinin düşman ordusu ile savaş içerisinde olduğu haberi Osmanlı ordusuna ulaşmamıştır. İslâm askerlerinden bir grubu Kür Nehri'ni geçerek Erdebil'e çekilmiş, Osman Paşa'nın adamları Şemâhı'da bulunmaktadır, buradan Demir-kapıKalesi'ne hareket etmişlerdir. Kırım Hanı'nın kardeşleri ve Kırım Hanı Osman Paşa ile Aras Han'ın yok edilmesi hakkında konuşmuşlardır. Osman Paşa, Kırım Hanı'nın büyük kardeşine eğeri mükemmel bir at, kabzası kıymetli bir kılıç, bir bozdoğan ve yedi parça hilat (kaftan), Han'ın küçük kardeşine eğeri güzel, olgun bir at, kılıç, bozdoğan, dört parça hilat, Kırım Hanı'na ve Sultan Burhan oğlu Bekir Mirza'ya, birer tane süslenmiş at, kılıç, bozdoğan, ikişer parça hilat takdim etmiştir. Ayrıca 160 parça hilat Tatar ileri gelenlerine giydirilmiştir. Osman Paşa kendi adamlarından ve hazinesinden 20 kabza gümüş kılıç toplayıp Kırım Hanı'nın kardeşine yollamıştır, onların kılıçları gereği gibi ağalarına dağıtmasını istemiştir. Kırım hanzadeleri, Şirvan'da Aras Han ile yapılan savaşta cesurca davranışlar gösterdikleri için Padişah'ın himmetine mazhas olmuşlar, Osman Paşa'nın duasını almışlardır. Aras Hanla üç gün yapılan savaşta 7864 Kızılbaş âvî baskınında 3622 dinsizin kellesi kesilmiştir. 12.000 mihar (at yavrusu) deve, bütün hazinelerin hepsi, 45 bekâr cariye, Aras Han'ın kızları, savaş alanında ölenlerden hariç küçük oğlu ve çoluk çocuk hepsi Tatar ordusuna nasip olmuştur. Tatar ordusu ganimetleri paylaşmıştır. Şirvan'a Emir Şemhal'in 15.000 asker ve oğlunu göndereceği haberi Tatarlar tarafından duyulmuştur. Mir-liva Kerem Ali, Erzurum Defterdarı Hızır, bunlara uymuş bazı eşkiyalar Osman Paşa'yı savaşta bırakıp kaçmış, Kabâle Kalesi'ne gelmişler, bu kalenin muhafızı Ulâma oğlu Bahâe'd-dîn Bey'dir. Mir-liva Kerem Ali ve Defterdar

⁸³⁷Gelibolulu Mustafa 'Âlî, *Nusret-nâme*, s. 219-221.

Hızır, fitne ve fesatla kale muhafızını kandırarak kendi taraflarına almışlar, kaledeki devlete ait barutu Ulâma oğlu Bahâe'd-dîn Bey'e yaktırmışlar, 12 parça kale döveni çiviletmışler, 20.000 kilo mahsulü ve hububatı toplamışlardır.⁸³⁸

23 Zilhicce 986/20 Şubat 1579 senesinde Şirvan valisi Osman Paşa Tiflis Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya mektup göndermiştir. Erzurum'dan kaçıp gelenlerin haberinin doğru olduğunu belirtmiştir. Osman Paşa ve adamları üç gün üç gece savaş yaparak Aras Han'ı diri tutmuşlardır. Kızılbaşlardan 20.000 kişiyi kırmışlar, yüzleri ak bir şekilde başarı kazanmışlardır. Buesnada Şah oğlu 50.000 Kızılbaş ile Şemahı üzerine gelmiştir. Onunla üç gün üç gece, top ve tüfek kullanılarak savaşılmıştır. Kızılbaşlardan 5.000 kişi kaçmıştır. Tatar askeleri, Kür Nehri'ne yakın bir yerde bulunan Aras Han'ın ailesini, eşyalarını yağmalamışlar, epey Kızılbaş da öldürmüşlerdir. Şah oğlu ile ittifak eden Osman Paşanın firar eden kullarıyla Tatar ordusu arasındaki mücadelede Âdil Giray Han Kızılbaşlar tarafından esir alınmıştır. Tatar askerleri ganimet derdine düşmüştür. Âdil Giray Han'ın esir düştüğü haberi Derbend'e üç-dört günlük mesafede olan Terek Suyu'nun yanında Kırım Hanı'na ulaşmıştır. Osman Paşa öncesinde Âdil Giray Han'a mektuplar göndererek "*şahin gibi تنها düşmeden, kızılbaş askeri başınıza üşüşmeden ganimetlerin derdine düşmeyin*" şeklinde onları uyarmıştır. Aras Han ile mücadelede zafer elde eden Osmanlı ordusu, Şah oğlu ile savaştığında Tatar ordusu hazır olmamıştır. Erzurum'dan kaçan Mir-liva Kerem Ali, Defterdar Hızır ve Ulama oğlu Bahâ'eddin Bey Kabale Kalesi'ni bırakarak kaçmışlar, Osman Paşa'nın askelerinin bazılarını da ayartıp yanlarına çekmişlerdir. Osman Paşa top, tüfek, savaş aletleri ile Demir-kapı'ya çekilerek Kethudası Ahmed Paşa'yı bin kadar adamı ile Şemahı'nın savunması için bırakmıştır.⁸³⁹

Osmanlı ordusu Şirvan ve Tiflis'te faaliyetlerini sürdürürken Tatar Hanı tutuklanan kardeşinin intikamını almak için kendisi bizzat Şirvan'a yönelmiştir. Asakir-i mansure için beygir ve at tanzimine karar vermiştir.⁸⁴⁰ Gâzi Giray, Saâdet Giray ve Mübârek Giray Han, esir düşmüş olan kardeşlerinin intikamını almak için Osman Paşa ile tek dil ve tek taraf olmayı azru eylemişler, dinsizlerin Âdil Giray'ın esirliğinden dolayı övünmelerine razı olmamışlardır. Kırım Hanı bizzat Şirvan'a yönelmiş, yay tutan Tatar askerleriyle o vilayete karşı gelmeyi kararlaştırmıştır. Tatarların Aras Han ile yapılan mücadeledeki gösterdikleri

⁸³⁸Gelibolulu Mustafa 'Âli, **Nusret-nâme**, s. 223-224.

⁸³⁹ Gelibolulu Mustafa 'Âli, **Nusret-nâme**, s. 227-228.

⁸⁴⁰ Gelibolulu Mustafa 'Âli, **Nusret-nâme**, s. 232.

yiğitlik ve kahramanlık haberleri Osmanlı başkentine ulaşmış ve Padişah her birisine hilatlar, cezbedici mektuplar, taşlarla süslü kılıçlar iltifatlar eşliğinde göndermiştir. Âdil Giray'ın intikamını almak ve kurtulması için çalışıp çabalama hususunda karar almayı buyurmuştur.⁸⁴¹

987/1579-1580 senesinde Şâh'ın elinde mahpus olan Âdil Giray Han bizzat kendisinin yazdırdığı mektubu Mirza Hüseyin isimli elçi aracılığıyla padişaha göndermiştir. Osman Paşa'nın isteği üzerine Şirvan vilayetine gelmişlerdir. Âdil Giray Han Şirvan'da Aras Han ve diğer Şirvan beğleri aralarında geçen olaydan padişahın haberi olamadığını mektupta belirtmiştir. Kırım hanzadesi Aras Han'ı Allah'ın izniyle mağlup ettiklerini dile getirmiştir. Aras Han'ın şehzadesi devlet erkânı ile Karabağ'a hareket etmiş, Kızılbaşlarda Şemahı savunmasına bırakılmıştır. Âdil Giray Han'da Karabağ tarafında Kızılbaşların pususuna düşüp, esir olmuştur. Bütün bu olayların anlatılmasını ve Padişah hazretlerine bildirilmesini gerekli gören Âdil Giray Han mektup yazmıştır. Hanzade, mektubunu Hüseyin Mirza, Hızır Aka ve Karacâ 'Akayıla isimli üç yoldaş ile İstanbul'a padişahın huzuruna gönderdiğini belirtmiştir.⁸⁴²

Kıbrıs adası, Kahire, kudretli, verimli ve hayli mahsul elde edilen topraklardır. Padişah bir bahanesi olmadığı halde ferman hazırlayarak ulaklarla birlikte Kıbrıs'a göndermiştir. Padişah yüz parça gemi ile hububat ve mahsül isteyerek iskelede ambar yapılmasını emretmiştir. Han hazretleri Tatar askerleri ile birlikte etraftaki topraklarda muharebe etmişler, sert kış günleri gelince Kazvin'dekişlamak zorunda kalmışlardır. Tebriz'deki Kızılbaş taifesinin telef olup dağlara sığınacağı aşikâr olmuştur. Fakat hükümdarın fermanına uygun barış yapılırsa zafer kazanılmış olur. Padişah, işten anlayan elçileri, barış yapmak için İstanbul'a göndermelerini buyurmuştur. Bu mektup Tokmak Han'a gönderilmiştir.⁸⁴³

Kırım Hanı hazretleri yazmış olduğu mektupta Şirvan'a yönelmiş olduklarını ve Recep ayı ortalarında Demir-kapı'ya varacaklarını bildirmiştir. Tatar askerleri Kür

⁸⁴¹ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, **Nusret-nâme**, s. 232-234.

⁸⁴² Gelibolulu Mustafa 'Âlî, **Nusret-nâme**, s. 240-241.

⁸⁴³ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, **Nusret-nâme**, s. 283-284.

Suyu'nu geçerek planladıkları yöne doğru hareket etmişlerdir. Tatar Hanının yazmış olduğu mektubu Serdar Osman Paşa'ya göndermiştir.⁸⁴⁴

Şirvan muharebesinde esir düşen, Kırım Hanı'nın kardeşi, Kırım hanzadelerinin en üstünü Âdil Giray Han, Şah'ın elinde mahpus iken iftiraya maruz kalmıştır. Fesatlık ve ihanetlik peşinde olan insanlar, Şah'ın çirkin talihli kızkardeşi ile Âdil Giray Han'ın adını çıkarmıştır. Hatta Şah'ın karısı ile Âdil Giray Han'ın arasında zina yaşandığını söyleyen Kızılbaşlar, Âdil Giray Han'ı, Şah'ın karısını ve kızkardeşini katletmişlerdir. Şirvan Muharebesinde esir düşen Âdil Giray Han, hareme damat olmak için beğenilmiştir. Şah'ın kızkardeşi Âdil Giray Han'a güzelliğini göstermek için etrafı تنها buldukça onun yanına gitmiştir. Âdil Giray Han ve Şah'ın kızkardeşi hoş sohbetler etmiştir, Tatar Hanı güzel ve yakıcı sözlerle zevklenmiştir. Âdil Giray Han'ın Şah'ın karısıyla da zina yaptığına dair söylentiler çıkmıştır. Şah bu haberlere karşı kör bir tavır almış, görse de görmemezlikten gelmiştir. Bu zina gizlenmeye çalışılsa da hemen duyulmuş ve haremdekiler arasında hayli ünlü olmuştur. Şah'ın karısının Kırım Hanı ile gece gündüz zevk içinde olduğu ortaya çıkmıştır. Harem bekçileri bir sabah vakti Şah'ın odasına hücum etmişlerdir, Şahın karısı, bekçilerin ona zarar vereceğini anladığı için Şah'ın koltuğuna gizlenmiştir. Şah, harem görevlilerini utanmazlıkla suçlamış, karısının temiz ve güzel bir kadın olduğunu hatırlatmıştır. Harem bekçileri Şah'a karşı gelmişler, “*senin gayretin yoksa bizim vardır*” diyerek Şah'ın karısını öldürmüşlerdir. Sonra Şah'ın kızkardeşinin odasına varıp onu da katletmişlerdir. Harem bekçileri Âdil Giray Han'ın yanına gelmişler, hile ile ona hamleler yapmışlar, fakat Kırım Hanı kahraman bir şekilde onlarla savaşmış yedi kişiyi sıkıştırarak helak etmiştir. Kızılbaşların başları vücudundan ayrılmış, Türkmenler ise küçük yaralar almıştır. Kendini beğenmiş Şah'ın namusu, kız kardeşinin zinası ile yazılmıştır. Kırım Hanı zina ile itham edilmiştir. Tatar halkının kötü olduğuna karar verilmiş, bu haber diyar diyar anlatılmıştır. Kızılbaşlar “*bizim namusumuz yok mu?*” diyerek harekete geçmiştir, onların amaçları şahlarının namusunu ve iffetini korumak olmamıştır.⁸⁴⁵

Osmanlı askerleri, Kars Kalesi ve onun haricinde Ani, Geçran, Meğarbürd ve Kağızman bölgelerindeki dört kalenin yeniden vücuda getirilmesini kabul etmişlerdir. Kırım Hanı Mehmed Han ve Tatar askerleri Şirvan'da Osmanlı serdarı ile buluşmuştur.

⁸⁴⁴ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, **Nusret-nâme**, s. 285.

⁸⁴⁵ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, **Nusret-nâme**, s. 299-300.

Tatar askerlerinin Kars'a gitme tarihleri tam olarak netleşmemiştir. Kışın şiddetli ve sert dönemleri yaşanmıştır. Zaman ilerleyince askerler, emirler ve beylerbeyi beşinci menzilde Erzurum'a ulaşmışlardır. Askerler amirlerine dâhil olup, Yeniçeri ve Kapıkulları kışlalara gitmiş, kalabalık ve yoğunluk azaltılmıştır. Herkes görevlendirildiği yere çekilmiştir.⁸⁴⁶

Ramazan ayının 17. günü Tatar Hanı Mehmed Han Bahçesaray'dan göçmüş, Azak Sancağı Beyi Mehmed Bey ile rüzgâr gibi hızlı olan 10.000 Tatar askeri Mehmed Giray Han'a eşlik etmiş, Şirvan'a ulaşmışlardır. Recep ayının 14. gününde Demir-kapı'ya varmışlardır. Vezir Osman Paşa'nın da yardımlarını gören Mehmed Bey, Çerkez, Dağıstan, Rus ve Nogay halklarının yiğitlik ve cesaretle alakası olmayan davranışlarının ortaya çıkması neticesinde, 800.000 kere ile Şirvan Beylerbeyliği sonucunda Demir-kapıya bitişik Bahr-ı Kulzüm kaptanlığına yönelmiştir. 74. menzildeki Demir-kapı'da Şaban ayının 18. günü Osman Paşa'ya misafir geleceği haberi verilmiş, gelen Tatar askeri güzergâhtaki bitkileri, suları karınca sürüsü gibi istila etmiş, çoğu vakitler Tatarlar serseri olmuşlardır. Azak Kalesi civarından akan Ten Nehri'nin, bir yakasından öteki yakasına olan uzaklığı 18 mildir. Bu nehirde balıklardan gayrısının göçmesi çok zor olmuştur. Tatar halkı 18 millik nehri rüzgâr gibi geçerek Şirvan tarafına gitmişlerdir. Tatar ordusu Demir-kapı'ya ulaşp Şirvan topraklarına girdiğizaman içlerinden bir grup Şemahı'yı zapt eden Kızılbaşlar üzerine gönderilmiştir. Mehmed Han komutasındaki Kızılbaş ordusu, Osman Paşa hizmetindeki askerlerle mücadeleye girmiştir. Tatar zümresi, fermana uygun şekilde hizmette bulunmuş, Kızılbaşlar ile mücadele etmiş, Bakü isimli kasabada 600 kadar namerd ile savaşmıştır. Küçük olan Kırım hanzadesi Şirvan Giray Han'ın yanına bir grup yoldaş verilerek gönderilmiştir. Tatarlar kılıçlarla savaşmış, namerdleri telef etmiştir. Osman Paşa Şemahı şehrine misafir olmuştur. Tatar askerleri geri çekilip tekrar saldırma taktiği ile Kür Nehri'ni geçmiş, nehrin karşısındaki Kızılbaşlara saldırmışlardır, Kızılağaç denilen mahalde Kızılbaşları kırıp geçirmişler, Kızılbaşların memleketlerine zarar vermişlerdir. Lâçin Ağa isimli Kapıcı başı, Ramazan ayının 7. günü Erzurum'a giderek İstanbul çavuşlarından Mustafa Çavuş'a ulak göndermiştir. Mevlana Sadeddin Efendi'ye dahi mektup yazılmıştır. Şirvan fethinin sevinci açık bir şekilde gönderilen mektubta gösterilmiştir. Şaban ayının 18. günü Demir-kapı'ya ulaşan Osman Paşa, Mehmed Han önderliğindeki 15.000'den fazla Kızılbaş ordusuyla savaşmıştır. Osman Paşa son bir yılda defalarca Mehmed Han ile savaşmıştır, Mehmed Han, kötü tanınmış fitne ve fesat sahibi

⁸⁴⁶ Gelibolulu Mustafa 'Âlî, **Nusret-nâme**, s. 312-313.

biri olarak Şemahı'da oturmuştur. Tatar askerlerinden ve İslâm ordusundan bir grup şahin gibi süzölmüş, Mehmed Han'ı bertaraf eden askeler Kızılbaş ordusundan 2000'den fazla kişiyi katletmişlerdir. Bakü isimli şehrin vadilerinde bulunan 600 Kızılbaş askerleri, Kırım Hanı'nın gözbebeği küçük oğlu Şirvân Giray Han'ın da aralarında bulunduğu Tatar askerleri ve İslâm ordusu tarafından kılıçtan geçirilmişlerdir. Ramazan ayının ikinci Osman Paşa Şemahı'ya gelmiş, Tatar ordusundan bir gurup Kür Nehri'nin karşısına geçmişler, dinsizlerin diyarı Kızılağaç'a varmışlardır. Tatarlar, Kızılağaç'a saldırmışlar, hasar vermişlerdir. Kars Kalesinin tamiri için askerler harekete geçmişler, fakat üç kere kar yağmış ve her taraf beyaza boyanmıştır. Askerlerinin gözleri yağın kardan korkmuş, burada esir kalacakları söylemişler, ileriye gidecek takatlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Bunun üzerine askerler Erzurum'a çekilmişler, burası ister istemez kışlakları olmuştur. Padişah tarafından Adil Giray Han'ın, esirliği esnasında öldürölmesi üzerine taziye mektubu hazırlanmış, kıymetli bir hilat ile Hatt-ı Hümayun Kırım Hanı'na gönderilmiştir. Padişah göndermiş olduğu mektupta, Kırım Hanı'nın Osmanlı askerlerinin yapmış olduğu seferlere destek vermesini ve hizmette bulunmasını istemiştir. Tatar taifesi mallar ve ganimetlere kavuşmuş, Şirvan'dan gitmeleri hususunda kararsız kalmışlardır. Osmanlı Devleti'ne hizmet için Şirvan'da kalmışlar, Şirvan'ı muhafaza etmişlerdir.⁸⁴⁷

Kırım Hanı önderliğindeki Tatar ordusu ve Şirvan valisi Osman Paşa komutasındaki İslâm ordusu, şehit olan Âdil Giray Han'ın intikamını almak için bir grup dinsiz ile savaşmışlar, Erdebil şehrini tahrip veyağma etmişler, Şeyh Sâfi hazretlerinin mezarından hariç her yakıp yıkmışlardır.⁸⁴⁸

Serdar Lala Mustafa Paşa Osman Paşa'yı Demir-kapı'ya gönderip Aras Han'ın mağlup ettikten sonra İstanbul'a Deşt-i Kıpçak'tan elçiler göndermiştir. Rumeli'nden, Anadolu'dan askerler, yeniçeriler, sipahiler toplanmış, Demir-kapı'ya yapılacak sefer için hazırlıklar yapılmıştır. 86 yük hazine askerlerle birlikte Kefe şehrine gönderilmiştir. Kefe Sancağı'ndan Cafer Paşa Osmanlı ordusuna komutan tayin edilmiştir. Osmanlı ordusu Kefe'den Demir-kapı'ya doğru hareket etmiştir. Kefe'den göçen ordu dördüncü günde Kerç Boğazı'na varmıştır. Kerç Nehri, Azak tarafından gelerek Karadeniz'e akan 20 mil kadar zemine sahiptir. Askerler bu nehri kadirgalar ve at gemileri aracılığıyla güçlölkle 15

⁸⁴⁷ Gelibolulu Mustafa 'Âli, **Nusret-nâme**, s. 317-320.

⁸⁴⁸ Gelibolulu Mustafa 'Âli, **Nusret-nâme**, s. 320-322.

günde geçmişler, dördüncü durak yeri olan Taman Adası'nda bulunan Temrük Kalesi'ne varmışlardır. Ordu kalede dört gün dinlendikten sonra beşinci gün Kuban Nehri'ne varmıştır. Çerkez halkı Osmanlı ordusunu nehirden geçirmek için sallar düzerek at başına beş akçe, kişi başına 12 akçe almıştır. Osman ordusu Gümriği isimli vilayete varmış, bu şehirde at hırsızlığı yapan Çerkezler yaşarmış. Çerkezler asla akçe ve altına rağbet etmemiş, bir endaze astarı ve bir eski ton gömleği bir kese akçeden daha kıymetli görmüşlerdir. Anlatılan bir hikâyeye göre Çerkez halkından birisi yolda giderken bir beze bağlı 50 tane altın bulmuş, bu nedir diyerek şaşırılmış ve onları evine götürüp bir bucağa bırakmıştır. Adamın oğlancıkları altınları alıp kimini delmiş kimini eğmiş onlarla oynamaya başlamışlardır. O esnada tüccar birisi bu adamın evine gelmiş, altınları gören adam altınların dirhem olduğunu söyleyerek toz toprak içinde kalmalarına hayret etmiştir. Ev sahibi tüccarın altınlara iltifat ettiğini görünce tüccara istersen bunları alıp yerine bir arşın bez verebilirsin demiştir. Tüccar insafından iki arşın bez vererek eski altın paraları adamdan almıştır.

Kefe'den gelen askerlerin tümü vadide toplanmıştır. Askerlerin üzerine güvercin yumurtasından daha büyük dolu yağmış, pek çok atın kafasına zarar vermiştir. Osmanlı ordusu, Heyhat isimli vadiye varmış, deresi ve tepesi olmayan vadilerde bitkiler, ipeğe benzeyen sürü sürü ceylanlar görmüşlerdir. Gaziler 20 gün boyunca su kenarından gitmişlerdir. Oradan ayrıldıktan sonra beş gün daha giderek Beşdepe isimli yere varmışlardır. Beşinci menzilde ordu *Türk* (Terek) isimli suyun kenarına konmuştur. Bu suyun kenarında ormanlar ve ağaçlar bulunmakta zirvelerde minareler gözükmektedir. Osmanlı ordusu Ka(bar)tay isimli mahalleye varmış, Çerkez beyleri gelerek Türk (Terek) Suyu ve Aksu üzerine sekiz yerden köprü kurmuştur. Askerler üç gün içinde bu köprüden geçmiş, sonra Şemhal vilayetine varılmış, Demir-kapı'ya doğru gidilmiştir. Şirvân askerleri ile Osman Paşa Kefe'den gelen Osmanlı ordusunu karşılamıştır. Askerler kış için önlemler almış, gücü yetenler ev yapmıştır. Bazıları Müşkür isimli nahiyeye ve bazıları da Kuba isimli nahiyeye varıp yerleşmişlerdir. Kimisi de sazlıklar içerisinde çadırlar kurup kışlamışlardır. Osmanlı askerleri buğdayı İstanbul kilesi ile 200 yüze almışlar, arpa bile buğday fiyatına satılmıştır. Az bulunan pirinç askerler için lazım olmuştur.⁸⁴⁹

⁸⁴⁹ Çerçi, a.g.e., s. 398-403.

Osmanlı ordusu Şirvan topraklarını almış, Osman Paşa askerleriyle Şirvan'ın muhafazası için vazifelendirilmiştir. Kırım Hanı,100.000 Tatar askeriyle memleketine geri gönderilmiştir. Bu esnada Tatar ordusu, Osmanlı askerleriyle birleşerek Şemhâl ve Dağıstan ülkelerine saldırmışlardır. Osmanlı ordusu kâfirlerin çoğalmadan kılıçtan geçirilmesini istemiştir. Şemhal ve Dağıstan halkı İslâm ordusunun kendi ülkelerine de saldıracakları düşüncesiyle birlikte hareket etmiş, hatta tek başlarına karşı koyamayacaklarını bildikleri için Gence hâkimi İmâm Kulı Hân isimli dinsize elçi göndermişlerdir.⁸⁵⁰

28 Şaban 991/16 Eylül 1583 senesinde Osmanlı ordusu Şemahı'dan göçmüş, Osman Paşa bir miktar askeriyle petrol madenlerine girmiş, sonra Bakü isimli kaleden devam ederek Demir-kapı'ya gelmişlerdir. Cafer Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu bayramı Demir-kapı'da geçirmiş, 1000 cesur asker Cafer Paşa'nın emrine girmiştir. Osman Paşa askerleriyle İstanbul'a yola çıkmış, Deşt-i Kıpçak vadilerinde yaptıkları yolculukları sırasında uğursuz Rus halkı ile savaşmışlardır. Yıllardır evinden uzak askerler vatanlarına dönmek için harekete geçmiştir. Askerler İncesu isimli mahalleye gelerek bir gün dinlenip göçmüşler, dördüncü gün Şemhal vilayetine gelmişler, daha sonra Koyun Suyu ve Kanlu-Sevinç Suyu'dan devam edip güzergâhlarında ilerlemişlerdir. Bu esnada İstanbul'dan Şirvan'a hazine gelmiştir. Askerlerin maaşları verilmiştir. Rus keferesi bu durumu işitmiş Osmanlı askerlerinin yollarını tutmuştur. Sevinç Suyu'ndaki İslâm ordusu vadilere akın ettiği vakit Ruslar askerlere saldırıp dar bir boğazda yiğitleri tüfekte şehit etmişlerdir. Müslümanların ganimetlerini alan Ruslar üç gün boyunca onlarla savaşmıştır. Rus keferesi üçüncü günden sonra kaçıp ormanlara girmiştir. Rusların elinden kurtulan Osmanlı askerleri yollarına devam etmiş, beşinci gün *Türk* isimli şehre gelmişlerdir. Osmanlı askerinin ilerlediği güzergâhtaki ovaları, otları Ruslar yakmış, hayvanlar otlayacak hiçbir şey bulamamıştır. Askerler iki gün iki gece su bile bulamayarak göçmüşlerdir. Şemahı Beylerbeyi Ferhad Paşa Osman Paşa'nın kethudasıdır. Ferhad Paşa askerlerin maaşlarının olduğu hazineyi Osman Paşa'ya ulaştırmak için yola çıkmış, fakat Rusların yolunu keseceği korkusunu da yaşamıştır. Ferhat Paşa sağ salim hazineyi Osman Paşa'ya teslim etmiştir. Kefe'ye dönmekte olan askerlerden kimisi altı gün altı gece soğuk ve dondurucu havaya dayanamayarak donmuştur. At, deve ve katır cinsi hayvanlardan 700-800 tanesi helak olmuştur. Osmanlı ordusu 12 günlük yolculuğun ardından suyu donmuş olan Kopan

⁸⁵⁰ Çerçi, a.g.e., s. 403-405.

Suyu'na gelmiş, askerin kimi buzdan kimisi de köprüden geçmiştir. Gaziler ehl-i İslâm olan *Temrük* isimli kaleye vardığında kalede şenlikler olmuş ve toplar atılmıştır. Askerler iki menzil sonra *Taman* isimli kaleye varmış, burada konaklamıştır. Kerç Boğazı'nı gemilerle geçilecek kadar büyüktür fakat bu mevsimde buz tuttuğu için askerler buz üstünden geçerek Kerç Kalesi'ne gelmiştir. Kerç Kalesi'nden Kefe'ye gitmek için karar alınmış, vatanına dönmek isteyen askerlere yol verilmiştir. Osman Paşa çoğu askeriyle asayişi sağlamak için Kefe'de kışlamaya karar vermiştir.⁸⁵¹

Kırım topraklarının hanı ve Deşt-i Kıpçak vilayetlerinin hükümranı Saâdet Giray Han'ın oğlu Mehmed Giray Han, Osmanlı Devleti'nin lütfüne mazhar olmuş, hatta sancaklarını çektikleri her gün için 1.000 akçe ulûfe ve her bir Kırım Hanı yeniden han olup tahta çıkınca 10.000 filori Osmanlı Devleti'ne verilmesi kararlaştırılmıştır. Mustafa Paşa, Gürcistan ve Şirvan'ın fethi için görevlendirildiği zaman, Deşt-i Kıpçak'tan dolaşarak Kırım'a gelmiş, Kırım Hanının savaşa katılmasını emretmiştir. Kırım Hanı, soyunun Cengiz'e dayanmasından gururlanarak hizmet etmek için aceleci olmamış, ayrıca, "*Ben Osmanlının ümerasından mıyım da bana böyle teklifler ederler*" diyerek Şirvan'a gitmeyip bahane bulmuştur. Mehmed Giray Han ilk yıl Şirvan'a gitmemesine rağmen ikinci sene Şirvan'a Osman Paşa'nın yanına gitmiştir. Fakat Kırım Hanının gönüllü gönülsüz hareketlerinden, inatçılığında pek bir iş yaptığı görülmemiştir. Kırım Hanına üçüncü yıl da yine Şirvan'a gitmesi için İstanbul'dan emir gelmiş, han, inatçılığında ve muhalefet olmasından dolayı yerinden kıpırdamamıştır. Hatta Kırım Hanı sınırını aşarak hizmet etmemekteki kusurunun yanı sıra geniş davranışlar sergileyip, uygunsuz sözler sarf etmiştir. Padişah, çok sabırlı olmasına rağmen, sabrını giderek kaybetmiş ve Deşt-i Kıpçak'a karşı kıvılcımlar saçmıştır. Kefe şehrinde kışlayan Osman Paşa'ya Hatt-ı Hümayun gönderilmiştir. Padişah, Kırım Hanının hükümrانlığının sona ermesini muradı olarak görmüştür. Osman Paşa, henüz Acem Şâhı ile sorunun halledilmediği için bu arzunun gerçekleşmesi için münasip bir zaman olmadığı cevabını vermiştir. Osman Paşa'ya Kefe'ye gelindiği vakit askerlerin dağıtılmaması söylenmiştir. Fakat Osman Paşa bu haber gelmeden evvel bölük halkının çoğuna evlerine dönmesi için izin vermiştir.

Osman Paşa, Kırım Hanının üzerine gitmek için hazırlıklarını yapmış, Kırım Hanı bu haberi duyunca dehşete düşmüştür. Mehmed Giray Han, Tatar askerlerini pervane

⁸⁵¹ Çerçi, a.g.e., s. 398-419.

gibi yaparak memleketin her tarafına göndermiştir. Padişah, Kırım Hanının hoş olmayan sözlerini duymuş, Han için *yoldan çıkmış* ifadesini kullanmış, bu sözler Han'ın kulağına gitmiştir. Kırım Hanı'nın kardeşi İslâm Giray rehin olarak İstanbul'da tutulmaktadır. Kanun gereği İslâm Giray Kırım hanlığına tayin edilmiş, yanına bir grup asker verilerek hazinelerle birlikte deniz yoluyla Kaptan Kılıç Ali Paşa ile birlikte Kefe'ye gönderilmiştir. İslâm Giray Kefe'ye geldiği vakit Osman Paşa'ya teslim edilmiştir. İslâm Giray Han Kefe'ye gelmeden, hatta kadırgaların dahi geldiği duyulmadan önce, Osman Paşa hazırlıklar yapıp Alp Giray isimli mirzaya Deşt-i Kıpçak ve Kırım Hanlığı için *Berât-ı Âli-şan* vermiştir. Osman Paşa, Kefe canibinde otağ kurmuş, askerleri ile eğlence yapmış, Kefe Kalesi'nde bulunan toplardan ve kendi kale dövenlerinden muharebe için tedarik etmiştir. 100.000 miktar Tatar askeriyle birlikte 7-8.000 Çerkez, Kefe şehrinin fethi için ileri atılmışlardır. Kırım'daki ağalar ve mirzalar İstanbul hükümetinden vazifelendirilmektedir. Mehmed Giray Han'ın azledildiği duyulmuş ve yerine yeni bir han tayin edilmiştir. Kırım Hanlığı'na bağlı yaşayan insanlar hanın hizmetinden ayrılarak Kefe'den gitmişlerdir. Kırım Hanı ise, "*ben padişahlıktan azledilmedim, sikkesi ve hutbesi olan bir hanım, mirasından feragat etmem*" diyerek Tatar ve mirzalara sesini duyurmuştur. Kırım Hanı padişahın gazabından korkmamış, fakat birkaç tane kulu ile yalnız kalmıştır. Yalnız kalan Mehmed Giray, "*Beni mağdur edenlere Allah belalar versin*" diyerek atından inmiş, padişahın emrinin yerini gelmesi için teslim olmuştur. İslâm Giray Han ve bazı Tatar taifesi Mehmed Giray Han'ın yanına gelmiş, onun seccadesi üzerinde ölüm için hazırlıkta olduğunu görmüşlerdir. Kırım Hanı cezasını bulmuş ve yerine İslâm Giray, *Han* olmuştur.⁸⁵²

Anlatılan bir hikâyeye göre Mısır ve Kahire fatihi Yavuz Sultan Selim Han bir gece Vezir-i azam Pîrî Paşa'ya "*bizim en büyük düşmanımız kimdir*" sorusunu yönelttiğinde Paşa'dan aldığı cevap *Kızılbaşlar* olmuştur. Fakat Yavuz Sultan Selim Han bu fikre katılmayarak en büyük düşmanlarının Tatar taifesini olduğunu söylemiştir. Yavuz Sultan Selim Tatarları Piri Paşa'ya anlatmıştır. "*Tatarlar isterlerse beş-altı günlük yolu bir günde gider, Tatarların atlarının nal ve çiviye ihtiyacı olmaz, Tatarlar derin sulardan geçmek için Osmanlı askeri gibi geçitlere ihtiyaç duymaz,*" onların boyları kısadır. Kırım Hanı, Yavuz Sultan Selim'in emrine girdiği vakit ibâd-ı İnâyet-mu'tâdim defterine kayıt olup hazineden ulûfe almış, Osmanlı Sancağı'nı kendi ülkesinde dalgalandırmış, küçük oğlu

⁸⁵² Çerçi, a.g.e., s. 427-432.

Saadet Giray'ı rehin olarak İstanbul'a göndermiştir. Osmanlı Devleti, Kırım Hanına günlük 1.000 akçe ve Sancak verilmiş, ağalara 300 akçe verilmiştir. Bazı mirzalar inat ederek "biz Osmanlının kulu mu oluruz" diyerek fesatlık çıkarmışlardır. Kendilerinin mert ve şanlı olduklarını söyleyen mirzalar, kâfirlerle bir tutulmalarına, rehine yoluyla barış olmasına karşı çıkmışlar, kendilerinin Cengiz suyundan geldiğini söylemişlerdir. Kırım Hanı mirzaların bu sözlerini işitince padişahın 1.000 akçe yevmiye vereceğini dile getirmiştir. Kırım Hanı mirzalarına, "Bunda incinecek bir hal yoktur. Şayet sizin, itiraz eden sözlerinize uyarsak kuru bir sazlığa ateş vermiş oluruz, deniz gibi top ve tüfek üstümüze geldiği zaman layığımızı buluruz, evlerimiz barklarımız viran olur. Sizin sözlerinizin bir manası yoktur" demiştir. Saâdet Giray Han İstanbul'a padişahın hizmetine yollanmış, hareme alınarak burada büyütülmüştür. 70 yıl sonra Kırım Hanının köleliği gün gibi ortaya çıkmıştır. 992/1584 senesinde Ferhad Paşa, doğu bölgelerinin fethi ile vazifelendirilmiştir.⁸⁵³

Çerkez halklarının Ruslardan etkilenmeleri dini sorunlara, adaletsizliğe sebep olmuştur. Bu sebepten ötürü İslâm Giray Han Muhammed Han'a kızmıştır. Çerkez kâfirleri üzerine Tatarlar gaza yaparak onlara adalet götürmüştür. İslâm Giray Han dini bütün bir Kırım Hanıdır. Bu yüzden İslâm Giray Çerkez ve Tatar topraklarına ulaşan adaletin kendi adaleti olduğunu ifade etmiştir. Cezayir Beylerbeyi Kaptan Kılıç Ali Paşa ve donanması Kefe sahiline varmıştır. Şirvan bölgesinde bulunan vezir Osman Paşa'ya padişahın emri gönderilerek İslâm Giray Han'ın arzusuna ulaşması için serdar olduğu bildirilmiştir.⁸⁵⁴

Osman Paşa İstanbul'da bulunduğu vakit, Şirvan toprakları hakkında ve Deşt-i Kıpçak yollarındaki Rus keferesinin işgallerine dair haberler İstanbul'a gelmiştir. Kırım Hanı Mehmed Giray'ın Ruslara karşı tedbir aldığı haberleri padişah tarafından duyulmuştur. Kefe sahilinden kadirgalara binerek 992/1584 senesinde İstanbul'a gelen Osman Paşa komuta ettiği seferler hakkında Sultan III. Murad'a bilgi vermiştir. Osman Paşa Kırım Hanı Mehmed Giray'ın 200.000 kişilik Tatar ordusuyla savaşa katıldığı

⁸⁵³ Çerçi, a.g.e., s. 433-436.

⁸⁵⁴ Çerçi, a.g.e., s. 437-439.

bilgisini Sultan'a vermiştir.⁸⁵⁵ Şah oğlu ve İmam Kulu ile yapılan savaşlarda Kırım Hanı Mehmed Giray birer akçe almış, hizmetlerinin sonunda üçer akçeye razı olmuştur.⁸⁵⁶

Katledilen Kırım Hanı Mehmed Giray'ın oğullarından biri isyan etmiştir. Babalarının hanlığının sona ermesinden dolayı iki Mirza Rus topraklarına iltica etmiştir. Bazı muhalif Nogay Tatarları da Mehmed Giray Han'ın çocuklarıyla gitmiştir. Mehmed Giray'ın oğulları Kırım Hanı İslâm Giray'ı suçlayarak "*babamızın ölümüne sen sebep oldun*" diye bir söylenti çıkarmışlardır. Bu olayın defedilmesi için Osman Paşa'ya yenidengörev verilmiştir. Osman Paşa Üsküdar'a geçip Bolu ve Kastamonu güzergâhında yoluna devam ederken yeni bir görev almasıyla Osman Paşa görevini Ferhad Paşa'ya devrederek, Ferhad Paşa'yı Kefe'ye yollamıştır.⁸⁵⁷

Selaniki Mustafa Efendi: Osmanlı ordusu Osman Paşa komutasında Aras Han'a karşı mücadele verirken Kırım Hanı Mehmed Giray'ın kardeşi Âdil Giray Han Tatar askeriyle birlikte ikinci vakti gelip Osman Paşa'ya destek olmuştur. Kızılbaşlar can derdine düşmüş ve bozguna uğramışlardır. Aras Han'ın kardeşi Güzel Dede Han sağ olarak yakalanmış, pek çok bey ölmüştür. Gence hâkimi İmam Kulu'nun sadece atı ele geçirilmiştir. Tatar askerleri ortalığı tarumar etmişlerdir. Aras Han'ın eşi ve kızları yağmalanmış, Tatar askerinin yağmalama sevdası yüzünden Kızılbaş ordusunun eline düşen Adil Giray Han esir edilmiş, bu haber Osman Paşa'ya ulaşmıştır.⁸⁵⁸ Âdil Giray Han'ın esir edilmesinin ardından Osman Paşa ile görüşmek isteyen Deşt-i Kıpçak ve Kırım Hanı Mehmed Giray, Tatar askeriyle birlikte Deşt'ten gelmiştir. Kırım Hanı Osman Paşa ile konuştuktan sonra Aras Nehri'ni geçerek Berdâ ve Gence diyarını tamamen talan etmiştir. Bu olay 987/1579-1580 senesinde yaşanmıştır.⁸⁵⁹

Osman Paşa Demir-kapı'da iken, Sivas Beylerbeyi Çerkez Haydar Paşa Samsun'dan Kefe'ye geçmiş, Rumeli'nin sağ ve sol alay beyleri, Silistre Sancağı Beyi Yakup Bey askerleri ile birlikte Kefe'ye gelmiş. Kefe Beylerbeyi Cafer Paşa Osmanlı ordusunun başına komutan olmuş, 1.500 yeniçerisinde katıldığı ordu Deşt-i Kıpçak kenarından mevsim gözeterek yollarına devam etmiştir. Gaziler Osman Paşa'ya hazineyi

⁸⁵⁵ Çerçi, a.g.e., s. 441,443.

⁸⁵⁶ Çerçi, a.g.e., s. 446.

⁸⁵⁷ Çerçi, a.g.e., s. 449-450.

⁸⁵⁸ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 121-122.

⁸⁵⁹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 123.

ulaştırmışlardır. Sultan III. Murad'ın şehzadesi Mehmed'in sünnet töreni için Maverâünnehir'den Semerkant'dan Buhara'dan, Kırım ve Kıpçak Hanı Mehmed Giray Han'dan elçiler gelerek hediyelerini şehzadeye sunmuştur.⁸⁶⁰

Altı-yedi yıldan beri Demir-kapı⁸⁶¹ ve Şirvan'da Kızılbaşlar ile mücadele eden Vezir Osman Paşa'ya Kefe'den ulakla birlikte mektuplar ve haberler gelmiştir. Demir-kapı ve Şirvan'da işini tamamlayan Osman Paşa buradaki görevini vezir Cafer Paşa'ya bırakmıştır. Sivas beylerbeyi askerleriyle Deşt-i Kıpçak kenarında Ruslar ile savaşmıştır. Osman Paşa Kefe'ye geldiğinde Kırım Hanı Mehmed Giray Han'ın İslâm padişahına karşı isyan içerisine girdiğini görmüştür. Demir-kapı'dan gelen Osman Paşa ve kulları Kefe Kalesi'ni kuşatmış, suyollarını bozmuştur. Toplar atılmış 37 gün boyunca sağlam bir savaş olmuştur. Bu hadise İstanbul'da duyulunca Kaptan Kılıç Ali Paşa önderliğinde bir donanma hazırlanıp, içerisine Yeniçeri, Cebeci ve Topçulardan 10.000 adam koyularak 35 parça gemi hazır edilmiştir. Konya'da bulunan İslâm Giray Han'a Uzun Mustafa Çavuş gönderilerek Kırım hanzadesi Kefe'ye gönderilmek için çağırılmıştır. İslâm Giray ertesi gün Konya'dan gelip Osmanlı donanmasına yetişmiştir. Osmanlı ordusu Kefe'ye vardığı vakit top, tüfek sesleri ortalığı ayağa kaldırmıştır. Tatar askerleri firara kalkışmış, Kırım Hanı arabaya binip kaçarken Alp Giray Mirza ile 200 atlı tarafından takip edilmiştir. Kırım Hanı'nı ele geçiren Alp Giray "*Kırım ocağına su koydun ey namussuz*" diyerek onu bir su kenarında öldürmüştür. Öldürülen Kırım Hanı Mehmed Giray mübarek bir kişidir. Mehmed Giray, Osmanlı padişahına karşı asilik edecek biri değildir. Mehmed Giray Han'ın düşüncesizce hareketlerinin sebebi Osman Paşa olmuştur. Mehmed Giray Han ile Osman Paşa arasında Demir-kapı'da gerçekleşen görüşmenin ardından Kırım Hanı'nın davranışları değişmiştir. Bu olaylar 992/1584-1585 senesinde yaşanmıştır.⁸⁶² Mehmed Han'ın öldürülmesinin ardından Kırım Hanı olan İslâm Giray'dan İstanbul'a haber gelmiştir. Öldürülen hanın çocuklarından ikisi Büyük Nogay Tatarına sığınarak babalarının kanını almak için harekete geçmişlerdir. Aç ve muhtaç olan 10.000 kişiyle babalarının intikamını almak isteyen çocuklar, Kırım hanlarının eski mekânı Bahçesaray'ı basıp yağmalamışlardır. İslâm Giray Han'ın adamları bozguna uğramış, mahvolmuştur. İstanbul'dan Demir-kapı muhafazasına giden yeniçeriler ile Nogaylar arasında Kefe'de sağlam bir savaş olmuştur. Bu savaşta çok kişi canından olmuş, Bahçesaray yakılıp

⁸⁶⁰ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 132-133.

⁸⁶¹ Osmanlıca metinde ve M. İpşirli'nin yayınında *Demir-Kapu* olarak geçmektedir.

⁸⁶² Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 143-144.

yıkılmış, hanzadeler Kırım tahtında hak iddia edip itiraz etmişlerdir. Bu olaylar üzerine Kılıç Ali Paşa, Padişah'ın emriyle donanma hazırlayıp Kefe'ye gitmiştir.⁸⁶³

Özbek Tatarı Hanı Abdullah Han'dan gelen elçi Küçük Nogay, Kırım Hanı Mehmed Giray'ın oğlunun kaçıp Rus kralına iltica ettiğini söylemiştir. Mehmed Giray'ın oğlunun niyeti Astrahan⁸⁶⁴ Kalesi'ne adam yerleştirip oradan asker olarak Kırım'a gelip İslâm üzerine savaş açmak niyetindedir. İslâm Giray Han Tatar askeri ile beraber Astrahan Kalesi'ne gitmiştir. Bu olay 995/1586-1587 senesinde yaşanmıştır. Kefe'de beylerbeyi olan Kasım Bey Astrahan'ın fethi için komutan tayin edilmiş, Tatar Hanı ile birlikte Astrahan üzerine gitmişlerdir. Tatar Hanı İslâm Giray Han, işe yarar mirzalarından birisini Kırım tahtına bırakıp, İstanbul'dan gelen donanma ile birleşerek Astrahan'ın fethi için komutan olmuştur. Bu hadise 18 Şevval 995/21 Eylül 1587 senesinde olmuştur.⁸⁶⁵

Vezir Osman Paşa'nın kethüdası Ferhad Paşa'ya Kefe Beylerbeyliği verilmiştir. Kırım Hanı İslâm Giray Han, Tatar askeri ile beraber Rus üzerine gaza yapmak için harekete geçmiştir. İki menzil gittikten sonra daha ilerlemeye mecali kalmayan İslâm Giray Han'ın öldüğü haberi İstanbul'a gitmiştir. İslâm Giray Han'dan sonra Kırım Hanlığı tahtına oturmak için Alp Giray Han hazırlanmış, fakat Osmanlı padişahı Alp Giray'ın *han* olmasına rıza göstermemiştir. Şirvan'da Kızılbaşlar ile savaşırken esir düşüp hapsolan ve sıkıntı çeken Gazi Giray'ın han olması buyrulmuştur. Kırım Hanlığı'nın başına atanan Gazi Giray Han kadırgalar ile Karadeniz'den Kefe'ye geçirilmiştir. Gazi Giray Han Kızılbaşların elinde üç yıl hapis kalmış Acem şahı Mehmed Hudabende'nin merhametiyle hapisten çıkarılmıştır.⁸⁶⁶ Kırım Tatarı Gazi Giray Han Leh vilayetine akın etmek istediye de olmadı, Özi Kalesi üzerine gelen Kazak halkının Leh halkı olarak düşünülmesi üzerine Gazi Han'a sefer izni verilmiştir. Gazi Giray Han Özi şehrini talan edip esir ve ganimetlerle oradan ayrılmıştır.⁸⁶⁷

Kefe Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın vefat haberi gelince yerine Bolu Sancağı'nda görevli Behram Paşa atanmıştır. Kefe'de *miri*, *cizye*, *ağnam*, hukuki vergiler, *şeriyeye* ve

⁸⁶³ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 148-149.

⁸⁶⁴ M. İpşirli yayınında "Ejderhan" olarak vermiştir.

⁸⁶⁵ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 190-191.

⁸⁶⁶ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 201-203.

⁸⁶⁷ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 214.

örfiyye Behram Paşa'nın Beylerbeyiliğine verilmiştir.⁸⁶⁸ Kefe Beylerbeyi Behram Paşa, Hazine-i Amire Defteri'ne yazılan arazilerin noksan olmasından dolayı İstanbul'dan gönderilen adamlar tarafından teftiş edilmiştir. Behram Paşa'nın vazifeden alınmasının ardından Ramazan Paşa Kefe beylerbeyi olmuştur.⁸⁶⁹ Kefe Beylerbeyi Lala Ramazan Paşa vazifesinden alınarak yerine Tımışvar Beylerbeyi Hasan Paşa Kefe Beylerbeyi olmuştur.⁸⁷⁰

Kâfir memleketine yapılacak akın için Deşt-i Kıpçak ve Kırım Hanı Gazi Giray Han'a haber gönderilerek mirzaların ve sultanların hazır olmaları söylenmiştir. Tatar askerlerinin hizmet zamanı geldiğinde tastamam hazır olmuştur.⁸⁷¹ Serdar Sinan Paşa komutanlığında Osmanlı ordusu Budin taraflarında kışlamış, sular donmuştur. Tatar askeriyle Kırım Hanı Gazi Giray Han gelip yetişmiştir. Düşman topraklarına her taraftan akın edip savaşmak gerekmiştir.⁸⁷²

Kefe Beylerbeyi Hasan Paşa görevinden alınarak yerine Koca Kaptan Hasan Sencivan isimli kişi görevlendirilmiştir. Yeni Kefe beylerbeyine her yıl İstanbul için sadeyağ yetiştirmesi şart koşulmuştur.⁸⁷³

Kırım ve Deşt-i Kıpçak hanı Gazi Giray Han 100.000 asker ile Özi Nehri'ni geçip sefere gittiğinden beri 16 gün geçmiştir. Tatarlar ne zemine ne de zamana tahammül etmeden geçtikleri yerlerde hiç bir eşya bırakmamışlardır. Bu olay 1002/1593-1594 senesinde olmuştur.⁸⁷⁴ Osmanlı ordusunun Tata Kalesi üzerine yaptığı sefer için Kırım Hanlığı'ndan da asker gelmiştir. Tatar askeri ve Gazi Giray Han, kâfirin toz toprak içerisinde kalmış memleketine geldiğinden beri Macar halkı mahvolmuştur. Tatarlar kâfir üzerine gitmek için derbentten geçerken 80.000 düşman askeri onların yolunu kesmiştir. Savaş olmuş, Tatarlar 20.000 düşmanı öldürmüş, 6.000 tanesini esir almıştır. Bu haber Padişah'a ulaşmıştır.⁸⁷⁵

⁸⁶⁸ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 313.

⁸⁶⁹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s.316-317.

⁸⁷⁰ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 319.

⁸⁷¹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s.322.

⁸⁷² Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s.347.

⁸⁷³ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 349.

⁸⁷⁴ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 373.

⁸⁷⁵ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 383.

Tatar askerinin Leh vilayetinin ortasından geçerek Macar dağlarını aşmaları gerekmiştir. Tatar ordusu ile Leh askerleri arasında savaş olmuştur. Leh ordusu Akkerman⁸⁷⁶ ve Cankerman'a⁸⁷⁷ karşı değil Kırım'a karşı intikam almak istemiştir. Erdel beyi, Tatar askerlerinin geçeceği yolları kapamak için ağaçlar kesip yolabırakmış, yolların kenarlarına tüfekli adamlar dizmiştir. Tatar askerlerinin kimi sudan, kimi derbentten geçerken tarumar olmuştur. Sağ kalan Tatarlar *Solnuk* isimli kaleye gelmiş, bu kale İslâm askerlerinin hudududur. Tatar askerleriyle Osmanlı ordusu birleşmiş, Tuna'nın diğer yakasında bulunan Yanık Kalesi'ni almak için harekete geçmişlerdir. Tatar askerleri yüzmekonusunda oldukça başarılıdır. Tuna Nehri'nden karşıya 5-10.000 Tatar yüzerek geçmiş, geriye kalan Tatarlar top ve tüfeği karşıya geçirmek için salları yapmıştır. Tatar askerlerinden 500-600 kişi, Yeniçerilerle birlikte düşman topraklarına ilerlerken kâfirler tarafından baskına uğramışlardır. Bir kısım Osmanlı ve Tatar askeri nehrin karşısına geçmeyi başarmış, Yanık Kalesi'ndeki kâfirler askerlerin geldiğini görmüştür. Tatar askerleri düşmanın tüfeğine karşı başarılı olmuş, Yanık Hisarı'nın sekiz mil içerisine girmişlerdir. Yanık Kalesi halkı gazilerin saldırısına 12 gün dayanmış, kale Osmanlı Devleti'ne aman yolu ile teslim edilmiştir. Tatar Hanı'na, Osmanlı kanunlarına göre rütbe verilerek Han'ınderecesi yükseltilmiştir. Bu olaylar 1003/1594-1594 senesinde olmuştur.⁸⁷⁸ Gazi Giray Han'dan bir elçi Osmanlı serdarının yanına giderek, Tatar askerlerinin, evini yuvasını özlediğini, evlerine geri dönmek istediklerini söylemiştir. Osmanlı padişahı Tatarların geri dönmeleri için izin vermemiş, Erdel'de kışlamalarını istemiştir.⁸⁷⁹

Fethedilen Yanık Kalesi beyliği Arnavud İskenderiyyesi beyi Osman Beğ'e verilmiştir. Papa Kalesi beylerbeyliği vazifesi Gazi Giray Han'a verilmiş, Sigetvar Kalesi'nin dahi beylerbeylik haline getirilmesi yönünde harekete geçilmiştir. Fakat Gazi Giray Han'a ve Osman Beğ'e bu kalelerin verilmesini uygun bulmamışlardır. Eskiden var olan sistemin değiştirilmesi, Osmanlı Devleti'nin kanun ve düzeninin bozulmasına sebep olmuştur. Aynı hatayı sürekli tekrarlamak istememişlerdir.⁸⁸⁰

⁸⁷⁶ M. İpşirli yayınında "Akkerman" olarak vermiştir.

⁸⁷⁷ M. İpşirli yayınında "Cankerman" olarak vermiştir.

⁸⁷⁸ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 399-405.

⁸⁷⁹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 411.

⁸⁸⁰ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 414.

Gazi Giray Han askerleriyle Tımışvar'da kışlayacağı esnada Tatarlar Erdel ve Leh'den esirler ve ganimetler toplayarak Belgrad Kalesi'ne gelmişler, Tatar ordusu Belgrad'da kışlamıştır.⁸⁸¹ Gazi Giray Han'ın askerlerinin Tımışvar ve Erdel topraklarındaki sığır ve koyunları alması Sinan Paşa'nın kulağına gitmiş, Kırım Hanı rencide olmuştur. Padişah Tatarların insanlara eziyet ettiğini duyunca, Gazi Giray Han'ın kendi askeriyle ilgilenmesini istemiştir. Macarlar İslâm kalelerine saldırmışlar, Tuna kenarındaki şehirlere akınlar etmişler, Gazi Giray Han komutasındaki Tatar askeri Osmanlı ordusuna karşı Macarlara karşı saldırıya geçmiştir.⁸⁸²

Tatar Hanı Gazi Giray Han Osmanlı sultanına mektup göndererek, İslâm askerleri üzerine Erdel, Leh ve Moskof krallarının çok sayıda askerle birlikte saldırmak için hazırlandığını, Eflak ve Boğdan vilayetlerinde yardıma gittiğini söylemiştir. Kırım Hanı 10 parça kadırgayı Özi Nehri'ne göndermiştir. Gazi Giray Han'ın kardeşi Feth Giray'ın 100.000 askerle Özi Suyu'nu geçmiştir. 10 parça geminin nehri geçmesi için Kaptan Halil Paşa'dan yardım istenmiştir.⁸⁸³

Erdel, Moskof, Leh ve Macar kâfirleri Eflak ve Boğdan halkından da destek alarak yüz yıllardır İslâm bayrağı altında olan, Tuna kenarında bulunan şehirlere, akınlar yapmışlardır. Varna, Bender, Kili, Akkerman, Cankerman, İshakçı, İsmail Geçidi ve Silistre gibi memleketler zor durumda kalmış, yıkılıp harap edilmişlerdir.⁸⁸⁴

Tatar Hanı Gazi Giray'ın göndermiş olduğu mektup Sultan'a ulaşıp cevabının geri gelmesi beklemeden Kırım'dan kadırgalar yola çıkmış, askerler gemilerle suyu geçmek için zaman harcamışlardır.⁸⁸⁵ Gazi Giray Han, kadırgalarla Özi Suyu'ndan Şaban Paşa'yı ve Donanma-yı Hümayun'u geçirdiği için iltifat almıştır. Bu olay 1004/1595-1596 senesinde meydana gelmiştir.⁸⁸⁶ Gazi Giray Han, Sinan Paşa komutasında gerçekleşecek Eflak Seferine katılmayacak oluşunun sebebini mühürlü bir mektupla bildirmiştir.⁸⁸⁷

⁸⁸¹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 419.

⁸⁸² Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 449-450.

⁸⁸³ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 476-477.

⁸⁸⁴ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 481.

⁸⁸⁵ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 483.

⁸⁸⁶ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s.508-509.

⁸⁸⁷ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 528.

Tatar Hanı Gazi Giray, Ahmed Ağa'yı ve yarar adamlarını mektup ile İstanbul'a göndermiştir. Gazi Giray Han mektubunda Leh kralının isyan etmeyeceğini, Boğdan voyvodalığına atanan Ermene, Osmanlı Devleti'ne her sene 30 yük akçe verileceğini sultana bildirmiştir. Padişah Kırım Hanı'ndan gelen mektubu kabul edip ferman buyurmuştur. Liva, börk, bozdoğan ve mükemmel at Tatar Hanı'nın adamlarına teslim edilmiştir. Bu olay 25 Rebi'ül-evvel 1004/28 Kasım 1595 senesinde olmuştur.⁸⁸⁸ Leh kralı ve Tatar Hanı'nın kardeşi Feth Giray'ın mektupları sonucunda Ermene'ye Boğdan voyvodalığı verilmiştir.⁸⁸⁹

Kırım Hanı Gazi Giray Han'a, kardeşi Feth Giray Han'a ve Kırım mirzalarına Kahire tarafından, *Hazine-i Amire*'den ve *Hazine-i Enderun*'dan in'am ve hilat gönderildiği protokol defterlerinden ve Ruznâme Defteri'nden kontrol edilmiştir. 1002/1593-1594 senesinden 1004/1595-1596 senesine kadar Kırım hanlarına 45.000 sikke, 129 parça değerli kumaş ve hilatlar gönderilmiştir. Bu sefer 30.000 sikke, Sinan Paşa'nın kılıçlarından bir kabza ve mücevherle işlenmiş kılıç, *Hazine-i Enderun*'dan iki hilat ve *Hazine-i Birûnî*'den dört hilat hazırlanarak Gazi Giray'a gönderilmiştir. Padişah, hediyelerle birlikte Gazi Giray Han'a haber göndermiş, sultan Kırım Hanı'nın hilatı giyip, kılıcı kuşanmasını, altın ve mühimmatı gaza için harcamasını istemiştir. Sultan III. Murad'ın Gazi Giray Han'a göndermiş olduğu bu mühimmat, Kırım hanlarına, Deşt-i Kıpçak'tan Babü'l-ebvâb'a, Şirvan'a, Gence'ye ve Karabağ'a gitmeleri için lazım olan harp malzemeleridir.⁸⁹⁰

Tatar Hanı Gazi Giray Han ve kardeşi Feth Giray Han askerleriyle birlikte Erdel'de iken yerde yatan Müslüman cenazelerine denk gelmişler, şehit düşmüş askerleri defnetmek istemişlerdir. Birkaç kâfir Kırım hanlarını görüp üzerlerine saldırmış, sıkı bir savaş olmuştur. Tatar ordusu kâfirleri tarumar etmiştir.⁸⁹¹ Tımışvar hududunda Tatar Hanı'nın kardeşi Kağılgay Feth Giray Han'ın mertliği ve Erdel halkının kesilen başların haberleri İstanbul'a gelmiştir.⁸⁹² Osmanlı ordusu Belgrad ve Sirem Adalarında toplanmış, Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa, Tuna üzerine köprü yapma hizmetinde bulunmuştur. Cafer

⁸⁸⁸ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 540-541.

⁸⁸⁹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 562.

⁸⁹⁰ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 593.

⁸⁹¹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 597.

⁸⁹² Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 603.

Paşa ve Tatar Hanı'nın kardeşi Feth Giray, çatal atlı 10.000 Tatar askerini Osmanlı Devleti için hazır etmiştir.⁸⁹³

Eğri Kalesi'nin fethinde Tatar Hanı Gazi Giray Han bulunmamış, Eflâk'ta isyan etmiş olan Mihâl'e ve Vidin vilayeti muhafızı Satırcı Mehmed Paşa'ya göz kulak olmak için görevlendirilmiştir.⁸⁹⁴ Eğri Kalesi üzerine yapılan seferde Feth Giray Han önderliğinde Tatar askeri de yer almıştır. Tatarlarkâfirlerin üzerlerine gidip onları perişan etmişler, keferenin çadırlarına girmeye halleri kalmamıştır. Kâfirler toplarını tüfeklerini bırakıp dağlara kaçtıklarında bile Tatar ordusu peşlerini bırakmayıp onları takip etmiştir. Tatarlar kaçan kâfirlere yetişmiş onların başlarını tenlerinden ayırmışlar, kâfirlerin ileri gelenlerinden sadece iki-üç tanesi kurtulmuştur.⁸⁹⁵

Tatar Hanı Gazi Giray Han'ın kardeşi Feth Giray Han, Osmanlı Devleti için pek çok hizmette bulunmuş, Çerkesve Tatar yoldaşları ile düşman üzerine at salıp, can siper etmiş, sahralarda kelleler almış, sağlam savaşlar yapmıştır. Padişah, Kırım Hanlığı'nın başına Feth Giray Han'ı getirmek istemiş, Gazi Giray Han'ı görevden almıştır. Feth Giray Han, ağabeyinin ağası ve büyüğü olduğunu dile getirmiş, bu vazifeyi istemediğini anlatmıştır. Padişah, Gazi Giray Han'ın Hatt-ı Hümayun ile vazifelere çağırıldığını, fakat gelmediğini belirtmiştir. Gazi Giray Han bu gelişmelerden haberdar olup Eflak vilayeti içerisindeki Tergovişte isimli yerde izdiham olması sonucu "*Tatar askeriyle İslâm memleketlerini düşman dininden korumak hizmet değil midir?*" Diye sormuştur. Gazi Giray Han Kırım tahtına oturmuş, Tatar ileri gelenleri, içgü beyleri ve ağalar toplanıp hanlarından memnun olduklarını söylemişlerdir. Toplanan Tatar ileri gelenleri, "*Feth Giray Han sağ olsun fakat bizim hanımız yaşarken ona biat etmeyiz*" demişlerdir. Bu haber Padişah'a ulaşmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Mengli⁸⁹⁶ GirayHan'ın oğlu Sahib Giray Han'ın elinden hanlık alınarak Devlet Giray Han'a verilmiştir. Yine Mehmed Giray Han Âl-i Osman'a karşı asi olduğu için öldürülmüştür. Gazi Giray Han'dan vezirlere gelen müstakil mektuplarda, hanların işlerine son verilmesi için üç sebepten bahsedilmiştir.

⁸⁹³ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 625.

⁸⁹⁴ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 637.

⁸⁹⁵ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 647.

⁸⁹⁶ M. İpşirli yayınında Mingli Girây olarak vermiştir.

Bunlardan birincisi rüşvet almak, ikincisi halkına zulüm yapmak ve üçüncüsü padişah hazretlerine isyan etmektir. Fakat Gazi Giray Han bunların hiçbirini yapmadığını belirtmiştir.⁸⁹⁷

Kırım Hanlığı tahtına atanan Feth Giray Han askerleri ile Torlu Suyu'nu geçerek kardeşi Gazi Giray Han üzerine gitmiştir. Gazi Giray Han'ın ittifak kurduğu kişilere Feth Giray, yeni Kırım Hanının kendisi olduğunu söylemiş, fakat insanlar Gazi Giray Han'dan memnun olduklarını dile getirmişlerdir.⁸⁹⁸

Çerkes Handan Ağa, Gazi Giray Han'ın tahttan indirilip yerine Feth Giray Han'ın geçmesi üzerine, Tatar askerleri ve mirzalarla birleşerek ortak olup barış içerisinde hareket etmiştir. Feth Giray hanlık işinden vazgeçmiş, içgü beyleri Cengiz kurallarına göre törelerini devam ettirdiklerini söyleyerek Gazi Giray'ın Kırım Hanı olduğunu söylemişlerdir. Feth Giray Han Kefe Kalesi'ne annesini ziyarete gelmiştir. Tatar askerleri Gazi Giray Han'ı tek bırakıp Feth Giray Han'ın yanında toplanmışlardır. Gazi Giray Han İstanbul'a kaçmak için gemi tedarik ettirmiş bu esnada Handan Ağa hilat ve altın kılıç ile gelmiştir. Tatar askeri Gazi Giray Han'ın yanında toplanıp Feth Giray'ı tek bırakmışlardır. Feth Giray Han kaçmaya kalkışıp Çerkes tarafına giderken *Taman*⁸⁹⁹ isimli mevkide saklandığı haberi gelmiştir. Daha sonra Tatar fitnesinin def olduğu duyurulmuştur.⁹⁰⁰ Tatar Hanı Gazi Giray Han'a bir Hatt-ı Hümayun ile İstanbul'dan harçlık, çeşitli hediyeler gelmiştir. Erdel üzerine Tatar askerinin gaza yapması buyrulmuştur. Gazi Giray Han'a, Tatar askerinin hazır olarak Erdel üzerine gitmesive orada kışlaması için, padişahın ferman gelmiştir.⁹⁰¹ Tatar Hanı Gazi Giray bir fırsat bulup kardeşi Feth Giray'a karşı zafer elde etmiş ve kardeşini öldürmüştür. Padişahın fermanı üzerine Tatar askerleri Erdel vilayetine hareket etmişlerdir. Sene 1006/1597'dir.⁹⁰²

Kırım Hanı Gazi Giray kardeşini öldürdükten sonra Erdel'e gitmek için hazırlanmış, Tatar ordusu gerekirse Erdel'de kışlamaya karar vermiştir. Kadırgalar düzölmüş, Tatar askeri suyu geçmek için harekete geçmiştir. Osmanlı padişahları her

⁸⁹⁷ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 663-664.

⁸⁹⁸ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 677.

⁸⁹⁹ Kefe vilayetine bağlı bir sancaktır. Krasnodar bölgesinde yer alıyor.

⁹⁰⁰ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 681-682.

⁹⁰¹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 696.

⁹⁰² Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 699.

devirde Tatar hanlarına ihsanlarda bulunmuşlardır. Tatar Hanı ordusuyla birlikte nehri geçmiş, suyun donmak üzere olduğu Osmanlı askerlerine haber verilince askerler geri dönmüştür.⁹⁰³ Tatar Hanı Gazi Giray'a hilat, altın kılıç ve Kapıcı Ali Ağa'dan mektup gelmiştir. Padişah'ın Hükm-i Şerifi ve Hatt-ı Hümayu'nu Gazi Giray'a iletilmiştir. Bayramın dördüncü günü Erdel'e yapılacak seferin haberi Kırım Hanına bildirilmiştir.⁹⁰⁴

Tatar Hanı Gazi Giray Han Kapıcıbaşı Ali Ağa'dan parlak bir hilat, altın bir kılıç, Vidin'de olan Vezir Hafız Ahmed Paşa'dan mektup, Kelle-puş Mehmed Beğ'den hediye almıştır. Satırcı Serdar Paşa'dan gelen hoş olmayan ve korkutucu mektubu, Gazi Giray Han Kelle-puş Mehmed Beğ'e göstermiştir. Böyle bir mektup, ne dine ne de saltanat namusuna uygun değildir. Vezir Hafız Ahmed Paşa, Han'a göndermiş olduğu mektupta, Kırım Hanın'dan İsmâil geçidinde kendisine doğru haberlerle gelip yetişmesini istemiştir, Vezir Ahmed Paşa, Özi Suyu'nun diğer yakasına vardıklarında büyük mutluluğa erişeceklerini Kırım Hanı'na bildirmiştir. Tatarlar altı sınıf olarak ayrılmıştır. Altı sınıfa ayrılan Tatarların hiçbiri farklı sınıftakilerin dilini bilmezmiş. Erdel üzerine yapılan sefere Büyük Nogay Tatarı'ndan 100.000 asker gelmiştir. Büyük Nogay Tatarı, Padişah'tan almış olduğu emir sonucu Dobruca iline girerse, orayı harap eder, Dobruca 10 yılda kendine gelemes. Aynı şekilde Tatarlar Eflak ve Erdel'e girip, bu illeri yakıp yıkarsa, buralar yıllarca imar olamaz. Büyük Nogay Tatarı nasıl bir yol izleyeceğini öğrenmek, izin almak için İstanbul'a gitmiş, Vezir-i azam Mehmed Paşa'nın huzurunda derdini anlatmıştır.⁹⁰⁵

Kırım Hanı Gazi Giray'ın Eflâk'ın içinden geçerek Erdel'e gittiğini gören Akkırman sakinlerinden bazıları padişaha haber vermiştir. Tatar Hanı'na Silistre Sancak beyi Ahmed Paşa'dan mektuplar ve kapıcılar gelmiş, haber getirmişlerdir. Macar, Nemçe, Rum, Hırvad, Bulgar ve Sırp halklarından askerler toplanmış, bu askerler geçtikleri güzergâhları harap ederek Osmanlı ve Tatar ordusu üzerine gelmiştir.⁹⁰⁶ Padişah hazretlerinden Gazi Giray Han'a kılıç, hilat ve üç kese altın gelmiş, padişaktan gelen bu armağanlar adamları Hüseyin Ağa ve Ferruh Ağa'ya teslim edilmiştir. Kapıcıbaşı Ahmed

⁹⁰³ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 710-711.

⁹⁰⁴ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s.743.

⁹⁰⁵ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 748.

⁹⁰⁶ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 752,782.

Ağa ile bir mektup Gazi Giray Han'a gelmiştir. Ayrıca Nemçe kralı mektup gönderip barış yapmak istediğini bildirmiştir.⁹⁰⁷

Kefe Beylerbeyi Sen-Civan Hasan Paşa bayram mutluluğu yaşadığı gemisinde sarhoş olup hizmetkârları tarafından katledilmiştir. Hasan Paşa'nın gemisini, forsalar basmış, geminin içinde olan halkı öldürüp gemiyi Özi Nehri ile Rus Kazağı sınırına kaçırmışlardır. Bu olay 21 Şevval 1007/17 Mayıs 1599 yılında olmuştur. Tatar Hanı Gazi Giray'dan ulaklar Padişah'ın huzuruna gitmiş, bu olayı haber vermişlerdir. Tatar ordusu Estergon üzerine giderek kâfirleri perişan etmiş, düşman topraklarına sürekli baskın yapan Tatarlar kâfirlerin zahirelerini ve silahlarını almışlar, ganimete doymuşlardır.⁹⁰⁸

Estergon üzerine yapılan seferde yeniçerilerden şehit düşenler olmuş, Tatar Hanı yollarda vakit geçirip, Osmanlı ordusuna katılmamasından dolayı Osmanlı serdarı huzursuz olmuştur. Osmanlı serdarı sitemli sözlerle Tatar Hanı'na haber yollamıştır. Kâfirler bir taraftan İslâm ordusu, diğer taraftan Tatar askerlerinin arasında sıkışıp kalmıştır. Estergon Kalesi zapt edilmiş, gaziler ganimet toplamışlardır. Padişah iki kılıç, iki hilat ve üç kese altını, Kapıcı başı Abdülkerim AğaveSerdar-ı Ekrem İbrahim Paşa ile birlikte Tatar Hanı Gazi Giray hazretlerine göndermiştir.⁹⁰⁹

Komaran beyi barış yapmak istemiş, Diyarbakır beylerbeyi Murad Paşa, Tatar Hanı Gazi Giray'ın ağası Ahmed Ağa Komaran beyiyle konuşmaya gitmişlerdir. Fakat Yanık, Eğri ve Estergon Kaleleri üzerinde anlaşamamışlardır. Osmanlı Ordusu ve kâfirler arasında sıkı bir savaş olmuştur. Tatar Hanı'nın mirzaları 20.000'er okçu ile iki koldan Komaran beyi Balfı'nın ülkesine saldırmıştır. Balfı müthiş bir yenilgi alarak kaçmış, feryad figan etmiştir. Tatar Hanı ve askerleri kışlamak için Kırım yurduna dönmüşlerdir. Bu olay 1008/1599-1600 senesinde yaşanmıştır.⁹¹⁰ Kefe beylerbeyi Budak Paşa görevinden alınarak Kefe'de defterdar olmuştur. Muvahhid Mustafa Efendi *Matbâh-ı Âmire*'ye her yıl 2.000 *kantar* yağ yetiştirmek üzere Kefe beylerbeyliği vazifesine getirilmiştir.⁹¹¹

⁹⁰⁷ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 791-803.

⁹⁰⁸ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 808,812.

⁹⁰⁹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 829, 832.

⁹¹⁰ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 837-839.

⁹¹¹ Selânikî Mustafa Efendi, a.g.e., s. 845.

Tarih-i Osman Paşa: Sultan III. Murad şark seferine karar verdiği zaman Tatar Hanına “*Sen dahi bir miktar asker ile Azak’dan, Çerkez içinden Deşt-i Kıpçak’tan, Şemhal ve Kaytak üzerinden Demir-kapı’ya geçip, Şirvan vilayetine vararak vezirim ve serdarım Lala Mustafa Paşa ile buluşasın.*” Diye ferman göndermiştir. Kırım Hanının kardeşi Âdil Giray Tatar ordusunun başına komutan olarak atanmıştır. Kırım hanzadeleri ve Tatar ordusu Özdemiroğlu Osman Paşa’nın emrine girmiştir. Tatar ordusu Azak’dan geçmiş, 40 günde aşılın Deşt-i Kıpçak yollarını gitmiş, Demir-kapı’dan geçerek Şirvan memleketine ulaşmışlar ve ardından *Şabarân* isimli kasabaya varmışlardır. Osman Paşa Kızılbaşlarla savaştığı için tez bir adam göndererek Âdil Giray Han’a haber salmış, Kırım Hanının acilen gelmesini istemiştir. Âdil Giray Han, 10.000 miktar ok atan, kılıç tutan askerleri, İslâm Giray ve Ebubekir Mirza ile Osman Paşa’nın imdadına yetişmiştir. Tatar askerleri iki bölüme ayrılmış, orta yerde Anadolu askerleri, sağ ve sol taraflarda Tatar askerleri harekete geçerek Kızılbaş ordusunun üzerine gitmişlerdir. Kızılbaş ordusu ansızın Tatarların ortaya çıktığını görmüştür. Kızılbaşların gönüllerine korku ve vücutlarına titreme düşmüştür. Elleri ayakları şaşan düşman ordusu kaçmaya yeltenmiştir. Osmanlı ordusu kaçan askerlerin peşine düşerek onları kırmış, kimi kâfirleri de esir edip, zincire vurarak gezdirmişlerdir. Tatar askerleri lanetlenmiş olan Kızılbaşları ok yardımıyla attan indirerek elbiseleri düzgün olanın elbiselerini almıştır. Kızılbaşlar ordularını, esbâblarını, ibrişimden yapılmış çadırlarını, işlemeli şemsiyelerini, tavlı atlarını ve develerini bırakarak, kimisi yaralı, kimisi incinmiş bir şekilde otların ve taşların arasına saklanmışlardır. Gaziler düşmanın mallarını yağmalayarak hayli ganimet elde etmişlerdir.

Şemahı⁹¹² şehrinin halkı dahi Kızılbaşları yağmalamıştır. Tatar Mirzaları, Aras Han⁹¹³,¹ zorla attan indirerek Osman Paşa’nın huzuruna getirmişlerdir. Osman Paşa gazilerin yükselmelerini sağlamış, Tatar Mirzalarına sırma işlemeli kaftanlar giydirmiştir. Osman Paşa yakalanan tüm Kızılbaşların kellelerinin kesilmesi için emir vermiştir. Kesilen tüm Kızılbaş kellelerinden Şemahı meydanında iki büyük kule oluşmuştur. Osmanlı ordusu birkaç gününü Şemahı’da geçirmiş, şehir halkı Tatarların yağmalamalarından dolayı Osman Paşa’ya şikâyette bulunmuşlardır. Tatar askerleri Osman Paşa’dan ayrılarak Şirvan’ın otlu ve sulak memleketleri Mahmud-Âbâd ve Salyan’a gitmeye karar vermişlerdir. Âdil Giray askerleriyle Mahmud-Âbâd’a gitmiştir. Tatar askerleri Aras

⁹¹² Diğer kaynaklarda *Şemahı* olarak verildiği için bütünlük açısından *Şemahı ismini* kullandık. Fakat *Tarih-i Osman Paşa*’da *Şamakı* olarak kullanılmıştır.

⁹¹³ *Tarih-i Osman Paşa*’da *Orus Han* olarak verilmiştir.

Han'ın bu şehirde bulunan evini basıp, mallarını, karısını ve çocuklarını yağmalamışlardır. Aras Han'ın adamlarından canını kurtaranlar Şah Oğlu'na vararak, Osmanlı ordusunun Gürcistan'ı geçerek Şirvan'ı zapt ettiğini, Osman Paşa'nın Şirvan'da kaldığını söylemiştir. Acem padişahı Muhammed Hudâbende önlem almak için Emir Han, Mirza Selman, Pere Han, Türkman Muhammed Han, Şahrüh Han, Kaçar İman Kulu Sultan, Halife Ensar gibi güzide komutanlarıyla 80.000 kişilik bir ordu hazırlayarak Gence ve Karabağ'a gelmiştir. Aras Han'ın adamları nasıl mağlup olduklarını Şah Oğlu'na anlatmışlardır. Osman Paşa'yı yenecekleri sırada Kefe tarafından gelen 40.000 kişilik Tatar ordusunun yüzünden mağlup olduklarını Kızılbaşlar belirtmişlerdir. *“Biz kaçıp canımızı kurtardık siz de önleminizi alın”* diyerek Şah Oğlu'nu uyarılmışlardır. Şah Oğlu sinirlenmiş, Şirvan'a Osman Paşa ve Tatarlardan haberdar olmak için casus yollamıştır. Casusların, Tatarların Mahmud-Âbâd denilen yerde olduklarını söylemesi üzerine Şah Oğlu bir grup Kızılbaş Küçük Suyu'ndan Koyun geçidi isimli yerden geçirerek Ereş'teki Kaytas Paşa üzerine göndermiştir. Bir grup Kızılbaş da pusuda beklemiştir.⁹¹⁴

Osman Paşa önderliğinde Osmanlı ordusu ve Kızılbaşların ordusu arife gecesini olduğu halde sabaha kadar savaşmışlardır. Osman Paşa Âdil Giray Han'a elçi ile haber yollamıştır. Âdil Giray Han komutasındaki Tatar askerleri Şemahı üzerine gelirken, Âdil Giray Han Osman Paşa'ya mektup yazıp, *“Kardeşim Osman Paşa, 80.000 kişilik Kızılbaşla Şah Oğlu'nun üzerine geldiği haberini aldım, huzursuz olmayın, ben dahi 40.000 yarar, yay çeken kılıç kullanan, adamlarımla gelip yetişeceğim ve İnşallah onun halini Aras Han'ın haline döndüreceğiz”* demiştir, bu mektubu bir adamla göndermiştir. Ulak yolda pusuya düşmüş, mektup Şah Oğlu'nun eline geçmiş, Şah Oğlu her şeyden haberdar olmuştur. Osmanlı ordusu ve Tatar ordusunun birleşmesini engellemek için Şah Oğlu Tatarların üstüne gitmiştir. Âdil Giray Han ve Kızılbaş ordusu karşılaşmış, savaş olmuş, Tatar Mirzaları çok Kızılbaş öldürmüştür. Tatarla mücadele etmenin zor olduğunu anlayan Kızılbaşlar Tatar askerlerini ortaya alarak her taraftan saldırmışlardır. Âdil Giray Han karşılaştığı manzarakarşısında kılıcını eline alarak Kızılbaş askerlerinin içine dalmıştır. Kızılbaşlar Âdil Giray Han'ı atından düşürerek esir etmişlerdir. Tatar Mirzalarından canını kurtaranlar Osman Paşa'nın huzuruna gelerek durumu anlatmışlardır. Osman Paşa Tatarların mağlup olduğunu askerlerine duyurmak istememiştir. Osmanlı ordusu bulunduğu yerden hareketle Demir-kapı'ya gitmeye karar vermişlerdir. Tatar

⁹¹⁴ Zeyrek, a.g.e., s. 36-40.

Mirzalarından bazıları Demir-kapı'ya Osmanlı askerlerinden önce vararak buradaki halka yenildiklerini söylemişler, Tatarlar halkın önlem almasını istemiştir. Bu haber üzerine halk bir yere toplanarak Kefe'ye gitmek için hareket etmiştir.⁹¹⁵

Şemahı şehrinden Demir-kapı'ya gitmek yedi-sekiz gün alırken Osman Paşa ve askerleri üç gün içerisinde Demir-kapı'ya varmışlardır. Tatar askerleri Demir-kapı'daki Osman Paşa'ya, 80.000 Kızılbaş ordusunun kendilerini yendiğini, Âdil Giray Han'ın esir alındığını, Tatar askerlerinin dağıldığını bildirmişler. Osmanlı ordusundan Demir-kapı Kalesi'ni korumak için bir miktar yayabaşı ve yeniçeri bırakılıp geriye kalan ordu Kaytak içinden Kefe'ye gelmiştir.⁹¹⁶

Osman Paşa Demir-kapı'da üç-dört düşmanın ortasında kalmıştır. Güz ayları gelmiş ve soğuklar bastırıldığı için Anadolu'dan asker gelme ümidi kesilmiştir. Padişah, Tatar Hanı Mehmed Giray'a ferman göndermiştir. *“Sen ki kardeşim Mehmed Giray'sın, asker toplayarak Demir-kapı'da bulunan Osman Paşa ile buluşasın. Osman Paşa ile Şirvan üzerine gidip Kür Suyu'nun üzerinde bulunan vezirim Serdar Mustafa Paşa ile buluşup memleketler fethedin”* demiştir. Mehmed Giray Han 40.000 Tatar askerini toplayarak Kefe'den Demir-kapı'ya hareket etmiştir. Azak Kalesi'nden Mehmed Bey 500 Yeniçeri ve 500 miktar Tatar askerini Osman Paşa'ya göndermiştir. Mehmed Giray Han ile 40.000 Tatar askeri ve hazine gelince Demir-kapı'da şenlik, eğlence, mutluluk ve sevinç yaşanmıştır. Osman Paşa Tatarlara 3.000 adet koyun hazırlatmış, ziyafetler vermiştir. Yedi-sekiz Tatar bir koyuna yapışarak onu boğazlamadan her biri bir tarafa çekerek koyunu parçalayıp halletmişlerdir. Sonraki gün Osman Paşa Tatar Hanı ile anlaşarak Şabaran isimli kasabaya gelmişlerdir. Şemahı'ya da bir miktar Tatar askeriyle birlikte Divane Kayku gönderilmiştir. Şemahı'da bulunan Muhammed Han isimli kâfir, Osmanlı ve Tatar askerleri tarafından basılarak başı kesilmiştir. 987/1579-1580 senesinde Tatar askerleri Ereş'i de talan etmişlerdir. Tatarlar bölük bölük dağılmışlardır. Bir grubu Gürcistan içindeki Zegem şehrine gelmiştir. Tatarlar şehirleri tarumar etmiş, aldıkları esirleri önlerine katarak satmışlardır. Tatar Hanı, kardeşi Âdil Giray Han'ın intikamını

⁹¹⁵ Zeyrek, a.g.e., s. 42-45.

⁹¹⁶ Zeyrek, a.g.e., s. 47.

Kızılbaşlardan alınca Kefe'ye doğru yola koyulmuştur. Mehmed Giray Han Tatar askeriyle Şirvan'dan çekilerek Kefe'ye yol alırken Osman Paşa Demir-kapı'ya gelmiştir.⁹¹⁷

4.5. XV. ve XVI. yy. Osmanlı Kroniklerinde Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti Arasındaki Ticari İlişkiler

Kefe, Osmanlı Devleti tarafından fethedilmeden önce Ceneviz ve Venedik gibi ticari kolonilerin elinde olan güçlü bir liman şehridir. Aynı şekilde Kırım Hanlığı bünyesinde bulunan diğer liman şehirleri de Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlı Devleti zamanında İpek Yolu'nun yönünün değişmesi, Ceneviz ve Venedik gibi ticari kolonilerin bölgeden uzaklaşması, Karadeniz'in kuzeyindeki ticari hayatı zayıflatmıştır. Dolayısıyla Kırım Hanlığı ve Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkilerin kroniklere yansımaları yok denecek kadar azdır. İdris-i Bidlisî'nin vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda Kefe ve Kırım gibi limanların güney, kuzey ve doğu ticaretinin kilit noktası olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca kuzey bölgelerinin eskiden beri en önemli ticari metâları olan kakım, sincap, samur gibi kürklü hayvanların, Tatar ve Slav esirlerin bu hususta hala ön planda olduğu, Kemalpaşazâde ve İdris-i Bidlisî'nin eserlerinden anlaşılmaktadır.

İdris-i Bidlisî: Hazine-i Şahânenin mühim bir kısmı bakır gelirlerinden oluşmaktadır. Kuzey Denizi sahilinde bulunan Sinop limanı, Rus, Kefe, Kırım ve diğer ülke tüccarlarının uğrak yeri olmuştur. Bu nedenle ithalat ve ihracattan alınan öşür ve gemilerden elde edilen gelir çok yüksektir.⁹¹⁸

Bakır madenlerinin yanı sıra demir madeni de halkın geçim kaynağı olmuştur. Demir madenlerinin mahsulü Türkistan, Moğolistan, Magrip diyarı, Frengistan, Mısır, İskenderiye, Anadolu, Ermeniye, Acem, İran, Bulgar, Sakson memleketlerindeki sanayide kullanılmıştır. Frenk ve Kuzey Denizinde yüzen gemilerin yapımında demir madeni kullanılmıştır. Bu madenden elde edilen gelirler hilafet hanedanı ve saltanat maslahatı için büyük bir nimet olmuştur. Hazine için bir diğer gelir, sahillerdeki geçitlerden elde edilen gelirlerle birlikte, denizlerden ve nehirlerden tutulan balıklardır. Türkistan ve Acem

⁹¹⁷ Zeyrek, a.g.e., s. 61-66.

⁹¹⁸ İdris-i Bidlisî, **Heşt Behişt VII. Ketibe**, s. 66.

memleketlerine kadar olan beldeler hep deniz ve nehir kenarlarında bulunmaktadır. Ege Adaları, Rumeli ve Anadolu'nun çoğu kısmı Frenk ve Kuzey Denizi kıyılarında bulunmaktadır. Deniz kenarında olan halkların çoğu genellikle gemilerle yolculuk yapmaktadır. Deniz ticaretinden elde edilen vergiler hazineye gitmektedir.⁹¹⁹

Kefe fethedildiği zaman kuzey diyarının ticaret malları ve özellikle kakım, samur ve sincap kürkleri, Rus ve Sakâlibe ülkelerinden sayılamayacak kadar çok sayıda Slav esirler askerlerin eline geçmiştir.⁹²⁰

Kemalpaşazâde: Osmanlı askerleri Karadeniz'i dalga dalga geçerek Çerkez diyarına varmıştır. Gaziler Çerkez memleketini yağmalayıp, mermerler, işlenmemiş gümüşler, beyaz tenli nazeninler, kakım ve sincap gibi kürklü hayvanlar elde etmiştir. Padişaha layık ay gibi parlak, inci gibi dizi dizi kızlar esir alınmıştır. Kuba adlı kale fethedilerek Çerkez mülkü bölünmüştür. Osmanlı askerleri Anapa şehrini Kuba'ya ekleyerek Anapa halkının Tatarlarla gece gündüz husumet yaşamalarına sebep olmuştur. Kuzey ülkelerinin ticaret malları yağmalanarak İstanbul'a getirilmiştir.⁹²¹

⁹¹⁹ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketibe**, s. 69-70.

⁹²⁰ İdris-i Bitlisî, **Heşt Behişt VII. Ketibe**, s. 237.

⁹²¹ İbn Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter**, s. 467-468.

SONUÇ

Kafkaslardan, Dnyester ve İrtiş ırmaklarına kadar uzanan, güneyinde Karadeniz'i sınır alan, kuzey bölgelerinde Rus Knezliklerinin olduğu Deşt-i Kıpçak coğrafyası, XIII. yüzyıldan itibaren Cuci Ulusu'nun bölgede teşkilatlanmasına fırsat vermiştir. XIII. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Deşt-i Kıpçak bozkırlarında hüküm süren Altın Orda Devleti'nin siyasi, askeri, ticari ve dini etkileri, kendinden sonra ortaya çıkan ardılları Sibir Hanlığı, Astrahan Hanlığı, Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı ve Nogay Hanlığı'nda devam etmiştir.

Osmanlı Kroniklerinde Deşt-i Kıpçak'a dair en erken bilgi Türkiye Selçuklu Devletini zamanında Hüsamed-din Çoban'ın gerçekleştirdiği Suğdak Seferi ile başlamıştır. Kıpçaklara ve Ruslara korku salan Türkiye Selçuklu Devleti, bu dönemde ticari şehirleri kendisine bağlamayı başarmıştır. Altın Orda Devleti Deşt-i Kıpçak'a hâkim olduktan sonra bölgede varan olan pek çok devlet gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nin de bölgedeki gücü bitmiştir. Batu Han'dan sonra tahta geçen Berke Han döneminde Anadolu'dan kaçan Selçuklu sultanlarının Altın Orda himayesine girmesi, Berke Han'ın Anadolu'da yaşanan olaylara kayıtsız kalmadığını göstermektedir. Ayrıca Altın Orda Devleti'nin İlhanlı Devleti gibi Anadolu üzerinde korcu verici bir güç olduğu ortadadır. Özbek Han'dan sonra İslamiyet'in resmi din olarak kabul edilmesi sonucunda, Altın Orda Hanları Deşt-i Kıpçak bölgesinde yaşayan Müslümanların şikâyetlerini ve sorunlarını dikkate alıp gidermişlerdir. Çağatay Hanlığı'nın ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan Emir Timur ile Toktamış Han arasında Harezmi ve Deşt-i Kıpçak bölgesinde yaşanan mücadeleler kroniklerde yer almıştır. Batu Han, Berke Han, Canibek Han ve Toktamış Han gibi Kırım Hanlarına dair kroniklerde bilgiler olsa da XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Altın Orda Tarihine dair bilgiler yetersiz kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin Cuci Ulusu ile ilişkileri bilhassa Kırım Hanlığı aracılığıyla kurulduğu için, bu tarihten sonra müelliflerin kalemi Deşt-i Kıpçak hakkında daha da güçlenmiştir.

1475 senesinde özellikle Kefe, Menkub ve Azak Kalelerinin alınmasıyla Osmanlının Karadeniz'in kuzeyi ile olan ilişkisi belirginleşmiştir. II. Bayezid döneminde Kili ve Akkırman Kalelerinin alınmasıyla Osmanlı Devleti'nin Deşt-i Kıpçak'ki gücü pekiştirmiştir. Bölgede güçlü bir Kırım Hanlığı istemeyen Osmanlı Devleti, hamlelerini buna göre belirlemiştir. Kırım Hanlığı'nın dış işlerine sürekli müdahil olmuş, hatta iç işlerine de karışmıştır. Kırım tahtına atanacak hanzadeler çoğunlukla Osmanlı sultanları tarafından belirlenmiştir. Hatta Kırım hanzadeleri dönem dönem İstanbul'da rehin olarak tutulmuştur. Osmanlı Devleti bir taraftan Kefe'yi Kırım Hanlığı'na karşı korurken, diğer taraftan Kırım Hanlığı'nın, Rusya'nın Karadeniz'e inmesini engelleyen bir tampon devlet olmasını istemiştir. Dönem dönem Kırım hanlarının Ruslara yaklaşması Osmanlı Devleti'nin müdahalaesiyle son bulmuştur. Kefe, sadece Kırım Hanlığı'nı kontrol altında tutmak için önemli olmamıştır. Sancak beyliği haline getirilen şehir, Osmanlı Devleti'nden kaçıp Balkanlara geçmek isteyenler için alternatif bir güzergâh olurken, Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkma sürecine ev sahipliği yapmıştır.

Osmanlı Devleti askeri politikası gereği, sefer zamanlarında emri atlındaki tüm devletlerden asker istemiştir. Bu emre çoğunlukla uyan Kırım hanları ve Tatar askerleri, ilk II. Bayezid devrinde Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirmiş olduğu sefere katılmıştır. Tatarlar özellikle II. Selim ve III. Murad dönemlerinde, Şirvan ve Kafkas seferlerinde büyük roller üstlenmişlerdir. Yine Kanuni Sultan Süleyman döneminde Doğu Avrupa'ya yapılan seferlere katılan Kırım hanzadeleri ve Tatarlar, Osmanlı padişahları tarafından hediyelere layık görülmüştür. Emre itaat etmeyen hanlar veya hanzadeler azledilmişlerdir.

Müellifler, Tatar askerlerinin seferlere katılmalarını anlatırken, onların yeteneklerinden bahsetmeyi ihmal etmemişlerdir. Tatarlar, katı yayları çekip, okları atan, Deşt'i Kıpçak'ın azgın ırmaklar ve nehirlerini köprüsüz, sal olamadan geçebilen, dağları ve sarp bölgeleri at üstündeki hünerleriyle başarıyla aşan askerlerdir. Osmanlı Devleti'nin bir bölgeyi yağmalama görevini genellikle Tatar askerlerine veriyor olması, onların hala barbarlık ve yağmacılıklarını devam ettirdiklerini göstermiştir.

Bazı kaynaklarda Altın Orda Devleti yok sayılarak İlhanlı Hanedanına mensup olarak gösterilen Kırım Hanları, sık sık müellifler tarafından *Cengiz'i Cihan-güşanın* nesline dayandırılmıştır. Kırım Hanları da kendilerini üstün olarak göstermek için Cengiz

Han'ın neslinden geldiklerini söylemişlerdir. Cengiz Han'ın büyüklüğü ve kudreti üzerinden saygınlık ve güç oluşturmak istemişlerdir. Osmanlı müellifleri isefirsat buldukça Kırım hanları üzerinden, Osmanlı sultanlarıyla, Cengiz Han'ı karşılaştırarak, Osmanlı sultanlarının üstünlüğünü dile getirmişlerdir. Bir zamanlar dünya fatihi olmayı arzulayan Cengiz Han için kullanılan *Sahipkiran* lakabı, Osmanlı padişahları hatta vezirleri için dahi kullanılmıştır. Vezirler için *Sahinkiran* lakabının kullanılmış olması, bu kelimenin eski manasından uzaklaştığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti, Deşt-i Kıpçak'a hâkim olmadan önce eski çağlardan beri aktif olan ticari limanlar, doğunun ve kuzeyin ticaret malları devrin önde gelen ticari kolonileri olan Ceneviz ve Venediklerin elindeyken, Osmanlı Devleti bölgeden Ceneviz ve Venedik'in ayağını keserken, aktif olan ticari hayatın da yavaşlamasına sebep olmuştur. XV. ve XVI. Yüzyıllardaki müelliflerin ticari hayata dair çok az bilgiler vermesi, ticari hayatın eski gösterişli döneminin yaşanmıyor olmasından kaynaklanabilir.

XV. ve XVI. yüzyıl eserleri içerdikleri bilgiler açısından karşılaştırıldığında, XV. yüzyıla ait bilgiler daha kısır kalmıştır. Cuci Ulusu ile ilişkiler neredeyse hiç olmadığı için müelliflerin dikkati bu yöne kaymamıştır. Anlatılan olaylar arasında orijinal veriler olduğu gibi genellikle aynı konular tekrarlanmıştır. XVI. yüzyıldaki eserlerin sayısı fazla olduğu gibi, bilgi yoğunluğu ve çeşitliliği de fazladır. Müellifler birbirlerini referans olarak kullandıkları için çoğu kez aynı konular, aynı müellifin elinden çıkmış gibi anlatılmıştır.

Sonuç olarak bu çalışma Deşt-i Kıpçak coğrafyasına ve Cuci ulusuna dair bilgilerin Osmanlı müelliflerinin kaleminden nasıl çıktığı, müelliflerin nelere dikkat ettiği, hangi konuları ele aldıklarını görmemiz açısından bu alanda var olan bir açığı kapatmamıza vesile olmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abdûlgaffar Kırımî (2014), *Umdetü'l-Ahbar*, haz. Derya Derin Paşaoğlu, Kazan.
- Abdullah İbn Rıdvan (2012), **Tevârih-i Deşt-i Kıpçak'an Hıttâ-i Kırım ve ya Tevârih-i Tatar Hanan-ı Kadim ve Ahval-ı Deşt-i Kıpçak**, haz. M. Akif Erdoğan, Selçuk Uysal, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Acar, Serkan (2013), **Kazan Hanlığı-Moskova Knezliği Siyasi İlişkileri (1437-1552)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin (1990), **Muhyiddin Cemali'nin Tevârih-i Al-i Osman**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (1999), "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Anonim Tevârih-i Âli Osman Geleneği", **Osmanlı**, ed. Güler Eren, C. VIII, Ankara: 286-292.
- Afyoncu, Erhan (2001), "Talîkîzâde Mehmed Suphi'nin Hayatı Hakkında Notlar", **Osmanlı Araştırmaları**, Neşir Heyeti, Halil İnalçık ve diğerleri, S. 21, İstanbul: 285-306.
- _____ (2008), "Rüstem Paşa", **DİA**, C.35, (288-290), İstanbul.
- _____ (2014), **Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi**, İstanbul: Yeditepe.
- Ahincanov, Sercan M. (2014), **Türk Halklarının Katalizör Boyu Kıpçaklar**, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Aka, İsmail (1994), **Mirza Şahrüh ve Zamanı (1405-1447)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (2012), **Timur ve Devleti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akgün, Ahmet (1995), **Hoca-zade Mehmed Efendi'nin İbtihâcü'-Tevârih'i**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- _____ (1998), “Şeyhülislam Hoca-zade Mehmed Efendi ve Eseri İbtihâcü’t-Tevarih”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, ed. Halil İbrahim Şahin ve diğerleri, C. 1, S. 2, Temmuz, 67-76.
- Aksoy, Hasan (1992), “Bihîşfî Ahmed Sinan Çelebi”, **DİA**, C. 6, (144-145), İstanbul.
- Aktepe, M. Münir (1958), “Hoca Sa’deddin Efendi’nin Tacü’t-Tevarih’i ve Bunun Zeyli Hakkında”, **Türkiyat Mecmuası**, C. XIII, İstanbul: 85-100.
- _____ (1959), “İbtihâcü’t-Tevarih”, **Tarih Dergisi**, C.10, S.14, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 71-84.
- Alan, Hayrunnisa (2007), **Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular 1360-1506**, İstanbul: Ötüken.
- Anhegger, Robert (1952), “Selâtinname Müellifi Kemâl”, **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. 4, 31 Mayıs İstanbul: Osman Yalçın Matbaası: 447-470.
- Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]**(2015), haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Argunşah, Mustafa (2009), “Türk Edebiyatında Selimnameler”, **Turkish Studies**, ed. Mehmet Dursun Erdem, Vol. 4/8 Fall, Erzincan: 31-47.
- Âsafî Dal Mehmed Çelebi (2006), **Şecâ’atnâme Özdemiroğlu Osman Paşa’nın Şark Seferleri (1578-1585)**, haz. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.
- (2009) **Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ’atnâme**, haz. Mustafa Eravcı, İstanbul: MVT Yayıncılık.
- Aslangiray, Ahmed Süha (1959), **Kırım Hanlığı Menşei-Kuruluşu ve Osmanlı İmparatorluğuna Bağlanması**, İstanbul: Kırım Türk Kültür Derneği Neşriyatı.
- Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]** (2013), haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Atik, Kayhan (2001), **Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayhün, Erşahin Ahmet (2014), **Kırım Hânlığı ve Çöküş Sebepleri**, İstanbul: Ensar Yayınları.

- Aynur, Hatice (1993), **Mahremi ve Şeh-nâmesi I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme- Metin- Sözlük- Dizin**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2003), “Mahremî” **DİA**, C.27, (390-391), İstanbul.
- Babinger, Franz (1992), **Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri**, çev. Coşkun Üçok, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Banarlı, Nihad Sami (2001), **Resimli Türk edebiyatı Tarihi**, C. I, İstanbul: MEB.
- Barthold, V. V. (1990), **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (2006), **Orta-Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, Yay. Haz. Kâzım Yaşar Koprıman, İsmail Aka, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Başaran, Orhan (2000), **İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'inin Hâtimesi, Metin, İnceleme, Çeviri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başer, Alper (2010), “Kırım'da Rus Kolonizasyonu”, **Karadeniz Araştırmaları**, C. 6, S. 24, Ankara: 29-42.
- Bayâtlî Mahmud Oğlu Hasan (1949), “Câm- Cem Âyin”, **Osmanlı Tarihleri I**, sad. Fahreddin M. Kırzioğlu, haz. Nihal Atsız Çiftçioğlu, (372-400), İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Bayraktar, Mehmet (1991), **Bitlisli İdris**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bedirhan, Yaşar (2012), “Anadoludaki Ticaretin Gelişmesi Bağlamında Selçukluların Kırım/Suğdak Politikası”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, ed. Serdar Yavuz, Vol. 5, Issue 6, Elazığ: 39-50.
- Beydilli, Kemal (2002), “Küçük Kaynarca Antlaşması”, **DİA**, C. 26, (524-527), İstanbul.
- Bıyık, Ömer (2012), **Kırım'ın İdari ve Sosyo Ekonomik Tarihi (1600-1774)**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Bihiştî Ahmed Sinan Çelebi (2011), **Behiştî Tarihi (791-907/1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin)**, haz. Fatma Kaytaç, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

- Bilge, Mustafa L. (1991),“Azak”, **DİA**, C. 4, (300-301), İstanbul.
- _____ (1989), “Akkirman”, **DİA**, C. 2, (269-270), İstanbul.
- Bijişkyan, P. Minas (1969), **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819**, çev. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Bronevskiy, Martin (1970), **Kırım**, çev. Kemal Ortaylı, Ankara: Ege Matbaası.
- Bursalı Mehmed Tahir Bey (1972),Bursalı Mehmet Tahir Bey, **Osmanlı Müellifleri II**, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen, İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- _____ (1975), **Osmanlı Müellifleri**, haz. İsmail Özen, C. III, İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Björkman W. (1957), “Mehmed Zaim”, **İA**, C.VII, (569-570), İstanbul: Maarif Basımevi.
- Canatar, Mehmet (1993), “Cenâbi Mustafa Efendi”, **DİA**, C 7, (352-353) İstanbul.
- _____ (1993), **Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Carpini, Johann de Plano, **Moğol Tarihi ve Seyehatnâme**, çev. Ergin Ayan, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Celâl-zade Mustafa (1980), **Selim-nâme**, haz. Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cengiz İmparatorluğu Hakkında İlk Tarih Kayıtları: Meng Ta Pei lu ve Hei Ta Shi lu** (2012), haz. Mustafa Uyar, çev. Ankhbayar Danuu, İstanbul: Ötüken.
- Ch'i T'ang (1970), **Moğol Sülâlesi Devrinde Türk ve İslâm Dünyası ile Temasda Bulunan Şahsiyetler**, (Doktora Tezi) İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi Umumî Türk Tarihi Kürsüsü, İstanbul.
- Çelebi, İlyas (2002), “Kemalpaşazâde”, **DİA**, C. 25, (245-247), İstanbul.
- Çelik, Ahmet Faruk (2009), **Fethullah Ârifi Çelebi'nin Şehnâme-i Âl-i Osman'ından Süleymannâme**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çerçi, Faris (2000), **Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

- Çiçek, Kemal (2007), “Osman Paşa Özdemiroğlu”, **DİA**, C. 33, (471-473), İstanbul.
- Çiftçioğlu, N. Atsız (1947), **Osmanlı Tarihleri I**, İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Çukuryurt, Sinan (2003), **Matrakçı Nasuh Süleymanname (1a-95b) (Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Demir, Uğur (2014), “Muhayyel Bir Kırım Tarihçisi Kefevî İbrahim Efendi ve Humbaracıbaşı Ahmed Paşa'nın Rusya'ya Dair Raporu”, **Türkiyat Mecmuası**, ed. İbrahim Çeşmeli ve diğerleri, C. 24/Güz, İstanbul: 23-32.
- Demiroğlu, Ayla (2005), “Behçetü't-tevarih”, **DİA**, C.5, (349-350), İstanbul.
- Derin Paşaoğlu, Derya (2014), “Altın Orda ve Kırım Sahasında Bozkır Aristokrasisinin Güçlü Temsilcileri: Emir Rekteür ve Şirin Mirzalar”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.33, S.56, Ankara: 147-190.
- _____ (2016), “Altın Orda Hanlığı'nda Hanlık Makamı”, **Türk Devlet Yönetimi Geleneği**, ed. Cengiz Buyar ve diğerleri, Bişkek-Kırgızistan: 180-190.
- _____ (2016), “Kırım Yerli Kaynaklarına Göre VIII. Yüzyılda Kırım Hanlığı'nda Meşayih Makamı”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, C. 10, S. 20, Trabzon: 89-116.
- _____ (2016), “Tarih-i Said Giray'a Göre 18. Yüzyıl Kırım Hanlığı'nda Nogay Uleması”, **Kırım'da İslâmi Eğitim: Tarihi, Geçmişi ve Gelişim Yolları Konferansı**, (Zincirli Medresesi'nin 515. Yılı ve Kurucusu Mengli Giray Han'ın Vefatının 500. Yılı Münasebetiyle Düzenlenen) Simferepol (Akmescit): 97-131.
- Develi, Hayati (2002), “Lütfi Paşa ve Tevârîh-i Âl-i Osman” Üzerine”, **İlmî Araştırmalar**, S. 14, İstanbul, 247-254
- DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi) (1993), “Celâlzâde Salih Çelebi”, **DİA**. C. 7, (262-267), İstanbul.
- DİA (Diyanet İslam Ansiklopedisi) (2002), “Kırım”, **DİA**, C.25, (447-450), İstanbul.
- Düstürnamei Enverî** (1929), haz. Mükrimin Halil Yinanç, İstanbul: Evkaf Matbaası,
- Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)**,(2012), haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.

- Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, (2014), **İbn-i Battûta Seyehatnâmesi**, çev. A. Sait Aykut Yaşantı, İstanbul: YKY.
- Ebulgazi Bahadır Han (1996), **Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soykütüğü)**, haz. Zuhal Kargı Ölmez, İstanbul: Simurg Yayınları.
- Erkan, Davut (2005), **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (1520-1537)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- _____ (2011), "Matrakçı Nasuh'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Notlar", **Osmanlı Araştırmaları**, S. XXXVII, İstanbul: 181-197.
- Erkan, Nevzat (2002), **Celalzade Salih ve Tarih-i Mısır-ı Cedid Adlı Eseri (Edisyon Kritik)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fleischer, Cornell H.(2013), **Tarihçi Mustafa Âli Bir Osmanlı Aydın ve Bürokratı**, çev. Ayla Ortaç, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Erünsal, İsmail E. (2009), "Sarıca Kemal", **DİA**, C. 36, (150-151), İstanbul.
- Feridun Ahmed Bey (2012) **Nüzhət-i Esrârü'l Ahyâr Der-Ahbâr- Sefer-i Sigetvar, Sultan Süleyman'ın Son Seferi**, haz. H. Ahmet Aslantürk, Günhan Börekçi, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi.
- Fisher, Alan (2009), **Kırım Tatarları**, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Fleet, Kate (2009), **Erken Osmanlı Döneminde Türk- Ceneviz İlişkileri**, çev. Özkan Akpınar, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi (1997), **Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi'ndeki 901 ve 920 No'lu Nüshalara Göre Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr**, haz. Ahmet Uğur ve diğerleri, Kayseri.
- Gelibolulu Mustafa Âli (2014), **Nusret-nâme**, haz. Mustafa Eravcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Genç, Vural (2014), "**Acem'den Rum'a**": **İdris-i Bitlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı, (1481-1512)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Grakov, B.N. (2008), **İskitler**, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Grousset, Rene (2011), **Bozkır İmparatorluğu** (Atilla, Cengiz Han, Timur), Terc. Halil İnalçık, Yay. Haz. Ertuğrul Tokdemir-Mustafa Dönmez, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [Giovanni Di Pian Di Carpine] (1989), **Storia Dei Mongoli**, Edizione critica del testo İstino cura di: Enrico Monesto, traduzione italiana a cura di: Maria Cristiana Lungarotti, e note di: Paolo Deffina, Introduzione di: Luciano Petech, studi storica-filologici di: Claudio Leonardi ve diğerleri.
- Gökbilgin, Özalp (1978), **1532-1577 Yılları Arasında Kırım Hanlığı'nın Siyasi Durumu**, Ankara.
- Gözaydın, Ethem Feyzi (1948), **Kırım: Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri Coğrafi, Tarihi, Harsi, İktisadi ve Siyasi**, İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Gülensoy, Tuncer- Küçüker, Paki (2015), **Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Gündoğdu, Abdullah (2014), "Özbek Han'ın İslamlaştırma Politikası ve Türk Halklarında Kimlik ve Aidiyet", **Özbek Han Camii'nin 700. Yıldönümü Münasebetiyle Kırım'daki İslâm Mirasını Öğrenme ve Mirasın Korunmasının Aktüel Sorunları Uluslararası Konferansı**, 14-18 Ekim: Akmesit (Simferepol), Kırım, 88-104.
- Hadîdî Tarihi [Manzum Osmanlı Tarihi (1285-1523)]** (2015), haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Halim Giray (2013), **Gülbün-ü Hânân (Kırım Hanları Tarihi) Değerlendirme-Metin-Tıpkıbasım**, yay. Haz. Alper Başer-Alper Günaydın, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Avrasya Enstitüsü Yayınları.
- Hammer-Purgstall, Baron Joseph Von (2010), **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 2, yay. haz. Mümin Çevik, İstanbul.
- _____ (2013), **Kırım Hanlığı Tarihi**, çev. Seyfi Say, İstanbul: İnsan Yayınları.

- Hive Hanı Ebu'l Gazi Bahadır Han (2010), **Türk Şeceresi Türk'ün Soy Ağacı**, Çağatay Şivesinden Türkiye Şivesine Çev. Rıza Nur, sad. Yunus Yiğit, İstanbul: İlgı Kültür Sanat.
- Hoca Sa'deddin Efendi (1821), **Tacü't-Tevârih I**. Cilt, İstanbul.
- Hoca Sa'deddin Efendi (1822), **Tacü't-Tevârih II**. Cilt, İstanbul.
- Hoca Sadeddin Efendi (1979), **Tacü't-Tevarih III**, yal. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hoca Sadettin Efendi (1979) **Tacü't-Tevarih IV**. yal. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1979), **Tacü't-Tevarih V. haz. İsmet Parmaksızoğlu**, İstanbul: Kültür bakanlığı Yayınları.
- Hoca Sâdettin Efendi (1992), **Tâcü't-Tevarih I**, çev. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Hudyakov, Mihail (2009), **Kazan Hanlığı Tarihi**, çev. Ayaz İshakî, haz. İlyas Kamalov, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Imber, Colin (2005), "İlk Dönem Osmanlı Tarihi'nin Kaynakları", **Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, der. Oktay Özel, Mehmet Öz, (39-72), Ankara: İmge Yayınevi.
- Imazawa, Koji (2005), "İdris-i Bitlisi'nin Heşt Bihişt'inin İki Tip Nüshası Üzerine bir inceleme", **Belleten**, C.LXIX, S.256, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 859-896.
- Işık, Mustafa (2008), "XVI. Yüzyılda Akkirman Sancağı", **Karadeniz Araştırmaları**, ed. Yahya Kemal Taştan, S.18, Yaz, Ankara:19-37.
- Ivanics, Maria–Usmanow, Mirksym A. (2002), **Das Buch der Dsching-Legende (Daftar-i Cingiz-nâma)**, Szeged, Hungary: Departmen of Altaic studies.
- Ivanics, Maria (2015), "Bozkırdaki Bir Kabilenin Kökeni ve Yükselişi: Şirinler", **Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım**, ed. Yücel Öztürk, çev. Mustafa Işık, (53-74), İstanbul: Çamlıca.

İbni Arabşah (2012), **Acâibu'l Makdûr (Bozkırdan Gelen Bela)**, İstanbul: Selenge Yayınları, 2012.

İbn-i Kemal (1991), **Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter**, yayına hazırlayan Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İbn Kemâl (1991), **Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter**, (Tenkitli Transkripsiyon), haz. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

_____ (1997), **Tevârîh-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)**, haz. Ahmet Uğur, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

_____ (2000), **Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter**, haz. Koji Imazawa, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İdris-i Bitlisî, **Heşt Bihîşt**, I. cilt, haz. Mehmet Karataş ve diğerleri, Ankara: BETAV Yayınları.

_____ **Heşt Bihîşt**, II. cilt, haz. Mehmet Karataş ve diğerleri, Ankara: BETAV Yayınları.

_____ (2001), **Selim-Şahnâme**, haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

_____ (2013), **Heşt Behîşt, VII. Keftibe, Fatih Sultan Mehmed Devri, 1451-1481**, çev. Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnalcık, Halil (1944), “Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Devleti Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi”, **Bellekten**, C. VIII, S.30 Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 185-229.

_____ (1948), “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)”, **Bellekten**, C.XII, S.46 Nisan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 349-405.

İnalcık, Halil-Murphey, Rhoads (1978), **The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg**, Minneapolis-Chicago: Bibliotheca Islamica.

İnalcık, Halil (1996), “Gazi Giray II”, **DİA**, C. 13, (451-452), İstanbul.

_____ (1999), “Osmanlı Kırım Rus Dostluk Dönemi”, **Türk Rus İlişkilerinde 500 Yıl**, (25-36), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- İnalçık, Halil (2001), “İslâm Giray III”, **DİA**, C. 23, (46-47), İstanbul.
- _____ (2002), “Kalgay”, **DİA**, S. 24, (259), İstanbul.
- _____ (2002), “Kırım”, **DİA**, (450-458), İstanbul.
- _____ (2005), “Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?”, **Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, der. Oktay Özel, Mehmet Öz, (119-145), Ankara: İmge Yayınevi.
- _____ (2008), “Tarihçi Şukrullâh Çelebi (1380?-1460)”, **Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae**, ed. Istvan Vasary, Vol. 61 (1-2), Budapest: Akadémiai Kiado.
- İnan, Kenan (1999), “Sade Nesirden Süslü Nesire: Fatih’in tarihçisi Tursun Bey ve Tarih Yazma Tarzi”, **Osmanlı**, C. 8, Ankara: 293-300.
- _____ (2011), “Tursun Beg”, **www.ottomanhistorians.com’ Historians of the Ottoman Empire**, eds. C. Kafadar ve diğerleri, USA: October, 1-8.
- İnan, Göker (2011), **Rüstem Paşa Tarihi (H.699-968/M.1299-1561) (İnceleme-Metin vr.120b-vr.293b)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- İpşirli, Mehmet (2003), “Lutfi Paşa”, **DİA**, C. 27, (234-236), İstanbul
- _____ (2003), “Mehmed Efendi Hocasâde”, **DİA**, C. 28, (452-453), İstanbul.
- _____ (2009), “Selânîkî Mustafa Efendi”, **DİA**, C.36, (357-359), İstanbul.
- _____ (2010), “Tacü’t-Tevarih”, **DİA**, C.39, (357-359), İstanbul.
- Jorga, Nicolae (2009), **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. 2, çev. Nilüfer Epçeli, çev. kont. Kemal Beydilli, İstanbul: Yeditepe.
- Kafalı, Mustafa (1976), **Altın Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri**, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- _____ (1992), “Batu Han”, **DİA**, C.5, (208-210), İstanbul.
- _____ (2007), “Özbek Han”, **DİA**, C. 34, (107-109), İstanbul.
- _____ (2009), **Ötemiş Hacı’ya Göre Cuci Ulusu’nun Tarihi**, Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Kalan, Ekrem (2014-1) “XIII-XIV Yüzyıllarda Kuzey İpek Yolu ve Altın Orda Hanları’nın Ticaret Politikaları”, **Avrasya Etüdüleri**, İpek Yolu Özel Sayısı, 45, Ankara: 43-62.

Kamalov, İlyas (2007), **Avrasya Fatihî Tatarlar**, İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.

_____ (2008), **Altın Orda Rus İlişkileri ve Altın Orda’nın Rusya’ya etkileri (Altın Orda Devleti’nin Yıkılışı ve Çarlık Rusya’nın Kuruluş Sürecinde)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2009), **Altın Orda ve Rusya**, İstanbul: Ötüken.

_____ (2011), **Rus Elçi Raporlarında Astarhan Seferi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

_____ (2012), “Toktamış Han”, **DİA**, S. 41, (231-232), İstanbul.

Kapaşahin, Muhittin (1998), **Mehmed Efendi ve İbtihacü’t-Tevarih Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karamânî Mehmed Paşa (1949), “Osmanlı Sultanları Tarihi”, **Osmanlı Tarihleri I**, çev. İbrahim Hakkı Konyalı, haz. Nihal Atsız Çiftçioğlu, (322-369), İstanbul: Türkiye Yayınevi.

Kâşgarlı Mahmud (2014), **Dîvânu Lugâtî’t-Türk** (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin), haz. Ahmet B. Ercilasun-Ziyat Akkoyunlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kayaalp, İsa (2002), “Kıvamî”, **DİA**, C. 25, (507), İstanbul.

Kefeli İbrahim Efendi (2005), **Tevârih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Moskov ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerininindir “Tatar Hanı, Dağıstan Moskof ve Kıpçak Ovası Ülkelerinin Tarihleridir”**, yay. Haz. İsmail Otar, Eskişehir: İsmail Otar Tarih ve Kültür Serisi:3.

Keleş, Hamza (2001), “Akkerman Sancağı’ndan Yavuz Sultan Selim Han Vakıfları”, **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.21, S.2, Ankara:179-188.

Kemal Paşa-oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal (1991), **Tevârih-i Âli Osman II. Defter**, haz. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Kemal Paşa-zâde (1996), **Tevarih-i Âl-i Osman X. Defter**, haz. Şefaettin Severcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kerslake, Celia J.(1993), “Celâlîzâde Mustafa Çelebi, **DİA**, C. 7, (260-262), İstanbul.
- Kıldıroğlu, Mehmet (2013), **Kırgızlar ve Kıpçaklar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kırımlı, Hakan (2002), “Kerç”, **DİA**, C.25,(275-276), İstanbul.
- Kırzıoğlu, Fahrettin (1998), **Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi (1451-1590)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kıvamî (1955), **Fethnâme-i Sultan Mehmed**, haz. Franz Babinger, İstanbul: Maarif Basımevi.
- _____ (2007),**Fethnâme**, haz. Ceyhun Vedat Uygur, İstanbul: YKY.
- Kireçci, M. Akif - Tezcan, Selim (2005) **Kırım’ın Kısa Tarihi**, çev. Can Eyüp Çekiç, Ankara.
- Koca, Salim (2012), **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Konukçu, Enver (1992), “Berke Han”, **DİA**, C. 5, (506-507), İstanbul.
- Köse, Osman (2006), **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması**, (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Kumru, Coşkun (2014), “Koca Nişancı Celâlîzâde Mustafa Çelebi ve Eserlerine Toplu Bir Bakış”, **Mediterranean Journal of Humanities**, C. IV, S.1, Antalya, 201-213.
- Kurat, Akdes Nimet (1940), **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindeki Altın Ordu, Kırım ve Türkistan Hanlıklarına Ait Yarlık ve Bitikler**, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- _____ (1992), **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara: Murat Yayınları.
- _____ (2010), **Rusya Tarihi Başlangıç’tan 1917’ye kadar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (2011), **Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII Osmanlı Rus Münasebetleri)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- _____ (2011), **Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1799-1919)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kurt, Halil (2012), “Ukrayna”, **DİA**, C. 42, (72-73), İstanbul.
- Kut, Günay (1989), “Ahmedî”, **DİA**, C.2, (165-167), İstanbul.
- Küçükdağ, Yusuf (2001), “Karamânî Mehmed Paşa”, **DİA**, C. 24, (449-451), İstanbul.
- _____ (2006) “Muhyiddin Mehmed Şah”, **DİA**, C.31, (84-85), İstanbul.
- _____ (2008), “Rûhî Çelebi”, **DİA**, C.35, (206-207), İstanbul.
- Kütükoğlu, Bekir (1989), “Gelibolulu Mustafa Âli”, **DİA**, C.19, (414-416), İstanbul.
- Kütükoğlu, Mübaat (1991), **Lütfi Paşa Asafnâmesi (Yeni Bir Metin Tesisi Denemesi)** İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Maksudoğlu, Mehmed (1997), “Tatarlar Moğol mu Türk mü?”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 11-12, İstanbul: 205-210.
- Matrakçı Nasuh (2012), **Tarih- Sultan Bayezid**, haz. Reha Bilge, Klasik Türkçe’den Aktaran Mertol Tulum, İstanbul: Giza Yayıncılık.
- Maxim, Mihai (2002), “Kili”, **DİA**, C. 26, (1-3), İstanbul.
- Mehmed Süreyya Bey (1996), **Sicill-i Osmani II**, Eski Yazıdan Aktaran, Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Numune Matbaacılık.
- Mehmed Za’im (2007), **Câmi’ü’t-Tevârîh, (202a-327b Giriş-Tenkitledi Metin-Sözlük-Dizin) Cilt I**, haz. Ayşe Nur Sır, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Ménage, Victor L. (1988), “Edirne’li Rûhi’ye Atfedilen Osmanlı, Tarihinden İki parça,” **Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, (311-333), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ (2005), “Osmanlı Tarihçiliğinin İlk Dönemleri”, **Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar**, der. Oktay Özel, Mehmet Öz, (73-92), Ankara: İmge Yayınevi,
- Mevlana Mehmed Neşri (2013), **Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

- Minhâc-ı Sirâc El-Cûzcâni (2016), **Tabakât-ı Nâsirî Moğol İstilasına Dair Kayıtlar**, çev. Mustafa Uyar, İstanbul: Ötüken.
- Mirgaliyev, İlnur (2010), “Altın Orda, Osmanlı ve Memlüklerin Aksak Timur’a Karşı Birlik Kurma Meselesine Dair”, **Karadeniz Araştırmaları**, ed. Osman Karatay, S. 25, Ankara: 51-57.
- Manghol-un Niuça Tobça’an (Yüan-ch’ao pi-shi) Moğolların Gizli Tarihi** (2010), I Tercüme, çev. Ahmet Temir, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mordtmann, J. H.(1945), “Feridun Bey”, **İA**, C. IV, (569-570), İstanbul: MEB.
- Muhyiddin Cemâlî (1990), **Tevarih-i Âli Osman**, haz. Hasan Hüseyin Adalıoğlu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Naç, Kübra (2013), **Âgehî’nin Feth-nâme-i Kal’a-i Sigetvar’ı (İnceleme-Tenkitli Metin)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nasuhü’s- Silâhi (Matrakçı) (2014), **Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn**, haz. Hüseyin Gazi Yurdaydın, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Nizamüddin Şâmî (1987), **Zafernâme**, Farsçadan çev. Necati Lugal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Novoselyskiy, A. A. (2011), **XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi**, , terc. Kemal Ortaylı, yay. haz. Erhan Afyoncu-İlyas Kamalov, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi (1288-1502)]** (2014), haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Ötemiş Hacı (2009), **Çengiz-nâme**, haz. İlyas Kamalov, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özcan, Abdülkadir (1991), “Âşıkpaşazâde”, **DİA**, C.4, (6-7), İstanbul.
- _____ (1993), “Câm-ı Cem Âyîn”, **DİA**, C.7, (43), İstanbul.
- _____ (1994), “Düstûrnâme-i Enverî” **DİA**, C.10, (49-50), İstanbul.
- _____ (1995), “Feridun Ahmed Bey”, **DİA**, C. 12,(396-397), İstanbul.

- _____ (1998), “Heşt Bihişt” **DİA**, C.17, (271-273), İstanbul.
- _____ (2000), “İdris-i Bitlîsi”, **DİA**, C. 21, (485-488), İstanbul.
- _____ 2003/1 “Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, **EÜSBED**, S.14, 55-62.
- _____ (2006), Mönşeâtü’s-Selâtin”, **DİA**, C.32,(20-22), İstanbul.
- _____ (2007), “Neşri”, **DİA**, C. 33, (20-22), İstanbul.
- _____ (2007), “Oruç b. Âdil”, **DİA**, C. 33, (425-426) İstanbul.
- _____ (2010), “şükrî Bitlîsi”, **DİA**, C.39, (254-256), İstanbul.
- Özdem, Zeynep (2010), **Kırım Karasubazar’da Sosyo-Ekonomik Hayat**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özgüdenli, Osman Gazi (2011), “Tarih-i Âl-i Selçûk”, **DİA**, C.40,(72-73) İstanbul.
- Özkuzugüdenli, Bülent (2005), **Ta’lîkî-zâde Mehmed Subhî Tebrîziyye, (Metin Transkripsiyonu, Eser ve Bilgilerin Değerlendirmesi, Yazar Hakkında İnceleme)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Öztürk, Necdet (1995), “II. Bayezid Devri Tarihçilerinden Sarıca Kemâl”, **Prof. Dr. Fikret İşiltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı**, (221-245), İstanbul: Dünya Basımevi.
- _____ (1997), “Hadîdî”, **DİA**, C. 15, (14-16), İstanbul.
- Öztürk, Yücel (2002), “Kefe”, **DİA**, C.25, (182-184), İstanbul.
- _____ (2002), “Kırım Hanlığı”, **Türkler**, ed. Hasan Celâl Güzel ve diğerleri, C.8, Ankara: 480-513.
- _____ (2014), **Osmanlı Hakimiyyetin’de Kefe**, İstanbul: Bilge Kùltür Sanat.
- Özyetkin, A. Melek-Kemaloğlu, İlyas (2017), **Altın Orda Hanlığına Ait Resmî Yazışmalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Pala, İskender (1988) “Âgehî, mansûr”, **DİA**, C. 1, (448-449), İstanbul.
- Peacock, A.C.S. (2010), “Kırım’a Karşı Selçuklu Seferi ve Alaaddin Keykubad’ın Hâkimiyyetinin İlk Yıllarındaki Genişleme Politikası”, **AÜDTCFTAD**, çev. Murat Keçiş, Ali Mıynat, S.47, C.29: 243-265.

- Pul, Ayşe (2013), “Kefe Sancağının I. Selim’in Taht Mücadelesinde Oynadığı Role Dair Bazı Değerlendirmeler”, **Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi**, ed. Muhammet Kuzubaş, C.6, S.27, Yaz, Sinop: 469-478.
- Rubruk, Wilhelm Von (2012), **Moğolların Büyük Hanına Seyahat**, çev. Ergin Ayan, İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Roux, Jean-Paul (2001), **Moğol İmparatorluğu Tarihi**, çev. Aykut Kazancıgil, Ayşe Bereket, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ruhi Çelebi (1989-1992), “Rûhî Tarihi”, **Belgeler**, haz. Halil Erdoğan Cengiz- Yaşar Yücel, C. XIV, S. 18, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 359-472.
- Saraç, M.A. Yekta (1995), **Şeyhülislâm Kemal Paşazade: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şiirleri**, İstanbul: Risale Basın-Yayın.
- _____ (2002), “Kemalpaşazâde”, **DİA**, C. 25, (244-245), İstanbul.
- Saray, Mehmet (1989), “Altın Orda Hanlığı”, **DİA**, C. 2,(538-540), İstanbul.
- Schmidt, Jan (2002), “Kühü’l-Ahbâr”, **DİA**, C.26, (555-556), İstanbul.
- Selânikî Mustafa Efendi (1999), **Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)**, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Severcan, Şefeattin (1992), “Hoca Saadettin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri”, **EÜİFD**, ed. Ünver Günay, S.8, Kayseri: 73-78.
- Sevim, Ali- Merçil, Erdoğan (1995), **Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilât ve Kültür**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Spuler, Bertold (2011), **İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350**, çev. Cemal Köprülü, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sümer, Faruk (2002), “II. Keykâvus ”, **DİA**, C.25, (355-357), İstanbul.
- _____ (2002), “Kösedağ Savaşı”, **DİA**, C. 26, (272-273), İstanbul.
- _____ (2011), “Tatarlar”, **DİA**, C.40,(168-170), İstanbul.
- Şeker, Mehmet (1983), “Gelibolulu Mustafa Âlinin Hayatı ve Şahsiyeti”, **DEÜİFD**, S.I, İzmir: 159-172.

- Şentürk, M. Hüdai (2003), **Künhü'l-Ahbâr C.II Fatih Sultan Mehmed Devri (1451-1481)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şerefüddin Ali Yezdî (2013), **Emîr Timur (Zafernâme)**, çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.
- Şeşen, Ramazan (2001), **İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şükrî Bitlîsî (1997), **Selim-nâme**, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası.
- Şükrullâh Efendi (2013), **Behçetü't Tevârih**, haz. Hasan Almaz, İstanbul: Mostar.
- Tansel, Selâhattin (2014), **Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Tarih-i Sâhip Giray Hân (Historie de Sahip Giray, Khan de Criée de 1532 â 1551, Edition Critique, Traduction, Not et Glossaire** (2000), haz. Özalp Gökbilgin, (Cumhuriyetin 50. Yılı Armağanı), İstanbul.
- Taşagıl, Ahmet (2000), "İdil Bulgar Hanlığı", **DİA**, C. 21, (472-474), İstanbul.
- Tekindağ, M.C. Şehabeddin (1970), "Selimnâmeler", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 1, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 197-230.
- Tekindağ, Şehabeddin (2003), "Mahmed Paşa", **DİA**, C. 27, İstanbul.
- Tezcan, Mehmet (2009), "Türk-Moğol Hâkimiyeti Döneminde Karadeniz'de Ticaret", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. XXIV, S. 1, Temmuz, İzmir: 151-194.
- Tiesenhausen, W. De (1941), **Altın Orda Devleti Tarihine Ait Metinler**, çev. İsmail Hakkı İzmirli, İstanbul: Maarif Matbaası.
- Toklucu, Ahmet (2010), **Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (Beşinci Bölüm Arkeoloji Müzeleri Ktp. Nr.379, vr. 96a-185b, Değerlendirme ve Transkripsiyon)**, Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Topal, Seyid Ali (2008), **Celalzâde Salih Çelebi'nin Tarih-i Sultan Süleyman İsimli Eseri**, Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tulum, Mertol (1994), “Dursun Bey”, **DİA**, C. 10, (6-7), İstanbul.
- Turan, Şerafettin (1998), “Hoca Sâdettin Efendi”, **DİA**, C.18, (196-198), İstanbul.
- _____ (2002), “Kemalpaşazâde”, **DİA**, C.25, (238-240), İstanbul.
- Turan, Osman (2014), **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Ankara: Ötüken.
- Tursun Bey (1977), **Târîh-i Ebu'l Feth**, haz. Mertol Tulum, İstanbul: Baha Matbaası.
- Türkdoğan, Melike Gökçan (2009), “Ahmedî'nin İskendernâmesi'nde Kadın Hükümdar Modeli ve Kraliçe Kaydafa”, **Turkish Studies**, volume 4/7, Ankara.
- Uğur, Ahmet (1978), “Selim-Nâmeler”, **AÜİFD**, ed. Halise Kader Ayata ve diğerleri, C. 22, S. 1, 367-379.
- _____ (1984), “Celal-zâde Mustafa ve Selim-nâmesi”, **AÜİFD**, ed. Halise Kader Ayata ve diğerleri, C. 26, S.1, 407-425.
- Uydu Yücel, Mualla (2002), “Kıpçaklar”, **DİA**, C. 25, (420-421), İstanbul.
- _____ (2007), **İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uyumaz, Emine (2003), **Sultan I. Alâeddîn Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1958), “On altıncı Asır Ortalarında Yaşamış Olan İki Büyük Şahsiyet Topyalı Celâl Zâde Mustafa ve Salih Çelebiler”, **Bellekten**, C. XXII, S.87, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 391-441.
- _____ **Osmanlı Tarihi**, C.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ **Osmanlı Tarihi**, C. III, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- _____ **Osmanlı Tarihi**, C. V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ürekli, Muzaffer (1989), **Kırım Hanlığının Kuruluşu ve Osmanlı Himayesinde Yükselişi (1441-1569)**, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Vasary, Istvan (2008), **Kumanlar ve Tatarlar Osmanlı Öncesi Balkanlar**, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul: YKY.
- Vernadsky, George (2007), **Moğollar ve Ruslar**, çev. Eşref Bengi Özbilgen, İstanbul: Selenge.

- Woodhead, Christine (2010), “Tâlikîzâde Mehmed Subhi”, **DİA**, C.39, (510-511), İstanbul.
- Wrangell, Baronne L. De (2014), **Kırım’ın Çehreleri**, çev. Mesut Tufan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yakubovskiy, A. Yu. (2000), **Altın Ordu ve Çöküşü**, çev. Hasan Eren, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yazıcı, Tahsin (1991), “Ârifî Fethullah Çelebi”, **DİA**, C.3, (371-373), İstanbul.
- Yazıcızâde Âli (2009), **Tevarih-i Âl-i Selçuk**, haz. Abdullah Bakır, İstanbul: Çamlıca Yayınevi.
- Yazıcızâde ‘Ali (2014), **Selçuk-Nâme İndeksli Tıpkıbasım**, haz. Abdullah Bakır, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Yıldız, Sara Nur (2010), “Şükrullâh”, **DİA**, C.39, (257-258), İstanbul.
- Yılmaz, Mehmet Şakir (2006), “**Koca Nişancı**” of **Kanuni: Celalzade Mustafa Çelebi, Bureaucracy and “Kanun” in The Reign of Suleyman The Magnificent (1520–1566)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi (1959), “Türk İslam Tarihçiliği ve Tarihçileri Hakkında Araştırmalar”, **İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi I**, S.1, İstanbul: Osman Yalçın Matbaası, 111-122.
- _____ (1965), “Matrakçı Nasuh’un Hayatı ve Eserleri ile İlgili Yeni Bilgiler”, **Bellekten**, C. XXIX, S.114, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 329-354.
- _____ (1966), “Celâl-zâde Salih’in Süleyman-nâmesi”, **AÜİFD**, ed. Halise Kader Ayata, C. 14, S.1, Ankara: 1-12.
- _____ (2003), “Matrakçı Nasuh”, **DİA**, C.28, (143-145), İstanbul.
- Zekiyev, Mirfatih Z. (2007), **Türklerin ve Tatarların Kökeni**, Rusçadan çev. Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları.

Zeyrek, Yunus (2001),**Tarih-i Osman Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fethleri (H.986-988/M.1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (H.993/M.1585)**, Ankara: Kùltür Bakanlığı Yayınları.

XV. YY. Tarihçilerinden Kemâl Selâfîn-nâme (1299-1490)(2005), haz. Necdet Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

EKLER

EK 1: XV. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARININ ESERLERİNİN TIPKIBASIMLARI

1.1. *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*⁹²² (Yazıcızâde Ali)

[1b satır 17]

بَدَشْتِ بِيچاق ووردوس وجرکس وباشخرد

[2a satır 1-4]

وَنَاشِ وَصَيْرَمَ وَاپَرَسِيپَر وَبُولَادَ وَاَنْقَرَهَ اِرْمَاغِي وِتُرْكِيْسْتَانِ وَايغورِسْتَانِ
وَنَايْمَانِ طَائِفَهَ لَرْنَهَ مَنَسُوبَا وَاوَلَانِ اَزْمَا قَلَر وِدَر لَر كُوكِ اِرْدِيْشِ وَاِرْدِيْشِ وِقَرَا قُورْمُ وَاَلْتَا
طَاغَلِي وَاوُرْغَانِ صُويِ وِقِيْرِ قِيْزِ وَايْلِي وِكَمِيْجِي وِتِ وِمَوَاضِعِ بَايَلَاقِ وِقِيْشِ لَاقَلَرِكِه
مَعْرُوفَدَا

[166b satır 13-16]

بِكَلَرِ بِي مَرْحُومِ حُسَامِ الدِيْنِ چُوبَانِ بَكِ جَرِيْلَهَ كُجُوبِ قَرُورُنِ
دَشْتَهَ وَاَرُوبِ بِيچَاغِي بَاصِيْبِ صِيْبُوبِ سَغْدَا قِي فِتْحِ اِيْدُوبِ رُوسُوكِ خَرَا جِيْنِ اَلْدُوقَدُنِ
صُوكَرَهَ دَايْخِي كَفَا رَقِيْرِدُ اِدِمَدِيْلَر نَا تَا رِفَاتَرِيْتَهَ دَا كِيْنِ سُلْطَانِ
عَلَاوَهَ الدِيْنِ جَرِيْلَهَ كَنْدُ وُزِي قُونِيَا دَنْ سُلْطَانِ اَبُو كُنِيَهَ كَلَدِي

⁹²² Tezimizin hazırlanmasında transkripsiyonu yapılmış metin için Abdullah Bakır'ın TSMK Revan nr.1391 nüshasını esas aldığı Paris, Berlin ve TSMK Revan nr. 1390 nüshaları ile karşılaştırma yaptığı çalışmasından yararlandık. A. Bakır *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*'ın tıpkıbasım metnini aynı nüshaları kullanarak farklı bir eser halinde hazırlamıştır, bizde tıpkıbasım için bu çalışmadan faydalandık. Yazıcızâde 'Ali, *Selçuk-Nâme İndeksli Tıpkıbasım*, haz. Abdullah Bakır, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014.

[210b satir 5-17]

أَنْدَنْ صَكَهْ صَاغْ قَوْلْ بَكْرْ بَكْبِسِي حَسَامِ الدِّينِ جُوبَانِ بَكْ رَحْمَةُ اللَّهِ قَالِي بُونِيدِ
أَنْدَرْنَا أُولُو وَمَالِدَارِ وَنُوكْرُو بَكْ قَوْمِدِي وَسَلَطْنَتِ دُرْكَاهِنُوكْ قَدِيمِ أُولُو لَرِنْدَنْ
وَجَكْرِنْدَنْ دِي وَسَخَاوَتِ وَسَجَاعَتِ وَكَمَالِ فِرْزَانَلِقِ وَغَمْرَانَلِقِ بِنَلِهْ قَلَانِ
بَكْرِنْدَنْ مَمَنَارِ وَسَسْتَسِنِي أُولِشِدِي وَدُنْيَانِكِ اِلَلَرِنْدَنْ وَشَهْرُ لَرِنْدَهْ كُونِشِ كِي
هَر رَاحَتَهْ سَبَبِ وَمَرِيحِ كِي هَر هَيْبَتِ وَجَادَنِيَهْ حَقْ عُونِيَهْ أَنْدَرِ جَانِ أُولُو دِي
مَعُورَهْ جِهَانُوكْ آفَاقِ وَأَقْطَارِنْدَنْ أَنْوَكْ كَرَمِ وَأَنْعَامِ أَمِيدِنَهْ فَضْلَا وَشَعْرَا وَهَنْمَنْدَرِ
وَالْبِ وَهَادَرِ بَكْتَلَرِ هَر نِيلِ قَبُوسِنَهْ كَلُورْ كَرْدِي وَأَنْوَكْ أَنْعَامِي وَأَكْرَامِي
شَرِيفِ وَضِيَعَهْ اِبْرَشُورْدِي وَقَالِي وَبَايَاتِ بُونِيدَنْ قُوتَلُو بَكْتَلَرِ دِيرْ شُورْبِ وَفِيحَاقِ
قَوْلَرِ لُوبِ صَوَاشِ وَحَرْبِ تَعْلِيمِ اِنْدُورْ دِي وَطَلَبِ طَلَبِ رَبِنَا لَرِيَابِ رِضَا سِيچُونِ
غَمْرَايَهْ وَبِرْ بَرْدِي وَكَنْدُوزِي دَاخِي أَوْجِ اطْرَافِنَهْ غَزَا اِبْدَرْدِي هَر نِكِهْ دَارِ اَلْحَرْبِنِ
كَتُورْ دِي يَلَدِ سَادَاتِ وَتَنْصُوفِيَهْ وَمَكِهْ وَمَدِينَهْ وَقَدْسِ جَاوَزْ لَرِنَهْ اِيشَارِ
قِيلُورْ دِي وَأَنْوَكِ أَوْغَلَانْ لَرِي دَخِي يَقِينِ زَمَانَهْ دَكِينِ كِهْ فَسْطَمُوبِنَهْ
بَكَلِي اَنَلَا رُوكِدِي اَنَلَرِ دَخِي اَنَا لَرِي يُولُجِهْ أُولِ مِنْهَا جُوكِ اِبْتِهَاجِنَهْ اَلتَّرَامِ

[211a satir 1-8]

كُوتُورْ دِي وَضَائِفِ وَرَوَايَتِ وَصَلَاتِ مَبْرَاتِ عَلِي اِخْتِلَافِ اَلْحَالَاتِ اصْحَابِ
فَضْلِ وَعِبَادَتِ وَأَرْبَابِ عِلْمِ وَعِلْمِنِ مَنْقَطِعِ قَلَمِ لَرْدِي سُلْطَانِ بِيورْ دِي كِهْ حَسَامِ الدِّينِ
سَعْدَاقِ طَرْفِنَهْ چَرِي چَكِهْ وَأَوَّلِ مُهِمَهْ اِقْدَامِ اِيْنَهْ بِيْتِهْ

عِنَايَاتِ اِيْنِدَهْ كِهْ كِيَهْ يُولَا	قَمُوقَاصِدْ مَرْزِ سَعْدَاقِ أُولَا
كِهْ شَهْرِي دِي پَر نَشْنِ شِلْعَرُونِ	كُخَارِنْدَهْ أَوْدَهْ مَوْجِ دَرِيَايِ رُوسِ
بَر اِبْرَدِي سَعْدَاقِ مَرْزِ زِيخَزْدِ	وَلِيكِنِ دَكْزِدَنْ كَر كَدِي كَدَرِ
كِهْ كِيَهْ أُولَا لَرَادَنْ كَمِيَهْ سِيَاَهْ	يُورْ دِي كِيَهْ كُوكَا بَرُوجِ أَوْزَنْ مَاهَهْ
سُوي سَعْدُوسَرْ سُونِ وَفِيحَاقِ رُوسِ	سُورْبِ قِيَاَهْ عَاجَزْ كُونُوكِ اَبْنُوسِ

[214a satir 4-17]

دکتر عیون لکر سلطان و راهنم ملا ملازم احسام الدین امیر جوان بخارا رودار حرم
چون سیاہ شاہ خرد قصدینہ دیکردن کدر قلدی افلاق ایلندن قورودن دیکز کنارین
طوتب کتدیر سیغداق شہرنه واردیر سیغداق کفن سحره همیشه جغد خدر لاک
و کتک کت ادبار اندر وک روز کاری قصین نک گنگر سنه او تور میبندی و صادر
و وارد و یازر کاندرا انجمنه بیل بغلامش کردی کوریدیکه دیکز یوزیند کئی
یلکنارندن هوا یوزیند اوقو کز جین اوچر کوی کز یوزی طلو کوی و یلک اویش و قورودن دخی
بیرجری کلورکه اندر وک اقی ایاغندن و صور نا و نقیر او ازین طالع و صحرا منزل
اولور قور و لرز اندام لر نه دوشب مضطرب اولدر و شمر قاپورن با یوب و برنج
و ابدانی بر کردوب طور دیر بکلری اولور ی برین دیر یوب مشورت قلدیر تدبیر ی
بونک اوزر نه مقرر اولدیکه بیدایش و تدبیر آسپی پیری که رور کارک تجارتندن
بجارت تمام حاصل ایشدی و کردون کردانوک ریح و راحتین فراوان مشاهد
قلشدی رسالته اختیار ایدر اچی طلمو واری یشق سوزلری بر بیرنه قرشدوب
بکلر بکی حسام الدین بکه روان قلدیر که بز شاه جهانوک قولی و فرمان بردار یوز
معلوم دکول که بومقدار چری بوند کوندر مک سبب اولش اولا اگر باج و خراج

[214b]

و عبوری ادا انکله بز دن جزه و فتور ظاهر اولدیرسه اونک غلامتیه اقامت
کوتوروم و قومانوک امتیالی بکه دشوار ایشی اسان قلا کوم و اکثر و سولا بیتنه
عزم قلدیرسه سرو آزاد کئی نیکتر خد متنده ترتیب و رعایکه و بر بیلوم که
اول خد متده باش او نیایب سلطانوک دوشمنلر نه قلیج اورن لر و جانلرینی دریغ ایتیه لر
دیو و بر ایلچی دخی س عتیکه قیاق خاننه ارسال قلدیر که سلطانوک چریدی و اب و حواری
اوزن بو طرف کلدر دکن موحی جوش حیثدن بولاد رختندن کیمی کور یوز بولدا اهنک
چری دکنیز نه نکلدن دیر رک و قورودن قغان ارسالدن بولکلورک درزر بیت

بولور قورهدین بچر و کشتی و آب	اکر قیلکر جنگه بزدم شتاب
بزه ایشکدوب خجیر آب کون	که بز دن ایس تخن دک جوی خون
بلوک که بو صوباشدن اشدی وک	دکزدن چری دشتنه ایترسه هان
براشتن مر بولور عین یاندن	صو کیمی آقر بوغدو غیر قاندن
دوشیند بوفی کورهدی شیخ و شای	که یلادن جیقده اود و طویش آب
دویکلورسه طشرایه بوموج اکر	نه قیاق قاور و نه روس خرد

چون قیاق حاجی بوخبردن آگاه اولدی امیدی کلیمنی مقصود حصولندن
حالی کورهدی و روس ملکینه دخی خبر کوندردی و اعلام اشدیکه درگاه
شاهنشاهی ساکن نامعدود بوحدود متوجه اولش کردور
کیدندن رشویکه دریا آب که دوشمز دکی یوزینه آفتاب

[215a]

بُرَائِمُ لَدَى جَانِ جُونِ اِيْرِشْدِي مَرَكُ شَكُوفِ نُوْلُوْر اِنْرَسَه زَنْجِ تَكَرَكُ
كَر لَدْرَكِ بُوْحَادَه نَك دَفْعَه وَبُوْنَازَلَه نَك دَفْعَه جَانِ فِلَا لَر دِيُوْ اَن لَر دِيُوْ اَن لَر دِيُوْ
اِيَلَرْ وَقْبَا يَلَنَه خَبَرْ كَوْنِدَرْ وَبُرَهْفَتَه دَرُ رُوْسُوْمِ لِيُوْر كِرْدَنَ وَفِي جَانِ بَهَا دَر كِرْدَنَ
اَوْنِ بِيَكِ مَسْلُحِ اَن لُو دِر لِيَدِي وَسَعْدَا قَدِ يَقِيْبِرْ كَلْبِ مَسْتَهْر اَو لَر كِرَكِه سَعْدَا قَدِ لِيُوْر كِه اَدِي
بَكَرِي كِه خَدَمَتَه وَكَر دِي بِرُفْرُوْتِ بُر اِيَكِي كَلْبِي عَن كَبُوْتِ اُوِي كِيِي سَسْتِ سُوِيَلَرِي خَبَرْ كِرْدَنِي
اَنَّا اَضْمُر لَشُدْرِي عَشْرَ عَشْرِيْنِ تَقْرِير اِيْدَا مَدِي اِلَّا بُوْ مَقْدَارِ دِيَهَه بَلَا رِي كِه مَلَاكِ اَلْمَرَاوَكِ
اَلطَّا فِنْدَن تَوَقُّعِ اَو لَر كِه چِرِي دَن دَر بِيَب كِيَدِن تَا كِه بُرُوْ خِي خَدَمَتَه تَقْصِيْر وَنَقَا عُدُ
اِنْدُوْمَعُوْر وَكِه عَزْدِي فِي بَقْدَر اِمْرِي كَانِ دِيَلِيُوْر وَتَوَالِيْقِ رَسْمِيِي مَجِيْد وَ اِنْمَانِ وَبِيَانِ

غَلِيْظِ وَوَتِيْقِي بِرَكِه مُؤَكِّدِ فِلَا وَز حَالِيَا شِمْدِي وَفَتَن نَعْلَهَا رَسْمِيَا اَلِيِي بِيَكِ
بِرِيِي خَدَمَتِ اِيْر لُوْمِ مَلَاكِ اَلْمَرَا حَسَامِ اَلدِيِنِ چُوِيَانِ بَكِه فَاقِيْبِ عَضَبِ كَلْرِي وَ لِيُنْبِي كِه
تَا جِ وَتَحْتِ سِنُوْ كِه حِكْمِي بِرَكِه چِرِي بُوْ بِر لَر اَو لَر نِيَسْتَه كُوْر مَدِي كِه صَوَاشِ مَشْقَتِنْدَن
بُوْر دُوْدَر مَر وَهَر قَا صِدْ قَا صِدْ قَوْلِي بِرَكِه اِيَشُوْمَه خَلَالِ كُوْر مَر دِيِي بِهِيَسْتَه

كِه قَرْمَانِ شَاهِ جِهَانِ بُوْلِيَشَم دِلُ سَجْرِي رَاهِ رَوَانِ بُوْلِيَشَم
اَنُوْ چُوْنِكِه قِيَلَمِ شِيَسْتَانِ بُوْمِ دَخِي وَلَمَا يَه اَبَا دِ بُوْمَرِي بُوْمِ
هَر طَافِيَه كِه سَلطَا نُوْ كِه قَرْمَا نِيْدَن بَاشِ چِكَلَر اَطْوَا قِ خِذْلَانِ بِرَكِه اَعْنَا قِي مَر بُوْطِ اَو لَبِ
دَر كِه اِهْ خَسْرُو عَالَمِ اِيَشِي كِنْدَه وَ اِر سَر رُوْر وَ اِنْدَن جَزَا لَرِي نِيَسَه كُوْر سَر رُوْر وَ قَلَانِ
عَا حِي وَتَحْدُوْلَر زَجَرِ وَ عِيْرَتِ كُوْر سَر رُوْر وَ هَر كِه يَمَكِ قَدِ سِي اَطَا عَتِ دَا يِي سِيْنْدَن

[215b]

چِيَقْر مَيُوْبِ قَرْمَانِه مَطِيْعِ اُوْلِي سَر دُر بِنْعَدَن مَن وَسَلُوِي لَدَر نِيْدَن عِيْرِي اَنُوْ كِه اِيَا حِي مَدَا فِتَه
اِيْر مِي سَر دُر اَمَّا مَن طَلُوْمَ مَيُوْبِ نَعْدِيَه نَهْر نِيْدَن اِيِي دِيُوْ قِيَعُوْرِيَه عَدَا بَا نَشَكْرَا
لَمَّا مَن مِي وَعَلِ كَالْمَا فَادَه خَرَا لَلْنِي وَسَقُوْلَه مَن اَمْر نَا يَسْرَا اِيْتِي خُوْ اُوْدِي بِهِيَسْتَه
بُو سُوْر كِرْدَن اِيِي اُو لُوْبِ نَا اُنْبِيَدِ كُوْر نِيَه سِيَهَه اَو لَرِي رُوْر سِيْنِيْدِ
سِيَهْدَا رِي چِي كِه چِرِي مَرَا تِ دَكْرِي دَن قُرُوِيَه چُو سِيْنِي رُوْيَا تِ
طَلُو تَر كِيِي رُوِي سَحْرَا قَمُو اَو لَر يِي كِه اَو لَشُدْرِي اَو اَطَبَطَلُو
چُوْنِ اِيْرِ شُدْرِي اَتْرَا كِه كُرِي سِيَاَه دَر فِتِنْدَن چُو سِيْنِ چُو اِبْر اِيِر مَاه
جِهَانِ جِهَلَه بُوْر چُو سِيْنِ مِي بِيغِدِي حَسِيْدُوْلَر كِه عَا لُو قَرَا مِي غِدِي
سِيُوْ لَر بِيغِدِي قَمُو قُوْدَن جِهَامَتِ اَو لَبِ قَانِلَه جَانْدَن قَمُو بُوْدِي سَسْتِ

چُوْنِ كَا فُوْ عَا كِر سَلَامَتِي وَكَا مَر اِنِي وَشَاد مَانِي بِرَكِه دَكِي زِي كُوْرِي وَ قَمُو دَن كَلْبِ
سَعْدَا قَدِ اَو اَسِيْنَه قُو نِدِي بَكَرِي كِي حَسَامِ اَلدِيِنِ چُوِيَانِ بَكِه قَرَطِ فِرَا عَتِ وَشَا دِ بِلَغِنْدَن
بُرُوْمِ اَلَا قِي دُوْ شَدُوْبِ چِرِي بَكِ كِرِيْنِ وَ سَرُوْر لَرِي خُوْ اُوْدِي وَ اِيِيْنِ وَ تَر نِيَبِ كَمَا مَر بِرَكِه
اَسْ جَلِيْسِنْدَه وَسَلُوْتِ مَقَامِنْدَه اَن لَار وُكَلَه اُو تُوْر دِيِي بِهِيَسْتَه

طَلُو تَبِ اَلَدَه اَو لَر بِنَا هِ سِيَاَه طَلُو بَا دَه رَشَشِنْدَه مَانْدِ مَاه
اَكَلَدِي شِيَهِي اَكِيْنِ اُو بِي دِي بِيَر مَخْلُجِنَ چُوْنِ جِنْدَلَن غَضَبِ بِيَر
چِكِي بِيْتِ بِيِي بُر نَفَسَه نَمَامِ اُو قِي دِي چِرِي بَاشَلَر نِيَه سَلَامِ
چِرِي بَاشَلَرِي هَسَا رُوْ طُوْر دَر دَعَا اَوْ قِيَبِ اُو سِيْنَه اُوْر دِ كَر

[216a]

دردیدر جهان داور اول شهریار اولب چوق یسا سون جهان شهریار
 پسر اندن همو ایدر جمله حی بیاد جهان تبار و پیروز نیف
 دون بچو غینه دایین طرب و عیش قلب جان باد اول سرور لرا کسیند دایر و سایر اولدی
 چون طلوع و دستیکا نیلر ایچلم کدن سرخوش اولر هر بری جا در لو جا درینه
 و مقام لر نه کیندر سحر که چون سمن بود قاری جمن نیلر کلشنی اوزن ظاهر
 اولوی طلیعدن یزاتلو ملک لاما خد متینه کلری دعا و ثنا قلب آیتدی که
 ترکدن بی عدد جری بلور دی کلب ایرشی یودر لر دیو سینه دار و بکلر چون اول
 سوزی اشیدر بیوزدی که چری جوشه کلوب کوسا وارینی سوش کوشنه ایرشدر لر
 آدن صدک بکلر و سرور لر بیوزدی که چون بر حی که اگر اوت اولور سه دخی
 پنجسی مکر دکول بین کورینور کر کور که آرنر کی پرومزه قرار ایدر و و کر کی
 بیگ جد له تبین طو رب ثبات نقشینی لوح جان اوزریند بنسای اوزن اردو مژدن
 دکیتر صنوبر اضطرار و اولور دن حرب اودی اضطرار مکلشدر و تحقیق اولی محمد
 حدود دن مسرود اولمشدر آدن او کدین که رؤس و سفیندن آنلر جری و
 مدد که زری تن اوزریند کفن برینه کیا لور و آنلار جمله ممکن اولدیجه جانله
 دور شوم اما شول شرط که چون جری پیری برینه قرشوکله و ارواح اشباح مفارقتیند
 نالان اوله قویانور که تا ترکلر برای حمل کتورب بر و نری یلی و ریخ و صونلری
 آنجی که ساکن اولسون چون آنلر و لانا بینی و بیکار لر شیوه سینه اطلاع بولور اولور

[216b]

فلا لوم سکر دمله جناب پلنگ چقا لوم از لیکله نام و ننگ
 جهان این فالنر کیتی جا و دان مگر قاله مرد مدز اوی نشان
 اول طرندن ترانچر سی جنگ اندیشه سندن سوش اولب سحر اخضر شلیج حشر کلدر
 ولیدیلر که بونک بیکو اعر چوق چری که بیوزم اوزرمن کلدی کزدن و قور دن
 بیوزم ایشو موذ خراب اولوب اطرافدن بلا هجوم اندی
 چو طایوس دین پر مشرقی یوزدن قودی بردر فستیقی
 خرورشل تری کور و تقار اونای هر ااردن اواز هوی وهای
 ای لشکر آنکدر لر جکی چون چب و راستدن جنگ آهن کچون
 هوا تبین کوندی زمین لعل رنگ چقردی کوک انشی نعل سنگ
 صایب تیغ برانی سست هزبر ایدر کیمی برقی عیان تین ابر
 بغر تبرو چکا فی چون بیدر که عدویه پیامی ندر دزدومرک
 زبان دشمنی و نیزه تا بار ایدریش سون ادردی اشکار
 کورک اشش کیندن آموخته قلور دی عدو خرمین سوخته
 مقام قضای کمان کیمین هم اولشیدری مغر جویای کین
 که جوی دل خنجر آب کون آیدر دی هر لحظه درای خون
 نسا نکه ده بوگنبد لاچورد عیان اندی غریبه کل شرح و زرد
 نیامه کیروب تیغ خنجرینه کیرود و نری اول لیکل لشکرینه

[217a]

سپهدار شاهنشده کامکار اولوب تان مخ فلای جوق کار زار
 که خورشید بخشان ز رینه تیغ او زدن یوزینه سپر دودی میخ
 آتیدن انوشیروان غسل لادی مناجات ایدوب حضرت سولادی
 فلکی رکعت نماز انکلاص و نیاز و تصریح بر که ادا فلادی آدن یوزین طهارت اورب خوشحالی
 حضرتینه مناجات فلادی که ای داورداد و یوزین هر بنیه که نظر فیلورم حمد سنک
 صدیه و حدایتی که دلیل بحق و شاهد مطلق یولورم کوکلر یوزی سنک صفر جهانه کورک
 روشن اولور قذف رعب کفار کویلدن سولده هیبتلرین یلورم و کتاب کرم غیر
 مخلوقدن بوزر و ملک که ان تنصیر و الله یضرکه و یثبت اقدامک سنک لطفا
 سایی و بی نهایت مچمتونک برله روا کورمه کیم بز قولرک فحاشا چیرکی غنا بندن
 هیبت و لغفا حاصل اولور و یوزر مقصود حاصل اولور و معاودت فلا وز بیت
 بودر دیکلم سنکدن ای کار ساز بوجوق دشمنی قیلکه سن بین از
 سر سر کشی نیر سنک آیلیم جهانی بوا تر که سنک آیلیم
 آدن سنک سر یوزر سینه و لیدی و بکلر و سرور لری او قری و هر یوزی که واجیدی
 ملایه کوندیدی و خون خسرو ایندن سنک یوزر غوایی کلاب آتیدی اول سبکه شادی و
 فتح زیاده اولوب قبعوا کیلدی و محاربت و معاودت انا سندن چیری بکلر و سرور لری نه
 آتیدی که سیز وک هر بیز کوز خدمتله سلطنت درکاهند بندن عزیز ک سیز اما
 چون ای شوم و غدی یازدیم و بولدا شلیق لایم اولدی بوکون بودکلو جهمد که صفاش

[217b]

اولدی اگرچه بوزن و لندرین خیل ادم تلف اولدی ولیکن ایزنه یینه بوجولر سخی دورشور سوز
 ایزدیر که مخالفلردن جهانده نام و نشان قومیاوز ددی بکلر و سرور لری اگا
 آفرین ایدلر ایدلر ای کامکار لری ملکیتونک گوهر در فشانیه و شهر یاز لری
 نیکینونک نقش و نشانیه همیشه خنجر سبز رنگ ک یوزی قولور قولورک فرندن کلو کون
 اولسون اگرچه بزشاه جهان اولک قولدی یوز و لکن اکر بیوزر سنک ایشمال کلو کون
 نخبینی قوس افلاکدن چور کم و هر قولور که بیوزر سنک انا طاعت و منا بعنی
 ولیجب بلادم تا سلطان خذ مندن یوز صوبه حاصل اولوب امل محصل اوله اول کارد
 چون ترکلر عجم تیغی زحیمی روم چرسندن مشاهده قلمشکر دی و اکثر تجروح و قاتنه
 غرق اولمشکر دی آتیدلر سعادت خلقی کاهچون و انلر وک سوچی غلامتیه بین قیام
 کوشتمک کمر لیدی اما چون ای شوم بولکه ایرشیدی سبکساز و خاکساز لیله باشوموز سبکه
 ویز منک اولمز کیجه ازیته دکین بوا ندریشکر برله خیران و سراسیمه و متردد و متخیر
 اولمشکر دی و اضطراب غرقابند و انتهاب نیرلند حریق و غریب قلمشکر دی
 بحر کانه چون روی نیلی سمر کوشدن بیدد اتوی زوی سیر
 طغلدی و طولدی سر کوهساز طلی تیر التون سپردن هزار
 پهلدار اولور دی قیلد کتاب قیلد آلد بریدن مشیل ایتاب
 بیوزر دیکه آتیدی حمد چیری که آند یلاکرها آری
 غریب اتیری کوس و فغان فلدی نای که طولدی جهان غلغل های های

[218a]

یته اتوی یارینه کوه کون سروش ز معین فلای دریا کچی حمد جوش
 ای کشکر اولدی بر آبر جوش برینده سنکون ق بری بی شکون
 سپهدار آتیدی که ای سوسان بوکون آرزو ای کسان رایگان

چون اولن تن جاودانی بدید	کونک نام و نیکچون اولن شهید
دلایم که بر حمله قیام بودم	که دشمن وجود بی ایدم عدم
سوزشهی بین یاری قلا	عدو چنگینه بر یاری قلا
اولا که مدد قیامه اولن بی نیاز	اولا قصر بوسه کارهای دراز
بونی دیدی دریا کی قلدی گفت	کرفت سکو برینه او زدی گفت
قوی دردی آنت ایامیکه خالک و کر	که بیهندن اولدی گشس موری زرد
چری اولدی ترنا سترانکی ختته	اولب قایله پیراق ا میختته
قویب ترکدن چوق غریب و غریب	مطر کیبی دو کلدی تیر خدنک
سکوله نیجه تنکری دلدگر	نیجه جانکری او قله آلدگر
قلبدن نیجه باش براندی	چقا چاق چوق فر واندی
آنلا کیسیدی گشته دن دستکین	که کون کونیزدی روی زمین
چون آنراک کوردی بوزمه سینه	لوتب چارو ناچار راه کینه
شونک کیبی قاپچی تری سپاه	که صرصر بی سون آب سیاه
که خیلی قروپ ایدیر چوق اسیر	بوز سیمه در عادت چرخ پیر

[218b]

و بکار کی حسام الدین چوبان بکونک اول بر مردانه خالصی برله کونک
 کاشانه سنی حزان تر دندن اسیدگر و شاد مانلق رایتینی سپهر برینه
 ایتر دگر و کامرانی و نیل مقاصد و آمانی برله چادر کینه دوندگر

لا اله الا الله محمد رسول الله
 چون روئس ماکو فجاوق حرسونک سیدوغنی اشتری آنلر وک حاللری بر مزغین و
 زریتلرین استماع قلدی وزیر لرین و بک لرین او قدی و آیدیکه بزولشکر
 جزار برله و بونیز چنگ دلاور بها دگر برله جنک و جدال فمقاروق حزم و فرهنگ
 جادسی کفایت و درایت طریقه سندن بدیع و بعید کور نور بلایی کندوزینه چلمک
 عقل و دانشدن دگولدر و هم برین سلطان قبلندن بونجه روزگار دن برور بین
 بر زبان ایر شمیدی و اصلا و ناسا عبا کینه سندن بزور بزور روزگار مز
 چهر سینه قوغدی چون ایشی بدل مال ولین مقال برله میسر اولمیه اول وقتین محاربه
 حسامی قسندن چلمک مصلحتدر بوند پیر اندری بر رای و هوغو ایسی چست کینی رسالته
 اختیار ایدوب بیوردیکه بر نامه طول و تضرع و نیاز و ازدم برله بار دگر و بک
 بکی چوبان بک قاتنه ایشو تحبیکه که نظم اولندی کوند دگر
 ددی بعد جهان کردگار خدا و ندجان بخش امر نگار
 نکارندن چنبر نیلگون فرزند کندی ستون
 بلند ایلسون افسر و تخت شاه فنا اولسون دگر و تخت شاه

[219a]

يلا مدي اي سرازخسرو برست كه بو قدر طوبوك شلي فخرند دست
 سپاهه ير اشقيسن و بهلوان كه سندن در شاخ دولت جوان
 كوش كيوي روشن حكام خرد طوبوكه مطيع امر كه دام و دزد
 دل بينه سين قلاد اولك سميانك كه بو قدر دخي زندگن آكه باك
 قمو صو رت نصرت پا يدار كوي نور ضمير كن هب آشكار
 ايشيدم كه بوين كتور ك سپاه ولي بلدم نجه در حكر شاه
 آكر فيجاق قومي بتم سو روم و رايوعه ايشيدم كروي چون نصيحتومه او عمد يكر او كيچون
 عبادتدن ضلالته دوشوب مصلحت يوليدن اندر و اوقوي و قديمي بر بير نه
 قارشيدوب بوجه ناز نينار و لك قانني بين دوسكدر بن چونكه عراقي امور
 اتفاق جمهون و نظير شافي و كافي بر كه نظر قلدم سعادت آينه سي اينده شويكه
 كوردنكه سلطانه اخلاص و جان و دل بر كه بند او كم چون بود ياز بيخ جهانكيري
 بر كه فتح اوليه بر سرور و قهر مانسوز عادت و ضبط و صلاحه انكان بو قدر اكر بو
 كهينه قوليني كند و نصب انديوكي قولدن در صيار سا و بو ملكي و جانوي بگا باغشكرسه
 و ملاك لامرا عر نصن خذمشيدن توقع اولدر كه بو يابد سياجي اولوب سلطان
 خذمتي حضرتنه اعلام ايدوب بو بنده مستمند و لك خضوع و خشوع عي جاني عرصه تلا
 اميد در كه محمل قبوله دوشب حال و احوال بغايت خوش اولا
 قپوسند شول رسمه قولتي قلم كه ملكند بر ملك برور اولم

[219b]

بو عهد ايچن تا كرم اول سنج و روي خلاف اوليه وعد يقدار موي
 بس هر باره تنگسوقلردن تحفه كر خذمتي ترتيبه مشغول اولوب انكري و ناولي
 اندر و روسي كسان و سموز و سنجاب و قاقور و قارسان كوركلر و كوهر بدخشي و يكرمي
 بيك فلوري بر مشفق و مهربان اينچي اينده ويرب ملاك لامرا خذمتينه كوندروي
 چورا اينچي لشكر و اردي ملاك لامرا نوك سرازيرد و حشمتي بينن و باركاهي رفعتني
 كروي رب الارباب تعالي و تقدس حضرتنه مناجات ايدوب ايتدي
 كه اي موجود خالق نهرو ماه بخو فليه بو قوم اينده تباه
 بوايش ايچره بنيد كه ياز اول خطام افتندن نيكه دار اول
 چون ملاك الامرايه روس ملكنوك كلدوكي اين اعلام اندر بيوردي مير با ندر
 قرشو واردر و جاددر كر قوريب قونددر و خون و شراب حاضر ايدوب
 قوقلادر اولجه افي روز و سرور كه آشكاردر
 عيان ايدوي خورشيد چون اسمان بكر دار نخشند مه بهلوان
 او توردي جلاله يانين سپاه بيوردي كه تا اچدر باب و راه
 اندر سكرن نهاندار كردن بير سويالچي او قماعه كونددر و لو كر دو بيور مشدريك
 سلامتي و دركاهي ايبن و عظمت تمام بر كه اورند و مسلح يذكر يذمفلر كور
 لموشلردي مرمع ايرلو و اولوانلر طوق و سرافسار شاهوار بر كه آراسته ايدوب طوقشلردي
 و باقي جيوش قوج قوج التولون كوفيت جبلرله و بر كستوللو اتلر او در نه

[220a]

شویله که باشندن آباغنه د کین دمور غرق اولشدری هر مرقه سکر حکندرین
 ولایند باد پای وزین بینماک آنا وزیند صف کلوب طودر آندرا ایچی الوب ایکی صول
 آراشیدن کچوردر شویله که صف اولیغندن آردی بزیمان اونور ییب دکلدری آندک
 صکر ملاک الامرا خذمتینه کردی و تذکر سکنت تمام بزرگه نوزی بین اوردی
 نواز شکر اتری جهان پهلوآن که ایلی قلدی قوی شادمان
 ارشدردی پیغام و صونری کباب قلوب عرض چوق تحفدری حجاب
 ملاک الامرا خلیس قبول اتری و سه لخال جری خلقینه اولشدردی و ایچی اوج کون
 آند قریب سلوت و رفیق عشرت ایدوب آکلدی دزدنجی کون چون کسند سیهیر
 کردان اوزر چشمه ساز زدنیا ز بیدار اولدی و بکلرکی بکلر و سرور لری اوقدی
 و انلا روکله مجلس ایدوب اونوردی و ایتدی که چون روی طریقی جایلو سی طوب
 باج و خراج الزامه کوستر و بزور درگاه جهانینا هور قولوغنه بیل بکلر
 و اطاعت و انقیاد یولنی پاک ادر همان اول یلدر که بز دخی آنک تا موسی محافظتینی
 محروس طوب ملتیننی اجابت مفرور قوروز و حالی سلطنت حضرت خدیجه عریض
 اید اومر سیز دخی بو ابد نه صواب کورر سیز دیو سولیدی
 کرک قیلکینر دز لو تدبیر رای که تنها قلن رای بولمادی جای
 قومسینه گچینه سی در حقوک بولکچینه نولک کوهربنه بقولک
 که واریر برندن تفاوتله فرق کهر لرد شول رسمه کور یاو فرق

[220b]

چون چری نولک اولور کی بکلر بکی خذمتیندن بولک کما قلا شتماع قلدرا ایتدی که
 هیچ بر فکر رای یاد شاهلوق تا موسی رعایتیندا بوندن بیک فکر و راحله اولسه اولمز و
 هیچ کیسه مشکلات و معضلات کهرهی بوندن بیک آچه نلمز
 تدبیر نودر ظلمت شبهای حوادث چون بر تو خورشید طلوع سحر آمد
 آندن صکره ایچی اوقوردی و ایتدی سلطان کخاسوز هیچ کسسه ها و بییه هولان
 و نلوییه خدلانه اتمز و لکن متمرکز تعریکی و مخالفان تو بیخدا احوال و لغوهای جایز کورتر
 قول اولسک شها اولس شهر یاز افا شستک اولسین کما کار
 چهار داغینه رام ایت جبین که مهر و یک رعان اوله آندر زین
 ایدوم بودر اول آتته دن دخی فروداد شهنتا هندن
 اول آلدن که آندن مضی اوتاب اول لطفادن کور و رجه آب
 اونک کیمی لطفیله اده سنی شاد که هیچ انیاسین کچ کونی یاد
 آندن صکره ایچی خلعت و ضدت بیوردی و یاد شاهانه تحفه شویله که اصحاب همو
 عالییه نلک اولور و اونلک کیمی کیریم مکلوک کرم و ذات شرفندن کلو تازی آلدن
 آتله و عیدری آتون نورلوق و زرد دوحخت خاص خلعت و مرصع نوروزی بودک
 و رب برله که مضمونی فنون نوازش و شفقتدری از سال قلدی آندن صکره اول
 رها بتسوز غنیمتی که اموال و مرکب و غلمان و جودری نغابی و مخدرات حسان
 فبجاق که عشاق کولکدری بلاسی و افاق شهری ایدیر قیتر لر که سینوب و قسط مورسینه

[221a]

رَوَان تِلْدِي اُنْدَك سَخْدَاق رَنْجِي عَزْمِيه اِيْدَام اِيْدِي

دَعْوَتِ وَرِثَتِ سُلْطَانِ عِلْمِ اَلدِّينِ اَقْبَارِ اَلدِّينِ بَرْدِ سَكْتِ مَلِكِ اَلْاَمْرِ اَحْمَدِ اَلدِّينِ اَمِيْرِ اَلدِّينِ
 چُون سَخْدَاقِ خَلْفِي قِيْجَا عُوْلُ كَنْسِرِي وَنَا مَوْسَلِي سِيْدُو غِنِي وَمَلِكِ رُوِي
 مَصَالِحِي قَلْدُو غِنِي اِيْشْتِدِرْ بَكْلِي خِلْسَنِيه وَامِيْدِ كِرِي رَقَاسِي شِكْسَنِيه اَوْلِي
 چَان سَانَلِي وَجَانِبَارْ لِي قَلْمَقِي نِيْتِنِيه شَهْرُوكِ بَارُو سِيْنِ وَاَوْشَجَكِ نِيْلَرِي
 مَرْمَتِ اِيْدِرْ وَسَكَدِ وَجِيْخِ اَوْقَلِي وَطُوْلَرِ تَرْتِيْبِ اِيْدُوْبِ طُوْدِرْ وَجِهَانِ كُوْشِي
 پِيْرَلَرِ وَلِيْتِي صُوْفِ جِيْمِيْشِ كِيْشَلَرِ لَهْ اَنْجَمِنِ قُوْرِيْبِ مَشُوْرَتِ اِيْدِرْ وَلِيْدِرْ كِرْ هِيْجِ
 شَكِ بُوْقُدْ كِرْ بِيْزُوْمِ شَهْرُومُوْرِ اَنْوَالِجِ ذَخَائِرِ وَاسْلِيْجِهْ وَخُوْلَسَنِيه وَمَرْدَانِيه تُوْخَا سَنِيه
 صَوْلِ شَجَلَرِ بَرَلَهْ اُرَا سَنِيه دَرْ وِلَكِرْ اَنْ بَابِ دُوْكَتِ بَرَلَهْ صُوْكَتِ طَرِيْقِيْنِ اِيْمَكِ وَخَا سِيْنِيْدَنْ
 مَخَاشَنِيه وَصَالِحَتِيْنِ مَخَارِيْبَتِيه تَمَائِلِ اَقْمَقَدَرِ وَكُوْشَلَرِ بُوْزِيْجِيْ بَالْجِيْغِيْلَهْ سَوْلَاقِ
 عَاقِلَرِ وَدَانَا لَرِ اِيْشِي دَكَلْدَرِ صَوَابِ اَوْلَا دَكِهْ قِيْمَتَلُو سَنِيه كِرْدَنْ كِرْ كِيْجِ وَخَلَانِيه
 بَرَكِيْنِيه وَخِلْيَسِنِيه يَانَا بِيه تَرْتِيْبِ اِيْدِي وَرِچُونِ جِيْرِي شَهْرِي قَبُوْسِنِيه كَلَهْ اِيْلَدُوْرْ

وَكَئِدُوْمُوْرِي تَارِيْلَقِي بَرَلَهْ سِيْهَدَارِ اَضْمَرِ لِيْمُوْرِ اَلْوَنْ وَكُهْنِيْدِ دَمُوْرِي
 كِنْدُو بَاشِي وَجَانْمَزْدَنْ دَفْعِ اِيْمَكِ تَقْدِيْمِ اِيْدُوْرِ اَوْلِ قَوْمُوْكَ اَخْلَافِ وَسَمْعِ هَاسِي
 ذِلْ اُنَا دُوْبِ وَفَاحَتِ وَسَفَاهَتِ قَلْدِرْ كِرْ بَرَبَارْ وَكِرِي مَحْكَمِ قَلِيْشُوْرِ وَاشَلَرُوْكَ
 اِخْتِيَا طِيْجِي كِرْ كِيْ اِيْمَامِهْ يَتُوْرِي شُوْرِ وَدَخَائِرِ وَاسْلِيْجِهْ دَنْ هِيْجِ دَخِي يِيْدِ اِكْرُكَلُو
 دَكُوْلَدَرِ تَنْبِيْ اَلْكَلْبِيهْ بِيْجَارِ اِيْجِهْ وَبِرْمَكِ وَسَفَاهَتِيه تَهَاقِيْتِيه اِيْرِي شَكْتِ دُوْرِ غِيْرِ مَحْمُوْدِ دَرْ

[221b]

وَكَلا الطَّرْقِيْنِ مَدْمُوْمِ رَأْيِ اَوْلَا دَكِهْ چُونِ جِيْرِي بَلُوْرِي اَنْلُوْرِ وَبِيَادِي شَهْرِي دَلِيْشِي
 خِيْمَقِ كَرَكِ وَكُوْكَلِي كِيْنِيه دَنْ بُوْشَلَمَقِ كَرَكِ وَتَسْكِيْنِ غُبَارِ چُونِ يُوْرِي صُو
 اُوْرْتَقِ كَرَكِ وَدِيْلِيْرَانِيه وَشِيْرَانِيه حَمَدِ اِيْمَاكِ كَرَكِ
 چُونِ اَوْلَمَزِ جِهَانِ اِيْچِي كَسِ پَا يِدَارِ نِيْچُونِ قُوْرَقِهْ وَفِيْلَسَا كَارِيْزَارِ
 اَنْدِ وَارِسِيه اَرْدِي بَرِنَا مَوْشَكِ نِيْچُونِ بَارِي خِصْمِيْدِ قَلْمَا بِيه جِنْدِ
 كِيْمَانِ شُوْبِيْلَهْ دَرَكِرْ چُونِ اَنْلَرْدَنْ بَرَبَلُوْ كِي خِيْسَنِيه وَجِيْرُوْجِ اَوْلَكِرْ بُوْنْدِيه تُوْقَفِ
 وَدِيْرِنَاكِ اِيْمِيْلَرِ وَلَاكِرِ بِيْزُوْمِ دُوْلَقُوْمَزِ تِيْزِ اَوْلُوْبِ اُوْزِيْمُوْرِ وَنِيْجِيْنِ اَوْلَلَرِيْنِ بَرِيْشَكْتِ
 اَوْلَا قُوْبِ شَهْرَا كِيْنِ وَذِيُوْ بُوْجَمَالِهْ اُوْزِيْدِيه اِيْشِي مَقْرَرِ قَلْدِرْ بَرِيْهَفَنْدَنْ صَكْرِي
 لَشَكِرِ جِرَارِ شَهْرِي قَابُوْسِيْنِيه نَزُوْلِ اِيْدِي خُوَانِ نِيْدِ كِيْدَنْ صَكْرِي مَجَالِسِ اَلَا تِيْنِ
 حَاضِرِ اِيْدِرْ اَنْوَالِجِ اَلَا تِي سِيْمِيْنِ وَذِيُوْرِي بَرَلَهْ نِيْكَارِ خَائِيْجِيْنِ كِيْجِي بَرِيْدِرْ چُونِ
 شَهْرِ خَلْفِي سُوْرِ اُوْزِيْرِي تَرَكِ نَظَرِ اِيْدِرْ وَجِيْشُوْكَ عِيْشِي وَوَسُوْرِي شَاهِدِ قَلْدِرْ
 اَوْلِ سَرُوْرِي دَنْ وَبِيْلِ وَشُوْرِ اَنْلَرُوْكَ حَالِيْنِيه ظَاهِرِ اَوْلِي مَلِكِ اَلْاَمْرِ اَقْرُوْ كِيْجِدِي
 رُوْشِنِ جَامِ قُوْدِي وَفِيْخِ نَزَادِ حَرِيْفِيْلَرِ بَرَلَهْ تَعَاوَلِ وَتَتَاوَلِ قَلُوْرِي وَسَمَاعِ
 دِلَاوِيْرِ نَغْمِ مَغَزِ بَرِي نِيْمُوْمِيه مَوْسِيْقَارِ وَتُوْلِي هَزَلَرِ قَلُوْرِي اِيْرِي سِيْجِي چَرِنِ
 سِيْهِي رَنَلْجِي تُوْكَ بَرِي نِيْدَنْ رُخْسَارِ سَبِ خَسْرُو سِيَانِ قَرْمَعِهْ بَاشَكَلِي
 وَاسْمَانِ دِيُوْلَانِيْدَنْ كُوْنِيْشِيه جِهَانِ بَا نِيْلَكِ شُوْرِي تُوْبِيْعِ نِيْدِيْنِ كِهْ مَرْمِيْتِي قَلْدِرْ سِيْجِي
 جِيْرِي جَالِسِي كِيْدِرْ جُوْشِي صَنِيدُوْكَ كِهْ صُوْدِرْ كِرْ كَلَشِي نِي

[222a]

رَوَانِ اَوْلِيَّيْ طَاعِ كِيُو جَرِي	قُو بِي بِي بِي صَدَايِ دِهَلْدَن غَرِي
كُو نَشِ چُونِ كِه كُو سَتَرِي تُو رَجِي بِي	هَوَا اَوْلِيَّي تَرْدَن اِهْنِي بِي
اِي بَارُو اَوْلِيَّي بَر اَبَر چُو سِيغ	بِرِي طَاشَر اَوْلِي شِرِي وِ بِرِي تِيغ
سَو شِي بِي كِي دَرُو ب دَرُو لَاف	چَقَب طَاشَر اَوْلِي رَاف صَا
رَوَاف اِي دَر تِيرِي شِلَر كَرَك	كِه جَان دَرِي حَلَا حَجِد حَرِي ك
كِه سَرُو كَر اَر كِي كِه بُولِي وَر	اَر ك اَر كِي قَن دَسَه بِي لِي وَر
سَو شُو رَكَن نِيچَه سَعَدِي نَرَاد	اِي دَن دِي حَمَان عَمَرِي خَا كِي خَا بَاد
تَلِيغ نَحِي بِي كِه تِن سَر وَر اَن	چُو رَاف اَرَن شَكْر اَوْلِي دَرِي مَعَان
كِه تَا صَقَلِي خِي مِي نِي لُ قَام	بُر اَلْتِي دَ سَلْطَان حُو ر شِي دِي تَام
پَس اَوْلِي دَر اَسُو د اِي كِي جَرِي	اَوْلِي اَوْلِي اَنْدَر كِه قَالِي دَرِي

اَكْر جِي عَسَاكِر مَنصُو رَدَن خِي لِي كَشِي مَرِيغ اَوْلِي قَالِي دِي هِي جَا صَفِي دَ مَو كَلِي قَالِي دِي
 اَمَا حَسَام جَان اَشَام صَو تِي بَر كِه سَعَدَا قِي لَر وَاكْ وِ جُو دَرِي نَقَشِي اَمَرِي شَر اَوْلِي دَر
 مَحَا اَوْلِي وَا نَدَر دَن نِشَان قَالِي دِي چُون قَرِي دَر مَشَرِي مَعْرَب دَا وِيَه سِي دَا
 پَنَهَان اَوْلِي سِي دِي كَا مَكَا رَقِي عِي نَانِي بَا نَا كَا هَ طَر فَنَه مَعطُوف بِي وَر دِي بُر شِي لَكْ
 وَا يَدَه دَم كُو لِي كِه اَنُو نِي اَن مَعَدِي اَن دَن مَكَا ر اَلَا هَاب اَوْلِي وَر دِي بِي زِي وِي وَا نَا
 غِي نَا وَا مَلَا هُو حَا خِر اَبَر شَاهِي نِشَاه حَضَر تَنُو كْ فَنُو حُو اَو رِي نَه لِي اَن جَان بَر وَر بَر كِه
 كُو بِي دَه لَكْ اَبَر وَا اَلْبَلِيغ وَا هَا دَر لِي دَر كَرِي دَه عَسَاكِر مَنصُو رَه اَوْلِي كُو ن تَقِي م قَلِي شَر دِي

[222b]

اَو زَان لَر وِ قِي وِ جِي لَر اَلْفَا ظ عَرَب بَر كِه بَر سِي ل حَكَا يَت اَبَر دَر اَمَا شَهَرَه فِغَان وَا كِه
 دُو شَب سَعَدَا ق اَهْلِي نو كْ قِي اَرِي مَو اَنَه اِبَر شَر دِي بَكَا ر كِي اَوْلِي كِي جِه عَشْرَت اَقْدَا ح
 اَفْرَا ح بَر كِه مَشَرَف طُو تَرِي چُون مَهْد بِي رُو دَه اَسْمَان مَبجُور دَرِي حُو ر شِي دَر تَابَان كِي
 اَوْلِي وِر تُو نُو رَدَن ظَلَمَت دِي حُو ر زَا بِل اَوْلِي اَشِي لَام لَشَكْرِي دِي مَو رَطَا ع كِي حَر كَه
 كَلَرِي وِ بَكَا ر كِي قَابُو سِي دَن نَقَا ر اَر جَا لِي شَب نَغِي رَا اَو ر لَرِي وِ سَعَدَا ق شَهَر نِي دَن
 يَا اِ جَمُوب قَلْفَا نَلَر طُو تَر دَر وَا نَلُو كَرِي دِي جِي چَقُوب اَن لَر وَاكْ چُون سِي دَه نَفَط وَا زَبُو ر كْ

وَا وُق وَا طَاشَر بَر كِه جَن كِه چِي دَر اَسِي لَام لَشَكْرِي دِي سَعَدَا قِي دِي جِي كِه يَلَه طَشَرَا
 چَكَمَك اَبَر كَلَرِي طَا نِي شِق مَو جِي نَجَه قَجَه غَه بُو ز طُو تَر دَر وِ بَر كَر دَن اَر قَه دُو نَدَر دَر
 سَعَدَا قِي لَر وَا اَتَلُو سِي وِ بِي اِي جَرِي قَجَدُو عِي سَبِي يَلَه اَر د لَر جِه تُو رِي بِي ل
 سُو دَر كِي مَو دِي لَر بَارُو اَو ر دَر نِي دَن غِرِي وَا عُو غَا قُو بِي وِ صَو اَش كَر اَوْلِي چُون
 بِي ر ز شَهَر دَن اَو ز اَدَر اَسِي لَام جَر سِي وِ نَب بُو نَرِي كِه اَل دَر سَعَدَا قِي لَر وَاكْ
 نُو شِي نِي شَه مَبَدَل اَوْلِي وِ قِي وَنَه مَو ر د كِي ر كِي بِي جَا ن اَوْلِي دَر اَسِي لَام جَر سِي
 دِي لِي وِ مَرَا نَه اَوْلِي ب تِيغ وِ دَر بِيغ اَو ر دَر وَا وِل مَلَا عِي نِي خِي اَر طُو غَر اَبُو ب پَلِي د
 قَان دَرِي لَو اَوْلِي وَا هَا مَو نَه رَوَان اَبَر دَر اَخْشَام اَوْلِي وَا فَنَه كِه سَلْطَان زَرِي ن بِي سَر
 حَرِي قَرِي يَه طُو نُو دِي تَا بِي د اَلَه وَا فَر دُو كِت يَا دِ شَاه بَر كِه مِلَاكْ اَلَا مَرَا دُو بُو ب بَا ر كَا هِنَه
 كَتِي دِي طَعَام تَنَا وَا اَبَر دَر دَن مَكَن رَا ي مَدَام قَلِي دِي وِ سُو ر دِي كِه چُون بِي ر بُو زِي
 بَد خَوَا هَلَر قَان دَر دَن لَا كِه زَا ر اَوْلِي چُون حُو جَه ت سَرُو دَر تَر م مَن اَل اَوْلِي ب

[223a]

وَأَبْ زَلَالٍ بَرَكَةً مُتَمَرِّجٍ أَوْلَمَ كَرَكٌ دَبُوعِشْرَةَ شَرُوعِ ائِدِي وَسَعْدِ ائِقْوَكِ اسْكِي
كِي شِدِي وَبِرَكِي كَوْدِرِكِه دَهْرَكِ بَادِيَه سِنْدَن اَنلَارُوكِ عَيْشِي جَا مِيوَنَهْرِكِه
طَوْلِدَرِشِي حِيْشَمِ كَرِيَانِ وَدِلِ بَرِيَانِ بَرَكَه بَرِيِيَه دِيرَلِيَتِ مَشُوعَرَتِ ائِدِرِكِه
وَائِدِرِكِه بَرَجَه بَهَادِرِي كِنْدِرُوكِ قَانَدِرِي حِيْشِيَتِ يَلِنْدَن جَارُوحَانَاكِي بِيُوَنَهْرُوكِ
اَنبَارِ تِيغَلِرُنْدَن جَمَلَعَدَمِ كَشُورِيَه كِنْدِرُوكِ وَبُونْدِرُوكِ بَرَجَمَلِ سِنَه مَقَاوَمَتِ ائِدِرِكِه
شِمْدَن كِي رُو تِيْرَايَمِ جَابِرُوكِ دَوَابِرِنْدَن نَه اَوْمَارَن دِيرِرِكِه

نَه حَرْشِ عِيْشِرَلُوكِ دَانَايِ كَارِ كِه اَفَلَاكِه كِي شِي بُولْمَادِي يَارِ
اَكْرَبُونِدَن اَوَكِدِي عَقْلُوكِ كَايِتِ بَرَكَه صِلَحِ مَصْلَحَتِي نَه لَمْعَالُوكِ لِنِسَه بُوَقُفِيَه قِيْصَلَه اَبْرَشُورِي
دَلُوكِ رَسَلَانِدَه جَمَلَكِ خَا طِرِنْدَن حُطُورِ ائِمْرَ وَوُورُوكِ مَارِكِه مَقَاوَمَتَه وَوَقِي

تِيْمَرِ وَاكْرَقِصَدِ ائِدِرِسَه اَكْنَا اَبْرَشُورِكِه شِمْدِي يَنَه اَبْرَشُورِي
كِدَن تَسْنِيَه ائِدِي نَه تَدْبِرُوكِ نَه اَشْدُرِكِه بِيَلِمَرِ تَقْدِيرِ اَوْلَا
دِرِيغِ اَوْلِ سَوَالَانِ بَرِزِيْبِ قَرِ كِه اَنلَرِدِي زِيْبَايِي يَنَه كَمَرِ
دِرِيغِ اَوْلِ حِرَانَانِ بَرِ بَالِ وَنَقْدِ كِه صُورَتِكِرِي شَرْمَنْدَه حُورِ
دِرِيغِ اَوْلِ طِرَاوَتَلُو دِيدَارِ كَرِ سَهِي قَامَتِ وِلَاكِه رِخْسَارِ
يَنَه دُرُوشِدِرِكِه مِثِلِ بَرَكِ خِرَانِ قِرَلِدِي وَقَارِلِدِي طَبْرَاغَه قَانِ
بُوعَتِكِي تَدْرَايِ وَسَنَتِ اَنرِيْشَه دَنرِيكِه يِنَه بُونَكَبَاتِ رُغِيَكِه اِحَادَثِ اَوْلِدِي
شِمْدِي نَدَامَتِ قَايِدِ ائِمْرَ يِنَه شِمْدِي بُوَدُرُوكِ دَرْمَانِه چَانِ ائِمَكِ كَرَكِدِيُو

[223b]

اَمَّا لَرِنَعَن بَرَجِ كِي شِرِي كِه وَنَحْنُ بَرْمَانَلِقِي وَكَارِ كَرَارَلِقِي بَرَكَه اَرَا سَتَه اَبِرِكِه اَرُونُورِ
قَلْدِرِ وَسَرَايِمَه وَحِيْرَانِ اَوْلُوبِ اِخْتِيَارِ اَنلَارُوكِ اَلِنَه وَبَرْدِرِ چُونِ كِي جَدَن تَلَقِي كَجِدِي
شَهْرَ قَاپُو سِيْنِ اَجِيْبِ طَشَن جَمْدَلِرِ طَلَايَه بَكَارِي چُونِ اَنلَرِي كَوْدِرِكِه اَبِرِكِه اَبِرِكِه اَبِرِكِه
اَحْوَالِي صُورِدِرِكِه اَنلَرِ دَخِي كَنْدُو غَصَه لَرِي قِصَه لَرِي دَرِيوِي وَبَرْدِرِ طَلَايَه
اَرِنلَرِنْدَن پِيرِسِيكِه اَنلَرِي بَكَارِكِي قَاتِنَه كُونْدِرِدِرِكِه بُوَرْدِرِكِه قَاتِنَه كِي بَرْدِرِ
بِيُوَاوِيْبِ مَسْكَنَتِ وَتَضَرَعِ بَرَكَه دَعَاوَتِنَا قَلْدِرِكِه

كِه اَوْلُسُونِ فَلَكَ جَايِ جَوْلَانِ شَهْ مَه چَارِدَه كُوِي جُوكَانِ شَهْ
سَنُوكِ هَم مَرَادِكِه دَنسُونِ سِيْهَرِ اَبُو طُوغُسُونِ اَسْتُوَكِه هَرْمَاهِ مِيْهَرِ
كُونُشِ كِي بِيُو اَوْلِ دَايِي نَامْدَارِ بَرِسَايِيَه سَايِيَه كِرْدِكَا زِ
اَكْرَجِه بِيُو مَرَجْرَايِمَه وَزَلَا تَمُورَا قِصَلِي الْغَايَا تَه اَبْرَشُوبِ حِدْمَتِ مَقْدَارِنْدَن كَجِدِي وَبَلَاكِ
الَا مَرَا حِدْمَتِنْدَن بَرِيْشَانِ وَحِرَا سَاوُزِ اَمَّا چُونِ مِلَاكِ الْاَمْرَانُوكِ مَكْرَمَتِ وَلِحِيَابِنِي
كَنْدُو مَوْنِ حَلَجَتِ وَشَفِيْعِ ائِمِشُورِ اِشُومُوَزِ وَسُونُورِ اَسَانِ كُوِي بُوَرِ وَچُونِ
اُوَزِ كُنَاهُورِ مَعْتَرُوفِ وُلُوبِ اَوْلِ بَايِدَه اَعْتِدَارِ دِلِيْنِ كُوِيَا قَلْبِشُورِ تَوْقِعِ اَوْلَاكِه
مِلَاكِ الْاَمْرَا اَوْلِ كِي چُونِ كِه يِنَه غَالِبِ وُلْدِي سُبُوحِ عَقْوَابِيَه

بِرِي اَرَلِكِيكِه چُونِ ائِدِرُوكِ سَايِرِ يِنَه اَوْلِ يِنَه اَرَلِكِيكِه دَسْتَكِيْرِ
اَكْرَبَرِنْدَن اَلْمَايِسِيْنِ تَقْدِ جَانِ خَلَالِ حِي بُولَا مِلَاكِ شَاهِ جِهَانِ
اَلْوَكِه سَرُو دَرُو فَرْمَانِ سَنُوكِ قَمُو خَا عَمَانِ عَوْرَتِ اَوْغَلَانِ سَنُوكِ

[224a]

تَوَقَّهِي بَيْنَ لَطْفِ اَيْتِ اِي نَامِدَارِ كِه
 يَلَدِ خَرَاچِ نِكِه بِيُوَيْرَسَا وَبَاچِ نِكِه مَتَوَجَّهِي اَوْلُورَسَه وَيِرَ لَوْمِ وَيَا زِرْكَانِ لِرُوَكِ
 مَالِ لِرِيُوَكِ بُوَطَرَفِدَا اِنْدِي وَدِ يَلَوْمِ وَيَا زِرْكَانِ لِي قُصُورِ سَلِيْمِ اِيْنِ لَوْمِ وَجَرِي
 بَكَايِرْدَنِ كِيُوَكِ سُوِيَا شِلْعَه نَصَبِ اِيْدِرْكَسَه صِدْقُ وَاخْلَاصُ بَرَكَه خِيَزْمَتِ اِيْدِرْكَ
 اَوْغُولَرُو مُوزِي يَادِ شَاهِ دَرْكَ اِهِنَه خِيَزْمَتَه كُونِدَر لَوْمِ وَجَرِي وَقْتِيْدَا اِيُوَا زِرْ دُو جَرِي
 يِرَاقِ بَرَكَه بِيَكَا رِخِيَزْمَتِيْنَه حَاضِرِ اَوْلُورِ وَبُوِيُوَحْدِ حُجَّتِ اُوَزِيْرَه اَكْرَحَا لَفْتِ اِيْدِرْ سُوَزِ كُنْدُو
 تَامُوَزِ وَمَا يَوْمِ وَاوَعْلُوْمِ قِيَزْمَتِ وَخَانَا نَزَا تَلَا فِنَه رُخَصَتِ وِيَرِ مَشِ اَوْلَاوَزِ دِيْدِرْ جُو
 بَكَلَرِ كِيُوَا اِنْدِرُوَكِ سُوَزِ لِيْنِ اَوْلِ تَضَرُّعِ وَوَسْكَ نَتِ بَرَكَه اِسْتِمَاعِ قَلْدِي رِقَّتِ وَمَرْحَمَتِ
 وَشَفَقَتِ بَا طِينِ شَرِيْفَتِ حَرَكَتَه كَلْدِي بِيُوِيُوِيَكِه بُوِ اَوْ قِعَه حُدُوْتِيُوَكِ مُوجِيُوِيُوِيَكِه سِيْرُوَكِ
 تِيْرَه رَا يَلِيُوَكُوَزِدَنِ وَيِيَكَلَرِ كُوَزِدَنِ سَفَا حَتِ وَيَلِيُوَا دَبَلَاكِ لِرِنْدَنِ اَوْلَاوِي
 بُوِيُوِيُوِيَكِه جُوْنِ دِيْلِيَكِرْ دِلَاكِ كُنْهَلَا رِي عَدِيْبِيْنِ بِيُوِيُوِيُوِيَكِه كُوِيُوِيُوِيَكِه
 سِيْهَدَارِ بُوِيُوِيُوِيَكِه قِيْلَبِ خِطَابِ دِيْدِي شَهْدَانِ اَوْلُورِ بِيْنِ قَتِيْحِ بَابِ
 كُوِيُوِيُوِيَكِه مَهْرِ كُنْجِيْنَه دَاكِ يَاكِ اِيْرُوَكِ شَهَا خِيُوِيُوِيُوِيَكِه دَرْمَا اِرَاكِ اِيْدُوَكِ
 شِيْرِي كِيُوَا حَالِ صَبِيْرِ اِيْرُوَكِ كِه بِيْنِ نَامُوِرْ لِرِنْدَنِ بِيْرِي سُلْطَانِ دَرْكَ اِهِنَه كُونِدَر لَوْمِ وَبُو
 بَايِنِ سِيْرُوِيُوِيُوِيَكِه سُلْطَنَتِ حَضَرِ تِيُوِيُوِيَكِه دِي دَرِيْعِ مَرْحَمَتِيْنِ شَفَقَتِ اِسْتِيْلُوْمِ تَا بِنُوْمِ
 دِيْلُوَكِه وَا سِطْسِيُوِيُوِيَكِه سِيْرُوِيُوِيَكِه سُوِيُوِيُوِيَكِه بَا غِيْشَلِيْبِه وَجُوْنِ شَهْرِ يَارِعَالِه نَظَرِ عَا لِفْتِ
 بَرَكَه سِيْنِ نَظَرِ اِيْدِي كِمَانِ اَوْلِيَاكِرْ اِنْدِنِ سَكِرْ سِيْهَرِ بَدِ مَهْرِ دِنِ سِيْنِ بِيْرِ زَحْمَتِ اِيْرِيْشَه

[224b]

چون ايجلد كه جان سادق كاشكاري ملكه الامرا خدمتند بود لغاذا لغي مشاهده فلدر گريست
 كجكل خوش اغي كه روان اولدر او كسود ارسا نك جان بولدر
 بولان صيدود كه نفع حيوت اولدي و ديري حيوت مامت
 فتنك بليددها اغزي دن امانت بولب شادمان دوتب شمه واردر و در نك ايدر و كوكلاري
 باد احراندن خالي قلوب سرور از لقي ويند فولدوكه ملائكة الامرا خدمتند كويشدر
 و ششميلدي خبر بولدر چون بولك كمان ايسماع فلدر اطينيافي قلوبه امان جان
 بولب خوش كوكل بركه خرم و شادمان اوتوردر و كچندن كچدر و اول كچه از تيه د كيت
 بولوك كه درم و دينار و تولدا لقي و روي كسان و قجاق قولاكر و انكيري ندر و جواهر
 و لعل و پيروزه و انجو و بولقيت دن نكري و ارسه كسوت روي بريم جمع ايدر و ايزجي
 چوي طانه سيز قام اونه قندبل سيمين شاه درين حاسم تابان اولدي و شرف و عياد مشرفدن
 چراغ باغ اشمان فرودان اولدي سيهدار بيو بريكه بخدا چري جبه كيب ساكه كدردر
 و اياك اهورا اهرافند خلقه اولوب طوس درر و طالع كيو حيرت بولوك بولوك اشنو و خفتان
 و بر كستان بركه پنهان اولدر و ملائكة الامرا چري بولوك سرور ليه اوتوردي اولوكي
 شهور دن طسره چيوب دو كلوب كدر و ملائكة الامرا نك عدل و مشرفدن قورد قيوته
 قار شوي كوي اولدي كر و اول خاصن بيشه كسكاري عزيز ايدر و سلطان ارسالا ميكچون
 خزان دارن تسليم ايدر و لاندن سگن بكار بكيچون بيشكش ترتيب ايدر و
 بكار اچون كسوت و كلرين عزيز ايدر چمكه محل قبولان واقع اولدي اندر سگن

[225a]

مَلَائِكَةُ الْأَمْرِ جَاءُوا بِكَ جَاءُوا بِكَ بِمَا كُنْتَ كَرِيمًا مَجْمُوعًا بِرَبِّكَ
خَلَقَ أَوْلَادًا وَبَنِينَ مِنْ نَسَبِكَ وَتَعَدَّى لِي شَهْرَ خَلْقِنَا وَصَبَّحَ وَشَرَّفْنَا
جَسَدَنَا بِكَ بِمَا كُنْتَ تَلِيَهُ شَهْرَ خَلْقِنَا بِرَدِّهِ وَبِرَادَةِ نَسَبِهِ أَوْلَادَهُ عَوَّضَ
بِأَسْمَاءِ وَجَاهِ وَبِرَسْمِهِ كَرَّمَ لَدُنْهُ نَسَبَهُ أَوْلَادَهُ صَافُونَ السُّوْنَةَ بِرَبِّهِ
صَلَّى خَلْقَ أَوْلَادِهِ رَحْمَةً وَبَلَاءً وَرَحْمَةً دَكَّنْدَنَا وَبِرَادَةِ نَسَبِهِ وَدَرَكَاةَ
تَسَائِلِهِ مَشْغُولًا وَوَلَّيْنَا رَحْمَةً وَأَسَائِلَهُ أَرَامًا بِرَبِّهِ أَنْدَنَ صَدْرَهُ مَلَائِكَةُ الْأَمْرِ بِرَبِّهِ
بِرَبِّهِ حَاضِرًا بِرَبِّهِ كَمَا دَكَّنْدَنَا بِرَبِّهِ مَلَائِكَةُ الْأَمْرِ بِرَبِّهِ أَوْلَادَهُ
حَاضِرًا وَأَوْلَادًا مَلَائِكَةُ الْأَمْرِ بِرَبِّهِ بِرَبِّهِ كَمَا دَكَّنْدَنَا بِرَبِّهِ بِرَبِّهِ
بِرَبِّهِ كَمَا دَكَّنْدَنَا بِرَبِّهِ كَمَا دَكَّنْدَنَا بِرَبِّهِ كَمَا دَكَّنْدَنَا بِرَبِّهِ
حَضْرَتِهِ أَسْمَاءُ قَلْبِي جَوَاقِدُ دَكَّنْدَنَا بِرَبِّهِ كَمَا دَكَّنْدَنَا بِرَبِّهِ

فَتَحَوَّلَ بَشَارَتَيْنِ وَقَبَاحُ جَرَسِي نَبِيٍّ وَرُؤْسُ مَلِكِي مَانٍ دِيكْدَا وَكَيْنَ خَدِيٍّ وَمُعْظَمُ
مَطَالَعَيْهِ إِبْرَشْدَرِي خَسْرًا وَمَلُوكُ نَجْجِي كَلَاتَانِ بَاجِئِي خَمْرٍ أَوْلَادِي
وَبِيُورِدِيكَ فِي الْحَاصِلِ طَبْلُ بَشَارَتِ أَوْلَادِي وَأَنْوَكَ كَيْبِي فَتَحَّ شُكْرًا سِيَّحُونَ كِهِ
جَاوِي عَالَمَهُ يَا بِلْدِي وَسَلَّ بِرَدِّهِ قَدْسًا سَاكِنًا بِرَبِّهِ أَوْلَادِي
وَجَهْرُهُ مَسْأَلَانِي أَرْغَوَانِي وَكُونُهُ كَافِي نِيْلُورِي وَأَوْلَادِي زِنْدَانِي إِزَادَ أَنْدَرِي
وَصَدَقَاتِ أَرْبَابِ حَاجَاتِ مَسْخَرَةِ إِبْرَشْدَرِي إِبْرَشْدَرِي بِرَبِّهِ دَهْرُهُ
زَهْرًا أَنْوَكَ حَسْرَتِنَا جَاكُ أَوْلَادِي وَشَادَ مَا نَلْفَدَهُ مَشْتَرِي لَيْسَانَ بِرَبِّهِ

[225b]

بَرْدِي وَجَمَلَهُ مَلِكُهُ وَبِكَلْمِهِ وَأَوْلَادِهِ كَمَا بَارَكَاةً وَدَرَكَاةً وَبِرَبِّهِ
أَعْرَفْتَنِي بِرَبِّهِ بِرَبِّهِ قَدْرًا وَنَبِيٍّ قَدْرًا بِرَبِّهِ أَرْزَانِي بِرَبِّهِ أَنْدَنَ صَدْرَهُ
رَبِّ قَدْرًا بِرَبِّهِ وَأَوْلَادِهِ وَأَوْلَادِهِ وَأَوْلَادِهِ وَأَوْلَادِهِ وَأَوْلَادِهِ
وَلِيٍّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّى مَلِكًا وَالْحَقِّي بِالصَّالِحِينَ أَنْوَكَ شُكْرًا بِرَبِّهِ

دیدی بویکه پیش خسرو کجایاب	که ای نوربخشنده آفتاب
تعالی و شو موزه سندن در	قوی کوشش موزه سندن در
بلور سیکه بولش کرامت دار	که تان ایدی جمله میان حار
کو کولان نه کنج اولدی خولسته	نه ملکچون اندلری راسته
سنولک امرجیکه اولدی حلیم	سنی اندرک بی سایه خوشن
که هر یان خوله جگر خوار به	بی خولسته یلش وار به
چون ابرشدی سفال قدرن زبان	بورسمه گر کردی تقیما همار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قَلْبِي فِي الْحَالِ حَاضِرًا بِرَبِّهِ أَنْدَرِي مَنَافَةَ اِسْمِ رَبِّكَ أَوْ قَاصِدَةَ تَسْلِيمِ بِيُورِدِيكَ بِرَبِّهِ
وَصَيْتِ قَلْبِ اِسْمِ رَبِّكَ بِحُشِيِّ رِعَايَةِ اِبْدُوبِ هَرَنْدِيكَ كَبْرِيَّةً نَمَامُ اَلِهَ كَوْنُ كَرِ
وَأَنْدَنَ تَسْلِيمِ اِبْدُوبِ دَحْيِ هَرَنْدِيكَ مَا لَرِي بِرَبِّهِ عَيْنِي رَا اَلَا تَا مَا لَرِي بِرَبِّهِ بَطَانِي
اِسْتَيْفَا اَوْلَانَهُ سَنَسَهُ تَلْفَا اَوْلَانَهُ اَنْدَنَ صَدْرَهُ بِرَبِّهِ مَوْجِعَ فَرْمَانِ بَلْكَرِيكَ وَجَرِيَنَا
اَوْلَادِي رَهْمَتِي حَمِيدٌ وَرَبِّي بِرَبِّهِ كَمَا اَنْلَا رُوْكَ مَسَاعِي مَشْكَوْنُ لَرِي اَوْلَادِي

[226a]

سَيَاكِدَ ظُهُورَ كَلْبِي دِي وَنَايِي دَر بَافِي بَرَكَه رَايَات كَا مَرَايِي سَلْطَانِي قَلْبِي شَادَمَانِي
 اَوَزَن مَسْتَعَلِي قَلْبِي كَرْدِي اَنفَاد بِيوعَرِي وَكَأَفِي اَمْرًا بِخِلَاجِ كَرِيهِ وَتَشْرِيفِ
 فَآخِرِ سِنْدِيهِ بَرَكَه عَالِي لَر اَوَزِيهِ مَبَاهِي وَتَفَاخُرِ قَلْبِي وَيِيهِ دِي كَمَلَا لَامَرَا
 حَسَامِ اَلْعَرِينِ بَك رَايِي وَشَفَاعَتِي وَجَنِيغَه كِه اَنلَر وَاك سَفَاهَتِي عَفْوَنَدِه اَمْرِي دِي
 سَخْدَا قِي دَر وَاك سُوچُو اَنلَر بَاغِشَلَدُو ق وَهَر سَوَرِ وَقَوْلِ وَقَرَارِ كِه اَوَّل اَمْرِ دَر
 يَزُوم اَمْرِي اَمَّا كَرْدِي كِه نَاغُوسِ وَمَقَامِ نَامُوسِ يَرِيهِ خِرَابِ وَمُنْبَرِ وَرَوَقِ
 شَرِيحَتِ مَطَهَرِ بِيغَامِبَرِ مُحَمَّدِ مَصْطَفِي صَلَوَاتِ اللهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَوَّل سَنَدِ كِه دِيَارِ وَاك
 تَلَايِي كَرْدِي اَلْمَشْكُورِ تَمَامِ كَمَالِ فِي مَدَافِعَتِ وَابِهَالِ وَيَرَكِر تَا بَرُومَرِ بَطِيْمُوزِ كَفْتِي دَك
 وَعَقَامُوزِ عَقَابِ يَتُوكِ جَمَا لِي دَن قُورِتِلَارِ جُونِ بُوهُ مَاتِي كِه كَمَا يَتَا اِيْرِي شُدُورِ اَوَّل اَمْرِ
 وَلَا اَمْرِ مَطَاعِ حَضْرَتِ سَلْطَنَتِي تَمَامِ رِعَايَتِ اَمْرِي اَوَّل اَمْرِ جَرِي اَلْب سَلَامَتِي لِمَا جَعَلْت
 فَلَاجُونِ سَلْطَانُوكِ قَرْمَانِي مَلَاكِ لَامَرَا يِه اِيْرِي دِي فِي اَلطَالِ بَطَرِ وَسَرِ شَكْرِي قَاتِي نِه
 اَوْقِيْبِ سَلْطَانُوكِ قَرْمَانِي عَلِي رُفِي اَلْاَشْهَادِ كَا قَرِ اَجْناسِ اَرَا سِنْدِ اَوْعَرِي حَمْدِ بَاشِ
 يَه قُورِ وَاوَّلِ قَرِينِ وَتَحْسِينِ اَوَزِيهِ كِه سَلْطَانِ دَاذِ وَدِيْنِ خِدْمَتِي دَن بُولُوكِ
 زِيْنِ وَنِيْمَانِ اَوَزَن مَبَاهَاتِ زِيَادِ قِي دَر وَاوَكِي دِه اِسْتِظْهَارِ وَاسْتِشَارِ كُو سَتَرِ دَر وَ
 مَلَاكِ لَامَرَا سَخْدَا وَخَلْفَه اِيْتِي دِي سَلْطَانِ اَوَّلِ نَظْمِ قِي دَن كِه بَايَرِ كَانَدَرِ سَلْطَنَتِ
 بَايَرِ كَا هِنَدِ قَلْبِ رَقِي قَا قِي شُدِي وَاِرَادِ قِي وَاوَلِي سِيَمِه بَرَا اِيْرِي وَاوَلِي كِه اَبَا اَرِكَمَانِ اَوَّلِ اَدِيْبِ
 وَتَاذِيْبِ وَاَمَّا مَتِي حِكَايَتِي جِهَانِ خَلْقِي دِنْدِه اَفْسَانَه اَوَّلَا وَيِي كَرِن بَنُومِ دِي كَلُومِ سَلْطَنَتِ

[226b]

تَحْتِي بَايَه سِنْدِ مَحَلِ قَوْلِ وَجَلَابَتِ بُولُوكِ وَسِيَزُوكِ تَمَارِ سُوچُو دَن نَجَاوَزِ اِيْتِي
 قَمُوقُورِ بَاشِرِ اَوْقِيْبِ رُفِي حَالِ دِي دِي كِه اِيْحَقِ اَد اَر بَاك
 شَهِنشَاهِ دَوْرَانِي بِيوعَرِ قِي دَلِ شَبِ وَتَعَدُ فِي عِيْدِ قُورِعُودِ
 مَلَاكِ كِي سُوچُو دِي بِيُو قِي دَلِ مَلَاكِ كِي سُوچُو دِي بِيُو قِي دَلِ
 يَزُومَرِ قُوْيَا اَذ اَكَا نَدَرِ كَارِ جِهَانِ دَا مَحَانِ تَحْتُو وَجَسَانِ كَرَارِ
 اَنْدَن مَكْرَمِ مَلَاكِ لَامَرَا وَاَجْرِي بَكْرِي جِيَه وَبِيَلَاخِ كِي قُورِ اَعْلَانِ دَر وَتَعَارِ وَتَغْيِرِ
 اَوَارِي عَمُوقَه اِيْرِي دِي بَرِ مَنَبَرِ دُو ذِيْبِ اَنْوَالِ نِيَابِ فَآخِرِ بَرَكَه قُورِ بَايَرِ كِي مَرُوقِ قِي دَر
 مَتَحَصِّ مَحَلِ وَقَلْبِ عَظِيْمِ وَقَرَارِ كَرِيهِ بَرَا اَلْوَنِ مَلَاكِ اِيْحَقِ قُورِ مَلَاكِ لَامَرَا بَا شُو اَوَزِي نِه
 كُنُوعِي سَلْطَانُوكِ شَحْقِي اِيْنِه اَلْوَبِ عَظْمَتِ وَاِيْنِ تَمَامِ بَرَكَه شَهَرِ مَتُوجِهِ اَوَلِي
 نِيْمَانِ اَوَلِي كِي بِيُو دَن بَرِ خُرُوشِ هَوَا يِ طُورِ بَرِ سَرُوشِ
 قَالِبِ شَهْدَانِ اَرَكَانِ دِيْنِ كَسْرِي يَكِ كَلْدِي اِيْنِ سِيْجَامِبَرِي
 بَرَا اَدِه كِه كِي سِه وَبَرِ مَرِ نِيْشَانِ كِه اِيْمَانِدُ نَامِ جَعْلَرِ وَنَانِ
 قَمُوقُورِ تَسِيْحِ وَنَا كِي بَرِي عَدُو كُو كِي سِه شَحْقُو تِيْرِي
 اَوْلَبِ دِيْلِي قُرَانِ وَدِيْمَرِ نَعَانِ مَدَانِ شَهَرِ كَرِي جِهَانِ بَهْلُوكَاتِ
 وَمُودُنِ بَرِ نُوچِه بَرِ جَقُوبِ بَا نَاكِ نَمَانِ اَعَا زَا نِيُو كَحَارِ نَامُوسِ وَنَا قُورِ سِي سِنْدِ دَر وَاِكِي
 هَفْتَه مَدَقِ كِي حِه وَكَنْدَزَا شِي كُو بَ بَرَا وَاوَجَانِجِ يَابُورِ وَتَمَامِ اَبُورِ وَخَطِيْبِ قَضَايِي وَنُودُنِ
 وَصُورِ قَضَبِ اَبُورِ وَسَخْدَا قُرْدِ اَمِيَانِ وَاَكَلُورِ وَاَعْلَانِ دَن كَرُو بَرِجِ اَبُلَانِ اَلْوَرِ

[227a satır 1-4]

وَقَرِ يَتُوكِ سَرُورِ كَرِي دَن بَرِ بُلُوكِ جَرِيَه اَوَّلِ شَهَرِ وَاك مَحَا فَطَنَه مَوْعُومِ اَبُورِ جُونِ مَهَلِ
 تَمَامِ اَوَلِي كِي كِي دَر بَرِ قَلْبِ رَجِي يَتُوكِ بَعْضُو طَغْرُوكِيَه كِي رُوبِ كِي دَر وَبَعْضُو قُرُورِيَه
 اِسْتَبُولَه كَلْبِ اِسْتَبُولِ جُو دَن كِي كِي دَر وَمَلَاكِ لَامَرَا خِدْمَتِي سَلْطَانِ اِيْرِي دَر
 وَفِيضِ نَعْلِ زِيْشِ وَكَمَالِ اِسْرَحَتِ وَكَمَرِ مَسْتِنْدِنِ بَهْمُودِ اَوَلِي دَر

[334a satır 5-17]

ذك
 بوجوه ملك الامر محمد الدين اسمها في باب عذمت واداء اوقاف در باب محمد
 جون سلطان عيانت الذين كخسر و تمام مصالح و مفاسد كليات و جزيئات امور اول
 يك بر بركانه فذانه و اكي بشواي ثمانية كده كمال فضل و جمال عقل بيله و متانه راي
 زرين و درين بين حاصل فاشا ردي فدور كانك كوري عرصه خاوي بن و نواد بوي
 ثقلند انلك نظير و شيكه كود مويشدي اشملدي انكرو احي انناي تداير طوايط ملكت
 و خلال تقرب مصالح سلطنته راي صايب شوياله قلدلر كده و منه صاين خان خذ مته
 ابلجدار اسال قلالر كده دشت بيجاقى غمب اربا رلري برله جري وات و طور لر ماسج
 و مرعي قلدلر و بيجاق و روس و بلما ر و باشمزد و المان ملكلر بولك كرك بكتلر بوي برك
 طاعت و قولو و عني ر بقتنه ككند ر و خنر خلاق و فرط سخاوت و درقت و شفقت برله خلاق
 اودنر عيانت قوي و صغيفه مبدل قلوب مسروق حكمتدن ايمان بولمندر لو انهم
 و فرايض و كجاتدن بيله كوصفاي راحت منبع نلال سماء دن و ضياي اس و دعوى مطلع و ناس
 اقبال و ددولدن مطالب قلالر و سلطنت دولي ار كانوك بنيادي كه واسطه فوتر بدياير
 مذايرو اغراض اصحاب برله انتفاض و اختلال بولمندر اول جهانك با دشا هلك ايدلر انفا

[334b]

و لغاتلري برله انادت و اعلاي جديد بولاد بوند بيرايدلر و نو كياتلر كده سلطنت
 خصم بولك راي عاليله عرض ايدلر موقع لعاد ايتصابه ايرشوب تصايب عكس و تحريك
 نيات بولدي بوند كده سوزك ناي اوندون قولي برله كه جراج ظلمات كياي حوادن دن
 و انرا و نفاق و دودمان بادشاها اوكله طاهرا و لوند سين ايك دن بولمندر نوفا ريك ايوك
 تعديمه قيام كتر ملك كرك و سبب قزلب مانت قندايي ديار برله دريادن ككذات
 قلدلر كرك و صاين خان برله طاعت دارلق ايتنا حوك اعلا بن و فرمان بندا اوق
 ايتناسوك انله مان لانم بلك كرك و چون هون انقان مسقوتوك غباري صاحب
 مهذب الدينوك شفيعي و عايطر اعطا فندن نابل اولما سندن اختيار همي بوايشوك
 تحققتنه نايب همسر الدينه دشوردي نايب همسر الذين داعي بوند بيه قوب سلطانوك
 قنما خورل و كان برله قبول قلدلر و اول مصلحتوك قواعدي احكامه انعام كتر دي
 سلطان خزانه اسانسده بومردي هره كه نايب همسر الذين صواب كورنبا احيات قلدنسه كه
 شايسته بيشكس و لايق انمقاي بايكاه ايتخان اولاجوا هر كور انايه و موصات او ايد
 خنر و ابي و برقي سركون و بيدار نالر و انكون قنلر لر بيزا لوق قودلو ايدوا و ايايكه
 و عطا بيله بسراك دفعه لرد داعي هره كه لايق و نيت قله مانع ايتبار و داعي بوي بركه
 اما سيه فاضلي بولانا همسر الدين و بوايشوك با بيشي جامم بولك انا سي محمد الدين محمد
 نرجان نوكرلك وجهيله انوكله بيله و انه لر بر نايب ابادت و مصلحت مضمنا بيجه
 خزانه و ادي و هره كه لايق و نو ايفدي ايتجاب قلدلر و سفر نايب و برا عخان مدنته

[335a]

سَلْتَهُ وَبَرَدَتْخَتَهُ قَلْبِي وَبَابِي تَمَالَى عَوْدِي بِرَبِّكَ عَرَبِيَّتْ قَلْبِي وَكَلِمَاتِي وَأَبْعَدَ بَابِي سَفِينِي
 جَكُوبًا بَنُوكَ تَمَانِي خِيَالِي إِلَيْهِ وَبِدِي وَسَلَامَتِي وَإِسْتِيَامَتِي بِرَبِّكَ دُنْيَايَهُ فَحَجَرِي وَبَعْدِي
 قَطْعِي بِرَبِّي وَصَحَابِي وَمَقَامِي صَابِرِي كَانَ خِدْمَتِيهِ إِبْرَشِي وَشَرِي تَوَائِي وَبَسِي سَكِي
 مَحْضُورِي وَوَلَدِي وَسُلْطَانُكَ أَبْلُوكُ وَأَخِي فِي الْبَلَاغِ خِدْمَتِي دَن صَكْرِي عَرَضِي بَدِي وَبِي كُنْدِي
 كِه اودُوعِ مَعْظَمِ دَوْلَتِي أَفْنَا بَنُوكِ طُلُوعِ ابْتِدَائِي دَن اَدَلِ مَبَانِي دَكِي بِأَدِي أَهْلِي دُنْيَا
 كَسْتِي كُونِ مَحِيدِي تَقْدِيمِ قَلْبِي وَخَبْلِي مَحَلِ قَبُولِي وَأَقْعِ اَوْلَدِي وَفِي الْمَالِ خَوَائِي وَبَارِشَاهِ
 نَادِي كَرِي اَوْلَشَدِي قَهْرِي كُونِ اَنْلَرِي وَجِ نَقْرِي كُورِي كِه اَوْقِيبِ حِطَا وَخَرِي وَصَحْبِي مَلَجِي
 وَخَوَانِي وَصَفِي وَبَلْغَانِ قَاتَرَانِ اَوْعِي دِيَانِ حَضُورِي دَن اَنْلَرِي اَعْرَابِي اَعْرَازِ اَوْكَرَامِ
 بِنِيهَايَتِي بِيُونَدِي وَبِحَسُودِ سُرُورَانِ وَمَعْبُورِي هَكُنَانِ قَلْبِي دِي بَرْمُتَدَن صَكْرِي اَنْلَرِي
 لِيَا نَتِ اِنْفِرَانِي اَوْلَدِي وَسُلْطَانِي جُونِ بِرَالْتُونِ قَوْلُومِ صَبْعِ بَلَكِ وَفَلِجِ وَقَعْتَانِ نَوْرُونِي
 مَرْصُوعِ نَاجِ دِي بِلِيعِ عَاطِفَتِي فَتَكْرَمَتِي وَحَضُورِي شَادِمَانِي وَشَهْرِي بَارِي وَكَامَرَانِي بِرَبِّكَ اَنْدَانِي
 قَلْبِي وَبَابِي كُنْدِ قَبْلِي دَن رُومِ مَالِي كُنْدِ كَاكِرِي قَلْبِي وَنِظَامِ الْمَلِكِ مَالِيحِ الْعَاوَمِ دِي
 قَلْبِي كَعَبِ وَبِدِي وَاَوْلِ خِصْلَتِي اَوْنِدِي دِي بِلِيعِ بِيُونَدِي وَفُكْرَتِي دِي اَدِي تَبِيْرِ نِيفِ خَاصِ
 اَنْدَانِي قَلْبِي وَصَابِي سُونِ قَوْلِ جِي اَنْلَرِي وَكُصْبَتِي دَن جَوَابِي مَنْدُوبِ قَلْبِي خِدْمَتِي دَعَامِ تَوَا
 شَمَاحِي سَبِي رَوَانِ بُولِي دَن رُومِ مَالِي كِه مَعُوجِيهِ اَوْلَدِي جُونِ نَعْمِ سَرْحَتِي اِبْرَشِي اَعْلَامِ
 لَحْبَانِي جُونِ سُلْطَانِي قَاصِدِي لَرِي عَانِي قَوْلِي لَرِي سُلْطَانِي اَنْلَرِي وَكُودُومِي حَضُورِي دَن وَفُودَانِي
 وَفُوعِ قَلْبِي وَفُرُجِ بِلِجْمَاعِ اِسْتِمَاعِي بِنَاشَتِي دَن اَوْدَاحِ اَوْرَاحِ دَارِ قَلْبِي

[411b satir 11-17]

فَرَسِي مَلِكِ عَزَاوِينِ كِيَا وَبَرَارِ دَرِ بَايِ حَزَرِي كَشُومِ رُومِ دَرِ اَوْرَشِي نِصْحِ رَسِيوِي وَشَمَارِ
 جُونِ بَارِشَاهِ مَغْفُورِ سُلْطَانِ شَكُورِ عَزَاوِينِ كِيَا وَبَرَارِ اَبْرَاهِي بَهَانِي اَصْحَابِ حِيَلِي
 وَبِعَايَتِي وَبِحَارِ نِعْمَتِي حِيَلَرِي حَبِي شَبِي بِرَبِّكَ مَمْلُوكَتِي وَبَارِشَاهِي لَغِي بِرَبِّكَ اِسْتَبُولَدِي
 قَانِي لِيُونِ اِلُولُوغُوسِ قَانِي كَلَرِي وَبِرْمُتَدَن اِسْتَبُولَدِي اِقَامَتِي قَلْبِي اَيَامَتِي حَقَارِي سَهْ
 وَبِيَا مَوْلَانِي وَفَالِغَنِي صَبْرِي اِبْرَشِي وَهَرَارِ شَرِي تَاخُوشِ كُورِ سَاقِي رُوزِ كَارِ حَقَا كَارِ
 اَيْدِي نُوغُرِي قَلْبِي دِي جُونِ تَقْدِي دَوَارِ وَتَبَرُّ لَاطُورِ بِرَبِّكَ رُومِ اَيْدِي دَن قِيچَاقِ صَحْرَ اِسِي سَهْ
 دُوشَدِي اَوْنِ سَكِي رِي لَقْدَارِ اَنْلَرِي حَوْلَتِي رُوزِ كَارِ مَصَابِرَتِي قَلْبِي وَفُرُجِ اَخْرَانِ

[412a satir 1-2]

وَبَارِشَاهِلِقِ هَجْرَانِي دَن شَرِي فِ دَانِي مَهَلَكِ خَلَرِ وَخَسْتَلِقَرِ عَارِضِي وَلَرِي وَاَوَقِ كِي
 لَغُرِ قَلْمَتِي اَوَّلِ اِقَامَتِي مُدْتِنِي يَا كِي كِي نَحْيِي وَلَرِي

[414a]

لَوغُوز تُو رَسِجَه اَو كُنْدَه اَوچ كَر تُو كُنْدَر وَ دَر رَه وَ پِنَا زِي شَمَار كَتُو رَه ب صَا جُو صَا چُو دَر
 مَن تَقَالِي عَز و عَلَا آكَه بِر حَسَن و جَمَال و لَطْف و اَفْضَال و بِر شَيْدِي كَه خَاص و عَام اَنُو كُنْدَه جَمَال
 وَ كَالِيَه و لَطْفِيَه خَيْرَان اَو دَب اِي دَر لَرِي كَه سَجَان مَن خَلْق مَن مَعَالَال لَسُو كَت
 وَ جَا لَمِيَه وَ هُو جَدِ الْاَلَا اِنِه اَسَد وَ هُو اِنَا ن لَانِه سَلْطَان وَ هُو كَر اَلَا اِنِه مَلَا وَ خَاس رَا
 اِنَا لَصَر عَمَام بَر كَه اَحْكَامِيَه اِنْفِيَا دَر كُو سَتَر دَر و اِيْمَان و عَهْد و اِيْمَان تَان قِلْدِر لَر و بِر مَدَن
 بِر قِيَمَت و سَعْدَاق نَوَا جِي سِنْدَه بَر كَه خَان قَتِيْنَد عَسِي و لَعَال بَر كَه رُو زِي كَار كُو دَر كَر دِي
 بَر كَه خَان اَنَلَارِي قَدِيْم پِي رُو يُو رَد لَر نَه كُو نْدَه مَكَل و مِي دِي كَه اَكُر دِي بِر و قَتِيْن بَر دَر كِي زِدَن كَر
 كِي دَر دِي بُو اَلَبَنَه دَسُو ر دِي لَر بَر و بِي كَه و اَرَان كُو جَر اِي لُو ك قِي و نَلُو و طُو دَر لَر نِي جُو مَر صَا رُو
 مَال تُو ق بَر كَه خَان حَكِي مِي كَه كُو جِي رُو ب قُو رُو دَن كِي رُو يُو رَد لَر يِنَه دَر بُو جَه اِي لَبَنَه كَتُو ر دِي
 بَر لَر و كَر حَكَا اِي تِي دِي نِي وَ مَضِيْعَنَد مَشْرُوح و مَفْصِل تَعْرِ رَا و لَبَنَه بُو اَشَا رَه كَه سَلْطَان سَعُو د بَا جِي
 دَر كِي زِدَن كِي مَشِي رِي نَا كَاه اَو ر تَجِي دَر اَشِي دَر كَن اَلَرِيْن كِي مَر ت اَرَادَن بَلُو سُو ر اَو لَرِي وَ
 دَر كِي زِدَن كِي دَرِي دَر ت يَكَا اَد مَلَر كُو نَد ر دَر و اِسْتَد ر اَر بُو اِي مَاد ر بَر تَج كُو نَدَن مَكَر اَنِي
 بَر كَشِي قَسْطُمُو نِيَه نَوَا جِي سِنْدَه كُو ر مَن اَلَر دِي بُو خَبَر و پَر دِي قَسْطُو نِيَه جَا كِي مَن خَبَر كُو نَد ر قَسْطُمُو نِي
 نَا يَلَرِي دَر ت يَكَا اَنَلُو كَر كُو نَد ر و ب اِسْتَد ر اَر اَمَا سِيَه حُدُو دَن بُو لَر كَه بَلُو سُو ر صُو رَتَه
 كِي رَه اَوچ طَر فِتَه مَن وَ جَه اَو لِي شِي دِي كِي رُو د و نَد ر دَر قَسْطُمُو نِيَه اِي لُو ب قَلْعِيَه جَمَار دَر وَ خَتِي
 نَر اِي طِي نِي تُو بِي كَه كَه شَهْرَادَر لَر لَاقِي اَو لَه پِر نَه كَتُو ر دَر بَر قَا ج كُو نَدَن مَكَر سَلْطَان مَسْعُو د

[414b satir 1-3]

دَخِي نَصَار وَاَعْوَان وَاَخُو ل وَ خَدَم وَ حَشَمِي بَر كَه كِي مَلَره كَر دِي حَق تَعَالِي بِي تُو كُنْدَه دَب دَر كِي زِي
 كِي دِي چُوْن سِي نُو ب سَلْحِي نَه جِي دِي قَر دَا شِي قَسْطُمُو نِيَه قَلْعِي سِنْدَن خَدَمِي نَه كُو نَد ر دَر چُوْن
 قَر دَا شِي كِي مَر ت قَاتِي نَه كَلَرِي هَر طَا يَفْدَن حَشَمِي نُو ك سُوَادِي زِيَادَه اَو لَرِي

[423b satir 16-17]

تَانَا ر خَا بِي رُو مَك نِي صِفِي سِي وَا س ر
 قُو نِيَا وَا لَر نَه و قِي ر شَهْرِي وَا قَرَا ي و قِي صِي رِيَه وَا نَكُو رِيَه اَطْر اَفِي نِي سَلْطَان مَسْعُو د پِر دَغْدَن

[424a satir 1-6]

سَلْمَه اَلُو ب مَتَصَرِف اَو لَشَر دِي عِلَاء اَلَرِيْن كِي قَبَا دَن دَخِي اَلَدَر و سِي مَه و قَسْطُمُو نِيَه
 سِي نُو ب و سَا مَسُو ن اَطْر اَفِي نِي تَا اِي زِي نِي ق و قَرَا ي و صَا ر و خَا ن حُدُو دَنه كَلْبَجَه سَلْطَان مَسْعُو د كَه
 اَو غَلِي عَا زِي چَا كِي مَه مَقَر ر بُو ر دَر غَا زِي چَا كِي چُوْن قَر مَانِي لَر وَا و ل اَطْر اَفِي نِي مَتَر دَر شَرِي نِي
 مَقُو ل بَكَرِي لَار نَه اَطْر اَفِي نِي طُو رَه ب دَفْع اِي دَر لَر دِي كُنْدُو زِي سِي نُو يَه قَدَر غَا لَر
 دُو زِي ب خُو ن خُوَار رِي سَلَر وَا غَرِي بَر كَه قَرَا دَر كِي زِدَن كَن اَر لَر نَدَه جَر كَس و رُو س و كَفَه فَر تَكَلَر نَه
 قَرَا اِنَكَه مَشْفِي و ل اَو لُو ر دِي

1.2. *İskendernâme*⁹²³ (Ahmedî)

[61b satır 31]

[62a satır 1-10]

7124	لَجْدُنْ اَوْصَه اِبْلِغِي اَزْدُلُرْ	اَلْ سَلْوُنْ اَنْوَرِي سُرْدُرْ لُرْ	وَلِيكْ اِمْرَانْ سَرَايْرْ هَلَاكْ	يُصِيبُ حَقْدَنَ اَوْصَه مَرِي بَاكْ	7123
7126	رَضَاهُ حَيْلَه نَدْدُ خِيَاوَرِي	بُرْمَنْدْ اَبِي نَلْدُ بِيَاوَرِي	كَافِرِي اَوَّلْ وَايْكَرْ كَارْدَانْ	اِبْدُ قَاهِيْدْ اَنْلَرْ جَايْزِي خَا نْ	7125
7128	حَيْلَه اَنْكِرِيْدُ وُ بَدَا كَارِي	خَالِمُ بَدَا سِرْبَتْ خَوَاخْوَارِي	مَهْرِيَا سَنَتْ هَسْرِيَا سَنَيْتَه	سَلْطَنَتِي اِرْتَه كِيَا اَنْدِي شَيْ	7127
7130	قَوْمِيْدِيْلَرْ يَفْدُقْ اِلْمِيْلَه شَيْفَرْ	اَنْدِي لَمْ خَلَقْتَه اَوْلِي خَلْقِي	خَلَقْتَه چُنْ مَرْ لَوْ كَسَارْتَه اَبْلَرْ	كَنْدَه اِرْتَه يَلْرَسَه عَارِيْتَه اَبْلَرْ	7129
7132	قَلِيْدْ لَرْ خُونِ رِي دَاخِي مَهْرِيَا	اَبْلَرْ اَوَّلْ سَهْوِيْدِي خَرْ اَبْ	بِيْرِيَا كَرِي اَبْدُ لَرْ سَه بِيْتَرْ لُرْ	مَرْ دِيَا نَه كَه اَعْرَبْ يَلْرِي قِيْدَلُرْ	7131
7134	اَلدَلْرَايْ دَخِي اَمْلِ سَنَمْ	عَاقِبَتْ قَصْدْ اَبْدُ لَرْ نَبَادْ مَهْرْ	اِبْلُغْتَه اَنْدَه نَكِرْ وُ زَا لَدَلُرْ	بِسْ حَرْ اَسَاتْ عِلَاقَه كَلْبَرْ لُرْ	7133
7136	مِهْرْ يَوْ قَرْ سَه كِرْ فُلِي چُونْ اَنْدَه قَمَرْ	بِيْلَه دُورْ كَرْمُورْ مَوْ اَلْمَوْ اَلْمَهْرْ	كِرْمُورْ كَه اِنِي يَلَا وُ رَهْرْ بُو خَا كْ	مَعْتَمِرْ اَوَّلْ قِيْتَه دَه اَوْلِي لَرْ	7135
7138	بِيْرِيَا نِي بَرَكَه تَرْ كَه سَلْطَنْتِي دَرِي	اَهْلِيْلِكْ بِيْرِيَا حَفَا نَا خَا نَلْرِي	اِلْرِي اَغْلَنْ لَرْ سَه وِيْدِ اَوْلِي	كَنْدُرُوِي فِكْرِي اَبِيْتَه دُرْدِ اَوْلِي	7137
7140	لِيْرْ اَوْلِي دَوْلَتِي بِيْلَه عِيَانْ	كَافِرِي بِيْدِي بِيْكِرْ چَا نْ	وِيْرِي بُو اَللَرْ اَنْلَا نْ قَمَامْ	قُبْحَا قِيْدِ صُوْرِي سَنَدْ بَسَامْ	7139
			اَوِيْدِي لَرْ نَا چَا نْ اَكَا خَا صَرْ عَا مْ	وَرِي اَبِيْتَه نْ هَلَا كُوْبَه قَمَامْ	7141

[64a satır 15-31]

7386	اَوَّلْ اَوْلِي مَلِكْ مَالْ تَلَا جْ بِيْتَحْتْ	اَرْقَه كِرْمُورْ دُرْدِي دُرْدِي بِيْتَحْتْ	يَا دِيْشَا مِي مَلِكْ اَشْرَفْ		
7388	لِيكْ اَنْدَه عَا لِيْدِي شَيْطَنَتْ	بِيْجَه كَارْتَه بِيْلِيْدِي سَلْطَنَتْ	كِرْمُورْ اَوَّلْ كَلْبِ دَوْلَتِي جِيْمَرْ	اَوْلِي بَرِي مَلِكْ اَشْرَفْ كِرْمُورْ	7387
7390	وَرْدَانْدَه مَهْرْ دَخِي كِرْمُورْ عِيَانْ	دُورْدَه مَهْرْ وُ رَفِيْقْ قَسَادْ	عَدْلَدَنْ يُوْعْبِدْ اَنْدَه هِيْجْ اَنْدَه	قَاتِي نِي سَخِيْدِي وِي دَا دْ كُرْ	7389
7392	قَوْمِيْدِي كِرْمُورْ اَوْلَه رُوْشَنْ بِيْرِيَا	بِيْرِيَا مَهْرْ قَوْمِيْدِي بِيْرِيَا	كِرْمُورْ اَبِيْتَه اَبْدُرْدِي خَلْقَه قَهْرْ	دَوْلَتِي دَرِي مَهْرِيَا كَا اَبْلُغْتَه	7391
7394	خَا نَا نْ لَرْ تَرْ كَه اَبِيْتَه كِرْمُورْ	خَلْقْ طَلِيْدَنْ چُو جَا نَه بِيْدَلُرْ	دَوْلَتِي لَاجَهْرْ دُشْدِي خَلْلَرْ	خَلْقَه اَعْلِي قِيْتَه سُنْدِي اَمْلَا نْ	7393
7396	بِيْجَه دِيْبَه وَصْفِي كِيْتَه اَوْلَكْ	عَدْلَه اَيْضَا قِيْدِي اَبِيْتَه اَوْلَكْ	كِرْمُورْ اَبِيْتَه اَوْلَجَا نِيْدِي	دَفْتَه اَبِيْتَه قَاهِي خَا نِي خَا نِي	7395
7398	كِرْمُورْ سِيْنْ سِيْنْ اَبِيْتَه اَوْلَه	دِيْدِي كِرْمُورْ سِيْنْ اَبِيْتَه سِيْنَا هْ	لَوْ كَرِي اَبِيْتَه اَوْلَه قَلِيْدَلُرْ	قَاهِي نْ اَشْرَفْتَه اَشْرَفْ اَكَلْدَلُرْ	7397
7400	حَنْ قَهْلَه قَرِيْبْ مَنْرِيْلَرْ سِيْنْ	بِيْجَه نَقْشِي كِرْمُورْ اَبِيْتَه سِيْنْ	چَا كَرْ بِيْلَه اَوْلَه كِرْمُورْ سِيْنْ	اَهْلِيْدِي قَرْمُورْ وُ رْ سَخِيْلْ بِيْنْ	7399
7402	بُوْرِي تَرْ سِيْنْ نَا نِيْسِي كَمَامْ	اَبِيْتَه بِيْرِيَا كِرْمُورْ جَمْعِ اَبِيْتَه نَامْ	بِيْرِيَا قَرْمُورْ اَبِيْتَه دَوْلَتِي اَبِيْتَه	اَوْلَه سَلْمَا نَلَا رِي اَبِيْتَه اَبِيْتَه	7401
7404	كِرْمُورْ دُشْمَنْ سَوَا رِي بِيْتَقَبْ	دُرْدِي اَبِيْتَه بِيْرِيَا بِيْرِيَا جِيْمَرْ	كِرْمُورْ اَبِيْتَه جَنَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	وَارِيْدِي اَبِيْتَه طَقَا نْ يَكْ كِيْتَه	7403
7406	كِرْمُورْ اَبِيْتَه اَبِيْتَه بِيْرِيَا	جَمْلَه كِرْمُورْ دِيْبُونْ اَبِيْتَه	كِرْمُورْ اَبِيْتَه اَبِيْتَه بِيْرِيَا	چُونْ اِرْقَلْتْ كِرْمُورْ بِيْرِيَا كَلْمُورْ	7405
7408	اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه بِيْرِيَا	اَبِيْتَه دَوْلَتِي كِه خَا نَه وُ رُوْلُرْ	اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	اَبِيْتَه دَوْلَتِي اَبِيْتَه اَبِيْتَه	7407
7410	بِيْرِيَا كِرْمُورْ اَبِيْتَه اَبِيْتَه	اَبِيْتَه جَمْلَه مَسْحَرْ اَبِيْتَه	بِيْرِيَا اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	خَا نْ كَلْبْ بِيْرِيَا وُ رِي بَارِي كَاهْ	7409
			اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	7411
7413	لَرْ سَوَا دِيْلَه بَارِي دُجَهْرَانْ	قَهْلَه بِيْرِيَا اَوْلَه بَارِي دُجَهْرَانْ	كِرْمُورْ اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	7412
7415	مِيْمَدَنْ عِيْنْ حِيَا تْ اَبِيْتَه	اَبِيْتَه مِيْمَدَنْ اَبِيْتَه اَبِيْتَه	كِرْمُورْ اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	صُوْرِي صُوْرِي بِيْرِيَا اَبِيْتَه	7414
7417	اَكَلْدْ اَوْلَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	مِهْرْ اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	خَلْقَتِيْتَه وِيْدِي اَبِيْتَه	اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه اَبِيْتَه	7416

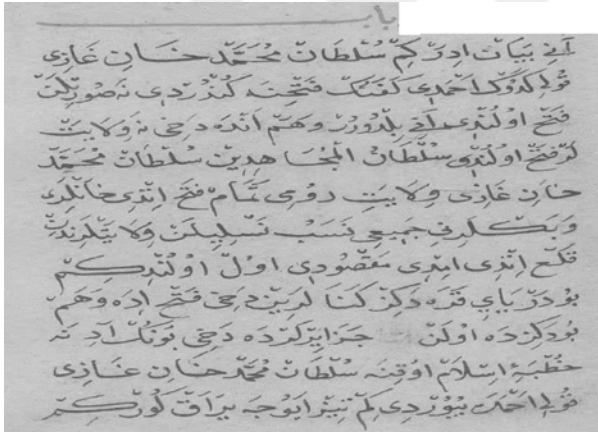
⁹²³ *İskendernâme*'nin hazırlanmasında İ. Ünver'in çalışmasından faydalandık. İ. Ünver tıpkıbasımı için İstanbul Üniversitesi Ktp. TY 921 şeklinde kayıtlı olan nüshayı kullanmıştır. Ahmedî, *İskender-nâme*, İnceleme-Tıpkıbasım, haz. İsmail Ünver, Ankara: TDKY, 1983.

[64b satır 1-8]

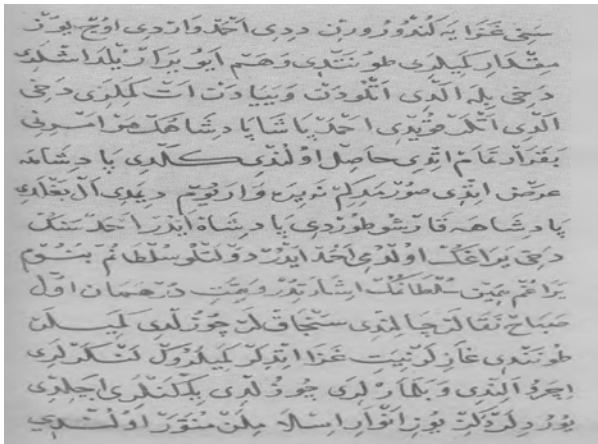
7419	دیدی اوردی کیش که آندہ اومایہ بآک	دیدی اوردی کیش که آندہ اومایہ بآک	7418
7421	دنی عشیدہ بخافت دورر اولد	دنی عشیدہ بخافت دورر اولد	7420
7423	دند کیر و کید ایلندن یسکا	دند کیر و کید ایلندن یسکا	7422
7425	ایدی برعلت مزاجینده انکر	ایدی برعلت مزاجینده انکر	7424
7427	انکله حالی یوزدر دید لر	انکله حالی یوزدر دید لر	7426
7429	بشادی کیر صحتہ دونه مزاج	بشادی کیر صحتہ دونه مزاج	7428
7431	جمله سینی اید سرنی شک سآه	جمله سینی اید سرنی شک سآه	7430
7433	کیدی اخی جوق اولد کیش اولدی یسکا	کیدی اخی جوق اولد کیش اولدی یسکا	7432

1.3. *Tevârih-i Âl-i Osman*⁹²⁴ (Aşıkpaşazâde)

[295a satır 3-13]

[295b]

⁹²⁴ Öztürk Âşıkpaşazâde'nin eserini yayınlarken Berlin nüshası yazmasını temel almıştır. Biz de çalışmamızda N.Öztürk'un hazırlamış olduğu transkripsiyona ve tıpkıbasıma yer verdik. *Âşıkpaşazâde Tarihi [Osmanlı Tarihi (1285-1502)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

[296a]

پيشه بيك مقدار سنجي غار زكركننك پيمونه كوردك
 ساندكم لم كناده چيدك رتمه سلك و طويلر قورلري
 احمد يا شاهيان بيسته ايدز حقي غار زكرك غيرت اسلام
 اولر كم بولكنه دارا اسلامك اوزرته حواله
 دردي غار زكرك حقي هنجوم ايدك جنت سلطانيه
 مشغول اولرك ليجك و كند زكركا قزلك
 راحتك لك و زكركو كا قزك دجتي كوردك كم
 بولك غار زكركو مقي بوشه ي الوي بقا قور
 وهم مراد لري جبرك الما قور وهم الما عه قازك
 دن كا قزك دجتي اهل اسلام دن بوجهي كوردك
 جمع اولدك تگور لري يانته كلدك ايتدك كم بو
 كلت نك كلن بجه اور سين تگور ايدز سيند دجتر
 بو كا قزك ايتدك بيزك بو حصار ي و روز زكرك

[296b]

وهم سقلما زكرك و زكرك يلكك در دجك تگور
 ايتدي بيجون بولك در سدر دجتي بو كا قزك
 ايتدك ايجون كم بو توك حصار ي جبرك الوي دجتي
 بيز لري قور و بوجهور ي بيز ادر وما الموزي الوي
 و شد موزي حراب ايلدك ايتدي بو توك كي
 اولما قدا فيه اسان بولك و را الوي كم جبعق موزي
 اسيا ايتك و هم او پادشاه كم بو توك لري
 كند زكرك اول پادشاه هر الدوجي اولما
 عمارتته مشغول اولدك در دك تگور دجتي ايتك
 بئدجتي سز و كله بده اولدم خالعت ايتدم دجتي
 او جيجي لئامان دلدك احمد يا شاه دجتي اسان
 و زكرك بوشجكون حصار و ك قا بوسن اجدك
 پادشاهك سنجاي حصاره كوردي بدنك زكرك

[297a]

تويت سلطاني و رلدي و ذكك اذا او توك رجا كلر
 كوردك كا فوك پشكرك تار ي بو زكرك بيا اولو
 كيسنه جمعه مسجدك بيزك جمعه كو ي جمعه نماز
 قلدري خطبه اسلام اوتدي سلطان محمد خان
 غازي كريند احمد يا شاه غار زكرك خلعت كيوردي
 علمايه و قتر ايه عطار ايتدي اندن صكك
 تگور احدول يانته كلشدي طوتدي حنر ايه سبي
 صبط ايتدي پادشاهك بيت حنر نيسنه كتليم
 ايتدي و بو شهر و ك خلتوق صنت صنت ياردي
 غنيسني غيري و قور لري غيري و جيجي مالدي
 و او غلار ي و قور لري و سبها هلر ي دجتي بيله
 ايتدي و بو حنر لعدن و ما لعدن هر شسته كم
 پادشاهك لايتدك ايدك و هم بيزك بيزك قما لودر زكرك

[297b]

سپاهداران آذربایجان و آذربایجان چتر و لر آذربایجان اولر
 غازی و وزیر و بوندن صلح و بی بیجه پاره کیلن
 لند و لرا طرفه اولر کافر حصار لر بی فتح
 ایدر انا عی و یابو ک منی و اول دکن لند آذربایجان اولر
 حصار لر تا و دی چ کسه متصل اولنج و لایلی
 فتح ایدر سز و لر منکو پیا و زرنه کلد لر
 طویل چتر و لر ما نکو پت کوری کوریم لعه و ولا
 فتح ایدر کت کلدی کور دخی احمد پاشا
 کلیم حصار ی تسلیم اده و بو کور و لر برقی
 قاری اولدخی حصار ویدی اول راضیه اولمادی
 حصار و ک قاپسینی یایدی جنگه مشغول اولدی
 نیلر زمان جنگ اولدی و بو کور تقدیر کم و ایدی
 حصار ی و رول سوزن قبول ایدر بلکه عورتی

[298a]

او غلنه طاشه ستمه استند لر آذربایجان کور ک حصار
 جنگه آله کت سزا احمد پاشا لویدی بر لک ک
 بو حصار و لر آذربایجان چتر و لر صلح
 بولش کور دخی قوری و ایدر کور برده بو صوبه
 کور و لر بو حصار و لر اچیه مبالعه خلق کور و لر
 غایت عاجز اولش کوری همان کم لشکر کور و لر
 کور و لر چتر و لر با شکر و لر بو صوبه اولر اسلام
 لشکر ی حصار دین بایت ایدر منکو پ دخی
 بو و جملین فتح اولدی لند صلح منکو پ
 دخی یار و کور و هر ک لعه اولمشدی کلوب
 دخی ایدر کور و لندی و هر و لایلی کم فتح ایدر
 کلور ی سز و لر استنبوله کور و لر کور ی
 یاد شاه کور ی بیسنه قوری لر قتلین خاقولر کت

[298b]

پادشاه قتلر نه باغش کوری و اول کافر و لر عورتی
 تمام ایدی و پادشاه کور و لر ایدی و دخی
 اول متنق بر قاضی نصیر لیدی کلیم کور ی مستحکم
 ایدی پادشاه ادر خطبه اسلام اوقش کوری
 تک فتح ایدی کور خان قویله احمد
 کور دخی سال و دعوت حانه احمد
 و هر کور ی لری بو لری چون ما
 بیجه ک حانه کم بیستور دخی احمد
 بواش کور ی بواش پاشه ایدی
 بیستور حانه بیستور دخی ایدی احمد
 بواش کور ی کور و لر ایدی
 بیجه کور و لر بر کور ی احمد
 و بو متنق نام چتر و لر کور و لر سلسله و افق

[299a satır 1]

واقع اولندی سلطان محمد اولی خلد باشد لندی

[311a satır 3-13]

باب
 لنینان اولدی سلطان انجا هین سلطان باینیدخان
 غازقره بغدادن ولا تینه وزیر فتح اتدی لندی
 نیت غزا اتدی ستمبولدن چندی دولتله ولا و لشکر
 قورودن قره بغدادن طرفنه اولدی و دریا طرفنه
 سبالعه کیم ارق طلددی و ایوی اراق کن طوبدن
 و قورودن و جلردن و جمیع اسباب غزادن
 مهتیا اولوب کندی کندی کندی کندی کندی
 و ارق سویل لئاره قندی دریا طرفدن کیم
 دخی کلب پتشدی پادشاهک خدیسه مانه
 دولتله قندی کندی و اولم حصارک جتک بیا خدیسه

[311b]

اسباب لندی سلطان انجا هین سلطان باینیدخان
 کلینک اولدی قورودی قورودی و دریا دن حصار
 قورودی قورودی قورودی غازقره قلعه اولدی
 یورورک جنگ سلطان اولماغه پادشاه مدن
 امرا اولدی مانه طوبک انماغه باشلی
 پادشاهک قورودی و جمیع لشکری طرفدن
 جمیع اتدی و بیخه کن ایوی جتک لندی
 حصاری بی کلندرک کورک امان کلندر پادشاه
 دخی امان و زدی و او حصارک ایچ کدی پادشاه
 یورورک چادره کدی الین اویدی پیدی
 حصارک پادشاهک و بیخه پادشاهک اسیر
 و هتک پادشاهک قورودی کدی کدی
 ددی حصاری تسلیم اتدی پادشاهک ایسلام

[312a]

سجایی حصارک کدی حصارده توتیب سلطان
 اولدی اعلال کله الله کورک عرض اولندی
 کلینک فی مسجد کدی لنگه اختیاری اولن کافن
 دستور و زدی و قورادی طور ایچ اتدی
 قورن سلطنته لینی نیت اتدی بیخه کن طوبدی
 اقی کرتنه قورودی افاق لشکر دخی کندو
 بانیله خدیسه کلینک پادشاه حضرت بیوری
 اولجه یورورک بیخه کن صوترک خجاله سن
 کلینک یورورک اراق کورک اوزنه قورورک
 انیده قورودن و دریا دن همچنان قورورک
 و ایوی اراق کورک حصارک ایچ کدی
 الله دن خدیسه کلینک لندی و هم او نور
 مقدار و ارق کدی قورودی و باقی اسباب

[312b]

استباین دخی بوه کوره ایشلدی احوصله کم
 پادشاه امرا تدی جنبد سلطان او لندی بی نهایت
 جنبد او لندی احر حصاره خند غنی پادشاهک
 قوتدی طولدی کحصاری ضرب دستلن بوکندلو
 اولدی امان دلدی کافر کحصارله قایو سخی
 اچدی پادشاهک اسلام سنجای بو حصاره
 دخی توبت اسلام خانی اولدی پادشاه بیوردی
 امین لنت شهر کرد کحصار دن چقاچی ایسیر لریک
 چقارد کپادشاه لاولشکر نه بچلری کروه کروه
 باغشلدی و بچلری دخی استنبوت سزکوت
 اید و نیچ سن دخی آنا طولیه اسکی بغایه کندردی
 اول شهر عمارت ایلون کم اسکی بغا در وهم
 نیچ کلیسکر دخی سجد ایدی اوشون اولن کافرله

نوردی

[313a satır 1-10]

خالی قلن اولری غازلر و ردی وهم دشتک خانی
 دخی لشکرین خدمته کلشده انلر داخی خیلی
 عطا لرا تدی وهم بوال عثمان کلنک بربر بندن
 دولتدی زیاده اولی کلشدر و بو دلیلن کم
 اتلری واروب المادوغی و لایتلری الله تعالی
 اوغللر نه میتر ادر وهم اف کر مه قاضی نصب اید
 و خطبه اسلام اوقندی و جمعه نمازی قلدی
 سلطان بایریدخان ادر نه لول شهر لرده بده
 بو قحک تاریخی سکر یوز سفان طغوز بده
 واقع اولدی سلطان بایریدخان غازی الندن

خطبواوردی

[321b satır 4-13]

اولی سلطنتک شولتک
 سایی دواتی رنج مستکون سلوا تدی باشلدی
 اطرافدن دولت ساییسته پادشاه لردن ایلر کله
 ناکلدی و انلروز پادشاهندن ای ایلی کلدی ولیه و کایتی
 پادشاه میندن ایلی کلدی قایلا قاپادشاهندن
 و قزلبک پادشاه میندن و تترارول خاندن ایلی کلدی
 و ایلی کلدی و حصار سلطان تندن و هندستان
 پادشاه میندن ایلی کلدی و بولدر و جمعی پادشاهل
 خصمه بزه قند کلدر سلطان بایریدخانک ایلی

[322a satır 1-12]

وَإِنَّمَا لَمْ يَكُنِ الْوَبَّحْتِي أَبَا غَنِي زِيَارَتِ اِرْبِ وَطَنُو
وَطَنَكَ لَمْ يَكُنْ كَثِيرًا
بِهِمَا نَحْوُ خَلِيفَةِ اِثْنِي خَافِي
كَدَّ بَيْتَهُ تَوَلَّى شَاهَانِ جَانِي
خِلَافَتِ مَحْتَلِهِ وَرَبِّهِ خَانَ عَزَاتِ
مَنْوَرِ اِبْدِجِي مَلِكِ اِبْرَاهِيمِي
مَحْتَدِجَانِ اَوْغَلِي بَابِزِيدِ حَانِ
كَرْدِي دُنْيِدَنْ شَكِّ وَطَحَانِي
عَرَبِ مَهْرِ حَجْمِ وَهِنْدُو بَلْعَانِ
مَطْلِعِي دَرْ بُو مَخْلُوقِ بَوْرِ مَانِي
دُنْيِدِي دُرُو دَلِكُو عَالَمِ اِرْبِي
عَاشِقِي دُرُو مَتَاقِبِ سَرِجَانِي

[326b satır 2-6]

اَنَا جَمْعِي قَاسِمِ پَانِشَاسِي
اِسْتَبْنُو لَمْ يَرِ مَسْجِدِي مَرْمَعَلِمِ خَانِهْ يَپْدِي اَرْدِكِ
بِرْ جَمْعِهْ مَسْجِدِي وَبِرْ سِدْ بِيْمَدْرَسِهْ يَپْدِي
وَلَكِنِ بِرْ جَمْعِهْ مَسْجِدِي يَپْدِي وَجِرْ كَسِ وَكَلِمَتِهْ
طَمَانِكِ بِرْ جَمْعِهْ مَسْجِدِي يَپْدِي

1.4. *Selâtin-Nâme*⁹²⁵ (Sarica Kemal)

[88a satır 3-13]

سلطان عالم قاهر بغداد فتح اندر کین بیات ادر
ایشیغیله طایب اولدوغی اولغان کورکوردوز خواجه قاهر بغداد
هماندم حکتم ارباب شاه دوزلفا کورکوردی اوستینه اول شاه کورکورد
ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور
قلدغون اولد او کورکورد شاه اولد او کورکورد شاه اولد او کورکورد
یلا بوردی اولد او کورکورد شاه اولد او کورکورد شاه اولد او کورکورد
ارغیجی مونه کورکورد مونا کورکورد شاه بونور ایچم بونور ایچم بونور
کورکورد ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور
ایشیغیله کورکورد بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور
اودوم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور ایچم بونور
دوبونور اولد او کورکورد شاه اولد او کورکورد شاه اولد او کورکورد

⁹²⁵ Tezimizi hazırlarken N. Öztürk'ün İstanbul Üniversitesi T.Y.nr. 33'de kayıtlı olan nüshadan çalışarak ortaya koymuş olduğu *Selâtin-nâme* adlı eserden faydalandık. **XV. YY. Tarihçilerinden Kemâl Selâtin-nâme (1299-1490)**, haz. Necdet Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2005. Tıpkıbasım için ilgili varakları İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T.Y. nr . 33 şeklinde kayıtlı nüshadan temin ettik.

[88b]

چېرېستە نىھايەت يوقۇن انۇك • كە شىخىي اودوز شايى نىھايەت انۇك
بوسۇنى دىيۇب اندە قوايىندان • دولىندن شاھك اولدا اول كويۇن
مىشىنى صىرپ كىرە قىب اورگوالكو • دىلدى اولدى بىر بىر سوكوت
چوشا چىلدوز اندە سوزگوس • قىزىدى بىر بىرچى اصلد روت
يۇدې اولدان شايى بىكانە • كلوب دىشىي كىلىپە خىسروانە
كە لوبو خا كلوب قورلدى دۇب دوز • اتقۇب اولدە اجىزە يوپكوز
عزىلوي اندە خىجاعت • كوزدى كافىك باشىدە افست •
كوزگوز خال اولدى مكدرد • انوز جىبىلدە اپنى شاه سوز
كەين بويىنىكە طاقتوبىز بىسى • سوزب يوزىوۈه اولشاڭى ايرىسى
كلوب شاھك اياغىنە دوكلوز • صناسىن بىر بىر سىي سىكلوز
كلىي جىبىلدە اول شاه دولان • الكون وزدى كىتورىنە انجىات
اولدان قىقىر اول شاه بىكانە • دوغواق كومانە اول خىسروانە
وزدىن اندە قوتىي شاه دولان • كوزب كافىر توتىي اھوا فغان

[89a]

۸۶
ھمان طوبۇك چىلدوزب يۇدې • حىصارك جوسىن چىرى بورد
ھماندىم ايلدىر جىبىكى اھنك • جھان كفوارك اولدى كورىنە تنك
اولا كى قلعى جىبىلدە اول شاه • بونلوي وزدى اندە شاهە الله
تواريچىن صىرلىسك كلىونك • دىچاق كومىنى بىغان الينوك
جھانگىلاخونك كوزى سىدە • كلىي قىتى قىلدى شاه اندە
دىچاق كومىنى اول شاه غارى • رجب آيندە اول نوري جھازى
يگوز اوچى ابوك اولمشىرى • تواريخ بو ارا يە كلىشىرى
انوز بونلوي كافوك اندە • اسىرايدوزب كىمىن جىدى بلىدى
اوقلغونك اولن كافىر بىچى • سوزراستلوزبۇكە انوك وارىنى
اسىرا اولد قورىنە اولدىلوشاد • قىلچىندن شىك اولدىلو اذاد
تتاره امرايدىر شايى بىكانە • اورن يىقول اول ايل جاودانە
تتار شىھدن ايشىدى جۇن بوسوزى • ھمان بىغان الينە دىكوزى
بوك بلوك اول اللره اقرتو • ورت اول اللوي اود دىقىر تو

[89b satır 1-4]

اودر توبك بىك اسىرا بى بوي • قىر اندە يوز بوز شىرى كوي
تھامت بىغانك ايلى قىلدى • قىچانى لىخونك اوستىنە طغلىدى
دىوز ايلامىكىن اول ايلى شاه • قوموتوشاه بىغانە طوشراہ
تھام اوچ اى شاه اندە قىلدى سىران • كىمىنە بولدى بوجانلو اول خان

1.5. *Târîh-i Ebü'l-Feth*⁹²⁶ (Tursun Bey)

[146a satır 4-13]

فتح قلمه کفه
مفتاح کلید قصه ماسانی بود که چون بویاری و عنایت باری
عز شأنه حصولند آینه دل پادشاه منبسط اولدی فضای
احوال خلق ازن بساط نشاط و انبساط بط اولوب کمال
رفاهیت و حسن معاشرت صورت کمتردی بر مدت کند و قطب
عالم کبی ثبت و قرار اتدی عرصه خاصینه طرف طرف اقلر صلته
و جنس سیایای انص صیان و صبا یادن مملکتی بلک سایر مالکی
بله طولدهدی و عسکر لر کوندر ب مملکتلو و قلعه لوفتح اتدند
ضبط اتدردی و بونک مصداق غزوه لطیفه قلعه تکر که جزیر
العشاق مقابله سند قن دکرت اوته کاردن ممالک مغول نانا

[146b]-[147a satır 1-11]

قلعه کنایه مهتایی ازم مدت اچند نصبت فتحی مهتا اولدی
بن کاز دولت ضرب دستله فتح آبدل صبیح الوجه سلیم الحسن
فرنگی و روی و روسی و مغولی محبوبلر و اموال و نقد و جنس دن
بیت فنک او غنلری و روی قزل زر و سپهر الیق قیمت لو بز لر
مغولی قن لر کم یوزلری ص قو کلر تکجه اچمکد زر قن لر
نثر شولقد حصوله موصول اولد که احصایه صغیر چون بوفتح
مبین میسر اولدی سایر قلاع و بقاع دخی کلدری قوشو کوز ب
ایل و منقاد اولد لقلعه لری بر کب و مجموع ایلن و ولایتی ضبط
ادب جزیره شری و روز سوم عرقه وضع اتدکد زر ص کوم اموال غنایم
وسپایای کرایمه دست بوسه ییتد لر بوفتح سنه تسع و سبعین
و ثمانمایه تاریخده واقع اولدی

ملاصق جنون متعلق بر حکم قلعه در که غایت مناعتند نانا
و مغول آنک حواله بر مننه پای نیول از که مشدی بر قی قلعه فلک
کنویر لواحی اد نکلله حاصلاتی بو فور بر مملکت وسیعه حکم ادر
ارباب الدوله مطعون و فتنجه ارادت عالییه سی بر کامتانی اولدی
آنی دخی ایر مملکتیه اضافیه جراده و طرفنا سلامدن و انلی
نصبا د ب رسوم کهنی دفع اده بونیت و حسن طوبیت ازن تجهیز
سفن امر اتدی بر قی امر حجاب کاردان و نواب کارمان در حال و نونه
ایله که نظره اگر کورسه اتی غازی بر بیک دیا اولمایه بود و ننه دویک
مونا لر قدر غالی بر ازن صناسن طای غلیر بر صوا زه
جمع دن هر بری اولدی بیست قزل بیا قلدردن بر کلتان زنج
کوک احمد پاشای باشه کوب عسکر نام زد اتدی بود و ننه بیه کهنه
زرنه صالیدی و قضای منزل کبی قرع دکری کجوب و لا و بیا زرنه
نزول اتدی و اگر چه قلعه نک مناعتی شهور عالم اما جزا سب

⁹²⁶ Mertol Tulum, çalışmasını hazırlarken Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3032, TSMK, Revan, nr.1097, TSMK, Revan, nr. 1098, TSMK, Hazine, nr. 1447 şeklinde kayıtlı nüshalardan faydalanmıştır. Biz de değerlendirme bölümünde Tulum'un transkripsiyonundan faydalandık. *Târîh-i Ebü'l-Feth*'in tıbbıbasımı için H. İnalçık ve R. Murphey'in Ayasofya Kütüphanesi, nr. 3032, nüshasını kullanarak hazırlamış oldukları faksimile metinden faydalandık. Halil İnalçık-Rhoads Murphey, **The History of Mehmed the Conqueror by Tursun Beg**, Minneapolis-Chicago: Bibliotheca Islamica, 1978.

[169a satir 9-13]

کفتار در فتح
 کلی و آق کرمان مشنوی کلای جان بلبل مرغ سخن چین
 بیان قصه ایچون قل سخن چین قویک چون نقایس دن بریدر
 جمان احوال ذهنک از بریدر چو سنن علم تاریخ اجنه سرد
 بزده شه قصه سندن بر خیرورد کل کلزار غزوندن ورق ساج

[169b], [170a]

نصرايات بر طرفه خضفا كنه قه بندان كه آداب چا كرين
 وادای جزیره امزنه نوح اهما لك ترب سختی كو شماله سنو
 استیصال اولمشدی آندن یكله خرم جزم اولدی بو ازن عساكر
 میمون میاسر اطرافه ریاض پادشاه هیله علی احكام پرا كندن
 قلندی و هر وز پروا سپر و صغیر و كبد بو حكی صدر انقیاء
 قلاده قلب تمام اهت و ایتله عزم او ردی هما یون انذار
 شولدمه كه سخن زمین اشجار و دیابین چچكلزندن قبه خضر
 فلك كچی پرا نجم اولمشدی یعنی نكار بهار سنه تسع و ثمانین
 و ثماننا به عرض بیدار ادب روزگاری سنورا تدقی موسمن
 اعلام طغرا اعلام نصرت بالصبأ فحوا سی نفسندن برچ نیم
 دپررب قه بندان طرفته توجیه بیوردی وقه دكوز دنانه
 و ازوق کیلری بیعت شولقد رآجدی كوز بوزن كشتی بادیا
 صانكه چادر لردن اولدی بر قضا پر سیا بن نش مال كلام

کمال سلطوت شهدن کلام آج شمهك اولغز اسن قل حکایت
 که دروق قپله جانلاره سرایت چو خندن تاج و تخت اولدی
 انك دندی هلاکه مر قبی چرین اولد چون آنا ضعیفی
 جهانی طوبی صیت قهر صغنی دلادی بسد واعی ظفردن
 غزا پیموز قلا نوح سفردن قوم بندان که بخت اولمشد وارو
 دلادی کم انی این جو قارون چری جمع اندیس بندن بیان
 عزیت انبصوب قاه بندان چری کم مرادی بر شیر غارت
 کو تر مزچو قلغز ایران و توران طغر چون ره بریدی هر هر نصیر
 چوق اولد آکا میسر قلا اس چونظمیله اولد بر ق لفظ بمل
 ادم نثره آنی مفصل نثر یعنی چون قادر پیچون مصرأ
 تعالی شانہ عمات بقولون نثر قلندن ذات هما یوز بارشا
 ربع مسکون حضرتنه اولان موهبه عظمی نك خاصه لازمه
 که متوالیا فتح وظفر در مقتضی اولدی که قع مخالفت نمکد دیا

[170b], [171a]

نهر تونا کتار دن بیلش بر حکم قلعه درو خند قنه که عمقنه
 فکر امنز تونا صوین اقمشله شیله که قلعه بر جزیره کی اولدی
 سور و بروچی منبع و رفیع و صورتا خصمک اکا عرو حیید
 و بدیع قطعه مرکز ارض ازن بنیا دی اورلمشدر انک
 بودرد کم برجنه باش اندر برج فلات
 خند قیک عمقندر اندیشه غورندن عمیقوت
 اولدرد پس دکز دپدکلری یوقا کشت نثر بونک کی قلعه
 محاصر اندی فی الحال ملا زمان آستانه نرجلال طوبی منجیق
 بر لون کورد کراژدها میکل طوبلری که هر طاشی کوه ارضدن
 نمونه در برلشدد بر هر طوبی بیتا ندها کچی که صوفقد بولیدورد
 غرض اییب صاچه اغزندز شه چون قزدن آودنش وقتی که طوبلر
 آتلدا اولدی طوبلر مهابتند ز عسکر قتالک غرض و هجومند
 کافر همین سرا سیمه اولوب قبلان یا تیممه العذاب

حصول ارام برله بر تو بخردن یوردی مشنوی
 چری جنبش اندی همان فرج فوج صناسن دکز در که او در موج
 چری که آرزو کا قیاس و نکات کورندی کا طار فضای جهان
 نر عسکر که حکیم انی کورمدی نر در نک که هولالت انی در سگ
 دلبران مردافکر و صفت کن قوشد پصولت ولی پیل تن
 یورودی بو سلطان صاحب شومده که سعدین ادبدی قران
 نثر چون تونا صوبینه یقندی و کنار تونا خمیر خیام پادشاه
 توانا اولدی اسباب و یراقه و کولب کپلردن صوا زن کورپی
 یابد لر بیت بر مزین کور بنیا د ا تد لر ما استنه ه ه
 کویا قوس قرخ بفلند در بنا استنه نش پادشاه غیور و کور
 منصور عبور اندی و اتاسی سلطان محمد طاب نراه بونجه
 مهابت و عظمتله آرزنده و ار میدغی قلعه کل استنه متوجه
 اولدی و قلعه کل تونا صوبی قه دکن ملاقی اولدیغی بر یقین

[171b],[172a]

و مترسیر شدی و هر طرفدن کوه انبوه آسمان شکوم بوی
 قرشندی مرده متمرد مناعت قلعه و حصار واسطه سیله
 اگر چه ممانده و مدافعه امرن تجد و تمرد کتره لراما مصر
 قهر منقا بله قیله پلنک و شیخ شغال نشردت بیش کردن کفا
 اشرار اوج تمرددن حسیضه تذله و دوشیا امان نکتہ
 پیشتر اردنجه اولدر مضاح قلعه تسلیم اتدیر باد شاه
 ابو النصر فازی صحیفه ناصیه لرنه صفح جیل خطر نیک
 بشلرنه امان بیوردی و غلامان ملک شکل و جواری حور لبت
 بوشکیله بنمشدر مجاپدیه بعدا طراوتن صناسر کل لطف
 لم بیطمشهقی انسر قبله مر و لاجان کوه کوه رشته عن
 دزدی باد شاه جو انجنت منی بونردن بکلرنه و قولرنه شو
 انعام اتدی که حساب صغیر و اول دیشا ابالیس قرع بغداد
 مسلکت و بانچه و بندن بیزار اولب عسکر قتال هابتند

قرع باب استیمان شتابا تدر قلعه تسلیم ادب ابل و منتقاد
 اولدر و بوشاط فخذن زبان زمان بو بیت مال بیانه سرا بان
 اولدی بیت باشر تا شاخ عدل بریده که این نخستین سیوه ظفر
 بیو بیت کلید مالک کلیدی چون اوله قله کله فتح اولد اچلدی
 نتر چون یوقلعه عذرا قرع دولت آسانغیله و عذق فراوات
 مظاهه سیله فتح اولدی دزدارنا مدار و حفظه بان سپاه
 سفارش ادب ازوغ ویرانغله مملو تدر لورنی توقفت حنا ظفر
 عیان قلعه آن کرمان ازرنه مستعطف بیوردی و اوله قلعه قرع
 کنارنه قریب سورنی شیخ و بنیادی هم ای و طاشی مزین و محمود
 قلعه در کفه و روس و دشت وله وانگروس تجارنک اوغرا غلند
 حاصلی مو فور مع مور بند کاهدر بیت
 نه قلعه که اولدر فلک آکلن فلکدن یجا در بروجی اکثر نش
 چوز ازرنه واردی اسباب جنگ قلعه دن طوب و تفک و ضرر

[172b],[173a satir 1-8]

سلاطین آل عثمان ال ورمشدی مکر که یلدرم بایزید خان
 طاب شاه حضرتته میسر اولمش که انکروس ولایتدن بر اش
 اوایه برزمدت قاضی نصیبتش و بوصیت شوکت و عظمت
 که له وجه وانگروسه یقندی مصراع سنک ساکه بری تک دجه
 دیب هر برپی کند و مملکتن قورموق قیوسند اولدی بلوشا
 مظفر منی بوفته قناعت امتیوب اول مملکتن دخی اقلر
 اشدردی نجه بجه لرو قلعه لرنه فتح اولب طیو ملقرا اولدی
 حصول مراد بر له خاص و عام متعمر و مغتم اولدیر

حیرانوز ارجیب که مملکتنه که والیه اله ارا الینن مصفا
 قریبی واردی اگادشدی صلح بجای که زانجا نکره د کسی نش
 مملکت خالی قلعه قدضکر هر طرفه الغار و اقیق صالب
 اسامای غازیلر شیران غزان رسته غزلان سر کچی سرد پلر و غنا
 غنایم و سایر ذوات القوام شو قلدر لرلدی که حد داین سی
 احاطه اولمز و تحت بد بختی و سرای خرابی اوده اوردر بیت
 وجود مملکتی عشقت چر پی شیله هینما لر
 که کافر ایلنه قلز بونی ترکان هینما جی نش
 اول قلعه له قاضی و والی سنجی یکی نصبا تدر تورناک اونه طرفدن
 پنج نوبت محمدی افضل الصلوات اولدی و خیام شریعت
 بیضا اول مملکت عذرا نکر صحرا لرنه قورلدی حق بیوردی
 باطل درلدی بیت کله کجه بر رقیبی قاپودن سورر چپ
 بو عقق در که حق کلدکن باطل لرد اولرنتر بو مرتبه حلیا

[174b satir 4-7]

خصوصا فتح قلعه کلی که معین کلید
 مملکت بنی اصفدر در حقیقتن قونا صوبه کوپی پلش اولم
 پیت کلی امیش کلیدی اول دیارک چون اول فتح اولد اچلدی
 غز اولن چون اچدی شاه عالم اولدر دنیه و اخرایه مالک

1.6. *Tevârih-i Âl-i Osman*⁹²⁷ (Oruç Beğ)

[26b satır 1-13]

بومطرفدن يالدرم خان اولداخي اطرافو، عالمة ناملر كوردونو كوردونو
جمع ادرينه اناطولودن كوردونو المذنب كرم بريك عرب وبنو بريك بيري
انجيهون وجر خورون واطرافو چيرستين ولازلان كوردونو سيزفا بيري
ولاز اوغلي كند وبنو بله كلب بوزريك مشاري بونلورونو بونلورونو
جمع ادرينه كاپوخلانندن واطرافونون واطرافونون واطرافونون
خان دني كرتي ياصيت بومطرفدن بوزوب واولان ليني
امير سليمان و سلطان محمد و مصطفي چلي بله اولوب و دني دشت
ولايتندن نانا كرتي كرتي كرتي نانا كرتي بله اولوب قون
التي بريك واز

[35a satır 2-7]

شيخ بدين الدين آدم كوندونو ازنيكنا شور
بعضي درونو واز كند وناچا كند و دوزخونو كند واولان بويه
طرفندن امر اولوندي بومسكن وناچونو وناچونو وناچونو
الذلو وودو وناچونو وناچونو وناچونو وناچونو
اولوندي واولوندي واولوندي واولوندي واولوندي
دولسونو واولوندي واولوندي واولوندي واولوندي

⁹²⁷ N. Öztürk, *Oruç Beğ Tarihi*'ni hazırlamak için Paris Bibliothèque Nationale, ancien fond Turc 1047 nüshası esas alınmıştır. Manisa Genel Kütüphanesi, Muradiye nr.5506/2 ve Paris Bibliothèque Nationale, anciend fonds Turc 99 nüshaları karşılaştırma yapmak için kullanmıştır. Biz de Öztürk'ün bu eserinden faydalandık. *Oruç Beğ Tarihi [Osmanlı Tarihi(1288-1502)]* haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014

[59a]

نایفون مادیان بیخه و کوند ز بونگه دشت کیم
 بنوده بز شهر بیاید آدم دیوبت بو ذکری ای پد زدی زیر اباقو
 بن مادیان علایت اولوب شاه سدی ایلم و مملکتی وحدادی
 قیاسه گلزادی تلکلی از کوروش و لایسته و دیبج
 و الامان و لاهلین و نبح و مسفور ذی اوله ای بر طایفه دوز
 مملکت ذی بی نهایت ولایت دوز تا خدا دیک کیز و او
 اول دیکیزه ای بر دیکیزه دیکیزه بیخه کیمی
 کیمیز بوز موطوماندر فر کولقد رانده او نه ایستدن
 و کیمین دن نشنه یوقدر او قینی فر کولدی ذره الله تعالی
 حضرتیندن غیزی کیمشه بلزنه و ارد زره و اندن بر وی
 لاهلین در چسار دز اوله ای بو سنایله الامان ایله انکرومن
 آرا العده دوز تلکد امغرب دیکیزه و ارنجه و ولایت
 قرین کستان دوز جزیر لوز جزیر لوز و تونک تمام نیک
 دوت یوز بان طعه و ارد دوز لوه و مغرب زمیندن تا عرب
 دیارنه و ارنجه تا طر بودن و مصر مکنه و مدینه و قدین
 شریف و دمشق و ارنجه مغرب زمیندن تا روسی مرالی
 طایفه سیند و دنج بش و زنگبار و دز تا هند و سنا
 دیکیزه و ارنجه هند و سنا و چین دز مایلی دز
 خطای دز وطن دز و ولایت بجم تخت سمرقند دز ماری دز

[59b satır 1-5]

و عرافد و بلخ دز نور کستانه و ارنجه دشت دز و چین دز و ایغوز
 طایفه و مغول و فنا بو مملکتلر ترکستان دزه و دشت دن بروی
 چو کزدن قریه دز و کفه دن و و ر و ر دزه و لیه دزه و قوه بعدان و ارنجه
 نانا کوروسه و ارنجه ایله و زمان غلام لوی و کاملاری منفذین
 کلسار دز دنیا ای چو چو آریو بییدی بخش اتمش لوز

[89a satır 5-13]

دؤفته سلطان محمد
 قسطنطينده قوا زادون كروون پيري كده و لك اخدي كيلر ايله
 اون بيك عرب محمد اعاليه و دوت بيك بيجري دؤوماليندن داخي كولو
 جمع اولونب دكيز يوزدن قره كورون كيلر ايله انونب وارونب كنه
 و منكونب حصار لر في اوتوب و باغي بلان قلعه لر في ولايخ قمع اندي اول
 مرفدون قزيرك كوريجي دنن چرهي ناانا زلف كورون بولر و كله
 دؤسلك اداونب كنه و منكونب قمع اندلره سفار اولك ايلنده و اع اولك
 بليته
 كنه و قمع المشد اع محمد كده و لك مودر بيك تاخي قمع و دؤولا . دؤولا

[94a satır 11-19]

دؤونه افي كومه و على حارنه قمع ايمنه سفرا ندي و دؤم اولك بولم
 تونده سنه شنه بجه سنده شهر ادرنه تمام ياوتب حرق اولك برانان
 و چاوشول و بيت ما زاري و قمع قلعه جموع حاك اولك سرف اولدي
 و داخي سلطان بايزيد حاك سرتينه قسطنطين
 چوتب دؤم الاخر اولك بولر ايلنده سنه شنه كونده ادرنه اولان
 على عراق مانده اولان موخازنده اولان عمار اولك و چاوشانه نوك سلطان
 بايزيد كند و ايله بني ادرني اورد و چاوشان دؤون چوتب حركله طرله سكل
 زيارت كورونب قره نيدان ملاينه وارونب بيجري و عرب امل اولدو

[94b satır 1-11]

الي لك كوربي جمع اولك على وان كمن حارينه دؤون اول و اري على كنه بي
 بيجري بطايله اوتوب قمع ادرني بجا و ايل احو اولك بولر و كنده بجاوشنه
 سونده قمع اولونب اندن بولر افي كومه قلعه بي ادرينه دؤونب
 رجب ايتوك نيز كورميشنده و افي اولك بجهنه كنده قمع اولدي
 و دلت ولايندن چورق انا نك كوربي حاك بولونك ادرني حركت اكان
 ادرني على ايله افي كورمن ادرغنده وطن دؤونب ولايت ذمه آقبن
 ادرني بوجه اسير كورونب دؤم ايل اسير ايله طوله دره و انا ادر ادرني
 دؤونبيل دؤولا سكره ولايندونه برورينه محمد له عاقبت كور و پادشاه
 عا ادرني حاك بولر اولدو ادرني انا طوله بولر ادرني ادرني ادرني
 دؤم ايل بولر ادرني ادرني ادرني ادرني ادرني ادرني ادرني ادرني
 محمد باينا و لك خبيرك قمع افي كورمن و على حرق اولك . دؤولا

[53a]

يَا نَقْوَابِ مَا دِيَانِكَ مَلَكَتْ غَايَتُ اِيْلَهْ جُوْعِيْدِي وَ لَشْكِرِي قِيَا سْ اِيْدِي حَتَّى
 قِيَصْرُ رُوْمَدَنْ نَا اَنْكُرُوْسْ وَا لَيْتِيَهْ وَا رِيْجِيَهْ وَ جَمِيْعِ وَرِ كَسْتَانِ وَ مَعْرِبِ نِيْ
 وَ عَرَبِ دِي اِيْرِي تَا طَرْنِ بُولُوْسَهْ وَا رِيْجِيَهْ وَ دَمِشْقَهْ وَا رِيْجِيَهْ وَ جَمِ
 تَا سَمَقَنْدُ حُنُوْرِيَهْ بِقِيُوْبِ تَا حِيْطَايِ حَمْنِ وَ جِيْنِ مِيَا چِيْنِ وَ هِنْدُ سْتَانِ
 دَكِيْرِيَهْ وَا رِيْجِيَهْ وَ دَنْسْتِ وَ بُلْغَارِ وَ قِيْبَا قِ وَ اِنْغُوْرُ وَ مَعُوْلُ وَ قِيْرَا وَ تَرْ كِيْسْتَانِ
 وَ قَارِسْ وَا لَيْتِيَهْ وَا رِيْجِيَهْ وَ دَنْسْتِ وَا لَيْتِيَهْ كِيْمِ بَرُوْجِيْرُ كَرْدَرْ وَ كَقَنْدَرْ
 اَنْدَنْ اَكَا رُوْلِيَهْ طَا يَفْسِيْدُوْ وَا لَيْتِ رُوْسْ وَ اَنْكُرُوْسْ وَ اِفْلَاقِ اَنْدِيْنِ
 اَكَا رُوْجِيْسَا رَدَرْ وَ مَسْقُوْسْ دَرْ كِرَا وَا لَيْتِ نِيْطَا يَفْدَرْ وَا لَيْتِ عِيَا نِيْطِ كَقَنْدَرْ
 تَا حَتَّى دَكِيْرِيَهْ وَا رِيْجِيَهْ اَنْدَنْ اَكَا رُوْ قَرَا كُوْلُقِدَرْ اَدِي حَتَّى اَرْ بُوْ قَرُوْ
 اَنْعَهْ لَا لِيْسْ دَرْ جَسَا رُوْ وَا لَيْتِ اَنْدَرْ اَنْدَرْ حَتَّى بَرُوْطَا يَفْدَرْ وَا لَيْتِيَهْ
 الْاِيْمَانِ اِيْلَهْ اَنْكُرُوْسْ اَرَا لِيْعِيْدِي دَرْ حَتَّى مَعْرِبِ زِيْمِيْنِ وَا لَيْتِيَهْ وَا رِيْجِيَهْ
 وَ اَنْدَنْ اَكَا رُوْجِي حَتَّى سُوْرِيَانِي لَهَا يَفْسِيْدُوْ تَا حِيْشْدَنْ وَ زِيْمِيْنِ وَا لَيْتِيَهْ
 نَاهِنْدُ سْتَانِ دَكِيْرِيَهْ وَا رِيْجِيَهْ رِيْعِ مَسْكُوْنِيْ كَلْمِيْ وَ اِيْدِي شَاهِيْ
 جَمُوْعِي نِيْقُوْبِيْنِ مَا دِيَا نِ اِيْلَهْ دُوْ سَلِيْقِ اِيْدِي اَكَا اِطَاعَتِ اَدَرْ كَرْدَرْ
 وَ حِيْطِ النَّصْرِ اِيْلَهْ دِي حَتَّى نِيْجِيَهْ كَرْدَرْ حَتَّى سِيَا رَكُوْ وَا عِيْرَانُوْبِ حَتَّى اَلْشَّهْرِ
 مِهْمِيْدِي وَ اَكْرِيَا نَقْوَابِيْنِ مَا دِيَا نِ حَكْمَا اِيْدِي كَلْمِيْ حَتَّى جَمِ اَسَهْ
 قَرِيْ كَرْدَرْ بُوْزِيْنِيْكَ اَرَهْ كُوْحِي نِيْرُ دِي يَا نَقْوَابِيْنِ مَا دِيَا نِ سُوْلُ تَا رُوْحِيَهْ
 اِيْدِي كِيْمِ اَدَمْ نِيْعِيْمَرْ عَالِيْمِيْ كَلْمِ بِيْرِي هَبُوْلَهْ قِيَا نِيْ كِيْمِ يَا نَقْوَابِيْنِ مَا دِيَا نِ
 دَمَا نِيْتِيْكَ سِيْنْدِي نِيْلِ كِيْمِيْنِ اِيْدِي وَ اَسِيْ كَلْمِ رُوْحِي دِي يَا هَمْ كَلْمِ

[80b satır 18-19]

دَفَعَهُ سُلْطَانُ مُحَمَّدٍ فَسَطَنَ ظَنِيْدَكَ قَرَارِ اِيْدِي وَ زِيْرِيْمِيْ كَرْدِي اَحْمَدِيَا نِيْطِيْ
 دَكِيْرِيُوْزِيْرِيْكَ كِيْمِيْلَهْ كُنْدَرْ بُوْجِيَهْ نِيْكَ لَشْكِرِي اِيْلَهْ وَ جِيَهْ

[81a satır 1-4]

نِيْكَ عَرَبِ وَ جِيَهْ كِيْمِيْ وَ عَرَبِيْ لَشْكِرَهْ وَا لَيْتِ كَمْتِهْ وَ مَسْكُوْبِيْ قَرَارِ اِيْدِي
 وَ حَتَّى اِيْدِي قَلْعِدِيْنِ وَ اَلذِيْنِ وَ كَلْمِيْ كَرْدِي الْوَقْتِ وَ قِيْمِ جَمِيْعِيْنِ وَ
 جِيْرِيْمِيْ كَلْمِ مَطِيْعِ اَرْ لُوْ بَا وَا لَيْتِيَهْ قِيَا نِيْلَهْ اَوَّلِيْ عِيْرَانِيْكَ سِيْرِيَهْ
 يَلِيْنَهْ

⁹²⁸ N. Öztürk'ün TSMK'da bulunan nüshadan ve Giese'nin yayınladığı W1 nüshasından hazırlamış olduğu eserden yararlandık. *Anonim Osmanlı Kroniği [Osmanlı Tarihi (1299-1512)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015, s. XXVII.

[82a satır 16-19]

اددك سلطان بايزيدك عمارته بنياد اولدي حموكتان دندو كلسر
چواريته عمارت و مدرسه و ميانخانه نك بنيا اولدي اولدي ادرنگه چوب
فت بنديانه سفر ايديب وارن علي قلمسرين فتح ايدوب جمادى الاخرى كرس
كله كورن چمان شنيه كون اف كوراني فتح ايديب حجاب ايديك كورن

[82b satır 1]

سند اول ولايي فتح ايدوب كلوبن ادرنگه قسرا تيممجه نك
۸۸۹

[130 satır 21-24]

بوند نصكره سلطان سليم طرابزونده خروچ ايدوب كيه بينوب كفه يه
چدر اندن روم ايبى طرفنه كيه واق كرمانه چقدى سلطان بايزيد
جوق يشيد بچك استانبول قاضيسى صارو كزى وسكبان باشنى
صيحته امك ايجون سلطان سليمه الجيكله كورن

[131 satır 3-13]

سلطان سليم ادرنيه يقين كلوب قوندي سلطان بايزيد دهن ادرين
قالقوب عسكر دهن حاضر ايدى استانبوله متوجه اولدي سلطان سليم
دهن ايدى ادرين استانبوله وارنجه خود دشمن بوقدر بويكلرى وعسكرده
الوب كتمك غرض بودر كم قزداشم سلطان احمدى نكلمه ددى اول دهن
كوجيب باباسى ادرنجه كتمدى چورلى سنوزنه كليچك باباسيله اوغوشدى
سلطان بايزيدك ايقارنك دراني بوغدى اتا بنمط قدق بوغدى عربه
ايجند ادى عربنك اورتوس اورقوب حق تعالى حضرتنه نضره ايدوب
دعا ايدى بر مقدار جنگ اولد قد نصكره سلطان سليم صنوب جميع
اسباب و خزينه سى قيوب قاچدى قولا دكيز كنارنده مديه ديبرلر كوى
واردانده واروب كيه كيروب كفيه واردي اول قيش اجنده ينه كيه بنوب
روم ايلينه چقدى

1.8. *Bihisti Tarihi*⁹²⁹ (Behiști Sinan Çelebi)

[18b satır 13-17]

سلطان بايزيد خان عالي شان اول قشبي ايمان دارا كورن
فتيب كز بوزسكان سكرى تام اولوب لفوزنه دخول
ادبكت ريج الا حركت درونجى كوني جبهه كوني غايبى قلوب غرايم
شور اولدي حضور كورن كارشم سگبار بهار نامه امارالم
مغرا ايدى برنگام ايدى ايام مسرت فرجا كمت هر دوزى ايد

⁹²⁹ F. Kaytaz, eserin Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmed dönemlerine ait kısımlarını British Library Add. 24.955 nüshasından transkripsiyon etmiş, II. Bayezid devrine ait bölüm için TSMK Revan nr. 1270 nolu nüshayı kullanmıştır. Bizde F. Kaytaz'ın yapmış olduğu çalışmadan faydalandık. *Bihisti Ahmed Sinan Çelebi, Behiști Tarihi (791-907/1389-1502) (Giriş, Metin, Dizin)*, haz. Fatma Kaytaz, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü: 2011. Osmanlıca metinlerin ilgili sayfalarını TSMK Revan nr. 1270 nolu kayıttan temin ettik.

[19a]

نوروز و شرب مشب تبریرات پروردگاری او درین کتب
 ریح ان قوه که برین کتب کوفی است شنبه کوفی یکی سالی است
 نوبت فرزند که حکایت کند تا سینه دست شربیدار و روبر
 از آن حج عسکری بیخ قلوب بیخ و بیضاغدا سلطان جهان
 کلی و ارف کرمان نختن عطف عثمان امیدی زبیر اول یکی بلند
 کلیت فتح الباب اصل شکر که قبا ان ادبی دولت و سعادت
 و بر جیه و اروب سلطنت و شکرند اسحاقیه و اریجن اند و اقلان
 و بود ای سلطان اهل یازده معاویة معاندت لشکرش با مال
 کلوب کسبوس ای و بی انواع در لو اجناسن ادبی که کربن
 ریسرا و ادبی به مقصد که تحصیل و برود که کتیبته خیر کسب
 بی ذی الا حوک عاشره کتیبته محرابی و سینه قوز لرون میرزا
 جلال اولی اندر خیم اولوب شرف و ادبی ختام متشکک
 و بتم بلد زمین چرخ برین است اجلاک شرفی مساحت تین
 همین دل عشاق کلین کبی طار اولوب و حوشد جای قرار و کجا
 دو آب سپاه و کوسیه راه جری برو بر جی سراسری و کتیبته
 پادشاه و بین پناه خویش با کاسن اور تار الدلر بر جانید
 روم ای جری بی بیان کبی چوشان اولوب بر جانید و انجلی

[19b], [20a]

عان و ارف و نشان ادبی و رحانید و اقلان و بود ای سب کتیبته
 کبی طوبی کلین شکر ای بی شکر قال و با عیظ شال عالی پایا ای سب
 اعطاء امیدی بر وجه چشمه و عظمت و ارایدی ابوالفضل کتیبته که
 و صا و در صفت و عاجز و ناصر اولور چون لشکرش را اول صاحبان
 حیطه احاطه حیطه امیدی و اول نقطه مدار و اید و ارد و رابلیس
 مطلقه اهل کبی بر طرفن حواله اوله ای اولی کل کورای
 روانک سینه و ثابت قدک کتیبته خیال بر سبیل شمشیر سینه
 تا پورن پادروب یاران سهام خون قشادر کتیبته با پورن
 اجد رماز اولدر شمشیر شمشیر و لا و رلر بر وجه دار و کور کتیبته
 شهور مضایقه و در کتیبته شمشیر اولوب استنشاق هوا نشا
 اولدی و قبی عالی طوبی نور و کور کتیبته شمشیر و اقلان کتیبته
 قبال ادبی شوبه اخبره قلیجه عالی شمشیر نفسله کتیبته شمشیر
 و صاعقه کردار اکثره و اولور با پار اولور قبی و بر بر کتیبته
 نور لرمان که بر بر قبی قضای استیابی کتیبته انور قبی و بر بر کتیبته
 که مانند اقبال ایدر شد و کتیبته انور و در قبی هر قاری البرز شانا
 قلیجه نیان شمشیر قلیجه انور ای بی سب کتیبته انور کتیبته
 کرد و کتیبته انور ای بی سب کتیبته انور کتیبته انور کتیبته

تزلزل اولوب اول و پناهدار کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 مدد و نیان حسین شمشیر بر بر بر بر بر بر بر بر بر بر بر
 طبع طمان اللزوم قلیجه قلیجه قلیجه قلیجه قلیجه قلیجه
 همین کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 نشا اولور چون بر کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 کتیبته کتیبته اول حسین حصار رخت و اولوب کتیبته کتیبته کتیبته
 یوز طوبی جان و اول کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 عالی صرح و بار و کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 اولی مضایقه کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 بار و کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 و کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 کام و نام کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 همان قلیجه کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 اشد با کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته
 کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته کتیبته

[20b], [21a]

ما که مستغنی بودیم از حکم و پادشاهان جهان
 چه ذی القدر و کرامت چه زان ائمه قلوب ابرو کرمان
 صورت کلفت خان ایدوب سکنی پادشاهان و عمان شاندروان
 ایدوب اول اتماد و تقا و نوافلم دودمان بکین خان و اکرم
 اورمذ ابغانی پادشاه مجاهدت شاعر عالی مقام ایدوب سکنی
 کسبجان بن حاجی کرخانی کسبجان اولاد
 چوخی خان در اولوز بیکت تور و ارشکر جاران نامر مره فرار
 ایدوب خور ایدوب سلطنت و نامر کما که دست سید
 نامر اولوب موکب کوکب شاعر و سعادتی اولوب
 عسکری کمال غلام و انما بیت انصاف ایدوب سکنی
 عید کسری چون صفای عقیدت خلوص بیکت ایدوب سکنی
 استاد سعادت کدی حیدر اعیان ارکان انبال استقبال
 معزز و مکرم اولوب نغمه و کیمیک سلطان ملاعت انارکوت
 دنارضه کتور و لرچان اول شاه نامر انور کما نامر ایدوب
 کدی خلیفه روی زمین کیم و خلیل چون برفاج قدم من کسبانی
 ایدوب اعظم و احترام و نقصان خدی اولوب نوکام کتک
 شانه و ایدوب ارسال نزل و شسته و سلب نواع در لوزغرا ایدوب

ایدوب اولاد کتور و لرچان اول شاه نامر انور کما نامر ایدوب
 کدی خلیفه روی زمین کیم و خلیل چون برفاج قدم من کسبانی
 ایدوب اعظم و احترام و نقصان خدی اولوب نوکام کتک
 شانه و ایدوب ارسال نزل و شسته و سلب نواع در لوزغرا ایدوب

[21b satır 1-4]

کون بکنت سلطانی اولوب کدی زیاد و مضایقه در در چار و چاه
 اعیان کما کسبوت اول حصار استوار کتک مضایق سلیم ایدوب
 مستان اولوز بیکت نظام حمام کما نامر ایدوب کما کسبوت
 اولوب مستغنی ایدوب اولاد

[23a 1-9]

دربارت ایدوب عالی مقام ایدوب ایدوب کتور و لرچان
 و ایدوب کسبوت ایدوب ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت
 کما کسبوت ایدوب ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت
 ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت
 ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت
 ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت
 ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت
 ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت
 ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت
 ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت ایدوب کسبوت

[37b satır 16-17]

اتفاق اول ایام بنام کسبوت و کسبوت
 کما کسبوت ایدوب کسبوت کسبوت کسبوت کسبوت

[38a satır 1-4]

عمن اعلام ایلی سلطان اسلام دخی اطرافد اولان حکام عالی
مقام بیگ بیام کوندر بشکری احضار ایلی دفعی روم ایلی بکریسی
حضرت اعر اولندی چغووب روم ایلی شکر لید سو فیده اولور دی
نکه اگر احتیاج وارخ اولور سه بغداد نه معین اولور

1.9. *Düstûrnâme*⁹³⁰ (Enverî)

[127a satır 5-13]

چون سکن درت اولور چتره سالد
یلدرم خان برچی ایلا د جمع
قاره یوسف بیکه عثمان بیک کلور
بشدن آغا دموراللی بیک ار
ولق و افلاق ولا زالی بیله
کند و کدر آلی یمش بیک تمام
رؤسدن بیله او تونیش بیک ستار
لشکر روم ایک یوز بکدن زیاد
لشکر کفار اول یوز ددی

کلدی تیمور ایدی بو کتر قتال
تکله قیلد رومدن اعدای قتل
بیند کتدی یولور نعمت بولور
کافر که آلا یدر اول بر نفس
کم اول اول لشکرک وصفن قله
یاییمی او تونیش بیک آنک وال سللا
قانی یایدن جمله چاکوب او اتار
دوزدر آلی بایزید بن حرله
طونلوا رجه او کندن کوردی

[127b satır 1-4]

میرسلیمان بو یکا دن جنک اودر
چاغتای اولدم اولور زیر وزیر
کوردی اول حال تیمور ایلا د آه
اولد خاین پس او تونیش بیک ستار

چاغتای بو کی دلتک ایدر
قیلور جنک اچر یمش بیک قدر
بریو جا برون بغورد پادشاه
واردی تیمور د نوبن اوق اتار

⁹³⁰ Tezimizde Necdet Öztürk'ün Paris Milli Kütüphanesi, ancien fonds turc nr. 250 ve İzmir Milli Kütüphanesi, nr.16114-22/401 kayıtlı nüshaları kullanarak hazırlamış olduğu eserden yararlandık. **Düstûrnâme-i Enverî (19-22. Kitaplar) [Osmanlı Tarihi] (1299-1465)**, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Yayınevi, 2012.

1.10. *Cihannüma*⁹³¹ (Neşri)

[13 satır 1-8]

هـي تـنـك الـيـه يـوزـاـون بـرنـد فـتـح اولـنـدي هـجـرتـك الـيـه يـوزـاـون الـخ سـنـد عـز الـدي
حـلـبـك اخـذـه فـصـد اـيـدب عـنـم انـدي مـلـك الـا شـر حـبـل اـيـدب عـز الـدي بنـ خاـيـن نـومـد
بـنـه رـجـوع اـيـدب سـيـواسـده واصل اوچو اول بلاد منقوي اولوب يره قورنغلا ايرن
كـيـضـا كـيـن كـيـن و حـلـوسـر انـدي مـلـك شـجـاع و حـلـبـل و كـر يـجـدي عـظـيم الشـان اولـب اجـناد
و اـمـواي اـر نـب سـتـوكـيـن ز يـاـون اولـب بـلاـد اـر مـنـيه اـعـلـانـك كـلـتـسـنه و جـانـيـتـه يـه و بـلاـد اـر
اسـطـر و بـلاـد لـشـكـر و بـلاـد فـا سـلـيـوسـه نـا مـضـي عـكـر روم بـعـي اسـكـنـدر بـو غـنـه كـلـنـي مـسـتـو
اولـدي بـو مـكـا يـا مـنـد مـسـلـفـا نـلـو مـيـنـوبـون فـيـق طـرـفـه كـج مـديـنه سـعـذ اـقـتـر اـيـدب
نـوا جـي سـنه مـالـك اولـدـلـر

[14 satır 10-14]

عـز الـدي عـلـايـه
ون كـمـيد بـنـب اولـاد و خـوا مـيـل اسـتـبـوكـا كـا جـفـا سـلـيـوسـ يـانـند طـورـدي نـا شـو كـار غـن كـه مـجـب
قـيـا قـو شـت بـر كـخـان بـن تـويـشـه بـن جـنـكـز خـان كـلـب فـا سـلـيـوسـ الـنـدن اسـتـبـويـي الـبـخـر الـدي
كـيـا و سـه سـلـطـنـت قـر يـه و سـلـجـيـا قـي و رـدي اوـن سـكـز يـلـ عـز الـدي بـن انـد اـمـير اوـلـب خـر هـجـرتـك
الـتـيـوز تـيـشـلـمـقـنـد مـتـو قـي اولـدي

[17 satır 8-10]

هـجـرتـك الـتـيـوز تـيـشـلـمـقـنـد مـسـعـو مـن
كـيـا و سـن كـيـن و بـن كـيـفـيـاد مـنـعـلـقـا قـي و اولـا و يـلـه كـمـيـه بـنـب بـلاـد خـنـر قـر مـدن قـا جـيـنـد
كـلـب انـدن مـلـك تـا تـار اـبـا قـا خـان بـن هـو لـا كـو خـان يـانـند و اـر دي

⁹³¹ N. Öztürk'ün, Menzel nüshasını temel alarak, Manisa, nr.1373, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'ndeki nüshalar ile karşılaştırma yaparak hazırlamış olduğu eserden faydalandık. Mevlana Mehmed Neşri, *Cihannümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

[213 satır 3-21]

فتح کفه چون که سلطان محمد اطرا و صا که
 مالدار اول بشلیب هورولا یکر یا ذشا هذ غلبه کسرتب شرق و غرب قلع اویب هر
 بیور عدونه غالب اولب دلدی کمر قره دکر کنارین اوسن حصار لری بربر فتح ایلیه
 بس سلطان محمد قوکی کون احمده بیوردی کمر نینز ای کیه پراغن کور که سینه غزایه
 کندرن وار ب کون احمد اوج یوز کیه طوندر ب یکی چوبیدن و عذبدن یار یولکدر
 کزید قلیت جمیع اسبابن تمیند ایدب کلک سلطان نیشینه نو کندر رسن دمیپ ال
 باغلیطوردی خوزکارا بیر احمد پراغنک تمام اولدی کون احمد ایتدی بنم پراغن
 همان سلطانکرا اشارتدر سلطان محمد ایتدی وار ب انکه عوفله کفه فتح اتمد کون
 سن همان صباح کسیرک بلمرن قالدرب لنگون اچدی الب سنجاق قلدی چوزب
 طوبلر آتلب جنک حردی تقار لری جانب نیت غزا دیب احمد پاشا استا نولر
 محرم کفه قلدی قره دکر یوزی سفینه لشکرا سلامه فلامه المشون اولب لیل
 و غار دکر اچند سورب روزگار لطیفه کفه نک لیمونه میشد لردک احمد
 کمر غیزله میان بسته اولب اهتمام تامد ایتدی بیخان یلر غیره میره هت
 اید نک کفه الب دارالاسلام ایروز بس انواع ترغیبا تله بکدی و بکلک ترغین
 ایدب یتمش بکر هقداری غازیله قلمه هجوم ایدب جنک سلطان ایتدی بر حقل اوج کون
 اوج کیه منتقل جنک اولر آخر شهرک اعیان کا قواری کفه تکررنگر بایته جمع اولب
 ایتدی بو ترکلری نیجه ایدرین تکرر حقیق اولب ایتدی سینه و سز بونلرا ایتدی بو ترکلری هت
 شویله رکه بوقلمه الالره قدر توری دشمن وار المله احمدی یونک و کلک ضرب دستله الب
 عورتها و غلامها غزالب بزی قرغ شمدن و رب کفه دوشک جنفدانه اکتبه بو ترکلر

[214]

نونه الدرسه عمارت ایتدی رضایله و رجک هج زبا نلری بوقدر تکرر ایتدی سز کون
 بن سینه مخالفت اتمن اندن امان اولب کون احمد پاشا امان و رب سنجاق کون حصارک
 ناپوسن اچب حصار فتح اولندی سنجاق اسلام عثمانی کفه نک برچند دکر بیلر
 نوبت سلطان فی جانب بتلری یغین کینسه لری مسجد لرا ندر بو ذتلر هبوطه اذ ان قتلر
 وسط شهره برعالی کینسه جامع ایدر جمعه کون آذینه نمازن قلدی سلطان محمد
 آذیه خطبه کهدی او قدری احمد پاشا غازیله خلعتلر کبیری تکرر احمد پاشا
 نک یا نه کلمه سردی طوبه غزیه سینه ضبط ایدر غزیه عامره محمد خانیده تسلیم
 اتمد دشمن شهرک خلیفه سپاه سینه و شهر لوسینه غنی و فقیر عورت و اوغلات
 محصل هر کسه جمیع اسبابه تعلقا تیلد دفتر ایدب یا ذشا هذ لایق اولای
 الب قویا جنن قویب احوصل کما هو حق حصاره متعلق اولر معانی تمام کورت
 اطرا قلهیلر کندر ب از اغی و یا بکر نه اول کنار اولن حصار لری تا چرکسه و اکتبه
 فتح ایتدی فتح منکوبلندن احمد پاشا سورب منکوبلر زره کلک طوبلر قور لرتکر
 کوردی کفه التکر کندو نک دشمن از زره کلدی قلمه و مرکا سندی تکرر کون قلمه اچند
 بر خصیصه واردی رایغ اولیب قلمه خلقی دشمن اول خصمه تابع اولب تکرر سوزی
 اشتمد لرحصارک قویب با سب خیل زمان جنک ایتدی کون احمد کوردی کور حصارک
 جنک تکل کسه المن از نند برز لشکر قویب کندو دولت اشکنه متوجه اولدی
 برفاج کوندرن صکن بولشکره خی قویب کدر کبیا اولب کور کور لرتکر کور اچند آدم حوضه
 لشکرا زور لردن کد جکر هر بری حصارون جمعغه بشلیدی بومود اولان غازیله قلمه
 دن یا سن الب منکون بوجمله فتح اولر اندن منکونی دشمنان و دفتر ایدب کفه یه اکتبه
 کب اک دشمن اولر زور بر حصارک فتح ایتدی بکلری استا بولک تر لری بونلری دشمن
 ایدر ایدب و هم بونلرون استا بولخط اولر سور ولر تکرر لرتکر خزینه سلطان طوبلر

[215 satır 1-4]

مزلرن و خاتونلرن قوللارنه ورس اول کافرلرک دجاسن تمام اتدی منکوبد دخی
خطبہ اسلام اوتوب کینسدلری مسجدلر ایدب قافه نصب اتدلر دار الکفرکن دار السلام
اولدی بو فتحک تاریخی هجر تک سکزیوز سکساتد واقع اولدی کونک احمد النذ
کفد خلقینه حقندن اوردی دولت ککه اولدی فتحک تاریخی شفقت

[223 satır 1-27]

حکایت فتح کیلی واق

کرمن روایت شو یله درکه سلطان بایزید خان قشی استانبولده
قشلیوب بهار اولجق سکر یوز سکسن طقوز ربیع الاولک آخرنده
اطراف ممالکه آدملر کوندروب ربیع الآخرک دردنجی کونی جمعه
نمازن استانبولده قلب ذیمت غزا دیوب قره بغدادنه خروج اتدی
وجمیع غزا اسبابن کورب و کمیلر براغن دخی تهنیه ایدب دریادن
کمیلر یوریوب تونه کنارنه واروب طوردی و خونکار دخی قرادن
ادرذیه واروب مصالح علما و فقرا ایچون فی سبیل الله تونجه
نارنده بر عمارت و بر دار الشفا و بر مدرسه بنیادن اورب مذکور
ربیع الآخرک دردنجی کونی سه شنبه کون کندی مبارک ایله بر
مبارک ساعتده بنیادن براغوب فقرایه نچه قربانلر اولشدردلر آندن
خداوندکار عسائر منصوره ایله قالقوب تونه کنارنه واروب کمیلری
حاضر بولدلر آندن اطلاق بنی جمیع عسکر یله آنده استقبال ایدوب
قره بغدادن ولایتنه قلاوز اولدی و جمادی الاخرانیک اکی سنده
شنبه کون اسحاقلی دمکله معروف اسکله دن تونه کچوب ینه
جمادی الاخرانیک اون برنده دوشنبه کون دولتله کلینک ازرنه
دوشب جنک عظیم ایدب دکون و قرون احاطه اتدلر آندن
طویلر و تفکار آتلوب غازیلر یوریش ایدوب هر طرفدن هجوم اتدی لر
واون کون بو صورتله جنکلر ایدوب حصار ی بوکلتدلر و کافر لر
امان دلیب خونکار دخی امان وردی آندن قلعه نک دزداری
پاشارک چادر نه کلوب ایتدی پادشاهک بز اسیرلری یوز و خونکارک
امر نه مطیعز ترک بز ی اولدرسون کرک آزاد اتسون دیوب جمادی
الآخرانک یکرمی سنده چهارشنبه کون حصار ی تسلیم اتدی لر
وسنجاق اسلام کیلی حصار نه دکلب نوبت سلطانی اورلوب کلیسالی
مساجد اتدی لر و کتمک اختیار ایدن کافر لره دستور و یروب
و طورنلری طوردی بر کسنه انجتمدلر قانون سلطنته لایق هر نه
ایسه آنی اتدلر بو فتحدن صکره اوچنجه کون کلی ده جمعه

[224]

نمازی قلب و جمادی الاخرانک یکریم بشنده دوشنبه کون آق کرمنه
توجه اتدی لر و افلاق لشکری داخی بانلریله خونکارک خدمتنه
کلمشردی آندن پادشاه بیوردی یوردلر درت کوندن صکره آق
کرمنک ازرنه دوشدلر ودشت خانی منکو کرای خان دخی بی
قیاس لشکرله انده خونکار خدمتنه کلمشردی و آق کرمنی دخی
دریادن و قروون قوشدروب جنک اتمک باشدلر اما بو آق کرمنک
بی نهاییه یراغی واردی و درلرکه اوتز یللق تمام یراق وارنی
وخندقلرنی نچه یلردی کم قزرلردی آندن خداوندکار امر اتدی
خندقلنی طولدرلر محصل اون بش کون قروون و دریادن جنک
ایدوب حصاری ضرب دستله بوکلتدلر رجبک اون التنجی کونی
محکم محاربه اولوب حق تعالی نك قدرتیله قلعه نك ایکی دزداری
واردی اکسی داخی طویدن هلاک اولدلر کافرلر عاجز اولوب قلعه
امانله تسلیم اتدلر سنجاق اسلام اکا داخی دکلر ذوبت سلطانی
اورلدی آندن پادشاه بیوردی امینلر شهره کروب حصاردن چقهچق
اسیرلری چقاردلر پادشاه بو نلرک نچه لرن ایللره باغشلیوب ونچه سن
دخی استنبهله سورب و بعضی سنی اناطولیده اسکی یغیه کوندردی
معمور اتمک ایچون کلیسالرنی یقوب مساجد اتدی لر و اول سورکن
اولن کافرلرک اولرنی غازیله قملیک اتدی ودشتک خانی دخی که
عسکرله کلمشردی آنلره دخی بی قیاس عطار ایلدی آندن رجبک
یکرم اکی سنده شنبه کونی آق کرمن ازرندن کچوب کلی قلعه سی
ایلندن اوایه کچوب تونه صوینی صارو صالتق بابا طوشندن سالم
وغانم کچوب شعبانک او اخرنده سعادتله ادرنیه متوجه اولدی حق
تعالی آل عثمانک اولندن آخرنی کر قلب بری بوزدن دولتن ازید
قلدی اولی کلوب فتح ایده مدکلرن صکره کلنلری دایما حق سبحانه
و تعالی نك عوذیله فتح اتدلر و بو اکی قلعه ده سلطان بایوید آدنه
خطبه اسلام اوقنوب نمازلر قلب نیازلر اولدی و اول قلعه لری خونکار

[225 satır 1-2]

کما هو حقه برکدب سو باشی و خطیب و قاضی و محتسب نصب ایدب
دولتله ینه ادرنیه کلدی

1.11. *Rûhî Târîhi*⁹³² (Ruhi Çelebi)

[21a satır 1-3]

ادردی قازي چلي کند و پي سپونب کد زغالرد و زدوب
 قه د کيز کارين چرکس و روس و کفه فرنگلر نه غزايه
 مشغول ادري

[166a satır 10-13]

سُلطانُ الاسلامِ حُرِّ و قَتْرُمان قَلْعَه لَرِيتِ فَتْحِ اَندِيكِي دَرِه
 سُلطانُ بايربِ خان اُول قَيْشِ قُسطنطينيه ده قَيْشلا يوب
 بهار اُولبِ مَهْرَتوك سَكْرِيوز سَكْسَان طُقوزي و پِيَاَت
 ابا كِرَاجِي وَاَجَد اِد عَطَايِي سُلوك اِد وُب قَه بَسَات

[166b] [167a]

يوردی سته مذکور جازدی اولی سولک اولارین ملور
 ارماغنه یشوب اولر ده افلاق بکجه عسکر سلطان
 استیقبال ایدم قمر بغداد ولایتنه قولاغوزقا اندی
 و سلطان مزبور طونه ارماغین سته مزبور جازدی
 الاخرین سولک انچی کونین شنبه کون ایحاق لورد سیکل
 معروف اولان میسردن کجوب دولت و سعادتله قه
 بغداد ولایتنه دخول اندی و مذکور جازدی الاغز
 اینوک اولن برنجی کونین دوشنبه کون کلی دولقله
 بولک ازرینه دوشنبه حاصره اندی اون کونه و ارنجه اکی
 جاسیدن قلعه اذرین اولقله وطوب نونکلر عسکر چنگ
 اولب قلعه داخی حیل یولوب کهره ملامین بنایت بولون
 اولب الاخرن مقاصت امتیوب امان بولک قلعه سلطانه
 سلیم ایدوب کند و لر خلاص اولدی لر و عتد کور جازدی

و ایینه نیت ایدب مذکور اولان بکجه یوکاراج
 ویزدن حراچین ویزسوب اولر حراچین اولدی سیله غزای
 نیت پرن ایدب سته مذکور اولان سولک الاغز سولک
 اولارین اطراف مالکه نامه لر کنت ایدب بینه بینه
 عسکر جمع ایدب مزبور سولک الاخرین اولان بکجه کون
 جمعه نماز اسلام بولن قلوب جسدی ادرینه
 بدارب آند بقیاج کون ارما ایدب انالولوی وروم ایل
 عسکر تمام قانیه جمع اولدی ادریندن سلطان ادرین
 توخجه ارماغین کارین قمر و عسکر مصالحچون فی سبیل
 الله بر عمارت شریفه وانوک چنبتین یزد اراشیم
 ایستایین ادریب مزبور سولک الاغز سولک بکجه اکی کون
 سه شنبه کون کند و مبارک الله بنیادین قویب نند
 قانقوب مجموع عسکر یله قه بغداد غزای عسکر ایدب

⁹³² Halil Erdoğan Cengiz- Yaşar Yücel'in Oxford, Bodleian Library, Marsh 313 kayıtlı nüshayı kullanarak hazırlamış oldukları eserden faydalandık. Ruhi Çelebi, "Rûhî Tarihi", **Belgeler**, haz. Halil Erdoğan Cengiz- Yaşar Yücel, C. XIV, S. 18, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989-1992.

الاعزوك يكرمي كونيته جهاز شنه كوني بفتح وانبع
 اولدي جهاز سلطان مزبور همان ساعت قلعه مذكوره
 يز قاضي زرد از نصب ايدوب وسخفظلر تمامت
 ايدوب وكليسا سهر جمعه مسجد ايدوب فتحك اوجي
 كون كند وعسكر له انن جمعه نمازك قلوب اندن
 مكن سلطان مذكوره قلعه فوك خرابين عسكردن امر
 ايدوب في الحال تمام ايدوب والا حبلين وكليسا
 مرتب ومكمل ايدوب اندن مكن جازي الاعزوك
 يكرمي شنجي كون كل ازندن عيان عهدي دولت واقبال
 يز له افكر مان قلعه عي ازندن مصمم ايدوب كنج
 بز كنج ايدوب در دنجي كون قلعه فوك ازندن دوش
 اكي ملك سعدي تا تار عسكردن اولن ارايه ايلان
 ايجون كلوب سلطان حق منته عسكردن ايلان

از دنيه اون پيشكون اكي با نيتهن اوقله وطوب ثذكله
 تحركتاك اولك اخرا لمرسته مذكور جنونك اوند
 اكي كون محكم بخاربه اولك قلعه خند قزك بيدي وسكز
 ولاج عرصي وعصي اولك ساريلقن غاينه اولسي يرك
 خراب ونياب قلوب الله عيائتيد وحصرت رسولك
 سحر افي هر كانه ايجنه اولان اكي زرد اري طوبند
 حلاك اولك وكفره ملك عين عاجز وفره مانه اولك
 حلاك اولك ماغه راضي اولك مع ما فيها من الافس
 والاموال سلطاناه تسليم ايد يرك سلطان بايريدناوند
 اكي شنجي بورد سلطان مذكوره همان ساعت قاضي
 وجزد از نصب ايدوب وكليسا لرين مسجد رجاك لغز كن
 مانه ايدوب جمعه نمازك قلدي سلطان مذكوره
 قلعه فوك خرابين عسكردن امر ايدوب في الحال

چند لوق
 چند لوق

تعمير اندر دكدن مكن كرك اولان مصالح دت
 مستخفظلرين وساير الاين واسباين مرتب ومكمل ايدوب
 اموال غنا يمدن مجلسينه بي نهايه انعام واحسان
 ايدوب مزبور جنونك يكرم اكي كونيته شنه كون
 اق كومان ازندن قلوب كلوب كلي قلعي اولكند
 كجدي اندن يور يوب طونه صويي صادو صلتو قبالا
 طوشندن كجوب سالما وعانما سته مذكور شعبانوك
 واخرين دولت واقبال ليرله دار العز ادرنيه يتشوب
 سرايه كجوب عدل وداد اتمكه مشغول
 اولدي تمت الكتاب يعون
 عيائت السلك الوقات

1.12. *Fetihnâme*⁹³³ (Kıvâmî)

[23 satır 1]

كَلِمَاتُ جُودِكُمْ رَوْحُ كِبُورِكُمْ سُلْطَانُ مَخْذُكَانِ عَمَّازِي بِأَدْنَى شَاةٍ أَوْلِيَدِي

[24 satır 1-3]

أَوْ تَكْرُوسٍ وَلَا يَنْتَهِي . وَفَوْزِكِنَانَهُ بِلْمَا رَاه . وَاقِفَلَا قَدْ أَجْطَانَهُ دَشْتَهُ . وَفِيهَا عَهْدُ
بُؤْسِيكَ وَأَرْزَانَا وَدَه . عَمْرِيهِ وَنَجْمِ نَارِي بِرِيقِ بُولَدَانِ دَهْشَتِ شُدْدَانِ . وَهَيْبَتِ شُدْدَانِ
أَوْ دُ دُ شُدِي .

[42 satır 10-13]

وَأَصْرِيكَ شَسْلَهُ دَوَّاسْتِ رَدْتِ لَتَعِيهِ
أَكْرَمُكَ بَعُودِي نِمَارِ بَانِي دَرِ لَتَعِيهِ . شَدَّ آخِرِي عَمَّا قَدْ رَسَدَ سَاكِرِي بِعَيْشِ . عَمَّا تَصَدَّ
أَهْلُ دُنْيَا دَكْرِي بِعَيْشِ وَأَخْرَجُوا قِيَمَتَهُ كَلِمَةً لَكُمُ إِذْ تَرِيهِ . أَوْ تَكْرُوسٍ . وَفَوْزِكِنَانِ وَتَوَكَّلِ
وَفِيهَا قِيَمَتُ دَبُوسْتَهُ . وَأَرْزَانَا وَدَهْ . وَاقِفَلَا قَدْ . سَاكِرِي سَمِيرِيكَ دَاكِرِي . بَرِّ وَنَجْمِ وَرِيقِ . وَشَهْرِي بِعَيْشِ عَيْدَتِهِ

[226 satır 13]

اَلْمُنْتَابِ عَمْرِي بِيْنِ كَلِمَاتِ جُودِكُمْ سُلْطَانِ عَالَمِ اَوْزُونِ حَسْرَتِ سَمْرِدَانِ كَلِمَتِكَ

[227 satır 1-4]

بِرِجْعَةِ آيَاتِهِ تَمَّاعِدِ اِنْدِي مَجِي عَمْرِي كَلِمَتِكَ بِرِيقِ دِيَارِهِ . دَبِي عَمْرِي اَلْمَكْرَمِي دَرِي
بَرْتَدَانِ بَرِي كَرِ اِنْعَمَ اَبْتَلِي دِي كَلِمَتِكَ دُو دَوَّابِ دَرِي اَبْتَلِي بُولَدَانِ شَسْلَتِكَ وَتَوَكَّلِي
قَرَّةً دَكْرِي كُو دَرِي مَادُو دَوَّابِ كَعَمَّةً دُ دَكْرِي طَلِيحِ قَمَحِ اَلْبَيْتَةِ كَنْدُو
اَوَّلِ بِيَلِ دَوَّابِ نِيْلَةَ نِيْلَةَ عَمْرِي

[300 satır 2-11]

حَارِبِي اِبْرَاهِي بُولَتِ اِدْرِي اَوْلِيْلِهِ تُولِ قَرَحِ بِنْدَانِ وَدَكْرِي كَابِرَتِ عَمْرِي
شَكُو مَرِي شَكِ اِكْ حِصَارِ دَانِ دِي بَرِي كَلِمَتِكَ دَمُكَلَّةً سَمُورِ دِي وَبَرِي اَوَّلِي
دَمُكَلَّةً سَمُورِ دِي اَكْرَمُ اَوْلِ حِصَارِ لَرِي تَحْتِ شَكُو مَرِي كُونِ زِيْرَا كِهْ اَوْلِ قَرَّةً
بِنْدَانِ وَدَكْرِي كَابِرِجِي نِيْلِي حِدِ نَاكِرِي شَكِ حَرَكَتَانِ اِنْكِهْ اَبْتَلِي دِي كُونَا
تَمَّاعِدِ سُوْرُكُنِ سُوْبِلَرِ اَوْلِي دِي حَتِي سُلْطَانِ مَخْذُكَانِ عَمَّازِي سَمُورِ حَمَلِ اَلْمَنْتَهِي سَمُورِ
دَجْجَهْ مِيْنِ يَنْكَلَهْ اَوْ شَكُو مَرِي بَرْتَدَانِ سَاكِرِي اَوْلِي دِي لَاجِمِ مَعَادِنِ سَاكِرِي
سُلْطَانِ سَاكِرِي دَسَانِ عَمَّازِي نَصْرَهُ لَلَّهِ اِلَيْ يُوْرِي اَلْبَرِي اِسْتِدْرِي اَوْلِ عَمَّازِي وَتَوَكَّلِي
اَوْزَرِي اَيْنِ وَاقِفَلَا قَدْ اَبْتَلِي وَتَمَلِكِي نَارَا جِهْ دَرِي عَمْرِي وَبِيْتَهُ كَلِمَاتِ اِدْرِي
عَمْرِي سَمِيرِيكَ دُو دَوَّابِ بَرِي بَرِي اَوْزَرِي اَيْنِ اَوْزَرِي اَيْنِ اَوْزَرِي اَيْنِ اَوْزَرِي اَيْنِ
سَمِيرِيكَ دُو دَوَّابِ بَرِي بَرِي اَوْزَرِي اَيْنِ اَوْزَرِي اَيْنِ اَوْزَرِي اَيْنِ اَوْزَرِي اَيْنِ

⁹³³ Ceyhun Vedat Uygur'un Berlin Staatsbibliothek MS, Or., nr. 4, 1975 şeklinde kayıtlı yazma nüshadan hazırlanmış olduğu eserden faydalandık. Eserin yazma nüshasına ulaşamadığımız için, F. Babinger'in 1955 yılında Berlin Staatsbibliothek MS, Or., nr. 4 1975 nüshasını kullanarak matbu halde hazırlanmış olduğu eseri tıpkıbasım metnini vermek için kullandık. Kıvami, *Fetihnâme-i Sultam Mehmed*, haz. Franz Babinger, İstanbul: Maarif Basımevi, 1955.

[306 satır 1-10]

بئح سئلکون فعدن سئلک کیدی لاجرم اولمخ سزوری سئلین
 عالم بایردن سان عازی ادم الله سلطنته الی یوم الدین اسلامه سئلک بئح
 ایتاب عالم نایب کی اوخند دئندی عازیر سزوری اولوب یوزدی عسکر
 اسلام انجیم سعوآت کی کچی بیینده وکی کتاز بن سواحد فو ده کوهه از کله
 یوزدی انول بره دک کله نوما صونک کتازنه ایزدی سئلک کتاز کتاز
 سیله فوندی دیوزدی کبیر ساظر اده لزه زسال ابن اویسی نو حجه کیده
 ساظر ایدک فرجه انا م عنک سنی ایدک فرجه ایا مدن ضلله توانک اونه کتازنه
 داز لکریه کتاز انا فو ده صوی بر صو دز کتاز دز ایا برانج مگد رطیح عینی جو
 صله خونی و حاری نسله که تیر و کمانس و تیج سانسور سئل مرز کتاز بن
 بجه نیک نجان اوچوز و رحیمی کافول و وایت ادر کتاز مرموز مغفور سعید و

[307 satır 6-10]

لاجرم سلطان بایردن سان عازی دوانک کتوز ایلیم
 اسلام سئلک فانو توانک اوند قاریه بکیدی سباه کتاز ایشدی این
 اوزر نه فوندی بوز کتاز صبح ایشدی دوانک فوندی فو ده بقدان شاه طاک
 توانی بوز کتازین ایشدی کتاز سحاب سینی صوفی بوز کتاز ایشدی
 این کتاز سلطان عالم طغ فو ده ایزدن فائلز کتاز ایشدی لاجرم سلطان عالم

[308]

بوزدی اول کتاز د مکه شهوز حصارک اوند کتاز همان کتاز ایشدی	مگر بر صبح سنج عالم آرا آ
کوز ایدت عددی اوزر نه فوندی بوز ایشی حاطه ایلدی کتاز فو ده صفت بئح	کمالی عالی بوز فوندی
د یاری سز فوندن اولدی هویدا	اوندی مگر ایشدی طلت جهانی
جهان خلین قوم سز فوندی	ایشدی محمد مر سلطان کاوز
سباه ایشدی روی آسانی	فونک طلت جریسن ایلدی پاک
جهان د فوندی هت نوزان عکر	مگر اول صبح سلطان زمانه
کراسن نوز اولدی روی افلاک	که اوده ز شفا بایردن محمد
تو سلطانکم ادر عدلی جهانه	چون خوشد ز سایه سندن خلق عالم
الاهی ایلک لیرین مکتاز	اوندن باشنه سنی تاج دولت
اولوید زجا اولد ز جملد خرم	اولایه مملکتده شهر باز اول
سادات خنده بولایه فونست	بوزنه صیبت ایلدی جهان
اولوید ز عدلله صاحب وقار اول	
که اولدی هت زمین و آسمانه	

<p>د عاری د دولت د ایم ادو کړو شه خورشید طلعت نور دیده که ولدی هستیله حضرت دین براینده دینی و ارجوی علامت فوراً خنده د رخصتو الله بانی که ناکجا از محاکمه بوله بول کمنه خفته ایزدی تمسیر هداشته یاد ولدی جتی دلدن خلل از کز مه ای جتی د دولتینه بلا کزدن خدا آیلانون ایمین نه بند اوینادی هم اعدای دیند</p>	<p>اویز انصاف عدلیله اکر لرو خصوصاً بک اسلام و عقیده مبینی شیخ احمد دولت دین نوین ذاتنه حق د زلو کرامت صلدن سلطنت حقینه اولایی تحا و ز ایزدی شه اوین اولد هراشده ایزدی فکر و تدبیر سیرت د امین موما دین آلدن شریعت بوز صوبی خرد متینه دین ایشو د عایه جاندن امین ایت شدی جی بک قلعه سینه</p>
---	--

کفتار د زینش حالیا جو کیم سرور شاهان عالم بر ایندگان عاری دولت
 و سواد نله عنکر کوز کفایینی جکوب خلیل قلعه سبتک او و بر نه دوانه اولد

کوت قلعه احاطه ایدوب او د بر نه فوجی بوز دیکه کیمیلزدن طوبی خفتار لرو
 قلعه نیک قاز خورسته نوز لرو اکت د شکر بله د و کلاز بقه لرو بر این ایدیه لرو
 عنکر نه امر این تاراجه دیره لرو اصل اسلام عنایت ما للریله مستم اولد لرو
 صبر بودت بمون عنایت الله علیله فتح اولینه لاجرم واجب الامر المالی
 و نرادن و املادن نیک زانی و کاراز مانی اهل تدبیر عالم لرو کیمیلزدن
 طوبی بلدی جسد لرو کوز د لرو قلعه نیک هر طرفندت پیدیر نوز د لرو اکت د شکر بله
 د و کسکه باشکدیلز بزجه کون خربوضر بوجال ایند لرو کفار مشرکین جسد
 کسایطین اللین اینده عایت دجون ایند لرو اونی بکون اونی باین نوز بوش
 اید لوم د بود ز کون کفار د صفرا بی بولندی کوز د یکه کسینه نوز لرو دوی
 شاه عالمک طبع خوفدن امان بولمده چار بوقی همان امان د لرو امر پادشاه
 بیع اولد لرو قلعه و جمیع انبای بلدی و حصار ما بلرین شاه عالمک آیایی طبر اعنه
 یاز ایند لرو لاجرم سرور شاهان عالم بر ایندگان عاری خلدن خلافت و اید
 سلطنته اکی بوم الدین عواطب عشر و ایندنن مجلده اهلوعیا للریله و اسبانو

[311]

مَا لَرَبِّهِ عَمُوَيْدُوبِ اَنَا ذَا اَيْلِدِي حِيحِ بَرِيْنِكْ دَهِي بَرِيْنِ قَتْمِدِي اَوَّلِ فِجِ سُلْطَانِ
 بَايَرِيْدَنْشَانِ عَايَرِيْنِكْ قَلْعَه كِيْلِي وَاقِعِ اَوْلِدِي قَلْعِ كِيْلِي شَاهِ بَايَرِيْدَنْشَانِ وَاقِعِ
 اَوْلِدِي بُوْفِيْحِي قِيْلِيْدَنْ عَايَتِ خُوْشِ كُوْرُوِي بَا فُوْكُوْغْلَدَنْ شَا ذَا اَوْلِدِي
 لَاحِرْمِ مَرُوْندَنْ صَكْرَهْ اَوْلِ دِيَا زَدَهْ بَرِ قَلْعَه دَهِي وَارِدِي آدِي اَنْ كَرْمَنْ دِيْنَكْلَهْ
 مَشْهُوْرَادِي اَنْكْ دَهِي فِجِ تَدَارِيْكَهْ مَشْهُوْلِ اَوْلِدِي نِيْتِ عَمْرِيْفِي سَبِيْلِ اللهِ وَدِي
 دَهِي عَسْكَرَهْ اَمْرَا اَيْلِدِي كِهْ خِرُوْ كَاظِرَا وَلَهْ لَهْ وَاجِيْلِ لَاحِرْمِ الْمَالِي عَسْكَرَا نِيْلَمْ
 دَهِي كَاظِرَا اَوْلِدِي لَاحِرْمِ شَاهِ عَا لَهْ وَ لَهْ وَ سَعَادَتْلَهْ عِيْلِي قَلْعَه سُنْكَ اُوْرِيْدَنْ
 قَالِدِي اَفْ كَرْمَنْ قَلْعَه سُنْكَ اُوْرِيْدَهْ رَوَانَهْ اَوْلِدِي كَفْتَايِي خِرْفِي نَظِيْرِ

دَلِي خَرِيْبِ اِلَيْهِ اَلَهْ رَا سِي	مَكْرَمِيْ حِيحِ سَرَفِيْكَ بَا دِيْنَا سِي
دَوْلِدِي مَابُو هُوْشِيْلَهْ كَسْلَرُو	بِيْرِيْدِي يِيْنَهْ رِيْنِ مَرْمَكْلَرُو
صُوْنُوْبِ سِيْمِيْنِ سِيْرِ اَلِدِي اِلَيْهِ	فُوْشِيْدِي سِيْحِ رِيْرِيْفِ سِيْلِيْنَهْ
كُوْرُوِي وَعَدِ اُوْرِيَا يَدِ سَنَا يَدِ	دُوْنِ فُوْشُوْغِيْجِ اَلَهْ كَمَا يَدِ
كِهْ دُوْ سِدِي يِيْرِي بَارَانِ هُرْمِ بَارِي	بَرِيْمَلَرِ كِيْدِ اَبْرُوْ نُوْهْمَا رِي

[312]

سَدِي كِيْلِي سَنَانِ فَرِيْحَتَهْ اَخِرَهْ	مَكْرَمِ اَوْلِ مَشْخِ سُلْطَانِ مَطْلَمْتَرِ
كِهْ نِيْلِي خَوَا كَا فِلُوْنِ مَحْلَدَنْ	كِيْدِ اُوْرِي شَاهِ بَايَرِيْدِيْنِ مَحْمَدِ
مُوْتَرِ طَلَسِيْلَهْ خَا وَرِي دِيْنِ	مِيْمِي دِيْنُوْ دِيْنَا سَرُوْرِي دِيْنِ
فُوْ عَا لَهْ اَكْحَا جَانِيْلَهْ عَا يِي	سَعَادَتِ مَلِيْحِي بَا سِيْدَنْ يَرَا يِي
كِيْمَتَهْ كُوْرُوْمَرِ اَصْلَا حُوْرُوْ وَرِيْحَتَهْ	عَرِيْبِ اَيْتَامِ اَنْكْ عَمْدَنْدَهْ دَهِي
اُوْ سُلْطَانِ اَوْلِي شَاهِي جِهَانَهْ	جِهَانِ عَرُوْ اَوْلِدِي اِحْسَانِيْتَهْ اَنْكْ
مُوْتَرِ نُوْرِي دَهْ وَ لَسْلَهْ جَمَالِي	مَطْلَمْتَرِ طَالِي فَرِيْحَتَهْ قَا سِي
اَسِيْدُوْبِ طُوْبِيَهْ جَانُوْ كُوْغْلَدَنْ	اَكْرَمَدِيْنِ اُوْ فَرِيْحَتَهْ سِيْلَدَنْ
اِدَا اَلْوَمِ يِيْتَهْ بَرِيْحِ خُوْشِ بَدُوْ اَيْتَهْ	وَدِي اِيْنِيْتِ عَمْرَا سِيْدَنْ جِيْ كَا يِي
نَهْ اِيْنَلَرِ كِيْدَهْ وَ كِيْلِي مَشِيْ كِيْتَهْ	نَهْ كُوْ قِيْلَدَهْ وَ عِيْلِي اَعْمَدَارِي دِيْتَهْ
نَهْ رَسْمَهْ اَوْلِدِي عِيْدِ خِرْمَرِ	بِيْ كُوْبِ صُوْمِ بِلَا يِي عَا قِيْبَتِ هَمِ
دُوْ نُوْبِ اَنْ كَرْمَنْ اُوْرِي دَهْ دِيْنِيْلَهْ	عِيْلِيْنِكْ قَلْعَه سِيْنِ فِجِ اَنْدِي بُوْنِ شَاهِ
جَانُوْ لَكْ مَقْتَدِي نَهْمَا يِي	عِيْلِيْلَهْ اَنْ كَرْمَنْ اَرَا يِي بَعَا يِي

[313]

<p>یو کون بوغدی شیکه بیابان سونلین بوغدی اصله دوا ده چکری دی آغوز عاکنه نعت یاده اولنک کالیسی آ الله چکون دین سنکریج کلاه عالم سونلشدن یخا از کوز و نعت کلوب سونکله قلمه اونر سلطان قون دین بولنک جا نوبانی روان اول ساعت اینر سوز بچین کلوب سنکله قمو حصار بوزدن بینه بکلوب غیرت فشاخین مان سلفت بوزدی عکریسه چادوب کتیلزه دن طوبلا اولته</p>	<p>ته قرنه وارتم خود شری ابا دان همان دوز جز کنه ایدی صافطه کتسه کوز سیدی روی راست یوزدی آنج اولده شولیدی آه عدا عزمیسه کزدی بولده اولدم وایله اولدی قویض منکره کراک یوزدی قوزد لره اونا عو ایوان داروب اوزکنک قلدیلر صواب احاطه ایدی آن کزمن حکارین اوزدی کتیلر دوز باو زبندن تمامت کوزدی شه خضکت تراغین دور یقاز قویب راه درسته کوزوب قلمنک اوسیمه نکتله</p>
--	--

[314]

<p>دوتار قلمو آفت دشیکنه دچرک قاند لر احد اشجک</p>	<p>کفتار کز ستن کالیجا کوز سوز ایلر سنکریک انضجه دوشن آف کزمن قلمه سنک اوتیه کلنک یوزدی کتیلر دن طوبلری حصار بکلوب قلمه ک اوزدنه کوز لر بیزیر فوله کلمه آفت دشلر یله یقه کز کدر ایلرک و دچی بوز بوزن یله بعون صابیت لله اولر کده حق بختاه و تمالی قبح بولن ازشا ذایمه لاجرم شاه عالمک آمین ته ایمنال ایدوب و در او امر انا طوبی و در مرالی سنکری و کابوتلین طوبلری کتیلر دن حصار کز کلنک و کلنل چکوب کوز لر حصارک قار کورسته بیزیر قوز و کز کوزدن حصار اکت طنکده دوز بوز بجه کون سن بوز بوزن ایدلر املکنده بق عایت صوب ایدی سنکری دچی کتیلر قاز کز طولدر منه باشلر کز لاجرم سنکری کلنک کوز بوز ایدی حصار قندن حصار ایدلر کفار سنکری حصار طین اللین دمریم قلمه کت اچنده عایت دوزن اولر کوز و کز کز کلنک اولته چاده بوز</p>
---	--

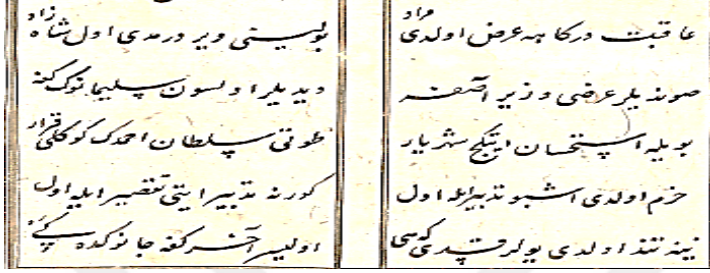
[315 satir 1-11]

بئین دوشو از حصار ایدلر کوز و کز کز اوزکلدن دوزلک نیک و کز دچی
 همان کتله آمان و کز کز سلطان عالم شه بیزید کسان عازینک اوتیه مطیع
 اولر کز قلمو و اهلوعیا لدری و مالومنا لدری شاه عالمک آیاهی طبر عینه بنار
 ایدلر شاه عالمک تیج ایدلر لعل بازندن خوف ایدوب باشلرین قوز بوزن
 بوزننه کز بیز ایدلر لاجرم سوز و کز سلطان عالم بیزید کسان عازدی
 نصره لله الی یمم الیقین صحیح اچندن حسن کفار کز بسوسینی و اخلو عیا لدری
 و آسبا بوزنا لدری انا د ایدی و مضمی کفار ایدی اینر ایدی ایلکم سنکری
 عطا قلدی دوز کتیلر ایلر سنکری منکم اولر کز غنیمت ما لدری شه
 بیزید کسان عازینک دوایم دوز کتیلر دوا کز قلدلر لاجرم بوز قبح دچی شاه
 عازین قلدن خوش کوزدی جا کوزکلدن آ الله چون شکر کز ایدلر اللین
 رب العالمین سیکه دین الایسلام و توفیق الایمان ایلته الله و دوی

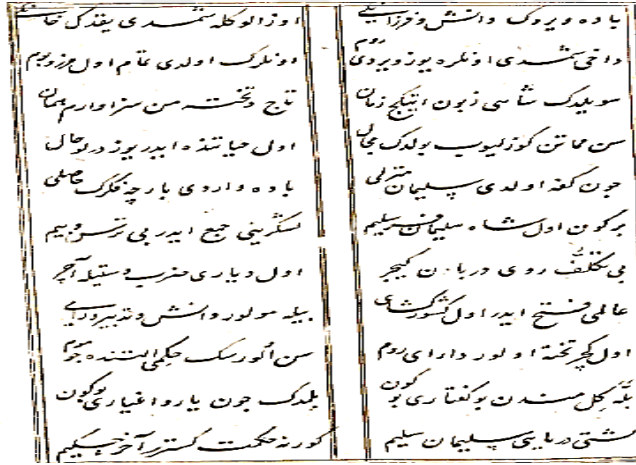
EK 2: XVI. YÜZYIL OSMANLI TARİH YAZICILARININ ESERLERİNİN
TIPKIBASIMLARI

2.1. *Selim-nâme*⁹³⁴ (Şükri Bitlisi)

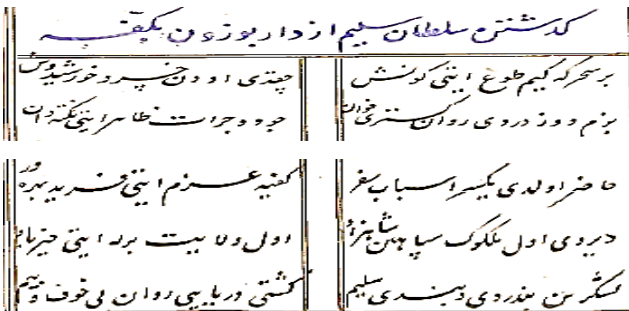
[27a satır 7-11]

[27b]

[30a satır 6-11]

[30b]

⁹³⁴ Mustafa Argunşah *Selim-nâme* adlı kitabı hazırlamak için TSMK, Hazine nr.1597-1598, The British Museum, Or. 39 ve Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege Bölümü nr. 38 nüshalarını kullanmıştır. Şükri Bitlisi, *Selim-nâme*, haz. Mustafa Argunşah, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1997. Osmanlıca metinleri TSMK, Hazine nr.1597-1598'de kayıtlı nüshadan temin ettik.

<p>مخنی آذگدنی پیلیمان شاه پناه کیم بود دولت لاسیطان بنید آذرنه شمر نده طونمشتراد مانعی بود قدر اگر من سنده سی در کسینه وارسم و اقسام نیار خینی دم در پادشاهی کورم هم دارم یا شاه را طوارین کورم دولت ارکانیله او کمترین بیره عایدیم عتت شاه دن دیدیرای شاه اسپکنه شمال سین کذا ایکنه اول کلدی صواب</p>	<p>بویله تئیر اینی اولی سی پناه دولتی آشنزون و درنده خیر شرا آونکل شزه و اول شهربا بنده افتاده و انگسده سی هم نیارتم وارو هم افشای اول مبارک بیز لوشاهی کورم هم شهوک فرخنده ویدارین کورم اول کیم رفیع اول بدن کبروین اسپنخا لند و ونم درگاه دنم رای و تئیر نکلده عاجز در خیال شه سوال سنده مقصد در جواب</p>
---	---

[31a]

<p>کر چه کیم ترک سادیه دور بو کلام با دست عصم و اول تا جدر کیم اجازت سیرنجون کلدی شه دیدی اوله اکر باشک سورا آرسوزو که سپه ناه بود اولدی داخی بو کیم اول شه و من نام</p>	<p>بی اجازت کنگ استر سقام خاطرین قزمنیه ناکه غبار کیکه معنوم اوله اندخج منیم آسه آه عل آرا سپنجه یوق جا مرد شفتت با بی سده اولدی نفسستی آثاری برله زنده ایم</p>
---	--

<p>بینه شاه بیکه ستاین کتبی بیز سوری اوش و ادرم اول رقتن سلطان سلیم یا درت و اوکستان او با اعدای شیر اکن سزا ساجتی یوق کی عونتسی اول دوشمن</p>	<p>یوق عجب در ای کیم بنده آم چون جان اولد شمشین اول عیسی شیخ ای تی خود جو غنک در قعا لنده آنگاه و شیر</p>
--	--

[31b]

<p>سوتشه و ایسیا بله طودی تمام بیزه یوز تندی مبارک شگری دیدی بکیم واقع اوله بر و پی بویله سربان اینی کیم بی شطرا بیری دکو جیدی روای شاه نراد دستت و خسر قطع اینی شریا دستت قنیا غه چو ایردی شیر و رو کل ده ناکجا اینی شتر خانی خوز تخمه لریکلدی روان شمشیر و رو دیدی ای شمشیر آده عالی سنا شیر مقدم چون قسدم با صد کون</p>	<p>اول کی لر سر سیرانی بیجام سوردی دریا آوزره اول کتیر کیم بیزه دلخواه اوله کیشبوکی آه بولسیده طوننه کشتی لر قرار در که اعلا سینه ایزندی مراد سوردی مترل مترل اول کج بکه آت ایا عتسده سوا بی طودی کرد شاه عرش اینی بی عجب و نیا چوق شاه لری اینی اول آراز عاین تلج و کین سینه کل کلب جان بر منزه طعت سیل او کون</p>
--	---

[32a 1-2-11]

شاه به یولداش اولدین بی دین	ارک اولور سه بو مخلص بی کمال
خیر شدون فی امس آگاه اولم	بر سفره شاه من همراه اولم
دولتو کدن نذر و شکر چو قدر	در مکار بو یولده ارک بو قدر

[32b]

شاهله وار سون نه حاجت تیلاج	نیجه نیک لکر کرسه بی بلج
اوستوکا مجموع تاتاری دیرم	اگت جریله چوق لکر ورم
کییم سنی جیه کم ایله رومه شاه ایدیم	خدمتو کده بر چیره می همراه ایدیم
فی آنجا میل ایتی ونی ججه	چون بوسوز ابردی سلیمو سمعنه
کندوا قلمینده سلطان کبیر	دیپی اول دان اول رشون ضمیر
غازی وقتا لی کفار اهلنک	خان بن خان شاه تاتار اهلنو
بیزنی لطفون کدن خیزه دار ایتی کوز	بیز لره چوق لطف و اطمنار ایتی کوز
همت و صدق و صنعا کی طاکلدغ	سزون اخلاص و محبت اکلدغ
اکلک جنگ اصلی یاید عوایه	سر عم دین ایشتم ای نیجو
کوز آجوب عالم نیاسی کوردم	چوق زمان اولدی که شاهی کوردم
مفخدم ظاهر در عینی صله	اشبو و سبی امتون هر حوصله

[33a]

بی عدد در شکر مهربانکجو	در سپاه و لشکر ایتیم آرزو
یوتیه لکر سمتکده چوق در	بنده آیین عداوت یوقدر
فی ضمیر مده کدورت ار نه کین	شاه در کاسه پی مرادم درین
سمت ایت ای خسر و عالی نهاد	بر دعای سیزون الی صل مراد
یوریدی دولتله اول می خوف	خان ایله آخر و داع ایستلیم
کلدی خاک پاینه سعد کبیر ای	نیجه منزل دار مدین کوشکی
حیسن ایله جرخ سعادت نوک می	یعنی اول خان عشق تارک شکی
مندخی بر بنده کام فی کل نای	سویله ای سحر بار پرشتاب
دشت ایچده شاه اولدی ^{سمعت}	بر آئی تاتار ایله اول جوان
فته تاتار و آشوب عرب	یوریدی شیزاده له اول برش
کوروی هر بر نوع دنک سیر کج	دشت قیجا غنی تا شاه ایت

[33b]

کلی لردن کلشن جنت مجلر	آب حیوان جسمه سیندن ^{مغفل}
طلوبه طعن ایله اوده ارغون	جو یار و سبزه سی ^{دندان}

سوسپنی آزاده اول دستک نام	یا سینی تازه و خوشبو سدام
ریش اول محسراوه انواع است	هر کجا رندان اقرب حیات
جو با برنده کیکی رعنا لری	لاکه و سپنبل طولو صحراری
لاسی خود بین و سپره ی خود	زکسی بیدار و جوشی نیم است
که صبا سیر ایلا و نده که شمال	سیر و کلک شتند دفع اول و مال
سره سی خوشبو هوا سی است	نوترا عمدت سنبر سارا اجل
کبک مرغابی طولو محسراوی	سنبل و قلمرا آجوی رعنا کرسی
بوز یا شل او در کله انواع طویر	جسته پسند بازون فارغ یوز
نوزده سی شاسینه هرگز کورث	آجوی شکیخته یوزی بوش

[34a]

صدید و کلکشت ایله دستک	کز دی منزل منزل و اینچی شکا
هشتب صحرالری کوردی خان سلیم	خسر و بیداردل سلطان سلیم
هم بهار ایاتی جسم نوردی لیدی	ابر نیلایه پوزین افروز ایلی
سرحو نوک بو نینده کجییر چون	بر آقرا و لمشدی بر در باجی خون
سیر بوزین دریا بر دندر دی	سید و میشدی زینتی آبر
آقا بوک تابیدین آب لیدی	اولدی هر ایرست همان دریا
هشتب و فصل ایچنده کلدی دوز	نوندی اوزی اوزره کاد لدر
آویله اوزی وسیله دریا در	اول پریشان بی سروقی در
غلق دن بی پاکه اول سوسناک	سپت دی بی پروا و زنده سیک
سورا سرافینده بکر زهره دی	داره مزایانسه هم ایلیک
مزنب و پستیدگی لر سوردی شاه	اول امان سیز عرجه آخر کیردی شاه

[34b]

کشتی اول دریا کی شتیده سلیم	بی تکلف سرور بی خوفه نیم
یوریدی پر عتله اول خسر و نژاد	با دپایی کردی ارغزی باد
مکدی نصرت شمار ایله رون	واردی قوندی تونه اول هیلون
تونه کر شط در ویله دریا کج	اول شطوک بط موج هولندن ختر
هیبستدن آدمی ترسان و زرا	جنبشندن مرغ و ما تنی چتر
کوک بخا رندان همیشه سوکک	سیر بوزی دون کون الدن سینه ک
ملک روموک حالیا سرحدی در	ایل ایمان سیکه کوزک سدی در
اشبو دریا بی دخی کج سلیم	شاهنه یول ویردی روان اول
کیچه کوند و سرعت ایله شریک	سوردی منزل منزل اول دنگ
چون سلسره قزبنه ایرشدی	طوقی اول وادی لری کیر سپاه
اول حصارک قوندی قزبنه چری	کوردی اول ملکی ارندر سپهری

[35a]

<p>چون بصورت واقع اولدی اشبو عالی شاه به عرض ایستی شاه به عرض اولدی که ای دوست ادش سلنه حاکی قاسم نیا کیم بود خوشزاده جم اقتدار خرد غازی سلیم سرفراز خیر و شردن کسه بله نیتن خا سر نده دوست دوا دل شاه درگاهن مراد پیش کلور سره غوغا دوستدی و شاه اولدی کیم اجازت سرعجب کلدی بار</p>	<p>بر اولاق صالحدی روان کلد کین شخصزاده نوک قیلدی شاه عادل دل کریم کامیاب بر اولاق کوندرمش و دریشن سایم حیدر ثانی سپه دلدل سوار اورنده دیوب کلور بی احترام لیک عالم فتم ایدر جر جراتن باطن بله کشته جز کرد کار بنده لیک رسمینی باو کلور سم پریشان اولدی سم خوج اولدی کرجه اولمز درعجب اردن بهنر</p>
--	---

[35b]

<p>گفت و گو کرم اولدی خلقتندی اورنده تختینی قویدی تا جدار غلغنه طولدردی روی ای کیم سرعتندن طاعنی لیغ و سم ایتری روم ایلی بکلر کلیسنه روان تیز اولاق در روی احکامه جده سنجی بکلری ای کلن خنبر جوق اولاق در و مدار سال ای</p>	<p>بی شبات اولدی قام اول برود کو جدی قوندی آدی بی جنتیار کیم کلور پرتاج و تخت استر سلیم جراتندن یاغی لیغ فتم ایتری کیم حیسن باشا ایدی اول کیم ایرشش ای پهلوان کیم دمی اکلمنولرای وزیر روم ایلیدن کلدی بی پایسان</p>
---	---

[85a 1--7]

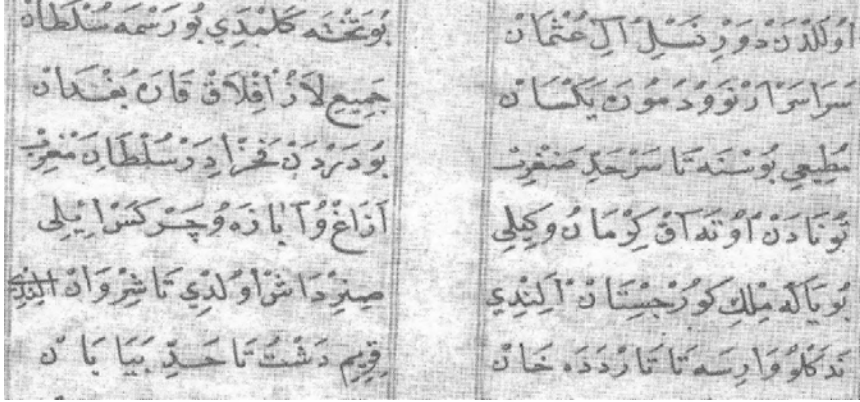
<p>روزگارک دم بدم عالی بود مشو به کلدی تشرشزاده سی خان بن خان اسم ایلد سوت شاه به عرض ایستی کیم ای شاه سگرندن آید و شمش قهر اید امر و فرمانک ندر ای کار بودی سرمان ایستی اول دشمن کن</p>	<p>چرخک ای شخصزاده احوالی بود اول ملاحظت ملکتوک آزاده سی دو قاکین اغلندن اول توخته اوشش فرزند شوک امیر و پستند جنگ ایدر بی ره احمد ایلر بزدی قانور و یا نور پستان کیم پستان خاسره کستر سون</p>
--	--

[87a 7-11]

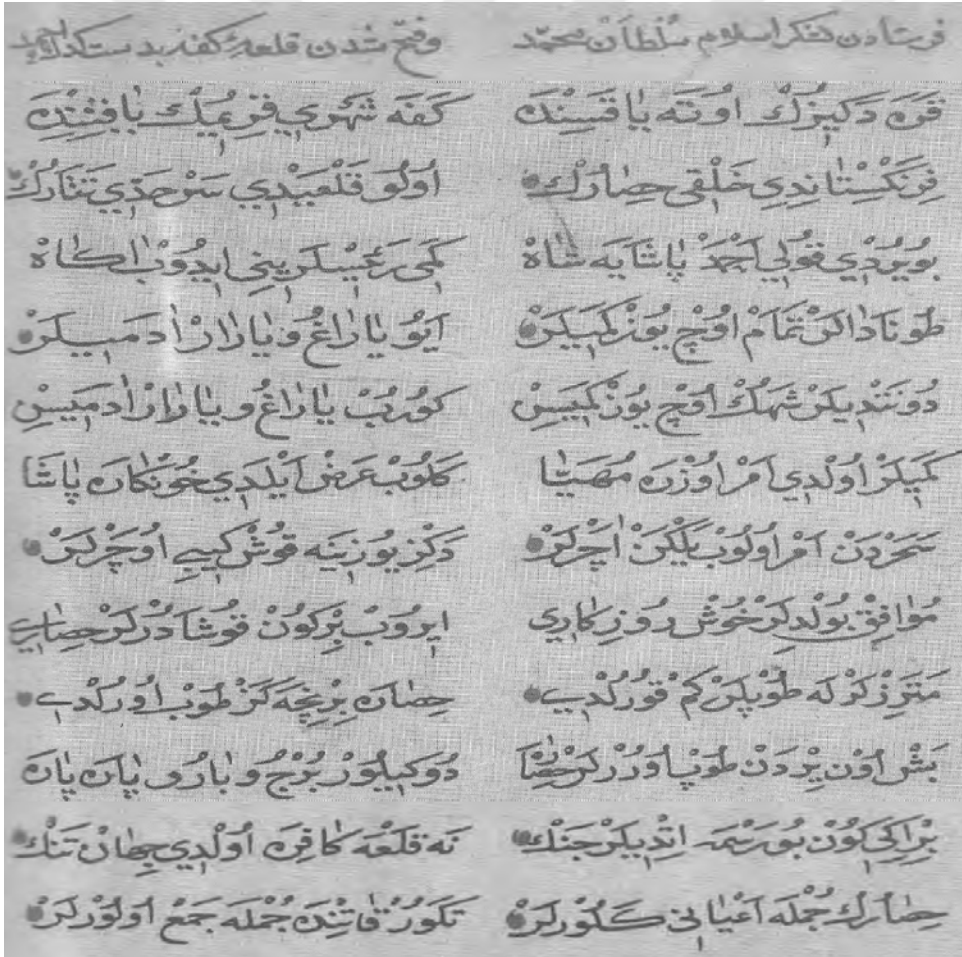
<p>بونده ام ایستی وزیر صفت کلسون اول درگاه عالی شاه وارسون اول سر صده بر بندام اشبو ام ایلد سلیمان سلیم بیشکین کلدی ال او بدی</p>	<p>کیم سلیمان نه نر لایق کونسه پستحقدر دم بدم اچسانه کلسون اول کیم اویسر شاه جهان کلدی اسپتبوله کیردی ای کلیم شاه احسان ایستی اولدی بر باد</p>
---	--

2.2. *Hadîdî Tarihi*⁹³⁵ (Hadîdî)

[9a satır 3-8]

[132b satır 3-13]

⁹³⁵ Necdet Öztürk Tercüman Gazetesi Kütüphanesi, nr. Y-162 (T) nüshasını temel alıp, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, nr. 2081, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. nr. 1268 kayıtlı nüshalarla karşılaştırarak yayına hazırlamıştır. *Hadîdî Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi) (1285-1523)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015

[133a]

دديگرم تدر بودرده چان	بوگون يارين قوگورگرحان
قويولدقده حسان بوجده گشگون	حانرا حله بولگده نيگه ييسره
قرايو بيز اسيرا اولوز اوغل قيزه	ايتك اولاجيني بودر تدر سيزه
يا اوله كه اميگه ويرق حصاره	ضور اولمايه كسه مونه باره
تگوره ايدز ندن دز سيز بوسوزي	حصاري وين سوز قرياسينيه
دديگريگورزا اولك شصرياربه	كه ايلوكيله آلسه هر دياريه
خرابن اول ايلك ايدوب عمارت	ضور اقم ايدز خلقن رعایت
تگورله جمله ايدوب اتقايي	ديررگرا اول حصاريا اتقايي
حان طوقني مرون كم اوررگه	حانك تونزي كوكه ساوررگه
حانرا اهلي ايدوب فرنايو زاري	ويررگرمغ وامنيگه حصاريه
امان ويرلدي اچديگتر حصاريه	كرووب پاشا طوندي بروج وباريه
جمعي بروج وبار و طولدي اعلمكم	دطلدي فليگه سجاغ ايسلام
الذ اولوديرن اندي پاشا جامع	اچينده نور ايسلام اولديلا مع

[133b]

نه اصنامن نه انجيلين قورگه	زماي كندي انك قوران اولرگه
هان اندر كر خاقلارين آيينه	اولوديلر مؤدنيكر اذ آيينه
قلورگر ديرده جمعه نماز به	ايدرگنه نيان چورنلاري
محمد خان ادينه خطبه اوقندبه	قوت ترتيب جمعه نيسه قوندي
تگوري قلعه نك پاشايه طدي	پاشا دعوت ايدوب يانينه ادي
ددي پاشا تگور بوند نك واره	دخي بيك تيمان ايدن ساخوشان
يان بجمه سپاهين حصارك	جمعي املن ومانن اولرگه
تگوري بيگه احمد مالي بيگه	سپاهين حصارك بجمه بيگه
كسكركن الوب ضبط اولدي زاري	يان و بنگون قوا حله حصاريه
سپاهي اولورن غنازي كر سينه	ويرر خاينه كوره هر پر سينه
مرتب يازاغ وهر ناياز ادم	حصار بركدوب ضبط اندي تحكم
اورادن كچدي پاشا اچدي بيگن	ايرابن كرمته بومغ اركن
هان فتح اندي لني كورد وكي دم	بوز اندي يازاغيلك ناياز ادم

[134a]

کے تا اپن کو منگہ وارنچہ واری	خواجی نو نادر یا کناری
یار ووب تیما زاری اولدی مری	مطیع اولدی چہ عیبیہ مستخر
ایک فوندو چی دم فتح اندیہ	اورادن کوچدی مازاغہ ییدی
کوچب آندن سور ونگوبہ کنگرہ	کورب قیدن انولن اندی مری
حصان پرچی طویلر اولدیہ	یہ طویلر مترز کر فورلدیہ
سور ایز کر منہ مانگوبہ کلدم	گوریلور کئی بوکیشی الدی
خواجیہ یلہ جملہ مستور	اولدیہ اخی ایلدیہ مستخر
کہ یعنی قلعه یی فرنگ کندی	گور پاشا یی استقبال اندیہ
نگور قلعه اولور دی خیش یلہ	گورک واروی بر خیشی یلہ
ایدر کر خان پکر کہ جنک احک	قبوی نایدور بقصد ایلدی جنک
سور یہ اعدی کر اعتباری	گور وار بیدی ویرل مشحای
همراخ اولدی جنک جاصلہ	حسن حنییدی کل طوبہ قایلہ
پاشا امر ایلدی کوچدی کنگرہ	حصار اوستنک قویب جغولنگرہ

[134b]

کین ایدوب حطان چیلاندو	برز کون طور دی اولنگورده کندی
و خودن اول حطان کوروشدی	خواجیدن کلور خلق ارغشیدی
بجوب بر کور ییہ عمر اندی	قبو ایلدی چونک یایم کندیہ
حصار اولنگی غافل اولور کنگر	یعنی کیدوب قبو ایچودور کنگر
حصار و جملہ طالین ایدور دی	کیندنگلور جا سوس ایدور
قبو ایچو طور راشکوا شنک	کمی باغیندک کمی باغچه سنک
قبوی الدی قلعه کوردی	کیندن جقدی کنگر سور دی
بریک اولدی جنک مجسم	حصار اولامید کور دیلر بو جلی
مطیع اولدی خواجیہ دیاری	بو یولدن فتح ایدر کر بو حصار
جمعی الی یلہ اخلہ یلہ	نگور چی سیاه سیلہ یلہ
شہنشه بیجه امر ایدر سه ایکن	کسیه قویدی یلہ الہ کیدن
مطیع اولوب اولایل اولدی مستخر	حصارن اخلن نایدوب اندی مری
ایچینده نور اسلام اولدی لامع	ایدوب نهرک اولور دینچہ جانع

[135a satır 1-12]

مؤذکر ایدر جمعه صلحین	کدر تب جمله اصنامین و خاکین
مؤذکر ایدر ب حقه نیازین	قلور کن دیروده جمعه نمازین
محمد خان ادینه خطبه اقمین	مرتب جمعک ترتیبی فونین
ویز خطایته کون هرینینه	سپاهی اولورن غازیلرینینه
دوندی قلعلر جمله مکمل	یراز ادم بیر اعیله محصل
کورلدی قلعلر قیدی نگر وان	یراز بک نصیب قابی و در دار
مقرا اندی جمله خاص و عامین	حصارک خلقنک یازدی تمامین
کوجب مانکو بدن استبول کچیم	کیه کوردی پاشا بیلکن اچدی
نگور کرحالنه شرح اندی شاهه	کلوبعض اندی پاشا پادشاهه
قوسینک همان قیدن کورلور	شک امره سیکه مابن اولورلور
ویز کرحال لینه هریرینه	ولکرک قورلورن خاتونلرینینه
سکریون کسینک هجرتینک	بوقته تاریخ اولمشد زینینک

[143b satır 5-13]

بغزای کله واق کمار	عمر سفر کوردن سلطان بایزیدین
قرادن کنیدی دریا دن کمیکر	شه امر اندی و جمع اولدی چریکین
چریکری یقین ایرشیدی حصان	کوب منزل شه ابردی اولدی یان
قوشندردی حصار بحروردن	اینبوب شه کلییه بر صردن
چقوب یزیر اولو طویلر قورلور	حصار او شینک بر قق کون موزلور
حصارک بعض باروس کورلور	بشرون کورکم حصار طوب اولور
حصاری ویزدی کرایلوکل ناچاره	کوسر کافر که هیچ اسان دککار
اچینک نور اسلام اولدی کینج	ان اولودیر فاندی شاهه جامع
چاکینه اهل کفرک اوت طفرلور	بوزب محرابن اصنامین یقرلور

[144a]

مَرَّتْ كَوْرِي يَافِي عَن نَكْمِ وَاوَانِ	بِرَارِي نَصَابِي وَفَائِي وَوَرْدَانِ
مَرَّتْ كَوْرِي يَافِي عَن نَكْمِ وَاوَانِ	نَحِي طَرَفِي يَلِيهِ اَوْلَدِي مَسْحَرَانِ
نَكْمِ كَوْرِي كِه اَق كَرْمَانِي سِي دِي	كَلِيدَن عَم اَبُو وَبَشَه كَوْرِي كَنَدِي
فَوَشْتَد بِيَز جِيَارِي مَجْرُورِي دَن	بِنِه اَم اَبَدِي مَه بِر سَحَر دَن
جَقُوبِي بِر اَو كَو لَو بِيَز فَو اَبَدِي	بَو قَلَعَه اَو زَرَه بِر مَج كَو ن طَو اَبَدِي
جِيَارِي پَان پَان كَو نَو رَر كَر	جِيَارِي كَو نَدِي بِشَر اَو ن طَو اَبَدِي
اَي دَر كَا فَر اَي وَجَانِي عَن اَبَدِي	جِيَارِي قَنَدَقِي اَي دَو بِي اَعْتِمَادِي
جِيَارِي قَنَدَقِي عَن اَبَدِي كَو رَر كَر	اَو شَب قَنَدَقِي لَشَكْر طَو اَبَدِي وَر رَر كَر
جِيَارِي وِر دِي بِيَز نَو كَان نَا جَانِ	بِنَدِي كَر نَو لَو بِر اَشْر كَانِ
سِي اَهْدِي بِن ياز وَوَجَانِي بِجَلَدِي	جَار اَجِينَدِي اَو كَن مَالِن اَدَمِ
كَه اَمَانَدِي مَه اَن بِيَز اَو رَر كَر	اَو لَو كَا فَر كَر ن صَو فَب يَلَو رَر كَر
اَي كَل بَعَثَن اَسْتَبُو كَه اَبَلْتَدِي	اَي كَر بَعَثَن تَقْسِيم اَشْدِي
بِيَز اَبَدِي جِيَارِي اَي اَبَدِي مَسْحَرَانِ	اَو اَجِي كَل جِيَارِي اَبَدِي مَسْحَرَانِ

[144b]

اَجِينَدِي نَعْرِ قُرَانِ لَمِيحِ اَوْلَدِي	اَو لَو دِي رِي اَبَدِي جِيَارِي اَوْلَدِي
وَسَطِ طَالِي كَو نَه صَرِي بِنِه	اَو شَر كَر اَو كَر ن لَشَكْر كَر بِنِه
اَجِينَدِي بَو نَكْمِ ن پَا كَر ن كَو رَر كَر	دِي مَجْرُورِي مَسْحَرَانِ اَي كَر كَر
مَرَّتْ كَوْرِي يَافِي عَن نَكْمِ وَاوَانِ	اَكَادَه نَصَابِي وَفَائِي وَوَرْدَانِ
طَو بُو ن طَعْرِي اَسْتَبُو كَه رَاهِ	كَو رَر كَر اَبَدِي مَه اَن سَو دِي مَه اَبَدِي
نَه قَلْبِي دَر كَو نَه قَادِرَه مَقْدَرَه	بِكَر ن تَحْتِي بِنِه مَسْحَرَانِ وَوَرْدَانِ
اَل اَل تَنَدَن دَو رَر كَر اَبَدِي اَبَدِي	بِكَل جِيَارِي اَبَدِي وَوَرْدَانِ اَبَدِي
بِن كَو نَدِي جِيَارِي دِي بِيَز كَشَكْر	قَر ن بَغْدَانِي اَو غَلْبِيَه مَكُونِي
جِيَارِي اَو زَرَه جِيَارِي نَا كَل بَانِي	اَو ن كَر مَجْرُورِي دَن عَن دَبَانِي
سَو اَبَدِي فَو كَر جِيَارِي اَبَدِي	سَكَا اَبَدِي لَو م بُو جِيَارِي
اَجِينَدِي جِيَارِي اَبَدِي اَبَدِي	قَر ن بَغْدَانِي اَو غَلْبِيَه مَكُونِي
جِيَارِي قَلْعَتِي اَو سَتِي اَبَدِي	اَو زَرَه مَجْرُورِي دَن نَو بَانِي
اَبَدِي طَو بُو ن وَوَرْدَانِ اَبَدِي	مَكْر مَو نَدِي كَر ن قَلْبِيَه اَلطَامِ

[145a satır 1-4]

اوتوب تیغ و سیرله جمله حاضر
طور کجه قلعه اوزره کافرله
مسلمانلر کور کافرله چقمده
اوتوب تیغی بری بری اوزره بقده
چقانی قردی نورک اشاعه ایدی
قوه بغدادا اوغلی قیدی کندی
سکونون کسنیدی یلینینک
بو حاله تاریخ اولدی هر تینک

[172a]

باغ التنه قلدی انا طولی
باش اولماسه ایق یوردی یول
کونکیری کیدی خیر شندن
طرا بورانک طور من غیر شندن
کوزب اطرافتی جمله یورنده
کوزب طرا اوزان شهرن کیدی
کندی یینه یلکن اچدی
سهری بر قونیه ایدی احسان
قوشاق قناه اچدی و اچدی
حرب شهرن ایدر بر قج کون اراک
کاخانه شهرن ایدر بکر اعلی کم
سهری یار شا هییدی سنار خان
اولو سلطان ایدی غازی سلیمان
کوی بر اوغلی سلطان سلیمه
ددی وارینده اول شاه کریمه
کوی سلطان سلیم شاه دوران
کوی سلطان سلیم شاه دوران
سنار خان دنده خیل ادمیلر
سنار خان دنده خیل ادمیلر
سهری طورن شون کیدی لشکر
پیران دن اقوبان کورمانه اهر کز

[172b satır 1-3]

کلیه کلدی اندن شاه اسلام
کلی شهرنک طور دی بر قج ایام
کفه دن کم کبیر صلمشیدی
توان دن هب کلیه کلمشیدی
پس امر ایدی کلیه بندیشکر
شهمیله بیله توانی کج کز

[174a satır 1-9]

چو سلطان بايزيد اولدي خبردار
صروگرزي قهر ووب دراکا وار
مرادى ربيبه گلدی عيان ايت
بزه طر سوزگون برز ببيان ايت
مکرر دم اينک منکلا کوردن
صروگرز ابيدي بر اوله کوردن
واروب سلطان سليم اولدي
ايک عالم سرور دن اندي حاصل
سکون ايلد ز شاه کر ميک
پياوشت کورد ز سلطان سلیمک
صروگرزه همان دستور ووردی
کوجبا درتیه از وجه ايردیه
ارشدی شهر قرشو قوندي لشکر
يکري بيلک اوداني وار اولار
مکرخان بايزيد شاه دوران
قوشا داده لشکر فر اوان
اووردن خبر ايرشدي تاکاه
که قوندي شهر ياقضی سلیم شاه

[174b satır 1-4]

کی دریا بوزیدر اچدی بیلکن
کيلر نيه اري شاهک است
غی اندي کی خلفیه سلطان
روان اولدی کينک خلق خند
بووردی شه کيلر بیلکن اچدی
سورباندن کفه شهر نيه اچدی
کفه شهر دن ایلدی قسار بيه
کورکم نه قاور تقدیس بار بيه

2.3. *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*⁹³⁶ (Kemalpaşazâde)

[27 satır 1-11]

دریای پر جوش و کوه پولادپوشدر بر طرفی²⁹ (دیار بغداد و افلاقدر که بکلری بالقسر مطیع و بالطبع عاقد بر جانی دشتدر که²⁹ اره یرده فاصله قاره دکزدر افواج دریا امواج تاتارله کویاکه اول قاره دکزدر³⁰ اناطولی دیارنک دخی بر کناری دریای فرنگدر که منتهاسی کوه یقراسدر که³⁰ رهگذاری دشوار و تنکدر³¹ اوتهمسی بریه عربی ایچی طولواز عرچلی³¹ امراسی چرکس چلی³¹ بری طرف قاری طاش ایچنده بر پوله بیک باش ایچی و طاشی مالامال ورساق بر نفاق و بدفعال بریانی دخی قبایل ترک و ترکاندر که عهد و پیمان پلمز جیل بی میل و اماندر بر جانی دخی بحر طرابوزن درکه سرحدی کوهستان کرچستاندر طوپ طولو پلنک آتش آهنگ یری تنک ایچی سراسر خرستک و خارستاندر.

⁹³⁶ Şerafettin Turan Millet Ktb., Ali Emirî, no.30, Nuruosmaniye Ktb. No.3070 nüshalarını kullanarak eseri hazırlamıştır. İbn-i Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter*, yay. haz. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

2.4. *Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter*⁹³⁷ (Kemalpaşazâde)

[48a satır 3-11]

ذکر اولان مملکتلرده برز مدّت امارت
ایتدکدنصکره که آخرته رخت (۹) ایتدی، تاج و تختی ملک ورختی
اختر برج شرف عموسی اوغلی مَلِک اشرفه قودی کتدی. اولدخی برز
زمان عراقده و آذربایجانده سلطان کامران اولدی؛ اَمّا ظالم ایدی،
نار ظلمتک دودیله دیارنده دوده لر قالمدی طولدی. مدّت سلطنتی
نهایت بولمالی اولیجق جانی بک خان (۹۰) که دشت اقلیمنده سلطان
عظیم الشان ایدی، اوزرنه خروج ایتدی؛ نار دمارله جانی
کویوندروب سیلاب تیغ میغ تابله اوجاغنی سویوندردی، مهان
دولت اول خاندانندن کوچدی کتدی.

2.5. *Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter*⁹³⁸ (Kemalpaşazâde)

[145a satır 16-29]

تاتار سردارلرندن آقطای خدم و حشیه (۱) دیار رومه کلوب قرار اتدکنی
سلطان جهان پناهک آستان آسمان اشتباهنده طورب قوللق اختیار
اتدکنی * بیان ایلر (۲)

تیمور کورکان دشت سلطانی توقتمش خانی باصوب ضرب دستله شوکتی
یاین یاصوب خدم و حشمن تار و مار ایدیجک اول بد کردار دارالملک قِرمی
خراب و بیاب ایلیوب مذکور مکسورک اتباعنی و اشیاعنی طعمه مور و مار
ایدیجک سردارلرنک و سپهالارلرنک مضمار کیر و دارده قیرلانی قیرلمش و
باقیسی لشکر صرصر هجوم عدوی کینه جوی شوم قدومک اوکندن آیرلمش
طاغه و طاشه باشن آلمش طاغلمش کتمشدی امرای رزم آراینک مقدم لرندن
ارکان ایوان دیواننک معظم لرندن آقطای پر حزم و رای کندویه تابع اولان خیل
سیل رفتار تاتارله تونای برو یقایه کچوب روم ایلی نه عزم اتمشدی

⁹³⁷ Şerafettin Turan. Millet Ktb. Ali Emirî, nr.30, Nuruosmaniye Ktb. nr. 3078, Millet Kütüphanesi nüshalarını kullanarak II. Defteri hazırlamıştır. Kemal Paşa-oğlu Şemsüddin Ahmed İbn-i Kemal, **Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter**, haz. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

⁹³⁸ Şerafettin Turan'ın İstanbul Fatih Ktp. nr. 4205 kayıtlı nüshadan hazırlamış olduğu kitabı çalışmamızda kullandık. İbn Kemal (Kemalpaşazâde), **Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter**, haz. Koji Imazawa, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000

[145b satır 1-25]

مذکور آقطاقیک خدمی و حشمی که باد کبی کُلکشت صحرای خرّم فضای
دشته معتاددی لر بوم روم ده تنکنای کار و کشته دوشدی لر واردیلر مزبور
دیارده قوندیلر کلشن بهشت دن چقوب کلخن جهنّمه کیرمشه دوندی لر
میدانده آت قوشمادن کچوب یابان ده پایان اولوب چفت قوشدیلر نار حسرت
دیارله و خار محنت روزکارله زار و دلفکار اولوب یاندیلر یاقلدیلر دارلر نه
عودت اتمکه مجال لری و اقتدارلری یوغدی ناچار نه حال اولورسه اختیار
قلدیلر ساقی دوران جام ایامله دُرد و خام نه صوندیسه کام و ناکام آچدی لر و

خوش کچدیلر کون لرن کچوردیلر غمّ ماتم بلای^(۱) جلای وطن و مسکنله
مبتلا اولوب سور سرورلرن و دوکون لرن کچوردیلر

بیت فارسی

هوای خانه خاکی چنین است

که که زنبور و گاهی انکبین است

توقتمش خان که تیمور کورکان له کارزارده کاری^(۲) زاری اولوب قلب صلبی
صنوب پشت درشت شوکتی مکسور اولمش کتمشدی فرصتی غنیمت بلوب
بعضی خصومی هجوم قلوب آردندن یتمشدی اتباعی و اشیاعیله مقهور
اتمشدی و جمعیتن طاغتمشدی نار عذاب خیل بی میل و امانله اول دودمان
پر دود اولیجاق سیلاب قهر عدوی کینه جوی بد کردارله شهر و کوی
طولیجاق ایل و بوی ییل کبی پرتک و پوی اولوب چارسوی کوی زمینی
طولانوب مقر بولاماشلردی#^(۳) خصم شوم قدومک حشم خشمکینی الندن
قورتولمغه بوم روم دن اوزکه مفر بولاماشلردی آقطاقیک اول دیارده جای قرار
النه کیردکن اشمشدر^(۴) و کوهسارلره تار و مار اولان لر کلوب یاننه
دیرلمشدری پنجه پر شکنجه جغتای بدرای دن خلاص بولوب اولوم دن
قورتولدقلر نه شکر ایلوب ذلت و قتلته دیرلمشدری فیله دیاری اونلرک گروه

انبوهیله پر اولمشیدی خیل سیل شکوه تاتارله دشت و کوهسار قالماش
طولمش دی^(۱)

2.6. *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*⁹³⁹ (Kemalpaşazâde)

[209b satır 6-21], [210a]

برزمان بو حاله اوزر نه قالادي چون حضرت صاحبه قيان
 خروايران حسن خان اوزر نه کتدي، عاگر کردون ماشر و
 ي جمع ايرب اولد و نوک همي قصده جاننه شرقه عزم اندي
 و نديکي فرصت بولوب ديا داسلامه ال اوزر نه اقدگر
 کنارنده اولان قضا نکه بعضي غارت اندي، آکسورن طوفانله
 سي جقوب ايدين ايلنده اوزر نه اوردی، انطاليه محاصره
 ايرب بر زمان اوزر نه طوردي، پوشناعت لکه اولدگر
 نکيت شعاردن حادث اولدی، خسرو مرام انتقامگ
 حشمتي نيمه باعنه اولدی، اولدی که مذکور باشا يور
 کفطرونه سفر ايلان لوردی، چون حصار فتحده هم اولان
 آلاست طوب دن و نقر دن او ق دن و نقر گنه احضار اولو
 اسباب سفر ترتيب اولدی، طوب کي نيت وما ووزن
 قدر غدن و قابله دن بوزياره کي ترتيب اولوب ايجنه بيگيري
 وعزب طولدي، بادبان عزيزي سماي مته قالدرب يوردي
 اق بلکن لرد قهره دکورگ بوزن سراسر يوردي لور، گي در کله مذکور
 دريانوک ايکي چنگل نانه و ندي، رنک زک بر قدرده سوانوک
 بوزي چيگيري ايجنه ميتانه و ندي، بر زمان نصرت بلنوک
 اوکته و شوب ليل و نهار دمدي لرد کتدي لور، برگون ناکهان کتدي
 چقدر وارسه کي لور ليمونه اندي لور، **نظم شکرک مولف**
 کي لور کتدي و کتدي ليمونه، گوردی کفار و سيري نار اولدی،
 چون حصار لکته بلندي، شهرکه ايوايله ايجي طولدي،

مذکور باشا يورم آراي سپاه کياه شمارد درياي سپاه دن عبور اندي
 واربه کف حصارني و جوارنه کي ديار همو کي فتح ايرب عالم و عامه کتدي
 مذکور سفر دن کليچک مزبور ايرب و عجله که اول زمانه ووزر
 اعظمي سلطان جهان کف ديار ي فتح اتمک بولوردي، او
 لدخي امر عال ي في الحال انتخان ايرب بوزر ن خرمونک اسبابي نيمه
 سينه استحال ايرب کي لور ايلان کورب خوقيدن قبوردي
 بدله کف قاره و کزک جنب شمالي سنده بر وقت شهرور، مذکور
 . شکرک ساحلنده واقع اولمدر ننه عصرونه دهرور، اول
 کنار و مشهور اسکلد و بحر و برون دست و در دن بازان
 کلور کير، قدم ديار نوک تاناري جرس و روسک کفاري اتمک
 جمع اولوب صانوف بازا ايرب، مذکور شکرک قديم الايام دن و نديکي
 کي کي اولوب اولمدر اتمک اوج کيش ايتمک، حضرت صاحب
 قران استانبول ي فتح ايرب کف قاره کتدين فرنگ بولي کيلوب
 کير کي اوج کيش اتمک، اما غروب اندق دن صورته و نديکي
 بکي اظهار اطاعت ايرب حاجت اغيايه کتدي، اول سبب دن
 يار دشمن کتار و کتور کتار اول ديارک شکرکي ندي بري تاخيشد

[210b], [211a]

مذکور حصار ي و جوارنه کي تا ت ايلي ديد کله کورده همو کي فتح ايرب
 اعداي تبراي مقلوب و منکوب اولوب مذکور دارانکو ديار اسلامه
 چون کفناحصر سي ضابط اولوب اول مصالحي سيني
 احمد باشا واردن کوجوب منکوب اوزر نه کتدي،
 منکوب اول دياره قاره دکور کنارنده بر حصار در مشهور،
 سور استوار ايجنه محصور و شکرک ايکي وطاشي همور،
 ديوار منوک بناسي آب دن چيتمش سجا به کيرمش، برو ج افلا
 کعروج ايرب سمک دن سماک ايرمش، **بيت قاريه**
 نهان کرد يار ابدان خاک، سرا و ره بيرون نصيب سماک،
 کي لرد لشتگر ظفر رهبر واردی اول قلمه نوک اوزر نه دوشني،
 طوب و نقره اوق و نقرک ياغور کي ياغوب بلا زور کفاريک
 باشنه اوشدي، بر قاج کون شکرک اولدی، ايکي طرف دن ي
 آدم اولدی، احمد باشا کوردی که حصارک بيري غايت صرت
 ايجنه فترت و حرب اهلي کافري و افريدان و قتل اسبابي جوق
 صواشي اتمک باشه و ايلان اول طايفه ناخايه حاجه عناده ثابت
 قدم کف کفلال و بزرک احتيالي بوق، بر مقتدار لکتگر جارد ذغري
 يعقوب بکي اول سفره کند ويله بله قوشون امرای صرت
 لواندي حصار اوزر نه قلوب کند و کوي جدي کتدي،
 کوردی که قلمه نوک شکرکي تدبير ي مدت مديد بله محاصره
 شديده يه محصور اول مصالحي اتمده اصهر لوب کند و باقي
 عسکر در لاه کتور نيايه عزم اندي، مذکور يعقوب بکردی

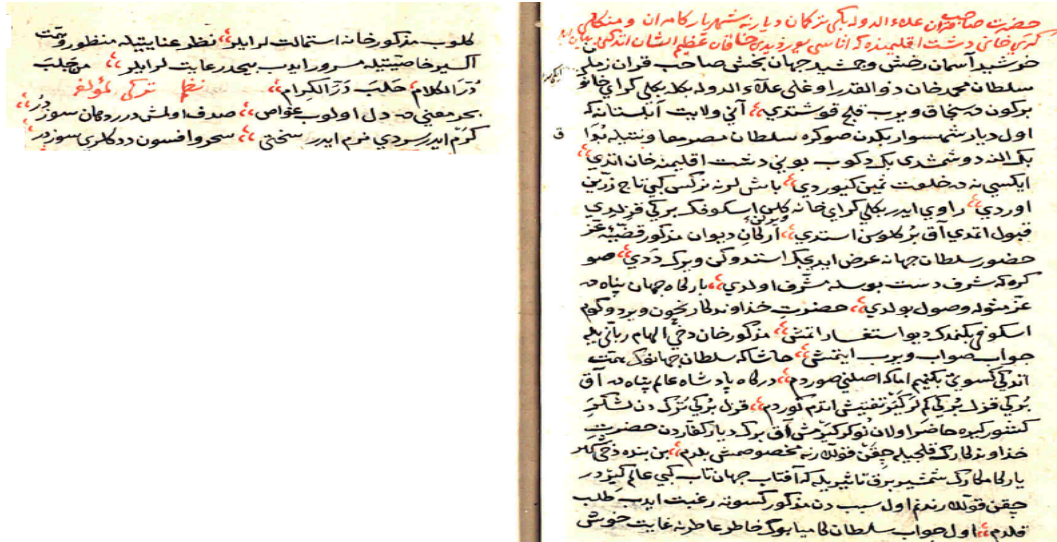
چون لشکر جوار اختر شاد کناره جقوب حصار اوزر نه قو
 ندي لور، صف صفت طور بهر طرف دن قلمه ي چنگ چنگ و
 جلال جباري صوملي لور، احمد باشا بولوردي طوب لور کي لرد
 جقوب حصاره قار شوب بچر برون قوردي لور، دست کون در و
 رين دوکدي لرا ايجنه کي کفاز صرت و حربه حصار لور کوردي لور،
 ناچار اولوب شکرکي لور اما نه جقوب لور قلمه اختيالي و بريدی لور،
 اعلامه برج و بارو کي زرين ايرب غازي لور شکرک کوردی لور،
 کف سفر ي حضرت رسالونک بوني تاريخونک سگنيز رسالندن واقع
 اولدی، اول سال فتحه فاندک صغر فرخنده اترنده مذکور قلمه نوک
 فتحه و قوع بولدی، **بيت شکرک**
 دست کون حنک اولدی کتدي شکرک، ضم ايرب کرا اول سني تاريخ اولوگر
 حصارک کي کي قيدي کور لوب ايجنه دزد ارنصبا اولوزکي
 پنج کچ حصار لور ي قوبولدی، مذکور قلمه فتحه اولوغه قاره دکور
 اول کتار ي کي همور ديار در اسلامه فتح اولور، اول ولايتنده
 اطاعت اتمين ناهيت کي لور کور لوب اتمين صانده ي دارالفره جبار و
 غارت چاندي، قاره دکور اونه کناري چرگه وار خضبط اولوب
 اول دياره اراق در لور حصار واردی اولدخ اندي، اراق
 بر خطبه در کور حصاره شکرک اولور، قاره دکور قوبولوب
 انوک واسطه سيم اول درنا محيطه اتصال بولور کنارنده
 مذکور حصار و اول کتدي اسمعيل اتمه بار بولور، اسلام سندن خزينه
 مبالغه مال حاصل اولور اول بر سه مشهور بنبر اولوب بريدی

939 Şerafettin Turan'ın İstanbul Fatih Ktp. nr. 4205 kayıtlı nüshadan hazırlanmış olduğu kitabı çalışmamızda kullandık. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

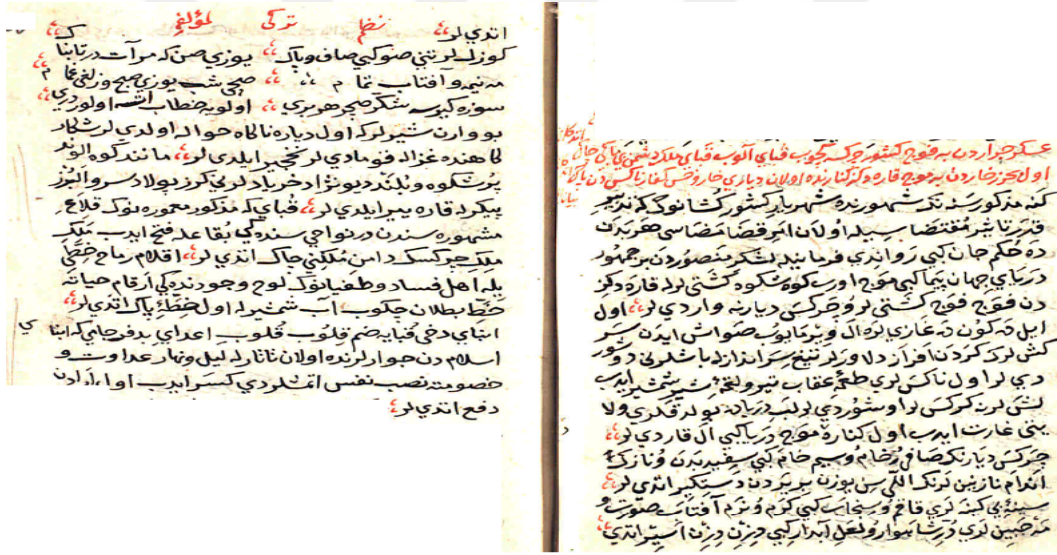
بر قاجا کون سوگره قله محاصره امردن کفار فرار غلظت
 ایلدوب حصارا وزندن کوچدی برز چکلدی، احوال انفا
 ایلدوسن گوندر بگندو عنان عزیزی کین لاهه دوندر سپاه
 ظفر پناهک برارید برکناره بوسوی کیردی اول لهن لره حیده
 قلدی، منکوبک ایچده فی بر فعال منکوب لراول جالی کورب
 بون لری مغلوب اولدی هماندی نو، مغرور اولوب لشکر
 منصورگ اردن دوشدی لره حصار دن چقوب خلی بر او زانیدی
 لر، اوله ائشاده نالاهه کین لاهه دن خلی حصار اسلام سیل وانر
 چقوب کفار برفضایتک اردن آدی لر، اول بگر در لر جلال
 قتاده اقتدار بولوب دو نوب حصار کیردک دفعی حال اولوب
 اراد جبران وزار قلدی لر، **بیته فارسیه**
 نه از پیشی راه ونه از پس امان، نه جز تیر و شمشیر کس در میان،
 غازی لر اول کوز لر کین علف شمشیر ایدب تنفی اتری لر، کین
 اسیر و دستگیر ایدب زخمیه دردی لر ایت بیز کیم بیدی لر،
 چون حصار ایچده ارباب حرب و اصحاب ضرب دن کله قلدی
 کین طوفان کورب کولدی، کما فی کاف لر مقابله و مقابله قادر اولوب
 لاجرم قله سهولتده فتح اولدی، اوله دیاردخی دار اسلام انضمام
 بولدی، دارالافترا کین شعرا اهل ایمان طولدی، قلوب حاضره
 سیچون دزدار و حصار لر لر یقیمین اولونجه یعقوب بک او
 زرنده طور مصیبت نیت کوردی، سلطان جهان نوک
 فرمان واجب الاذعان موجب اوله دیار کفار نوک اغنی کند

دیارد. ملان طوتوب قالدی، چون لشکر سلطان جهان اول
 حصاری آدی، احمد پاشا مذکور خانی اوغلی مچ کرای و کچی قونرا
 بیغور سلطانه کله کنده تابع اولدی در لاهه بادشاه جهان
 پناهه ائدی، اول دوره نورد ولت خان جاد اطاعت نه ثابت
 القوم اولدی سبب دن حضرت صاحب قران مذکور خان لری
 رعایت اتموب بر زمان استانبول قوله لرنده جس ائدی، چون
 نوردولت خان سلطان جهان قار بغداد ديارنه وارد قده خنرت
 مقامنده حاضر اولدی احوال نکبت مانده اثار استکبار ظاهر او
 لدی، خورشید کیوان ملان و چشمه مرام انتقام ارغمانه اقرام ایدب
 بکلی کرای خان اتاسی برین سمت ائدی نوردولتک ولتی نوری آخرو
 لدی، چون بکلی کرای خان کله تمسیت امورد اوله قنایه بیت
 و کییا نظر کله انراضا سینه تری بی ظهور بولدی، حسیض قلت
 و ذلت دن ذر و نر و نر و عزت ابردی سنگین کوه خاکن زرا اولوب
 سرای سلطنتی همور و شع دولتی برنور اولدی، **نظم ترکی مولفه**
 شاه عالم دن ایزد چون بت، تخت کلاه فریم ده شاه اولدی،
 بیری چاه فلاکت اولشکن، فک سلطنت ده ماه اولدی،
 مذکور خان دن منقول دیکه قوله ده محبوس کین اول ورطه دن خلاصی
 امیزدن کسوب مایوس کین، برکون محبس قابوسنه برقا یوجیه
 کلدی دیب خنیر اولدی در زاره، ابر اولدی دیب کله ائدی نر نانا خان لرنکه
 بوین اورتق بویر اولدی، بو خنیر صیبت ائدی کله مذکور خان لرن
 استیری لر، جهان باش لرنه صیچوب در لکه دن امیزدن قطع ائدی

[213b],[214a satir 1-5]

[259b satir 6-21], [260a satir 1-16]

[306a satir 20-21],

کف ولایتی
 و ندیک کندن آمدی، مانکوی و اینی کریمی و بالی لردی لردی

[306b satir 1-2]

حصاری تاش ایلی کلیدن و طرول قلوبی کرجستان سلطان
 الویجان لردی او و صا آمدی

[306 b satir 1-5]

نچه تکبیت زده لرا اولها جتکر سای عنایتیله با ایستاده
 خصیضی زمین فن کندن اوج فکر رفعت ایبر آمدی
 دست و لاشنکر بکلرندن بجای گرای جان و ذوالقدر ا و غدن
 لردن شهبان سواریکه و علاء الدوله مکت لرن بهمت ایبر طبل
 و علم و برآمدی

2.7. *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*⁹⁴⁰ (Kemâlpaşazâde)

[24b satır 7-10]

شاه نادر از شد روح سلطان محمد ثامن عشر شعبان سنه
اشتی و تسعیان ده وجوده کلوب اول مهر سپهر بارگاه دوز بوماهستان سپاه بدول اول
سنه تسعیان دغانا در دست ناحیتند کف دلابنده دستگاه امارت کرب
اول و بارده شهر بارلق ایستی

[26a satır 12-29]

دشت اقلیمک
خاقان عظیم الشان منگلی کبری خاکت تعریفنده و استماع و استماع بیست
که گروه انبوه تا دور توصیفنده در
مغول اصلند نوز چنگیز چاکشاکت نسلند در اربع نیز فرغی کون که ظاهر خیل و خیم
حشم و خدمی و افر و ظافر ماه کیه تختکاهی جرج کرد و سنه کبی سبانه سپاهی و
و کون **بیت ترکی کولغ** قمر و ش جرج کرد و سنه تختکاهی سنه کبی سبانه
سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه
قزار سبانه اشتی کلکشت و سنت و سبانه زاره اعداد و فودی بقدا و صد و دندان بیرون
رمل و غلن زبانه قطار قطار و نوز افزون سبیل بسلی کبی هر نظر فکا فکده اول و بارده
دیجور شتر و شور طول و آغز لری دکن و کجور بار صد و غولور نفس لری طوقند و غنی سبانه زاره
سوز در بارده سبانه ایدر لری سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه سبانه
است بوی بند و کلری آت نه فعل حاجت نیج بد کلری آت نه قران کرک نه سبانه ات بر نین باد
قوشه لری و قلع بر نین آب قوش نور لری آتش که سرکش لری نامکنت مکشده سبانه دوش
نور لری سبانه نیج گاه ده نزل تیر نه بتور سه آت بر لری بیابان ده میل که بیله نه کند و لری
بور و لری نه آت لری در لری پولاد نوز در آب و باد کبی طبیعت لری حرکت معاد دیونزاد و لری
بدن و غفریت قوت لری قوت است لری نوزاد قور و قوشک طبور و و حوشک
بر لری سن بر لری اولوسن در لری نوز لری کند و لری کوهسار کار زارک قور لری آت قوشون
در لری سن کیر **فارس** روی چو آتش کل از بوشم پیش آتش سوزان شده با بوشم

[26b satır 1-8]

دیش تیر امان چاه زنج با سبانه کجا هر و د از روی رخ
آتش سوزانک شعله فرزانگی هر زمانه تاب اورر یا لک یوز لری امان کوهسار
صلاکت یلم قیلاری در پاچو سبار هر یا لک طوکش یوز لری یوز نیا سنده لری شمشیر که
یا لک یوز لری با ساری جمش بیگان تیر کبی هنوز تیر کوز لری زره کبی کوز لری کوچک و
قلغان کبی یوز لری بویک آت لری صوا به کیز با شکر لری او صوا ده بر لری و یک بنیان
هر مان که بنید لری دور زماندن و کوش جرج کردان دن دردی بوق ایچلنده دیان
صدف کبی بر دیشی دو کلش و برک قران کبی بر یوزی زردی بوق هر و دهور لری
جرج کردون کبی سلطری بولکلر و ر سوز لری و کون کبی کوز لری بوق نوری و کولماز

⁹⁴⁰ Eserin hazırlanmasında Millet Kütüphanesi, Ali Emîri nr. 32 nüshası kullanılmıştır. Bkn. İbn Kemâl, *Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter*, s.XXX.

[29b satir 18-29]

سلطان جهانگشا
 کشورستان کلجی حصارک اور زینہ قوندوئی بیبرامن سورکاشن و قوندو
 و اما جواد دامن عروس پر نگار فتح ال صوندوئی بیان ایله حضرت خاقان خماروا
 سلطان کشورکیر و قلعہ کاشن کنو نہ جو بیارک کنارندہ کے حصار سنگین دیوارک
 کہ آدی کلجی بی بی مذکور نہر مشہور قلعہ بغداد دیارک کلیدی و بیوشہر اول کلیدی
 دلی ایلی جیوش و ریاجوش و صحرا پورہ اور زینہ طوغولدی اول کو نگارندہ
 حصاراوستہ و اطاق متفر اولدی وزیر اعظم مسیح پاشا ی بعض امرای طغرل شک
 مقدم پیش ایوب کونردی واردی قلعہ ایستدی ایچندہ کے بنزاد لرغند ایوب
 ویر میبک چو سنی یار و رب قلعہ دن یانقی بغدادی ایبر اعظم سنان پاشا
 دخی ایستدی کیلر قلعہ و مع دیزدن تونیر کرمدی اولاشنا دہ کلدی بی بی
 صوابچیند کفارک پاشنا اولر یاجد و رب ناکار زار لیکر لرن داغلا دی
بیت ترکی **ملوئے** کاؤک خرم خزانہ او د صالوب ایتمیلر ایچی پیر دوو

[30a]

حصاری ایکی پاشنا قوس تیدر قورودر و پاشنا حاظلا تیدر اول کیلر و ک کی ایچی
 انواع اوام و اصناف علما طوطی **ان الفلک تجری فی البر سبعة من الله** آیت
 مصداق اولدی خلق کنان جویب حصارک کنارندہ جوارندہ اور دو قور دیر آت
 ضرب و جویب ترتیب و تیر کیب ایوب مہمانی کور دیر یارنداسی حضرت صاحب خزان
 طغرل قرین فتح و نصرت هم عنان و بخت و دولت هم شین **ان کرمه کرمه کرمه**
 کلوب حصارک اوکنه قوندی نیر فغان ستان اول میدان میل در میں نیستان اول
 طوب آتشی آهنگک چوب و سنگین تیر فوسکیر طولوب خیل و حشد اول حصارک
 پیرینہ و دندی نامدار جان سپار لایر و وارب حصار قیوسنات صالری **اشراط**
 خط جرات و جلالت بر کتور و بجلدی لرا دلیر چون موکب کوکب شمار شہر یار
 کردون اقتدار اول حصار آسمان شاگ حوالہ سنه قوندی لرا کفرہ بخرہ سویر ایچندہ خصوص
 و جیوس اولوب اول حصار جیان ندن مایوس اولوب ایل قبولہ و دوندیل اول
 طوب لرا آغ لغندن کونور کستی لرا ک پاشتی قندی **ان طویلر کہ بر بر بسی همان ہزار دنا**
 آتین دندی تیر جہا کیر لرا تجیر تیر چکلوب کلدی حصار قارشو قورولدی
 آتد و غنی معای ہوا ی قارشو رب جویب جو فک قوی قورلدی **بیت ترکی**
ملوئے ہوا ی طوب لرا اوستندن آسوب **ان** صالوی دوشد کو تیر نہ آسوب
بیت فارسی چو طوب ہوا ی گذشت از سپہر **ان** زو ماندین روزن ماہ و مہر
 پز و طر فز اور ولن طویلر حصارک او کنارندہ کے دیوارن کو چور و روی اول سوت
 دل صرپ قاتے نور کلویدی کہ اول ضرب لری ایچندن کو چور و روی اون کون کیر و کیندند
 قلعہ محاصرہ اولوب تیر صبح دیر طرہ رواہ و ک آتشی قنال و نامیرہ جدال مسل اولدی سخن
 سہم دن خلق باہر و ک وزرا و امر تعبیلہ آلات کارزار و تیرینہ مہمات کیر و دان مستغفر
 اولدی ہر کون حصارک اول کنارندہ کہ ناطولہ بکری بکری اپدی لاکاہ سہاہ نظر بناہک
 سہر کیر و لرندن بعضی طایفہ ناطولہ بکری بکری ایوب عادت جلاوت مقتضاسیہ کسوزن
 کین کینی اجدیلر عربن و عینی خند قدر کہ بیک جالاک و ہم بے ہاک ایچندہ کیر مودی درک کین
 اوراک ایوب ہمیشہ خبر و پیر مودی ریح عاصف کی کچوب برق خاطر کیے کفار ہر دارک
 اور زینہ ناکار زاری ساچدیلر ہر بچندہ کہ اہنیاں ڈر جہ کز دی قید سنغ بل ہر خیا لہ
 ابرہ مودی بنا رو کی ہجوم ایتمیلر ایچندہ بولنان ہقا تیر مقابله ایدہ میرب بعضی متاخرہ قوریلر
 و باقیسی قایدیلر **بیت ترکی** **ملوئے** اولیا ندر غرق تیر شہر آبنہ **ان** دوندیلر مار کت تانبہ
 اول زبر و دست و زمست کافر لری اقدام اقدام ایست ایوب تیروی از و پیرد کوریلر
 اللہ نرا دلیر رایت فتح ایات دہ بعضی اور زینہ نصیب ایوب جیش طغرل کیش نیر مقدار

[39b satır 27-29]

شهر بار دیار بغداد ان اف
کرمین حصارتی اگانه اقدام ابدوت جیکه سینه سلوک ایندی و کین اولراق
بنا فرجالت داین فتحه الی ابر مالوب کار و بار قراری صاحبوب ملکسور و تهر و قاجوب کتر و کون

[40a satır 14-18]

چون اول مغروس سلطان کبی هر و د اولوب چنان آمان سلطان زمانه و حوله
ما یوس اولدی ساقی و هرک الندن نه هر قهری نیش ایلوب مار آزار جان
پر کخاری منوس اولدی کینه عصیان و طغیان هر احرار و زینت اولوب میدان تهر و
تجه نظر ایتدی آق کرمین حصارت اوستنه الغار حصدن ابدوب هر نه بوز جان و
بسته قالمز یولداش احضا رایتدی

[53a satır 26-29]

حضرت بادشاه خلافت بناه فرزند اجمندی
سلطان محمد کف و لایتنک سلطان ارزان کور و ب سرت دشت و قیچانه آینه
سدایتدی نیره دلبندی سلطان محمد که سپهر سعادت هر مهر روشن چهر و
قران و یارنده بکده سنجی غنی و پردی و اردی اناست جو ارنه کندی اطراف و اکنت

[53b satır 1-2]

آسان مملکت روم بخوم قدم آل عثمانه نرب و زینت بولدی مالک ممالک شد و و
سد و اولوب ارجا و انجای ممالک هجوم اعدا و معصوم و مأمون اولدی

[71a satır 26-19]

لیه یکی لشکر بیه که انز کلوب کشور
بغدان ایگانه قصد ایتدی و کینی اول کوچ هر اولانغا نیر نیر در اولوب اوزر شو و نیر
کند و کون ایلر بیت فاسته طرا زنده قصه روم و روس چینی است پیر اید این عروس
سنت و شهادت شه سوره که شرق طافنیه بقا نکر اولان حوادث وقوع

[71b satır 1-7]

بولشدی طالع امواج فتنه و ستر اکم افواج محمد اول و یار خراب اولوب اهل ناره و نار ایشدی
کند اول سنه جانب غریب منتهای داره بدین لپه و یار نرک شهر یاری کونما اولدی
چکینه چکیرک نسلند نرک بیه شمار لچوخ ایتدی کرد هر د بند و اسب نیر کرد کونک
بوزون سراسر بوز و یوس سیاهی سپاهید با منی راجض عالی انور آتین دم
کے قازوب نچنکا سندن کوچ ایتدی او اطلو کونک بلنجه مشور قدر عرس سی و اریک
چوخ کردون کیکه اقطار زمینی بود و بود دردی قضا را مطار حوادث زمان کبی به پایان لشکر
قاره بغداد اوزر نیر بود و بود دردی

[74b satır 25-29]

دشت و بارندن منگلی کرای فانک و غنی سپهسالاری هر مقدار کرجوز و شمشیر
کلدی ایردی دم کره نای صند و کارزاری بالک کندوب تنور کیر و دان هر کنار دیز اولده
قیب و پردی کیش نمارک کانه و تیر بکوشه ارقا لادی طولدی اولر جمیش بیه شمارک
یوزاری نغنا نیر میدان جهان پر اولدی بای لری کان عطا کیر زدی اما او قی تیر هر کبه
آتش چودی قالمش یولاده طوق بی آلمش با موق و کچ کبی اکلتر نیر حال کچدی

[75a]

بیت ناسی مرک بهر کوشه او فغانه سوز. خانه شده کوهت و کوشه واران
 اوق لری که سپهر کرون هر طور با فری. او کند به پیکز روی اما کشته نزار عمارت اوراق
 یکی چودی. یا لکن ندانم تیغ لری و دوشنه لری که هر زنده خانه نشسته لری خون کلکون عدوی
 کینه چوی صد بر سینه چودی. اول نگاه زماه جیش نظر کبش خاوه و می همدینه که خاوه وین در راز
 صواش هر هم بالغ ایدوب بولداش اولد بلر سکنا بی غز ایدوب جفاق ده بلزحت و
 تحنت چکدی لره و تراش هر وحی آقچی نوک قزنجی نه پای دامن اولدی لره چون اولدی ایکی
 سنگ بر بره جمع اولوب دیر لری و اراست حکم اولان بیه دک و ایلدی ایلدی و کشتن
 بر کرد ارک چری سندن اول و باره و ناز طاهر اولدی ایلر کوشنه و کبر و کوشنه نه غفلت
 جمعیت ظهور بولما دی. مال قوج اوغلی اولاد اولد و نزار اولوب کیر و ده قالدی جواهر سنجانی
 قالدوب طور دی غز اطلل بازن چالدی نازی سوار غازی لره اجازت ویروب بیایغی ایغنی
 بصا مش ولایت اوتا و نه بره اکتین صادی اول سنده باز لوبک بولک بر و نزار ویروب
 اوغور لرنده بولان صیدک خیدن کورب هر بره اول آلدی سیم و زرد و نه و قماش
 دغ سیر اسباب تاراش دغ خیزی غز اکت لیکر ان اسپر الی بلیک و ایلدی صیفون
 و قیوندن سور و کز طوار حود و هجده و شاردی دشت و کوهسار قیون سور و سیل طو
 لکشی کوباک اول و ایلر طوار ا و روسی اولدی **بیت ترکی لمولف**
 طونوب بازی بو زین آغ و خراقتی. جوان لره جوان اولدی خرنغ
 بجی پاست اوغلی بالی یک که باغی بر بیکان تیزی آغلو نیش ایستان میدان جدال
 جداسی بر نالدی که تازه بندش می. مول جوان شیه کربک شمشیر ن کرک بر جوان
 اوش نوردی سنان خوندت لره برق نشا قز خوندت ننگ صلا قز ان قاشا نوردی
بیت ترکی لمولف نیستان غزاده شیه کبزر. چکلش تیغ و طومش تیره بکبزر
 کندوب اشاع ایدر انبای و شب عید بر طوف کندی و ارا کغوی غارت ایدوب اوغور و غنی
 و یاری باقدی یغدی خنسار است ایددی کیده رک بر شهده ایدر و یکی عمارت اولالی غارت
 اولامش هیچ بر زنده خزان خنار توکلست نه صولامش خیل بی میل و اماند سبیل چو آد
 زمان یکی بر کت رنه اگسوز ن اول و باره قیولدی لره شسهرک خلقی که دهر بلها خیرین نیش
 قدر چینه سنده و شمشیر کلک بی بی بلدی که بجه اولدی لره قولاق لرینه بر کز غازی لریک طبل
 بازی آوازی کیش و کلدی. و ارا لرینه باغی ایمل بجمش و امن لرینه و شمشیر الی ایدر شمش
 و کلدی نه چینه قاجوب کار ویدی صا چوب بر طوشه باش ارن اوب کیده بلدی لره
 بر لرنه طرب خرنک جینی اوب خصمه صواش ایدر بلدی غازی لره حال آرسنی سوز خرنک
 و بالن ایدر اهری خا و ن قزوب کچن اسپر ایدر بلدی و بالن ایدر سبیل غارت و خنک

[75b satır 1-4]

اول دیاره صالوب مذکور شهر معمورک ناز قهر لره وار لره باقدی لره اسلام و خانم
 بل لرنه و ارفغانیم دوند بلر بالقوج اوغلی بوک طور دغی غازی لریک اورد و قور دغی بیه
 چقدیلر لشکر چار تار دغی اول کسور کت بر کتار نه خیل سبیل رفتار له آقدی کندی
 شهر ناز الفار له آغ باغی باصد و غی طغانی طغانی باسدن باسدن باقدی بوغ ایددی

[108a satır 24-29]

سور و آزاره بولستان سلطنت و بول بولوب شاه زاده ارشد و اجمه سلطان
 محمد وفات قلدر غنی خزان آغا تر کلستان جایت صولوب طوب حادثه یل اولان رضا
 خلافت یتلد و غنی بیان ایدر مذکور سنه نوک نهورنده کلزار سعادت هر شه با و حادنه
 اسوب و رخت آزاد بخت و ابق لک بر ناله سنگسته اولدی رموز کار زور کار به چک
 زخم طوب واقعه صاعقه سیل سور معمور صاعرت و جلا لک بر هر جی بیست اولد
 یعنی در در یایست هن وری ساهی پادشاه شاه زاده جلا بخت ماه کلاه و آستان

[108b]

تخت ارشد و اجود سلطان محمد گندهار بنده شهزادگان کلستان و جود کنت زمان
 خزانة اوردی عنفوان شهاب بنده لادوکل کی کلاهی و خنک کاه بدو اوردی اولاد خنک
 خزانة اشیر و سب سبیل صاحب بنی مولوب کلستان سنی چاک صبدی اولاد کلزارک
 پاسنده بنفشه کنت قباچه کو که بدو با نوب لادوکل کی کلاهی با قلدی **نظم فارسی**
 سبزا از ناطای رنار شد مانند رعد دیدم از مولوب چای که به شد همچون کباب
 آن یکی کنتی در بیغ آن قامت مانند سرو وان در کنتی در بیغ آن چو بیغ چون آفتاب
 اولاد خنک بیغ جلال همسپهر سلطنت سریر کرد و نمنه خنک خلافت عروج آید و کنتی صکر طلوع شد
 اولاد خنک درخت تخت و آفتاب سر و خزانان بستان سعادت سبزه از ارملک سبزه سعادت
 صکر تندی سینه و تسعین و ثمانا ندر دشت و بیچاق سر حد نور زبان لغت سبزه
 اولاد خنک حضرت صاحب توانک فرمان قدر توانی او اناجار دارالملک کفتر تخت
 نشین اولاد خنک **بیت ترکی لولوغه** کون کی عالمی به مولوب استناره
 اولادیان اولاد خنک شهزاده دشت اقلیم کنت طاقتان عظیم است فی منگی کرای نما
 درگاه آسمان استباهنده کاه و بیکاه ملازندی خدم و حشم مور شماری و ابتیاع و
 استیاع اضلاس و اختصاص شعاع بر خدمتند و ای قاعدی کیش تا بک سرکش ای
 و کیش برگان کی بویون کز اوردی آتوک بولنده تیر دار شود بطوغر و ملشد یک اولکند
 قربان اولاد خنک جان بر بر اوردی اولاد بیولا دزاد لکنت قلب صلابن تاب کرام و آب اغلال
 کرم و نهم ایتشدی فرمانی از عان اری بر رسته دیدی که نیار او ده کرد و کدیس کبر و راد
 مذکور سنگی کرای خانو که خرد و دمان چنگیز جهان کندی در کارانده کمال درجه و در شیطا و
 اتحاد اولمشدی عهد مظاہرین عقد صهارتک تا سید و نشید ایچون اولاد اروع نیز فرود
 بر دخت خنده اختره نامزاد اولمشدی آتش بر سر کلامت از ای و بک ملک صورت مفعول
 غول سب کتاز و واجی مقبول و معقول اولامسین اولاد ترتیب و ترکیب اولاد مواد اتحاد
 صورت انسا به کمدی قضا رشا بر مطایق و حکم قدر هوا به موافق اولمشدی سبیل تقدیر
 سبکک تغییر بر اولد مقتضا وقوع بر بلا یوبت کمان تدبیر بر ذرات کمن تیر قصدت بر مراده
 ابروادی حال الاموال دون الامثل و اوقاف منیه اولامسینه کت و قوعنه مانع اولدی وحی
 و معنوسینه زاده مذکور مقصد و وصول بولما دین اولدی اولان زیننه برادر و کبر کت
 ایچی آبدی و کولکلر ابر نوز بار آغلدی اولاد کلزارک نار حصر تپول لار کوهسا رسنلین
 و کتب باغیان و اغلدی **بیت ترکی لولوغه** آغلسون ابر باری آغلسون
 آغلسون اولاد کلزارکی آغلسون طاش اربطاع و کسرتن کوسنی
 باشکرتک چو بیاری جاغلسون چون اولاد کلزارک سعادت مولوب کلستان

[109a satir 1-5]

تخت و دولت قبول اولدی منخ روح پاک بنده عنفوان کدیز نور تولوب قدسی اولاد محنت
 اولدی خنک مطهرین دارالملک کفرون بوسه دیار نمنه نقل ایلیم سبهر قدس قلمتورنه ایلیم
 قاپوچه کتارنده و حرم و مخدر سعید کوشید خذاون کار خازی کت خاری جو ایشده
 و خن ایتدیله آفتاب جهان ابرو کت روان کبی سفاک کت کبر و کون کوردی سبهر کت
 چاک ایلیم ماه آسمان کلامنی پیره اوردی

[122b satir 11-13]

بیت فارسی
 مقدار سلطان سلطنته استانت سباه سمنه چرا سوارا و لیل و غنی جوار بنده
 اولان دیار کفارچی دینه آفتاب ابر و سب صدای صولای خزانان

[124a satir 6-11]

شاه زاده کامکار و با کرمی بر کسکه خنک ملک دشمن بکر و اری باجه و بر کلک صبت
 و صدای طاعتی آفاق عالمه بر اقدی مال غنیمت دارالملک طاب بنده دریا مثال اقدی درگاه آگاه
 است شهاب حضرت با دستانه جهان بنیایه فتح نامه ارسال ابر و سب احوال علم اتدی اولر
 شان عالی بر لایق اولان اصانه و کسین جناب کامیاب آفتاب هفت و کوردی
 و استندی عوارف شنامه و عوطف خسر وانه پدمسور اولوب منتظر عیان غنایت
 اولدی با فرزند ارجمند کف و لاریتک ابایی که وادی بی همت اولوب رعایت و ادنی

2.8. *Tevârih-i Âl-i Osman X. defter*⁹⁴¹ (Kemalpaşazâde)

[9a satır 12-21]

اروغ نتیغ فروغ جبکیز جهان کشاد
 تا جدار سر آمد مشکلی کرای خان اوغلی محمد کرای خان که دشت قباچ ده
 اولان آفاق عالمده اشتهار بولان بی حساب و شمار خیل سیل خوار
 تانار هر پسر دار و سالار دی . انا تپسی ده و کندوسی ده آستان
 آسمان مکان خاندان عالیشان ال عثمانه منسوب لردی . رایت نعت
 آیت لری اول بهما همت و بهما یون طلعت و آفتاب تربیت و خلافت
 نصاب سلاطین کجا میا بک نصب لری ایله منسوب اولی کلمشی . اول
 درگاه جهان پناهه انتساب لری و ارایدی . مرحوم و مغفور سلطان محمد
 دقتر پسرینده مرحوم و مسطور اولدغی ازرنه مزبور مشکلی کرای و محمد کرای
 صفدر کشور کرای که کراچ احمد پاشای سپهبد زنجیر نخچه کیرش لری

[9b]

و بنگلک و کل در کدنن مایکوس اولمشردی . فرمان خاقان جهان بان
 سلطان محمد خاندن بر زمان اسلام بول قلده لری بک بری پسنده اکیسی
 دخی محبوب اولمشردی . سکره مکرور شدر یار تاج بنگلک و شمشور
 آسمان رشک نظر اکپ تیا شیرلیه منظور اولوب در لردی . قره وار
 حصیض خاک ذلتده خوار اولمشکن اوج آستان عزته عروج ایدوب
 آفتاب جهان تا بسکی ظهور بولوب در لردی . **نظم**
 از آستان تو بر خیزد که بر خیزد . بر آسمان رود و کار آفتاب کند
 هر زمان ده آستان دلری آستان آسمان نشان سلطان جهان بیدی
 هرگاه اعتماد لری درگاه سلطنت پناه حضرت صاحب قرانه بیدی . امداد
 حاجت لری اولیجا قی پادشا خلافت دستگاه دن آستمداد و استقا
 ایدر لردی . اول کناره صلحت و شپه سائر خدمتکار لری ماهر
 اولوب بی منت خدمت ایدر لردی . حاقان سپهبد مرحوم سلطان بایزید
 خان علیا الرحمة والغفران کللی و اوج کرمان حصار لرنی قاره بغداد لرنی
 آلدغی زمانده . اول طایغی باغی کنک طایغینه و باغینه دریای آستینایلی
 ضالغی آوانده . مکرور مشکلی کرای خان کر و هانبوه کوه شکوه تانار له
 محاصره خدمتگلهش حصور پرچبور سلطان آسمان مکان ده شرف برین
 بو پله شرف اولمشدی . جمال جهان آرای هر کوس خنج مبین ظاهر
 اولنجیه دکن پایتر امرای طوس مولت و کاس نکوتک بله مقام خدمتده
 حاضر اولوب نعمت غنیمتدن حظ وافر بولمشدی . اوستک فرزندان جندی
 سعادت کرای خان که حالیا برادر محضتری محمد کرای خان بیرنه سپند
 مشی سلطنت ده والی عالی شان اولوب مرحوم و مغفور مسیحی شکر لری

⁹⁴¹ Şefaettin Severcan'ın Millet Genel Ktb. Ali Emîrî Koll., nr. 28, TSMK Ktb. Revan koll., nr.1278, Süleymaniye Ktb. Fatih. Koll. nr. 4221, Süleymaniye Ktb., Ayasofya koll., nr. 3318 nüshalarını esas hazırlamış olduğu eserden faydalandık.

[10a satır 1-9]

مذکور سلطان عظیم الشان سلیم خانک حذمتکار قویبیدی حضوره و
 سفروه جناب جنات آینه لازم آیدی اول شهریار کاسکاشختر
 وغیره دریای اسپتیلای مالقدن بچرخ و عربی شیعی عالم کیریک
 قیضه دستخیزه الدفق کاسکاسکامیا بنده ملازم آیدی
 خدمتیه دولتیه بولمشدی بول قولتغیله اولمشیدی شاه اول
 حضرت صاحب قران دن مذکور خانزاده امر واجبال اتباع واردا اولوب
 فرمان جبار مطاع وارودی که اتباع و اشیا بیکله کنده اتباع ایدن
 شین سیل رفار تار تار له ساز و سلب کار زاری مرتساید و بکنک
 جنگه و عزتم رزمه و تغیر و آکریره محملای و غایبه ناظر اول

[19b satır 1-8]

سپهبد لشکر کشور شاه احمد پاشا جانیندن بری سپهبد کلدی ایدر
 قلعه بوکور دین دن ساپس واجبال اندراس کفک قلم خرن ویرک
 شهریار دیار افاق و بخزانه دست قیچاق ده دست سلطنت
 اوپتنده اولورن حانه اولوق کتدی لر نوید عید فتح سویی
 وغیر طفری برید لر آقانی جهانه اقتدی لر اطراف و کن و غایبه
 اشرف اصنافه و اعلام نامه جلیه علیه اهل اسلام اعلام و کله
 طلیعه نیشیر صباح و نجاح حرکت نوریه قلوب اهل قبول و ایمان
 ایمان پیرو طولدی

[46b satır 12-19]

سپاه کیه و شمارک حرکت بیکت اشرف سفر نظر رهبره خروجه
 سردار حرکت و سپهسالارک معراج عرشین باغ غزای غراتیه
 خروجه سابقا تقریر و تحریک اولن منوال اوزرنه حضرت صاحب قیام
 تاج بخش و آتشی رخسک منال واجبال امتنالی و فرمان لازم الاذنی
 متوارده اولوب میر و ایدی و آردی ایدر دی ایچی زده منتهای کجازه
 و نهایت بخاره و لازمه صهاری دشت قیچاقون برای دیار عراق
 وار کجه قیام ده و اراقد اولان بکر و لشکره طبر و سیر اولاق اولان
 صدای صلابی خرای خرای عالم آری بی هفت کشورک کوشه سنق اولان

[47a satır 1-3]

اصنافه آتکلب و ابشرافه نی آدمک کوشه کردی احکام قدر
 احکامه لشکر کشورستان و خدام آستان آسمان نشان کوشی
 بهوشک مسیح طلیعه لوب جمیع اولی اقدام و اتمام ازنده قیام اتدی

[54b satır 2-11]

خلاء الدوله دخی ناما سید دایره قرناشی شهر سار دن مسکرم قوم
 خرد و نیک کار و حرکت امدادی و اعدادی از شهریار و لشکر قدر
 وارنا بدید اولون آفتاب صحتک تا به جناحی بلیدر قدری کمال اورد
 صدر آتک اقبالن اشترک و کوشی جنگیه جهان کتک اولان و نی دندنگ
 کرای جانلر اینه بیک کوشه مذکور سلطنتک شهر و انور کلمی فخر علم زرت
 ویرت تیغ تیغ بیکر قوشا تیغی آنی دشت قیچاقده عالی الاطلاق خان بونی ترکان
 اقلیم و اجدادکف بلاد قدیمه سلطان ایدر بدری اولخان اولتی
 حقیق نامی کوشش امانت کمان کمان بیجانی اوشا تشکر سلطان سوبوریم
 بانیز خان زمانده و قوران قروم روم حکما عظیم ان سلطان سلیم
 دوزاننده مذکور و رک لغس بر طغیاننده قوشا کمان اولوشی

[19a satir 5-15]

ولایت اقلانک اولان وودایه وعلکت
نجدانک بکبان ناچیت قریم ده و دشت قچاق ده دست
سلطنتک او توران سعادت کرای خار بادبهار کی سلبا
اولا قلمقندی مذکور حکامه دیوان آسمان نشان سلطان
همکان ده مزبور اولین احکامه ایلمش حرکت برکت اثری
وخصت نصرت غری اعلام واهام اغمندی اول
سرخد لکده اولان سرآمد تاجدار لره وخت نشین وختیار
سالار لره قران واجب لادعان حضرت صاحب قران
بومنون او زرد صاکی و وارید اولمندی کتیا بالک لری
اولان ولایت لرن خراسنک و بلادینک انجاء و احسان
احضارده تمام اهتمام اطهار ایدک و ساز و سلب

[19b], [20a]

آهنگ جنی مرتب وکلک وودوب ندرای صلاهی بر صفای
غزای غزایه حاضر و باطرطون لرن مال فوخر فال فرخنده
نیه بخواد لور کوره لر وصف کرد ان شکر تا تاز
مذکور سعادت کرای مملکت آرای که جنکین همگانشانک
ار فوج نیز فرود غنم سلطان جوان بخت و آسمان خنک
باید سر برین باین لور باغله تاجدار اولمندی کالای برانک
ولا سینه خردار اوفاغله سرآمد سعادت حاصل بدورده روز
هو ادا برینله اوج سعادی عزت واصل اولین بیخبر
عمر کی لشکر ساز اولمندی **نظم**
سراسر ایستان تو هر دن که بجزیره بر آسمان زود و کار افتاد کند
سنت ماه کی خنکاهی خنک کرده و سنان کی سپاهی
سیان دوت و کوف سبانی صحاب کلکون سراسر دهی
سراب هامون اعدا جنوری بعد اذ حد و دین بر دین
مزل و عمل دن زیاده قطار انظار و ن افزون اولد بھار
آب و بار کی طبعشاری حرکت معناد اهرین قوت و درون اولد

[20b satir 1-5]

طوکتیز نور لری **نظم**
برین سبیل برین جلو زنج سنه جا بره مذکور لری
سنت برین کی کوز لری غایت کویحک قالعان کچ
کوز لری غایت بیوک ایلدی کوحسار صلابتین باله نایک
ناشدری صحاری کسایتک وجه اولد

[70b satir 14-15]

دشت قچاق مشهور آفاق جنکین خان جنکینسانک نیه کبیر لردین
برکت خان ایلده بدی که تارک مبارکی آسر اسلام نصرت انجامله

[71a]

بَرِيْبٌ وَفَرَبُوْلِيْنْدِي حَيْبَل سَيْبَل مَجْمُوْمٌ بِه قَاتَ بَعْدَاتٍ وَوَلَاتِيْنَه
 مَدَدِيْنَه اِبْرَدُوْب اَوَّل كِنُوْر دَه اَوْلَان كَفَار بَد كَرِه اَن تَطْفَر
 بُوْلِيْنْدِي تُوْنَه يَا اَلِيْبِي اَن كَرِيْن وَكَلِي حَوَالِيْسِي اَلْحَاوِي مَحْسَا دَه
 مَقَر وَمَقَام مَحَل اَرَام اَو تُوْبِيْنْدِي اَوَّل دِيَار تُوْرَه هَنُوْر اَن اَر كَرِي
 بَا اِي سَر اَمْد تُوْرِيْنِك دَسِيْحَبْد تُوْرِيْنِك كِنْد تُوْرِي نَعُوْر وَشَهْد تُوْرِي
 مَنُوْر دَر نَار خَان يَا رِيْسِي يَا اِي كُوْبِي قُوْلُوْبَعَا صُوْبِي كِه مَعُوْر
 مَزُوْب دَه مَعُوْر دَه مَوْصُوْف بِيْر لُوْر دَر سَوَالِيْن اِيَام دَه
 اَوَّل كَنَار تُوْرَه قَرَار اِيْدَن طُوْر اِيْف نَا مَدَار تُوْرَه نَسِيْب كَد تُوْر دَر **نَعْم**
 كِنْدِيْلُوْر كِنْدِي قَالْدِي نَا مَلِكِي اَكُوْر دَر اَد تُوْرَن مَقَام تُوْرِي
 قَالْمَز اَدَم مَحْسَا نَه اَدِي نَا تُوْر بَلِيْش وَيَا ذَا اِيْحِنْدَه بَادِي نَا تُوْر
شَر تُوْرَه نَلِك تُوْرُوْبَعَا سِنْدِيْن اَد غُوْر اَوْتَه بَعَا سِنْدَن نَا تُوْر
 كَفَا رَه كُوْر اَجْر دِي مَوْبِيْن لَيْبَل وَنَحَار حَيْبَل جَر اَدِي سَيْبَل وَلا ر
 دِيَا ز تُوْرَه اَقَا ز تُوْر دِي نَار غَارَت وَحَسَا نَه اَد اَر تُوْرِيْن يَا قَا ر
 اَوَّل زَمَانْدَه بِيْرِي كِه تُوْر كَت خَان عَسِكِر تُوْرِيْن بَر مَوْج اَوَّل بَجْر
 سَر خَا ز دَن بَر مَوْج كِنُوْر اَفْلَا قَرَن كُجُوْب كُوْهَسَا ر بَالْقَا نَدَن

[71b satır 1-7]

اَشُوْب دِيَا ر دَكْرُوْسِيْن مَحْسُوْسَه اَقِيْن صَا لِيْنْدِي اَوَّل تُوْر اَب
 مَحْسَا دَه كَلَابِيْل وَوَلَاتِيْلَه خَصِيْم بَد مَحْسَا دَه اَب كَلُوْب كَرِه اَب
 كِيْر وَدَانَه كَلَابِيْن قَالْدِي تُوْرِي اَلْمَشْلُوْرِي سَا بَقَا مَد كُوْر اَوْلَان
 مَحْسَا دَه نَعْلُوْب وَنَعْمُوْر دَسَلُوْرِي مَكْسُوْر اَوْلَان اَوْبَلُوْر دِي
 حَيْبَل نَا مَار سَيْبَل رَفْتَا ز اَد كَفَا ر كَر اَز سِيْرَت خَلِي جُوْعِي
 اَوْن لُوْر جَه اَوْن دَا ر دِي كَر مَر تُوْرِي اَد نِيَا بِيْن كَا اَوْبَلُوْر كَا اَد تُوْر
 لِيْكََا ز كَا اَد غَر اَدَه كَرِيْن نَا رِي سُوَا ر عَا بِيْلُوْر كَا طُوْبَلُوْر كَا طُوْر

[94b satır 14-15]

بُوْد لِيْتَان سُلْطَانِيْن جِهَان سَنَان اَطْرَافِ عَالَمِه وَ اَف
 بِي اَدَم فَتْح نَام لُو كُو لُو دَر دُو كِنِي كِنْد وَ سِيْح

[95a satır 1-2]

مَنَان كُوْر كُوْنَا ي عَزَا ي عُدُو ي بَد خَت
 مَر اَهْلِك مَحْكَا هِنْد دُوْنْدَر دُو كِنِي بِيَا ن اِيْد

[95b satır 1-4]

مَجْلَا مَحْر اَوْدِي سَخَا ب سِنَاب وَغَا ل اِسْتِجَا ل وَطَر سِيْر
 سَر شِيْد بَرِيْد لُوْر اَوَّل خِيْر خِيْرِي اَرْسَال اَو لُوْا ن مَحَا ل اَعْمَا ك
 اِيْصَال اَبْتِيْلِك بَعْدَات وَ اَفْلَا دَه دُشِيْت قِجَا قَه تُوْرِي تَا ز
 تَا ز يَلِرَه اَوْلَا قَل كِيْدُوْب سَر ق وَغَرِيْب بَشَارَت نَام لُو اَلِيْد

2.9 Şehnâme⁹⁴² (Mahremi)

[87a]

سپهدار و بیار و ششت تنجی حق
محمد خان بن منگلی شکر می خان
اولوس و ایل و بیوی ترک خان
منغ را و و منگلی خجالی کشتی
عدوی روس و چوکس لپه و بوزان
اشدنی فتنی چون شد و دهرک
ردان حاضر ادب بر تنجی فزاری
قوسی پهلوانان جگر دوار
سراسر ایل ترک و تاز و منغز
اگر چه صورت و پهنه است
چو کر آدم در آلا آدمی خوار
نه آدم خوار و دیو خون آشام

امیر ملک تاتار خان آجاق
سراسر کشور تاتار و خاقان
شبه عقدر صومی نیمور و خانی
بیان اعدایه و اجات به پیشی
حجت تبار و روم سلطان سلیم خان
ارباب آواز و سی آتار تهرک
منغزک هر بری عالی تباری
جگر دوز و جگر سوز و جگر خوار
تقو خیز کذا و غیر انداز
ولی معینه غولان بیابان
نخستند جمله سیک آدمی خوار
برابر یا نکرند پنجه و خام

[87b], [88a]

اغواچمش سراسر ایلچک خان
مذکوک اولدی حد و ارزان
تیر ده کور سر لر بر لئه اوگره
عجب مینت عجب صورت عجب شکل
یوغن بو نیلو کراه و غویله
صو لرشش شش بور سر دیر کورن
جالی یوق برینک اتلان
فلکلر اکلانته غوغا لردن
بولاره خسر و ایلیم تاتار
ادب قاصد صلرا اقبال کپی
اریشب یوز سور در کاوشا به
چکر تخنه چو زلفت و چشم دلدار
مبارک باد ادب فرخنده قاصد
اچوب احسان انشا و جاجش
بولب قاصد قوشنموده راه

قوسی منگ چشم و نیزه دندان
برازن اوزره دیر لرینه جان
وارر کوشه سیر کسی او کتوره او کتوره
ادر بر دمه بیک آت او کسن اکل
خزای ندرست و کی تو ییل
تقریبیچ تاتار لر قزل نشش
شیک شیک طور لر چیللا نه
وحوش ادر کور کورب ماؤارین
اولوسک برا و کوسینی و کب سز
سحر کونغ زرین بال کپی
نه در کور کور عالم پست به
نیران نامه با او فاناتار
ادر ایلیم اخبار مت حد
ورور اول قاصد بسم و زوشش
اریشور خلعت دستور ناگاه

امیر تخت موشو حاکم روس
اشیدب خسر و در کف فز حن
روان قاصد و ترب لی کیر و کیت
عداوت با خاقان کد مسرود
کد بر برچه انانده و غیره
شیک در ملک ویز جمله مطیبه
وما زنگ ملک روسک سروری یوز
ادب آتن و دام قوم تاتار
چو بردار انزه ایراغ و یا قش
کلب کلکین بو ششت غیر ک
کرتز صان پنج و اصلان آهو
سورر اول قدر ایل و اولسی
دیار روس و چوکس تاتار قذن

برای من و خط ایل و اولوس
و لکم پیشش کوز و ره روغن
بدا یا کوز در آچوب خویته
صلر قاصد ادر اعلام مقصد و
اسیر و غوار و مسکین و غیره
نکم امر انشده جانن سمیور
ان ادنی بنده سیک کوز خانی
اقر ملک چون در پای خوار
اکیده بر صلر پزده آقن
دیز لر بر اچ بکن اسیرک
پیز لر هم نیز لر ملک در سو
کوز لر شولید غالی ملک روسی
اولور بر ماریه برله قز قذن

[88b satır 1-4]

اورر لر اولوز ایل و بو یوز
او مار زور کوشده خفصا صی
نچه بور سمره من مسکنده
کلب دیوانه عرض ایلر کلبکده

کد دکنفا که آن قالدنی صوی یوز
و زده قاتار جور دن خلا صی
ارز قاصد راجای حرمست
چکر پیشش کوشنچه سیمین کلبکده

⁹⁴² Hatice Aynur'un TSMK, Revan Bölümü nr. 1287 nüshasında hazırladığı eseri kullandık. Hatice Aynur, **Mahremi ve Şeh-nâmesi I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme- Metin- Sözlük- Dizin**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.

2.10. *Tevârih-i Âl-i Osman*⁹⁴³ (Muhyiddin Cemâli)

[62a satır 16-21]

یا تقوا بنی مالدینا

لعینک ایلی و ملکک و لشکری بی قیاس دینا حتی در وقت
تا اورنگ روشن لایسته دین و ارنجه و عجم و لایسته
و ارنجه تا سمرقند سنورین تا خطا و ختن و چین و چین
و هند و شتان د کیزنه و دشت بولغا و قفقوس
و تاتار و ترکستان و قازان و لایسته و ارنجه و دشت

[62b satır 1-6]

ولایتک که چرکش و کند و اندر کار و لیه
طایفه سید ولایت روسد و بروسیکه قرابندان
در و افلاقدروان و کروسد اندن اوته چخند
اکاروشی جبار در مسعود اول دخی برطایفه در
و لانی نهایت مملکتک تا حتی اندن اکار و د کینه
و ارنجه قرانقوراد می زاد بوقد

[64a satır 6-17]

و یا تقوی بن مالدین هر طرفک د کیزنه
و مملکتک و پادشا هارنیه لیلیر کوندر د یار که
بکا بونک کی حال واقع اولدی و هم یکا بر شهریات
دیو اشرف اولندی سرحاخی دوستلق اوزرنیه همت
اندر سنی و هم مملکتک کرده اولان تیلردن و ارغادرین
کوندر و ب معاونت اندر شیخ بوخیر کوندره سی همت
و سنندک و خطای و ختن و چین و ما چین و قفقوس و بولغا
و دشت ولایتک و ارنجه جمله پادشا هارنیه خبر لیر
کوندر و ب او نکر و سندن و مسعودن و فرزنگستاند
تا مغرب ولایتک و ارنجه اول طایفه لری بکارتیه
و پادشا هارنیه کالو کالینه تیلردن و ارغادرین
کس طاقچه کوندر د یار

[89b satır 8-14]

هرتک سکر نیوز تیش طغورنده واقع اولدی بود فعدن
صکره سلطان محمد قسطنطینک قرار ابدوب و زری
کدک احمدی دیکیز بوزند کهنیه کوندردی که یلرله نیجه بید
لشکرله اوز بک بیجری و ان بیک عن بیه قره د کیزه سفر اید
و ارب کفه و ما نکومی و نیجه قلعه لرن و ایلن و ولایتک
و قریم چریشی و دشت چریشی کلوب بوندره مطیع اولدی اول
ولایتی فتح اندی هرتک سکر نیوز شکساننده واقع اید

⁹⁴³ Hasan Hüseyin Adaloğlu'nun Berlin nüshası temel alıp, Viyana ve Ali Emiri nüshalarıyla karşılaştırarak hazırlamış olduğu eserden yararlandık. Hasan Hüseyin Adaloğlu, *Tevârih-i Âl-i Osman*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

[91a satır 19-21]

وربيع الآخرك يكرمي التيسند شنبه
كون ادرنه يكرمي سرى جاننده صوكاننده بر عمارت
وتيمار خانتك بنيادن اوردى اندن ادرندن كچوب

[91b satır 1-5]

قره بغدادنه سفرايدوب واروب تكي قلعه سن فتح اندى جماد
الآخرك يكرمي يد بخي كونده چهارشنبه كون واقوما
فتح اندى رجايتك يكرمي كونده اول ولايتي فتح
ايدوب كلوب ادرنه قرار اندى هجرتك سكر يوز سكتا
طهوزنده ايدى

[98a satır 10-14]

بوند نصكوه سلطان سليم طرايزندن خروج ايدى
كفيه بينوب كفيه به كوچيد اندن روم ايلي طرفه كليه واقوما
چقدى سلطان بايزيد بو فنى ايشديجك استانبول قاضيسه
صارى كوزى وشكبان باشنى نصيحت اتمك ايجون سلطان سليمه
الچياكه كوندردى

[115a satır 15-19]

القاص
ميرزا شيروان پادشاهي ايدى طهماسبه اوزدوشيق
اكا قهرلنوب قاچوب چركس ديارندن دولشوب كفيه
دوشدى اندن دستورله استانبوله كلوب
پادشاهه مطيع اولدى

2.11. Tarih-i Sultan Bayezid⁹⁴⁴ (Matrakçı Nasûh)

[6b satır 9-13]

خبر قوتیه نمودن سلطان بایزید به جانب قزوین
برای فتح کردن قلعه کلی و اف کرمن و بنیاد نهادن
عمارت جدید در محروسه ادرن و حمتت عن البلیه
سلاک جهاد سعادت رشادک ساکی و ممالک غزاقاب

[7a]

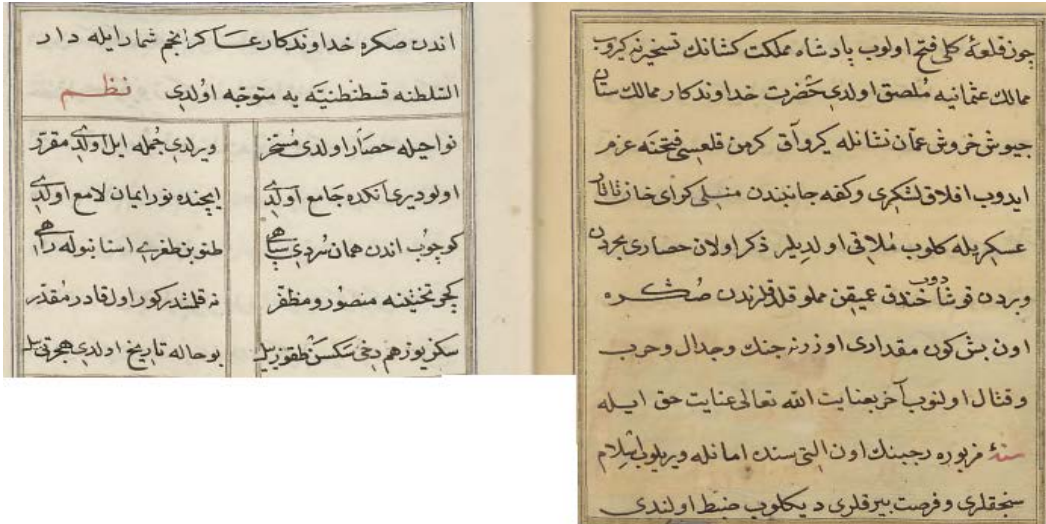
افزاندک ما لک سلطان بایزیدخان **إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ**
فِي سَبِيلِهِمْ قافا کاهم بقیان مرصوص آیتنک غزای
سعادت نماسند حمته دار و بهر مدد او لوب غزای به نیت
ایدوب کفار غزای و طایفه اشکری که رسالت سید
الکونین انکار ایله شافوس و ضلالت و طغیانله
طریقته هدایتدن مایوس اولان بقدان که مملکتی
ملاحق دیارد اداکلام اسلام اولمیین انک قلاعتدن
کلی ایله آن کرمن فتحه مقدمات و نغمه کیلرجه دایا بوزند
توزجا نیننه کوندولدی مضمکوه پادشاه عالم پناه
حضرتلری کز بوزسکسان طغوز ربع الاوتلک
دردچی کون دایا تظفر نجاح و الوتیه نصرت مفتاح
آچوب عساکر دیاجوش و چندیان جوشن بوش ایله
استانولدن قلم منازل و علی مزاحل ایله محروسه ادرنه

[7b], [8a]

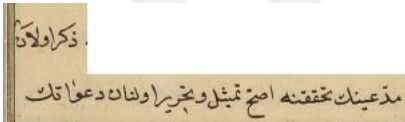
<p>اون اکی مکن مقداری تخمینیه مباشرت اولوب طور درکن ایچنده شکی کفار خسرات آیین اهلا سلامک دار کینه استطاعت ایدیتو امان ایله حصاری قبلیم ایلدیلر نظم حصاری ویردر لیلو کله چاپ اک اولودیرن اندی شاه جامع ایچنده خور اسلام اولدی</p>	<p>وارب ماه مذکورک واسطه کند وید سعادت ایله ادرنه یکی عارتک بنیادستین قرارد برقی دخی حصانت بنیان پایدار و منانت اساس استوار ایله اشهار بولوب بروج هوا مکانی جوسایه دایمل و قلا آسمان اشیانی قلاک البروجه مائل اولان قلعه کلی جانینه عنان عزیمت ظفر قران خسروانه سن منصرف و منعطف قلاهی قطع منازل ایله نهر چرمنا لطنویه واروب بوجانیدن ارسال اولان کیمیلریم انده حاضر بولدی سنه مذکور جادی الاخر تک ایکینده اسانچو دیکله محلدن طونه کیلرله کجوب ماه مذکورک اون برون شکی قلعه سنک اطراف و اکنافن خیام کردون قیام و عسکرها انجام ایله مالا مال ایلدی بعد یریس باروکوب و حصار اشوب طویلر متر سلر قراری</p>
<p>عزم کردن پادشاه اسلام بعنایت الله الملك العالم بعد از فتح قلعه کلی بن قلعه آن کرمن</p>	

⁹⁴⁴ Reha Bilge'nin hazırladığı Mertol Tulum'un klasik Türkçe'den aktardığı Tarih-i Sultan Bayezid'in yazma nüshası TSMK, Revan Bölümünde nr.1272 şeklinde kayıtlıdır. Eserin hazırlanması için TSMK, Revan, nr.1272 nüshası kullanılmıştır. Matrakçı Nasuh, **Tarih-i Sultan Bayezid**, haz. Reha Bilge, Klasik Türkçe'den Aktaran Mertol Tulum, İstanbul: Giza Yayıncılık, 2012.

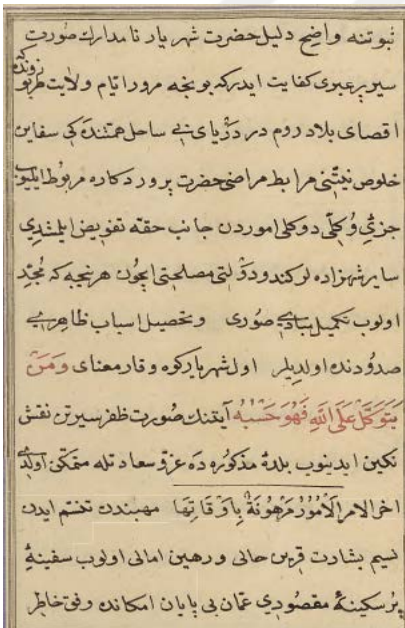
[8b], [9a 1-7]

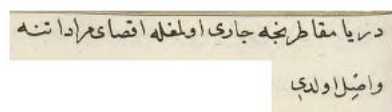
[35a satır 12-13]

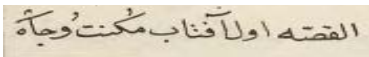
[35b]

[36a satır 1-2]

[36a satır 13]

[36b satır 1-12]

و ستاره سپاه امانتدی بر نیجه سفایخی اموال و خزانین ایله
 مالا مال ایدیلر و کندو دولته بر فلک فلک اشتباهه سوار
 اولدی نهال باغ سلطنت انقیاب شمره شجره طوبی
 لهم و حسن مآب شهزاده کاملان فرزندار جندا و غل سلطان
 سلیمان که ولایت کفه کف حکومتده ایلی شهزاده نک
 مبارک جمالی مشاهده سن مقصود ایدیوب اولجانیه
 روان اولدی دولت و اقبالله سوار اولدوغی سفینه
 پریسینه اول دُر در بای سلطنتی صد فرسینه سنه
 چکوب کرمیتندن بادبان مروجه کرد انله هر نفسی استغنا
 هوا ایلدی های دولت کجا اولافناب سلطنتنه سایه
 کستر اولوب فارغ البال نشمن مقصودی جانینه متوجه
 اولدی

[37b satır 1-8]

سلطان سلیماننه حضرت شهریارک قدوسی سعادت
 رسوی بشارتی کلچیک خاطر خورشید مآثری نوار بخت و
 سرور یله خرم و خندان اولدی دولت و اقبالیه آدا
 رسم استقبالیون فرشو واریب اول شهریار کوه و قارک
 دامننه یوز سوردی خرو صاحب قران هفت اقلیم
 حضرت سلطان سلیم چونکه روم ایلینه کجوب مقدم هانویه
 اول دیا ر مشرق اولدی سایه عدالتنه رعایا ایلله منظم
 الاحوال اولدی که رسم جور و ستم حد امتناعه وارمشدی

[63a satır 1-7]

بر صبحدم که بیکر نور بخش آفتاب جهان یوزن منور
 اتمشدی جمال عالم طلعت مهر دلفروز یله خرم
 اولمشدی حضرت شهریار صاحب قران سلطان
 سلیم خان اتاسی خداوند کار حضرت پلرینک شرف ملاقات
 امید یله سفره اقامت ایدوب محروسه کفه دن
 دولت و اقبالیه عنان بر عنان زمام غریبی آق
 کرمان جانیندن متوجه قلدی

2.12. Süleymannâme (Matrâkçı Nasûh)

[51a satır 10-13]⁹⁴⁵

اند نصك قنباشي علا الدوله اتا سے
ديار ندر خد وندكار جو ملك امدادی و اعوادی ایله شهریار
اولوب ذن وارتایداریک اوله آفتاب نظر عنایتیله
بدر قدری کاله ایریب صدر ایمان اقباله اشتیاق بولمشد

[51b satır 1-6]

چنکیز جهان کشانک اولاد ایلجادتدن منگل کرای خانله
ایکیسند برونه مدکور هفت کشور و صرا و ترکیه افریقا
و علم زریں سرور برب و تیغ میغ بیکر قوشادب ان دشت
قیاق علی الاطلاق خان و بوننن ترکان اقلیمنه اجدادند
بلاد قدیمه سلطان ایدب دورردی اوله خان اولنجده
حق ناله کوزتش اما بوترکان کاب پیما بوننن او شامندی

[177a satır 4-11]

مشرع و پادشاهت معالیه یمین
و بیارنه اولان امراء صاحب اولیله مزین و سلم کزیده قولیله و سیاهیل
وصول قولد عوم شاروم ایلند و اقع اولان امراء کزیرین کس خیا اولند
اولن شیران خصم ککار و عدو کزیر و دلیران دشمن قصر و آتش
شمس بر ایله مستقل طور ب ایلیر بغل یلر و اروع مغل اولان
خو ا قین دشتندن ولایت غازان نهالنه صاحب کرای خان کلوت
بیکدن زیاده لشکر تا تاریخ ارفتا ایله شهریار صاحب قرانک
غزای سعادت آثار لری ککلش لرای

[22b satır 17-19]⁹⁴⁶

بعنايت الله تعالى ما منه ما ربيع الأخرک غز سنک ديش حصا و فتح اولون
ایچ حصا تقدیر حنی لایزالده اول کون فتح اولیسی مقدم اولوب استعینوا
بانن و اصبر فرا اینک مفهوم سعادت منظوی خواطر غزاة ظفر اینه لایح اولون

⁹⁴⁵ Davut Erkan'ın TSMK Revan nr.1286'da kayıtlı bulunan nüshayı kullanarak hazırlanmış olduğu çalışmadan yararlandık. Davut Erkan, *Matrakçı Nasuh'un Süleymannâmesi (1520-1537)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005.

⁹⁴⁶ Sinan Çukuryurt'un Arkeoloji Kütüphanesi nr. 379'da kayıtlı nüshadan hazırlanmış olduğu çalışmayı kullandık. Sinan Çukuryurt, *Matrakçı Nasuh Süleymanname (1a-95b) (Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2003.

[23a], [23b]

توقن اولدی و غنمت محاصرته قیوم جا بنیدن تا تارضا نلنا و غلی تحدد کرای
اقایم اولای او قوز بیک تا تار یازد رفنا و هدهد متقا و لریه کلوب و بودین
جما بنیدن مقدم الاماره یوم القرب و الحریب یعنی باشا او غلی تحدد بیک
شیر کجای لاسلا غلامه مقتد و اشتیه مارکی غایم و خلیفایا بله مفقد و لریه
باش کونکوب کفار خلیلان آیینک جیمیتی و افاقا و ارمه و یوخبر و یولر یولم
عرب و دن نغمه لریه اولغوب ایچ حصا طو یولر او یولوب هر خسته و
فتح مدار نضرمین الله علامتی روشن و پیدا و ظاهری و لایق کفار کجای
دعب و هراس و شوشا و لوی خیمت شیر بران و هجیت تیغ و سناندن
سراسمه و حیران اولوب د بیلیر **بیت**
اوردی رله ذنبه چون بونیورم **بیت** کجای لینی کجایم قونیورم
خلاص لریه اما ندن غیری دام و یولوب با رکاه ظفر سکا تراندا سکا
امان طلب ایله یلرمان نامنه شریف و لردکن صکر و زور او ایلر
دشمن بند و عطا کردر بلما نندایله حصا امان کردار و قلعه کوندن
مکاره و خولای چون اوزون واروب اما طلب بدن زمره شاهر و تدا
انکسار بله قلعه قوسنی اچون صدای غیب تلقین او خواها سلام
امین کوش مسلمینه ارمیوش حق سبحانه و تعالی نل عون عطا ایله
اعجاب فتح مفتح اولمین قلعه به کیر لوب دایات ظفر حیا خروانه
نستب اولوب قاقانه و قوی صدای نافرمانی از کلبا نل سعادت
ما یولر برار تبدیل و کتایس کفار صلا ل آیین مساجد ارباب دین

میدته تعقیل و بیع ظلام شراب شهبیع الالهه منکلا و لوب یسایت الله الملك الیاز
ماه ربیع الاخر تک اونجه کون مجاهدان ویندار و اجناد تازی سوار شریف
ایلام و سنان تا بیدار بله کفار بد کردار و انذار براد ارون قسقه فتح و تخیر
و عنول بولیا اقا ایچدن اولان کفار و طغر فاروشه جتا یولوب برادر و اوجسا
اروی تعیین اولوب قولدی و حصا رده و لسان طوب و قونک و سار اداوات
جنگ دقت و قافی به قیدا و لوب حفظ اولدی و ظاهرا اولان مرید لری
طعمه شیر شیش قلوب ذکر اولان قلعه قوی و اواحی ایله کسار سنجای بیک
قاسم بیکه الحاق اولوب ولایت مذکور و مملکت عمی و نل کلیت الحالی
مشا ریه قویض قلنک **بیت**
درخت فتنه نل شایخی قولدی **بیت** و کن کجی قولان ابراهیم
اندن صکر قلعه محاصر سه کلان حصا رکوب و فتنه اغوب طو یلر آب
دراوه دن کیدایله بودین جا نبینه کتای چون اولوب و روم ایلر کجی
کجوب کیدر قویونلور و امر اولدی امثال الامار علی ذکر اولان بجا لری
کجوب کیدر قویونلور و وسنه سنجای بیک اولمه بیک ایله تا تارضا و غلی
کفار هجیت افاری آن صوجا بنلر نل تارغایت و هدم خسارت ایله و آ
قیوب یقه لردی امر اولدی اول امر اوزر مشا ایلهما محول شوره صوبه
غزیت ایدب کتکلر دن صکر روم ایلر کجی ایله حیا نایه روم ایلر
عسکر بله یولر کجی که سابقا ندانسته بیون و یولر کجی قلعه کجی کتکلر
قلعه کسار و ادب سلطان اقتدار و عسکر ظفر اشتها رملی اولان لری

[24a satır 1-4]

الیه داخی وجه مأمور اوزر توجه ایدب آنک عقب بنیه خلیفه و وی زمین
خضر تلی عسکر چتر کجی سان و لاوران نامدار ظفر نشان ایله بنیاد نل مفر
غنی کره ما نل غنمت و کره ککره یی فرق قویونلور اولان حصن حصین
قلعه بودین حصا سنه غزیت ایدب

[75b satır 10-19]

بیت سید میر عزت الله و اتر کلر کت
آخو غمش و او غنور و لوسطان مراد و شاه بردی نام آد بیلرله دست لم بزل
دونا اولان المؤمن صفیه سه هرنه یازد کجی کور و لوم دیور و کور کت
وجودتون کرداب هلاکندن کنار سلامته جفا رقی امیدیه فلاجا قدا
یونلرله طاقوب و علاقه آدای الایون براغوب عنان غزی قریم شحال
و قریم شحال دن مالک بحر و بر مستقر تیغ و ظفر بیکری اولان سلطان سلطین
الاسلام مالک ممالک رقاب الانام حضر تلر نل آستان سعادت اشیان لری
طرفنه اقتضای فضا اسیافی بلکه مقتضای قد بریانی برله منصرف و تحلیف
قلوب تراحم اشجاری بار و تراکم شاخسار بر خاردن مؤر و مانه طاقت کذار
و باد سبکباره مجال رفتار ملت اولمیان حصا اوجبالدن منزل به منزل سعاده

[76a satır 1-12]

آب دوان و ناریونان کجی دوان و کور بزی اولوب قطع سنان و غلی لری
ایله دشت قیقات مفهوما قات سرجقده و اتم اولان قلعه ذات البروج که
معایب بز و جیلات آسمانه خرف و مداح غویجی نطق کجی کتکشانه و لری
قلعه اناعه و انا قدن محروسه کتک به و کتکده دن همت مرکبه سوار ادر
فصت کار بار و حرکت و در کابله کجی حصا صلا لیت و صسات
مستانت ایله عالمه علم اولان دار السلطنه قسطنطنیه نل بوغاز حصا
سنه طغوز برز القوسیت ربیع الاو اخرده کلوب لکرا قاسمی براغوب
طوردی بعد قدوة الاما ظم و الاکادم سبیح الحامد و لکادم کجی جی انا
برتا قاعادام عزه در کاه فلک اشتیاعه اعلام ایدب و ادب عزت و سلطنته
آیا ر ذوق حصا سنه عرض اولوب معلوم اولیاق یاد شاه عالم شاه انعام
ایله ذوقین و مرشح قوتاز و کرایله تویون بر سعادت کلام و ذوق کلام اوج
بیوردی

[115a satır 17-19]⁹⁴⁷

و کفه جا بنندن جبگیرخان جهان کشاید
آووخ نیرفروغندن سلطان سعادت بخت وصاحب قران آسمان نخلک
بایه سیرینه باشا ورماعله هشت قیچاق مشهور آفاقده تاجدار شهراراولک

[115b satır 1-5]

بهد کرای ملک آوایه جابیانلی سخا بکلکون و سیرینه لوی سراب هون
و خیرکی بلبله یوزلی و تیرکی نیوکوزلو و زرعی کوزلری کوچک و قلقان
کی یوزلری بولیلر تارلویله و افلاق و رازعناق و قره بخندان بونفاق
و یوزلری دخی قیلن کرکون بدن خورایدلرایله کشورلک حیفی تدبیرک
اقلام و اهما ایدب تیر عمر و شبیر دزم ایله خاطر و ناظر اولوب طودولر

[123a satır 6-19]

خبرقا صلحانیان ترکستان و طاشکند و ما
التهر و بخارا و میاکال و سمرقند بعدما سنه ست و خمین و تمش
ربیع الاولک اوندک سنه تسعه و تسعین و خمسایه تاریخ مبارکدن
بروز ترکستان و سمرقند و بلخ و بلاد ایغور و فرو خطای و قره قرم و جند و حوا
و بخارا و خوارزم و قلقان و سیندکران و نشابور و هرات و خراسان و طوس
و جاجوم و دشت قیچاق مشهور آفاق و روس و بولغار تا مغرب زمینک
و اریجه بادشاه اولوب سنه اربع و عشرين و ستمایه رمضانک دزدک
وفات ایدک جنگیرخان بن بسوکا بهادر خان بن قیدو خان بن نومیشخان بن
سغورخان بن قیدخان جهان کشاید فروغندن خالیادست سلطنتک
سمرقندخان عبداللطیف خان بن کوجوم خان و طاشکندخان نوروزراحمخان
بن سوچ خواجه خان و بخاراخان عبدالعزیزخان بن عبیدخان و میاکا
خان سعیدخان بن ابوسعیدخان و حصارخان محمد سلطان بن حمزه سلطان
نام خانلرک بحر خاطر لوند امواج احتیاجلری ظاهر اولوب مشارق سلطنت
وسرارق عظمت نخلندک قرار ایدن بادشاه دین پناه به مقتضای غیرت الله

⁹⁴⁷ Ahmet Tokluca'nın Arkeoloji Kütüphanesi nr. 379'da kayıtlı nüshadan hazırlanmış olduğu çalışmayı kullandık. Ahmet Tokluca, *Matrakçı Nasuh'un Süleymanname'si (Beşinci Bölüm Arkeoloji Müzeleri Ktp. Nr.379, vr. 96a-185b, Değerlendirme ve Transkripsiyon)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

[123b]

حَضَرْتُ اَنَا الشَّيْخَ السَّيْفَكَ هَرَبِي وَشَبِيرَ لِسَانِ بَرِيحِ الْحَيَا نَزَّ صَاوِي بِهَذَا نَدْوًا
اِرْقَامَ ظَفَرِ اَيَاتِ اَيْلِهِ مَسْئُورٍ وَمَنْظَرِ اَوْلَادِهِ غَنِّ مَعْلُومًا يَرْتَدُّ كَلِمَتَيْنِ صَكْرٍ
اِبْدَاءً بِاِبْطَالِهِ اِنْقِيَادًا وَانْكِزَ وَاسْطَةَ اِتِّحَادِ عَادَتِ حَسَنِهِ وَسُنَّتِ مُسْتَحْسَنِهِ
اَوَّلِيْنِ اَلْحَبِ نَبِيٍّ بِاَدِ شَاهِ ظَلَّ اللهُ وَخَلِيْفَةَ فَاَرْضِ اللهِ حَضَرَ تَلْمِيْذًا اَسْتَانَ سَعَا
شُبُهْتَنَهُ وَاَشْيَانِ كَرْدُوْنَ اِبِهْتَنَهُ صَدَهْرًا تَضَرَّعَ وَاَعْتَذَارًا وَتَذَلُّلًا وَاقْتَفَا
اَيْلَهُ خَوَارِقَ عَادَاتِ قَاهِرٍ وَبَوَارِقَ كِرَامَاتِ ظَاهِرٍ اَيْلَهُ مَذْكُوْرًا حَاجِي
بَكْنَا شَيْخَ حَضَرَ تَلْمِيْذِيْنَ شَيْخِيْ مَسْاَجِيْبِ رِيْوَالِيْتِ وَتَاجِدًا رَاقِلِيْمَ كِرَامَتِ حَضَرَ خِرَاجِهِ
اِحْمَدِيْ سُوِيْ رَحْمَةَ اللهِ عَلَيْهِمَا اَلْبَايُ اَوْلَادِ اِنْجَادِيْنِ اَلنَّبِيْ خَيْرِيْنِ قَدِيْنِ
وَعَلِيْمِيْنِ خَلَوَاتِ اِسْنِ اَيْلِهِ مَوْصُوْفٍ بِاَبَا شَيْخٍ دِيْمِكِيْلِهِ مَعْرُوْفٍ عَزِيْزِيْنِ رِيْوَالِيْ
طَرِيْقِيْ اَيْلِهِ كُوْنِيْنِ رُوِيْ مَزُوْرٍ دِيْخِيْ خَافِيْلِيْ مَا بِيْنَلْمِيْذِيْنِ صَادِرًا وَاَوْلَانِ كَلْمَا
بَارُوِيْ هِيْمَتَهُ تَعْوِيْزًا اَيْدِيْ نُوْبِ مَدِيْنَتِهِ يَسُوْبِيْنِ مَنْفِيْدًا وَاَبِيْتَدِيْنِ
وَاَذُوْرِيْنِ نَاجِيْتَلْمِيْذِيْنِ دَشْتِ قِيْطَاقِ جَانِيْنِهِ صُوْرَتِ اِنْتِرَافِ كُوْسَرِيْ
قَطْعِ بَرَادِيْ وَبِحَارِ وَطِيْ وَوَادِيْ وَقَفَارِ اِتِّحَاكِهِ سَنَةِ مَرْبُوْرِهِ مَا رُبِعِ اَلْوَدِيْ
اَوَايَلِيْنِهِ يَأْتُوْنِ مِنْ كَلْمِيْجِ عَمِيْقِ اَيَاتِنِكَ مَعْنَايِ صُوْرَتِ بِيْزِيْلِهِ كَهْفُهُ
مَحْرُوسُهُ حَلِيْبِهِ كَلُوْبِ اِحْتِرَامِ اَيْلِهِ حُضُوْرِ سُلْطَنَتِ مُيْسَرِ وَاَوْلَادِيْنِ
سُلْطَنِ كَشُوْرِسْتَانِ اَسْمَانِ اَسْتَانِكَ اَمْرٍ شَرِيْفِيْ اَيْلِهِ مَفْتَرُوْرًا عَدُوْرَتِ سُلْطَنَا
وَمُوْتَسِيْ اِبْدِيْتِهِ نَصَفَتِ سُلَيْمَانِيْ وَمَقَمَرًا اَمُوْرَ جَمْهُوْرِ اِسْلَامٍ وَمَتَكَلَّمِ مَطَالِحِ
اِنَامِ اَوْلَانِ رُسْتَمِ پَاشَايِ صَاِحِبِ اِحْتِشَامِ اَشَارَتِ بُرِيْشَارَتِ اَيْلِهِ اَشَارَتِ
اَوْلَادِيْ كِيْ اَدَايِ خُدْمَتِ رَسَالَتِيْ بَرِيْنِهِ كَقُوْرِهِ رَسُوْلِهِ زُوْرٍ هَمَانِدَمِ قَنَاعِ

[124a satır 1-11]

اَمْتَنَاعِيْ يُوْزِنِيْنِ كُوْرِيْبِ اَيْتِيْ كِيْ اِيْ بِاَدِ شَاهِ رُوِيْ زَمِيْنِ وَاِيْ شَمَرًا يَارْتَابِهِ نَجِيْتِ
وَتَكِيْنِ نَوَايِ عَدْلِكَ زَمِيْنِ وَزَمَانِهِ وَقَمَرِيْسِيَا سَتَكِ عِرَاقِ وَاَصْفَهَا نَهْ وَصَدَايِ حَضَرِيْ
حِيَازِ وِيْعِرَاقِهِ وَدِ بَدِيْتِهِ كُوْسِ مَهَا بَتَكِ دَشْتِ قِيْطَاقِهِ طُوْلُوْبِ تُوْبِقِ الْمَلِكِ مَزِيْنِيْ
شَمْدِ كِيْطَالِكِ سَبْرِيْمَلِكِ خُسْرَوَانِيْ وَتَحْتِ خِلَافَتِ صَاِحِبِ قَرَايَسِيْنِ بِاَدِ شَاهِ هَقْمَتِ
اَقْلِيْمَتِهِ تَعْوِيْضِ اَوْلُوْبِ بَحْمَلَةِ سَلَاطِيْنِ زَمَانِ خُدْمَتِكَ بَرِيْزِيْنِ بَرِيْزِيْنِ وَخَوَالِيْقِيْنِ
دُوْرَانِ دَعْوَا هَكَلِكِ بَرِكْتُوْرِيْزِيَانِ اَوْلُوْبِ مَمْلَكَتِ نَامَتَنَاهِيْ وَاَقَالِمِ سَعَادَتِ
دَسْتَكَايِ بِالْقُوْلِ وَالْمَرْغِ بِرَاقِصَتَايِ اَنَا جَعَلْنَا لَكَ خَلِيْفَةَ فَاَلْاَرْضِ قَبْضَةَ
قَدْرَتِ جِهَانِيَانِيْ وَبِنَجْمَتِ مَكْنَتِ وَفَرِيَانِ رُوَانِكَ مَضْبُوْبِ وَمَسْخُوْرِ اَوْلَشَدَدِ
دِيْدَكْدِيْنِ صَكْرِهِ سَلْسَلَةِ كَلَامِ اَوْلِ عَدُوِيْ بَدَا اِنْجَامِ قَوْلِنَا شَلْمَلِيْكَ تَحْكُمُ كَرِيْمَنِيْ
اَوْلُوْبِ بُوْنَلَرِ بَرِيْجِيْهِ اَهْلِ فَاَدِ وَبَدْرَهَادِ لِرُدْرِكِهِ سُلْطَانِيْكَ نَاحِيْ يِيْرِهِ قَارِيْخِيْ
شَرَابِ اِرْعَوَانِيْ بَرِيْنِهِ اِبْجَهْ كَلُوْبِ سَرِخُوْشِيْ اَوْلَشَدَدِيْ

[126a satır 2-8]

طَاطَاشِ وَسَلَاخِ مَحْزُوْرٍ دَرَكَاهِ مَعْلَمَتِ جَاوَشَلْمِيْذِيْنِ عَمْرُوْ وَاِحْمَدَامَرَجَلِيْلِ اِلْعِبَاوْمِ اَيْلِهِ
اَوْلُجَانِيْهِ اَوْسَالِ اَوْلَادِيْ عِنْدِ الوُضُوْءِ بُوَا حَرَجَلِيْلِ اِلْعِبَاوْمِ مَسَاْعِدِهِ وَاَعْمَالِهِ
خَايَزِدِكِيْ كَرَجِيْمِيْ بُوَهَانَ وَدَلَايِلِ بَرَامَرَجَلِيْلِيْ وَتَهْمِيْلِ مَعْقُوْلِ وَدَشْتِيْنِ حَقِيْقَتِيْنِ اِهَالِ
وَعَدُوِيْهِ اِهَالِ غَيْرِ مَعْقُوْلِ دَرْدِيْ بُوِيُوْرِيْزِيْلِ وَاَوْلَامَرَاوَزَرِهِ اَرْشَالِ وَاَوْلَانِ جَاوَشَلْمِ
مَذْكُوْرِ اِبْلِيْجِيْ نَكَادِ مَبْرَلِهِ جَدُوْرِ اِحْتِمَايِ وَتَوَكَّلْتِ عَلَيَّ اللهُ سَهْمَسًا لَارِيْخِيْ اَوْلِ بُوْلُوكِ
كَنْدُوْرِيْنِهِ بَدْرَقِيْزَاةِ اَيْدِيْ نُوْبِ كَهْفِهِ وَاَزْدُوْرِيْنِ وَنَسْفِيْدِ وَاَبِيْتَلِيْزِيْ جَابَلْمِيْذِيْنِ
مَاوَرَاةِ النَّهْرِ جَانِيْبِهِ نَهْرِ دُوْرَانِ كِيْ اَقْرَبُ كَنْدِيْلِيْزَاةِ

[156a satır 5-19]

بعد تباریح
 مزبورده خبر قاصدا زردخان یغور حیدر بن عبدالرحمان
 برای خبر دادن از خطبه صاحب قران و شکایت کردن از قوم
 خان فی اربعه و عشرين شهر شعبان المعظم دشت رفس
 جانبدار اولان از دَرخان خانی یغورجه بک بن عبدالرحمان عتیبه
 بحالم مداره که مرجع خواقین فام و ملجأ سلاطین عظام در ابراز انحصار
 و صداقت و اظهار اخلاص و عبودیت ایله قدوة الایمان حسن فولاد نام
 ایلیچوسن کوندروف ماہ مزبورک بکری در دینک درگاه سعادت دستگاه
 قبلتہ کلوب سہم سعادت و فرصت رخصت ایله عبودیت ترائن اوچو
 دراز عریا پادشاه جهان ایچون دعا ایلد و کندن صکره زبان شکایتی دراز
 ایدیب ایتدی کہ قوم خان سیر طریقت قدم شومیلہ از دَرخان خاندن حضور چور
 قالیوب تو بین لرینک تعلی و تصلی خان از دری زبون ایدیب قصور ملکدن
 دو و اتمشدر در کہ رای فلان قبایلی خاندان قانی خان آنک اہتمامی ایله آباد
 انزل استیلا سندن نوشہ صبر ایله گوشہ خوہه کروب او نور مشرر حوم
 عبدالرحمان خان زمانندن برو آستانہ سعادتک بندگی او لوب لخت

[156b satır 1-3]

بتوارث موجبہ محبت قدیمہ نک طریق رعایت ایلیوب جوایع و ساجد
 خطبہ شریفہ برخواجاتی حا علیہم الارض خلیفہ پادشاه بر و مجرت نام سعا
 ایخانہ قرأت و سکرتہ سلطنت عنوان عدالت جویانہ اضافت او نمنہ خان

[169b satır 2-18]

خبر از ولایت
 صفہ کرای برغان خان بہ دولت کرای مبارک کرای
 خان از مدت مدید بر طلائمت در کاه عالمینا ہ
 بود فی اربع و عشرين جمادی الاخر منہ سبع و عشرين
 و تسع ایام نقش تکین دین و بیرون یقہ نوع و من یقین بعضی سلطان
 سلاطین دوی زمین خلعت خلافتہ حشر تدری محافظہ حوزہ امداد
 و حمایت حوزہ ایمان ایچونہ آستان فلان اقتدار دنک ذایم ملازم اولون
 شوقان دولت کرای بن مبارک کرای اوتہ جائید از دَرخان نایب
 واقع اعلان صفہ کرای بن غازان خان ولایت صدقہ ایدوب
 فرہان لازم الاذعان کا منجر اولدی کہ دعوا و فواعلی البقر و النعول
 امزدن متجاوز اولیوب امر شمع اوزرہ اولاسین کہ همکس او اوحقی
 ولی نعمتک تقصیر ایدیب حق نصیحتی مرعی طومنیہ و شرایط امانت ولوانم
 استقامتی کا هو حقیقا رعایت ایتیکہ اول اصل کسکد ملوک ملکنا پادشا
 و د ولین برقرار اولیوب عنایت رعایتی کا معین و ناصر و دست قضا
 آسمانی دامن دولتمند کوفہ و قاضی و لورد بر تعبیہ اولنوب داعی
 اجازت و خلعت فاخر ایله رعایت اولنوب ماہ مزبورہ نک بکری
 در دینک اورسال اولندی

خیر قتل کردن دولت کرای مبارک کرای
 خان دشت قیچاق مر و خان شدن بدولایت
 او و سنجاق و خلعت فرستادن خدیو آفاق
 فی ربیع الاول سنه سبع و مخیر و تسع
 اوتد غازان خان ولایتنه خان نصب اولان دولت کرای بن مبارک
 کرای خان دار السلطنه عروسه قسطنطنیه دن که سنه سبع و خمین
 و تسع ایله جمادی الاخرین یکری در دند ارسال اولمشدی قطع منای
 ایله قیچاق ولایتنه وارپ وصول بولدوغی کبی قانار طایفه سی اکثریا
 بر برنه ضد و آزار و اضارده بل جمیع ایامد بر برنه مقام ایله از
 و انتقامده اولوب دخی دشت قیچاق خانی احمد کرای متابعت نفس
 حسین ایله تشقی و حرص و حسد و حقد و غضب و ظلم و ستمه نظر
 اولغین امر باد شاه عالم مدار ایله قمان قلعه سنند خور دولت
 کرای خان مذکور بر وجه ایله حبس تدورپ بعد از ان قتل ایله
 و قوی او ذره درد و کله عرض ایله کلوب ایروس نواحی سنند خور
 سلطنته عرض اولوب معلوم اولمچاق خور دولت کرایه صدقه اولوب
 قواعد امر و نهی بیغامی که شرح منظر دن عبارتند محافظت ایله
 قانون سیاستی کما یبغی رعایت قله تا کم فرق ملت افسرد دولت ایله
 سرفراز و لباس سلطنت طرازا اعزاز شریعت ایله معزز اولاد یوجاوش
 باشی شجاع اغا ایله سنه مزوره ربیع الا
 برات شاهی

ایله خلعت ارسال اولندی

[12a satır 5-13]

بجنگرخان و جهان کشائی و آردوخ خان شوکت نمای و و غنڈن سلطان جوان
بخت و پادشاه آمان تختک پایوه سیرینده باش اوز ماعله دشت بچقان و لایته تاجدار
و وقت سلطنته بختیاز اولان سعادت کرامت مملکت آرائی و وزیرای کامکار و امرای
نامدار و اعیان دولت پیدار و از کمان سلطنت پایداز رؤس جنوده و جوده و فود حیول کردون
کمزوله سیاهامون نوده و یکی پادشاه فلک تختک و حاقان جهان در تاج تختک ز شمر
صاحب رخس تیغ طوس زرین کمنتر کبھی مقدم خدم و حشم اولان فولادی قولی زدن تیغ سرح
و بفس و بقران درخش و کوبه سلطان مادر صلابتک دینه کورمه تاج کوش سوشه
بروب دخی زرین تر قوی بکتر مملکت و درفشان نیره لرو و درخشانی خیزه که خوف سایه
ز روی هوا به هیب صورت و عجیب زینت و بروب

[46b satır 6-12]

و افتلاقد اولان و بودایه و مملکت بغدادند
و بودمدیکی بانه و قیرنده و دشت بچاقده دشت سلطنته او توران احمدخان باد
بهاز یکی بکبار اولان کونند لیدیکی که اول سرحد زده اولان سر آمد تاجدار کوه
و تحت نشین و بختیاز سالار کوه قرمان واجب الادغان حضرت صاحب قراندن
بومنوال اوزر نه صادر و وارده اولدی که تحت ایالت زنده اولان و لایتلرک
اجناد و اخشادن احصا زده تمام اقیام انهارا ایدر دخی ساز و کلب آهنگ
چنگی مرتب و مکمل کور و تب حاضر و ناخر طوره لرو

2.14. *Tevârih-i Âl-i Osman*⁹⁴⁹ (Lütfi Paşa)

[6 satır 13-17]

زیرا اول زمانده جنکزیلر [۶] خروجی ایله و غلبه سی ایله اسلام دین بر مرتبه ده
ضعیف ایشلردی، که تعمیره قابلا، دکلدرد. حتی توارنخارده مذکوردرکه جنکز
خان [۷] ظهورندن عثمان غازی بکنندوکی زمانه کلنجهیه داین کافر مغوللر
مراقلمده مسلمانلر اوزرینه غالب اولشاردی. شبرلرده و قصبانده و کویلرده
و مسجدلرده [۸] مقابل پتخانهلر و یوللرده بوجه لرلرده اویقلر اوزرینه پتله دوزوب

[7 satır 1-4]

طایوقیلورلردی [۸] و آنوکله دخی قومایوب بر بیره قونسلر قونقلق [۲]
استرلردی و منزلدن کتملو اولدقده اولاق استرلردی و بر سهل مرتبه لو تاتار
بر کویه قونسه دورلو نعمتلر بیوب شویله یا تمغه راضی دکلدی بلکه سوچی
[۳] و کوزل محیویه استردی

[11 satır 1-6]

آلتنجی یوزبیلک دینن احیا ایدوب یکلین جنکزیلر نسلدن شاه غزان
خان بن اریغون خان بن هلاکوخان بن طلی خان بن جنکز خان ایدی کیم اتاسی
ودده لری دینن ترک ایدوب دین اسلامه کلوب و رسول الله صلی الله علیه وسلمک
دینی کونشی تا بان اولوب، دده سی جنکز خانک ظهورندن کندوسی اسلامه
کلنجهیه داین تقدیر کلیسالر و بت خانه لره که اسلام ولایتلرنده یا پلش ایدی. امر
ایدوب تمامت یقده ورب خراب ایتدوردی

[189 satır 9-13]

هجرتک سکز یوز تمش طقوزنده ینه
سلطان محمد اسلامبولده قرار ایدوب وزیر کدک احمد پاشایی دکز یوزندن نیچه
یک لشکر یاه کفهیه کوندردی واروب کفه و منکونی فتح ایدوب ودخی اللرین
لوب قرم ورشت [۳] چریسی مطیع اولوب هجرتک سکز یوز سکستنده
اقم اولدی

[192 satır 10-14]

ربیع الاولک یکریمی برنجی کوننده - شنبه کیجه سنده شهر ادرنه تمام یانوب
هلاک اولدی. ربیع الاخرک یکریمی آلتیسنده شنبه کوننده ادرنه ده تو نیچه
قربنده سلطان بایزیدک عمارتنه و مدرسه سنه و بیمارخانه سنه بنیاد اولدی [۳]
آندن کچوب قره بندانه سفر ایدوب واروب کلی قلعه سن و آق کرمانی
فتح ایتدی

⁹⁴⁹ Osmanlıca metinleri Ali Bey'in matbu çalışmasından temin ettik. Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*, haz. Ali Bey, İstanbul: Matbaa-ı amire, 1341/1925.

[201 satır 19-20]

شهزاده

سلطان سلیم طربوزندن [۹] کفیه کچوب و کفهدن آق کرمان و کیلو [۱۰] به

[202]

کلوب بوخبر سلطان یازیده ایریجک ادرنه قربنده اولان آدایه [۱] ولشکر جمع
ایدوب آندن صکره آدان کچوب [۲] چقر چاری [۳] نام موضعه کلوب
و سلطان سلیم دخی آق بیکار نام موضعه قونوب سلطان یازید دخی سلطان
سلیمه خبر کوندردیگیم «تیه کلک و نه مصلحتک وار» سلطان سلیم دخی جواب
ویردیگیم «بابای زيارت ایدوب دست بوس شریفاری ایله مشرف اولمته کلدم»
دیدکده سلطان یازید «غیری مرادی وار ایسه کورسون» دیدوکنده سلطان
سلیم دخی باباسنه خبر کوندردیگه «دین اسلام غیرتن الدن قویوب اهل ایلدک
بوخیه مدتدوکه کفار پدکردار ایله محادله و محاربه ایلدک [۴] جهاد قیوسن
مطل ایلدک امدی چونکه بی زیارتک قبول ایلدک روم ایلنده کفار پدکرداره
یقین اولجوده طربوزونه بدل سنجاق و برکه واروب کافره مجاهده و مقاته
ایدهم». سلطان یازید دخی قبول ایدوب روم ایلنده سنجاغه بدل سمندره دخی
نیجه سنجاقر برکدورب سلطان سلیمک منشورین یازوب کوندردی. سلطان
سلیم دخی سنجاغه عزم ایدوب قلبیه واردقده سلطان یازید ادرنه دن استانبول
طرفنه لشکرینه کوچوب کندی. جاسوس سلطان سلیمه خبر کتورب «باباک
اسلامبوله واروب دخی سلطان احمدی بکلیوب اوزروکه کوندرسه کرکدر»
دیجک سلطان سلیمک جان باشه صچرا یوب قلبیه دن کوچوب و کیجه کوندوزه
قنوب باباسی ادرینه دوشوب چورلودن ایکارو [۵] صرت کوبنده که شمیدی
حاله «صواش کوی» دیکله مشهوردر [۶] آنده یتشوب باباسنه خبرله الیمی
کوندرمک صدنده ایکن ایکی جانبیدن لشکر اولشوب بر عظیم جنگ اولدیکه
ایکن [۷] خیلی نفس تلف اولدی. سلطان سلیمه هزیمت واقع اولوب قره دکز
جانبنده آخیولیده [۸] واروب و آخیولیده حاضر طونامش کیلری اولوب آنره

[203 satır 1-4]

جنوب کفیه طوغری واروب آنده نیجه زمان اقامت ایدوب قالن خلق یانته
دریلوب سلطان یازید دخی قسطنطنیه واروب آناطولی ولایتده علی پاشانک
شیطان قولی الدن هزیمتی و قتل خبری کلوب سلطان یازید دخی خیلی یحضور
اولدی

[234] [satır 10-11]

بوز بیسک اقبجی دلاورلر تنام اهل کفرک صبحن ایتشلردی شام
دخی [۴] بوز بیسک تاناریله خان دشت [۵] دار ضرر، ضرریله ایلردی کشت

[365 satır 4-13]

دوناغه عام اولیجق سلطان البرین والیجرین امر
ایتدیگیم دریا یوزینه چقوب اول کافر کیلرینک ضررلرین دفع ایتسولر و پادشاه
اسلام دوناغه کوندریجک [۳] آستانه سعادت آشیانده دایم وقلم اولوب دین
بولنده جهاد استین سرورلری حاضر ومهیا اولوب پادشاه روی زمین دخی
آتون باشلو علملر قالدورب سعادتله اسلامبولدن چقوب [۴] لشکر بی کران
ایله قره پندان ولایتنه سفر قصبدرین ایدوب وادرنه یه کچوب [۵] و تانارلر خانی
صاحب کرای خانه فرمان واجب الاتیاح کوندریلوب امر اولدیگه «سن دخی
سازو سلب و جنگ آهنگ صرت ایله یندان طرفته کله سن». آندن اسلام
پادشاهی ادرنه دن قبولی طرفته آندن بلقان طاعی کچوب [۶] طوروجه ولایتنه
واروب واسحاقجه [۷] نام موضعه طونه صوبی اوزرینه کویرو اورولوب

[366]

بندان ایله کلیدی [۱] - بندان ویوده نی دین [۲] بدیخت یوزه کلیدوب نام
ونشانی پیدا اولیوب بلورسز اولیجق اسلام پادشاهی سلطان سلیمان طغروسجو
نام قلمه سنه واروب ایلین و کون و رعایا سن قیردیوب و انجیدیوب آمان
وردی وهم اوزرلرینه بریوده دیکوب [۳] وسجو قلمه سنده وافر خزینه
بولوب و آلوب ضبط ایتدیله وهم تانار خانی دخی بیله گلشی ایدی آکا و افراتام

[367 satır 1]

و احسان ایدوب مملکت کتیکه اجازت و بردی

[371 satır 3-11]

و بو بیله پادشاه اسلام ظل الله فی الارض سلطان سلیمان اولاق ظلمی شول زماندن برو ظاهر اولمشدیکه چنکیز یلر خطا وختندن خروج ایدوب اهل اسلام ولایتی غلبه ایدوب اول ماوراءالنهری آندن خراسانی و عراقین و آذربایجان و ولایت رومی آلمشایدی . اولاق ظلمی ولایت رومده اول زماندن برو چنکیز یلردن اثر قالمیوب [۳] تواریخ طبریده ایدر [۴] عمر بن الخطاب رضی الله عنه خلافت تختی جلوس ایتدکده مملکتلر جوفا لوب مملکتلر اطرافته خبر کوندرمک لازم اولوب هر اقلیمه بر کسته کوندرملو اولدقلرئنده اسپایلرین و کتدولرین اول مهاد اولنان محله آلوب کتیکه ایچون بیت المالدن یراز دوه لر و یریلوردی و اول و اراجق یرلرک سرلشکرینه و یا عاملرینه [۵]

[372]

یتلر [۱] یازوب دیرلردیکه بو کسنه لر سزله واروب خبر کتوردکلرئنده اگر کیرو بوجانبه کللورسه الوکز آلتنده اولان بیت المالدن دوه لردن یکلیوب والردنیه اولان دوه لری آلوب بیت المالدن ایچون ضبط ایدسز و اگر کلککه حاجتلی اولسه خبر کتوردکلرئنده عاملر اول دوه لری بیت المالدن ایچون ضبط ایدرلردی و عباسیلر دخی بو قاعده اجرا ایدوب عادتلی بویه ایدیکه هر اشک [۲] یولک هر بر منزلده نیجه بریدی قطرلر [۳] بسلنوردی . مثلا بغداددن خراسانه و بغداددن شامه و مصره و دخی نیجه بونه بره بکنرلره نامه ایله کلن بکلر دخی قطرلره بنوب برمنزله دخی ایریشجک آتی براغوب و برسته دخی بنرلردی و الی غیرنهایه کیرو دونملو اولسهر بو طریق اوزره ایدرلردی و بو خصوص ایچون منازلده و مراحلده چوقلق قطرلر بسلوب و بسلنلره دخی بیت المالدن علوفه و یرلردی و عباسیلردن

[373]

صکره قطرلری کیده روب پیاده بیکلر [۱] یورودرلردی . آتلردن صکره دخی چنکیز یان ظهور ایدیک ایل و کون آتلرینه ضرباً و قهرراً بنوب آدی اولاق قومشاردی [۲] و عثمانلو اولاق ظلمدن چنکیز یاره تقلید کی ایشلردی و عثمانلو دخی اول ظلمی اجراده [۳] کلوب لکن مقبوللری اولیوب و بر

[374 satır 1-3]

اولاق بورتمک بوتدن اول عثمانلونک قاتنده کویا که سلطنتدن برجزه ایدی . یعنی پادشاهلره متعلق کل و جزؤ هر نه ایشلری اولسه کونده بر مصلحت اولسه بر اولاق حکمی و یرلردی

[435 satır 3-9]

و تاریخک طقوز یوز الی اوجی اولیجق عجم سرداری شاه طهماسک قرتدشی القاص شیروانده اوتررکن قرتدشدن خوفناک اولوب و قاجوب دمور قپویه واروب آتدن اژدرخانه واروب و اژدرخاندن دولاشوب کفیه کلوب و کفهدن کیه کیروب و کیدن اسلامبوله جقوب پادشاه زمان ادرنده شکار ایتمک اوزرتده ایکن طهماس قرتدشی القاص اسلامبوله کلدیکی خبری کلوب روم پادشاهی سلطان سلیمان دخی خیله حظلر و سرورلر کسب ایدوب اسلامبولده اولان نوابلرینه [۲] خبر کوندردیکم القاصی کرکی کی رعایت ایدلر .

[444 satır 12-21]

و بو بیلده مسقو کافر لری قزان نام ولایتک (۳) خان آلوب مملکت
اسیسوز (۴) قالیجق اول ولایتده خان نصب اولمق اولمق کفده اولان
تاتار لر خان اول یزوک (۵) خاتی نصب ایدرمش . قزان ولایتی خانسوز (۶)
قالیجق کفه خانی سعادت کرای خان اسلام پادشاهی سلطان سلیمان خیر
کوندردیکم دولت کرای سلطانکه (۷) قزداشمک اوغلیدر بزه کوندره سزکه
بز دخی قزان ولایتده کوندروب خان ایدم .
اما لایعلم القیب الاالله کفه خانک غرضی بو ایدیکم دولت کرای سلطانی
پادشاهدن استیوب و کتوردب قتل ایتمک ایدیکه کندودن صکره خانلق اوغلرینه
قالا (۸) ایدی .
پادشاه عالیپناه دخی دولت کرای سلطانی نیجه لشکر ایله کوندروب

[445]

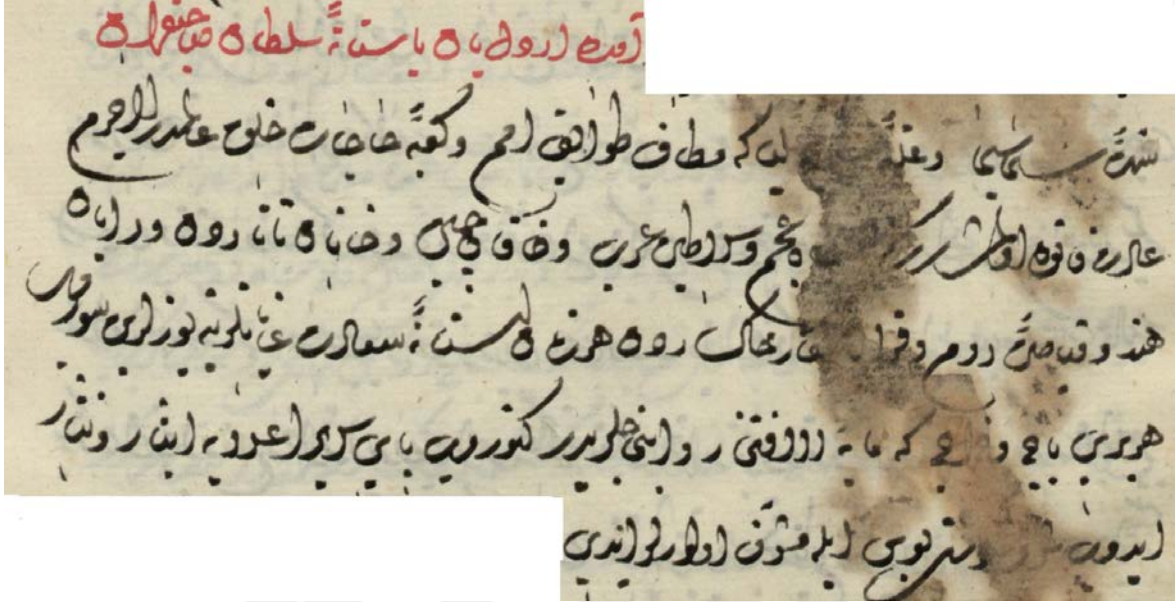
اول دخی کفیه واریجق اور اغز نه که (۹) سعادت کرای خانک تحتکاهیدر
قرمدهن وارمیوب دکزدن کیه (۱) کروب (۲) کفیه طغرو واروب کفده
بر مقدار اکندی .
کفده اکنتجک تاتار لری امیر زه لری و بکلری اکثری بلکه کلی سعادت
کرای خاندن یوز چورب (۳) و کلوب دولت کرای سلطان (۴) خانلقه
دعوت ایتدیلر .
اول دخی قبول ایتیوب بن بونده خانلقه کدم ربع مسکون پادشاهنک
امریله غیر (۵) خصوصه کدم دیجک آنار دخی سوزین قبول ایتیوب خان
اوغلی خانسین الیده (۶) بزه خان اولمق کرکین و الا سنی الدن قومازز
دیوب زیرا خان زیاده طمعکار و مکار و غداردر بر کسنه مزده نه عرض
قودی و نه مال اولدی (۷) جمله سن ظلمله آلدی دیو وصف حال ایتدیلر .
دولت کرای خان دخی کوردیکم تاتار طایفه سنک طغیانلری و غلبه لری
واردر بوتلردن نجات یوقدر دیوب دفع مجلس ایچون آناره ایتدیکم
دعویبه (۹) معنی کرک و عاشقه نشان (۱۰) امدی سز بونک کبی خانله بی دشمن
ایدرسز صکره آرادن چیقوب بی اله و پرورسز دیوب اگر سوزو کزده
صادق ایسه کوز (۱۱) واروب خانی بصوک اولدورک و مال و متالن یغمالک (۱۲)

[446 satır 1-13]

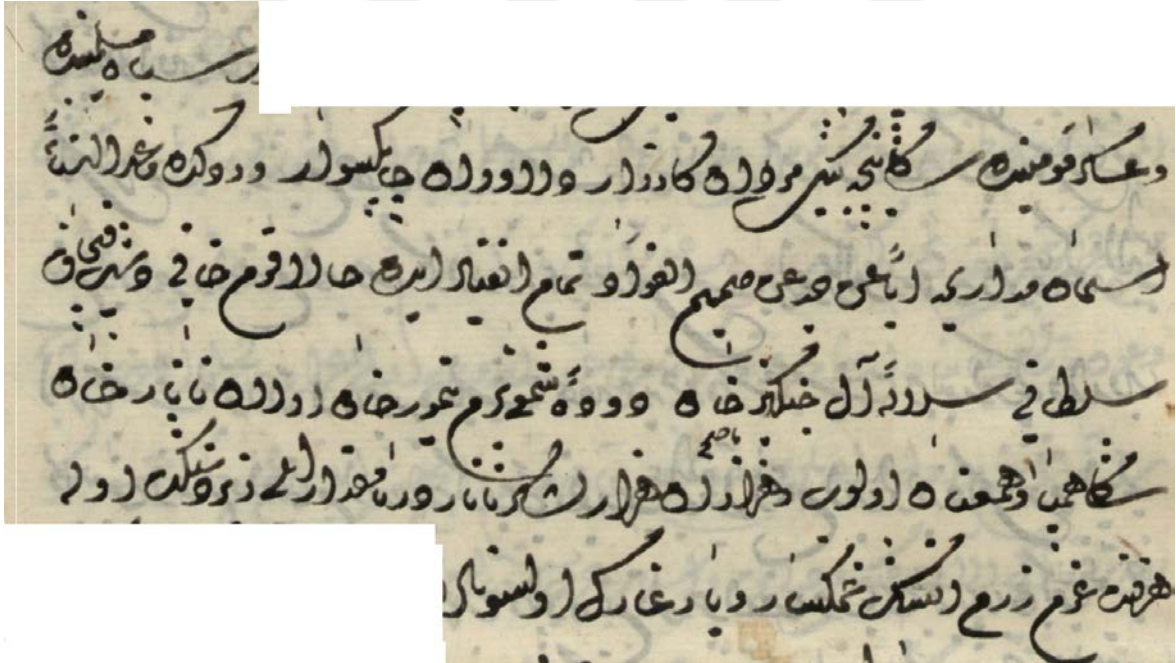
ویا خود بر اوغلتک باشن کسوب کتورک بن دخی سیزه اینانوب سیزه
خان اولایم .
واقعه سهل (۱) زمان ایچنده واروب بر اوغلتک باشن کسوب کتوردیلر .
دولت کرای خان دخی بو حلی کور یجک قولرینه (۲) اینانوب و خانلوقی
قبول ایدوب بکندی (۳) .
آندن صکره واروب خانی دخی اولدورب و آندن غیر اکه (۴) اوچ
اوغلن دخی قیروب و جمیع مال و متالن آلوب ضبط ایدی .
حال بویله اولیجق دولت کرای خان بو خصوصی وقوع حال اوزره هفت
اقلیم پادشاهنه عرض ایدوب بلدردی .
سلطان سلیمان دخی اولق (۷) سعادت کرای خان ایچون خیله آجیوب
بی حضور اولدی امانه قائده .
بالآخر (۶) یکی خانه خانلقین مقرر ایدوب وافر انعاملر و احسانلر
ایدوب کوندردی .

2.15. *Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar*⁹⁵⁰ (Âgehî)

[8a satır 13-18]

[13a satır 4-9]

⁹⁵⁰ Kübra Naç İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY, nr. 3884 nüshası temel alıp, Ankara Milli Kütüphane nüshası ile karşılaştırma yaparak *Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar* çalışmıştır. Kübra Naç, *Âgehî'nin Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

2.16. *Câmiü't-Tevârih*⁹⁵¹ (Mehmed Zaîm)

[9b satır 11-13]

قسطظنية برروایتی اقلیم سادسک و برروایتی اقلیم خامسک و سطندری عدا و نمشد
و دیار دوس و صفائیة و باب لا بوا و مووان و ترکستان و قیرم و اقلیمک خلقی شقر
الوند

[10b satır 20-23]

ذریبان
اهل ترک مقالہ سادسه ده طائفه اترک بجد و اصناف و اجناسی لایعد در
بعضی بیابان صحرائین و بعضی بلاد و امارده ساکنین در جمعی دنیکی
و برروایتی طغوز قبیلہ در جملة قبایک بزرگتری و طائفه سی بسیار غردیکه معروف

[11a satır 1-7]

قبیلہ در و ملوک السبقوق بوقبیلہ دن ظاهرو نمایان اولشد و سلجوقیانک قوت
دولتی جنکیر نیانک حروبجی زماندن ایدی و دولت جنکیر خانن تورکدن اول ترک
ترکان و بلاد ترکستان و دیار خطا و ختن و ملک چین و ناچین قومی اکثر ترکچین
خان لند علف شمشیر واقع اولد و اماکن و مسکن لری دگر کوف اولوب بقبیلہ قوم
هریری بریانیه متفرقه و پراکنده اولد و غرقبیلہ سنه قبیلہ راقون دغور و وطن
اطلیه لری دیار خطا ایدی و اولدیارده زاد و زواده قلتا و زوا و املط ترک وطن ایدی
دیار ترک کلوق مسکن ایدمستل ایدی

[11b satır 12-23]

قبیلہ ششم بختاکیان دیکله معروف جماعتد ربوطا نغد ایماکنده اولدی
ایچند سفر ایدر لر هرنه طرفن باران کثرت و فراوان او زره اولسه سفر لری اول
سمته زیاده اولور و بوترک ملک لری او تورکونک مسافده طول و عرض
مسافه لری برابر در و ناچیلری طرف شمالدن زینوس دشت قچاقن نهایت
بولور و جانب غریب لری بله دغور و دیار صفالیه سمتسه وارور مال و نعمت لری
بیشمار و آلات و ساهل لری بسیار در و صاحب طبل و علم و مالک خود و کوم طائفه
بختاکیانک و دیار غر زولک ما بین لری طول و عرض هر طرفی کوهستانه
اول بیابان اترکدن طول و عرض دیکله معروف ایچ جماعت ساکندر و اول
کوهستان ایران زمیندن نقلیس نام شهر اولد شمشدر پادشاه لری حضرت هرنه
اول بیابک سوار ایله او تورور و سفرده عسکرینک هرین آهندن ایکی کوز سوار
لری اولور و نزول اندکری منازل اوله سوار لری زمینده قاقمیا لحت و سندن امار
عسکرک اطراف فیضا مانده خضار حصیر و استوار اولوب شبنجون ایچک امار

⁹⁵¹ Ayşe Nur Sır, *TSMK, Revan Köşkü*, nr.1382, TSMK, Revan Köşkü nr. 618, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Ktb. 4306 kullanarak *Câmiü't-Tevârih*'i hazırlamıştır. Mehmed Za'im, **Câmiü't-Tevârih, (202a-327b Giriş-Tenkitli Metin-Sözlük-Dizin) Cilt I**, haz. Ayşe Nur Sır, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.

[12a satır 1-4]

قادردکدر و اول ولایت بر آس بر قومه دیرلر • ورد اس بلا د خردن بر شهر لغزید امید
ماینلری اون ایکی کوتلک مسافه در اطاعت و سلامی خردن پادشاهند در • وطایف
بختاکیان ایله روزان و شبانی رزم و جنگلی وارد دیو طایفه کی فرقه در بر فرقه
مرده کرین دقن ایدر و بری لحراف بالنا را ایدر

[14b satır 6-13]

د دیار
حوار زمدن دیار بلغاره و اینجه نجه آیلوق مسافه در • اول طرفه سواد بلغارنایله بنام
کی شهرستان وارد • بری برتون ماینلری کی آیلوق مسافه در • و ایکسینک ماینی بیشهستان
و انهار عظامدن بر شهر عظیم چریان ایدر • و آندره اولان قومه اهل اسلام اولوب کفار ایله
دایما حرب و قتال ایدرلر • و اولن یشدهستانه سمور و سنجاب و قاقم و افوردر • اول دیار ک خلقی
آتلری سید اهریب • و یوستلین رومدن واران تجاره صتارلر • اولدی ادره روزن بایت کلم
و کوتاه اولور

[247b satır 20-23]

و هجرت نبویه تک سنه سبع و ثمانین و ثمانیانه تاریخده • حضرت پادشاه
کیستستان سلطان بایزید خان کللی فای کرمان قلعه لری اوزرنیه سفر یوردی و ندر
کوردیلوب ایسج و آوان و احسره حیانه جنده اهل ایمان ایله استانبولدن
دخلت ایدر و بقلعه فرپوره اوزرنیه یوردی • و ذکر اولنان قلعه لری لاطه اهریب

[248a satır 1-5]

هر برین آسان و جمله قفق و نصر تلرنیه تدین آندی • و دیر و کلیسالرن معبد
اهل ایمان ایدر • اول هفته تک روز جمعده سندن پادشاه علی بیجا
حضرت بایزید خان جم جاهدک نام غامنه خطبه او قوندی • و قلعه لرینه نگر
و دیزدار و خصار اریح تعیین ایدر • و ایدر کلریح تکمیل ایله کندن پادشاه کشوکه
رجوع ایدر • و پادشاه دار السلطنه کونه کلور • زمستانکی سواد استانبولدن آندی •

[255b satır 13-23]

سلطان سلیم خان بن بایزید خان
طرابوزندن واقف و خیر ار اولد • ولایت عثمانیه بلاد شهر یلدار اولدوغنی کورجیک
خضب و حدتندن جهان درون دلدن بر آه سوزن آلفا آندی • و لشکر ایله سفایز قریبه
سوار اولدی • در یادن اوغلی سلیمان شاهک سنجاعی کفنه و قهرم نقاشنه عبور آندی •
کفار شهر نیک کناز و اطرافن کشت و سیر ایدر • اولدی ادر بهشت اتاری غایتله بینه
آندی • و آندره سفینه ایله کور طرابوزانه کدر ایدر • و طرابوزان دیارنک ضبط و غنیمته
عباد لارنم اعتقاد ندمونه تفویض قلدی • و آند خرائین و اموال وجهه انتقال و لجهان
سفینه ایله کور کفنه شهرنه عبور آندره و اهل ایمان ایله کفنه نزل قلدی •
و محروسه کفنه پنجه اوقات و احیادن اقامته جواز کور سرب قددیر خدایه لزلزل
جگه عن الشنبیه و المنا لینه طریقله ظاهر و غایبان اولور • و بومرتقب و مترند اولد •
و اول زمان دشت قیرم • و دشت بیجا خان خانی اولدی • دولت کوی خان • دخی قوبین
نوا بین سلیم خان صاحب تکمینه انواع رعایا ایدر • و غولر ندر بر خردن رسعاد تلری ملک و

[256a satir 1-12]

تعبیر اندی • و اندون دلاکت تاتا ریخان ایله سلطان سلیم خان اول مستان
شمالی جانیند تجریان ایردی انهار عظامدن • اوزی و کوروی نه لرین سفین
ایله عبور ایردی ایون کرمانه واریدی • و بعد زان آن کرماندن کلین و کلین کیلیدی
طونان نهرین عبور ایردی و عبور ایلی یقاسنه کچیدی • اول زمانه سلطان بایزید
خان عنوزا درنده اولوب • سورا ستان بولهنوز نا تمام اولمدا اتمام و اختتامه
تاخیر ایردی • سلطان بایزید خان • علیه رحمة الله الملك المقتان ادرنه ده کایه
اوغلی سلطان سلیم خانک بوحر کتدن خبر ارا اولجوج • سلطان سلیم خان
زیاده بچ حضور اولدی • اول عصره عکاسنه سولانا صا رو کر زانندی دعوت
ایر دی بلیظن بوین کلکدن مرادی تدر وارکنده نخر اوی • خبره بکا کور دی
صا رو کوزی سلیم خان جانینه کوریدی • صا رو کر زانندی امر بادی شاه ایله شهر یاد
کر دی • سلیم خان جانینه واروب قبیله کتاب سعادت منایلی ایله • مستعذ
و نعت هم اولدی •

[256b satir 18-24]

نجیل بسوز شتر زاده دخی
ناچار سوار اولوب قیلین حاضر و آماده دوریدی • فاما کار لاشا ترس فکر ایتمک کلک
آهنک ایتمک مناسیب کور دیوب بخان آنده کوزا دروب طغزود ریزار واروب یانه سفینه
سوار اولدی • و در زیاده سفر ایله طونه ده کتدو کور دی و عظمه کور دی • کور یغینه
لایله کور کنطابینه عزیت اندی • واحوال روزگار کور دی لم نیتخا اولور دی و کفته
واروب بقرار اتدی •

[264b satir 22-23]

اول زمانه کتده زده ار لغندت یکی شیخ آغا لغندت قدیم یا صمغی کال
آغا دیگله معروف یکی شیخ آغاسی وار اییدی • که اول سفر غیر اثره ده اغور یادی

[265a] [satir 1-3]

کلی خدمت واسکی سبقت تمش اییدی • وار اولغندت پادشاه عالمیانک معلوم
اولوب • سلطان سلیم خان مانندی نازک طبع سلیم مزاج پادشاه صاحبقران
هر خدمتین پسند و لحت ایلمشده •

[274a satir 8-9]

مقاله سلطنت حضرت پادشاه قازی آغا
سلیمان خان بن السلطان سلیم خان بن السلطان بایزید خان حضرت پادشاه صاحبقران

[satir 18-19]

شهر یار قیرم سعادت کرای
خاندرک • آل جنکیزون جهاننه داور و صفدر اولان ملوک بربر

[308b satir 3-10]

سلطان امرو خان بن سلیم خان بن سلیمان خان خلدت خلافته •
و ایدت لطنته اورنگ جمشید د زک جلیوس ایروپ پادشاه عالمک سقا اولدی •
زیر کلندن آستانه دولت اشیانه سنه انهار عبودیتنا وزره اولان امر طوایند
خان دشت قیرم و قهرمانان اقطار دن مرکز شعاعی بکلر ندر بغداد و افلاق •
و بودلری و اقصای شمالی اولان قزاقان باندون دیار اول و پیچ و انما و پیادق
و ملک افنجه و د قورونیک بکلری و باندلی نهییه سلطنته د رمعدله بویر اولور
الوقوع هدایا و پیشکشلرین ایلیجیلری ایله کونور و ج اولملوکانه پیشکشلریله
صحن میدان و عرضه دیوان سر ایله مالک اولدی •

2.17. *Nüzhetü'l-esrârî'l Ahbâr der Sefer-i Sigetvâr*⁹⁵² (Feridun Ahmed Bey)

اوردشت قشچاق و دربار نانا اولک

کلیا و لایه انا طولی و قرمان و روم و ذوالقادریرتک و عقیبا
مالک و وعلی و افلاق و بیستدک و یونان و ما عدا چنه شمشیر
خلضرتا شیر مرزله فتح اولمش دیار عظیم الاعترابک خصوصنا
قوت قاهره خسر و انزله فتح اولمش آنجه قلاع و بلاد
نامدارک پادشاه و سلطان سلطانی سلطان سلیمان بن سلطان
بنان بن سلیمان خان بن بایزید خان بن محمد خان بن مراد خان

2.18. *Şecâ'atnâme*⁹⁵³ (Asafi Dâl Mehmed Çelebi)

[3b satır 1-9]

تغیان پادشاه غیاثیه شهنشاهک سلطان محمد کاندک واقعه اولان غیاثیه
نونان کاندک و کفره روم و فتح مکان کلمه سیدله ظهوره عیان مجاهد لانی
وایا اولی نام بیستدک نون کلمه سیدله ظهوره عیان مجاهد لانی
فصل اول کلمه هفت مباحث اولجه و فوج تولان و اجدایی و باجمعه ابتدا و جنگ
از مابین غیاثیه مشهور و معارف اولان نبرد ایشهردی ایشهردی و حاکم اولان
بدره کمر کمری میبار اولجه عیان با ایشهردی ذکر اولونک نبرد هیکل و وردنک
همین اولونک هر خاله واقف دهر مودره عارف اولونک او دور مودره و عیان
و عیان کلمه نون نون ایله مصور مقبلین سلطان تضحی اولونک عیان
تضحی اولونک نظم ایشهردی

[61a] [satır 3-7]

آنه غیان پادشاه ایله ایشهردی کلمه واقعه اولان کازان کازان کوشن
اولونک دشت قشچاق اولان قشچاق اولان محمد کرای خت
حضر نادر بن قشچاق عیان کرای سلطان و عیان کرای سلطان
ایله مبارک کرای و غیان زاده سعادت کرای کلوب و مجول
بولدورده عیان کرای ملاجه ایله ایله الله تبارک فتح اولونک عیان

⁹⁵² Ahmet Aslantürk, Günhan Börekçi TSMK, Hazine Bölümü, nr. 1339 nüshasından *Nüzhet-i Esrarî'l-Ahyâr Der Ahbâr-i Sefer-i Sigetvar*'ı çalışmışlardır. Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrarî'l Ahyâr Der-Ahbâr-i Sefer-i Sigetvar, Sultan Süleyman'ın Son Seferi*, haz. H. Ahmet Aslantürk, Günhan Börekçi, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2012.

⁹⁵³ H. Mustafa Eravcı İstanbul Üniversitesi TY. nr. 6043 şeklinde kayıtlı nüshayı temel alıp, TSMK, Revan Köşkü Kütüphanesi nr. 1301 ile karşılaştırma yaparak *Şecâatnâme*'yi çalışmıştır. *Âsafi Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme*, haz. H. Mustafa Eravcı, İstanbul: Mvt Yayıncılık, 2009.

[62a]

<p>ایچینا نینگ چو شای جیگن ان ییرو ویدیه کونندیزی هم خبیر نیرلورنیزه وونکی اول قه ایشلر دیشنه لر خورن زلال دیشنه وهما ایله بجهلک ایندیله قورلارن بوزیلر اولای بی طوب اولدیله بجا صلیح قیماغه نیت ایندیله بوزیلر اندوزیلر کهرلرین اول بجلدن ایردی نانا عرسیزی ایشنه دیرلری عادل کتاری بیرونه عاچی کرای اولمشدی آد</p>	<p>کونلری کایته هرکته کسل یزورن قزای بی بوزای مسخ سیر یزورن قاز یلنیشلر کسل کیشنه کرای بی زوال دیشنه کونلر نینگ چینه چینه اقدی کان یای چو کایته لکد کوب اولدیله کرمدیله زرمه عیلت ایندیله کجاکه کیشان ایندیله دهر کورین خان قیلای یای بی ایشیزی عدل و داد این ای همت کیشانی لیسهم جرات ای بی ستم نراد</p>
--	---

<p>بیر یکنای سنجی باریک ای بی هم بیریسی اولک یینه تان اینجیان نای اول شیک سعادتی ای بی هم عصر لیه مغز بیاینده همان</p>	<p>دیره دینه یاده عاچون چکلر بی هم رزمید کورین ای بی جراد کیشان اول ای بی جلیفای بی ستم لیسهم اقدی کلری صانتین سبیل سلطان</p>
---	--

[62b] [63a]

<p>ایچینا نینگ چو شای جیگن ان ییرو ویدیه کونندیزی هم خبیر نیرلورنیزه وونکی اول قه ایشلر دیشنه لر خورن زلال دیشنه وهما ایله بجهلک ایندیله قورلارن بوزیلر اولای بی طوب اولدیله بجا صلیح قیماغه نیت ایندیله بوزیلر اندوزیلر کهرلرین اول بجلدن ایردی نانا عرسیزی ایشنه دیرلری عادل کتاری بیرونه عاچی کرای اولمشدی آد</p>	<p>کونلری کایته هرکته کسل یزورن قزای بی بوزای مسخ سیر یزورن قاز یلنیشلر کسل کیشنه کرای بی زوال دیشنه کونلر نینگ چینه چینه اقدی کان یای چو کایته لکد کوب اولدیله کرمدیله زرمه عیلت ایندیله کجاکه کیشان ایندیله دهر کورین خان قیلای یای بی ایشیزی عدل و داد این ای همت کیشانی لیسهم جرات ای بی ستم نراد</p>	<p>ایچینا نینگ چو شای جیگن ان ییرو ویدیه کونندیزی هم خبیر نیرلورنیزه وونکی اول قه ایشلر دیشنه لر خورن زلال دیشنه وهما ایله بجهلک ایندیله قورلارن بوزیلر اولای بی طوب اولدیله بجا صلیح قیماغه نیت ایندیله بوزیلر اندوزیلر کهرلرین اول بجلدن ایردی نانا عرسیزی ایشنه دیرلری عادل کتاری بیرونه عاچی کرای اولمشدی آد</p>	<p>ایچینا نینگ چو شای جیگن ان ییرو ویدیه کونندیزی هم خبیر نیرلورنیزه وونکی اول قه ایشلر دیشنه لر خورن زلال دیشنه وهما ایله بجهلک ایندیله قورلارن بوزیلر اولای بی طوب اولدیله بجا صلیح قیماغه نیت ایندیله بوزیلر اندوزیلر کهرلرین اول بجلدن ایردی نانا عرسیزی ایشنه دیرلری عادل کتاری بیرونه عاچی کرای اولمشدی آد</p>
--	---	--	--

[63b] [64a]

<p>کاید برت دخی اول یکن آیه ز سهار اولوی نیکه ایدی بر تاغ آتین کنی مسم اولدی او توغریک غیر پلاص عالی فو ترکی هیچ زققت حرات سزار دیرسل اول زمان اول بزر لیکه اولوی سبر الدب ای آرتانی ورس حاکم یوز ای اول کیکمه غار یاز اولده نیجه پیکه اینت کوی بنا دیکار نیکیاز هر لاور علیک موزین شین پیتر جلده ایلدک کتیک ترون اغا دی کیکرمان اولدی اوردی سنجیک برک</p>	<p>هر دونه اولون ویکدون اولرین دوشکوب مکن اور سینه لیله اولدی برفوخ اخی دوشیزا اولر فخل اولدی سنج بچون عام چا پس مینکن اولدی جمله دایر سقر جوی وینا اولمشی اول بجر چان صان اولولیم ایکی اول شیر قید بند ایند یاز اول بلما خدی باشی نایچه کیتیک الین خدی دوشکب یوزوی هر ری بزمیک نایسا ایستطه دک آن نیدیاز الکوب سوار کیتیک کتیک کیک اوج کون کتای قطع ایلد اولینی لوله شاد آروان دوشکب سوار ایلدک ییز</p>	<p>وردی چون ایکن ایضا آقی خون اولدی اولد ایلدن بزمیا سوندیاز هر کیک کیک بزمین بعمی شولار میندایک کیک</p> <p>هر ییسی ایدی مقصودن سکر فو یوزن سمن قرائت ایندیاز خویلی اجین ای غیسم دیدن عتک هر سز اوله شاد کام اولد کجه نینه بیارت ایندیاز صیح اولجه نومک کوز دین</p>
--	--	---

[64b] [65a]

<p>بگله ایله زری کک بایلی کاطلایک یجه کمال حال دامه دوشکب هر کیک کتیک عالمین ولامتک وزیر لوروشین را حضرت عثمان پاشا مظفر منصور قطره ضا و قدر دن مرادی شهرینه عبور ایلد نا از جهان سلطانین ضیاء ایلد ایضا اولدک اوج الیفان کوشید کیک بد دولتی دمای سمنده حضور سطله ز کون موزه بیک کونا غلام ایلد نقدر جولاه کراسنی حاله شرفان سکا غیرین یاز فویله صمنه صلفن مضر بچولک بو فوخ اولدی سزاره سید خوقالغی نفع ایندیاز کوزی عریک خصار کامینا دورک منصور کون چون اول مالک</p>	<p>نور عغرا اولد کجه ایلد کیم هر یی عتکه کوزن کیک کله جمع اولدی قیر سلطان ایل کونناره صیافت ایندیاز بزم سزار اولغ غار یاز نامور سزار اول شیر سرد سکر کوز نیغ لزا اولدی عطا جامه ییزنی بیلد ایندی جوق هر ییسی ایدی فاخر بلیس جامه کینه دکور ایلد آتاز یته ایلد دوشرفاخر بلیس خاصلی اوج کون بو فویله یاز قالدک بزمیه کجوم اول شیان وارنی بل ایدی لطیف ک مشید وری چون ماناره و ایندیاز</p>	<p>لور عغرا ایچور بیخیز ایلد اولدیاز هر کیک خیشیک بی بونیکجه کوز بزمیا ایلد هر بزم باشقه عرایت ایندیاز کچلکه سزار اولر بزمیا ز یاز وری فوطا سیکله اسبیه یاز قیلج اولان کتیک اولور خلعت احسانه انداز یوز کینکه یوز یاز بکن کک بکن آت اولور بیله فاخر له خوار آت ایلد دوز کابا سوبله کلس هر یی دیشای لطیف بولدی اولدی احسان دیدن کتیک کوزی جائیک غیر لاری دلیر هر یوزن صنیع احسان اولد</p>
--	---	--

[67b] [68a]

<p>مخمر اوليه سياه بيك نيل تنظيم اول نيكاي روايت ايده مم بدر سلطان در سيمه و لدر دلد</p>	<p>اول تنك سيماري شرح اينك بيك بيروي حكايه اين مم آنه بوديم نكر كوفي نكر</p>	<p>اولكي برونه مقارن هر تكان مازه سو قدری بجه تازان سوز ماز طراغه اول كون</p>	<p>ولاندي هر برين بر تكان نشته عشق ايكن اول كونه بجه بيك در موش و ن درون</p>	
<p>فایل نطق و سماعه و زير حكايت پر شيكايه دد</p>				
<p>بجه اولور بام دل خورين چا نوس طبعيم زنجي انما ايد مر طوي طبع نك كاله سوليد اوليه بزكه مقابل ايينه طلع شهبازي شيكايه رز انك كج عجلند تور دل خور و ز بوره عشقه و فب قال انك فاجم انار سكه مدجك ايد بان يا قلبه سكا ديوانه در رحم ايغب شاد ايله بل بعبود ايله لطفايت اكا ايد حيا</p>	<p>ايلر نيك بزخي هر حيمان آختر اولدوك لطفله خولم ادم مال دنبايه و كل سب ايلنر مخ دل سوليد ايده هر اييه نكده چون بلك خور ايم قالد سوز لطفله ايله اعباز سوز و ب زخاري ال ايلك راحي بجه رضا كوز رمر نمغ زخياريله دل برفاده در خنده ن عمله كوكل بجز و د دوغر بدر و لكان اي قايي هلا</p>		<p>و غيا ايلك و لور آزاد هرزي نا اهله بجز اول ايلر بينك بوسني برين بوسكوز</p>	<p>ولاندي انا بجه بلك زاده در الوب جمله زقا را اول ايلر بجه بولك كلك اياي و كوز</p>

[68b] [69a]

<p>جامه زله او خرمو بيه كدر زلب سنبل قاسمي غوليد اولدي هر كجه يكه با ناره صا ايقان ايلان ايلنا ختر ايد ديركه ملو سفينه كزر كاشنري بار كجه لدر و ايد ايشه سبه نازيله نور و ز عجم دست و هفت ايز و سن بازار ايد ببيلد انشدن يا خور ناوان خدمت ايلري شيا طينه ملك بدر اهله او غلا و برون سيني بهرين نا اهله بجز اول ايلك ادب عشقك دمردان ايلك بوسلدر قور او ايد بوسلدر بولد بجه بوسمه ايله حجاب</p>	<p>فبتندن الطيله بي حيدر دوشه هنرا ناز ايلت خوليد سانه كوز ايدك ايدان بيه صا هرزي بجه نكده بزه ختر ايد بجو حيسن انجن كزوب چنين سوز سوز لري هب بجه و موز ايد لشوق قالد ز هر كز و لسن عجم اول پريلد بوه و صيا ز اول ايلر كون بوزن كوز مر ايلن هر خورن بوقهارون نيكه و نك قلد غلك قور و بوزكارن اي خج د بيه د بوله و لبر لري ايلك كونه خولونيت ايلك نيك هر و بوسك نيكه يتر و بوز جا صلي بجه اولور عتاب</p>	<p>بجه نوسمه برين سيمه ايلك سك اولان بزه او كوز بويك بجه كز ايلر بوزن خا ناي بجه اوليه ايلر بوش و خورن سبكي ايا دل بجه ايه كز سوز سوز ايت و ايله قار قا عشق جان و بيه فايغاري و بزه جي انا و خا و مانيه بوقلاكت ايرسون فولك بيه اوليك بجه بجه بجه ن نشان سيم و ز بوزكوش بجه قطار يلدي و دوشه بلك ايلر كز شدرله هم شدر با بيه ايله بار اولور بويق و لكان ايلر بليوب ايلر دي هر كز اعباز</p>	<p>ايله سنه بوه ديوانه كز سوز بلك كل و بيه عشق ايلك جا نيك ايله اولور نكا ايلن خرم ايلك اي نا بجه بوش سوز لجه اولدي بيه بيه ايله دوشين نا ناز ايله اولدي بيه اول ملك سيمه ايلك غاشقاري نك ايلك جانن جانا ناي خون ايل و بوسون فولك بيه بهرينه ايلر ايلك اوكون آه و بغان ايله اله بجه بيه بيه ايلر ايله بوز و بوز و بوز و بوز ايله بوز مال و بزي ايله بجه قايجه خور و بيه بيه هب ايله ايله ايله ايله</p>
---	---	--	--

[74a satir 12-15]

شاه اوغلی اولان بدگمر عیسا کونکت اثر ایله شیکامچیک کوی عیسا کونانا ایله جنان ایکنی جانل کرای کویتارا اولور عیسه	
اولدی بوچیخ قلک بلعلی باز	قبه کردون ایسه برحقه باز
تودن ایسا لعینه میل نیمه رحل	یوسفه نیک بیاید کیم کل

[74b] [75a]

<p>دیریک هریردی شمشیر کوردیلر نانا دن اول حیردی سیخ سیرک ییزه فرموده وده مز پایصلی مشرف ایله عمارل کرای باخصی اول منبع جود وهدیز کوز تاغدا ی یلدن مز لیب یغه کره دیدک هرغا فلر مباشر ریغنه کل رویدر اول اولو مر آلدی بدی بدی مفعولی آشر عرضا یغف بار کرا نر فریمان پایصلی بو حال ایله شادی قتا کوردیلر ایله ایغدا عیسا کرای چرخ چیلر سو رویا ن ایاردو نیک آینه همان عمارل کرای دشمنه اولگردی وخریجه کوزن</p>	<p>صا بل اول دیره دو ایضا اول دایرن بیل اوی اوصوله کا پکا کچ دیوسیل نیکدک کفت خیر ایچ ل ایشتر افرایدنک دینه سیدی عا لکن زهر دلشایت سویلده اول جانله تولدی اکی اول میرد و عیسا کرای کلشاز دینه هر عیسا نیشی اول بیجا لیز کیم یازا قینله باغ ورا غنه ایکلب ایشدی سیری جویساز یزووم بیردی بکفر هریردی تارییه شیشه معرود ایلر باشقه بائبقه قردی اچولیا یله پاهیت معرود اولان ویزدی یین قید شیشه معید بو عیدی</p>	<p>تسکه اویه کوزن اچ نایف اول متر ایله نای ویز سونیکه آه اکری عفریا اولور صیغه کیم دزا اولیقه سیکر خیر بیره کین وار همان بقیته اوله لک دوز قار شرح ایله مافی الدا کی پایصلی کون دیک اول اولانیا سین بیلک دیک نانا کرا لیز کلر یازا سکر خیر ایز بایکتنه هریری زیاده رویی دگر کاز شیشه بکر کوزدی سیر سیر شاه و خندان ایله هریردی ای هریری مال و کیزا با ایله عاقبل ایشدی عوی هریرین غصه دن نازده ول کوزیدی</p>
--	--	--

[75b] [76a]

<p>دوغی بریزی جده ویزدین دور دی ایله همان سماع اولون چیه کوز بیز ایلک ایلک او شینه بازدی با یون کوز ایله سیر کوز ساز بیز ایله ایدری نار ساز جایصلی قوله که ایکی هفت دکدی کویله بریک سیکه ای انده باش ایشتر ایله اول کویله هر ایله بلن دیک اولدی آسید یزووم کوزن بو رویی سیر کرا ن صیغ بیکار اولان اول ویزدی تسکه جوقلی کیم ایشتر ایله باشقا ایله ایشتر ایله جایصلی نانا ایله اولور دیک ای هب عمارل کرای بیز سیر</p>	<p>جایصلی نایله باشی ایشتر تسکه ایله بیلک هریر خیر کاه شیشه ایشتر جویسینه تایله عیسا کرای بیز سن کرا قرشویسته دشمن ایشتر کلر هیج معیامل اولوردی هریر شو شیا جویله کوزت اولور دیک اول کرا یاز بیز جان ایشتر سعید ایلیقه بیته جلاصن جویسین الدیلر اولور نانا ایله همان بجمله دن اولیک بو سیر سو روی مال و زوزدی دینه دوشدی آرائی بیزن هریری ایشتر چقد عیسا بیته عیسا اولدی سینه بیته ییزه کرا ایشتر سیر</p>	<p>بیلک اولور دیک اولور دیک بیز ویز ایله همان ایله بیلک اولور دیک اولور دیک بیز ویز ایله همان ایله</p>
---	---	--

<p>دین بزرگ فدا دی دوسری بجه جان اوی زین بیضا بیته غمز ایند لومر زحصای یوف کا ولاماوی بیته آیلر دن بونله ای سرفراز چقنی جمله یوف ککله ایندی لر قایل اول معقوله کل اینمه عشا بونله تقدیر اینک چورین لومر اولمشیه کزیه جمون حسا باله لطف و احسان این بزه</p>	<p>افق هم نیل قنا صبیحات معجبه چمنه امشیک انقیام بجه معصومی اوی غم غم ایندی بجه مظلوم ایلمایا هر کون آه بجه سنی مذهی قتل ایندی لر بونله اول ای ذکر اینش ایندی بومشله ای کلین شاهر اولور مستقیم در اسمی مولایک صفین بخلقه غمز اینک لاره شیدک بوخر اوی کیک یاباب دوزت کل برود کز انله ما فی الب ایله اولدی شهر اینچر قلان باوی چی صنایه چقنی بوهب نا ناز کز چور بوجور دیر لیکدن اولدی خلق هب سیر فراره کلدی اوشک هم</p>
<p>عساکر نضت ممدار نامدار اوزرینه غلوا بیب باب الا یوم لینک بانیند برغش ابله و کارنده آنله بنده نصیب کسب کار کوزنده</p>	
<p>دین بزرگ فدا دی دوسری بجه جان اوی زین بیضا بیته غمز ایند لومر زحصای یوف کا ولاماوی بیته آیلر دن بونله ای سرفراز چقنی جمله یوف ککله ایندی لر قایل اول معقوله کل اینمه عشا بونله تقدیر اینک چورین لومر اولمشیه کزیه جمون حسا باله لطف و احسان این بزه</p>	<p>دی ایما چمنله اولسه بر کین ایندی برک ای یویرینه ایله صافون رکاله اعما د خاند فلیک خراب ایندی غرور</p>

<p>دوره آتلیک اوکلنیا بیتم ایضا حکمه تقدیر ایندی لر باب الا یوم لایحه برکت کسبه بجزم زان ایندی که عیله اولدی اولمشیه دور محضوز نشین تهنیه تهنیه اولدی علم ای و هم جان بجه بخت آتین اویمکا تقدیر برحو تقدیرینه اولمشیه کسب بیلمالان لومر هب برسیان اولمشیه ایضا جمع اولوب بیدر آنله شکله مستحسن اولدی کیندی ای امله اولدی احسانک سکا فایضا بجه کسب کسب کسب ایضا کلر صان ایندی آنله اولمشیه</p>	<p>اولور ایندی مستحق هر اضی ایضا کسب کسب ایضا ایضا ایضا ایضا ایضا ایضا بجه بجه بجه بجه بجه کین جنک اولدی بجه ایضا بونله اولمشیه کسب هر بر بجه ایضا ایضا کوزوره بنیا بجه بجه کوز دورمز از فی بونه آنله هایلر کوزرینه جالی تنک ایضا این سو کسب لومر هر بر بجه اوره لومر ایضا ایضا سوزورک بجه بجه بجه کسب کسب ایضا ایضا یوف بجه ایضا ایضا ایضا</p>
---	---

[78b]

باشا لایولایه و ایچنه روتورین اول خانلاریک بیتایلیک شوقی بجز ایصیب نده او مخرن بوز	باشا ایچا ای او کله ای تیجک سات بیش ایچی بجه مخوک عسکری مخربله کله اشکند
نیتا ایچی باشا لایولایه او شیر دیگه و کرور قلمه اجولی ندر فاروقی اولجا نده دمنده اشتر ایله ایصیب بونده ای او ایصیبی دورلی باشا دمنن ایچی ایله اولکسه بولور اجولایر قلقه ایچی ایله ککلیک بویه بودی کلیدی سته الیک نیدا لور بویور باشا لایولایه هنج بولور بولکه بوز ایصیب کیکدن اول لایر سکلی نهایه آبی دیکه نه وار	ایله روتورین شیره بزمیر آنن اولان عسکر اول حالید فرسوخل کیرونه وانسه و خیر اولی ایچنه بوز ایچی برات بوزن اولن توخسه ایچنا اشترچی یجه اوله آیا که آخر حالید دیزلین که چمن بوز بوز باشما لغین سینه کیدنا لور بویور اندازین صاغ صول بوز واردی دوزی خرو ککلی اول لایر سوله گتم آنته بیجا ایبار بوز

[79a satır 1-10]

دیچی ای سالی لایولایه اهل دین منته روتورین قاتار ککلیک جمله انیتی دیو ویش چسب اهل قلعه و ایچا ویش چسب دکترین بند ککلیک بوز ککلی قلعه ایچن بوقد عسکران آت چون انیتی بوجلی اول منته آقا آخر سینه دمساله دوز بیته سنین بو انیتی سینه	دیچی ای سالی لایولایه اهل دین منته روتورین قاتار ککلیک جمله انیتی دیو ویش چسب اهل قلعه و ایچا ویش چسب دکترین بند ککلیک بوز ککلی قلعه ایچن بوقد عسکران آت چون انیتی بوجلی اول منته آقا آخر سینه دمساله دوز بیته سنین بو انیتی سینه
---	---

[97b satır 7-15]

فریق خان اولان محمد کرای بیجا دوشمنایه نیتان الیغینان اول خیر بوز	فریق خان اولان محمد کرای بیجا دوشمنایه نیتان الیغینان اول خیر بوز
جاسکال ایچل مینه بوز بوز حصه ککلیک دینت اورینت بوز بوز بوز بوز بوز بوز تازه لایک هنج بوز بوز بوز عسکر تانایله اولن بوز نام	جاسکال ایچل مینه بوز بوز حصه ککلیک دینت اورینت بوز بوز بوز بوز بوز بوز تازه لایک هنج بوز بوز بوز عسکر تانایله اولن بوز نام

[98a satır 1-13]

<p>فَرَسًا لَوْ يَدْرِي بِعَيْبِهِمْ يَعْصِبُ سَرِيحًا أَيْمَانًا جَمِيلَةً خَرَّيْ بَدْعِي تَلَاهُ وَأَوْقَى حَامِيًا تَلَلْتُهُ أَوْطَانًا جَدَلِيًّا أَوْ سَيْبَةً سَرِيحِيًّا مَيَابِيًا مَا حَصَلَ بِي سَوَكٌ وَاجْتِلَا لَيْلَةً جَبَّكَ بِلَا أَوْلَادٍ مِنْ دَاوُدَ عِي خَوَانِيَهْ مَسْتَقِرِّي أَيْتِي جَمَلِيَهْ بَعَثَ أَوْزَرَ أَوْ شَدِيدًا كَوَالِيَتِي بَجْبَهْ بَيْلِي بَدْعِي كَرَنَ أَيْسَانِيَهْ دَوْلَدِي هَبَّ سَرِيحِي مِنْ حَمَلِي حَمَلِيَهْ بَعَثْتِي عِي دَرْتِي بَيْتِي بَيْلِيَهْ بَجْبَلِيَهْ نَعْمَا أَيْتِي نَا فَارَكِر صَالِدِي دَرْتِي أَيْتِي أَيْتِي بَجْبِيَهْ</p>	<p>لَطْفَلَةً دَوْلَدِي دَوْلَدِي سَرِيحِي لَوْنِي بِي سَرِيحِيَهْ أَيْسَانِيَهْ أَلَّة بِي سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ سَرِيحِيَهْ دَوْلَدِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ هَوْنِي حَامِي حَضْرَتِيَهْ قِيَالِيَهْ أَيْتِي بَارِدِي وَرُودِي وَرُودِيَهْ هَمَّ سَامِيَهْ بَيْتِيَهْ جَمَلِيَهْ بَعَثْتِي بِي سَرِيحِيَهْ قَالِمَادِيَهْ سَانَدِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ أَوْ قَانَدِيَهْ جَوْنِي وَرُودِيَهْ أَوْ دَرْتِيَهْ مَرَاكِيَهْ أَيْتِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ قِيَالِيَهْ بَيْتِي قَالِمَادِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ بَيْتِي دَرْتِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ</p>
--	---

[99a satır 2-15]

<p>فِيَانِ اعْبُدْ قِصَّةً سَمِيحَةً أَوْلَدِيَهْ</p>	
<p>بَدْعِي سَرِيحِيَهْ عِنْدِي كَرَمًا كَلْبِيَهْ نَا فَارَكِرِيَهْ عَزَمِيَهْ شِيَادِيَهْ وَخَدَانِيَهْ جَفِيَهْ حَضْرَتِيَهْ خَالِيَهْ بَيْتِيَهْ أَوْلَدِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ أَوْلَدِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ قَالِمَادِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ جَوْنِيَهْ كَالِمَادِيَهْ وَيْتِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ جَمَلِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ أَيْتِيَهْ لَطْفِيَهْ دَرْتِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ تَقِيلِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ قَوْلِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ</p>	<p>أَوْلَدِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ أَوْلَدِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ أَوْلَدِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ قَالِمَادِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ جَوْنِيَهْ كَالِمَادِيَهْ وَيْتِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ جَمَلِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ أَيْتِيَهْ لَطْفِيَهْ دَرْتِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ تَقِيلِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ قَوْلِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ</p>

[99b satır 1-5]

<p>بِحَمَلِيَهْ نَامِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ</p>	
<p>بِي سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ جَوْنِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ جَمَلِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ</p>	<p>بِي سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ جَوْنِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ جَمَلِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ بِي سَرِيحِيَهْ</p>

[101b]

سزای جزم ایست سعبدا اولدیله	یوره کیجه شمنه د و غزلده یاز
عمر دزه آیشلی بیجان بیجانلر	قول قول اولدی بویریک سیکلر
کینه ایچره ییخه زره آرازه	بوغری جسد و جسد مینر زاره
وای یغاندی زور زور نزاریکه	دولدی نیروان ایله نانا اولدیله
عدلک آدی وار دی طلیحی عید	هیج بریندن تر حرم بوغری
کینه ایچره ییخه زره آرازه	هره بیره اوغرای و قورستار
جوریکه اصحابی زار بخدی و ب	زیر قی نالان ایله یی ظلم ایست
یانلرین دین و ایمان ایی مال	بیامان ایی قی اول قورضال
سویلدی اولسک ایی بیجه آنا	اهل ایسلام زه بریک صورنا
بیرنک شانده ذره مغلط	وللرک بوغریک هیج حرم
ایلمز لردی خطا ده هیج خطا	عالمه اولسک ایی زنج و عتا

فیرمخانی اولان محمد کراخی خان الله عالی همت سعالی همت باشای
والا شفقت خیر ناری کللی بکیمت اولوب سیرار سار و وزیر جسطعی
پایا بیلا فان مینر اولادن نکره بعبانر الله تعالی قورون همت
عزیزین انمل ایچورن کین ایچره ییخه زره آرازه ایچر مینار البته

[102a satır 1-2]

سعی طلیحی دین مکتوبله آدم کلون قاضی تعزیری به کاتبه
قالو بیجان حرم نکره مکره فان ایستکه همت ایلمز کلنک نیا اندر

[103b] [104a]

ایستکه بیجان حرم ایستکه قورک	ایستکه بیجان حرم ایستکه قورک	ایستکه بیجان حرم ایستکه قورک	ایستکه بیجان حرم ایستکه قورک
دین مکتوبله آدم کلون قاضی تعزیری به کاتبه	دین مکتوبله آدم کلون قاضی تعزیری به کاتبه	دین مکتوبله آدم کلون قاضی تعزیری به کاتبه	دین مکتوبله آدم کلون قاضی تعزیری به کاتبه
قالو بیجان حرم نکره مکره فان ایستکه همت ایلمز کلنک نیا اندر	قالو بیجان حرم نکره مکره فان ایستکه همت ایلمز کلنک نیا اندر	قالو بیجان حرم نکره مکره فان ایستکه همت ایلمز کلنک نیا اندر	قالو بیجان حرم نکره مکره فان ایستکه همت ایلمز کلنک نیا اندر

ایستکه بیجان حرم ایستکه قورک
دین مکتوبله آدم کلون قاضی تعزیری به کاتبه
قالو بیجان حرم نکره مکره فان ایستکه همت ایلمز کلنک نیا اندر

[104b] [105a]

<p>سند بر کبر کنی دو کوی میسکین او دمن عمل کیش قوی لوی آزاده دوشکی باغدن قور سیدن اجمادی زکس کوزن بزکیا هقی المک الا تراب آخری ای بونی سیالار رای یلنکی قیدین دلای ورمده فهم اولک بوندن اوشوک غدرین یزیر فرورک یا ایدر منقبت بو قورن حکیمک امک ایلک کوز کوش جانیه دلیبری دیکلای سرح نیر ورمیک ایندی ایاب سکه جوو آخر توکا نیند کیش زرنک بزجیم اول برمر فرور</p>	<p>بود یاز باغدن کل نسر پنجه خردنک عایت کبود اولدی کسدر سرنک اباغز باغدن یومدی صومن آغری کیش بیورن اولی باغدن حالی بور سیمه چولای یغیر الله چالیندی هم نیرای که قروض قومی فرشود ورمده چقی سندی ویزدی اوغلن غورن شاهر منسکوجه سید مملکت بوندن عارونه ناموس وهار جان جون قول سیری دیکلای فی الحقیقه کوزنلر ایری نینا چان داخی قومی امله ایندی کلن کیدای کزیندن کور و غورن</p>	<p>اوستینه دایر حقه ایندی یاز فطر سطر شو یی سیر ایال ایدی میلکه اولمشلرایکی ما توان دورمیک اصلا معانی اولدک چور مختلفلر ایندی هیرری نیجه مال اهل و عیال یوز دایر یوغدی فرزند انجابه شمار هرگز اولمزدی کورنجه زکری ویروبن اولمزدی بیخ کیم یزیرلر نانه ایی زیمه جبین کیندی مال ابله عیال اولدک اولدی کویا میسک کور و غورن بلک جان بریشیان اولد هب تهمی سیت ولوی قالی هیر دیمدی یاز بو میدر بوسینک</p>	<p>فرشود و ناز و عیال اولد نا بکاز سرح سرح قهریشیان چالای چنجه عیال ایندی فرسکان کلری مینا کفال اولدی بویله فهم انیر ایلیک سرح کرا فخر مال و منبان برقد بایر اهلنک ایلیک ایندی تشار اولمسلان ابر و غر اولدی صالده ابر الجوه کزله اوزم دوشک دلان اینه هر نازنین ابلای اولد انجای ای سیر کلن نالان ایزوب اولدک غورن باغ و بستانین ویران اولدک باغه نعمت ایدر بوجون کوزدی ننا باقورن چنجه سیمه بوسینک</p>
--	--	---	--

[109b satir6-10]

نیرار و الا اقتدار خاز سعادت مدار امله سنا و راه ایصیب شر و اندا قشلا سنی
 کلکلیف ایلیکجه میندا و لبوب او غلی سعادت کرامتله قیندا
 غازی کرا بوز میفکاز نانا ر صبار فت اریله محافظه ده قویوب
 کند و کوز فر طرفه غر حرم آتله و کز نیک بسا ندر

[110a satir 13-16]

نانا نینان اولان محمد کرائی قیندا شیعی عیال کرامتله او غلی سعادت
 کرای بزرگی بیک نانا امله محافظه شر و ایزون بقیمین ایلد کرای
 ایلای جان عهدیه اندا وفا دیک او سون بومک ایا حقا

[110b] [111a]

<p>الذی دعوت قرنها من جده یغیا یغیا یغیا انما ویدر دردی بنام قرنی او یغیا یغیا یغیا الذی دعوت قرنها من جده یغیا یغیا یغیا انما ویدر دردی بنام قرنی او یغیا یغیا یغیا</p>	<p>انما ویدر دردی بنام قرنی او یغیا یغیا یغیا الذی دعوت قرنها من جده یغیا یغیا یغیا انما ویدر دردی بنام قرنی او یغیا یغیا یغیا</p>
<p>لانا زخان قرنی غازی کالی سلطان اویغیا لی ذریه</p> <p>قادی چون ز اولی غازی کالی چو بود ز غازی ایلی باویغیا اولی غازی هم شغل غازی زین دولت کالی ایلی و غیر و غازی نازدی روس و انگریز نازلان جان بختان ایلی اول بجمله لانا ز اوزره هم پیش چو غازی</p>	<p>قادی چون ز اولی غازی کالی چو بود ز غازی ایلی باویغیا اولی غازی هم شغل غازی زین دولت کالی ایلی و غیر و غازی نازدی روس و انگریز نازلان جان بختان ایلی اول بجمله لانا ز اوزره هم پیش چو غازی</p>

[111b] [112a]

<p>اولی غازی و ز غازی کالی باز و سوز اولی غازی کالی اولی غازی و ز غازی کالی باز و سوز اولی غازی کالی</p>	<p>باز و سوز اولی غازی کالی اولی غازی و ز غازی کالی باز و سوز اولی غازی کالی اولی غازی و ز غازی کالی</p>
<p>تپان کالی غازی کالی سلطان اویغیا لی ذریه</p> <p>باز و سوز اولی غازی کالی اولی غازی و ز غازی کالی باز و سوز اولی غازی کالی اولی غازی و ز غازی کالی</p>	<p>تپان کالی غازی کالی سلطان اویغیا لی ذریه</p> <p>باز و سوز اولی غازی کالی اولی غازی و ز غازی کالی باز و سوز اولی غازی کالی اولی غازی و ز غازی کالی</p>

[112b] [113a]

<p>بوتفا كنه اين كور سخي نازميد اوله خندان اوجي كوكل باندور داغ خندان هيني پالاقه جابلار بزر خندان خندان اير شي هما زالان</p>	<p>بچه اير شي خندان اير زور زور خندان اوجي كوكل لايك كانه هم امهم نعتي ريك تيا زيله دله خندان كل اي رچايش اولدم خندان</p>
<p>باج اير شي خندان اوجي كوكل</p>	
<p>نامله زور زور خندان سس اير شي هني بلان كور خندان اوجي كوكل زور يايده نصحت اير شي ديكي لايغي بودمكا ديشي طهرن و تشيع اير شي اير شي جا و منه خندان</p>	<p>استانه قولر ييك اولوس اجمه من عرتنه اول كده دها تاپسند ناسرا اولوس اتخج خندان اير شي كورمكا نيك نك عيرت هني وانر و خج خندان نار حظه اولدم خندان</p>
<p>خان اوله خندان اوجي كوكل</p>	
<p>بوتفا كنه اين كور سخي نازميد اوله خندان اوجي كوكل باندور داغ خندان هيني پالاقه جابلار بزر خندان خندان اير شي هما زالان</p>	<p>بوتفا كنه اين كور سخي نازميد اوله خندان اوجي كوكل باندور داغ خندان هيني پالاقه جابلار بزر خندان خندان اير شي هما زالان</p>

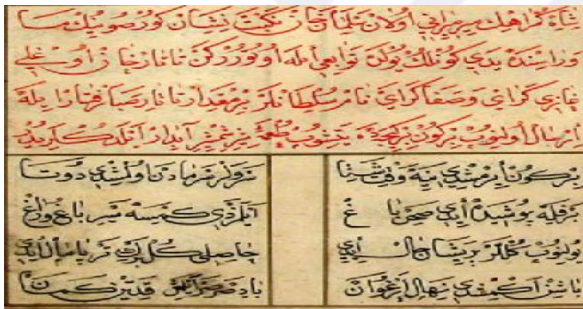
[113b] [114a]

<p>هر زمانه زور زور خندان و اما خندان اوجي كوكل اير شي خندان اوجي كوكل اولدم خندان اوجي كوكل بوتفا ديك اير شي اير شي آنن كنه خندان هر اولوب نامرزه اير شي مرز ايله نامر اير شي زوقم وان اير شي قبل بيه باخر خندان ايشنا اير شي خندان ايله نيغله جهانن كانيا</p>	<p>هر زمانه زور زور خندان و اما خندان اوجي كوكل اير شي خندان اوجي كوكل اولدم خندان اوجي كوكل بوتفا ديك اير شي اير شي آنن كنه خندان هر اولوب نامرزه اير شي مرز ايله نامر اير شي زوقم وان اير شي قبل بيه باخر خندان ايشنا اير شي خندان ايله نيغله جهانن كانيا</p>
<p>بوتفا كنه اين كور سخي</p>	
<p>بوتفا كنه اين كور سخي نازميد اوله خندان اوجي كوكل باندور داغ خندان هيني پالاقه جابلار بزر خندان خندان اير شي هما زالان</p>	<p>بوتفا كنه اين كور سخي نازميد اوله خندان اوجي كوكل باندور داغ خندان هيني پالاقه جابلار بزر خندان خندان اير شي هما زالان</p>

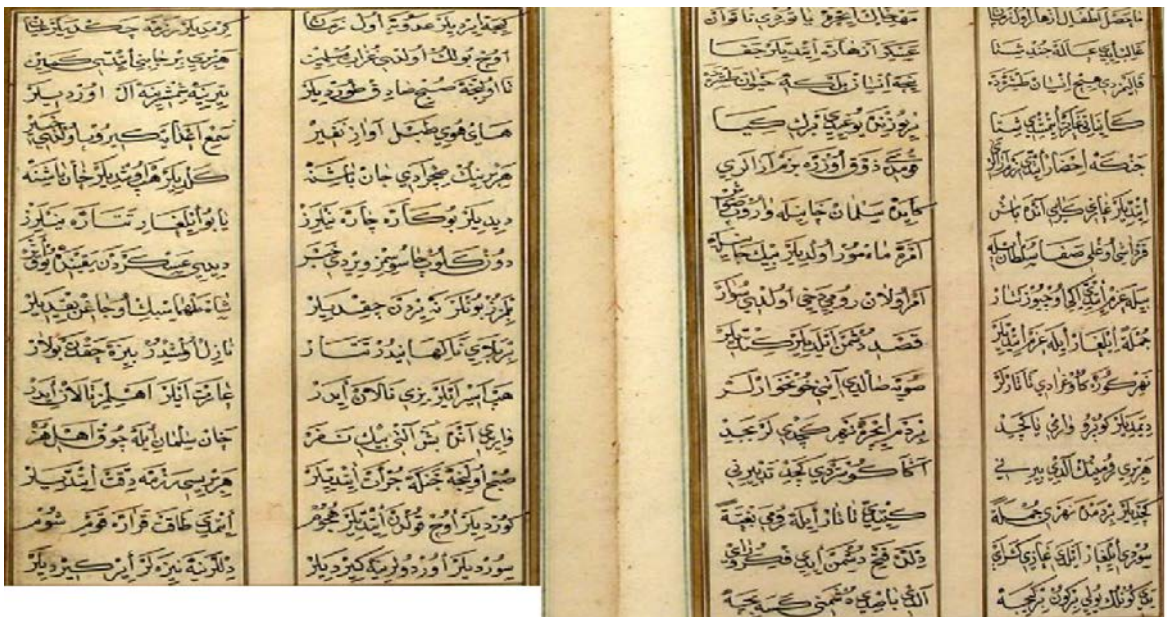
[114b] [115a]

[123a] [satur 8-15]

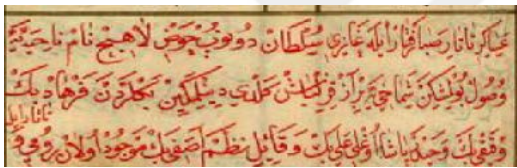
[123b] [124a]

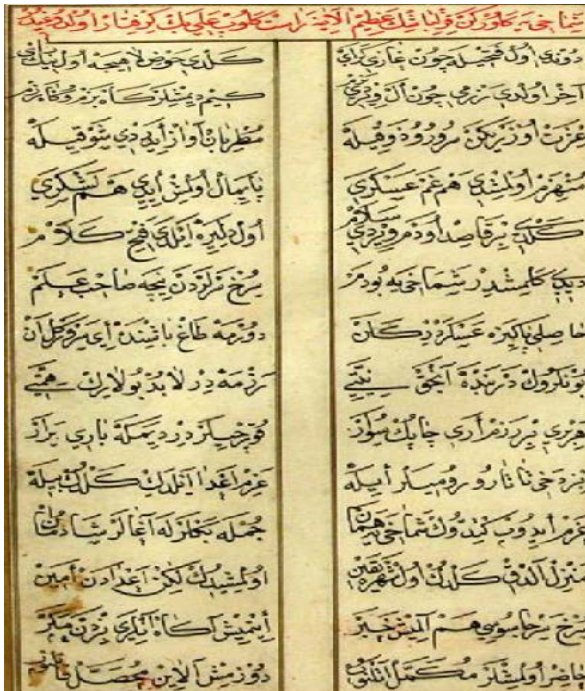
[125b] [126a]

[127b] [satur 13-16]

[128a]

[128b] [129a]

[133b satir 13-15]

چندان با نایب هماد مدار فلان کز دایرین هموزمینا مدام
 آنکه کز نغمای دای بلطانی با نایب و زبانه ز او غلبی او کز میر زایی
 ز طوطا طوطا سبکه اش او کز نایب نایب از نایب کز نایب کز نایب

[134a]

خونری آغدا نیک هموزمین اول در دست
 با نایب و نایب کز نایب کز نایب
 آینه به سین طوطی کز نایب کز نایب
 کوندی کندی برز اول کز نایب
 یکن کز نایب کز نایب کز نایب
 واز ای کز نایب کز نایب کز نایب
 جاصلی نایب کز نایب کز نایب
 با نایب کز نایب کز نایب کز نایب
 یعنی نایب کز نایب کز نایب
 هنر جابن کز نایب کز نایب کز نایب
 کز نایب کز نایب کز نایب کز نایب
 کز نایب کز نایب کز نایب کز نایب
 کز نایب کز نایب کز نایب کز نایب
 کز نایب کز نایب کز نایب کز نایب
 کز نایب کز نایب کز نایب کز نایب
 کز نایب کز نایب کز نایب کز نایب
 کز نایب کز نایب کز نایب کز نایب
 کز نایب کز نایب کز نایب کز نایب

[134b] [135a]

<p>امید یار همتی است بخت از او یار است در این قوم به حق کسک بودند غالب اولمشی قرآن هم فرزند تو نیز که ایرانشی تکبته کجایه ایزده اولدی در ذابا با غلبه دست دورنیشی ایزدی یحیی هم او بودی و در کوی رخ سوز آنکه کل دورنی کجایه ایزده ایزدی فطرت کتایه هزیری دستند مرغ استند کندی که بشنونه فرصت در دیر اول تخیلک ایندی و کجا فضایی حاضر اولدی هر چه اول تخیل</p>	<p>کونی برهان اولدی چون تورک ایزدی هرگز قرآن اینداز یحیی کتایه اول تخیل یکت روانه دوزخ کسکی ایست بخت ایزدی هم فر اولدی کونی یار این قرآن ایندی و کوی با غلبه خدا آسک او کتایه چون بند دورنی فرا اولدی رخ سوز آینه اولدی سواز یحیی فرصت عینت در دیر دبی سوزده میز زانلی اول کل اینداز دخی آینه سواز</p>	<p>مهرت بلیت کسک هم ایزدی پیرت شمشیرنه ال او میر بخت کسک ایشدی منها خاری سوزده دقت ایشدی هر پیر و کوی اولدی همتی خطه ایزده های هزیری غم جوش و جوش بستل ایزدی ایست کونی درم ایندی کوی ایزده خان و سوز ایزدی کوی اولدی نپیره تدبیر ایزدی دوزخ کونی اولدی اولدی کسکه سوزری لانی و کوی سوز کربان ایشدی قضای هزیری تدبیر ایزدی هر کسک خالیدی خوب اولدی</p>	<p>ایزدی کسک ایشدی کسک کسک ایشدی دوزخ کونی اولدی سوزری و کوی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی</p>
--	---	---	---

[135b] [136a]

<p>مهرت بلیت کسک هم ایزدی پیرت شمشیرنه ال او میر بخت کسک ایشدی منها خاری سوزده دقت ایشدی هر پیر و کوی اولدی همتی خطه ایزده های هزیری غم جوش و جوش بستل ایزدی ایست کونی درم ایندی کوی ایزده خان و سوز ایزدی کوی اولدی نپیره تدبیر ایزدی دوزخ کونی اولدی اولدی کسکه سوزری لانی و کوی سوز کربان ایشدی قضای هزیری تدبیر ایزدی هر کسک خالیدی خوب اولدی</p>	<p>کونی برهان اولدی چون تورک ایزدی هرگز قرآن اینداز یحیی کتایه اول تخیل یکت روانه دوزخ کسکی ایست بخت ایزدی هم فر اولدی کونی یار این قرآن ایندی و کوی با غلبه خدا آسک او کتایه چون بند دورنی فرا اولدی رخ سوز آینه اولدی سواز یحیی فرصت عینت در دیر دبی سوزده میز زانلی اول کل اینداز دخی آینه سواز</p>	<p>مهرت بلیت کسک هم ایزدی پیرت شمشیرنه ال او میر بخت کسک ایشدی منها خاری سوزده دقت ایشدی هر پیر و کوی اولدی همتی خطه ایزده های هزیری غم جوش و جوش بستل ایزدی ایست کونی درم ایندی کوی ایزده خان و سوز ایزدی کوی اولدی نپیره تدبیر ایزدی دوزخ کونی اولدی اولدی کسکه سوزری لانی و کوی سوز کربان ایشدی قضای هزیری تدبیر ایزدی هر کسک خالیدی خوب اولدی</p>	<p>ایزدی کسک ایشدی کسک کسک ایشدی دوزخ کونی اولدی سوزری و کوی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی کسک ایزدی</p>
---	---	---	--

[136b] [satur 7-15]

<p>کونی برهان اولدی چون تورک ایزدی هرگز قرآن اینداز یحیی کتایه اول تخیل یکت روانه دوزخ کسکی ایست بخت ایزدی هم فر اولدی کونی یار این قرآن ایندی و کوی با غلبه خدا آسک او کتایه چون بند دورنی فرا اولدی رخ سوز آینه اولدی سواز یحیی فرصت عینت در دیر دبی سوزده میز زانلی اول کل اینداز دخی آینه سواز</p>	<p>کونی برهان اولدی چون تورک ایزدی هرگز قرآن اینداز یحیی کتایه اول تخیل یکت روانه دوزخ کسکی ایست بخت ایزدی هم فر اولدی کونی یار این قرآن ایندی و کوی با غلبه خدا آسک او کتایه چون بند دورنی فرا اولدی رخ سوز آینه اولدی سواز یحیی فرصت عینت در دیر دبی سوزده میز زانلی اول کل اینداز دخی آینه سواز</p>
---	---

[137a]

<p>اشک تو غباری که از آفتاب نایغ و شبنم است که از آفتاب سحره سحره در دیده جز است باوشانه او غلبی او غلبی و لیل و افروز در آنجا جز است چنانچه صوفی بودت آنکس بعضی اول تکلم و خوله اول او چون بلبل خجسته اول شیر در جیبی شکرینه زنجیره طغرل در زنجیره خور و سیر مخرقه ای چون شکرینه زنجیره نازد کنی هفت لیل بزده کسر نایغ از آنکه خجسته زنجیره</p>	<p>چندین کلمه است که در این نقل شده است که از امان اشک بینه خون تو شبان لاله عرش جمله در بر روی تو کا اکتی مژده شاهت طراز خجسته هر کس آن جیب است است سحره ایست که از غلبه شاه بیخ چکلبلکه زنده اول او رسته که زنجیره طلایی خوشبخت یا نیکه آینه اول بلبل شاه او غلبه و زنجیره شاه او غلبه قصه کردی جمله می نیاید</p>
--	---

نایغ از آنکه خجسته زنجیره
 نایغ از آنکه خجسته زنجیره
 نایغ از آنکه خجسته زنجیره

[137b] [138a]

<p>نایغ از آنکه خجسته زنجیره نایغ از آنکه خجسته زنجیره نایغ از آنکه خجسته زنجیره</p>	<p>شاهان عزیز شکست ایست نایغ از آنکه خجسته زنجیره نایغ از آنکه خجسته زنجیره</p>	<p>هفت کلمه است که در این نقل شده است که از امان اشک بینه خون تو شبان لاله عرش جمله در بر روی تو کا اکتی مژده شاهت طراز خجسته هر کس آن جیب است است سحره ایست که از غلبه شاه بیخ چکلبلکه زنده اول او رسته که زنجیره طلایی خوشبخت یا نیکه آینه اول بلبل شاه او غلبه و زنجیره شاه او غلبه قصه کردی جمله می نیاید</p>
--	---	---

[138b satir 1-10]

<p>اول در بر روی تو کا اکتی مژده شاهت طراز خجسته هر کس آن جیب است است سحره ایست که از غلبه شاه بیخ چکلبلکه زنده اول او رسته که زنجیره طلایی خوشبخت یا نیکه آینه اول بلبل شاه او غلبه و زنجیره شاه او غلبه قصه کردی جمله می نیاید</p>	<p>نایغ از آنکه خجسته زنجیره نایغ از آنکه خجسته زنجیره نایغ از آنکه خجسته زنجیره</p>
---	--

نایغ از آنکه خجسته زنجیره
 نایغ از آنکه خجسته زنجیره
 نایغ از آنکه خجسته زنجیره

[158b satır14-15]

هزبه بنگار بکسی بکننا	آمر اولدی خایه بلی باشر جان
نور اولدیک صام و صولورون	اول کوهک معتبر قول لاری

[159a satır 1-9]

هم بگو بویسه کوسیدیل کن	هزبه بنگار بکسی بکن
هم سولدا ان اغا جی طاری	بنده شکر اولانک مرستی
بمسه امر اولدی زورانه کینه	باد قشاه اوغریه ترک جانان
کیمی نسا بولک بجره زور	انین ایشبا سله کینه نه دجول
اولدیز ستمیله دریا دن سران	هزبه وانسه امر اولان بجره
جمع عسکر اولوب شه کینه	بره ایدوب یاران اوغریه کینه
چچه کون زوقیله آران ایدیلر	کوز بلیزبان و لر غریه کینه

کفه بنگار بکسی اولان جعفر با شامی قی اولان عسکر و قیاز
ورنه نما اولوب جمعیت امله شروان عیون ایلد و کوریک میانین

[189b satır 15-17]

عناز با شامی عیون ایلد و قیاز عیون ایلد و قیاز عیون ایلد
ایتمک نینی امله ضیافه دعوت ایدعب دوستلق قوزدن نامه کوندنه و کینه

چیز اوله کاردن دریسک بجان	نیزک چیز اید کوز ای اهلنا
---------------------------	---------------------------

[190a]

هزبه صنیسک یاریکه فرانسکه	چیز و شکر اولد ککن قیاسکه
اول تیران ایشتر تیران جان	قهشاهنینه امله سورانا اولن
قریم جان زجان محمد جان بی	عقلی حقیقت اوزده رخ اده جان ایدی
کن و رایسه و کلری کای هم	چو غیری اقبالکن اذ باری هم
بی تواضع ایدی هم خودین ایدی	اول دلیره بیتنه بی پر کین ایدی
چوق حقیقت عرض اید غری سورسا	کوسه زرد و داسا غری ریسا
مقدین ایدی سیرک چوندک قوش	کینه ساینور لند ایشدی جوش
حلیته آغاز اید و سنا بنی ایدی	بصیافن ایشکه کوزی
کونن روپ بیلغ امله ادم اود	چوق قوضع ایشدی کوسه زردی کومر
نامه ده تحسین و تحسین ایلدی	چا صلی لطفن فرادان ایشدی
چوصه ملکه دینیا اولد کینه	دکن اغلا صک بر اولد کینه
واغریه ما بنی فرقه ایشاد	هزبه بیجمله جعفر دن ایداد
دل سکا ایشتر ملا قان ایلد	ایشد و ککن لطفه مسکافات ایلد
باد قشاهک رفته بی ایشدی نایم	بنده سنن فتم اولور ای کونام
مالک اولان شاه سنجه سرور	عالم اولسه ملکین سز ایشد

<p>فالموسى بكثرة فأن تمسح بها كزبان النور بلان ورسلك تفرقاً لئلا مسقر آبي رسول كبري شه شه لبحره او نور دي اول سكوله اول شه شه سنا نوله وان تاله ابلون فتح اوله راه</p>	<p>شعر اول دي يحي جان اول اول دي سینه بلك سور شركان نران اوله كور اول سنده جون لاص اول يوي اول دمدم سزادن ابن اول بلر شهك ايجين عيحه</p>	<p>قد رنجنا يحي سولون ايشتمنه ايشتر اولن ورمز اوله اي كورن نالر شوخارا اوورمه نو كوي وله كرمه نيز اولسه سيشر كمز فريغ اكا ايزو ريب لار</p>	<p>بچه نيا هك نامه من كورن ايشتمنه بوعد ز غنبا نيه هيج سكارن اول دي عا هفت شه لكار باد شاهك جاكري ووري ويز بانر بلر لوي مهران ويز دي لار</p>
<p>معدن اي جان كور ايشتمنا نيا سنا جند نرينه نامه مجت مجت مجت مجت مجت فوق شه نيه دعوت ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا قد و مكره انظار ديو بر ليعن اناوع مجت كورسه و كورن با نيه</p>		<p>معدن انا ايشتمنا نيه جند نرينه نامه مجت مجت مجت مجت مجت واقعه كورسه ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا ايشتمنا</p>	
<p>نامه سینه عبدي بوزدن ويز دي اول دي سنا في سلم دين دولت جمله لر تيار نه او دي ايشتم اكة كوند دي صفا سنا ايشتم دل سنا سنا ايشتم ايشتم ايشتم سولور قدرك عزم نياشم كوي</p>	<p>كورد دي جان اوليك جيله كان كور ايشتمني ليعنه مجر زكان فك في فقه ايشتم ايشتم ايشتم يانر دي بر ليعن معاد جانيله نامه ده دي ايشتم ايشتم ايشتم سوسم جانيله قراشم سكي</p>	<p>او دي با نر اوورده ووري اول كارن اوورده بلر جمله سكر ايشتم ايشتم ايشتم او جوي ووشه جان لطيفه ايشتم ايشتم ايشتم اول سنا نيك اول دي صون دي كوسر دي شهرت و عيوان سنا صاع وصول جنك ايشتم ايشتم ما جواب نرينه ايشتم ايشتم</p>	<p>واصل اول دي كورن ايشتم ايشتم نامه نك شه نيا اول دي ايشتم ايشتم ايشتم اول دمدم شه ايشتم ايشتم صونر دي كرايله جانك ايشتم ايشتم عاصدك ايشتم ووري صون دي ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم</p>

<p>كوسرك ايشتم لاس سنا ايشتم اول كنه ماشني شه شهك بودر سوز وحي شه ايشتم كل كوره يحي چالكه فالور سنا ايشتم مسول صياغ اولديون بودر و ايشتم سوليتنه كور كوره كورنر مسي يعني صيدا ايشتمك ديلر تدبير ايله سند بخ نيشه در مكنو سني چوشك كلكم مقدمك ويز دي دمرود مسد دمرود مسد دمرود واصل اوورده حقه اخر مستحق يوي يحي بايان جيكلان نيشتمه كوسر دي كونه كونه ايشتم جان ايجون مخصون اولان ايشتم سني اول دملق سينا ايشتم كون</p>	<p>سوز شه نرينه ايشتم ايشتم سنا سنا اولن كورن كونه دور يوي سولم كونه ايشتم كونه واصل اولدنه رساله هر سول ايشتم مويجه كونه در راف چالكه رف ايشتم كورن ايشتم نامه چكين نيز چورن ويز ايله نامه نيك فهم ايشتم ايشتم دي جان ايشتم ايشتم ايشتم بوند ايشتم كورن بر ومله اول بو كوره كورنر بيزه نيشتم حق اول دي ايشتم ايشتم ايشتم نامه اول دي ايشتم ايشتم ايشتم كسنا ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم جان ايشتم ايشتم ايشتم ايشتم</p>
---	--

[201a satir 1-7]

آیندین بظنم ایله آسک حقتا	نامه سینه نازده یازمین سورت
بوره وولدی ایله نغری سیراغ	دیغی آخرا ایله مؤسکن هر اغ
الدانوب نکرار اوچری مارنه	قوزولان تدبیر ایله بکاردن
اوغلا مؤسینه آسک ایکنر ایلی	باشی خورم نغری ایکن برکته
اویغی رویا هه فالوب تدبیر	که خلاص اولمندی بخر شیردن
بچه سین کیزدی قورق ویر	وازی شیرک باینه دادان خنر
زره کوزر ایشک روایت بجه	دیگن جان زاده حکایت بجه

[204a satir 7-9]

بغداد نو بادینا غلامه نباه
 خضرار نیک دهبان قطره توصیف نظر ایکن
 زکری و محمد کرای غافل لب
 آفرین نظر نیک عدول اینکین
 بفرقله بر از سال ایلیغ جغت ذک
 که نظر نیک بیاید

[204b] [205a]

قوی فریانی او کورسکن یاز	یتلکته مالک ایک هرنه ذبنا	لا اله کیم شیکله ان نرب ذبح
بند ورحله فرزند لکلاک	آهسته حکومته جان بختاندی	سکل ووزیر مرسل کل کور کل
خفته ماموز ایکن کفر فریز	چار محمد یعنی جاغاز قسیر	بچه عم زاهد کایدن شیکان
آز اولمش ایکن نرواه کسکه	سرخ سیرله خنکی شیر انه این	سکل یازانین بینه اول شیکان
آهری اوزره جمع اولوب جنگ اولان	بچه سیک ناما ریله اولدی حران	بچه آیمشدر مسای تارماز
سوزلادی بوری بچه کورن	بغیرنه اورمش ای دشمنه وورن	بیرتون اوزینه کوی ایی مسکه
سوزلادی اولدی بچه کورن	اوله کانتک عدل ایلیغ کورن	جمعه جمع اولدی انده عالم
ازمجه کازه ایلعت ای مسکه	لازم اولدی طریقه کورن	دیدیلر نانا زیندی ناکورن
حسرت کورنیش ای اولدی	آمر زام اولمادی دو مادی	بیر سکل ز سولتور هر کورن
کون کورن ایلهار عسبان ایکن	جند سیرلا سبایله بغیا از ایکن	جاصح جان جبا ون بیکورن
خلقه مشهور اولدی چون	واقتا اولدی خاله شایه کورن	او علی بر نایه صفا ایکن
بیر هه اولدی عوزه ایلهار	سغینه انوک تدارن کورن	اولشیدی داخل حد کفه
نانا جان ایلیغ کورن ایکن	اورینه عمل اونه کورن	دسته ایلیش جان کورن
سولیه کسل ای طریقه کورن	ایلیور کسل زاره بیلن نوا	اول نماز شیر دیر کورن
دو مادی کورن بچه کورن	سند ایله بلبله قورن	یلدی غیب ایکن کورن

<p>دوردي هرگز تبارك ايلدي بجمله دن گلشن پور اغوشه والوي بايند كتابت سنجي نامه سچ مينده هم يا او قيش نذره جاي نينه جبهه نيند بند ميند اي اول هر صبح سيار نيز اي اول كچه بوقار اولاي او دوردي اينه اني اول نرس رود لوي دوردي كچه نيش ولايك هم چچه جابلد سوار</p>	<p>بند وضع ايئي بسياهه سولاي بوقار قوتينه اعجب سعاد هر علمه شغلك حنينت همد عاي سيني باز ستر او قيش او غربه چاي رسكه همت اي همد لقب نانا ز محمد ايدي سار بوقار اولاي زي دوردي نيران نزهه حاضر اول دوردي ديك همتا اي نيكه سراز اولوب دوردي بيله ان نانا نه كندك قوشوز</p>
<p>هست ايلاي باغ افرودان خطري تدكره جيني ايلان نانا ز بجمله نرغندارم خوشب نانا ز ايله دوردي جوشا ايلان ايله كچه نينه</p>	
<p>بجمله نرغندارم خوشب نانا ز ايله دوردي جوشا ايلان ايله كچه نينه اگر اولان عيكلر دغا اولدي سوز اولدي هم ايلان ايله ايلان ايله</p>	<p>خسته ايدين رايه نين همت ايلان ايله كچه نينه جرم كار زاز سرت اولاي اند هر ريز خيلك</p>
<p>سفر ايلان دوردي هر ميش خار ز دوروش ايلان بلان ز جوشا ايلان ايكجا او جوشا اولدي چون دوردي اول بچلنك كار دوردي ايلان ايله ماوراستند همان اول نيشه ايكجا ايندك بيله دوردي الاني دوردي لرده كوشلر ديكه سچي چرخه حيار جيفي ميند ايله همتا كچي نيله كيسي نير ايله آن صالنه هر چا نير افكان اوق يا آلن بلكه طولوي اولدي جوشا نير بن نه چالنجي جوشه ايدي بولكي نير لر سينه لر اولين ايدي نيره همت چايبي مورلغ سورلغ اولدي لرده</p>	<p>صحنه اولدم هر صحنه نيره كراز نينا نيله سبزه سوز اولدي بدره سوز كمان ايئي افرون بچن اول نيره دوردي باشا دوردي سچي كلاي نيني اولون اول نيشه هر طرف اولدي لر ز زمه راي كچه نيره دوردي باشا دوردي سچي هر چا هتبار ايله بخش ران كچي نيشه كچي نيشه ايله كور دور جلد جبه اول نيره سوز صحنه شاهن ز قد ايكي دوردي جوشه نير نير ايله اولدي همتا جوشا نير ايئي ز زمه نيره دوردي جوشه نير ايئي ز زمه نيره دوردي بجمله نير ايله دوردي اولدي لرده</p>

<p>اصغر كونه محمد كراي جانك ز اولغ حكه كچه نينه اولون اولون دجه ناره جنك جمل اولدومك بسا نينه</p>	<p>عسكر سينا ز كچي چون نيشا بيني صبح اولدي جهان و نيه دور بينه اول نير ايلان ايله نين جيفي عيكلر اينه دوردي صيا فكا اول لر قون داخي نير ايلان ايله چغدي لر ميندانه رزمه كچه نينه ايلان ايله نير ايلان ايله نين اولدي عيكلر اند كون كون قون اولدي ايلان ايله نين نيشا سوزله اولدي اولون نيره دور قالد نير دور اولوب ايله دور گره چون ايله دور دوشه نين ماحصل اولون جوشا ايلان ايله</p>
<p>صحنه اولدم هر صحنه نيره كراز نينا نيله سبزه سوز اولدي بدره سوز كمان ايئي افرون بچن اول نيره دوردي باشا دوردي سچي كلاي نيني اولون اول نيشه هر طرف اولدي لر ز زمه راي كچه نيره دوردي باشا دوردي سچي هر چا هتبار ايله بخش ران كچي نيشه كچي نيشه ايله كور دور جلد جبه اول نيره سوز صحنه شاهن ز قد ايكي دوردي جوشه نير نير ايله اولدي همتا جوشا نير ايئي ز زمه نيره دوردي جوشه نير ايئي ز زمه نيره دوردي بجمله نير ايله دوردي اولدي لرده</p>	<p>بجمله نرغندارم خوشب نانا ز ايله دوردي جوشا ايلان ايله كچه نينه اگر اولان عيكلر دغا اولدي سوز اولدي هم ايلان ايله ايلان ايله</p>
<p>ايلان ايله دوردي جوشا ايلان ايله بجمله نرغندارم خوشب نانا ز ايله دوردي جوشا ايلان ايله كچه نينه</p>	

[207b] [208a]

<p>هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید</p>	<p>هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید</p>	<p>چون اینها هر که از اول زودتر و در صورتی که از اول زودتر هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید</p>	<p>اولی که چون نوبت آید به این عالم سر زودتر از اولی که از اول بر کوه و دریاچه کوه کوه کند کوه کوه کوه کوه کوه کوه کند</p>
<p>عنان با شای جماعت اینها زودتر ایمان را زودتر از اینها زودتر</p>	<p>کجا اولی که زودتر از اول بیاید زودتر از اولی که زودتر اولی که زودتر از اولی که زودتر بیاید زودتر از اولی که زودتر</p>	<p>باغی که در وقت صبح زودتر گلها زودتر از اولی که زودتر اینها زودتر از اولی که زودتر هر چه زودتر از اولی که زودتر</p>	<p>اولی که زودتر از اولی که زودتر اولی که زودتر از اولی که زودتر اولی که زودتر از اولی که زودتر اولی که زودتر از اولی که زودتر</p>

[208b] [209a]

<p>بوف و بسک بوفه که در این عالم هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید</p>	<p>بوف و بسک بوفه که در این عالم هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید</p>	<p>بوف و بسک بوفه که در این عالم هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید</p>	<p>بوف و بسک بوفه که در این عالم هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید هر چه زودتر در این دنیا بیاید</p>
<p>عنان با شای جماعت اینها زودتر ایمان را زودتر از اینها زودتر</p>	<p>کجا اولی که زودتر از اول بیاید زودتر از اولی که زودتر اولی که زودتر از اولی که زودتر بیاید زودتر از اولی که زودتر</p>	<p>باغی که در وقت صبح زودتر گلها زودتر از اولی که زودتر اینها زودتر از اولی که زودتر هر چه زودتر از اولی که زودتر</p>	<p>اولی که زودتر از اولی که زودتر اولی که زودتر از اولی که زودتر اولی که زودتر از اولی که زودتر اولی که زودتر از اولی که زودتر</p>

[209b] [210a]

<p>باز و خورشید و در روزی که استخوانش در بر زمین کسلی نیرنگ خوابیده کردی با بنده جان او روی ایلین عینت هر کون آبله او کلبه خانه فلز ضد زدی و از غنچه و ولدی سر سبز آن ای هیزری هیز با ش و رو با غنچه خانلر میندان یولنه جان و برمه دیزیر درک سر به جرات ایلدی جنک آردان حبلی طوز منور ای زلم رازی جود و وفاداری و وفاداری هر یکا اولدی که سرگردان دهان صاع قبول او فلان زدی بیچار</p>	<p>جنگ او کور کن بجه و کور کن جان تو هر دو و در جنگه و کور جان من و در زمین غم آن ای هم آنجان اولدی و از دی بخت جنگه و شغل ایکن آنده چون فانی جنگ ایلدی بر کور و ولدی بلد و کور آنده بر حاجی کمان با صلیب فرانه کور ایلدی یاز عینی بلیک و ولدی استرون اوله مان غصبا و شجاعت ایلدی دیزیر و کور هر نوغای سوز ایلدی اولدی و قبول ایله هر کون صون ایکی جانیک و جی طوبیاز روان شاه بیزره هجوم ایلدی تراز</p>	<p>باز و خورشید و در روزی که استخوانش در بر زمین کسلی نیرنگ خوابیده کردی با بنده جان او روی ایلین عینت هر کون آبله او کلبه خانه فلز ضد زدی و از غنچه و ولدی سر سبز آن ای هیزری هیز با ش و رو با غنچه خانلر میندان یولنه جان و برمه دیزیر درک سر به جرات ایلدی جنک آردان حبلی طوز منور ای زلم رازی جود و وفاداری و وفاداری هر یکا اولدی که سرگردان دهان صاع قبول او فلان زدی بیچار</p> <p>جود و کور ایلدی ایلدی یاز کور و کور آنده بر حاجی کمان</p>
--	--	--

[210b] [211a]

<p>هر طرف میلان زنی نیشتر بدنه و دشمن او زده سوزن شاد کله از اولقدن هر طرف میلان غافل ایمن ای قیصری هیز تلبیاز احواله و ایضا اولدی ساز د شمنه ناظر اولوب دیکه دلیز غافل اولدی قلیجی حال ایلدی کور بوزمه قلیک منور سوزن شاد دوزدی قوشده مدتر اولدی کور بیک کچی او غرای اولدی کور هم نقتله او غرایب مرآتیک نور و دی بلصی اولوب سوزن شاد فرشته هوماری او دمه قلی</p>	<p>باز و خورشید و در روزی که استخوانش در بر زمین کسلی نیرنگ خوابیده کردی با بنده جان او روی ایلین عینت هر کون آبله او کلبه خانه فلز ضد زدی و از غنچه و ولدی سر سبز آن ای هیزری هیز با ش و رو با غنچه خانلر میندان یولنه جان و برمه دیزیر درک سر به جرات ایلدی جنک آردان حبلی طوز منور ای زلم رازی جود و وفاداری و وفاداری هر یکا اولدی که سرگردان دهان صاع قبول او فلان زدی بیچار</p>	<p>باز و خورشید و در روزی که استخوانش در بر زمین کسلی نیرنگ خوابیده کردی با بنده جان او روی ایلین عینت هر کون آبله او کلبه خانه فلز ضد زدی و از غنچه و ولدی سر سبز آن ای هیزری هیز با ش و رو با غنچه خانلر میندان یولنه جان و برمه دیزیر درک سر به جرات ایلدی جنک آردان حبلی طوز منور ای زلم رازی جود و وفاداری و وفاداری هر یکا اولدی که سرگردان دهان صاع قبول او فلان زدی بیچار</p>
---	--	--

[211b] [212a]

<p>با و سز و ن کوزان ای اسن میغوا اینک الخه فودیان</p>	<p>اترین المینی فر و از دی صائله نام کجایند و از ججه فودیان</p>	<p>هزینوید و و ساعه و ملادی ایتری و و غوزماعه قلبی لیر صانایا موت ایتری یوغی یویله بصدبار کماناز کتله دک لردی سیروک سورونی قلعه بوسینه و از یاول و سیر دونی آنک عینکه بند ایلکه اوله دن عتری یوقد و از اهلنا دوشین و زره دویک ایلونین اه فر یاد و ککله ایزور و یز بلککه و از آنه زواله اهلنا یاغی باوران و نزا و دمنه ییز قوراعدا آنک اویب بجه یوزین سینه ن چانک ایتد لوز غنیلله بعینی کجبران کرزان شیردن</p>	<p>کوز دیلر نایند و یوزار اولدی دنیسه عده سیرالکدی غیر ایتمک هر کس چکل بر سیر کوز دیلر آنک سیر یی صدبار دویک عینک لیره دویک یوز چولک کوز دیلر ایتر ایلونین قلعه نیک قاپورین بند ایلدی ییدی نکه کور مکه یوقد و از تغلو کوز دیلر قاپورین چورن چونک بلندی قوری کوز دیلر کوز دیلر جغقله و ورمق کج سایه یی نیشیک ای کج نیشیک بجه و نده ییز اعدایک یوزین یازد کوز دیلر عدله سیر اوله دونی یوز دوشین هر کس کوز دیلر</p>
	<p>کوز دیلر یوزین کوز دیلر از غنیلله بلایه کماناز و زره و ملادی</p>	<p>کوز دیلر یوزین کوز دیلر از غنیلله بلایه کماناز و زره و ملادی</p>	<p>کوز دیلر یوزین کوز دیلر از غنیلله بلایه کماناز و زره و ملادی</p>

[212b] [213a]

<p>یا حله دریا قه اول قور سیر یوز دیلر دریا ایچینه سیر طوب اتردی باش قدر سیر اولدی اول کون یا حله دریا صوبلایندی هتا ایز چرنک کوز دیلر دریا قه نکلله جک ایز دریا قه کونلله دوز یا ایشلار دی کشتی سیر اولدی کشتی سیر کوز دیلر ایله یی بجز سیاهیه الله قن میخ ایکی قازه کوز دیلر ایشلار ماهی یی یاز ججه قون ایشلار طاق اولدی کاولا زور چلیدار باروی سوزی کوز دیلر دور مکت یوز مردی قور سیر</p>	<p>ایلیله بیته ییزد کج کشتی اوزره یوزدی اتر دوز دی کشتی نکلله ییز ججه باران ایکی کوناهما صان کونک ایکی باقر طوب نکلله ایتری ییلدی بجه یا نوس بجز ایچندن ایدیلر ییز چرنک ییزدن ووز نجه جانیله سیر صانجیلن اوقار ایله بانلر اولقدر بجز و نکلله غیبر نکلله انا ز یوز کوش جسه دریا ایچین کونلر کشتی اوزره ایشلار سونلله ایساز دوز ییله کوز دیلر چلیدار کشتی دریا قه زرنک</p>	<p>ایله ایلی حنک جوز سیر ییز برین بولدی معار صلی سیر چرخه چیلر کوز لوب زلمک یوز سیر سیر یی کمانا ییز وزدی چاق بجز سیاهیه اتر اولدر اولدی اتره در جازه یوز اقلی بجز رزم قاره فان کشتی لزمندان ایچینه قلبتک جک ایشلار کون طوب یونلر قهرم ایدیلر کشتی یاز و کشتی ایلی کون اوله دریا دن سازه طوب آدی بجز کشتی کماناز سینه کوز دیلر بجز باش اتر سیر</p>	<p>کمانا اولوب بیته ووزدی چرخه سینه سیر لیر سیر سینه هر کس ووزدی ووز هشکینا کونلر ایلی سیر کسایوزدی باشلر و نکلر قاز و کونلر یی بریز یا کسز بوزره کوز یا ننه من سیر هر طرفه حنک اوزدی ایزدی اول دمنه اتره قاپور کشتی ووز نکلله ایشلار چلیدار کوز دیلر قور سیر سایه ایشلار یا حله بجز طوب ایشلار انا سینه کونلر یی سینه طاق ایچین</p>
--	--	--	--

[213b] [214a]

[214b] [215a]

[215b] [216a]

<p>بندی اول دمده نیمه او خردی ستم ایستاد ایله دل طغر ایله حکم را غنایان ایستاد کانی کمال ستم ایستاد ایله دل طغر ایله</p>	<p>بندی اول دمده نیمه او خردی ستم ایستاد ایله دل طغر ایله حکم را غنایان ایستاد کانی کمال ستم ایستاد ایله دل طغر ایله</p>	<p>و این اولی بیله هر چه ساز ز بهر به دوشی میز را چون تکریمه و شکر او در بری ایستاد ایله دل طغر ایله</p> <p>اولی روزی در روز ایستاد جان محمد را ای خردی</p>
<p>هر ایستاد ایله دل طغر ایله کم اولوز تدرید تقدیریه سبب اوله صبر ازین ایستاد ایله مینکی سینه ویران ایستاد ویردی غیره آن ایستاد سیدی صیدیه شیشه ناموس غاز چاره آنک دین چون سور ایستاد اوغور کا بان ویرشور اولوز نعمتک لایم کور نمک حقیق غیردی به خیری کوی آنروز بوکا تدرید ایله مینای فیر اوله بویله بی سمان کسل</p>	<p>ایستاد ایله دل طغر ایله چو تمایلیک و ازین قیادت نیت تدبیر وی خیر ایستاد باهله او ایستاد چان کور اوکی سوزیه بیجه تدبیر کور ایول دمده کله کور اولوز فولرین چاغردی تدبیر دین بعض چاره اولوز از اولوز بیور فور آنمک حقیق بلین حقیق وی نعمت لوز دین اولک طاری ایسان ایچارین بعض ویر ایچان کل</p>	

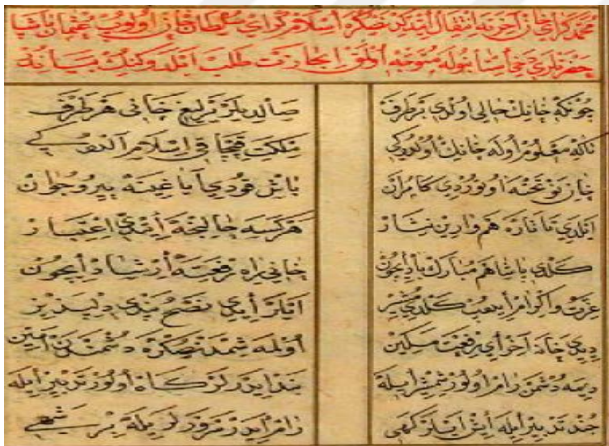
[216b] [217a]

<p>بندی اول دمده نیمه او خردی ستم ایستاد ایله دل طغر ایله حکم را غنایان ایستاد کانی کمال ستم ایستاد ایله دل طغر ایله</p>	<p>بندی اول دمده نیمه او خردی ستم ایستاد ایله دل طغر ایله حکم را غنایان ایستاد کانی کمال ستم ایستاد ایله دل طغر ایله</p>	<p>بار کا جسته و را لوز سور دوزمه آرا لوزمه مشرت او او سارز ایله سیمز مینک اینش قهرین اولدیازرها سینه جنک میرونک ریجانی لطفه همت کور ایستاد دین بونک غیری سیکه چاره پادشاه اولنن ایستاد خایک ایله عفا ایستاد اینز حدت ایله قهر ایستاد تیغ جاده دینه لوز بونک از اولوز چمن کون ناموس غاز جمله عینک کله زره کیم سدا سکند کوی حکم دور با الله یاد و نیمه اندر ری</p>
<p>جازه ووق اولن کاره تقدیر ایستاد خیر وشر بایبه کلوز حکم کله چاره بوغور سیکه سن آنک کور نیلدی بوروز کار دور کار فالدی خیر اولوز بهر چیران اولوز بلبلر ایستاد مینای و ایستاد هم محمد جانک اولن داماد کله شیلور دیور دای بونک چانه داماد و سهرز بونک هپ هر اموز ایستاد حق بونک هر نه وار اول و اولوز دوی</p>	<p>بلکون تدبیر و کون کیدیک هر نه ایستاد ایستاد کل قصایه ایستاد اول ایستاد کور محمد چانه نینک دور کار چانه چینی چونک ایستاد جمله کور ایستاد مینر از ایستاد واز ایستاد علی مینر واز ایستاد ایستاد مینر بونک اول علی مینر اوغور مینر کند و چایستاد کور نینک حق ایستاد چانه کور ایستاد</p>	

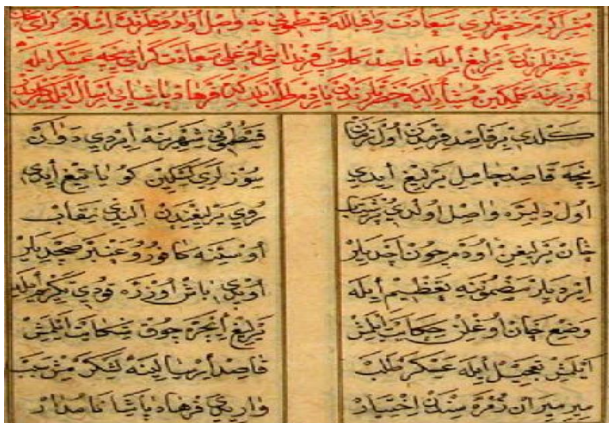
[217b] [218a satır 1-12]

[223b satır 5-15]

[234a satır 5-15]

[234b] [235a]

<p>چونکه افلاک در ستم بر من دلمه پنهان از بنده اید بر من اولیست ای داور بری کیو ای بری کویا چنان اولیست کسای آید روی او غل و سبک اولیست سگال در دین اولیست چکان بندگی عسکر آید ای بیاید دهنی مغلوب اولیست دوزخ بر مغلوب اولیست چنانکه من ملک فرزند فتح مصر شاه سگال چندانکه کلای و دوی قوی لای کورم ای</p>	<p>شونکه ای شیدی سندان چنانکه خوشنک او شونکه سولخ اییدی چنان ایله چنان زاده ایله ایله چنان اول چشمه در چشمه زده چو شوی سولخ اییدی چنان اولیست کویا اولیست آنکه ایله هر بی ایله اییدی قانله بقری دوزخ اولیست اییدی چنانکه سولخ اییدی دوزخ سولخ اییدی اولیست سولخ اییدی اولیست سولخ اییدی</p>	<p>دولت شغ ایله مویس ایی ایله ایی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی چو شوی ایی ایی</p>	<p>بویسته نیک بیک دوزخ</p>
--	--	--	---

[235b]

<p>چونکه افلاک در ستم بر من دلمه پنهان از بنده اید بر من اولیست ای داور بری کیو ای بری کویا چنان اولیست کسای آید روی او غل و سبک اولیست سگال در دین اولیست چکان بندگی عسکر آید ای بیاید دهنی مغلوب اولیست دوزخ بر مغلوب اولیست چنانکه من ملک فرزند فتح مصر شاه سگال چندانکه کلای و دوی قوی لای کورم ای</p>	<p>شونکه ای شیدی سندان چنانکه خوشنک او شونکه سولخ اییدی چنان ایله چنان زاده ایله ایله چنان اول چشمه در چشمه زده چو شوی سولخ اییدی چنان اولیست کویا اولیست آنکه ایله هر بی ایله اییدی قانله بقری دوزخ اولیست اییدی چنانکه سولخ اییدی دوزخ سولخ اییدی اولیست سولخ اییدی اولیست سولخ اییدی</p>
--	--

[236a] [satur 1-4]

<p>شونکه ای شیدی سندان چنانکه خوشنک او شونکه سولخ اییدی چنان ایله چنان زاده ایله ایله چنان اول چشمه در چشمه زده چو شوی سولخ اییدی چنان اولیست کویا اولیست آنکه ایله هر بی ایله اییدی قانله بقری دوزخ اولیست اییدی چنانکه سولخ اییدی دوزخ سولخ اییدی اولیست سولخ اییدی اولیست سولخ اییدی</p>	
<p>چونکه افلاک در ستم بر من دلمه پنهان از بنده اید بر من اولیست ای داور بری کیو ای بری کویا چنان اولیست کسای آید روی او غل و سبک اولیست سگال در دین اولیست چکان بندگی عسکر آید ای بیاید دهنی مغلوب اولیست دوزخ بر مغلوب اولیست چنانکه من ملک فرزند فتح مصر شاه سگال چندانکه کلای و دوی قوی لای کورم ای</p>	<p>شونکه ای شیدی سندان چنانکه خوشنک او شونکه سولخ اییدی چنان ایله چنان زاده ایله ایله چنان اول چشمه در چشمه زده چو شوی سولخ اییدی چنان اولیست کویا اولیست آنکه ایله هر بی ایله اییدی قانله بقری دوزخ اولیست اییدی چنانکه سولخ اییدی دوزخ سولخ اییدی اولیست سولخ اییدی اولیست سولخ اییدی</p>

[237a satır 13-15]

شهر فرزند اینچیز بر کون ناکه من	عشرته منبعل ایکن اول مهرت
---------------------------------	---------------------------

[237b]

دیندار شصت آن کس که در جبهه جمله کوکرتان اولوش چنگا کون اولدیر بو کونن جوق ناکه منقا دین بو کونن بیز ایکن قلعه دن جان اوغران ایکن لایه اولوش بیز هر دینا اولد وانیز جمله ناکه منقا بو کونن اولوش بیز ایکن فرز ویزن داسا دایکن بوز کله بیز ایکن بیز ایکن جمله ایچون ویزن بوزله قرار ناهله اوغران ایکن ناکه منقا ایندیر بیز ایکن ناکه منقا	موجده عصبیا ناکه منقا قولان ایکن عابدا بیز ناکه منقا ناخه آتدی مو کونن بیز ایکن بیز ایکن ناکه منقا ایکن بیز ایکن ایکن ایکن هت و ایکن ایکن ایکن میرلا بیز ایکن بیز ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن جان ایکن ایکن ایکن کایه بیز ایکن ایکن ناسه بیز ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن اول دیز بیز ایکن ایکن
--	---

[239b satır 1-11]

قلعه ده جان اوغران بوز بیز دیز بیز جان اوغران ایکن ایکن دیز بیز ایکن بیز ایکن جمله بیز ایکن بیز ایکن شاه فرزند بوز بیز ایکن فرزند بوز ایکن بیز ایکن بیز ایکن بیز ایکن بیز ایکن بیز بیز اول بیز ایکن بیز ایکن ایکن بیز ایکن بیز ایکن ایکن بیز ایکن بیز ایکن بیز بیز ایکن بیز ایکن بیز بیز ایکن بیز ایکن	لطیف اوغران بوز بیز ساکه ایکن بیز ایکن مرد بیز ایکن بیز ایکن بیز بیز ایکن بیز ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن باش بیز ایکن بیز ایکن دیکشا بیز ایکن بیز ایکن قلب بیز ایکن بیز ایکن بیز بیز ایکن بیز ایکن کون بیز ایکن بیز ایکن کون بیز ایکن بیز ایکن
---	--

[262b satır 8-15]

<p>نازانه غازی کرای سلطان خجی بز دن قران قسرتیه نکلان ایکن شاه تیموریک لایحه روان اولغین قسرت غنیمت درد و اوج تفر یولداش ای ایله قران ایضا خیر و مه وصول بولن و قاریکین بایند</p>	<p>اقاری اولغین بیکوز بیز ر اولدی نایح کوز هوا کریتی اهل بیز اولدی هب اورد کوز بیز اولدی اهل و وزیر یا اهل هه شاهزاده اول رینا</p>
<p>ایضا ایشان ای بی بهر ناله مسکر وازی ای باد همومله آ پی شله بیز بیز اولدی بول دور میدیز خدی بیز بیلایه هب عزیز یلاغ ایلدی کوز کاسر ن</p>	

[263a]

<p>هپ بیک اولدی ایله دریا سدر نابسته ایچین ایلدی ایچین بیک اولدی بیز ایچون بیکجه ویزه بیز اولدی شاه ووزر شاهلک جانیته بولن تعیین بیکجه کیدر زل خان ایله هم شفر و دیدی بیکجه کیدر ایضا بیک ایلدی اولدی هه</p>	<p>یکه کندی جانلر سدر ایلدی قالدی بیکجه اورد بیکجه ایچین اولدی بیز بیز کون هه ایلدی اهل بیز بیز دیدی اولدی بولن بیز بیز اولدی بیز اولدی شاه ایلدی بیکجه بیک ایلدی بیز بیز بیکجه بیز بیز بیز ایچین کون کون بیز اولدی ایضا بیز اوج کون دن بیکجه دور بیز اولدی کون بیز بیز هم بیزان باشا اولدی بیز نایم اولدی بیز بیز بیز اول دیلاوردن ایچین ایلدی چاد باشا ایچین اولدی بیز ایضا بیز بیز بیز بیز بیز</p>
<p>جاله وایضا اولدی بیز بیز قوندا بیک ایچین بیز بیز چید بیز واز قلعه بیز بیز اول ایچین ایلدی بیز بیز بیز بیز بیز بیز بیز کلی بیز بیز بیز بیز والتن ایچین بیز بیز بیز ایضا بیز بیز بیز بیز</p>	

[266a]

<p>بیز اولدی بیز بیز بیز بیز اولدی بیز بیز بیز بیز اولدی بیز بیز بیز بیز</p>	<p>باشا بیز</p>
<p>ایچین بیز بیز بیز بیز ایچین بیز بیز بیز بیز طلابه ناک بیز بیز بیز اوستون وازسه بیز بیز اک اولدی اولدی بیز</p>	

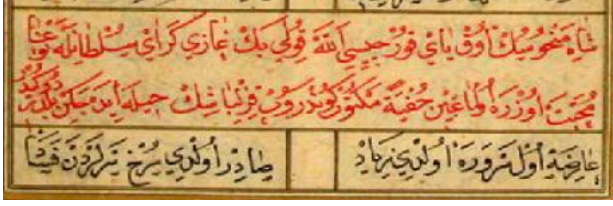
[266b]

<p> بولم ندر من مکتوبی انصبا ز سینه ما غنای تیر و تک ایله درک فوسمه کونلک باجیون جا کونتر تیل کمنر تالان اولکندی هر طرف آل شهاز اول چدری بیجبه یه ایتمکی سئلطانا هم اغتبار چان اولوب نانا ز ایله کل کیده کون همت مچنک ایلله آبی العیب قاجمیر ایلغاز کیز آبی نصیر قالدک طلاق بود در نامول اولان بحر کوا هر ذر که بود ز بند زانی چنانله اشتره بوظر این سین ایتمیر ایلغاز ایله کیره آله بلیکیم بود ز بنیر ای شخصوار بولک بن فوسمه حاجیلک سیر </p>	<p> بونی هم حکم غنمه حمله نانا ز ناز بود مر حمله نانا ز کمال مخلصم کفحه در ز و سیدل بنیر شاه حکم ایشجه ز طرف کملله بیجا بیت همان کجیته اولکندی ایشله نانا ایله یاز حضرت مچنکار هم هر طرف هر زینه اولکینه یاشا اوزره اولدی بیاور نانا ز اولکندی بیوخ سیر بویله لردن جلاص اولسون ایشا چون کون اولدی دیک باغی کرای دینه مزه ز غیری سینه کیده من بونی فخر ایشک له هم سرح میر یتر ایشد نیک اولک لاتنا ز آفر برسه حضرت مچنکار اکر </p>
--	--

[279b] [280a satir 1-13]

<p> اولدی سینا فانیچ اولکندی چو جلکله ایشا ز ایشی سرح سیر ایشله زین کونله اولکندی کون سوز دیلر آبی عید ویر هفت غارت سول قول الای ایله هم صیغ ایله عیقلر ایل ایله حمله کون زون دینله باشایه آنه مخفف هیچ بیزرود بونی ایشد کمال کند وایا عیقله ایلمک دیلر ایلک کون کونون وهم ایشد سز یانی ایله کسبون سرح صیغ نینکیم هر نه نیک دانا ایشد مناصحل والله اعلم الطوب </p>	<p> ایچنایه کن کسوز ایشی بایشن بیحمله اولدی کونله یاز کفر جیک ایشدندان اولکندی کون ماورد سندن سوازان بایشناب بوردی باشایه جینجایه یاز کونردن چاصل ایشی مجبور دایره ایلغاز کرای آسبی اینه کونکای صیغ نخل ایشد عیقلر ایشد اوشده جکمک دیلر سرح سیر غنمادی فخر ایشد چون کیدر من کرای اینه ایشد دایرشک اولور سقر ز و سرح کونر کونر کونر کونر کونر کونر </p>	<p> سولدی کونر کونر کونر کونر ناله دن لال ایلدی بلب ایشی سوزار دانا ایشاره حضرت نیک واقع اولوب بولباش ایشک تیبی جعاله زاده سنان ایشا حضرت زین الا ای غنله بدو کله جقه جک کونری اول بیز ایلچان سنان عایشه اولدی هم سیر برز جنر کله پهان ایشک اولدی عیقل کلدی زینه نیکه مری سنان کونر چاول بیزر عدلیت ایشد ایشد سرح کونر جعاله زاده قانلایم ایشد عیقل کرای ایلک کونر ز اولور ایشد ایشد اولدی ایشد کونر اولوب اولدی سرح کونر کونر کونر کونر کونر کونر کونر کونر کونر کونر کونر کونر کونر کونر </p>
--	--	--

[273a satır 13-15]

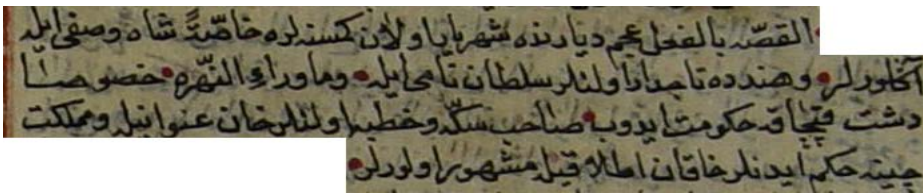

[273b] [274a]

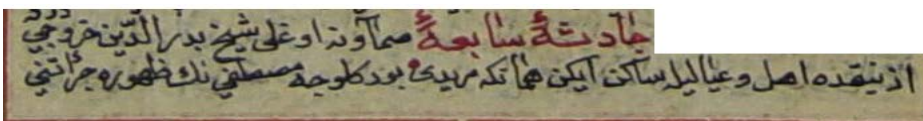

2. 19. *Künhü'l-Ahbâr*⁹⁵⁴ (Gelibolulu Mustafa Ali)

[6b satır 8-11]

[63a satır 34-35]

⁹⁵⁴ Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül ve İ. Hakkı Çuhadar *Künhü'l-Ahbâr*'ın Kayseri Raşit efendi Kütüphanesi'ndeki nr. 901, 902 nüshadan çalışmışlardır. Biz de bu çalışmadan faydalandık. Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, *Kitabü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur ve diğerleri, Kayseri, 1997.

[63b satır 1-4]

ایشندی با اختیار حرکت ایدوب امیر اسفندیار یا تنه کندی و خصیة کبیر بنوب روم ایل
یقا سنه کندی بعضی موزخین موزخین قولنج کندون بر حودت ظاهر و لمغین امر پادشاهیل
از نینقدن سورلری محصل کلام کندی بولشویب سلسله دون دور وجه ایجتی
کلدی

[79a satır 26-35]

مولانا
شرق الدین بن کمال قرمی شایخ منار و بین العلماء قدری بزرگوار و حافظ الدین بزاز بدین
تلمذی مآذی الا فتاوی بر اهل علم ایدی ولایت قریم خرابیا ولد قده روم کلدی شهر یاز
مشار الیه معاشه کفایت ایده جاک وظیفه تعیین اتمکین اولنج و سعتله کندی مولانا
سید احمد بن عبدالله قرمی که شرح عقاید و تالیحه مشهور حاشیه لری وارد رسید
شرفی و غنیان مشدر بین العلماء مشهور و سلطه محمد قاده درین بيششوب اندک مصابیح مذکور
اولان منلا قرمیدر مزبور عرف الدین سابقین تحصیل علم ایدوب سلطه مراد خانک من رفیق
مدرسه مدینه و لمشیدی بعده سلطه محمد خان دورنده دارالملکته کلده بوی الی ایجه
تعیین قلندی اوقاتخی افاده علم و عبادته صرف اتمشیدی منقولدر که سلطه مزبور یلسانی
ادر نیده متوجه اولدیغنی کون منلا مزبور یلساندی قریم بقوله مملکت اینی دیور

[79b satır 1-5]

منلا قرمی جوابه متعددی ولوب سابقا شوبله معور اعمش که نفس قرمیدر التور ضوایر قادر
علما و بصیرت تالیقا و اتادیه مشهور فضلا اینه ممکن وانگشت عا اکن بوزر نظام
مسلطه ولدی علما مستفی ایند کونا کون اها تکرور و طاعلدی تا که بعد مدت شهر خراب
اولدی ایدی سلطان محمد علی الفوروز بر محمود پاشا ایستدی کور محمود سنک کی بوزر
ظلمیل بر مملکت معور خراب اولمش بوردی

[92b satır 24-30]

ایش مزبور
نیقوکه مالک وسیعة الا قطار و جلای معور دارود یار سرحد رومدن انکر و سن ولایتنه
وعوما قرکستانه و مغرب زمین و دیار عربستانه و بلاد عجم و مرز و بوم شامه و ایجه
و بر طرفین دخی سمرقند حد و تدن خطا و ختند و سواحل دیار رهنده و دشت بلقار
و قیاق و ایقود و معول و قارهن و ترکستان نهایت بولنج و بر طرفه حرکین
دروس و بغداد و حساددن اقلای عموما زبردستنده اولدقدن ما عدا ملوک اطراف
کندون اندیشه نالکا ولوبه امره امتثال ایدر لری

[124b satır 26-28]⁹⁵⁵

کله کله شایک
کفه و لوبنی فخره ایلدی کفر و ایمان مینانک و کفه بیدر غریبی قرکستانه و فرسی مالک اهل ازم اولدور
و سباز سمنلر نما یا اکی مجوس کفه دو کفه و طاح شکل اوتوب استامبول شهری ما سینه فاصله و شمش اکی

⁹⁵⁵ Fatih Sultan Mehmed dönemi M. Hüdayi Şentürk Süleymaniye Ktb. Fatih, nr. 4225, Üniversite Ktb., T.Y. nr. 5959 ve TSMK Ktb., III. Ahmed, nr. 3080 nüshalarını kullanarak çalışmıştır. Biz de bu çalışmadan faydalandık. M. Hüdayi Şentürk, *Kühü'l-Ahbâr C. II Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003

[125a]

اسیاست قرالی وجنورھا کتک ان مخاری صلح بجا بیخوردہ کلوسیکر اسود دوغانندرا بحر و کورد جاق تہا شدہ
 اولہ کھ شہرینی ضبط انکے غنوت سلوتمہ فیاسا ماغش شہزاد عار و برسنزل اکا توتسا اولہ شہزادہ انا کورجکیز
 شہزادہ اولی ای معوقہ از دایرہ مجرد فونکی شہزاد قسندرا انتفاع بھوہ مساجد لایہ کوری غیر شہزاد کلونہ دلیبر
 کاراھیجا اولعین بادشاہ اسلم اول شہزاد عارہ رضا کو سترمدی کورک احمد شہزادہ سپہاورد کوندر و بختہ شہزادہ
 اولی شہزادہ تمامایا بختہ انکیز بارہ سفینہ شہزادہ قینہ بریات و بران خرنہ قیلنوب کوندر لوی و ارد قوی
 کورجکیز قیلنوب شہزادہ و کورک و دیوار کزن خضہ سدا انکے بشلندی پس اھل شہر و عیت و صنادید قوم
 حا کھلر نہ خروج ایدوت سزہ دستر کستاند فرا دسر کلمہ سی مجال و دو مقدار اسکو جزار و سپہاورد بخار کورک
 بختہ سندہ قور بوق فاسخا لاکین بو و جہد عارہ دی مال از احویات سال و سال ایدو کی مقرر در بو تقدیر جہ
 عوق و آخر بقضای رای سندر کلدرا بطریق العہد و اسنماہ قلعہ سحر و برک و باخورد زالیزدہ ماخورد و
 کتد کوری عسکراسلامہ و طرش ایک ۴ ابن المفلح لامقرنا دنیا اللعیطاة الثری الما و یوحنا انکلن
 نکور کورکھ و سائر شہزادہ کھ ما لضرورن لھد شہزادہ سناہ استدر دور و بخار کون شہر و قلعہ قیلم
 ایدوت سناہ اھل اسلام ای جزیرا و لدغی کورک بولوخزایا حکامہ متعلق اولہ زمال و سناہ و عمارت و جاری و شال
 خرنہ بادشاہ اھل اولہ قبال بھوہ ضبط اولندی و سائر شہر و قلعہ و عمارت و روسی زاد و کتیزا انکور و
 و شوع ووشہزادہ کاہ سناہ سناہ جہ کتھی الوسر و بلجیہ امتد کالجنا سی تفارک کھتف فی قیاسی عساکر
 اسلم بقور کورک سقر قنا ولدعا و لورا و لور مفسر و امشر شہزادہ باش کھ نہانہ ماردا شہزادہ بولوخ مراد
 اورزہ تصیری بختہ بولدی ۴ غلامانہ و جاری جلد زیا سمورہ قائم کھا و دیا بو کھ بقور کھ قلعہ
 ضبط اولند قلعہ یک اولہ مانوکہ ثانیاً ازاق سندر بختہ مقالیہ ممالک تک ولایت شمال سناہ کورک
 معبریدر تاجمالک ترکستانہ و ماورالنہر تجار یک سندر جہزادہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ
 قیلندی کورکھ ما نر جھوہ تسلیم صد دن ایکن اقربا کورک ہر کورک قلعہ کت سناہ سناہ سناہ
 اعتماد کورک اھل و عیال زوال و سناہ سناہ طشر بر اقدی و کتد و توابعید قیاسی بختہ کورک بولوخ جہزادہ
 قوم کورک بولوخ جہزادہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ
 قلعہ کھ قلعہ بولوخ جہزادہ اھل اسلام کھ مضمنہ زیادہ سی برنخ کوندر کورک جھلدر سندر ازین مخالفت
 شکلی ای بطریق اولہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ
 کندی کا نہ بز بولوخ بختہ بولوخ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ
 بختہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ
 باغ و باغور ہنہ صور کھی قندیلر فرجیم کتیکا ہنہ ابادہ کانہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ
 سکر تدر طشر جھلدری مانع دخول اولوب نہ غارت و قتل و خسارت استدر بولوخ اولہ خلایق قور
 دم از سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ سناہ
 نکورک کورک و ترویری بختہ اسلام اھل کھ کھ دلیریری موافق رای سناہ اولد قندرا عدا دقتہ سناہ سناہ

[125b satir 1-2]

لا ریب و مفسران و عند مفام الغیب لسانہ مجزبان بلوغت نمون و مکرو امکرا و ہم لا یسعدون سناہ
 مقرون اولدی

[127a satir 13-14]

اونوز بولوخ داندہ نھراز اذکنارنہ واقع نوجہ نام حصا بختہ کورک بولوخ
 ای سناہ سناہ ای کلبرا اید کوندر لوی رعیت ہراس لشکر کفاری اسنلہ تمسکین قلعہ لری تسلیم قندی

[173a satır 18-30]⁹⁵⁶

واقعه خامسه سنه تسع وثمانين تاريخه قلعه كلي واق كرهان فتحه توپچه
بيورلد وغيره چندكثير ايله قهر بغدادك احتلالی تصحیحه جلی همت ظفر ماثر صددینده
اول ایکی حصارک فتحی لایم اولدی دوم ایلیق وانا طولی عسکری ایلد ریایات جاه وجلال
حرکت ایروب اوله سنه مزبور جمادی الآخره سنه کلی قلعه سی فتح اولندی بیورد
مترسلر وزیلیر علی القالی طویلرله دوکیلوب ایچنده کی کفار و استراره بالقصوه عجز وایتما
خاله کلوب قلعه مقناطرینی تسلیم اتمک صیطنه بول بولندی در درای و قاضی بی نصیب
اولوب و اصحاب عرف نامنده کی کفار امانله بوی قهر بلاد بیلرله ایلیق و ستوره سروران
چنگیز خانی یعنی قهرم خان اولان قهرمان دیشان منکلی کرای خان که خلاصه اولاد جوجی
خان ایرونی الی بیلک مقدار تاتاریجا بستان هیما کار ایلد صیغه کلری تهتیب غزالوب
قیما بعد واقع اولی جی جهاد خدمتده دامن در میان اولم سنی التماس قلدی جمیع ارکان
دولت قرشولیوب اوتاغ سلطانی بیکلرده بالذات پادشاه دریا نواح دخی بروجده استقبالی
شاهردولت واقبال کی بیدار اولوب نما مولیدن زیاده اکرام قلندی و بخشیش شاهانه
و تحق ملوکانه ایلد احترام قلمش ایرونی

[173b satır 7-12]

حادثه سابعه سنه
احدی و تسعین حدودنده سنه کلی واق کرهان طر قندن خیر کلوب حاکم بغداد تکرار
اظهار عصیان ایروب قلوبی محاصره سود استده اولدوغنی و اول حصار لدره کی
مجاهدله طهره حقوب کفار خاکساره قلیج قیوب اهل اسلامه نصرت دکفار دینامه کس
وهزیمت و قوی تحق بولدوغنی اعلام ایلد کلری درکه نایبه غضب سلطانتیک فرود
اولم باعت اولدی

[192b satır 17-21]

شویه بوسالی مبارک حدوده سلیم خان
اوغلی شاه سلیمان کدر التماسیله کفه سنجانی و بولدی حتی نوردیده سی بهانه
بالذات کفه بیه واردی جمله امنای قالدروب اون بیدی کره یوز بیگلر اوغله سنجاق
ویلمشدر دیومقا طوات صیطنه آدملر قودی بعده جمر کس ولایتی آقن اتمک
ایندی

[192b satır 29-31]

سلطان سلیم کفه ساحلنده روم ایلنه
کجوب نصب اعلام و حیاتی که اشتدی خفت دماغ پیدایلیوب برکیه انظالیه
کوجدی صنادیر خان سنجاغنه واروب صدر حکومتی بیدی

⁹⁵⁶ Ahmet Uğur, Mustafa Çuhadar, Ahmet Gül ve İ. Hakkı Çuhadar Künhü'l-Ahbâr'ın Kayseri Raşit efendi Kütüphanesi'ndeki nr. 901, 902 nüshadan çalışmışlardır. Biz de bu çalışmadan faydalandık. Gelibolulu Mustafa 'Ali Efendi, *Kitabü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr*, haz. Ahmet Uğur ve diğerleri, Kayseri, 1997.

[195a satir 9-13]

قزل باش طايفه سنك دست نعد يلى اطلاله سنى آل عثمان ملك موروشك انالجه
موسى جيدر يوحسن تدبير ايدوب قرة عيتى اولان تويين نوايتى يعنى كوشه زاده
سليم الطبع سليمان تمكيتى كفه سبغا غنه والى نصب ايتدى انلري تحت يالته اولمشك
بهانه سيله روم ايلته كجده همتى فى على قلدى وقتى كه طرابوزون دن كفه به كجدى

[195a satir 30-35]

سلطان احمد ايسر عمير كامران
وخت و تاج و سلطنتله ذیشان اولوب خاتم ملكتى ميا شنده و نقره نفوس لشكر
ورعتى انبا شنده بلوب چونكه قورقود بلا اذن ياد شاهى سخا غنى قنوب لواء صاد
تقرض ايتدى و سليم خان اوغلى بهانه سيله كفه سرحد يته واروب بلا اذن و خست
روم ايلته كجدى اولاق قورقودك اوستونه واروب حقتن كلرين ثانيا روم ايلته كجدى
خان سليمك وجودنى نابود قتلهم ديوعسكركجدي كجدي بعده والدماجدين اعلم ايلته

[214a satir 29-32]

زهنى سلطان بايزيد خان ايتاء كرامتن كفه
واليسى شهزاده سلطان محمدك دقره اري ايمش حاله كه يكابيت المال اصم لندي
ديوار باب نظرك بيت المالى چالده سار قلرك سالا ري ايمش مع ذلك نظري موي
تخيل مالا يعنى بر شخص ايمش بومطلعنر حسب حالى اصحاب فانه روشن اولمش

[219b satir 18-25]

مخت سعادت كبر ايد جوس بيورد قلرى كى شهزاده عيكنا ريكه در شهزاد
بي همتا كى صدف زمين وزمانده بفرز ندر عزتمند ملك ارا ايدى مقرر عزتلى اولان
كفه ساحلندن باي تحت عليه يد دعوت بيورد ديلر و كند لرم تا اموره مقيد اولوب
طرف خلافة زاهد اولان برادر لى بك احسن تدارك ايله اله طه ليزه راي جميل اوزره
اولدليلر اتفاقا بوز سعیده و زرا و دولت نويد ايله ديوان خانه همايون ليزه
كفت و شنيد اونه آلكن تا هان بشارت رسان ديلا طرفندن بطوب انلك و بر
بريه مستر تويد صيا كى باب ديوانه نوز سوزوب شهزاده لرى سلطان سليمانك
مقدم مباركى مژه سن كتوردى

[222b satir 6-8]

خصوصا تاتار خان اوغلى
سعادت كرامت خان اولد بزه صحرا نورد دايره ستره نقطه كى فرد اولوب كللى لر اينه
ظهروه كتوردى

[257a satir 14-16]

محمد بيك قاضى زاده
قرم خانى ملك خان جناندن قوتو شاه ملك عمر تهنيده كجده حسن ادا و تقوى
معاد و لطايفه شان دلپذيرى بسند يره شهر بارى اولغين اليقولدى

[534b satir 1-7]

بوزد لنگله فنا جا من ایچدی بعد ما کچی بوغادی نام محله واریلوب کیمیلر ایله کیمسی
 لازم کلدی کتن بوغدی کتن بوزلنوب هزار دور و زاریله لشکوک بصفی مقدری بوزلن
 کوز ایدوب کوج قلوب سنه کلدی بجه کون حضور و راحت اولدی اخلایه سر منزله واریدی
 یعنی که کفه شهرته کیمه لوی مقتر اولوب جمیع اعیان و اشرافی قزیشکلدی اینه دبی
 عظیم شنکلو مقتر اولدی وطنلو وطنلرینه کتمک استینلرم بخصت ویردی اعلیایه سنا
 اولان حضرت عثمان یا شاه و بیجه بود لیر کیشور کسنا کفه شهرتوه اسنا بیستی و اینه قشلمی
 مقتر ایدوب بولشدی

[535b satir 23-35]

حادثه ست و عشرين
قیم خانی قصه سیدر که دور کارک بوک ایدر ایلچی بی سر ایلر کیم صورت سیدر
 کیمیم ویره بر پیاله شراب تیز ایلر حقیق چنق تهراب تر تاریخ مزبورده قیرم
 مکتبک خانی و دشت قیاق و لایتلر نیک فرمان دانی بولتان محمد کوی خان بی
 سعادت کرای خان که انا عن جد سلاطین آل عثمانی احسا دیده لرین حقی سنیلا
 چکوب روزمته بیک ایچد علوفه معینه سی و هرری یکیدن خان اولدیجه
 اون بیک فلوری ویر کوسه مقتر خدمت کویده لوندن آیین مرحوم مصطفی
 یا شاه چستان و شرهان قتیصا قدر سر آر کونیدیش ایدی دشت قیاق قیاق
 طولاشوب سزخی سیه سنا لور مزبورده و ادوب قاوشه سن دیو بیجه انعام حضرت
 ایل احکام علییه بی نهایت ارسلا اولمش ایدی قا ما خان مزبورده جکته منتهی
 اولان تیسینه خور اولوب ادا و خذ منده جست و چالاک دیو بیجه مشیدی کاه
 بن عثمانی که امر اسند غنیم که بکا بویلر کطبقات ایدلر دیوشر و انه کتیب نعل
 طریقه کمشیدی اگر چه که ایلچی مننده کار فرمای ملک شرهان اولان وزیر عثمان

[536a]

یا شاهانند وارمشیدی فاما ککلو کولسن دیو بیجه خشتوندن خالی و اضاعی کوزدی
 انا پیانه عتی طیان بدل ولتان مواهب و مکاد مکرده خدمات مشکوره سی و وقوع
 بولما مش ایدی بسا و چینی منده که کوارشرا و نه توجیهی امر اولمشیدی بوک عناد
 و مخالفت دایره سنده ثابت قدم بولدی حقی ادا و خذ منتهی تصویرده ما عدا
 باعث غیرت و فتور بعضی سوزلر سولدی و نه نقل اولمش ایدی بیانه علی لاک
 خاطر دیا مقاطر یا دشا هی عالم و صبر و محکمه بر عثمان نامتناهی ایدی انا کتار
 نا هیئاری استاعندن کاهی غیر و مکتد اولمش ایدی حقی کیدرک اول نایره
 غضب شعل اولدی دشت قیاق ممالکته شراره لر صالمه سی حقیق بولدی
بطل خشم درویش خانمان سوزده خشم شه جمله جهان سوزد تر مقتر اولوب
 کفه شهر بلده قتلین وزیر عثمان یا شاه سیخط ها اون کوندردی الله قیرم خا
 شهر بار روی جکتکه بردن ازاله قلم سی مراد مدد ببولدی اگر چه که وزیر
 خوقش تو بیجه بوقتنه عظمی بی موافقی رای مینه کور مدی حاله عجم شاه ایل
 حضورت و منازعات فیصل و نهایت بولدن بوام خطر مینا شرت چندان تکلیف
 دکدر جو ایچی کوندردی حاله که کلمات فصحا یا قی قلب سلطانینه جان سیکور
 اولدی بوخصر صلدک حصولته عزیمندن فراحت و عود تدری بوجه من اوجوه
 صورت بولدی ایلچی بو ایل فرمان شریفی قهام ایلدی یعنی که اگر بوقصیه
 میا شرتدن مرات سیاه خاطر بیجه بیلر متفر اولورسه بیک شلارت نارقننه موم ملک
 موروثه سرایت ایدوب عدم انطفا سی تعیین بولورسه البته بوامر مکا فرمات
 لازم الا متنا لدر بوزن صکره دقت و همتکه لازم اولان میا شرت هر چه قنادر
 کلامی سولدی **لؤلؤ** کلمه کلمه اولورسه تاوک تقدره دقت بوقدر انا کتیه
 کیمه کم ترک سر اوله روزی رد ایدانی همت فروری حذقی بامیلرک موطن
 جکدر کوندر تیخ قنلا تر و قی که سالارنا مداره فرمان فرمان کلر و رف سوزدی
 کمال اضطرار بندن در وقت انتشار و شدی زیوا که بوعدمت مشکله نکلر ادا سولارم
 ایدوی مقصدی انا مشدی محرم شه کفر بکلرک زمانده ناینگله
 بولتان عسلا کتصرت ما توی طقمیه سن حکمی وارد اولما مشیدی علی الخصوص
 بلوک خلقی نامنده سیاهک الکزمینه اجازت ویرلشدیدی حقی بی بی علی اصل
 و متاز ایدوب و طغرلرینه ابرمشدی لکن ندچاره اطاعتدن غیره مجال شاهد
 ما مرته بوزدن نظاره استون بر قضای مبرم کیم وارد و نازل اولان فرمان
 محرم خلافته نجا نله کتسون جان و یا شرف و غورشته باری بیه فنا قلمدن غریب
 نیلسون تلسون در حال اول تره شیر قتال مرهقات جنک و جدال اولامورده
 مباشرت ایدی **مشتی** مرد اولان دمدم نرداسته روی بر که و خوی سره سز
 عرصه رزم و کادکاه وفا بزمیران و شیر مرد استر تکلیف نقطه کی دایره سن
 کند وی جنک ایچنده فری استر اهل بی حریف ایدن غارص ایدر میللا در
 روی نرداسته حرب و ضرب استمن محنتلو شیر بزم ره نورد استر **متر**
 طالاکه بوخبر صشتا شتر قیرم خا تک سمعه دخی بیدک اناک دخی جعنده

[538b satir 1-4]

تا تارك بركزيده و محتادي اولوب تا صيه سنده انوار دولت و داد كستر چي
كون كي ظاهر و جليلت ساميه سنده اثار سعادت و رعيت پروري باليه
تماما انا و باهر اولدو غنه علم شريف عالم شموله شرف موهبت و محسن
متعلق اولمشدر

[539a satir 11-21]

حادثه عسيح
و عشرين و زير عثماني باشا نيك دريا طرفون درد و لته و صوبي
و خدا و نوكارك خدمت ساميه سنه متعلق حسن قبولي و نيه
اول سنده سردار كل اسكودار سا حله تروني تفصيلينه درك
و نيموي اليه ملك شرف و انك نظام احوالند يا عت و درشت قضا ف
بولدنه كي روسي مضمونك كفايد قضا لوتيك قتال و هزينه سبب
حادث اولدو نكلره كه قريم خاني كرايكه خي كرتار كي كورد چي مغز و لقم
طولوب درد و لته طلب اولدو بس كه سا حله دن قادر غلوه كروه سنه
اشي و تسعين رجبليك اولدو كه دارالملك قسطنطينيه يركله و خراج
واكلام اولدو قدن عزمي ديبلك وجود بولسون ديواستقبا لته و ارجعتون
اول عصر ك و زراسي حجت اتي

[539b satir 22-26]

بعد كل كلام و زير مشير جا بنده كي عرض و اعلام شولدمه قريم خاني ديد كلوي
عريم ايله صدور ايدين حرب به كلوي ايكوي بيكه قريم تا تار حله تا شكيبا لجه
و جدال دلفريم امريده اوج دورت بيك مقدار آدم ايله منصور اولدو قلم
واو يا غنيك حزمته كي ياغي تا تار كاه حسن تدبير و كا هر حرب و ضرر نظر ثابتي
ايله منهنم قهار ازاله سنه فرصت بولد كلوي منايا عرصه قلندي

[540a satir 35]

اول سبب ايله بر دفعه شاه اوغلي ايله جتله بركره دخي امام قولي

[540b satir 1-2]

د رمنده كي هئنگده بر دخي قريم خاني محمد كراي قصد نده كي حرب في درنگه بهرا حق تقي
المشاور و بوخو حذ منلوي مقابل سنده اوجرا حق زياده به قذاعت قلمش ايدوي

[541a satir 6-23]

لكن بوسه ارلكه ياغت قريم خاني ايكف
قتل و لنان محمد كرايك و غولك ريون صدور ايون عصيان و جوارث اولدي
يا يا لوي و قعد سنده ايك ميرا ايله روس بئوس ملكنه ليجا اتمش لرا ايدوي و بعض
اشار و نوغاي تا تار دن عيه ناساز كاره كند و لره متابعت ايدوب بيله كتمش لرا ايدوي
سپ اول كروه مكره ايكيدده برده قريم خاني كي صاحب شكوه جهانبه اولاشور
نه در كه اسلام كراي خان خم و شهي مغلوب بر سر كر اندر ديون كوزه كو ستر مبردي
يعني كه مالك محروسه سني غارتون خالي اولمويوب تك طور مز لودي و قتي كه
بو احوال معرض شهر ياري ها مال اولدي يته بو قسندك دخي سنك عراي ايدوب
و خدمت تيره و شمشير كه منوطور ديوعثمان يا شاه امرا اولدوي بو طرفه ايسلاره
كچو بلو مغزل منزل بوي به انون قسطنطينيه بول سجديلو سددت سنا كچيه
اول شهر جنت ساده اكلنديلو حكمت خدا نكدر اول تار جنده يعقو سنه اشني
و تسعين رمضانك دوردننه مؤلف كتاب ارض روم خزينه سيه قردار لكي
و بولش ايدوي قوت فكر سي اينات منظومه مصر و قن بيت الما امر فاعه سيه
مناسب كورلش ايدوي بوي نام قصيه به دك سردار كا مكاره هر آه بعده خلعت
ملوكا ندر ايلد شريف قلوب منصبه كوزر لداي الفصه اول اصف بكتا و شمشير
جنگ از ما و تور و عي بر دن كه جاننيك خالوني تصحيح ايلدي يالذت بر وارمه
اختلاج بو قعد بوسنه بكار كيكليكن معزول و بعد زمان دوزنده مقبول اولان
فرهاد باشاي سردار ناهي ايله كويه كوندردوي

2.20. Nusretnâme⁹⁵⁷ (Gelibolulu Mustafa Ali)

[17b satır 15-17]

عَبْدُ ذَلِكَ سَابِقًا بِإِدْشَاهُ شُرَوَانِ أَوْلَىٰ سُلْطَانِ بَرْهَانَ أَوْلَادِنِ
مِيرْزَا بَكْرِ خَانَ كَهْ قَرِيبِ خَانِكَ خَوَاهِرِي آكََا أَوَّاشِ خَانَتَلَنْ بَلَكْهَ سَابِقِ
جِسْمِ وَجَانِ وَشَدِيدِي شُرَوَانِ مَهْمَاتِنِكَ أَهْلِ وَقُوفِي وَوَلُولِ وَكَأَيْتِنِ بِرِي

[18a satır 1-3]

سَكَانِكَ هَرَجَهْلَهْ مَطْبُوعِ وَمَوْصُوفِي أَوْلَعِينِ عَهْدِ سَابِقِ أَوْلَادِهِ بُوِيَا
دَعْوَتِ وَتَانَا دَرْخَانَهْ هَرَاهْ وَهَمْفَانِ أَوْلَيْتِنِهْ إِشَارَتِ أَوْلُونُوبِ تَابِيخِ مَرْفُوقِ
بُوِيَا جَهْلَهْ مَكْتُوبِ كُونَدَهْ مَشْكُرِ اِيْدِي كَهْ صُورَتِي تَحْسِرِي أَوْلُونُوبِ

[20b satır 9-14]

عَلَى الْخُصُوصِ سَابِقًا وَالذَّمَّ جَادِعَتِ
حَاكِرِ شُرَوَانِ أَوْلَىٰ مِيرْزَا بَكْرِ خَانَ وَشَكْرِ آكََا سَهْ وَتَا دَارِ خَانَ بِزَوْلِهْ
بَلَهْ مَعْنَا أَوْلُوبِ اِنْشَاءُ اللّٰهِ السُّتْمَانَ شَاهِدِ فَخِ شُرَوَانِ بُوِيَا نِيلَهْ
دَعْوَانِ أَوْلَادِنِ بَكْرِ خَانِهْ رَغَايَتِلَهْ وَخَرَجِ كَرِهْ مُوَافِقِ هَمْرِي كُونَهْ هَمْتِلِ
وَعِنَايَتِلَهْ مَقْرُورِ مِلَا حِطَهْ اَوْلَانِهْ بُوِيُونِ زِيَادَهْ نَسَخَرِي اَوْلَانِ مَوْلَا زَمَانِهْ
هَمِي شَرَاةَ مَعَادَتِ اَيْتِ مِلَادِ مَلِكِ وَمَلَّتِ وَبَلْجَا سَكَانِ مَلِكْتِ اَوْلَادِ بَرِي

[116a satır 11-17]

اطَاعَتِ رَيْنِدِي اِيَانِ وَيَزِلْ خَلْمَتِ اِيَا شَايِ كَارِ دَانِ وَجِسْمِ جِرَاحِ نَادَانِ
خَلِيْقَهْ صَرِيحِ سَرَانِ وَتَصْلِيْقِ اَيْتِ سِنْيَانِ بَرَانِ مَلِكِ كَرِهَالِ وَقَتْلِ سِيَا سَتَانِ
بِرِصْبِ بِرِي وَزَكِهْ مَاهِ شَعْبَانِ الْمَغْطِكِ يَوْمِ الثَّلَاثِ وَايَا سَبْعِ
بُوِيَا نَيْتِ اَيْتِ اِحْدِ كُوْفِي اِيْدِي دَلْتَرِهْ مَسْكُورِ وَكَيْتِ تَوَارِيخِهْ مَسْطُورِ
اَوْلَانِ دَرِيْنِدَانِ قَلْعَهْ كَهْ دَرْمَقُودِ دَكْلِي مَحَلْدِهْ مَسَالِكِ شُرَوَانِهْ
دَاخِلِ وَمَا وَرَ اِيْبِي بِرْجَانِيْدِ طَاغِسْتَانِ اَوْلَكِهْ لَرِيْهْ مَتَّصِلِ وَبِرْطَقْدَانِ
دَشْتِ قِيْجَاقِ وَايَا تِلْمِيْنِ مَتَوَاصِلِ

[119b satır 16-17]

اَمِيْرْ شَخَالِ لَارِ اَوْلَا جَلَالِ كَهْ جَدِ
اَعْلَا لَوِيْ وَايَا تِ شَامِدِنِ كَلْمِشِ وَمَلِكِ طَاغِسْتَانِ اِنْتَارِ كَرَامَتِ وَتِلْمِيْنِ

⁹⁵⁷ Mustafa Eravcı British Museum Add. 22,011 ve TSMK, Hazine nr. 1365 nüshalarını esas almış, diğer nüshalardaki farklılıkları dipnotlarda belirterek *Nusret-nâme*'yi çalışmıştır. Gelibolulu Mustafa Âli, *Nusret-nâme*, haz. Mustafa Eravcı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2014.

[120a]

یادش اهلش و بلبلد سلسله جلیله بی قیس عمری بجو طاعتان
 اما دینی ایله است حکام بولش و سلاله عالیه بی شیرین یاز پیشه است
 بجو شجاعت و صلابتله اشتها بولش برورد و اصل لیکن سر او ایام
 عساکر حضرت شکارله ملک شروان قدوسی و بونجه فوجات کثیره
 زمره سخ سرنه و عامه مالک از دیبجانده توجه و جو سخی ملو اولدی
 سعادتلو پادشاه عالیپناه درگاهنه ایا عن جد واقع اولان ایشیا اولان
 و قریه خاندنک و غیر بیلک استماعله کوزقار اولدی الام حسرت و شاید
 خراقلدی بود فقه انصا للرفی و جبار اولدی پیش کسین بیلک عساکر
 ایکن عن تجتد و اظهار صداقت و محض تکراره مالک رفیعه المساکین
 انواع تشوق و نهالک ایله ایلمار اولدی و او توفیق فرمودی ایله
 اکثر سلطانین نام محله سپهسالار نامدار جنابنه مؤصلتی اختیار
 اخبار اولدی پس سرخیل کیازکی کونک توقف و استراحت اختیار ایلدی
 اول ملاقاتی بجو کندی و صلوة برقی لدا ایدی جناب واجبه
 تضرع و ابتعاله و بکار بیلرله قیو خلقی قولدی مشاعل فرزدانله
 بعد العشا خان شاد ایلدی استقباله خصصه زاجات، شریفی
 سوی الیه ایچون بریلند و تاغ قولشیدی که خیایم هر جوتله صنایع
 عتار و مزیح اطنا بی نه مرتبه اطنا با اولونسه رشتنه فقه و ادب

[120b satır 1-13]

و دیسان دقت طبع دراکله غایت و انجای بر حیا اخام بوموال اوزره
 توفیق توفیق و اجلا لله اول کجا و تاغنه کلدی و ارتسی علی التجره و درگاه
 دست بوس سعادت مانوسیلله مشرف اولدی علی الخصوص صقات قات
 فاضل خلیعتلر ایله تشریف و تیغ مرصع و ختی مصنع برار خشله
 دینی لطیف اولینوب مجرد عبودیتی اثبات و عبته علیایه ملازمت
 است حکام و شات ایچون طلب بر شعبی ایله کند لره مالک شروان
 ستملرینه قریب اولان شابوران شجاعی و برلیدی و فرزندان او علی
 برهان ملک دین اعفی به امیر توجه لا و برهان لارن دخی آختی
 و ویرانیر سنجاعیلله بر مراد قلنوب اکیسند دخی او آد زین کوندلیدی
 زهی قدرت عظما و سلطنت کبراکه امیر شغال حاکم ملک خصال
 علی طریق الاستقلال صاحب سکه و جام و جلال ایکن قریب خانی کی
 درگاه سپهر اشتیاه پادشاهی به بونی بملو قول اولدی و بونله محمود
 رتبه بی انک سلطنتی مرتبه بونجه طبقه معلا ایلدی کی ثبوت بولدی

[163a satir 4-17]

شماخی اوز نوزد ارس خانده و ججه مکلون عیله
 بر طرف اولور قورون صکر نخر کوردک فر شو یوقه سوزده «لکونام اولو کله»
 مزبور ارس خانک وارطوغدی خانک و بیجه سلسلنک اولو کله
 عیله خندق کسوب استنور شکنده ضررینلر قویوب خندق عیله
 محاربه فر یوره دن کمریزان اولان کرحمان اول محلده مجمع اولوب
 ایلین حینکه تکرار مباحثت و قوانین رزم و احکام طریقی امر ایله
 مبادرت فکرین ایله کمرین مشاطیه عثمان پاشا کتوری قهریم
 خانک برادر لری خصوص من بود دن خیرار اولور قورون شکو
 ناتار بقا پرستان نسیم وزان کبی اول نخر فرلوانی سرعته کچورن مرغ
 غزانک هر خندق قضا حینک حر بر آهنگی لجه عماتک شتا و کجورکی
 کبی قهر شو جانیه شتابان اولوب حسن اتفاق اول شخص اتکل
 محله وارطوغده ضررین بلر اصلونانغ ضرب حرب اولوب یوقه
 بیکدن زیاده او باش اندر دخی طوقه تیغ خونپاش اولوب اطفال
 و ستوان قهرین غیری نوزد کسه قورلیوب و بیجه کار و بار قورون

[163b] [164a]

موتولور دن بوجصوص استخبار اولور نوزد شاه انخلی نیر عام اولوب
 کلک استیخان رحایانک بدوش و قورلوقین کسور کسور و کرا احصاله
 کور کور کین اعلام ایله لرا عیاشی آققسته اوج کور نام صولاشوب عساکر
 اسلومه ضعیف ستون اولوب دیو احتیاط نام انکلده آخر کلا فر عثمان
 قوتاری ناتار خاننه ادم کورن ریب محلو کله شیشه نخر یومکتوب
 یاز دنده حکم انکلده اولور غله کورن ادمک اعدا جانیه کورن تان
 و مضمون مکتوبدن فر لباش طالعده سی جبریل اولور قورون کبی عثمان
 پاشا ایله حینکلدن چکلوب و ناتار کسور کورن قهر شو کورن نلو جهر
 رمضان سار کلا آخر کورن قورن کورن کورن نام قضیه فر یورن کورن کورن
 دخی مقابله اولوب اوج کورن تمام بی تکامل کورن قواعدهم و رزم
 جلودت احکام مؤدی قورنوب علی حال ناتار کورن غاب
 مطلق و قورلوشی زور سی مطوب ایرو کورن محقق اولوب و یور کورن
 جانب کلا و ریزنک آتدی قالوب کورن دخی تمام تکامل کورن
 خصوصاً کورن باران اسلو کورن آچور یوقه حتی زور ناتار کله
 هر زمانه حینک سار قورن تیراناز کلا در بیغان یورنک
 شتا نوزد اولور نوزد بکلاری صولوب و بکلاری کورن
 صولوب و دوقوب اصلوب مهات حرب و قتاله تمام نفوس اولور

موتولور دن

و خوار و بقا پرستان ناتار مشرا اولوب شوبله اولور کورن اولور کورن
 معلوم ناتار قطار قطار امتعه جواهر شعاع خصوصاً کورن خانک
 و سار سلسلنک عیله نوزد رزم و جواهر و بیجه مستوف
 انکاره مالک و یوقه اسرار غنایله دور یوقه بکلور معروف
 اولان درینده طعنه سالان اولور نوزد صکر کورن کورن
 لشکر ناتار بیجه اموال غنیمت اتار ایله زیر باره اولور کورن
 ماه رمضان کورن دوره کورن اتدی بیک مقدری سرچ
 فته بیدار شتا اولور نامنه اولان کورن شماخی ده عثمان پاشا
 قوتورن محاربه ایروبت اوج کورن تمام افواج جهاد و اقتداسله
 قاعد حینک و جبریل هرچی و ظاهر الممال اولوب روز بروز
 قورلوش او باشک ضعیف قیلوری برون و قرآه اهل اسلومک
 طالع لاسعلری پیروزه اولور کورن بود کورن نبر و بیجه ده
 عثمان پاشا قورن بیک جنک آزما لعدن و کورن بکلور
 اولور شهر خصص انکلده ظهور کورن قورن لعدن غنا بیجه
 لشکر اهل اسلومک بکلری مقدری آدم تلف اولوب زور
 موحد برنام دن بیجه نفوس شمشیر طعنه نابار بله مقطع الی
 اولوب و کسین کله لک آتدی بوزنر و قورن کورن اولوب دخی

[165a] [164b]

درد کار زور کا کجی بچی باشند اشتقاقی و بوجہ کجی کجی
 اولوب اغور جاوون نصرت مقرونه بدله خانان و مرض باقی جاوایه
 سادرت صداقت ماکلامی مقرب اولوب کجی بلور شاد امیدر که
 زسام احکام لری امام نصرت و اغتنامه منعطف اولوب کجی
 پوز آفتقاری مبین و کابینی نصرت و نظر مقدر اولوب اوله
 جوت لک باسین سخاچی کجی موز لعلی قوت لیک دخی روان
 جان بیدار ماه مزورک یدرخ کوفی که فیم استین در جاسو
 کلوب خاسوس مزور لوقو خان جعتنانه ایک مسابقه ازین
 واقع اولوب خنک اخباری ایله کدوبیه آدم کلوب فی الملک
 سرور بی غایه و هرور ماکام غایه ایله ارافتخ کس لک انک
 کوزدب و یوان ایلیوب فرست برسد زور مالک پادشاهی
 چلدر وارده خان اوز زینه پور یوبوب یعقوب تقی مقرب
 اتمقن ایک اول آن اخبار حکم رسان ایله برقی باشرخ
 کلوب شمشاخه واقع اولوب جنگی و عتاکر اسدومرک صدرک
 کلون شیرانه آهستی و بوجیه خاناری بریشان جلفا ناری
 عادت و نکالان قلمو سینه اوشی کر زبان اولوب کجی و لک
 بلا ایله خلوصی درج اولوب کجی قهر بر ایله کرم تمام بریشان

دیرم کجی تانار کجی در بند طرینه و قزلباش زمری کجی کجی
 ایرت قزلباش عغان پاشا بنع لوز اولوغدا علوم اولوب کجی شامی
 کله سنک خراب بکنن خصوصاً صوبه و سائز زوده بیچکن مقنا
 انهره کجی تانار خاننه قوشوب قلعه نرین که و سعید و زاده
 زخاده کنن شیلدن کجی و معینده بوجله کجی کجی ایرو
 علی الخصوص عساکر تانار وارن طبرستان قوش اولوب این
 عثمان پاشا قزلباش کجی خزان کار و بلدی و این و مریم و کجی
 بکجه یاخجه قالدروب و ریزن طوقی روانه اولوب کجی کجی
 مزور خانومین چادرش قوشی و بوجیه متوجه اولوب کجی کجی
 طوبیت شهران احوالی صعب طاهره طاروب نصبان و قمره
 بریز قالیوب خرم قزلباش ارباب کجی و انتعاش مراد ایرنده کجی
 کجی کجی و معاش کجی کجی ایلیوب احوالی و کجی کجی کجی
 و زاده و زاده کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 پادشاه جهان قرام الله الی غایت اتمقن کجی کجی کجی
 اصله سرخ سربا بوجیه کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 خیر قهرم خانف برادر زین خیر کجی کجی کجی کجی کجی
 ایوب کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی

[165b] [166a]

ظاهر آشکار اولوب زور جرم مادام که سزنده و جان برسد
 سعادت یو یار شامی خبر عاری برکاسته موافق تقدیر لیک
 ماری و تدبیرده نقص اولوب کجی کجی کجی کجی کجی
 کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 جان ظل الله اولوب پادشاه عدالت دستکاه حضرت لیک
 هت علیاری بوندلی بریاده معاون و عماره بیور بلیه
 باقی فرمان سعادت یو یار پادشاه کجی کجی کجی کجی کجی
 عدالت نشاننده منوطور بعد ذلک ماه ذی القعدة کجی
 اوز سکرتچی کوندل ارض روم سپاهیان کجی کجی کجی
 سزدری شرفان لجا بندن ارض رومه کلوب اعدای
 ناسا کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 بوندل اقدام سزدر سعادت کجی کجی کجی کجی کجی
 که عید شوالدن برکن مقدم شامی کجی کجی کجی کجی
 متوجه اولوب کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 البقی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 مخلص لیک کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 شکی اولوب کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی

و سنک لیک اولوب اول قصد فاسد لیزن فرخت و معیب
 و ادیلوه فرار و تحفته مباشرت اوزره اولوب کجی کجی
 این دره اگر چه کم اعدای بد لیک بوجیه صنف کجی
 وانکار هت مالکری حد قوازه پشدری فاما اول طرافت
 خیانت کاردن محصل امتیخ حال و شوار اولوب کجی
 عرض اولوب کجی اوزره انا طوی و شام عسکر لیک بوجیه
 فریب اوله کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 و فشا کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 اولوب کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 حضور صاحبوم اولوب خبر جومسک دفعی و اول احتمال بی
 مالک علی اصحاب نومردن دفعی واجبات اموردین و کجی
 اولوغه شوکد واقع خالدر عتبه علیه سدره مثاله کجی
 میر میران اولوب کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی
 چاوش قولری بار سعادت ترانه بوجیه استعمال ارسال
 اولوب کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی کجی

[166b] [167a]

یولداستاری شهید اولوب مزبور قاسم قولری عربانیا
 قوتلوب بو وجهله قهر قیوم ایلدی که قزلباش لشکری
 ساها عرض اولدی اودره رمضان شریف کیمین تکی
 کونی عثمان پاشا مخلصین شامینده محاصره اولوب ایچی
 کون عظیم جنک اولوب عنایت حمله عسکر سلیم قوی
 اوقتدار ورو واقف لشکری نوجا صنعقله پریشان و
 قارماز ایچی قتل اولون تانار لشکری کلجکلین طوبوب
 باری انلی یاکه ایکی مقابل اولام درودون فرار اولدی
 خان زاده ره طومر چکلر کینه حکم الله کور شاوران
 نام نصیب قریب اولان نجه جری کارنده احتشامه عرض
 بولشوب حکم جنک اولوب زورک ملوحدن تانار کورن
 یوزانی مقداری کت و بریلو باشولرین بر طرف اولوب
 واکتویوب کتی نجا پرستان تانار هزاران سرخ مله باشنه
 حریت آستلرین بقوب وکن احتشام زمان قریب اولمده
 آیولشوب مکاول کجه شاه کمره جانین اول زورک
 کاحه جبر کلوب ایچی جنک و تم آهکنک مانع اولوب
 کلکینه سز اولم فرغه اعل حرکت اتمشده دیوشان ای لغیر

علی السحر و افضل لشکری خردی کجوب آرد سبیل جانینه چکلر
 نغزه تانار دخی شاوران اوکند قویوب کلاک عثمان پاشا
 مصاری ضاحیه ثابت قدم اولوب دعور قیوم کله سینه ایش
 غور واقع ایدر کین بلدی شکی علی المصوبین خان برادرکی
 و خان زاده عثمان پاشا جانینه ملوقات ابروب ایش
 اغرای مقرز اولور دن حکمه بول ما ملک ایدر و خانک
 بیوک برادره خنخی مکمل بریل دات و برقصنه ذی قیوم علی
 و بریزدوغان ویری پاره خلعت و کویچک برادره کونک
 خنخی کمال آت و قلیح و یوز دغان و جودت پاره خلعت ی
 خان زاده به و سلطان برهان اوغلی کیم یوز کونک
 بر مرزین آت و بر قلیح و یوز دغان و پکیشلر پاره خلعت و یوز
 ماعدل یوز ایشلر پاره خلعت ی لشکر تانارک اعیان کونک
 آتین اغرای و کلام مودی قلندر کونک حکم انور جانینک
 قبضه تیغ سینه طلب بودنی کونک عثمان پاشا حکم
 کندر آد ملرین و غزنی سنک کیم قبضه تیغ میان جمع
 ابروب و اولو یلیخه اغارینه توزیع ایشلر یوز خان بلدی
 کونروب سعادت یو یاد شاک اغور صوابلرین غزنی کونک

[167b] [168a]

اند و کین خبر و بریشلری خصوصاً ارمنان جنگده اوج کون تیار
 و قاری و کوهلر حکم کیم مقاصد عرض شوکت و اوقات داری
 تمام بنده بدک کیم بر صغیر و کبار و مقارن عین زور تانار
 اولوب ایین جنگده شیدانه تدبیری و خان زاده لر ایله و اعلان
 ملول با بنده افکار دیندیری قهر اولمشده که سعادت یو پادشاه
 یزین هملری و بر صغیر کونک تا یوز غلطای اجابت مقر و نلری
 سببی ایله برورده اولوب برتر زور سنه دکه ده مقور
 دکل ایدر کیش برورده ذک امر بخان جنگده بر موجر ذره
 یزین بیک یری یوز اتمش و رت سرخ سروای با صغیر اوج
 افیوز کیم ایچی حکم کلری کلدو کین و اون ایچی بیلش
 مهار و لری و جمیع عین و ماملو کوی خصوصاً زورک سبب کیم
 کوز و نل قاری و جنگده و شنلرین غیرا بر صغیر اوغلی و جله
 اهل بیتی و یاورستان تانار مینر اولوب انوار غیای قتلارله
 اولمش کلری و سپری اولیند دانلرله و شنلر کونک خصوصاً
 قوی تانارین دخی کونک ایچی بنشانه خبری کلور کونک
 برار عسکر کلجکلر کلاک شغال خان طرفین دخی آدم کلور کونک
 اون شی بیک لشکر بنده حکم و ایل مالک مموره شرمان عسکر

پادشاه جهان ایله کال عیشت و غنا آرزو آبادان و سرخ سروای
 کونک و بی نشان ایدر کین مفضل قهر و بیان ایدر و کین
 مرض روم قولرینه پیشا اولوب حرکت سلسله فساد اولور کونک
 نام میرلوا و مرض روم دختر داری خضر و یونلر حوادار اولون
 بعضی اشقیای عثمان پاشا بحیرین جنک اوز زور بر اوجوب قاجری
 قباله نام قلعه یه آکاشمه اوغلی بجا آتین بیک که اول قلعه
 محافظه سنده ایدر کین اهرار فتنه و اغویله آتی دخی آرد و ب
 کلدور و تاج قلو کیم اتناقله قلعه مزبور ده اولون میری
 باروق یا قوی و اون ایچی پاره ضررین جوی لوب کیم بیک
 غله و مستوفی ذحیر و صیغیر و حصار لر یوز برورده تانار
 اتم اولوب زینتار کلاک اهل در دشمن یوز احمد دخی بیک کونک
 آتمه سی محالدر خصوصاً پادشاه عالینا حضرت لیدر عسکر
 مسفوره سی ایله بیک کیمی طوری برورده بو فریاد ایدر کونک اصل
 مقبلر اولوب مزبورانک حرکت و اغویله جلای چکلر یولون
 اوغلی اکندر خان کونک بعضی فرود امر و مکتولر ایله انور
 دخی کجوب مالک هر سه دن نقلیه یا نقلی فرزند مزبور کونک
 و مسفوره بها آتین بیک نقلیه محافظه سنده اولدی دخی آرد و ب

[170a satir 14-17]

وارضی زوم گویا چوب کتلونک خیا لوت فاسده لری دروغ صحیح
 اولوب سابت الزکر عثمان پاشا بنده لری اوج کون اوج کجه جنک
 ابرویب ارسخانی دیری طوب و سرخ سران ضلوت شکار
 سیله کلنلر من یکرچی بیک مقدری قیروب قام یوزا کلنلر

[170b] [171a]

مستیر اولوقون صکره بکار شاه اوغلی غنی الی بیک مقدری
 بیله کسکون خرابی او باش فتنه بیله لایله شاهی او زرنه کوی
 اخلو دخی اوج کون اوج کجه صلا شلوب طوب و کهنک و سار
 آدوت حیلکدن بش بیک مقدری سرخ سر مبرک و غاده
 خاک سیاهه برابرقلوب مهور و طول و طوفون و محذوق
 خزار ابرویب کیدر لیک شایه مین اولدغی او زره تا نادر
 لشکری ارسخانک اعال و اقلالی کج کر تر بیز محض اولان
 اولدو عالی غارینه طاروب منایه الله عالی غنی قربان
 تیریب و بیج ماسکلین اوی ابراهیم علیه تام و کلوب تیر
 دی خیال دی اقتدار اولوب کلور کون اقیان شاه اوغلی یله
 کلوب عثمان پاشا بنده لری اولان اصل غنای اول زوم
 پو مشقان او سنه اوغریوب غیفلرین خودو مصیبتی اوج
 تانار کوی اولوغا پرستلک شیرین لری آیین جنک
 جو قله مقید اولوب ایچلر بیز پریشانن و جیحی بیجی و کون
 طع ضالمه یابن واقع اولمخل سر زری اولان عالم کله شاه
 دیری آغوب رو افق حیلنه نوا مهنست ال و بر سزای اول
 ساروغان زاده لر پریشان اولان لشکر ایله محکم اولوب

تغییر لریه قانع و وطن اصلی لری جانینه راجع اولغی اولان بیله
 خان جانیندا خبره منتظر اولوب در بند اوج و درت و نولک
 قریب اولان بزک صوفی قریب قرار ایستل و کون عثمان پاشا
 بنده لری مراد کرای خانه کتوب لری کور و نروغ شایه
 کج خضاد و غنک و قریب لری لشکری قریب کج بالکله اوغری
 صغوب غنی مانه آوده قشاع و نیانک منزهات یو کانه
 رعبوده اولوب سره منته قتل کج اصل اعتبار اعیب خند
 دایلی لری بو وجهه بنا مقلوب باعث اولغی بودی سار
 پادشاه کج جلد کرامات یغایه لند لک ارسخان بیله
 نصرتی اولدو دره غراه ظفر سکا سه مستیر لری فرقی زوم
 دنیمة اعدا حنم الله عالی لشکر تانار خزار رس اولمسه عمل
 اغشرا لری شاه اوغلی ایله اولان محاوره تانار کج
 حاضر پر لری عثمان پاشا غازیان نظر قرین و مبارک جیحی
 ایله اوج کون اوج کجه بایلد و کسار استوار اولمخل کجه ده تا
 و بر قرار اولوب خواه ناخواه شاه اوغلی مننه اولان روباه
 جرانته و دیوید لری افسان کج بایرستان تاناره لری کج لری
 ایدر اوغنیام اغشرا لری سفر لری کج کج و صغار و جمن جنک

[171b satir 1-13]

و بیچاره غریب پادشاهک ولایت و کراستی عیاشا بلایه او صاحب
 جهاده داغما غنلری قیادرس اولور غین تفکر قلدایر بعد ما
 تا تار خلقتک جو ذکر اولان اوضاع نا محوار لری وار شوم و ایز
 امری روملور ک حضا کرم علی نام مید لویله دفتر دار و فضلک
 اضلول و قاری کج ایله اولامه اوغلی بها الین بک قبایله
 قلعه براغوب قاچوب عثمان پاشا بنده لری یاندره غی کجه
 دخی بر مقدر صغف مستوی اولوب مختک و بر دتوی اسلوب
 حرب و قالدن غافلری فرار ایلمک بشلوب کون کون عساکر
 نصرت رسانه نقصان متوتب اولمخله و شاهی نک صوفی اولوب
 رعایای عثمان پاشا رأی یله صعب و ادیره چکوب تنها قالمخله
 علی الخصوص جیح معاشلرینه در قیوب جانجی جه کجه اولان لغایت
 جیح آدوت جنک و طرب و قنک و سلو و زوم و آصنک با مقام
 محمل اولوب در بند و عیله معروف در قیوب نام قلعه یه چک لری

[172b satır 10-14]

و بلبله عثمان پاشانك ارلكي و واقع اولان محاربه لوده دلاورلكي
حضور صا طاعتان لشكر نيك ايجده ظهوره كيون شير نرلكي معقول
مرتبه لره نيك درجه بالوتركي اولوب تام پسنديه عسكروصرت آثاره
ومقارن تحين زمره نازاره اولوقدن ماعدل شروانيلر ايجده غلطان
خلق ما بينده و قزلباش بده عاتش خيلنده نقل مجالس اولمشده

[174a satır 14-17]

و بو مخلصه دخي اول بجا
نجسته آنارده قلعه قارص تعيري فرمان اولونوب كچي سنه ده كچي
عسكروصرت دن ماعدل اناطولي و شام بگر بگيركي و روم
ابليتك يار و نامدار بگيركي و بگيركي و قو خلقنك سنه نابه

[174b satır 1-7]

نضله كزيه لري و بر برك بگيركي جانب مخلصه ما مورولو
سواد تلو پادشاه بلندا قدار دخي سفر ظفر احتياز بيورد قولي
خفي اوليه و بوزك ماعدل درگاه فلك مدار صوبدين مشران
ونقليسه مستوفي قول آنده اولان مواجبحورانك علوفه لره
ارسال اولوق و نانا رخاني دخي كرفتار اولون قونداشي انتقامنه
بالبات شروانده توجه قلي و عسكروصرت ايجون مكن اولوخچنه
باركپوات او ديريق مقرر اولمشده

[175a satır 8-17]

سكاه اوله تو ايجاهاد مهورى تحين و عمل كوي خانك كوفار لكون
تلبت ايجون سارخان زاده خطبا اولون اولون مكنوب مكنوب
وندر كوفار خانان غالى تبار و شهر ياران معالى مقدار فارس
ميدان شجاعت و اقدام و خارسان مردان شهادت فرجام اعنى بحم
غازي كراي و سعادت كراي و مبارك كراي خان زاد الله دولتم
اقبال و تير بايبره احوال اماطه جناب مستطاب علونيز اصناف
تعليم و تكميله در رد دعوات لوزم القيم اعفادن صكره انهار مخلص
رفعه هوا اولدر كه خالوزير مشير روشن راه والي مشران اولان
عثمان پاشا مخلص نيك مكنوب مرغوب الاسلوب و احو اولوب
مفوننده الى اولون ظهوره كيون ارلكي و قزلباش روبا انتقام

[175b]

فرشوشیر بکیر کا بانی لغام اولند قدن صکره حیحیل وعلونک
 ارادت اذنیه سندن مقدور و مشیت لم یزیک سندن محقق و مقرر و لغلام
 عادل کمرای خان گرفتار سیخ سران هولوب جنک آنایان تانار و غیر
 پرستان شجاعت شعار از سرخانک خاقانی طیو ملخند زبیرا و بو طریق
 نبرد و حیا اسلوب بر معتاد ناتوان و بی اقتدار اولد قری خصوص
 اصلو مرآت خاطر اطرینیه کرم ملول و کدرخ انفعال واقع اولمیه که
 بوینک کبی احزان تاسیر قول بزرگوار واجب الاجل علی الصلوة و السلام
 زماندینیه بیله واقع اولمشده و جماعه سیخیر اولوب انواع نصرت و
 اهتمام و بیجه و جهلده مکافات و انتقام صدور کلمده فلو جرم غیر
 جلیله و اوری و محبت بی عدلیه توانگری سندن کلمجه من بعد
 عثمان پاشا مخلصی ایله بکول فکیمت اولنوب زمره درواغندین
 اخذ انتقامه و گرفتار اولان برادر بی خلوصی غیرت باخجانه بده
 مقدور بویور که که الحمد اباعن حید خان بن خان اولون ذات
 عالیشان علیله اندر محبوس قالمی و جزیانه زمره مفسدینک
 افتقارینیه باعث اولدی و کولر محض صا سعادتو خان بزرگوار قلم
 کار حضرت قری بکذات شریفانه متوجه اولدی و بختیسنر عسکرتانار
 کان دار ایله اولد و لایستاری پیل اولوب جارین مقرر اولمشده

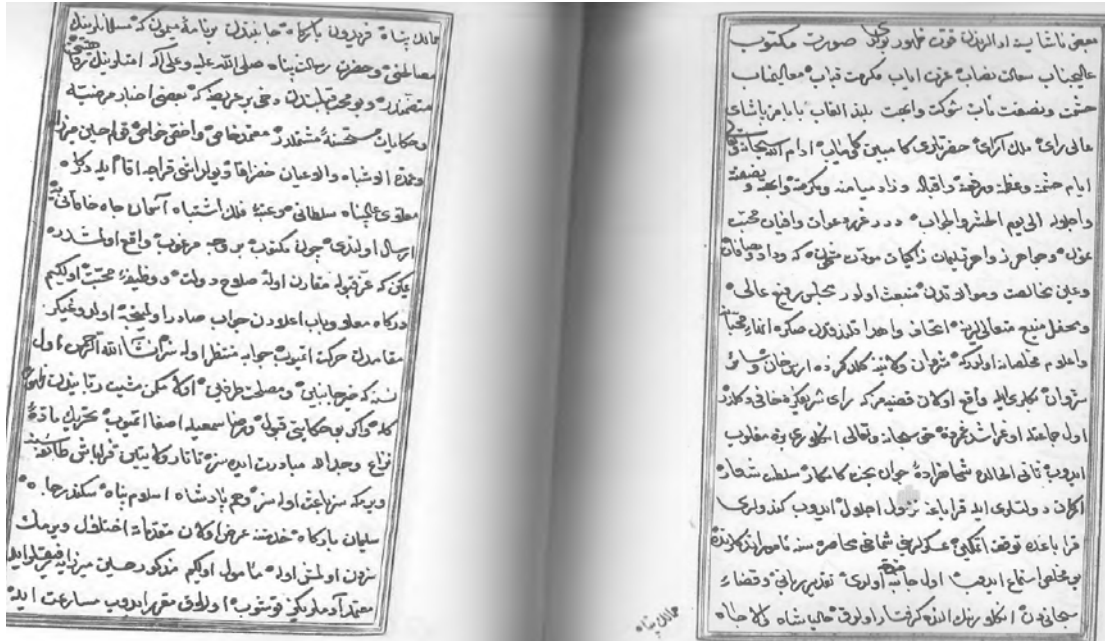
[176a satir 1-10]

دو بون اقدم اسرخان جنکده ظاهر اولون شجاعت و شهاست کعبه
 علیایه عرض اولدورده جناب مستطاب پادشاهیدک هر مویکده کمرای
 خلفتار و اسقالت نامه لایله مرتع قلمبر کوندر اولوب کونکون
 لغات و رغبت کورده کلوب طالوشده شتادن ایلالی مکن اولوب
 بو مخلصک یاشده آکیغولشد زاننا انه الحقار اول بهار حجب نلارده
 اربال و ایثار و انور و من بعد خرار محکوم جزیه پادشاهی و بیای
 مرهم بی عدلیه ناتناهی کرم سعادتو خان حضرت تریه کرم فرخا فرجام
 عرض کورده مبدول و بی دریغ بیورلیق و عادل کمرای حضرت بونک
 دخی انتقامنه و خلوصنه سولمق مقرر ملا عظه بیورده همان غیر
 و اقدام و عرض شجاعت و احقانه مبارعت بیورله

[182a satir 10-17]

دو بوانا لوده که سبوع و این و تمان صفر المظفر
 سلطی ایچ شاه جاننده محبوبت امید و ساطت ایله رعایت لوشمانوس
 اولان عادل کمرای خان قبلدین لشکر کش کاروان جناب میر سیدی
 نام فرستاده لری یدین نامه توقع نشان وارح اولوب سندن
 سعادته اربانی جا و مصلحت مصالحتی تجویز بویور لری سندن
 امتلاو ایدی که اول مکتوب معیوب و مهموم نامس لودر که باهمام
 نفل اولدیک و خان محیی لساندن کذولم بار در دوق

[182b] [183a]

[183b]

د کاه معلقه ارسال ابر سر باقی تو عیله لوزمرد ایاام کجام
 و سایه سعادت مندام و السلام و الفتح و القدر کرام پسوردار
 فاردان بواقفا سنا صلی اذعان ایلدکن رحا لوی قیول
 واستدعای عیون معقول کوروب فرورد مرز حسی
 در دولت روان و افکار خقیقلمی بقدر امکان اعدان ایلدکن
 حیدر عقیق لوزم اولون آدمی دخی رحمن رحیمه دوند
 خصوصاً علی بن ابی طالب و اولوغ نامه لوزم کوروب
 تنان ران روان محرمی کان معیانه بو وجهه مکتوب لوزم
 اولوغی که صحتی نقل اولدکن
 بعد از الحاقه و الحاقه و از آن الحاقه و الحاقه سعادت
 نشان دولت اقتدار فغان ران روان اکلان محرمی خان
 جناب بناحت رساندن انباء خلق خلق اکلان اولدکن کلا
 حالت حیدر و سعادت حیدر ده خان عالی تبار ساقی کان اخی
 عاد کرای خان صوب مواریث انویزین طهارت نامه نیا حیدر
 و آمدن میرزا حسین نام مقبره کراچان مکتوب بلوغتات حیدر
 بو محرمی حیدر جانبته حاصل اولوب مرجا اکلان طریقه مصفا
 موالی میرزا حسنک سنه سنه سماق و عقبه علی معلقه اساز

[184a satir 1-2]

ترایه اسرار ابری بر وجه استیصال سمند حوازم نیم انشاء اولی
 راه سعادت کراه صوبه متیال قلند بلی

[216b satir 1-4]

حیا و جلالت نشان عاد کرامی مان آدمی سوغ سینه عالم مطلق
 و عتبه علی سبها اتباع جانیندن جوخته وار اولون نامه سرف
 غای پادشاه عالم و مکتوب خوب اسلوب و زیاده مضمون
 هر اشارت و تلویحی کاهی معلوم اولری

[218a satır 5-12]

خان حضرت لاری ک
 تانار بیجا پرستان ایله اطراف ماکه ترک و تاز و اوغور و قوری
 ماکه آنتی اذاز اولوقونون صکره ایام شوق شای حکام
 زهتان برووت انتاده جهاد و غزایات پذیر اولوقون صکره
 بو قیق عسکر منصوره ایله تبویزه آسوده اولوق فهان اولوق
 بو نقیجه اول جانب رعایا سنک نه و جمله پامال اولجقوری
 وزمره سرخ سران اهل و عیال اولوق و تلو و تحضن ادرن
 نه مرتبه وه مشوق اولوق اولوق کون بکی رو شندله

[218b satır 9-13]

صورت و ندان اولمیه که بونون اسبق خان عایشان جلوی
 نشان کزیده روشناسان سامی مکان اعنی عادل کرای
 حضرت نیک نامه رافع ایا و شفقت اولوری ایله حسین اغا
 نام کار آزموده آدملری که سده سنیه پهلوان ترابنه ابان
 بکی کمال لوص و صفا اولون مروان قلغدی

[232a satır 8-18]

شاه نایبانه زن بد اختری خصم داره عقیدن طشر جلوی
 اولون خواهری و هم نامهنک معتمد علیه خدا مندن بعضی
 نامرح خیانت پروری خساد و شجاعت طرفینده بربر لوبیک بلور
 اولوب سترانده واقع اولون عیار ابدله محبوبه اولوق خاری
 عادل کرای خان که قریم خانک برادر کھاری و شرف و جاهتله
 اول ذمه ذمیه خان زاده لوبیک بھتر ابری شاهن خور
 اکامیاله و خواهری مناع و صلته انواع حیلله ایله دله کبکی
 دلقه اولوب و سواي عام و زنا قصه سیده بدنام و ایله سی
 قتل و اهلکله شهره انام اولوق لاری محلیز
 زفته سچ ملکه که شرع شریف طرفینده تجاوز لری عیان اولدله

مخاله
 بیله لاری و سترانده عیار ابدله
 و دایم طشر جلوی

[232b] [233a]

عور لوبه ارعاء عنان ابتدکری او صاع فاسد لوبه غایبان
 و جوی صبطه کا لغت لوبی و هار و ناموس اولوبه ریحان
 و حربه زانوبه زانوبه منور زمان اولوبه عالی حق صحنه و فانی
 سرورده هتیدلا ستورا اولون اسلمه هتید سنک عیازان قیلدین
 بر ستم ظلم و در مزمزم در که اولها نامه اغیا خانها فرخا شایخیزان
 اهل بیت که نه تهنه حضرت عایشه رضی الله عنها کیچیز عقله
 اولوبه اولبان افغان شنبه و تکمیل حضرت و پیمان اقول اصعبه
 تحت ابتکلیه بیانه آینه فاضلی لطافت انبات دعوی عیازان
 قیلب شاه اولی نامه اولان کمره کاه خواهر بر خا اولی منام
 سبانه اولور و که عورق منور اولون سلیله کمره انظر اولور توس
 بناموس غزال شباه اولور فلجم عاد کرای جان کفر اولوبه
 مجوس و دانا اولوبه خاطر سید هر سید ما نوبه اولوبه
 زن بلاص و خواهر اولوبه برده مزید هر زمانه خانه
 اولوبه خانه کتلیف صحبت وصال تکمیل کبریت نفس هر نفس بیینه
 هر وقت استادن ازین ایدوب بنیه نله اکره مغازی اولوبه
 انکسند انکسند اشته ایه مواصتی استماع سوز و کرا و اولوبه
 تنم هر لوبه کار سارا اولوبه خان نانا ز شاک آرا منجهان سنه

اولوبه زانوبی اولور زانوبه سنه فرمان برار اولوبه ناز
 یونیه بر اصله و آن جانی میدان فسق و مجرور سنک ناول اولوبه
 یوقانی ده نازی روشنه مختلفه مختلفه مختلفه باغ حضور
 و راحت و سبب استراحت و محبت اولوبه لوبت لوبه بر طاهر اولوبه
 حجاب شبک و فای اولون معامله روز هر سنه تبرین اولوبه
 اخرا اولوبه طوبی حرم و در صیبا بسیند هیلین تبرین اولوبه شاه
 انجلیسه بو طالون بیاز کور مسکن اولسه ده کور مغزی
 امره مژمه حاله کوزید کور من اولون ایدوب خاطر و عورق خان
 داده اولوبه کوزید بل و بخار ذوق اولور اولوبه کوزید
 باهر اولوبه طوبی حرم و در صیبا کوزید کلای و بر صام نجیبی
 مجرم ناسد شاه کور سنه کوزید حرم کوزید زن کوزید شاه ک
 قول و سخن بنهار و جبار خواب انده کندوسنی ستار اولوبه
 سیمانه بیاز و چایه نیاز سباز و بر هیلین کوزید صنی
 تکمیل اولوبه اصله سود مند اولوبه و در جل شاه ایدوب خواه
 ناخر اولوبه کوزید اولوبه سنک غیر کوزید و غیر بریم وارد اولوبه
 فریو اولور و در کوزید کوزید سنک حرم سنک وارد اولوبه
 حلون و مایه واسطه اولوبه لوبه نازیبی و در کوزید

[233b] [234a]

ایلدی اولوبه صکره عاد کرای خانه بر سوزی روباه اولوبه
 اول شبر زمان اولوبه حله مقرب شاعر ایدوب کوزید و اولوبه
 هر روز اولون شجاعت و شاننده هر کوز اولون شهامت مستحق
 قور صیبا کوزید عظیم و نبود ویم ایدوب بری لغتی زعمالور
 و بر حله اید اولوبه هلال اعترافین حکم خدا نکدر بتی آینه
 دو پاره و برین بر زخم و بر پاره اولوبه یترایک رو باهزه
 اولوبه کتله و هر برایک خنازیر اندر خون آغشته اولوبه
 خان تبقی انده درست و حکم جلاله کوزوبی کبی بر قفا دار
 جت و اخی اولوبه سرخ سرک تناری تا هلی ترکی کبی بر دم
 و اول کوزید اکثری زخم خورده کله متادتی و منام اولوبه
 محقق ایدوب حاله کوزید خود پنداری شاهارینک برده ناسی
 برید و آرا بیجانسی و خواهری غشیله نام کتله قیلب
 خان زاده نکه اولوبه کوزید و زانوبه نکت ایدوب کوزید
 نبوت اولوبه و کوزید و بار بیاز شمع ملوک عالی مدار و نکت
 زخم تنار روشن تبار اولوبه قوی مقرر اولوبه فاما قور اولوبه
 بو اهما ملوی و ناموس قور و قور و اخذ انعاماری شاهان
 عرض صبات و مخصوصا عمت و عفت جانباریند رغبت ایدوب

اولوبه بجز بمقوله معاملات و حکت سار و کشف سر
 اولون حالات اولوبه آن کتلیف کندو طائف اولوبه وقوع اولوبه
 و زانوبی زانوبه لیل سلا زمان ایدوب یالوند احصی
 اولوبه لکی سرخ سرک ن خار صله واقع اولون معامله اولوبه
 خارج فرقی کتلیف نه و نکت و معاشرت بر طور کوزید غولیه
 اولوبه و غیر کوزید و جان زاده قیلند شباهت و زن شاه و
 خواهر کراه اهلا کوزید سارعت انقلا ایدوب نکت و کوزید مقول
 دیانت و عفت اولوبه ایدوب حال و بو کار کتلیف و مقول
 شرح و حکت اولوبه اولوبه فاسد صیبا اولوبه
 و انکارده که سرخ سرک اختلاط و بر برین عور اولوبه
 مثالی وقوع و شیوع اولوبه سعد مجوزی کوزید کوزید
 دعوت و اول مقوله نایبای و عماره خدمت کوزید فراغت اولوبه
 ایدوب ارشاد و رغبت هیلین سرحار نامدار و بر حله
 نامه نصیبی بنهار کوزید کوزید ایدوب که نکت اولوبه
 کوزید و اولوبه اهل انق و بسیند خدمت اولوبه صلا آیدوب
 سرخ سره خزه بینان هر کوزید و اولوبه صف نشینان فرمان
 روان اولون محرمی خان و ان اطاع اولوبه لفظان حجاب

[234b]

نامه نصیحت نشان و جریه نصیحت بیان اولور که ای خندان
 دارد اولان مکاتب نیاخت عنوان لرزه جواب صلح صلح
 و خطاب فوز و فتح معنی شاه امی و بی بصیرت و بی عینت
 اولون نابینا به تعلیق ایدوب سا و شاه اعلی و اولور که ای خندان
 و حجره بر فرود اعتبار له مرغی و مرغوب طوطی که بو خلصه
 عجبین عجب و مستعمل و خرب کلوب بر پیر نابینا که صبح و اول
 حرم سراسی ضبط زن تغافل و آرایش خان سنک ناشاب ته
 ادضاعه زن مجاهل ایدوب کاه و کلید زنا همتی ایدوب کاه
 سعید شهید عادل گوی خاندان الفت و محبت با لری دینه ترا خرابی
 حرم قورچیلر نیک عرق حینت لوی تحریک ایدوب شاهن آهوی طبیعت
 و فرق بی قرینک شاه لری قن قن ایدوب کی مثبت در دیوانه
 قتل ایدوب اولور و محمدن مغتور و مرآت خاطر مکرر اولور
 بکار اولون بدنه لی اقرینک خلوص و رحایه و بو کار نیک اولور
 بکار معنی افترا در دیوانه و غوغایه منهدی اولور آنک کجی
 بی عماره خدمت شان بزکوانه لاف دکله وکی و آبی سنان
 شاه لری قیاس ایدوب عرض صداقت اقتضای عقل کامله
 موافق دکله و کف ظاهر در و باطله معلوم صغیر و کبر و همت

[235a satır 1-7]

امیر و وزیر در که هل بسوی الدعوی والبصیرت بر عاصبه
 شاه کماحه خدمتک ایسه پادشاه غالمپنا حرم عرض جویت
 وجوه کثیره اید اولی دره و اولر جهول بی حینت خان آدینه اولور
 خابنی نامند اولور شهر لری روی زمین در کاهند صداقت اعلی
 بیجه و جمله ایق و احری در ذریه اضرار دل کربار کشته بخاری
 مضمونی معلوم شریفه

[251a satır 2-17]

بعد از ان شهر رمضان اولون بدخی
 لوبیکه روز شنبه ایدی خان تاتار اعلی محمد
 خان نام فرمان لان عالی تبار که جمادی الاخره
 هجریه سنده با بجه سراسی دکله معروف اولان
 مقرر عزمند ندن کوچوب و آتراق سنجا غی بکی
 محمد بکی اون پیک تاتار صبار فنا دله شروانه
 ایصالی لازم اولان ذخایره سردار قوشو بیجا
 رجیک در بدخی کونی کمر قیویه اقصا لری
 مایسرا و لشدی و وزیر عثمان پاشا مزبور
 عنایت بی اتها صدور کلوب چرا کسه و طلقنا
 و روس و توغای طوا یفنک اهل و قوقی و بوجله
 نک شجاعت و شها متله موصوفی ما ولینین
 سکر کزه بوزیک ایلد شروان بکلر بکی لکنی خصوصاً
 دمر قیویه متصل اولان بحر قلزم قبودان لغی
 توجیه ایلشدی القصد خان عالیشان بنفشه در
 متلده دمر قیوده عثمان پاشا یه مهان و ماه شها

مازندرانند دعوی مردله کلوه و مولد عثمان
 چنانچه که لشکرله مجادله قلمش آید بی زمره ناکاره
 خدمت مزبوریده فرزان بردار اولد قلری کچی فی
 الحال خان ضلالت رهبری و مسلمان لر بیله جمله
 سوخ سراری طعمه تهر و لقمه شیر شمشیر آید کل
 و باکو نام قصبه ده دخی آلتیوز مقداری نامرد
 استدعای جنک و تبردا ایدوب طور لر کن خان
 عالیشان شولن کرای خان نام فرزند ارجمند جلا
 نشانی بر فرقه سعادت رفیقله کوندروب
 انلری هد فی تیرو خدنک و تالیف شمشیر جنک
 ایلد کلری بعد ازان خان نصرت رسان و عثمان
 پاشای کمران همراة و همعان شمشیر شهرد
 مهمان اولوب زمره تاناکر صوبی کزوفرد
 کز او و قشون بقا سندک اعدا مالکة ابلغاد
 آیلیوب تا قزلباغخ نام محله وارنجه سرخ
 سرلری قرد قلری و دارود بالری خضارت
 قلدری مقفل و مشروح اعلام و اشعار

اون سکرچی کوی وزیر مشیر عثمان ایلد اوقات جلا
 نشانده کایینی میزبان اولوب کن لشکرله کله و ک
 یولری استیلا حیردله جفن نیاناند نیری
 و طلب کیا و میاهله اکثر اوقات خلایق سمنلره
 سرسری اولد قلرندن ماعدا آتاق قلعه سی جوارند
 جاری و نیرین دیکله معروف اولان عبوردن
 عاری شهر لزان که اون سکر میل ایدوکی معلوم اشراف
 و اعیان در حقا باد و زانندن غیر لاچند و پیریزو
 ما هیاردن غیر بی اول نبرد که هیشتا و دلک ایله
 زمره تاناکر همراة صبار قزاق و یار و زان کچی
 جابل سوار و لخله ذکر اولسان اون سکر میل
 نیری کز ان و تهر و ان جانب لریه روان و شتابان
 اولد قلری عجب و ذهن دلاک صاحب لریه
 مستعد و مستغرب ایدوکی طاهر در قلا جرمر
 در مرقوبیه و اصل و ممالک تروان داخل اولد قلری
 کن بر کوب نصرت شکوه شمشیر ضیطندی قور
 اوزریده کوندربیلو بی بر تبلیغی بیخ خان که

روضان المبارک اون یدر بی کوی که نوم السبت
 ایدر بارک الله فی السبت معنوی ادا و مالک
 شروان فتوحاتندن بومر د کز بردا مسرت نما ظاهر
 و هویدا اولر بیکر خان عالیشان ملک انخره جادی
 الاخره مقدر دلت اثر لریندن شروانده عنایت
 و مال شمعانک اون سکرچی کوندردم قوبی مولد
 و ایلک ماب دانان وزیر عثمان پاشا مخلص لریه ملاقات
 و مقارنت هور د قلر ندره مازندران سبندن
 دعوی مرد و استدعای نبردله کلوب زیر دستند
 اون پیش بکدن زیاده حرب و قتالرا ماده ملاحزه
 اولر لرحمد من حقیق مهاده و من فوهم عواش
 کچن سنه دن بوانه کلنجه عثمان پاشا بله بالرفعات
 کار ساز مجادلات و محاربات ایدن محمد خان نام
 رئیس بدنام نفس شما خیده ساکن و دایره فساد
 و شناعند متمکن ایلک نسیم انتقال اولان لشکر لزان
 قنالون بر کوبه نصرت شکوه اول قوم شوم و مکرو
 اوزرینه شاهین کچی صالونوب طرفه العین

کلیه اینک احوال و احوال
 و غیره اینک احوال و احوال

اولوب خان عالیشانک لاجین آغام قوبی بی
 سی روضان المبارک یدر بی کوی که روز شنبه ایدر
 ارض رومه و اصل بوسرد نصرت آثار جانبده بو
 مقوله اخبار مسرت دتار له داخل اولد قده بلا
 تاخری سده سنیة عدالت تریانده مزبور لاجین
 اغاورد کاه مملاجا و شلر تندن مصطفی جان و شتر نام
 روشن له اولاغله کونر لاری و بو اولو سلو بی مسلوله
 عرض اولوب خواجده بادشا و سرور فضل انص
 به سعد الملة و الدین مولانا سعد الدین افندی
 یدر دخی بو وجهله مکتوب مرغوب پار لشدی
 که صورتیه نقل اولندی صورت مکتوب
 اخبار بشارت آتاق کچی دلکشاد عاوه و اخبار نصرت
 و ظفر کز اوصفتنده روح الاثنالو برید مسرت
 لوبی حبت و وداد و قاصد بحت مقاصد سواد
 اتقاه بر له همراة قلنوب آیت تعظیم تام و قوانین
 تکمیل لازم الاتمام آداسندن صکر راده اولد مجلس
 شریف و آلا بوبام بنام بوادی بما در ک حالاماه

[243b] [254a]

غراب دار جهنم تری بر طرف و من بود محمد خانی
 و نامنده اولان که هانی تیر نصرت پذیر اینده هدف
 و یا بنده بولمان ایکی بکلدن زیاده مقصداری قتل
 عامله تلمه تیر کلردن ما ادرامانک شر و اندن
 با گونام شهر دینی باله ضرب و حجاب واد بلزید
 جنت و جلاله اولان التي یوز نغم سردن کدی
 مقامنده کی سرخ سراری دخی فرزند دولت مند
 شیاعت نشان خان حضرت تریک نورده پیر لری
 شروان کرای خان ایلغار نصرت اثار له واروی
 قلیچدن کچورب مشار الیه خان عالی شان
 و عثمان پاشای شهاست نشان همرا و همخان
 ماه رمضانک ایکنی کوی شماخی یه کلوی تانار
 صبار فاردن بر کوی سعادت تیار کوی
 کوی غزله کذا اولدوب فرقه ملا حره تک دار
 و دیار لری غارت و قرظما غیجده یکلده معروف
 اولان محله وار یجده ترک نازله خسان تیر کلش
 بو محضر خلعت شعاره طومار سرمت تار له اعلام

اعلام ایدوب ملاقات امرینده انتظار لری شهاد
 پور مشرفا تباوتنا کاریند ریادخی قمر قلعه
 سنده مباشر تمیر و بنا ایکن اوج دفعه قار لری
 یا غوب و هرا عینده یا غی لشکر کی ایکی کون مقدار
 مجتمع اولوب خصوصاً بر قارش مقدار ی
 ابر کلوب استند ها و زم له کرم اولان غرانه قاشلر
 و یرویه صفحه سفید ایلجده العود احمر مغزول
 سوادنی بجزد قلمله لشکر بمن کوز لری قور قوب
 کرفا اولاس اولان لری بر فک نقدی رو اوجی کوی
 اللری جبارینه صوقوب من بعد جنکه قدر تیر
 و بو محله بر منزل ایلر و کتله طاقن بر قدر دین
 کوی لری و آری رومه کلوی مخلص یا شتاب لری
 جنوری ادمله قالمخیر خصوصاً اول ایامده
 خان عالی شان حضرت لری بیدن پانم نصرت علام
 وارد اولوب خواب ناخواه قتلا قمر قاری
 منزل کاه قلمش دیه فلاجرم شمد کچالدر امر هم
 و اهمل اولدر که خان عالی رتبه صوت جناب

[254b] [255a]

شهر یاریدن عاد کرای خان ایچون نامه تعزیت
 و کربنایه خلعتله خطها یون سعادت موهبت
 آرسانده لانتکلر اولوب مضمون عنایت نوبته
 خاتون اول حوالده قتل لری و اولده ابر خجسته
 آتان اولده نه حالسه توقف قله لری حتی عودت
 ایشلر ایسه دلا د یوب عن بتلری و ایلجله رسم
 تمکنله عودتدن بالکلیه هود تری مهمات دین
 و دولندن اولوب مراد شریفم در دیو خاطر نواظه
 تنبیهات پادشاهی و جا کرا مر از لعله اشارات
 و تاکیدات نامتناهی واقع اوله کچکن سنده دن
 ایکی ای مقنوم بوشا کار اقدم صوبه کله جک
 عساکر نصرت علم محرم و زرم واد یلوییده ثابت
 قدم اولد قری تقییر جده خان حضرت تریک
 زمره روافضه جهات اریه دن جنک
 و جردا بلکله اولد کویه مکره هک بالکلیه رفع
 اوله لریینه اهتمام بی هماله مقر ز اولوبه خان
 حضرت تریک سف نصرت رهبری کلی نتیجه لری

و مراد شریف شهر یاری به موافق حرمت
 نصرت اثار طهوری میسر اولد تیر علم عالم و د
 لطیف مشکل کشا اریه ظاهر و هو یلادر کوطوا
 تاناز سیل روان کی بقرار و اموال و غنایه دست
 رس بولد قاریندن صکره هریری ناپا بدار اولوب
 البته عساکر پادشاه بلند اقتدار بو یجده طوب
 و تفنک و سلاح زرم آهنکله قفادار ککر ککر کوی
 کوی غارت و ترکنا ز لری و معارک و محارب
 او جده تیر طفر تاتیر لریک پروا ز لری مشیت
 الهی بر له مقدرا و ایش اوله و ایلجله رساله فتح و غیر
 مقدمه لازمه سب و دیباچه قلع و تدر میرک
 نتیجه و ایجه همه سی خاف عالی تبار و رکاب
 شرف آکشا بلری خدمتند لکی لشکر تان بوقیش
 حوالی شروانده قتل و بوطر بقلمه اعلام ایکی
 کرات و مرات غارت اولونم در بوقسه مجر
 کلوب کتله لری و سیل روان کی کذا لده لری
 جوقلق مفیده و شروان محافظه سنده کتله

[255b] [256a]

[256b satır 1-4]

اخذت انتقام چارباكرين و رسولان الله تعالى عليهم
اجمعين و شريفك متوالي صفحت لها للربيع مفيد
اولدئ و ذات شجاعت آيات لرب اجداد اجداد لرب
ما بينتده بود كرجيميله امتيان و شرفي بولد لرب

[257b satır 15-17]

لانيما حضرت خان كشوركنشا
سني سلطان انبيا و علي شروان اولان عثمان بلشا
همنكم عثمان ذيا التورين اولد قلري هوي را اولد

[258a]

لنكرنا تارچايك سواد و هسك جراد روم قباده
بوايك ذات شريفين زكوار لاهرت سمنك توجده
نصرت ناز پوره لمانتها و مناتنك الفالينون
صدالوي جنبها نقدن جنا ب مقرون اولد هوي
و بو تخلي خلو مافزون و هره و هممعا اولد
هسك جلا دت مون و انان نشا الله لمصدرون
نضر لطيفته ما صدق بچون قلند سواعانت
اوليا كباره و وساطه انبيا زكوار له مامل
و مسؤلد قانما بو شا كار مجبول اول خوالي هوي
بولنده امر شريف لان مالفبول لري وارد و جولو
سريع النول لربله غارت و خسارت سمك لربله
طالعلري مساعدا اولوب سويد و شهيد عادل
كراي خان مرحومك انتقامه و طوايبه لحيونيك
هر جملته تحقير و انصرا منه ميا شوتله كورخانه
لري اولان ارد پل شهري تحريب و غارت اولتمق
و شيخ صفي حضرت نالريك مرقد منوره لربنيك
غيري انده مدفون مغبون اولان اجداد غياوت

[258b satır 1-5]

نه دري كه منبت شجره و حق و الحاه و منشا شجره
ضلاوت و عناق اولمشل بدنا استقوان لري چارباكو
احراق بالنار قلتمق اول زمره زخيله نك قوت
ضعف و ذل لربله و كمال انهما ملامه ضعف قوت لربيه
باعث ايد و كندلا ريب و مكان بو قد

2.21. Tacü't-Tevârih⁹⁵⁸ (Hoca Sa'dü'd-dîn)

[57 satır 11-15]

و یو حصار بهجت آتار صکه
کلیبولی نامی ایله اشتهار بولشد ر افریح و روم دیارینک معبری و شرق
و غرب قوافلنک مری و کفه و قهرم و مالک روس و سائر بلاد شماليه
کشایرنک رهگذری اولغین مفتاح فتوح ممالک اولوب سنه (ستین و سبعمائه) ده
دار الاسلام اولدی

[553 satır 11-30]

ذکر فتح کفه و ازاق و یا پو کره
سلطان منصورالوا توفیق خدا ایله عجم شاهنه ظفر بولدوغی سفردن
مراجعت بیوردقدن صکره ابکی ییل دارالسلطنه لرنده اصلاح مصالح
جمهور ایچون آرام ایوب توسیع بلاد و ترقیه عباد ایچون اطراف ممالک
بعث کتایب واجناد ابتدایر و قره دکن کنارنده کافر تصرفده اولان
بعض قلاع و مدن تسخیرینه همت عالی نهتمتری مصروف اولدی
جمله دن کفه مملکتی که بحر مزبور ساحلنده واقع اولوب فرنک تصرفده
عهد بعید و مدت مدید دنبر و قالمشیدی و کمال حصانت و مناعت قلاعی
اوجندن ملوک ترک و تاجیک و حکام دور و نزدیک تسخیرینه ظفر بولوب
مغل و تاتار بکلری باوجود قرب جوار قطنه اقتدار بولماسلر ایدی قهر
ولایندن بعدی مسیره یوم واحد ایکن و اول ولایت و الباری اولان
چنکیر خان اولادینک اسباب حشمتی مساعد ایکن قطنه اللری ابریموب
عروس تسخیرینه هیچ بری داماد اولماسیدی شهریار بایند مقدارک
امداد آفریده کار ایله اسباب مکنتی تسخیر آماقده مساعد و کواکب اقبالی
اوج شرف اوزره مشرف و مساعد اولغین ولایت مزبوره تسخیری
جمله قاصدلرنن اولوب سنه (ثمانین و ثمانمائه) ده سپهدار کشور کشا
کدک احمد پاشایه امر ایتدیلر که نیت جهاد ایله کیلر اعداد ایده و صدور
فرمان زماننده اشارت عالییه مقارن اولدوغی جانبه کیده پاشا دخی قدرغه
و آت کبسی و گوکه و ماونه اقسامندن اوج یوزکی طونادیوب ذخیره و اسبابی

⁹⁵⁸ İsmet Parmaksızoğlu, I. cildi 1279/1862, II. cildi 15 Cemaziye'l-ahir 1280/27 Kasım 1863'te Matbaa-i Âmir'e'de basılan Tacü't-Tevârih'den sadeleştirilmiş bir çalışma yapmıştır. Hoca Sa'adeddin, **Tacü't-Tevârih I. Cilt**, İstanbul: 1821. Hoca Sa'adeddin, **Tacü't-Tevârih II. Cilt**, İstanbul: 1822.

احضار و بیکجری و عزین آماده و طیار ابتدکن صکره آستانه سعادته
 مسخ جبین ایدوب اشغال فرمان ایته و کین عرض ایدیک شاه عالیجناب
 حاضر اولدو و کی دیو خطاب بیورد قدسه سعادتلو پادشاهک همت فی همتی
 و شیردستی رفیق طریق اولورسه حاضر در دیو جواب و بری یو جواب
 دلپذیر شاطر خطیر پادشاهی به خوش کلب دعا خیر زین بدرقه راهی و عین
 الهی سناه اسلامک پشت و بناهی ایدوب نوازش پادشاهی ایله کفه چابنده
 ارسال بیوردیلر پاشا دخی دیوار عالیکن کال حشمت و دارات ایله وزیرین
 زینت و مرصع آلات ایله اسکله چابنده توجه ایدوبی ارکان سعادت جله سی
 آیین صفائی اوزره مشایمت رسمن زینته کتوروب خیر دعای ایله پاشایی
 قدر غمسته بندروب و داج ایدوشدیلر پاشا دخی توفیق بلکنن آجوب
 توکل دوستی است مقصوده پیویب مساعدت روزگار ایله کمه چابنده
 آهنک ایلدی سفن تراخی برمرتیده ایدی که قره دکن اردوی
 براملاتی به دوشیدی دستیار ای هیوب نصیحت الهیه ایله زین قلیله
 کفه ساحله اربوب محصره حصاره شروع ایله یلر پرو بچردن جوانین
 سند ایدوب برج و باروسی صدمه طریله هدمه آغاز و عرض زین ایله
 نیمه دویدر باز ایدیلر امتداد مدت محصره و اشتداد حدت متشجره
 ایله حشمت حصار چانلردن برار اوب تکوره کلوب تکلیف تسلیم
 حصار ایدیلر انقیاددن امتناع و طاعتدن ارتداع ایدیکمن تقدیر
 اوزره قوت قاهره ایله حصار فتنه یو بولاری مقرر داهل و عین
 و مال و منال عرضت غایت اولوق لازم کلوب رضا یا دخی بانال اولور
 عثمانلوق عادت انقیاد ایدوبی عفو ایدوب اهل و عیالی اطلاق و سر فرو
 ایدیلره اشفاق قدر تکور کوردی که امتناع ایدرسه لشکری اتفاق ایله
 حصاری تسلیم ایدر و عرض انقیاد سلکته کیدرل بالضروره اولارینه
 رام اولوب پاشا دن امان دیلدی پاشا دخی امان و بری اوچچی کونده
 تکور حصار دن بیج قوب پاشایه کلوب حصاری تسلیم ایتکله زن و بیجه سین
 مجاهدین بیجه سندن خلاص ایلدی و خیرانه سن بالکلیه شاه جهان
 پیشکش ایتکله عرض اختصاص ایدوبی پاشا دخی رایت اسلام و اعلام
 نظیر فرجام ایله برج و باروی حصاری اوسته ایدوب اوزم ضبط
 و احکامی تمام ایلدی و کتابین صوامع و جوامع و کلینک محمدی ایله

باشانت صورتش ایله زحوفتی کوز بچیک حصانت حصارلیم یزید
 اعتماد و زور با زولیمه قرط استاد لری اولقین احساس ایدیک فی صورتی
 نقبل حصن ایکن امر واقع خل ایدوب و محاصره به یالیزی کوزلر بیته
 بکدروب دفته حصار دن چوقوب ایله ایله چنگه شروع ایدیلر جنگ
 المزله و اول چنجاهد کریم به کیدرک اول مجذوبی پیمان حصار دن
 آیدیلر و فرار شکنی اظهار ایله اول تبه روز کارلی نیلای دام اغزار
 ایدوب مقرر دن دورده شور دیلر و کیکاهلرده طور ان مشهور دن شهر لری
 و یوصوده کرمان دلیری پاشایه اوشور دیلر یودار و کبریا شامنده پاشایی
 خصیصه تدبیر اول صبر سیرک آردین ایدوب کریم کاهلرین سد و حصاره
 تا جانلری مرتب تیغ ایلدر ایدوبی مجاهدین راه زینده دامن در میان
 اولوب هر طرفین اول قده خار سه به قلع قوب مع تیغ شویبار دن
 بلشایرینسه باران بلا یاغدر دیلر و نیرده کاه کریمین فلکه اعدر دیلر و روی
 شمشیرده صف باغلائین و برسه عسکرین دریای شونه خرق و دشمن
 دینک لیا س حیات خرق ایدیلر ضربه کز قلیکوب ایله منکوب اهلک
 منکاب و روسی شکسته و خرد و نیردی تدبیر پاشایی روشن خیر ایله برچیب
 دستبرد اولدی حصار دن بکا فرار ایدوب این لغز دین بی دینار لک قیری
 ستر قلندی و فتنه منکوب ایله منکوب یار لک بیخ منکوب و برده فکری البر و بی
 ایزره اسلام اوماسی منسوب اولدی و صدای طبل شادایه فلک
 قه سنی طولدی ناید رب مجید ایله کفه سقرنده بیوجیه قلاع سپهر
 کابانی منتم اولدیلر و یوقوش سته (نمین و نماغله) ده سئوخ ایتشدر
 و کفه فتنه یو ترضی و عیشدر
 کفه خلتقه حفسدن آزدی دولت
 صکره اولدی قهصک ترضی شفقت

تظیب مسامع ایدوب کفار فی ناموس ناقوسنی ابظال و اواعم دین حق ایله
 اول هر زو بومدن رفغ ظلمت ضلال ایلد کتصره ربابی و واضعده
 تقر یز و محمولاتی هدلا وزده بحر یلیدی سباهلر تقسیم ایلدی و صلعت
 و اطلاق که عرضت اغشام عزات اولمشدی فظاق بیان احاطه سندن
 کندان ایدی قام و صبور و مصیبت که سباه ظفر اتساب الله کردی بی
 حساب ایدی کفه حصار بنک مناشی کفه کوردک کتصره توابع و لواحق
 شخیرینه اقسام ایدوب باور کده قلعه سی اسهل و بدوه ایله فتح ایلدی
 اذن اذاق و لایق که ممالک مقابل و ولایت شاهانه نک بندر و صبر ایدر
 و کشور ترکستان و مارا انهر و دیار حاجی ترخانن صلعتن تجارک
 رهگذریدن بن اذیبال پادشاهی ایله فتح ایدوب خیمه ممالک اسلامی
 ایلدی اول سنده اولان قلاهی تاجر کس حدیثه و اذیبه فتح ایدوب
 منکوب قلعه سته توجه ایلدی
 ذکر شخیرده منکوب
 سهدار قلعه کشا کسک اجد پاشا کفه و ازاق و لایق پانجام شخیر
 ایلد کتصره منکوب قلعه سنک فتنه ذمت همته لازم یلوب اول قلعه
 دشوا و کیری محاصره ایلدی زید و خرد ایلی قتصادی اولوب حصارک
 درو دیواری عرضت انهدام اولیقن تکوره بیم و مراس غالب و ستر
 و آرامی سالب اولوب جائی و جان و مالی تقصیل ایچون حصار دن
 بیخوتوب طوغری پاشایه و اربوب درکاه شاه جهان سناه عرضت عبودیت
 و انقیاد ایلدی منکر حصار ده تکورک اغاز بندن پر غلیظ القلب کافر
 وار ایش که رأینده سئید و ضبط حصار ده فایده بیج ایش کورک
 کتدو کندن زنجیره اولوب مدافعه متانده قیام و مقابله عرضت اهتمام
 ایلدی هر چند که تکور پای حصاره و اربوب تکلیف اطاعت و انقیاد
 و یوعادله عالی بدوخسرا ن لید در دیو فریاد ایلدی کوش فی سروشنه
 کیریبوب سمک لیا سجدن منحرف و راه اعوجاجدن منصرف اولیادی
 و قامنه حدظنه چاخفتدن یورلیدی پاشا کوردی که ضرب دست ایله
 المی ضرور زمان ایست فراغت صورتن کوسه تروب سسکرک اکثری ایله
 کوردی و حصار محاصره سته جمع قلیل القویوب هر اجمت شکلی ایله
 کندی و کیکاهلرده آدم کیر لوب فرصت کوزلدی حصار اهلی

قره یفیدان حاجکی اولان ایدین که
 شیطنتده شیطسان ایدین مستهین ایدی دشت قیجاق ولاینده مجاروق
 وار ایکن خانان چنکیزی ایله سر بیجه اوروب دعوی استقلال ایلر ایدی

[567 satir 27-28]

سپه اربع و شامین و شامخانه و ده سوح ایدین و قاپچ و قوش و ذکریدر
سنه من بوره و قایمک بزی بود که شاه دریا نوال اسکندر به فهند نصکره که

[568 satir 1-12]

دارالخلافه استانبولده مدظللال جاه و جلال ایتمشایدی ممالک محروسه
ضایمتدن اولسی مقتضای هبت والاری اولان مواضعه عساکر نصرتمتار
کوندرمسک اوزره اولوب مقدماقوجه ابلی بکنی اوتوز باره بر اراق
قدرضه ایله کفه نواحبستدن اولان ازاق صویک کشارنده کافر تصرفنده
قالان موته حصارینی فتحه کوندریدیلر ۲ مقد ماکنک اجدباشا تقدیم اهم
مستلکته سلوک ایتمکین تخلل عوایق ایله حصار من بوزک تصفیری تأخیر
اولتمشیددی بودفمه عسکر منصور اول حصاری محصور اشد که ضابطلی
اولان تکافر لشکر اسلام سطوتی ایشند کندن زیاده کورچیک مدافعه دن
امپدین کسوب امان دلیوب تسلیم حصاره میادرت ایلدی افضال الهی
وین اقبال شاه ایله اول ممالک روس وجهوله و معظمت ولایات شمالیه
بتدری اولان حصار کوشور عسکر اسلامه مسخر اولوب سلطان دین محمدی
نویته حکومتگاه اولدی و آتار توحید و اسلام ایله طولدی

[41 satir 24-29]

فتح حسن کلی واق کرمان
شاه دریا نوال محروسه استانبولده بسط ظللال جاه و جلال ایدوب دی
بساطنی طی ایتمکده کلی واق کرمان فتحه عزم همایونلرین تصیم ایدوب
روم ابلی و اناطول امراسنه درگاه جهان پناهه یوز سورمک ایچون احکام
مطاعه ارسال بیوردیلر وسنه تسع و ثمانین و ثمانله نوروزی رایت زلفشان
مهر درخشان ایله علم فروزی ایتمکین هکاسنه ربیع الاخر آتک دردنی

[42] [43]

کونده ادای جبهه ایدوب بیة الفزا اول خطه سرور افرادن دوا السلطنة
ادریه به توجه بیوردیلر و کردونلر ایله نقل بیوریلان طوب و تنک و سائر
آلات جکدن مانعا قدرضه لایله به حساب اسباب قتال و ضایر و اموال
قره دکردن طوبه به نقل بیوردی محروسه ادره قدم باهر المینسه لایله
شرف پذیر اولدومه و جوه عنیده ایله منظر التفتات شاه ای و اهل بلد
خدا رینه خطورایتین احسان لایله ماهی اولوب انعاملی نام و افضلالی
تمام اولدی اول اول شهر عظیم و تختگاه قدیم معبر وار دین و صادرین
و بندر تجار و مسافر بندر دار الشفا غایتده محتاج اولمین طبیب عدل
و داد لیکه سنم خسته لریک و جور و پیداد شکسته لریک داری
حکمت ایله هلاچنده حاذق و تدبیر صائبی امر اض روحانیه دفعنده
به الساهه کی موافق ایدی امر اض جمعیه حرمناسنی حسن علاج ایله
برضا ایتمکی لایق کوریموب اول خطه دلپذیره بری نظیره دار الشفا بناسی
بنویلمی اولمشیدی و پر جامع و مدرسه و عمارت عارف دنی اول شهر
نی هینا و سواد خوشنمایی توسع و آتار خیر و حسن تلبی شهره
توزیع ایچون لازمه نعت همت هابه زری اولمشیدی و لهذا اسباب بنا
نهیه سه فرمان همایون صدور بولاش ایدی و نتیجه کنانزده وضع اساس
ایچون فکر عمیق ارباب تدقیق کی بعد الفور خسته قرق اولتوب
آلات و ادوات بنا ایله اول اطراف طولش ایدی شاه عالیجنابه علیا رضاه
مولاه شهر من بوزک بکری انجمنی کوننده دست کرم اهتسادی ایله اول
ایزیمه خیره وضع بنیاد و جریحه اهداد دن میجاو و قریانلر ایدوب مساکین
و قزاقی نلساد ایلدیلر و نایاب علما و اشراف و مشایخ و سادات بلده و اطراف
شراعترا ایدوب عسکری و افره و خاع فاخره ایله سر بلند و مکان شهری
چود و توالریدن بهره مند ایلدیلر و انشاسنه مزوره و بیع الاولک بکری
دینی کوننده اول سواد اعظمه آتش دوشوب بزانستان و تحت القلمه و المله
مانسده اولان اسواق عرضه احراق اولمین تعبیرینه همترلی مقسورن
اولوب اول سفر طفر رهبردن رجوع علی هککنه دک کار کربنا ایله تعبیر
واندی عساکر نصرت ماوریات مهر انقاع بیراستنده اجتماع ایدیلک
رهتسوق طفر ایله سفر ایدوب طوریجه ولایتدن طوبه کار بنه واروب انده
اولان کلرایله اسفندی مکتاه سرورق اولان اسکندر چادی الاخره تک
اسفندی نام دیگر
ایساقی طاهر

[44 satr 1-8]

وجود اولان اموال و تقود ادرنه ده بذاذ اوردقلری ابواب البره اخراجاتی
 ایچون حفظ اولوب نفسایس انوابی غزاته توزیع اولندی و دشت قریب
 خانی منکلی کرای خانه عطمانی پادشاهانه و برب عرض ارادت ابتدایی
 ایچون آق بورك و التولی اسکف ایله سرقرار ایدوب حوصله آملی
 کجایشندن افزون بخشیشلر ایله ملکته زوانه ایلدیلر و رجک بکری
 ایکیسنده آق کرماندن دونوب کلی اوکندن اوایه کجوب صارو صالنتی بابا
 بولندن ادرنه صوبنه توجه یوو و شهبان اوآخرنده فرقدوملری ایله
 اول تختگاه دیرین رشک خلد برین اولدی

[45 satr 14-20]

علی پاشا دخی ضبط
 جس غنایم ایدوب دردوانته هازم اولدی سنه اجددی و تسعینه شاه
 عالیقام استازول تختگاهنده آرام ایدر اکن بغدادن اوغلی علی پاشا ک ماورنک
 اغتنام و اسباب انتقام جهله کلی و اق کرمانی الماعه اقدام ابتدایی مسوع
 مسامع خدام اولدی هماندم روم ایلر اراسی مابنده بیرو پیشقدم اولان
 مالقوج اوغلی بالیکه سلسله ولایتک ایلتنی ارزاق ایدوب حدود بغدادن
 محافظتی اکا تقویض بیوردیلر

[136 satr 18-23]

چون سلطمان اجدک فراغ بالی
 وانتظام احوالی خدایتدکار حضرتارینک اهم آملی اولوب بانلنده
 بسوزی ایکی اولوق محال ایدی بو وضعی دخی مقبوللری و بیام فتنه
 انجایی سمع رضا ایله مسعودملری اولوب اول شهرزاده آزاده نک میزان
 کفایت کفه سنه ولایت کفه ایلتن وضع ایدوب رعایت طرفین و قصد
 اصلاح ذات بین ایتدیلر

[137 satr 17-29]

کفه دیارینک بعد ظاهر یته ناظر اولغله فراغ خاطر کعب ایدوب انکله
 منسلی و خارانده انبوهدن سنه سی مختلی اولدی قریب معنویسی آشکار
 ایکن قلبنه کذار ایچوب بو احوالی ملاحظه ایتدی که
 برکون اول شاه سلیمان فرسایم لشکر بن جمع ایلدوب بی ترس و بیم
 روی در یادن ایده ناکه عبور روم ایلنده بوله اقبالی ظهور
 چون لوای مز بورك اول شهرزاده سلیمان مز نته توجهنک طفرای
 خرای اقبالی ایله متوقع اولان برات سعادت اباتی و منشور لامع النور
 معینت سرایاتی ظفر رهبر علم زدنیه سرایله و حیطة بیاندن گذران زور
 وز یور ایله مجلس رفیع سلیمان خانی به وصول بولدی دریای بی ساحل
 همته مرابط مراضی آفرید کاره مر بوط اولان خلوص نیتی سفاینی
 ایله اول سلیمان تخت همایون بختی کفه چائینه نسایم انقاس سحری ایله روانه
 ایلدی قدوم فرخنده رسوملری ایله کفه ولایتی معور و دیده آمل اهل
 کشور روشن و بر نور اولدی

[141 satr 3-14]

مقصودلری عمان بی پایان امکانه وفق خاطر دریا مقاطرلی
 اوزره چاری اولغله اول بجر بر محسافانده قطع مسافات ایدوب نهال باغ
 سلطنت و اجلال شهرهای عز و اقبال
 کرامی دری اذر ریای شاهی چراغ روشن از نور الهی
 مبارک طالعی فرخ سریری بطالع تاجدار تخت کسری
 فروغ خاندان آل عثمان شه طایمکن سلطان سلیمان
 حضرتلری مدار امن و امان ایتدوی دیار بهجت آنا کفه ساحلنه و اصل
 اولیجق قدوم فرخنده رسوملری بشارتیه شادمان و مراسم استقبال
 اداسنه استیجال ایله لب دریا به روان اولوب اول دریای افضالندن یکلر
 کبی ور دایدوب یتلرنده اتحاد و امتزاج صورتی ظهور بولدی
 ولب ادب برله اول ککوه مز و شکوه دامن تقبیل و ادای رسوم
 تبخیل ایدوب

[141 satır 20-22]

موكب همايونلری معبوره مزبورده توقف ایتدوکی ایلمده کیورد دولتہ آدم
کوندروب روم ایلی دیارنده آرام و مقابله کفارده نصب اعلام اعلام
متهای صراملری ایدوکی اعلام ایتدیلر

[144 satır 7-29]

دواتدن کلان قاصد شهر یار علی المقاصد رخصتیه رجوع مسلکته شروع
ایدیچک شهر یارجهانگیر دخی بر کوندن زیاده تا خیر ایچوب داور ایلدی
سوار کردون سرحد کوندن دیار روم نهاره گذار ایتدوکی نم شهر یار
فرخنده مقدم دخی اصیب دواته سوار اولوب خداوندکار حضرت لورینک
شرف ملاقاتی ایله انسهما د آرزوسنی بدرقه راه مراد ایدینوب عز
واحتشام ایله آق کرمان جانیته عزم و خرام ایلدی و جانب در یادن دخی
ذخیره واسباب لازمه ایله مشحون نیچه پاره گشتی کوندر دی که آخیری
اسکله سنده توقف ایله ل و اشارت علیه تعلق ایدن جانب کیده ل چون
ضمیر منیری مشهله افروز ظلم و مسئله آموز ام ایدی جام جهان نمایی
عواقب امور صورتدن عکس پذیر اولغین موج حیز حوادث ظهوری
زماننده اول کشتیاره احتیاج احتمالی الهام غیبی و ساطتیه خاطر دریا
مقاطر ل بنه خطور ایدوب (مصراع) هلاج واقعه قبل از وقوع باید کرد
مقتضای اوزره اول سفائن ظفر موطنی تهیه و احضار ایلدی (ملوفه)
دشت و کوه اشدی چو اول چایک سوار ایتدی استقبال اتی خان تاتار
تحفه ل چکدی روان شهزاده یه چوق تاتار ایتدی اول ازاده یه
دید ای شهزاده عالیجناب هرودوات ساکه اولسون هرکاب
امر ایدرسک بنده همراه اوله یم رهتسای هرک شاه اوله یم
یا عدد سز چند ایتقاری و یرم یا نکه مجموع تاتاری و یرم
نیچه بیک لشکر کرکسه بی لجاج شاه ایله وارسون نه لازم احتیاج
چون بوسوز ایدری او شاهک سمعنه نه اکامیل ایتدی ونه جمعنه
دید سز دن برد عا در مقصدم جنک ایچون بن بودیاره کقدم
اشتیاقم وارشه عادل دله استرم کیم ایلم آتی صله
دانتیه سورمدم چوقدن یوزم هم دخی وارد را کایر قاج سوزم

[145 satır 1-8]

کر سپاه و لشکر ایتم آرزو بی همدرد لشکر هم جنگیو
بزه آیین صداوت یوقدرر یوخسه لشکر همکله چوقدرر
شاه درکاهی صرامدر همین نه ضمیر مده کدر وار در نه کین
پردها در سز دن الحاصل مراد همت ایت ای خسرو نیک اعتقاد
خانی تودیع ایلوب سلطان سلیم یورودی اقبال ایله بی ترس و بیم
شهزاده عالیجناب مجله و شتاب ایله اوزی و طوری نهر رینی کشتیله ایله
چکوب توسن دولت سوار ورکاب سعادت اوزره استوار اولوب سندهامون
نوردی کویا که طبع مکان ایدردی

[161 satır 24-28]

چون شهر یار سلطنت مدارک سفائن ظفر موطنی آخیری اسکله سنده
انتظار اوزره ایدی خواص خدای ایله سوار اولوب کفه جانیته توجه دومن
طوغرادوب یا بان توفیق ایله دریا نورد اولدیلر و بقیه سپاه روم ایلی
نکارندن برینی سردار ایدوب راه خشکدن کفه دیار بنه کوندروب مؤکد
نیهلر یوردی که رعایان بی عن صمان بیله المیه ل

[196 satır 18-21]

لاجرم شهر یار فرخنده مقدم دعوت پادشاهی به اجابت و فرمان جهان
مطاعه اطاعت ایدوب دارالسلطنه استانیوله موسم شماره عزیمت بیورود
کلی آق سکرمان یواندن عز واقبال ایله بارگاه جاه و جلال صوبه
توجه ایلدیر

[204 satır 8-10]

جوانیغت سزاوار اقمس و نعت نمره شجره دولت و کامکاری شه پرهای
سعادت و بیخبری شاه طابشات سلطان سلیمان خان حضرتاری دخی
حکومتگاهی اولان کفه دن دارالخلافته دعوت ایلدیر

[213 satır 26-28]

السلطان محمد کفه ولایتده
ولی ایدی سنه (عشر و تسعمائة) شتاسنده عواصف دور ایدار نهال
و چودنی بی رله و بار ایدی قبلو چه ده غازی خداوندکار حضرتلرینک

[214 satır 1]

مزار لامع الانوار لرنده آسوده در

[236 satır [26-28]

(نظم)
نانارخانی اوغلی سعادتکرای بیله واردی اول صاحب هوش و رای
کفه به وارلدن شهیم کفه قول اولوب بساطینه سوردی شفه

[439 satır 29-30]

المولی شرف الدین بن کمال القرمی ولایتده جمیع علوم
خصوصا علوم شرعیه بی تحصیل ایدی حافظ الدین ابن برازی دن

[440 satır 1-5]

دخی تلذ ایدی و بلادنده مدرس اولوب افاده و تصنیف ایدوب
اجاده ایلدی قریم دیاری خرا به مشرف اولوب علماسی متفرق
وجیهلرینه انتشار متطرق اولدقده بلاد روم صوبه قدوم ایدی
سلطان مراد خان حضرتلری عادت مألوفه عثمانیان مقتضاسی
اوزره مظهر احسان ایدوب

[440 satır 8-26]

المولی السید احمد بن عبدالله القرمی مولانا شرف الدین
من بوردن تلذ ایدوب بلاد روم کندی خداوند کار حضرتلری صریقونده
بنا بیوردقلری مدرسه به مدرس ایلدی صکره مدینه قسطنطنیه به
کلوب سلطان محمد خان حضرتلرینک نظر الطافله منظور اولوب
یومی الی الخه و ظیفه تعیین بیوردی برکون پادشاه استانیولدن
ادرنه به توجه بیوروب آیین پیشین اوزره علماء بلده مشایخه در معنی
ادا ایتدکلرنده مولانا قرمی فرمان سلطانی ایله رکاب مستطابلرینه یناشدی
پادشاه حضرتلری مولانا به بیوردی که شویله استماع ایدر ایدک که
قریم ولایتی قایتده معمور اولوب علمای و صلحاسی تعداد حیرتندن افزون
ایش حتی الی یوزمقی و اوج یوز مصنف اولدیبارده آسوده حال اولوب
علوم نشرنه اشتغال ایدر لر ایش بو نقل صحیح میدر مولانا دیش که
بر اول نظامک اواخرته ابرشدک و بقیه سنی کوردک پادشاه دخی
انقرضلرینک سببتدن سؤال ایتشله مولانا دیش که بروز پرکثیر الوزر
ظهور ایدوب دروقی بعض علماء ایله ملو و حب مال ایله طوبطوا اولغین
علمایه تفرق تطرق ایتکلده ملکک شرابه واردی علماء ملکک
قلبی مشابه سنده در قلبه آفت عارض اولسه بدنه دخی سرایت ایدر
بوکلام دلیذر شاه کشور کیر خیمه نه تأثیر ایدوب وزیر روشن ضمیر لری
اولان محمود پاشای احضار و مولانا قرمینک کلامی نقل و اخبار
بیوردی یورو

2. 22. Selaniki Tarihi⁹⁵⁹ (Selaniki Mustafa Efendi)

[70b satır 23-25]

دو بجز قزلباشی ایچینده شایع اولیجوق ساقا شرفان حاکمی اولان
امروزخان لعین و دخی طرف واکا فند او لکر بقرق ایدیه نامعاسا
سلطانلردن کروه ضلالت سهار لر بله بحافلمه بقرقن عسکر اسلار

[71a]

اوز سینه کلوب مقابله و مقابله اهلک مقرر و محقق اولیجوق باشای
شاهرا لیه بلانده حاضر یولنان عسکر اسلامه اسقا لدر ایلدن شرف
اسودیه. ضربه و جرد لوانین محسنا ایلدی. حنک و جبالر امداد اولان
سار کتیمور یضنا کد موخچی کون شاکھی او کندن کی حصاره. شاه اولغی
عسکر یلر ساقا شرفان حاکمی سرتخان و اولغی. دو خان کد حسیب
اقتان عالمنا بصر و کتیمور حاکمی امام قزلباشان قوتو حاکمی دده سلطان
وسیر زاعلی سلطان و حسیب خان و کلبان حاکمی سید امیر سلطان
والوید قزلباشی عسکران قوجلر ایلدن سکیله زیاده قزلباشلر ایلر
کوزیک قلیج لشکر یلر اوج کون بیای و قیای حنک و تبرک ایلدی
های جا و فرغ مردان کیرود است و کار قزلباشی و زما بی ایچلر و سب
کار سخی نانی و زاسا بلو و کندن جا متبیکه دخی طاقه قالمسوق و یاکش
لماقت اولد قزلباشی الیه التیر سربانیه یاس و حرمان معرنا اولو سلطان
دولت مدداته مدد بخلندن کد شرفان یوز کد کیر کیر بیخ و شرفان کون
اسور کد قهرم خانی قزلباشی عاد لکر ای خان لشکر تا نرسه با شرفان ایلر
ایکده ای ذمائی بلور و یوز. بی شرفان کد خوف و عنایت باره یلر قزلباشی
واجاب رسول الکعبه اروج لیه لر یلر کد تکما مستویب سار و انده
اکین ملا عین مظهر بن خید لعم الله تعالی لایموم الدین دخی یوز لایموم
قادرا اولیجوق لشکر خطا ذلر قزلباشک او کماره سینه اولر دخی اولر
کلوب همان باشی قزلباشی قزلباشی کد با شلمسوق اوز لر سینه حلال
هموم اولر دخی کدی ریاضنه بر و جلاله محقق و شرفان اولر دکر
هر کز ددی ایلیم بویج لانی کون عسکر ای سرتخان اولغی ایلر کون
دده خان دیری لایموم ایملر عسکر خان طوبله اولر لایموم قزلباشی
سلطان قزلباشی خان عسکر دده دوشد یلر و کلبان حاکمی سرتخان
وسیر زاعلی سلطان باشلی کسلده. وسیر زاعلی عسکر خان کد باشی
کسلده و کتیمور حاکمی امام قزلباشی کد ای یوه لایموم کندی نابود اولان

[71b satır 1-17]

قزلباشی عسکر خان شاه اولغی قزلباشی کد کوزیدی کوزیدی یوز
یوز جلاله کد آخر قزلباشی و یاز سبکا هلر عسکر اسلامه قلوب تا تا سار کتیمور
تاروم سار ایلدی کسیر سور سوبه یوز کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
از سینه اسرک کوزلباشی قزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
اسرک حاکم کوزلباشی قزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
نیجا و سار کد کوزلباشی قزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
نصیحت اسودیه مسیح ایلر کد سوز سوز لایموم کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
دعای سوبه اسان و جلاله سار کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
الکوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
سوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
دکوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
عاد لکر ای بلانده آن کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
دکوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
اسیابنه سار کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی کد کوزلباشی
تیار کندن اولر لایموم

⁹⁵⁹ Mehmet İpşirli, Esad Efendi Ktb. nr. 2259 nüshasını kullanarak *Tarih-i Selânikî*'yi çalışmıştır. Biz de bu çalışmadan faydalandık. Selânikî Mustafa Efendi, **Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)**, C. I, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

[72a satır 22-25]

قصدت خان بالشرک تا تا سر و دشت بیجاقت و غیرم خانی محمد کر
حضرتی لشکر تا تا بسیار قاترا لیه ایلغار ابرو و ب کتار شد
کلوب جوق و فردا شی عاد ل کرای جراسر لیه عثمان باشا حضرت لیه
ملو قات ابرو و چپ انداز ما بین لیه کلام ناسر اچیه کاک لیه

[72b satır 1-4]

کنارین و بروغ و کتجه دلمری قامت تالان و مالاج ایلی و ب ولکی
سرد ابر عالی شان ایلی ملو قاتر بحال و امکان اوطاق کتجه کلوب
قار صفت قیشلر به توجه اتمی بولوب مکانلر بیه عودت ایلی کلکی
خبر لری کلوی فی سله

[77a satır 16-25]

اولان وزیر عثمان باشا ادم الله اخله لرجانبه سوا س بکلر بیسی
چرکس جوق ریاشا عمو ساسی اوسر کمالر صا سون اسکله سندن
قز دکنی کچوب قار شی بقیه ولایت کتجه بکلر بیسی جعفر باشا
سرد ابر اولوب بروم ایلی کتجه صلح قول و صلوه قول لای کلر
عمو شان عمو ساسی سله اولسن سطاخی بکی بتموب کتجه اوستا
واج سطاخی بکی دخی ساسی سله قوشلور قوشلور قوشلور قوشلور
حنک و بنزدک دلاور و صغدر لر سله ادر لر بلوک عمو انقاری
و کتجه لر لر و بیک یکسون نفر بکلر ی اولدا شلری سکیان باشی
دشت بیجاقت کتجه سندن موم کون دوت ذکر اولمان وزیر لر

[77b]

عثمان باشا اولما سته قالی ایلج لر لر واروب ملاقات اولوب بکلیم
اولمان خزینه ایصال ایلک فرمان اولوب سفر متعلق امور
آنجق بود کلو تبارک اولوب سب اشراف اولدوی سب اشراف
ایچیه مالک محبت حکمتی ایلی لکه اخیل اولدوی و سندن
مالک محبت بکلر بکلر بکلر و ساسی ابرو کانون قدیم اولدوی
همایون اخیل و سب اشراف سب اشراف سب اشراف و سب اشراف
شرعی ایلر کوندر بولوب تفسیر سوسر کتجه اطراف و کتجه اشراف
وا قایلر حکومت انون ملوک و سب اشراف آقا و سب اشراف اولوب
درگاه معلوم ایلج لر لر بکلر کتجه و سب اشراف کوندر بکلر
عمودیت و سب اشراف و سب اشراف باد ابرو قاضی قاضی سلطنت
داد ایب و ایب سب اشراف عثمان باشا لوفینا سب اولان علیت
و حرمت و سب اشراف و سب اشراف اولدوی امور دوت کتجه
اولان سعادت سوسر همایون سب اشراف اولدوی هر صحت کتجه
کوندر بکلر اولان ایلان و سب اشراف فرمان قز ایلی اولان شاه
محمد سلطان محمد خا بند جان بندن محمد دا طلب صلح صلح ایلج
بمقت و سب اشراف قش حکم ترکان اوغاسدن ابراهیم خان
تعالی بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر
بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر
سب اشراف بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر
سب اشراف بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر
نامه ایل نام ایلی کلوب سب اشراف باد ایلر ولایت قز
و سب اشراف طانی محمد کرایخان قز بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر
بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر بکلر
حاکمه لوفینا و سب اشراف قز اولان و سب اشراف ایلج
حاکم و سب اشراف و سب اشراف و سب اشراف و سب اشراف و سب اشراف

[78a satır 1-2]

و دوبره و نیک و بعد ان قافلای که آمدند و قانون او را دیدند
اللوب حفاصله را دید ادا بلای

[83a satır 10-25]

عنوان این کتاب حضرت علی در وقت ظهورش که در کربلا کشته شد
حاصل این کتاب که در کربلا و بیرون آن است و در کربلا و بیرون آن است
ولا بک کربلا و اولاد او که در کربلا و بیرون آن است
باب الا باین معنی و در وقت ظهورش و فاطمه زهرا را
بله که فاطمه زهرا را که در کربلا و بیرون آن است
ادامه نماهی این کتاب که در کربلا و بیرون آن است
اولوب قزلباش بیایم ایله بیجه بیجه جنگ و حال افراد ایلووب
تماماً اول و ایلووب با کلبه قزلباش ایلووب استقامت و اولوب قزلباش
ایله بیرون جنگ و بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
و اولوب قزلباش ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
قزلباش قزلباش ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
کربلا و قزلباش ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
و اولوب قزلباش ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ

[83b] [84a satır 1-9]

84
خان خان غایت سحران و بلخ قزلباش
عملاً نزل ایلدی اولوب بیرون جنگ
های و در وقت ظهورش ایله بیرون جنگ
نقرا تالود او را با تعقیب ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
حیات و قزلباش ایله بیرون جنگ
سر راه ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
نقرا و بلخ قزلباش ایله بیرون جنگ

حاصل این کتاب که در کربلا و بیرون آن است
و در وقت ظهورش ایله بیرون جنگ
خارج اولان سویدالین بیرون جنگ
اعلی لوبه و قزلباش ایله بیرون جنگ
باش تارود اولوب بیرون جنگ
حاجی و بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
باز با بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
قرابت اختیار ایلدین ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
کلبه ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
حضرت زهرا ایله بیرون جنگ
سلطنت ایله بیرون جنگ
بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
آرامگاه کربلا ایله بیرون جنگ
کربلا ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
قزلباش ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
دین ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
قزلباش ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ
ایله بیرون جنگ ایله بیرون جنگ

[84b satır 19-24]

تتمتع بکتابت کتب اولاد و سینه منور بر حاد ای لایحه می فرستند
 تتمتع بکتابت کتب ای حسی امانا کرامت کرامت کرامت کرامت کرامت
 حضرت زینت صفت سوره و یک شایع او کلمه عز و سجده و سجده
 سابقا احشاکر کردن پیچیدگی روح الی کتب العبدین عز و اولاد
 تتمتع بکتابت کتب اولاد

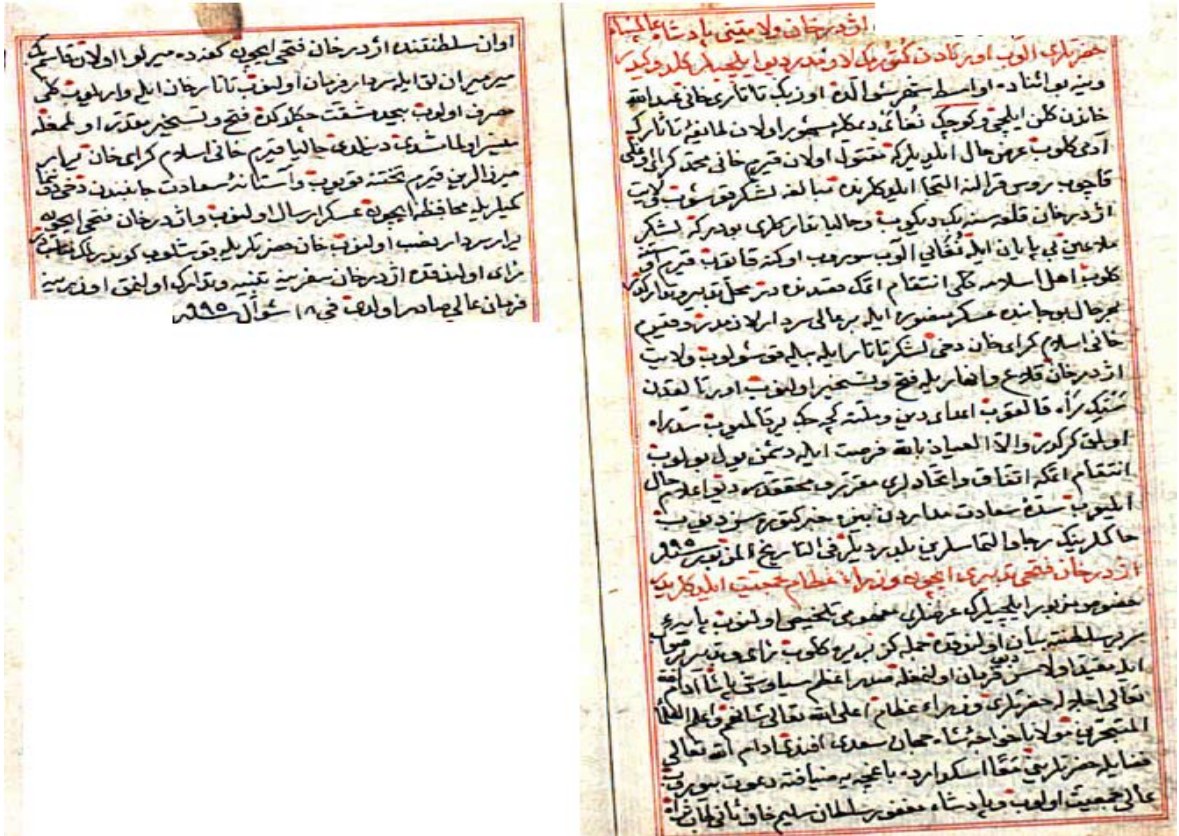
[86a satır 13-25]

تا تا مرغانا دسته فترت اولوب بوسه
 عثمان باشا سراج فرزانانده عینه کلمه رمضان شریف اولوب
 آستانه سعادت قریم قاتاری خان ای اسلام کرای جانان عز و
 کلوب تقدما خیانت ایوب جنات ایل مقبول اولان خانک غیب
 ایلین اولادین برباکی نغزی عاصی نقای کبیر تا رینه النجا اولوب
 بابا مزقانی المغیصون بیز مدد کارلق املیک دیوب آج و محتاج
 اولوب بیک مقداری چا بقوحنی ایلد الیغاسر ایوب قیرم خان بیک
 قدیمی معورح مرقوم کلاری اولان باغچه سرائی علی المغفله کلوب
 باصوب نغیا و سراج ایوب اسلام کرای خانک بولمان آدم لری
 معقوب اولوب و کشفوزی مجروح بر طریق ایلد خلاص بو ایوب
 قاجوب و سینه سعادت دن معور قیو محافظه سینه یاز لوب بامور
 اولان قول قریب باشی کیچیک و کولکلان کانیسی اغا لری ایوب کتب
 محرمه کفده حاضر بو لمغنی کلن ملا عینی نقای ایلد محکم حکم
 نبرد ایوب

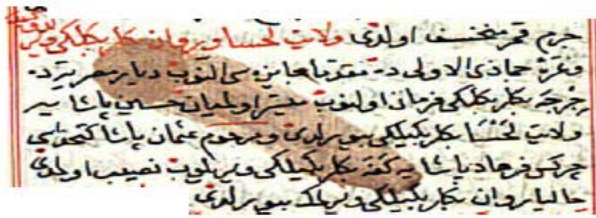
[86b satır 1-17]

ما بیند قتال عظیم اولوب چوقه که هلاک اولوب و باغچه سرائی
 باقوب سیموب خراب ایوب اول نواحد و ویران املدک بر قورق
 بلوروب و بو جمله شتا عسینه دولت اشکندن خانق رجا واسید
 ایوب رم حقد ردید کلرین اعلام الی شتر خانک کلن عرضی تلخیص
 اولوب پایه سر بر لیسنه احوالی او قدر دقت خطرات سطا
 بویر لوب بویر لک حالی نیجیا اولوق کر که کیم کیدر دیو بویر لوقه
 عثمان باشا نی قولک کده رم بادشاهم دیجیک خیرد عا ایلیق
 الله تعالی معینک اولو بویر شتر عر جو کاهدین طشر حقد کلر
 صودان قلیج علی باشا یه خط هما یوب سعادت معقول ایلد ندر
 واروب دونما ایلد قرزد کین سفی لانج اولوب حاضر اولوب
 تدارک ایلیسین دیو فرمان اولدما اوف بیک کیچیک و الکی بولک
 عمومیا اغا لر ایلد و علوفه لو متفرقه لر و بیک نغز حادش سردار
 عالی حد عثمان باشا حاضر تار ایلد سفر حاضر اولوق بویر لوب
 شخر خلقنه بر رسته تدارک دوستی که شرح و بیان ممکن دکل و تدبیر حنی
 بولک جمله عساکر صفور قتر دن سیوب او سینه واروب و وجود ایلد
 دوغما هما یوب ایلد و لوب کسیری و آت کسیری ایلد لشکر بکرانی اقبال
 احوالی ایلد قاج دفعه د مدتر اولورسته کفه جانینه نقا ایلد

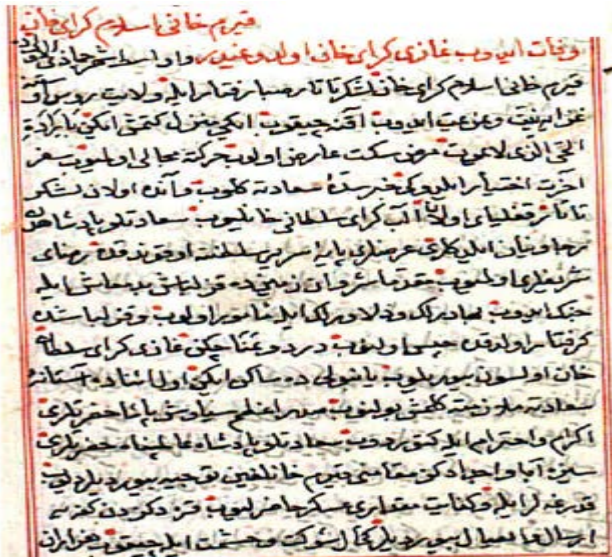
[108b] [109a satir 1-9]

[113b satir 13-18]

[114a satir 9-25]

[114b satır 1-12]

مجزبه اقتضای ایل در کما حدیثه موید لم یوقب کفر بلوغا بلقا اسود
 سراجی طریر سیه کلمویب آتیق اشلیق علوق لرین الدیه ارباب عتبت
 و کمال ایلد عمر کچمه که آرزو سندن ایلدی زلات سسوده خصا لایق
 معارف و کالات ایلد آرا ستم اولوب و قزل باسقی الذی حویب
 اوج بیلد حیسب عتقتن چکوب و شاه جمع محمد خدا سندن عتقتن قوت
 نظرین ایلوب مدارا سعتن طوبوق برعاتی و حرمت اوزور اولوب
 سز مسکرا اولان اوغلی جون میرزا ایلدی بی کلقت اختلاط ایلر اولوب
 بر کون اوغلی بیلر قتمه کتمک اوزدن قول و قرار ایلوب تدارک
 ایلک استاسندن قوت دور سوزوب هدایت و عنایت بیه قوت راه
 اولوب ایلک اوج نفعده مستکار ایلد تیریزدن مراغه و سلیمان حقیقت
 خلوص اولوب استان سندن مثاله یوز سوزوبک معنیب و شیر اولوب
 المعوضه دیور کزشت حکایت و بیروایت ایلر ردی فی تشفی

[121b satır 20-25]

لیرولاقیقنه تانارخان
 آقن ایلد و کیدمز و ولایت قیوم تانارخان غازی کرای خان
 حضر تیزی نیجه دفعه سندن سعادت مداردن لیرولاقیقنه آقن
 اتمک اقمی مراملری اولوب عهسوز و رجا ایلدی زدن احازنت
 مرخصت و برلموبت لیه قرالی حایت و مسالمت اولوب کلمدی عی
 لوبه قدر مقدماتی اولوب عتبت ایون بغداد و بودی لعی

[122a satır 1-10]

لیرولاقیقنه کتمکین و اوزی قلعه سی و سقنه کلن مله معنی قرالی لایق
 کلن ضامرت ایلک ایلد لیردون بیلوب آقن ایچو صخان حضر تیر سندن
 و ایلدی سگروب مبالغه مملکتن تالان ایلوب نیجه بیکه اسیر
 حصاروب منلیع عتبت ایلد عتبتی و عقده جامع اولان هرور مای
 عسکری ایلد سیکوی تکی احمد پاشا اوغلی سلمان زاده محمد کز خانی ایلد
 فرار ایون بغداد و بودی سینه قرالی لایق سندن جمعیت خبرین ایلد
 غزات و مجاهدتی ایلد ایلغا سار ایلوب مله عتبتی ساقده اولوب
 با صوبه بمعنایه الله دعا لوجرخت و حضرت اسلام ایلجان قوت سندن
 علف سندن ایلر اولوب مسعود و منظر اولد قری خبر لری کلوب
 عهسوز اولدوقد سندن زرتن و خلعت فاحر ایلد سندن اولد قری

[175b satır 3-12]

کفه کلر کلکی
 ملحق علمیر و روغن ساده نیشه بیک اوزده و ایلد او اسلحه سندن
 سز بوزده کفه کلر بیکسی محمد پاشا تک و فانی خبری کلدی بر سینه بوی
 مردم که اوغلی دیکله معروف لیرام بکه بکلر کی اولدی و ولایت کفده
 واقع محصولان سز بوزده و عادت اغنام سز بوزده سز بوزده
 و غرضیه بکلر کی بقتور و منظر ایلوب مطیع عامر سز بوزده لایق
 روغن ساده نیشه بیکه سقند اولوب ایلر بکلر بیکه کندی و بوی
 سقنقی تاز جوان اوغلند و بیکه قران اولندی ایلک سید دیوان
 عالم بکلوب پاره سز بوزده مصرین بوزده و ایلر با خلعت فاحر فی
 سندن سندان سندن

[177a satir 4-25]

کند کلیر کللی مزمان اولیان بعوام پاشا تنقیدی
لذخ کلویب کلر بکلگی آنزه توجیه یوه یاد دئی و اولیان غیر مینان شری
اناطولی و فتره ایسه برهان الدین افندی ولایت کند کلر کللی مینان اولیان
روم بکه اوغلی هیرام پاشا سابقا سئیده تاریخچه متنیوخ اولیان
بیاد و مسلم بر رتیکه اموال فرخستی و عتبات اموالی التراموریز
کفالت حقله بیخته ناظر اولدی یعنی زیاده خزینه عامه و فتره بیخه یازدی
انه و بر بلین مزارت هارویندن ناید معنی ارامی یعنی منبیل و فتره
الیدی بکه برارکها موالی کللی اسالیه لر و عتبات دفتر بیخه کللی سئیده
اوزه دوا ککه کلیمه در فضولی منبیل و فتره کللی الیدی بکه برارکها کللی
ملب اولانق و واجب اولان ددره دیو دعو کللی الیدی بکه برارکها کللی
پانیر سر بر ایلایه اولانقدن ساد تلوی باوشا ما لینا حضرت کلر بکه
ثانی فهاد پاشا ادم الله تعالی ای جوله حضرت کلر بکه حله ارباب کللی
سرم جمع اولسون لر و عتبات معنایه سابقا روم ارباب قاصم مسکری
فرع جلینا و مقلی اولان احسام افندی و سابقا روم ارباب قاصم مسکری
مولانا عبدا الباقی افندی و سابقا اناطولی قاصم مسکری و اولان کللی
افندی مشار الیه وزیر حضرت کلر بکه حضوره کللی الیدی بکه برارکها
عالی اولونر اثناء تاریخچه منبیل و فتره و تسلیم لر کلر کلر کللی
تقتی و تقصیر اولانقدن سوله کما الطور البیة امان و زمان
و بر لمویب تحسین اولونر یوه بلغمین عطا ککه معنی مدبر اعظم
حضرت کلر بکه دفتر لبر برهان الدین دعو بیسه که خلافت ذهاب کللی
و مولانا عبدا الباقی افندی ایکن کللی بکه فوج و فتره کللی
نوی کلر روم بکه اولانقدن خزینه عامه بر حکم الیدی و موی الیه

[177b satir 1-7]

که حضرت کلر بکه احمد علی اولوی فتن و منبیل الیدی بکه احوالی کلر کللی
و بکه ایمان سادت قتل لر بکه پیشگی هذا باطریض الی صرح الی
بولویب و فهاد پاشا حضرت کلر بکه تکرار تکرار هانوق کلویب کلر
عبود الی حکم الیدی بکه خیره القام تحسین بلدین دوا امر فرما
اولونر و کته کلر بکه کللی شاه زاد سلطان محمد حضرت کلر بکه اولانقدن
منفصل کتوب شفاعت ایلد استانه سادت ملور سینه کللی ایس
پاشا قرینا شری مینان پاشایه فرمان اولونر فی ارمنان اتمار کلر

[178a satir 23-25]

او قرینان نظر کلر کلر بکه کلر بکی اولان لاله مینان پاشایه
فرمان اولونر و کته سابقا همسرا کلر بکی اولویب میراخون کلر
باش مقلدیه چقان حسن پاشایه بیور لوی

[180a satir 2-5]

فعلت کتور هر جانیدو آقین
در بلویب دست و عیاق و فتره خانی غازی کرامت حضرت کلر بکه کللی
ذرتین ایل خلعت فخر شهنشاهی کیوه میرزا لور سلطان لری کلر
و عتبات حاضر و محصل اولونر دشلویب

[194a satir 9-15]

بغالب و متغیر و متطویر اولو مکیم و میسل لوی دین شری
و انام شتا مشتبه صورت لر لوی کلر کلر تا امارا بلدیتره خانی غازی
کر ای مینان حضرت کلر کلویب پیشکه ککر در سنن و لایقینه هر جانیدو
آقین ایلویب جامع و ایچویر کلر بکه مساحت ارسوید لر و عتبات
و مسکری کلر بکه کلر بکه نفر کلر بکه کلر اولونر بازنویب کلر
نویب و استحقاق و خطوان محافل بر کلر آدم تدار کلر کلر کلر
ملور کلر

[195a satir 6-12]

ولایت کند بکلی کلکلی
وغرہ شمر بر سبج الاخر زده. با سابقا میرا خور و قوی حی با شیلقله
چقان ولایت کند بکلی کلکلی سی باشا تر فوع امیر لوی و برینه و برینه
بکلی کلکلی مجموع قوجه جنودیان باشا اذملرینک حسن سخوان آم
هر سنرا استانبول له بود کلوجلوم مروفتن ساد. بقیه ملک شرک
ایلیکل بکلی کلکلی اولوی. دیوان معارف کلویب یا نیر سر بریا بر مصیر
فعلیک سورجی قوی التاریخ المرفوع سنلر

[207b satir 23-25]

تا تارخانلی غازی کرا ای حضرت کرا
صوبی کجوب سفر کند و کدی و دیوان ساد ولایت قتریم و درشت قچیان
تا تارخانلی غازی کرا ای حضرت کرا کدی قوی جیلر کرا حضرت خان

[208a satir 1-7]

موزیک نفر ایکی بد کلوسوار لشکر تا تارخانلی کرا کرا کرا
دیار برین اوزی صوبی در لوسنت و تا لیلر ای کجوب کدی لی اولوی
الکی کوز در دیو خبر کتر در بلن و کیفیت حال لرینک استغنا بر اولوی
قیامت معیب عسکر مجید رزینی و زمان تحلی اتمز و کجوب کرا برید.
اسیاد دن برین قالمز خرابی عالم سبب محض محظاته دن محظوت
بی رحم و بی شفقت. العیاذ بالله تعالی من محظله و غنصیه دیو جواب
و برید لر فی اولوی اسطر صان تا لمار کرا سنلر

[212b satir 19-25]

سفر طغر اوزدن یکدی ایخار کجوب
کدی کلکلی و اخر شردی لعدده ده سفر طغر بریدن برالیه بروج تا تا
قلعه کجوب کلکلی بر کجوب علوفه سله متقاند اولوی دیوان عالم کلکلی
عسکر معین احوا لنه ایخار کجوب بیان ایلیک تا تا قلعه کجوب سنه
سوار حضرت لری جمیت عظیم ایله وار و برید محکم خنک و اسباب اولوی
آخرین ایله اولوی منبله اولدی و غنیلر برید و لشکر تا تارخانلی
کرا ایخان حضرت لری کقا بر خا کرا ولایت کلویب داخل اولدی برید

[213a satir 1-11]

مشکون و غبار جارا حوالی تا. اولشد در دیو خبر و بریدی و بر صعب
در بریدن کجوب تا تارخانلی کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب
بودن طغر در صعب قار و طغر کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب
بوالرین الدن بیچ کون خنک اولوی جا بنیندن کلکلی شکست اولدی
بعنایه الله تعالی فتح و غنرت غازیان لشکر تا تارخانلی کجوب کجوب
دخنی دین دوستی ایلیک اسیر کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب کجوب
اولوی اورد و بر نعمت فراوان ایله مژده لر خبری کلکلی کجوب
و خان حضرت لری کقا کرا کرا کرا کرا کرا کرا کرا کرا کرا کرا کرا کرا
ملا معینه تا تارک او قلمی کرا کرا و طجی اتر بی نشا نرا ایلیک بر باران
ایلیک کلکلی کلکلی کلکلی کلکلی کلکلی کلکلی کلکلی کلکلی کلکلی کلکلی
اولدی و غن حکایت و روایات ایلیک

[223b] [224a]

عسا فخر جویه تا ابدی کرایه سرتاری بکجه بیلای الووب نیجه دفعاً همچین
 و بر و طایفه لودلیم ایل نیجه کفار جهل کرا الووب حسا کر نیجه و جان
 و فرنگ که کشتلما سوک آبروی عسکری تکدی ایل اول کون سیر طایفه
 تکبیرینه عودت ایل و علی الصبح کرا دمان کلکون شفق بر نیجه
 سخی بو یجر اخضر دن سوریه باشلور و سخی کما فی لمانیه تا تار کما فی عیشیه
 علی الماء کاغده سوریه بحر الووب انکی بیعت ایچیندی کیم کیم ادم ایل
 حمله امره تا تار و جلد لرین ایل احمد لغا لودلیم الووب کجوب
 هانیم کتار نا کار که طاهورینه بو ریختی الووب ایلرخی عسکر
 تا تار که کلدور کن کور ویت جلای سوار الووب برویتیه دن عسکر ایلر
 باشلری آچوب خناب حقه قرض و زار کرا الووب بولاشا و چر چیلر
 اوریتیه دوستی طریقیه انشق حرب وقتا ل اشتغال بولوب
 اولوب یعنی الله تعالی حقن قرضیه تقا کر تکم صاچ لرینه
 تیرا بران تا تار کرا ل کاون با ن طیر برید وار کور یلکه باشلویب الحوت
 تم الحوتیه کرا اولمعلولر طاهور تکبیر قرضه جیبوب فراسر بو یطوق
 عسکر تا تار عقیق قرضه یانوق حصا لرین سکنر سل مقاری ساف
 قطع اوله خارا ایلر کی دخی ایلر یله ایلر سیت و اکثر و عفت مشور
 اولوب و طاهور طایفه یی حضرت اولوب یانوق حصا لرین قالدان
 بو یطوق ایلر دعا عا لینه قطع الامل و منسوخ العمل قالیبی
 ماه محرم الحرام کرا اوله کیم کور حصا لرین ایلر در اعلی
 مقار قلعه تسلیم اولوب و خا حکم قلعه با قرضین نزول ایلدی
 بو یطوق رایع اولد و سخی کلعه با ی کفار سینه بر یغ کرا ایلر کتوب
 کور بلوب معین نه قلعه ایلیق و کور ایلر قلعه تسلیم ایلر کن
 لدر ویت سوز دخی و کرا ایلر قلعه تسلیم ایلر سکر و خا و الامنایه
 تقالی الووب اوله کیم کور ککجه کیم کور کور کور کور کور کور
 انکی حوا بلورن و صیبت اسلامیه ایلر دخی قلعه امره علی الضیاع

عسکر اسلامده هم ایلر اوله یکجه بو یطوق ایلر تا تار کرا ایلر
 بو ریختی ایلر و دلاوران تا تار کرا بو یطوق ایلر تیرا بران ایلر
 نیجه عسکر بر ایلر الووب آخر کتار سیر کور و ایلر اوله ایلر
 ایلر سویت بریردن همچین ایلر اوله لدرین کیم سینه سحابت
 ایلر سرافاز و کیم سنا و کیم ایلر تیرا بران کور ایلر کور و ایلر
 بیتر و اصل اوله لدر و ایلر کور قلعه با یوق قرضیه با نام قلعه تک
 اتلو کتار کور حوت اوله لدر عسکر اسلام دن آب و علق کور کور کور
 علق سینه ایلر کور معلوم اولدوق سیدخی اوله جانیه وار ویت کیم
 عسکر کور سینه سویت ایلر کور قرضه تا تار دن کور بلوب ایلر
 تنبیه اولدوب هر بار که کور کور سینه شتاب ایلر بو جانیه ایلر
 دیشلر ایلر کور کور ایلر کور سینه سینه ایلر کور کور کور
 شکار بلوب ایلر کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 شایر کور یلک خفته باشلور ایلر کور کور کور کور کور کور
 بیز دخی کیم کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 بر او خور دن همچین ایلر کور قاری و ایلر سینه ایلر الووب اوله لدر
 تا قلعه ایلر وار نیجه آن کور کور الووب بر سینه ده قرضه
 ایلر کور بو یطوق ناید اوله بو یطوق کور کور کور کور کور
 بر سینه ده خفته کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 غا و لدر کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 ایلر کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 و دلاوران هر لدر دن علو ایلر کور کور کور کور کور کور
 ایلر کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور

[224b satır 1-7]

قلعه یا باختری سردار حضرت کور ایلر الووب ایلر کور کور
 جانب خا قانمزدن قلعه صلیب اولوب سر ایلر الووب کور کور
 قلعه کلور ایلر تسلیم اولوب ایشاعه تقالی کتار کور کور
 ارق حرکت ایلر حک طالری بو یطوق عقا د کور بو یطوق
 بو یطوق لدر کور لدر ایلر استانه سعادت بریم ایلر
 شلم کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 حضرت کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور

[225a satır 1-6]

تا نارخان حضرت لری
 و بو ایشاد سالارینه تا نارخان حضرت لری تر قسی قانونده
 اوزر بار سیر بر لهنه عونا و لدر کور بشیون سیک ترخی فرزان
 اولدی و کور سعرا خرا و لدر کور حکم کور کور کور کور کور
 تا خیر اولدی دویلد و بو معنی چیمان یسندی خلق اولدی
 فی واسطه کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور

[227b satır 22-25]

تا نارخان حضرت لری
 و لدر کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور
 کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور کور

228b satır 13-17]

تخلت مملکت خلقی باغ اوزور قالدیغی لجه نیکه
بری میسین ملت ویرا غلامخانم اقلده مویت ددینه برکزده سرد
یارار شکر کسوه قلعده سلسره وکیلدی قانکرمان طوبی اعلی مان
و باروت شکر که کوز میسایر لانه اولان اسلاینیر و جریده ایله
خسته مویت ویرا یولغا ف:

[229b satır 10-11]

و تانا ارخان لشکر نیکی کوز میسایر لجه
شاه به معینی اولدی ایل

[229b satır 22-25]

حادث بکر بکر نیکی ساینده در و فتحی مویس اولان باریق قلعده می
ارزند اسکنده بر می بکی عثمان کبک بیلر و سخامت شمار اولغین
بکر بکر لکه ایله ویرلی و تانا ارخان غانی کرای خان فتح ایله و کبک
قلعه با ادرخی بکر بکر لکه ایله ویرلی و سکتی ادرخی بکر بکر لکه ایله

[230a satır 1]

توجه بویرلیق دیوی خیر سولیدی

[232b satır 15-21]

سرد لرحضرت بکر نیکی سلام چایو شی کلوب سینه کتدی و کیدی و دره ابر
اقلیم سنان با شاخیز تر نیکی سلام چایو شی کلوب سینه کتدی و کیدی و دره ابر
تانا ارخان غاری کرای حضرت بکر نیکی چایو شی کلوب سینه کتدی و کیدی و دره ابر
قتل ویرلی اولدی ویرا بکر نیکی عسکر چایو شی کلوب سینه کتدی و کیدی و دره ابر
بکر نیکی اسیر و جاب سهر و غنا می بد فزاد قتل ویرا بکر نیکی
نعت فراوان کوز میسرد و کی اعلام ایله ویرا بکر نیکی کتدی و کیدی و دره ابر
عمر لرح که مراد استه خندان مساحت اولدی و شی کلوب سینه کتدی و کیدی و دره ابر

[249a satır 2-25]

سرد امسا کوز میسرد ده اولان چوچکلوب خیر لرح کتدی و کیدی و دره ابر
سکتی کونی کونی کونی اعلان عسکر سغی سرد ایله سنان چایو
حضرت بکر نیکی ده زمان درگاه عالی و چوچکلوب کلوب سینه کتدی و کیدی و دره ابر
ایله لرح تانا ارخان غازی کله خان حضرت بکر نیکی خندان خندان اولدی
محسار هماره اولدی ویرا بکر نیکی قتل ویرا تانا ارخان غازی
رعایای مملکتده اد فها ایله سغی و چوچکلوب لرح لرح سنان چایو
حضرت بکر نیکی حضورین لاهرا اولغی تانا ارخان برکاج نغری سکتی ویرا
ایله لرح ویرا بکر نیکی خان حضرت بکر نیکی ویرا تانا ارخان غازی
رزیه اولیسته سبب و باعث اولدی ویرا بکر نیکی نغری سکتی ویرا بکر نیکی
دکلرحس بود ویرا قاهر خود بخیر ویرا حکمت ایله حقه خان لرح
قانع سلطنت معتررا کون نغری سکتی ایله لرح اعتد ادردی ویرا بکر نیکی
نقل ویرا بکر نیکی حرکت اغان بود ویرا قتل ویرا کتدی و کیدی و دره ابر
ویرا شاه عالمنا مغلواته قعالی بکر نیکی حضرت بکر نیکی غر و سنان چایو
عقل و اد صد اید ویرا تانا ارخان سلطنت اید ویرا سغی ویرا اولدی
عن لرح لرح اولان رعایا بکر نیکی ویرا جبر و نقصان ایله رعایا کتدی و کیدی و دره ابر
خیری چایو ایله ویرا تانا ارخان کتدی و کیدی و دره ابر که اید بکر نیکی لرح
کلوم الملوک ملوکا کلوم در سندنیده انا هم اولیسته سکتی ویرا بکر نیکی
وظانی کرای خان ایله لرح سکتی ویرا سناد مملکت اقل و کتدی و کیدی و دره ابر
رعایا سغی ویرا لرح رعایا لرح لرح لرح جمعیتی مملکت ایله
مقرری لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح
مطلوع جزیر لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح
سکتی لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح
ویرا لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح
رام معنیان ویرا لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح لرح

[249b satır 1-12]

بخار خا بر کویب و بیغان ولا سینه لیدون معا وسته لشکر بلا عین بخار
 کلکله عاتة سرک شکر ایلا باش قالدیوب هر جا سیدن اصل اسلام کلمه
 و طوبی بلایریند فاتح سخر لر و حصنات مجید ایدوب و قتل و کمال
 و الحفال ذکر و انات اسیر ایلدیوب اتش حرب استغفار ایدوب
 لشکر تا تار ایلر فان کر ابر خان حضرت لر دخی کلوب دخی دخی صاف
 اول کجیبا مناسب محلون مجاز اولوب قرار اید و کندن غفلت ایدینک
 انداز و اتش ایشان کفار بلا عین با عین ایدوب کاشقنوق ایلر
 خان حضرت لر یالکن بلان خلاص ایدوب بر و کجی و لیس و کجی
 خنر لر کلری و باد شاه حفق و انتقا لی طوبی و لطنت سلطان
 محمد خانی سیرج و علوه لره اولماستدی خنر لر هر یولدر و خان حضرت
 دخی عت اسبابی دستای تا سراج و تالان اولدوغنی بلان اولدوغنی
 خنر جان بیا الاخره سندنله

[250a satır 6-10]

وزیر حسن پاشا حضرت لر عی افلق و لایق اوستنه سرد لر یقینی بولون
 استعجال ایلا چا و تله و احکام شریفه کوندر اوی و مقدماتا تا نا خان حضرت
 باصلدق بر تاج سیک دینج تا نا را فکر مان اوستنه بجوم ایدوب لر
 یو دینی قلیچده کچور یوب بملکتی خلاص ایلر کلری خنر لر کلره

[263b satır 20-25]

غازی کرای خان حضرت لر بیک و زمرای علمام حضرت لر سینه بفضل ایلدق
 شریف لر یکل و کویب و تا تا ریضانی غازی کرای خان حضرت لر بیک
 کوندر یوب کفار خا کاسر ضلالت کردار که هر جا سیدن جمعیت
 و بیغان کلری بیجید و بی قیاس اولوب جمالک اسلامیه اولدوغنی
 نمود ما جمیع اتم لر ی مقرب و محقق و حاضر و معنی اولدوغنی خبر لر
 التقدیر ایدوب لر لایق و مستور لر لر ی مبالغه لشکر بلا عین آماد

[264a satır 1-11]

ایله لر عصیان و لمضان ایلین افلوق و بیغان ولا سینه بلایر
 کلین بولون کتار و لسته نقالی برای مناسب و فکر تا و ب بود چلدر و عتم
 اولدوغنی کلر کادریه لر کلوب او عین صوبید حاضر اولدق کور بوجوق
 اولان بیغانده صفا طوره لر و کتار ختم فتح کرای یوز بیک نفر لر
 دینج تا تا ایلر اختننا ایلدی و اولدوغنی صوبی بچکده تا خنر لر لر
 معنی تا الله بقالی انتقام ایدوبه جانندن خدمت و بولدر اختنن
 بولون لر یو علم ایستاد فالحصیه برای صواب ایدوب کلر کلر
 دکله کسیر احضار بچوق تود ان خلیل پاشا حضرت لر سینه تا کویب لر
 سر دار علم لشکر اسلام ایلر مستحک علی اینه مستحبه اولدوغنی
 سبک و قالی خنر لر لر حضرت لر سینه ایلدی دعو بکتوب شریف لر
 جواب بلایر لر فواد ایل رمضان المبارک سندنله

[266a satır 15- 19]

هیچ بر قصبه و خرا قالمیکه احاطه با ناسرا عتوب معیا و لر سینه
 اصواب و تا قور جل لر سینه لر لر ایل و عاتر لر و بیدر و کلر و کلر
 و بخان کرمان و اساطیر و اسما عمل کجی و سلسله و بر کلر
 و بر کلر و کلر و کلر همان ایلدی کلمه لر قلوب جلدا کلر لر
 و طار شکر با لکته خراب و بیاب اولدی

[267b satır 5-9]

و تانا سلطان خان کورستان
حضرت بزرگ معقبا استانه سعادت کورستان و کورستان و کورستان
جلدین محمد و احمد اولان قدره لوزلایت قیرمیف جیموب و ایزد
نشانک تانا کورستان کورستان کورستان کورستان کورستان
خوت اولدی دوق تاننا لوزلایت

[280b satır 3-10]

قره ذکین دوق تاننا هان اولدی کورستان
لوزلایت سلطان خان کورستان و تانا کورستان
کورستان حضرت بزرگ اولدی مومنین باستانه و قدره لوزلایت کورستان
سعیان باشاد و تاننا هان اولدی کلای حقیقت و کورستان کورستان
لما معتقد بودا شلعت بودی دوق تاننا کورستان حضرت بزرگ
ایسویب شفاخت ایله کورستان ارا عظم سنان باشا حضرت بزرگ
شام بزرگ کورستان کورستان محمود باشاد و مومنین کورستان
باشا بزرگ کورستان اولدی کورستان سعادت کورستان کورستان

[289b satır 11-13]

منا لوزلایت سلطان خان کورستان
خان کورستان افلاق سفرینه کلیم که سبب و باعث آنک سبب
و مومنین کورستان کورستان کورستان کورستان

[295b satır 4-20]

خان کورستان حضرت بزرگ لوزلایت کورستان
و بود لوزلایت کورستان تانا کورستان کورستان
و ایزد اولدی استانه سعادت کورستان کورستان
بزرگ کورستان کورستان کورستان کورستان
پادشاه جهان پناه خلدانته نعلی کورستان کورستان
شقا در عیبت او غلوی عیبتی اولوب آبا و اجداد عظاما لوزلایت
نعت و عدل و داد لوزلایت او لوزلایت کورستان کورستان
حکومت ایدق اوزینه نام ذمی اصل و نسل لوزلایت اولان کورستان
ارمنیه قانون قدیم اوزینه کورستان لغت سنه کورستان
خزایج شرعیته اوزینه کورستان کورستان کورستان
وایتق باطله لوزلایت اولان کورستان کورستان کورستان
دیجی کورستان کورستان کورستان کورستان
اولدی دوق خط هان سعادت مومنین ایزد کورستان
نعلیان و بود لوزلایت کورستان کورستان کورستان
قانونه اوزینه لوزلایت کورستان کورستان کورستان
تسلیم اولوب ایزد کورستان کورستان کورستان

[306a satır 22-25]

ولایت افلاق سلوک سابق ایله محمد افلاق کورستان
ایله مومنین اولدی کورستان و صدر اعظم سلطان لوزلایت
الوزلایت حضرت بزرگ ولایت افلاق لوزلایت کورستان
اولدی مومنین کورستان کورستان کورستان کورستان

[306b satır 1-5]

اولمقدن تکرکه الملوکری که یما بقا ولایت افلا قها بود: سخی حضرت معتمدی
اوروب ایمانه کلکدن مراد حال نام صنها و علی ناسبیه دارالحرب فریار
ایرانیب و کتدی و زنی تکیوی لی سنجای بکی اولوق شغقت اوت و بنیت
هیجان ایلیویب کتی مردوب له قرالی و نانا رخا ز قریزاشی فتح کرای
سلطان ملکوت بلرله امر مننه بر بغداد و بعد لغنی معتر اولدوغی اولدیا

[322a satır 3-22]

ولایت قیرم خانلی غازی کرای طایفه سفره کتدی کلرین سلطنت
فرخنده کوندرین انعامدر و بوا شاد و ولایت قیرم خانلی
غازی کرای و قریزاشی فتح کرای سلطانه و سایر میرزا لرین سلطنت
قاصه طغندن خزینه عامر دن و خزینه اندرون کوندرین
انعام و خلعت فاخره متواتر و معاقب واقع اولغین و شرفیات
ذکر لرین و روز نامه هابونک بو کائنات بوی لرله سنه بیکه ایکی
سنه بیکه درق بر معانی غره سنه کلخیز قرق بی بی بیکه سنه
و بوی کیری طغوز طاق سراسر و اعلا خلعت فاخره لر لر ال اولدیا
سلطوری مقید بواندوغی عمرین اولمندی و بوی فخر دخی اولدیا
سنه حسن و سنان پاشا قلم لرین بر و تجنر منع و بوی قریز
خاصه هابونک ایکی خلعت فاخره اعلا خزینه اندرون جمیع
مخزن شیره بوی لرین دور و خلعت فاخره غازی کرای خان خیر لر
سفر کفر حین جمیع خلعت فاخره می کویب و شمشیر معنی شاد
و کوندرین القوی جهات غزایه مرجع ایلیه سن دیوی حکم شریف
کوندر لرین فی سه سحر رمضان المبارک ششم بود ولت ظاهر دن
تا اماره اذیه سنه و خان لرین بوی جمله افراط و تفریط اوزر
انعام و احسان واقع اولمشی دکدرن زمان سلطنت سلطان
مراد خان دی بوی لر دشت قیچاقدن بابا لایباب و شیردان
و کنجی و قره باغه سوروب استخدام بوی لرین لایم کلن
اخرا جاندرکه قانون صورتنه کیری

[324a satır 17-23]

سرد مستوره دن فتح و بصره خبر لر کتدی و کتدی و بوا شاد
لمشک لر سردندن شاطرو حینر طایفه کلوی دیوان عالی
خلعت فاخره کیدی تا انا رخا غازی کرای قریزاشی قتلغای فتح کرای
بلا ر سکیاسه تا انا رسبایر قیاسردن کتدی اوز بیکه کار کذا سر ایله
ولایت ایرد ل ایزدی ایلی کتدی بر بصره تک جمله بر خاج نغریان
کشته بر است کلوی علامت اسلام کوریت و خن اولدیا

[327a satır 23-25]

بعقد سرحود
باصیلوب جنری کلن کتار که کتدی و کتدی و بوا شاد
سابقا طغور سردن تا انا رخا قریزاشی قتلغای فتح کرای مراد کتدی

[327b satır]

باصیلوب کسین اریل ملا بمینک باشلی و لوتان دلای و لیل
عللای معکوس و متکوس دیوان معکور کلوی و کلوی

[339b satır 12-18]

وهمز بر کوه و غیا جعفر یا یا احضر باری
 ایلاتا نارخان فرزند اشق قتلغای فتح کرای سلطان برادر کزید و چاقو حاج
 جمال آنکفان بیکه نفر تا نار صبا رقتا را بد حاضر و آماده امر قضا
 حرا بینه منتظر لر و سا برودن راه عظام حضرت باری دستن بران علیه مکتب
 حضور سوز بر چیا لاله ناده کزید لشکر انتخاب ایلی بوج چرخ جلیقه
 و قراولر دل لغه معنی اول قلم بن اعلام ایلی بلی بلغراد و وار اول
 کلک بوج جلیقه و تختی خنجر لر و لر در در کله بلی

[345b satır 8-16]

دراکری قلعه سی سفزند تا نار خانی عیان کردی
خان بیلیم ایلمدی غمیدر **دولت** اکثر فتح کند تا نار خانی عیان کردی
 بیلیم بوج غنوب ولایت اوله قد عسلان و طغان ایلیت بحال یعنی
 مالک عثمانیه کزید ایرشد مرکه احتمال لیدر ولایت و دین عیان قلعه
 قان سا طور حیدر محمد با شاخ حضرت باری کوز و قولا ق طوبی و جان
 شختا هیدین مدور و لجه ایلیونا امر جلیل العتدیر منتظر اولوب
 سو جلیقه عمل ایلیه ز دیو احکام شریفه حجاب عطا و خط هارونی
 وار تا غنا اول طر طر طور و دعی بر دن حرکت اعیوب و فرس مجال
 دخی مرتب لغله چکیلوب کور غم و کین اعلام ایلی بلی بلغراد ایلی بوج

[351b satır 9-25]

فرت من حسودا مصداقچه قراری
 فرار تبدیل و کجا عتی چبائنه محالی ایلی کلر دن شرف سلاطین عظام
 فتح کرای سلطان دام غلغ دخی مسکر تا نار صبا رقتا را بد غزوات انجمن
 بر لر نده بوج بر بوج عدده بوج دینی حیرت قیرن طابور لر برینه داور کوب
 کفر دخی طر لر بری محضن انکلا سید کلر دن خلاص اولمیش و ایلی بلی
 حاد لر بری قار اول و اسباب لر بری و جمله طوب لر بری و سر بوزن لر بری
 حاور و لر بری بر اغویب من کجا بر اسر فقد مر جی منموی نخبه بر لر باشلر
 لما غلز دوشد کلر دن اندر دخی خلاصه محال اولمیش تا نار عسکری
 آرد لر نده بوشوب اولدکنتم فی بر و جی مستقیم دیوب باشلر و بشارت
 حیا قلوب باشو بوج اولد لر نده انجمن الکی و اوچی قور بولوب بوزان
 اعلام لر بری وجه ظن لر ی خاصه ها بونم ایچی منبلا اولمیش
 اولمیش ظن لر ی کثرت قتال دین الکی اوج کون قان احوال حاسلمی حور اولد
 و لغز لر و لما غلز بوزن لر ی سیکه مقاری کفر قبل غروب الشمس
 بوج ساعدت لغزه شمشیر آوار اولد یعنی احرار و برادر دید
 مبصره ایلی شاهدن سید کلر دن بوزن لر ی سیکه فغور بوزن لر ی زمانه
 منکون و معکون اولق صنع بشر کلر در بوزن لر ی ان حال لر ی و قال لر ی
 فلم تقنوا هم ولكن الله قتلهم آیت کریمه سن مالی اولدی بوزن لر ی

[370b]

نیزه او اسطرخویر رضای المیارکن سادقا مرحوم مصطفی پاشا و مرحوم
 عثمان پاشا به کتفا اطلاق زما متلو و تفرقه لر با شیخ کبیر خندان آغا اورد
 و کلار او بود او یکدل حیرت آهاری خانلری ما بیند لرین و ایق اولان شرد
 شورفته و ضعیف کدیوب کلر قسکت لکلی بلر بقده با بقده
 بیور بلن غازی کرای خان ابلر نفع کرای خانلر مقرر اولدوقه و شکر تارا
 سر زارینیک سور دین لری اوز تا قدرین صلح صلح ایله بارشدر و یق
 دفعه شرد و صد ایلیوب نفع کرای اختیار ایله خانلر قده طایر اولدوقه
 ایچکوی کلری قدرین چنگیز شرد ایچکوی قدرین لویا بلر کلرین ایلان معنی لک
 کلر و و نکل غازی کرای خان ابلر کن رشوبه افلاحتیق خانلق سکه
 دیوب اذن و اجازت ایله نفع کرای کتفه طلعه سنه و ایلن سوز یارینه کلوب
 طلعه داخل اولدوقه کبیر شتد علم پادشاهی نفع ایلیوب کتفه
 ویر بلن مستور شتفا هنر آچوب اولدوقه فی الحال و شکر تارا اراکاو
 خبره ارا اولوب اوزین حایب غازی کرای خان تک و نفعه قالوب حایب
 و شکر تارا نفع کرای خاننا و سنه اقدوب جمع اولدوقه غازی کرای خان کل
 اوز ایلیه منظره الحال کرک فرست ایروب ناچار استانه سعادت
 یوقه ایروب با بقدر معنی برکی تمارک الملک ادم حایب ویر ایچکوی
 عزیز خانلق حیرتله حریق ایلین کور لر کرک سنه سعادت بیار دوقه
 آغا خانلق حایب که باده نکر ارمینو شتفا هنر طلعت خاطر شتوب
 زرتیق ایله کلری **میت** درین شرد کر شتاف بر و است کرای شرد است
 جان یاسته دیوب اگرچه یو ایل حکم شریف ایلوب اولوب عالی شتد
 ایله شاعر اولدوقه و شیرو است محیبه اولوب تقدیران لوی استات ایلیه
 لشکر تارا تا نکر ارمینو قدرین خبره ارا اولوب کتفه کلر ایلیه
 غازی کرای خان اوستنه جمع اولوب نفع کرای خان تک و نفعه قالوب
 حایب و ایلان حرکت ایروب استخلام جان من یوز معتد اولوب
 قرار فرار سیدل ایروب چرک حایب جان اقب کتفه کلر اولدوقه

[371a satır 1-3]

و شیخ عیوب قزوینی بقیه: ناس و حیران ایله کما، نام محله مختصی
 و مستلاری اولوب حیر کلری یعنی یو فصل خسته تا نار و خبر اولدوقه
 لغوی و اعلام ایلی بلن فی التاریخ المرحوم

[378a satır 21-25]

اولشکر تارا حایب غازی کرای خان حیرتله شرد و شیخ عیوب قزوینی
 اولدوقه و نفعه و مقدمات اولدوقه اسلوب المرحوم زیاد معلوم
 علی حیرتله دن نیجه یوکل خصلتک و انواع تحت و صفا باوقه
 حیرتله ایلیه ایلیه و نواز شلر و لوب و شکر تارا مراد و حیرت
 ایلیه اولدوقه اولدوقه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه

[378b satır 1-5]

غز و حیرتله نفعه ایروب اقله و اعلام ده دستره
 اولدوقه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
 تارا کن تقدیر حایب و سلطان ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
 خبره و ایلان ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
 کتفه کلر حایب ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه

[380a satır 4-11]

تا ارا حایب غازی کرای خان حیرتله شرد و شیخ عیوب قزوینی
 حیرتله ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
 روزگار مذکور کما حیرتله و کما فاسته منتظر اولوب قالوب
 و شکر تارا نفعه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
 نفعه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
 نفعه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه
 حیرتله ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه ایلیه

[386a satir 17-25]

قد رزقنا من كرمك خديتتنا كلوبه معكم وكل من اولادكم
 كرمكم وكرمكم وكرمكم وكرمكم وكرمكم وكرمكم وكرمكم وكرمكم
 غانم كرامى خان قريشاً معكم فقم كرامى خانة لفرع بولوب ايشين
 سبور دكك استانه سعاده عن صلي كلوبه انشاء الله تعالى فزمان
 سخطشاه جهان پناه اوزر بوسه اردل ولايتي اوستنه واروق
 وبلگي ادر بر سره مناسبا اولان بريد وخطه مقاولر نيت ويزيم
 بفره وبعناية الله تعالى وتوفيقه خلفه زمني وزمان حضرت بلرنگ
 خير دعاء و همت ها همتا لريله ملايتي خلك لرك مملكتي تاراج اولغ
 افعال و سوانى شرف اسلام ايل مشرف اوللر سینه اقدار و اصفاه

[386b satir 1-14]

تفسير و فقه فقه كوستر لوز هان وقت و زمانه قدره لر كلوبه بشكر
 تا تار صبا بر قمار صولوب كوي ركه معاونت و نظارت سبور لسور
 عهد لر و عهد و عهد لر اوزر ما تقدمت ال عثمان بادشاه لر ركه
 سلف و خلفي تا تارخان لر سینه ايد كلبه لر انواع و احسان لر مبع راد
 درايخ اعنوب محنت و طرف بي باليت و عال فراوان اسرائيل افعال
 ايلو كركه سبور ان خليل بادشاه لر خدمت تعيين اولمان امرای
 رؤساون خناسر كوران با ستار دوه لر وجوده لر امر شريف لر خدمت
 كيروب كلوبه لر خان حضرت لر خلاصه تمام كير ايلو سوري كيروب
 و لشكر تا تار انشاء الله تعالى سوار بلو كيروب كركه اوزر اولو لر
 ديو امر و فرسا اللر سبر لر و ريروب نو و جعله عودت ابو ف
 خبر لر كلوبه حضرت بادشاه حجاب و ملائكه سياه بحكم متخير اولو
 صدر اعظم ابراهيم بادشاه بنه خطاب بر عتاب سبور ريروب فاني
 تا تار جاني كير سفر كير ديو تكفل اعتماده ديو كلوبه شويج بولون
 سولنده فم و امطر سراج الاول مستند

[403a satir 20-25]

تا تار جاني غانم كرمك اعظمه قلب و قفتان ايلو كيروب قوجي باشي علي ايلو
 مكتوب و خبر لر كلوبه كيروب و اول شرف الاله تا تار جاني غانم كيروب
 خلفه فاهر و شمشير زرين ايلو كيروب قوجي باشي علي غانم ايلو
 مكتوب و خبر لر كلوبه بادشاه كرد و نه غلعت حضرت بلرنگ حاكم شريف
 و خطه ها بولون تا تار ايلو خان حضرت بلر سینه افعال ايلو كيروب دلويو
 مقصود و مراد قفتاهي بعبر و تقرير ايلو بلو بولوب و خان حضرت لر و حجت

[403b satir 1-5]

تلقي بالسؤل ايلو بسم الله و ملاعة ديوب بمرامك در دختي كون
 بعناية الله تعالى وتوفيقه سبل روان شال جيقوب كفار خلك سار
 اردل اوستنه اقبه كلكه نيت و مزمع تي بفره و محققه ديوب لر
 سمع خلق عالم اولوب اللور و اولور و سولوندي و سولور
 واسطه

[408a satır 1-2]

کلوب امرها یون بادشاهی وزیر ولایت تاراجنه عزیمت و تو حجت
سایت السویب بر منزل دخی دیوب امر سال ایلیت

[423a satır 10-17]

غان کرای خان خضر لری تو بعدن سلسر سنجانی یکی احمد پاشا دوز دلازل کرای
دینه اوایل حجاز می لای لری. تا تارخان نقل بعدن سلسر سنجانی یکی
احمد پاشا دن مکتوب لری ایله قیوم جیلر کلوب الکی برار دلازل کرای کمال
شکر نیت شایق لری ایله الکی بگردن سجا ون ملا معنی خاطرین بریرای
برو قیوم بر کچوب: ایل ولایت تاراجنه جیوقوب: وبرو جاسدن دخی
وانکا. اولد قارین کینی کا هد آدم لری قیوم کلوب کلوب لری حکم لری
ایله قیوم لوب نعوذاته تعالی کفار رخا کاسر منعم و معصوم اولوب:
کسین کله لری ایله لوی بلن دیر لری فارسی یور خرنی لوب شلردن ک

[428a satır 10-15]

سرد صوری ده. تا تارخان غان کرای
قتل قزاق اولون بختارین و خلعت فاخر و اوج کیل لری کرای
دینه او اسطر سمرین نوب ده. شکر مان کرای خان ایچوب سعادت
بادشاه حجان کنا حضر لری نیت مزع مشیر و خلعت فاخر اعلا ایواج
کسیر التوز انعام جیوقوب قتله دخی محمل خان خضر لری آدم لری
حسین انفا و ضرخ انما بر تسلیم بیور لری فی ۳ حجاز کلا کرا شند

[434a satır 17-22]

سرد صوری. قتله قذفا غان کرای خان خضر لری
قیوم جی باش سلسله نیجه قرالک مسلح استغوی کنا خبری کویور کرای
سرد صوری. قتله قزاق غان کرای خان خضر لری نیت قیوم جی
باشی معتمد بر و معتمد علیه احمد افاسی حکایت ایله سدن سعادت
مداره کلری نیجه قرالی اعدان نامه کویور ووت لالیب مسلح و صراح اولد

[436b satır 21-25]

کفر کلر کسینی سجد اولور کلر بدنه و بو ایشاد. کفر کلر بدینی
سختیاز حسن پاشا بر سر شوقنه ایشاد. سندن سید اولد
ضوق و محور سندن لایله قتل اولوب سنانه دوسکون و کتی کونی
لموران خستکار لری حور و جیا سندن شادی اولخله فرصت دور کرای
کندونه قتل اولوب و کسینی قور سسی صوب ایچینه اولد

[437a satır]

قیروب کئی اوز کسویله روس قزاقنه قاهره و کت کرای خبری
فی ۲۱ سوال شند

قدیمی لشکر کلا - او نیز بر علی بن ابی طالب و موافق با ذوق شکر کلا ایلم
 و تار تویب قدی لوقت کلا عدت و تار کلا - او نیز کلا تویب و تار کلا
 آواز الله الله ملاه اعلا به حیویوب بعد ملاه عنی تار کلا
 ایقن بالملا له اوزر و فخر فخر مستان او یوب اولاد فخر
 تار کلا تیر کلاج نوبت مویشا نوبت همان اول کعبه مساحر حنک
 تار کلا تویب طامور بری تار کلا تویب کوجوب کتار بر لوزن ای
 صالت سبک بر بریتیه بلد کلا بر معصوم بالمشرف و کلا تار کلا
 مرزا لر زلفه بکر مشربیک بکر کلا تار کلا تار کلا تار کلا
 لعنتیک اولک مسنه تار کلا او یوب تار کلا تار کلا تار کلا
 دخی بچ نوا حسینه اتیه صالحه نوبت عنیت عظیم ایلم طومور بخی کون
 او ر دو ده هامویه تویب مبیان و سوان و حیوان فزاوان
 و یوب بلان کتار و قتل صلوات شاعر بقیة السوف مرایا
 شکوایه و اربوب بالفر طامور بچ اوج آتون بر و عمیق خند قلا ایلم
 کاند بر و یوب ترک ایلم مقابل بر کلا در و یوب بر کلا
 ملک و بران و اهل عمل لوزن اسیر لوزن اولوی دیوزن او
 فغان ایلیون لوزن اولد کلر لوزن ترک مرسل ایچوبه مراد بل شانی
 و دخی نیچ بر اربوب کون بر دی بالفر مقلدی و دلتوزن ایچوب
 ایلمیک و دخی مران بکی نیچ بکر اد لر ایلم اند ترک کلا دلدی و یوب
 و بر د کلر لوزن بالفر لعنت شکا سیدن اکا - او ایچوب فی الحال علی الفوق
 مراد بل شانی حضرت لری بر شایه بر قویوب بویچ ساعده عاکر مصلی
 نیکر و یوب بقدر مران بکر دخی مویشا بنف سلیم اولیوب و اولیوب
 و نیچ معور و آبادان نا هیلری و امر و شوق لری تار کلا تار کلا
 اولدوغن بقیة تویب او ر دو ده حسره و فزاویه بانوب با سکن
 دنیا باشلر بر تنک و تار کلا اولدوغن بلر دلدی بکر کلا طامور
 فضا و معقنه استناع کور سوب بر اوزر لر مزین غیر بری

دایر بکر کلا کعبه مراد باشا و آنا سرخان غان کلا
 حضرت لری احمد طامور بکر کلا اعلا سفته خاص کلا کعبه کعبه کعبه
 قرین سر شکر شای طامور ملاه عنی بالفر لعنت ایلم ملو خات الملیت
 مجلس شایه فیکر و صلح و صلح مصاحبتک استوع رفقه و ایلم
 کلا کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
 اگر کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
 بیز سر در حضرت لری بجز کعبه اکا - ایلم لم دویب مجلسه کالوق
 مراد بل شانی اند قلا کعبه صاحب حادث حضرت لری معصوم
 کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
 اولویب طامور بری کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
 ملاه عنی فزاویه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
 ایلیوب و قلا کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
 ایلم بری کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
 خلاصه و ایلیوب کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه
 کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه

قلا مزین بر رفیق لر محتاج چیلر قلا مانیه دوزن عیلم بر
 کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا
 و بر کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا
 اعنویب بلوک خلمتوک و بکر بکر بکر بکر بکر بکر بکر بکر
 بدون محافل مسنه کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا
 عظیم خفیه قلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا
 حضرت لری بر لویب لشکر تار کلا تار کلا تار کلا تار کلا
 کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا
 سالما و فغانا لفراد کعبه کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا
 سعادت مکاتب فزاوان کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه کعبه

سابقا کعبه دفتر د لری اولان
 موجد مسطی اندی کعبه کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا
 مرغه بیوب لوب برینه سابقا کعبه دفتر د لری اولوب و تار کلا
 سید ای صورت ایلم خالص اولان موجد مسطی اندی کعبه کعبه
 هر سنه ایلمیک قنطاری باغ نیشکه کعبه اوزر کعبه کلا کلا
 کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا
 فی لا رعب شند و مها و روغن اولدایر دعبه عادت و اغنام
 و حقوق و هر و علفه و بکر هر سنه عوا بر صند حاصل اولان
 و بکر کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا کلا

2.22. Tarih-i Osman Paşa⁹⁶⁰

[17a] [16b satır 5-23]

برآمد کمترین رو به تقییل بقدرت سزا حقاله که بر ملحقین است که
کلاو کلان خبر و ارا اوجی فزیر این امر آمدی تقییل اهل ایالت
دور برین عیون عادل کرا کلان دخا لغا و ایوب اوج کون
اصلاً ایوبیکه فزیر این ایالت ایلیچیکه ایوبیکه اوج بیچی کرد
ایکینده فزیر این عاد کرا ایلیچان و برجهان زاده ایوبیکه میرزا
و اسلام کلیدی میرزا ایوبیکه متولاً میرزا ایوبیکه و تیراندا
تانا مران خبر میزان ایلیچ برقی و ارا برقیوب کلان کلان عثمان
با کا دخا عادل کرا ایلیچان ایلیچان ایوبیکه اول کلان عثمان
ایوبیکه و تانا عسکران ایوبیکه ایوبیکه بر ایوبیکه فزیر این عسکران
سایع با تندن و بر ایوبیکه سول با تندن و بر ایوبیکه تا تاسر
دخا تمام روح عسکران ایلیچان بر ایوبیکه ایوبیکه فزیر این تانا
عسکران و ارا برقیوب و ارا برقیوب روح عسکران ایلیچان ایوبیکه
اوج برقیوب بر ایوبیکه و ارا برقیوب عیون عام ایوبیکه فزیر این عسکران
نا کلان بر عسکران ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه
مهر و طبع ایوبیکه اوج برقیوب ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان
فزیر این عسکران ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان
همان یوزلری ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان
بر ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه ایوبیکه کلان
اوج برقیوب ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
و تانا عسکران ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
اول کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
و کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
خبر کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان

از این جانب
بر کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
یا اوج کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ان کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
عسکران ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
وقتی ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
و بر ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
اوج کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
سایع کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
بر ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
عسکران ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
اوج کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
و کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
خبر کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان

[17b] [18a]

و شاه یک صف تا نکر ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ملحقین ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
عالم ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
کلاو ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
اول کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
خبر کلان ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
عسکران ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان

اکثر ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
بر ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
عسکران ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان
ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه ایوبیکه کلان ایوبیکه کلان

⁹⁶⁰ Yunus Zeyrek Viyana Milli Kütüphanesi nr. H.O. 68/1 ve 69 şeklinde kayıtlı nüshayı ülkemize getirip Tarih-i Osman Paşa'yı çalışmıştır. Yunus Zeyrek, Tarih-i Osman Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Kafkasya Fetihleri (H.986-988/M.1578-1580) ve Tebriz'in Fethi (H.993/M.1585), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

[18b] [19a satır 1-14]

کلوب دورت با بنون قلیج قویب بالجهل قویب وارن خانی دردی
 طوقب مال و منالون تالان و غارت ایوب بن قاجوب جانف
 باشقور تاروق آگ کوی تدار که ایله دیو جواب ویر و کلان شاه
 اوغلتکه جان بلشده صحرایوب و جمیع امور دین خانلرین برتر جمیع
 ایوب و طاشق ایوب تدبیر بهر ایله دی شوکر جعفر اولدی ایله
 شروازن جاسوس کو یوز لر عثمان باشا فی و تاتاری جاسوس لیست
 کوی لر زه مقدار عسکر و ادویه کن قلم معلوم ایوب و محمود
 آباد و تاتار عسکر کوی جاسوس لیوب و نه مقدار تاتار عسکر کوی
 ایوب کن و غلغلته او زه بر سه ایوب کلرین قلم معلوم ایوب تیز
 کلوب اسالی و قوی مجاورن خبر ویر و کلرین مارجون لعیلر
 جمیع عسکر ایله ارشاد قریب جاری اولدی کوی موسون قیون
 کیدی نام کله قوی کوی اوله ارشاد قیاس باشا که اوغلت
 کلوب اما قزلباش بر مقدار عسکر کوی مقدم ارشاد و نه بر کلر
 با قیاس پیسید سخیان اولوب

مجموعه لرین صورت و اوله نازین فی الجمله اسیر ایوب سولای
 هر یک حال و منال غنی اولوب اوله و صول و اوله تلر قایغ الببال
 هر یک عیش و عشرت مشغول اولدی و هر یک عسکر کوی دخیج
 کزاکه شمر شقیق قزلباش بالید غنی اولوب عیش و نوش ایوب
 کند و عالمرین بو قصه بوین طهور و نازین جانب بزرگه
 بو جانین قزلباش به عاقل و حورالنه اسرو جان نام معلوم که مستند
 جان و طیش قوی قزلباش عیسیلر شاه اوغلت قزلباش و ایوب عسکر کوی
 یاز شاه محمد خدابند دیر کلوی عسکر کوی عسکر کوی کوی
 ولایتلرین کوی و ولایت شروانی ضبط و تصرف ایوب شویون
 محافظه ایوب بمقدار عسکر ایله عثمان باشا که قالدوغند خیر
 اولیق تخت حکومتند اولون ولایتلرین عسکر کوی ایوب
 و اولون سر عسکر ایوب و دیر کویون خانلرین ایوب جان
 و دیر و سلمان و بی خان و قور کمان محمد خان و شاه
 و قجار اسم قوی سلطان و خلیفه اصنار و بر نیجه بالی کلوی
 خان ایله کسب بیکه مقدار قزلباش عسکر کوی کوی و قزلباش
 نام ولایتلرین کلر که همان شروان قزلباش مستحق مایند
 کوی موسون و ایوب بر جمیع ایله عثمان باشا حضرت کلر کوی
 کلکه صد دن ایکی اسرو جان مستند عثمان و شمر کوی قزلباش
 قزلباش و ایوب سولای جواب ویر شارک و کلر شمر او ایوب
 خان ایله بیکه مقدار عسکر ایله که عثمان باشا که اوغلت
 و ایوب ایوب کوی حکم حکم که عثمان باشا فی زبون ایوب
 المن صد دن ایکی کت جانیند قزلباش تاتار عسکر کوی قزلباش
 ایوب شویوب و ایوب عسکر کوی ایوب جمیع اولوب و بری از برتر

[20b satır 13-23] [21a]

سالمه جنر و ایوب و هر یک سر که اوغلت قزلباش و نه بر
 جواب ویر بیکه صلاح لعیلر بر جمیع اولوب تدبیر بهر ایوب
 شوکر مقدر اولدی که ایوب قزلباش ایله عثمان باشا ایله قایم ایوب
 حکم ایوب که بر جانین تاتار عسکر کوی کوی کلوب ایوب
 حکم ایوب که بر جانین تاتار عسکر کوی کوی کلوب ایوب
 تاتار ایوب عسکر کوی بر کلر که من غالب اولوب برین اسلق
 ایوب و نه بر کوی ایوب عثمان کوی تاتار ایوب کلر که اندی
 عثمان باشا فی قزلباش تاتار عسکر کوی قزلباش و ایوب
 اول مجله با صوب جمعیلرین طاعت سرق هر یک عسکر کوی
 هر نه وقت اولور و سحاصر مز قزلباش اول صلاح قزلباش
 به عاقل جمیع او قزلباش و عاقل برین بو زوب و جمیع اغز قزلباش
 بو کلر و بالجهل قزلباش آن اسرا سنه کلوب ایوب کلر کوی
 و صبح صبح جکیلوب عنم تاتار دیر روانه اولدی شمر کوی
 قطعاً بر جان قالدی حق سیمان و قالی معلوم ایوب اوغلت
 تاتار ایوب صلاح لعیلر کزلباش هر یک عسکر کوی کوی
 جمیع اولوب و عقل قزلباش هر کوی بلدی کلر تاتار عسکر کوی
 تاتار شوکر کزلباش ایوب عثمان کوی ساکن اولدی قزلباش
 عنم شمر کوی کلور هر کوی عاقل قزلباش عسکر کوی مقابل کلوب
 اول امراد تاتار ایوب قزلباش حکم آغاز ایوب بر مقدار کلوب
 حکم کلوب اما تاتار که اول امراد معرر لری اول مجله قزلباش
 حرق آدم خضر و قزلباش کوی تاتار که حکم کوی بر هر یک
 اوغلت همان قزلباش ایوب دخیج و نه بر قزلباش اوغلت
 هر که ایوب آتند اشاعت لغت لر اخر الامر معلوم کلر کوی بر کلر

عاد لکری خان دخی همان اوغلت
 حاضر اولون تاتار عسکر کوی العاد ایوب عنم شمر کوی کلر
 مقدم عثمان باشا بر نامه ایله بر آدم کوی ایوب عسکر کوی قزلباش
 عثمان باشا معلوم اولدی اوغلت کلر کوی کوی کوی قزلباش ایوب
 اخی کلر کوی عسکر کوی ایوب سز لمدن و حسن اوغلت سز انشا الله
 عن قریب بنیامنی قزلباش بیکه کلر و کماندار و تاتار عسکر کوی
 و ایوب ایوب ایوب انشا الله آنکه حال دخی ایوب خان حاله
 دخی که مقدر هر کوی کوی و کوی کلر کوی قزلباش کلر
 شاه اوغلت ایوب و عاقل کلر ایوب عثمان باشا کوی کوی
 نام ایوب معصوم قلم معلوم ایوب کوی و هر یک قزلباش
 تاتار که اعوان سوال ایوب کوی اولور دخی تاتار کوی

[21b] [22a satır 1-19]

آنکه بر هر دو در میان او از عهد اول انصاف بر او عین دین
مورد و بطبع مکتوب علم او و ب و تا که از سگین انصاف
و هر چه از این خبر بود او را بصله در بنام یک اول و بکشت
در میان کلایم که گفتند که او است و که خبر بر او عین
تا بل کلایم از امر عدل که او است که در کفر باطنی و عین
ساخته و در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت که او را که
کفر که او است و تا عین انصاف جان شریف باطنی و عین
با او بود و هر که عین نفسی او بود که در دین باطنی و عین
و بیخ علی امان از انصاف بر او بود و در کفر باطنی و عین
اینکه او بود و در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت که او را که
شاید که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
چونکه عین که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت که او را که
امیر که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
با شرف او بود و هر که عین انصاف که در کفر باطنی و عین
آن بود که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
فرمود که هر که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
از این حاکم بود که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت که او را که
او بود که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
حق و انصاف او بود و تا که عین که امر از سنبله انصاف
فرد اختتام عین که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
بلان باطنی و عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت

آنکه بر هر دو در میان او از عهد اول انصاف بر او عین دین
مورد و بطبع مکتوب علم او و ب و تا که از سگین انصاف
و هر چه از این خبر بود او را بصله در بنام یک اول و بکشت
در میان کلایم که گفتند که او است و که خبر بر او عین
تا بل کلایم از امر عدل که او است که در کفر باطنی و عین
ساخته و در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت که او را که
کفر که او است و تا عین انصاف جان شریف باطنی و عین
با او بود و هر که عین نفسی او بود که در دین باطنی و عین
و بیخ علی امان از انصاف بر او بود و در کفر باطنی و عین
اینکه او بود و در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت که او را که
شاید که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
چونکه عین که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت که او را که
امیر که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
با شرف او بود و هر که عین انصاف که در کفر باطنی و عین
آن بود که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
فرمود که هر که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
از این حاکم بود که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت که او را که
او بود که عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
حق و انصاف او بود و تا که عین که امر از سنبله انصاف
فرد اختتام عین که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت
بلان باطنی و عین انصاف که در کفر باطنی و سلب اساطیر و بکشت

[23a satır 12-23]

بشهر شقیقین در صورت قایم بودی سکن کونک که بدیدر عثمان با کا
الحار ابدا و ج کوزید و اربوب داخل اولی را اما دور قیوم
باشا حضرت تله و اربوب در مقدم تا انا و منتقدند فرار این
تا انا در صورت قایم بودی اربوب و اینچنین اولان عسک جواب
و بدیدر که سکن بیکه قزلباش کلوب شقیقین عثمان با شانی
با صوب و سکن جمیعاً قیوم تا انا را اندکند سکن بنیم او از کوزید
کلوب و بنی در جی با صوب و سکن جزای بالجمله داغزوب و جزای جز
اولان ما در کرایه خانی در ای اربوب حال بود که بنی خاص بود بق
نه طور بر سز باشکون ندانند اول که دیونا معقول جواب
و بدیدر کلین قلعه مذکور در محافظه اجون بر یا با شانی ایل
بر هقدار یک چرخ و بدیدر آدم قرنیش ایدی مذکور بر بود در
خبری استماع ایدی که جمله سی برین جمع او بود و قلعه دور قیوم

بشهر شقیقین در صورت قایم بودی سکن کونک که بدیدر عثمان با کا
الحار ابدا و ج کوزید و اربوب داخل اولی را اما دور قیوم
باشا حضرت تله و اربوب در مقدم تا انا و منتقدند فرار این
تا انا در صورت قایم بودی اربوب و اینچنین اولان عسک جواب
و بدیدر که سکن بیکه قزلباش کلوب شقیقین عثمان با شانی
با صوب و سکن جمیعاً قیوم تا انا را اندکند سکن بنیم او از کوزید
کلوب و بنی در جی با صوب و سکن جزای بالجمله داغزوب و جزای جز
اولان ما در کرایه خانی در ای اربوب حال بود که بنی خاص بود بق
نه طور بر سز باشکون ندانند اول که دیونا معقول جواب
و بدیدر کلین قلعه مذکور در محافظه اجون بر یا با شانی ایل
بر هقدار یک چرخ و بدیدر آدم قرنیش ایدی مذکور بر بود در
خبری استماع ایدی که جمله سی برین جمع او بود و قلعه دور قیوم

[23b satır 1-2]

بر این حزب قیتان اینچنینند یا مرگینه قوجه امثال آنرا در جی صیاح
قلعه در حیدر

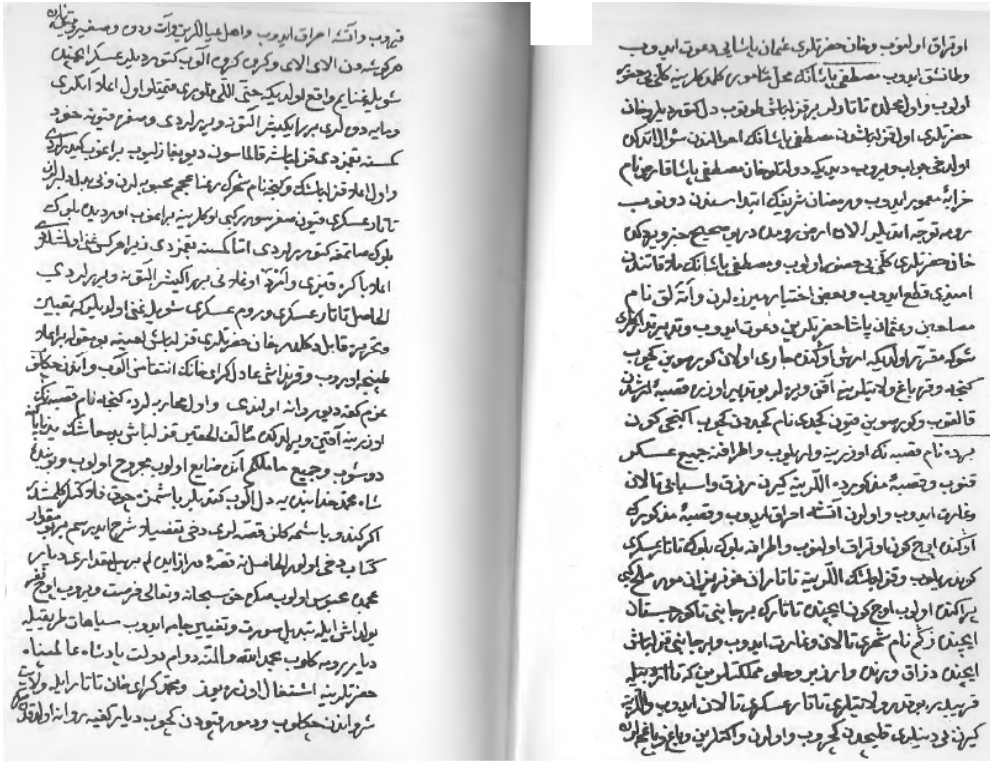
امیدارین قلع ایروپ بود و بنویس خاطر بدیکه کنی بر کنی مکر با شما
 اسلام و شهنشاه اعظم حضرت تدری تا تاجان محمد کزای سلطانی
 حضرتی حساب انعام و احسان ایروپ و فرمان هانویز
 دیوید جاری و صادر و کشید و یک مستکه قزلباش محمد کزای سلطانی
 لطف و احسان ایروپ همه کس جمع انبوی و ولایت دور و نزدیک
 پاشایه واری اولوب آردن دخی قالعوب شروان اوزیریزه مویزیت
 و شروان ایلد قزلباش و لایتنر تک مابینده کار اولوب آن آب
 کور که اوزیریزه وزیریم و سردار سید مصطفی پاشا بر ملا اولوب
 و اول مراد تبار و تبار که ایروپ مملکت دخی اولیاسی ایستد بر آن کز
 هر تیره حکم اولور ایسه آرد عمل ایروپ شروان اولیاسی محمد کزای
 خان دخی مراد پادشاهی اوزیریزه قزلباش که تاتار سرسکر ایلد یار کزیدن
 قالعوب عنیم دور قنود یوزیریزه اولدی برنجی سنزک ولایت
 قتیاغنه داخل اولوقد معتقم ازاق یکی محمد یکی ویشیزه یکی کجی
 و یکی یوزتقداری تاتار سرسکر ایلد دور قنود اولون قولد پادشاه
 جان بنده ایسر اولون خزنه معتقم کوزیریزه اولدی دور قنود
 بر ایلد منزل قالمشیکن برنج و انبریزه تاتار سرسکر ایلد دور قنود
 مشتی کوزیریزه بر کوز قلع مذکورده اوقوزیریزه ناکا برنج
 دانه تاتار سردار اولدی حضرت جان بنده کلوب و کلان پاشا
 حضرت بنده وارد قنود مریدن کلور و کلور کلور کلور کلور کلور
 هر بری سویشوب کور کوزیریزه ایروپ ایلد احیا اولوب و جیغیج آنکر
 دیوید کلوب عثمان پاشا حضرت کزای پاشا بنده جمع اولوب و پاشا
 دیوید ایروپ و جیغیج قولدیوان حاضر اولوب و پادشاه علمنا
 جان بنده کلان امرهایوف ختاروب و آردن مریدن کلور کلور کلور کلور کلور

ازین جهانب بزکلکه دیوانه عثمان پاشا
 و تاتارخان محمد کزای سلطان قنود عثمان پاشا قلعه
 دور قنود ساکن اولوب اوج دور قنود دغشکه اوزیریزه
 قالعوب کا کوزیریزه نام بیاید قنود اولون قزلباش ایلد کوزیریزه
 کوا قستیان ایلد کوزیریزه ایروپ و کوا البرز آنکدن واقع اولوب
 کوزیریزه نام طایفه ایلد کوزیریزه ایروپ حاصل بر آن ختکدن خلکی
 اولوب و دیار رومدن عسکر کلور دیوید سلطونیه کوزیریزه
 کوزیریزه دیوید کوزیریزه دور قنود نظر اولد اشراف اوقوزیریزه
 صومعه لوج و زهد طایفه مشغول اولوب اول ذوالجلال
 لادکانه و جدا بنده و کمال لطفه کزای ایروپ در بنده
 دیوید اولوب و بر پاشان احوال ایلد کوزیریزه انا کوزیریزه کلوب
 صوقلر واقع اولوب و روح جان بنده عسکر کلور کلور کلور کلور کلور

خان حضرت کلوب و هر قلم کنا سره قنود اولون عثمان پاشا
 خان صیافت ایروپ و باقی تاتار دلرا ایلد اوج بیکی حقدار کز
 صون حاضر ایلد بر شند همان تاتار و بغیا ایلد ایروپ اول ایلد
 جیغیج تاتار عسکر ایلد اوج بیکی مقدر جیغیج ایروپ کلور کلور کلور
 دیوید کلور تاتار ایلد کوزیریزه کوزیریزه کوزیریزه کوزیریزه
 درسی ایلد هر بری کوزیریزه کوزیریزه کوزیریزه کوزیریزه
 آردن عثمان پاشا خان ایلد ایلد ایروپ همان ایلد دور قنود
 قالعوب عنیم شروان دیوید اولدی و زراشروان حقدار کلور
 لعیا ایلد هر قنود قزلباش و ایروپ غافل آنکی آنی با صوب و دشمن
 حقدار اولدی ایلد ایلد ایلد و امرق نیشته کزای تقییر ایروپ و جیغیج
 کوزیریزه نام قصبه و ایلد ایلد شهر ختیه معتقم بر قنود تاتار ایلد
 دیوید معتقم بی سر عسکر ایروپ کوزیریزه همان ایلد اولوب
 و کوزیریزه نام لعیا شتیه قاضی البال جاسم ایکی روم عسکر
 و تاتار عسکر غافل سلطون کلور با صوب و حکم حقه ایروپ اولدی
 حقدار کلور کوزیریزه کوزیریزه اولون قزلباش کلور کلور کلور
 کوزیریزه کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور
 و تاتار عسکر ولایت شروان داخل اولوب برنج منزلان شهر ختیه
 کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور
 قالعوب عنیم شروان دیوید اولدی ۹۸۷
 المار کز اشراف نام قصبه کلور انا قزلباش لعیا شهر کزای
 خراب ایروپ قیشی آتیه اشراف ایلد قطعا بر دور قنود ایلد
 و آدم زادن دور قنود قالمش اولون کلور کلور کلور کلور کلور
 و شهر کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور

دال محمد طایفه ایروپ و جیغیج عسکر سماع طوق و امرهایوف
 اوزیریزه معتقم لطفیت دیوید کوزیریزه کوزیریزه عثمان پاشا
 سنس که بر خور اولد و دیوید ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 حلال اولون ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 قوت ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 تیار کوزیریزه ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 و کوزیریزه ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 زیاد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 ایروپ دیوید اسلام غیرت و غیرت و غیرت و غیرت و غیرت و غیرت
 اسکر کلور صنایع اولوب مقابل سنس نیجه عسکر اولوب
 امرهایوف اوزیریزه جیغیج ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 و خزنه تک و محمد کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور
 اولیج اولوب و کوزیریزه کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور
 جیغیج اولون طایفه تک هر بری رقت واقع اولوب سوید کلور کلور
 اغلا شوب و کوزیریزه اولوب و جیغیج بارور کلور کلور کلور کلور
 و سایر برنج کلور اولون دور قنود ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 اولد کوزیریزه کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور
 ایروپ سرد و دلا کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور کلور
 مرد اولد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد
 عثمان پاشا دور قنود ساکن اولون روم عسکر ایلد ایلد ایلد
 استقبال حضرت و صیافت ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد ایلد

[33b] [34a]

[34b satır 1-4]

عثمان پاشا حضرتلری نیه قلعه دمویر قیوی کیروب ولایت مذکور
خاطر هر اشقی باینده اقتلام و احتتام اوزر اولوب دولتم دولت
پادشاهی اشتغال اوزر اولوب قلعه دمویر قیوی غیرت کمرین
دمویان ایوب اوزر وقتل و وقتل بر امان طوری

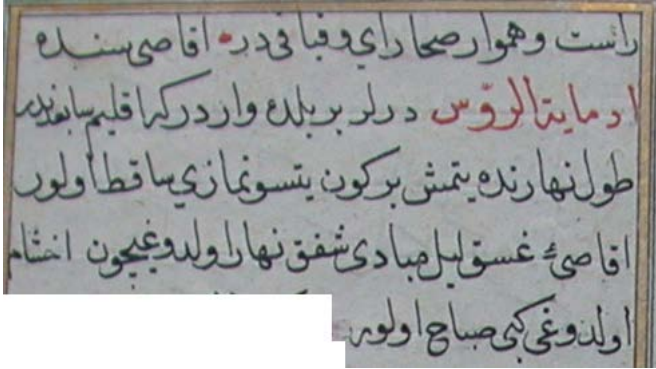
2.23. Tebriziyye⁹⁶¹ (Talikizâde Mehmed Subhi)

[47b satır 15-19]

بود شت اول دشتدر که بتور لیک دیندن چوب
توقمش خانه ملجل مدله ایله الکی ای شبا نوز کردی
بوقرده کورک شاغید بیدون غیره دتار کور مدیلر
بر یومده متواری ولا جتل و کساری و لیوب

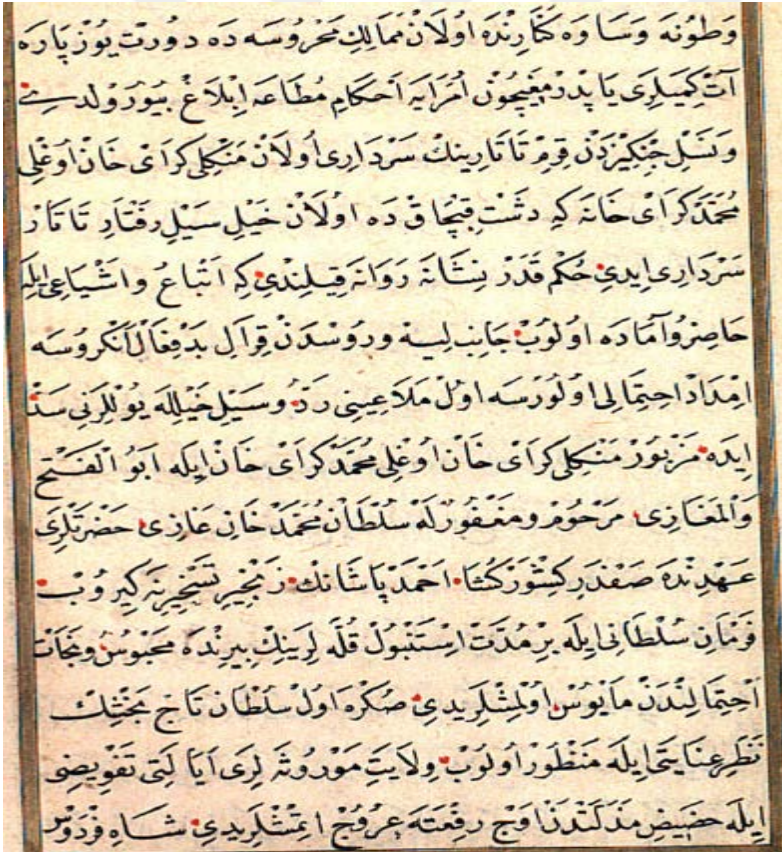
⁹⁶¹ Bülent Özkuzugüdenli, TSMK, Revan Köşkü Ktp. nr. 1299'de kayıtlı eserin yegâne nüshası üzerinde bir çalışma yapmıştır. Bülent Özkuzugüdenli, *Ta'likî-zâde Mehmed Subhî Tebriziyye; (Metin Transkripsiyonu, Eser ve Bilgilerin Değerlendirmesi, Yazar Hakkında İnceleme)*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005

[48a satır 1-5]

2.24. İbtihâcü't-Tevarih⁹⁶² (Hocazade Mehmed Efendi)

[56a satır 2-15]

⁹⁶² M. Kapanşahin Süleymaniye Küt. Hüseyin Paşa Kol. nr. 321, 322 kayıtlı olan nüshayı esas alarak bir Y. Lisans çalışması yapmıştır. Muhittin Kapanşahin, **Mehmed Efendi ve İbtihâcü't-Tevarih Adlı Eserin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi**, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

[56b satır 1-8]

آشيان سلطان بايزيد خان حضرت تلي شلي و اق كرمان فتحه موفقه
اولدوقلري هنگامده مزر بور منكلي كراي خان گروه انبوه تا تارايله
اول حصون مصونه محاصره سينه كلوب خدمت مقامنده قيام
ايدن امرای با احتشام سيلكنده انتظام ايله منظور نظر التفات
شاه عاليقار اولمشيدي و لهذا اول سيلكه نك خاندان ابد پيمان
عثمانيه مريد ارباطي اولوب استناد و اعتماد لري بو استانه
دولت اشيا نيه اولغين اول سرحد لرده بر مصلت سنوخ ايشه ساير
امرا و خدام سده سدره مقام كبي بي ميث خدمت ايدر لريدي

[128a satır 13-15]

سلطنتي امري مقرر و ر قوم حكومتي
اذهان اشقياده محتررا وليحق امراي مصر دن قاضي زاده محمد بك
دشت و قورخاني منكلي كراي خاندن در دولت رسالت طريقي ايله

[128b satır 1-5]

كلوب هداياي لايقه كوزد كده مريد التفاته استعدادي
منظور شاه با ظهورا وليحق باب سعادتده اليفونلوب منصب
رفيع توفيق ايله قدر و منزلتي رفيع قيلنوب صكره دفتر د آر
اموال خاصه پادشاهي اولوب بعده مصر محاط قطي ايله مامور
اولان امر سيلكنه منسلان اولمشيدي وزير اعظم ادي

EK 3: XV. ve XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Deşt-i Kıpçak'a Dair Yer alan Yer İsimleri, Coğrafi İsimler, Altın Orda ile Kırım Hanlarının Çizelgesi

Tablo 1: XV. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerindeki Yer İsimleri

	Deşt-i Kıpçak, Deşt, Kıpçak	Kırım	Kefe	Kili	Akkirman	Suğdak	Menkub Kalesi	Azak Kalesi	Bahçesaray	Yapı-Kerme	Hacı Tarhan	Or Ağzı	Bahklava	Kerç	Astrahan	Kazan
<i>Tevârih-i Âl-i Selçuk</i> (Yazıcızâde Ali)	√		√			√										
<i>İskendernâme</i> (Ahmedi)																
<i>Behcetü't-Tevârih</i> (Şükrullâh)	√															
<i>Osmanlı Sultanları Tarihi</i> (Karamanî Mehmed)			√													
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Aşıkpaşazâde)			√	√	√		√									
<i>Selâtin-nâme</i> (Sarica Kemâl)				√	√											
<i>Tarih-i Ebü'l-Feth</i> (Tursun Bey)	√		√	√	√											
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Oruç Beğ)	√	√	√	√	√											

Tablo 1'in devamı

	Deşt-i Kıpçak, Deşt, Kıpçak	Kırım	Kefe	Kili	Akkirman	Suğdak	Menkub Kalesi	Azak Kalesi	Bahçesaray	Yapu-Kerme	Hacı Tarhan	Or Ağzı	Balıklava	Kerç	Astrahan	Kazan
<i>Anonim Tevârih-i Âl-i Osman</i>	✓	✓	✓	✓	✓											
<i>Behiştî Tarihi</i> (Behiştî Ahmed)			✓	✓	✓	✓	✓	✓								
<i>Düsturnâme</i> (Enverî)																
<i>Câm-ı Cem-Âyîn</i> (Hasan el-Bayâtî)			✓													
<i>Cihânnümâ</i> (Neşri)			✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓						
<i>Ruhi Tarihi</i> (Ruhi Çelebi)			✓	✓	✓											
<i>Fetihnâme</i> (Kıvâmî)	✓		✓	✓	✓											

Tablo 2: XVI Yüzyıl Osmanlı Kroniklerindeki Yer İsimleri

	Deşt-i Kıpçak, Kıpçak, Deşt	Kırım	Kefe	Kili	Akkirman	Suğdak	Menkub Kalesi	Azak Kalesi	Bahçesaray	Yapo-Kerne	Hacı Tarhan	Or Ağzı	Balıklava	Kerç	Astrahan	Kazan
<i>Heşt Behişt</i> (İdris-i Bitlisi)	√	√	√	√	√		√	√		√	√					√
<i>Selim-nâme</i> (İdris-i Bitlisi)																
<i>Selim-nâme</i> (Şükri Bitlisi)	√		√													
<i>Hadîdi Tarihi</i> (Hadidî)	√	√	√	√	√											
<i>Tevârih-i Âl-i Osman I.</i> <i>Defter</i> (Kemalpaşazâde)	√															
<i>Tevârih-i Âl-i Osman II.</i> <i>Defter</i> (Kemalpaşazâde)																
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> <i>IV. Defter</i> (Kemalpaşazâde)	√															
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> <i>VII. Defter</i> (Kemalpaşazâde)		√	√				√	√					√			
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> <i>VIII. Defter</i> (Kemalpaşazâde)				√	√											
<i>Tevârih-i Âl-i Osman X.</i> <i>Defter</i> (Kemalpaşazâde)	√	√	√	√	√											
<i>Şehnâme</i> (Mahremî)																

Tablo 2'in devamı

	Deşt-i Kıpçak, Kıpçak, Deşt	Kırım	Keefe	Kili	Akkirman	Suğddak	Menkub Kalesi	Azak Kalesi	Bahçesaray	Yapo-Kerne	Hacı Tarhan	Or Ağzı	Balıklava	Kerç	Astrahan	Kazan
<i>Selîmnâme</i> (Celalzâde Mustafa Çelebi)	✓	✓	✓	✓	✓											
<i>Fetihnâme-i Kal'a-i sigetvar</i> (Agehi)	✓															
<i>Camiü't-Tevârih</i> (Mehmed Za'im)	✓	✓	✓	✓	✓											
<i>Nüzhetü'l Esrari'l-Ahbâr der Sefer-i Sigetvar</i> (Feridun Ahmed Bey)	✓															
<i>Cenabi Tarihi</i> (Mustafa Cenabi Efendi)		✓	✓	✓	✓										✓	
<i>Şeca'atnâme</i> (Âsafi Dal Mehmed Çelebi)	✓	✓	✓												✓	
<i>Künhü'l-Ahbâr</i> (Gelibolulu Mustafa Ali)	✓	✓	✓	✓	✓		✓	✓		✓				✓	✓	
<i>Tacü't-Tevârih</i> (Hoca Sa'dü'd-dîn)		✓	✓	✓	✓		✓			✓	✓					
<i>Nusret-nâme</i> (Gelibolulu MustafaÂli)		✓							✓					✓	✓	
<i>Selâniki Tarihi</i> (Selâniki Mustafa Efendi)	✓	✓	✓	✓	✓				✓						✓	

Tablo 2'in devamı

	Deşt-i Kırçak, Kırçak, Deşt	Kırm	Kefe	Kili	Akkirman	Suğdak	Menkub Kalesi	Azak Kalesi	Bahçesaray	Yapo-Kerme	Hacı Tarhan	Or Ağzı	Balıklava	Kerç	Astrahan	Kazan
<i>Tarih-i Osman Paşa</i>		√	√					√								
<i>Tebrîziyye</i> (Ta'liki-zâde Mehmed Suphî)	√															
<i>İbtihâcü't-Tevârih</i> (Hocazâde Mehmed)	√	√	√	√	√											

Tablo 3: Tablo 1: XV. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerindeki Coğrafi İsimler

	Özi Nehri	Azak Denizi	Ten (Don) Nehri	İtil Nehri	Dnester (Turla)	Hazar Denizi	Ktir Nehri
<i>Tevârih-i Âl-i Selçuk</i> (Yazıcızâde Ali)						√	
<i>İskendernâme</i> (Ahmedi)							
<i>Behcetü't-Tevârih</i> (Şükrullâh)							
<i>Osmanlı Sultanları Tarihi</i> (Karamanî Mehmed)							
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Aşıkpaşazâde)							
<i>Selâtin-nâme</i> (Sarica Kemâl)							
<i>Tarih-i Ebü'l-Feth</i> (Tursun Bey)							
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Oruç Beğ)							
<i>Anonim Tevârih-i Âl-i Osman</i>							
<i>Behiştî Tarihî</i> (Behiştî Ahmed)							
<i>Düsturnâme</i> (Enverî)							
<i>Câm-ı Cem-Âyîn</i> (Hasan el-Bayatî)							
<i>Cihânnümâ</i> (Neşri)							
<i>Ruhi Tarihi</i> (Ruhi Çelebi)							
<i>Fetihnâme</i> (Kıvâmî)							

Tablo 4: XVI Yüzyıl Osmanlı Kroniklerindeki Coğrafi İsimler

	Özi Nehri	Azak Denizi	Ten (Don) Nehri	İtil Nehri	Dneste r (Turla)	Hazar Denizi	Kür Nehri
<i>Heşt Behişt</i> (İdris-i Bitlisi)		√					
<i>Selim-nâme</i> (İdris-i Bitlisi)							
<i>Selim-nâme</i> (Şükri Bitlisi)	√				√		
<i>Hadîdi Tarihi</i> (Hadidî)					√		
<i>Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter</i> (Kemalpaşazâde)							
<i>Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter</i> (Kemalpaşazâde)							
<i>Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter</i> (Kemalpaşazâde)							
<i>Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter</i> (Kemalpaşazâde)		√					
<i>Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter</i> (Kemalpaşazâde)					√		
<i>Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter</i> (Kemalpaşazâde)							
<i>Şehnâme</i> (Mahremî)							
<i>Rüstem Paşa Tarihi</i> (Rüstem Paşa)							
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Muhyiddin Cemâli)							
<i>Şehnâme-i Âl-i Osman'dan</i> <i>Süleymannâme</i> (Fethullah Arifi Çelebi)							
<i>Tarih-i Sultan Bayezid</i> (Matrakçı Nasuh)							
<i>Süleymannâme</i> (Matrakçı Nasuh)							
<i>Beyan-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn</i> (Matrakçı Nasuh)							

Tablo 4'ün devamı

	Özi Nehri	Azak Denizi	Ten (Don) Nehri	İtil Nehri	Dnester (Turla)	Hazar Denizi	Kür Nehri
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Lütfi Paşa)							
<i>Tarih-i Sultan Süleyman</i> (Celalzâde Salih Çelebi)							
<i>Selîmnâme</i> (Celalzâde Mustafa Çelebi)	√						
<i>Fetihnâme-i Kal'a-i sigetvar</i> (Agehi)							
<i>Camiü't-Tevârih</i> (Mehmed Za'im)	√						
<i>Nüzhëtü'l Esrari'l-Ahbâr der Sefer-i Sigetvar</i> (Feridun Ahmed Bey)							
<i>Cenabi Tarihi</i> (Mustafa Cenabi Efendi)				√			
<i>Şeca'atnâme</i> (Âsafi Dal Mehmed Çelebi)				√			√
<i>Künhü'l-Ahbâr</i> (Gelibolulu Mustafa Ali)			√	√		√	√
<i>Tacü't-Tevârih</i> (Hoca Sa'dü'd-dîn)	√				√		
<i>Nusret-nâme</i> (Gelibolulu MustafaÂli)			√	√			√
<i>Selâniki Tarihi</i> (Selâniki Mustafa Efendi)	√		√	√			
<i>Tarih-i Osman Paşa</i>							
<i>Tebrîziyye</i> (Ta'likî-zâde Mehmed Suphî)							
<i>İbtihâcü't-Tevârih</i> (Hocazâde Mehmed)							

Tablo 5: XV. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Göre Altın Orda Ve Kırım Hanları

	Batu Han	Berke Han	Canibek Han	Berdibek Han	Toktamış Han	Nur Devlet Han	Hacı Giray	Mengli Giray	I. Mehmet Giray Han	Saâdet Giray Han	Sahib Giray Han	Devlet Giray Han	III. Mehmet Han	İslam Giray Han	Gazi Giray Han	Feth Giray Han
<i>Tevârih-i Âl-i Selçuk</i> (Yazıcızâde Ali)	√	√														
<i>İskendernâme</i> (Ahmedi)		√	√	√												
<i>Behcetü't-Tevârih</i> (Şükrullâh)								√								
<i>Osmanlı Sultanları Tarihi</i> (Karamanî Mehmed)																
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Aşıkpaşazâde)								√								
<i>Selâtin-nâme</i> (Sarıca Kemâl)																
<i>Tarih-i Ebü'l-Feth</i> (Tursun Bey)																
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Oruç Beğ)																
<i>Anonim Tevârih-i Âl-i Osman</i>																
<i>Behiştî Tarihî</i> (Behiştî Ahmed)							√	√								
<i>Düsturnâme</i> (Enverî)																
<i>Câm-ı Cem-Âyîn</i> (Hasan el-Bayafî)																
<i>Cihânnümâ</i> (Neşri)		√														
<i>Ruhi Tarihi</i> (Ruhi Çelebi)																
<i>Fetihnâme</i> (Kıvamî)																

Tablo 6: XVI. Yüzyıl Osmanlı Kroniklerinde Göre Altın Orda ve Kırım Hanları

	Batu Han	Berke Han	Canibek Han	Berdibek Han	Toktamış Han	Nur Devlet Han	Hacı Giray	Mengli Giray	I. Mehmet Giray	Saadet Giray Han	Sahib Giray Han	Devlet Giray Han	III. Mehmet Han	İslam Giray Han	Gazi Giray Han	Feth Giray Han
<i>Heşt Behişt</i> (İdris-i Bitlisi)			√		√			√								
<i>Selim-nâme</i> (İdris-i Bitlisi)																
<i>Selim-nâme</i> (Şükri Bitlisi)																
<i>Hadîdi Tarihi</i> (Hadîdî)																
<i>Tevârih-i Âl-i Osman I. Defter</i> (Kemalpaşazâde)								√								
<i>Tevârih-i Âl-i Osman II. Defter</i> (Kemalpaşazâde)			√													
<i>Tevârih-i Âl-i Osman IV. Defter</i> (Kemalpaşazâde)																
<i>Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter</i> (Kemalpaşazâde)		√				√	√	√								
<i>Tevârih-i Âl-i Osman VIII. Defter</i> (Kemalpaşazâde)								√								
<i>Tevârih-i Âl-i Osman X. Defter</i> (Kemalpaşazâde)		√							√	√	√					
<i>Şehnâme</i> (Mahremî)									√							
<i>Rüstem Paşa Tarihi</i> (Rüstem Paşa)		√						√	√		√					

Tablo 6'nın devamı

	Batu Han	Berke Han	Canibek Han	Berdibek Han	Toktamış Han	Nur Devlet Han	Hacı Giray	Mengli Giray	I. Mehmet Giray Han	Saâdet Giray Han	I.Sahib Giray Han	Devlet Giray Han	III. Mehmet Han	Adil Giray Han	İslam Giray Han	Gazi Giray Han	Feth Giray Han
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Muhyiddin Cemâli)																	
<i>Şehnâme-i Âl-i Osman'dan</i> <i>Süleymannâme</i> (Fethullah Arifi Çelebi)										√	√	√					
<i>Tarih-i Sultan Bayezid</i> (Matrakçı Nasuh)																	
<i>Süleymannâme</i> (Matrakçı Nasuh)								√			√	√					
<i>Beyan-ı Menâzil-i Sefer-i</i> <i>İrakeyn</i> (Matrakçı Nasuh)																	
<i>Tevârih-i Âl-i Osman</i> (Lütfi Paşa)										√	√	√					
<i>Tarih-i Sultan Süleyman</i> (Celalzâde Salih Çelebi)									√	√							
<i>Selimmâme</i> (Celalzâde Mustafa Çelebi)								√	√	√				√	√	√	

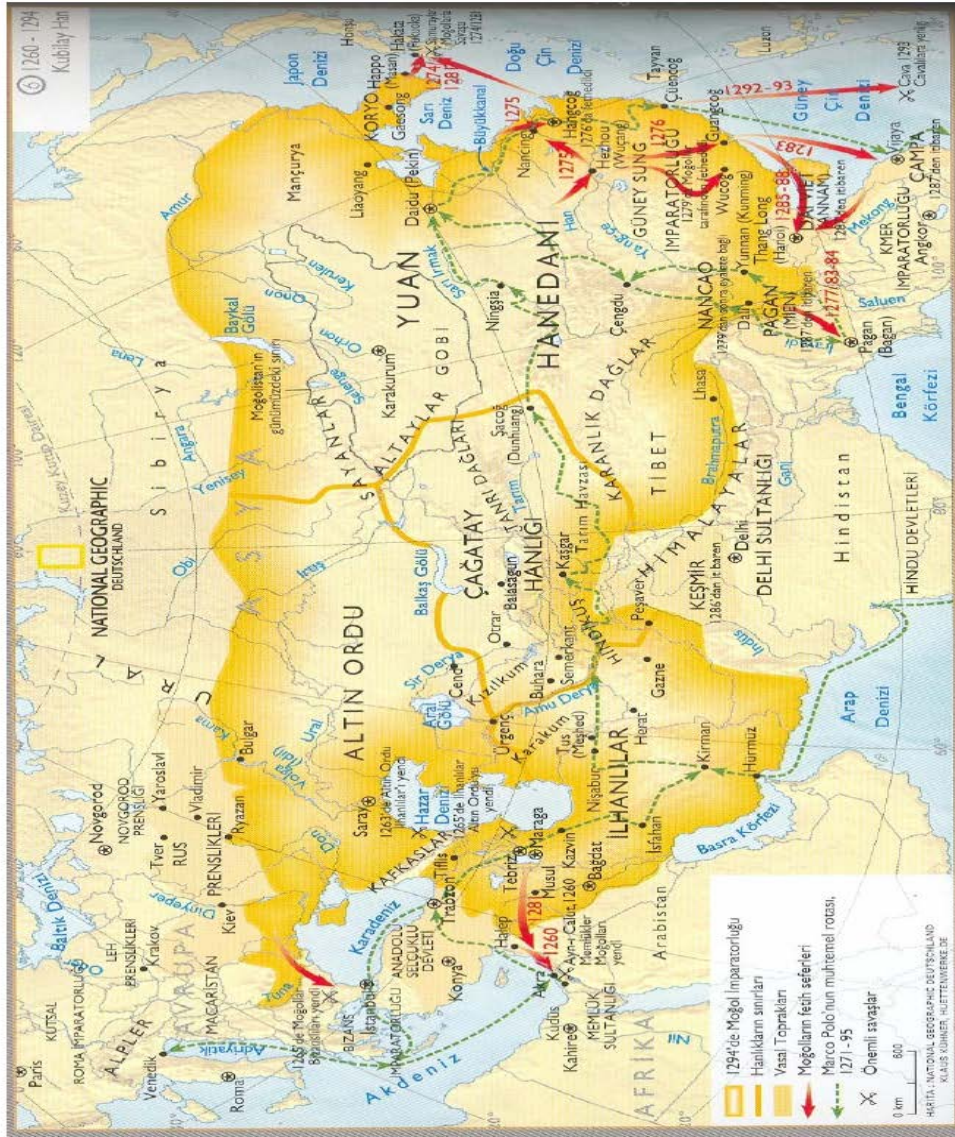
Tablo 6'nın devamı

	Batu Han	Berke Han	Canibek Han	Berdibek Han	Toktamış Han	Nur Devlet Han	Hacı Giray	Mengli Giray	I. Mehmet Giray Han	Saâdet Giray Han	I.Sahib Giray Han	Devlet Giray Han	III. Mehmet Han	Adil Giray Han	İslam Giray Han	Gazi Giray Han	Feth Giray Han
<i>Fetihnâme-i Kal'a-i sigetvar</i> (Agehi)																	
<i>Camii't-Tevârih</i> (Mehmed Za'im)										√		√					
<i>Nüzhëtü'l Esrari'l-Ahbâr der Sefer-i Sigetvar</i> (Feridun Ahmed Bey)																	
<i>Cenabi Tarihi</i> (Mustafa Cenabi Efendi)								√				√					
<i>Şeca'atnâme</i> (Âsafî Dal Mehmed Çelebi)										√			√		√	√	
<i>Künhü'l-Ahbâr</i> (Gelibolulu Mustafa Ali)								√		√			√	√	√		
<i>Tacü't-Tevârih</i> (Hoca Sa'dü'd-dîn)								√	√								
<i>Nusret-nâme</i> (Gelibolulu Mustafa Âli)													√	√		√	
<i>Selâniki Tarihi</i> (Selâniki Mustafa Efendi)											√		√	√	√	√	√
<i>Tarih-i Osman Paşa</i>													√	√			

Tablo 6'nın devamı

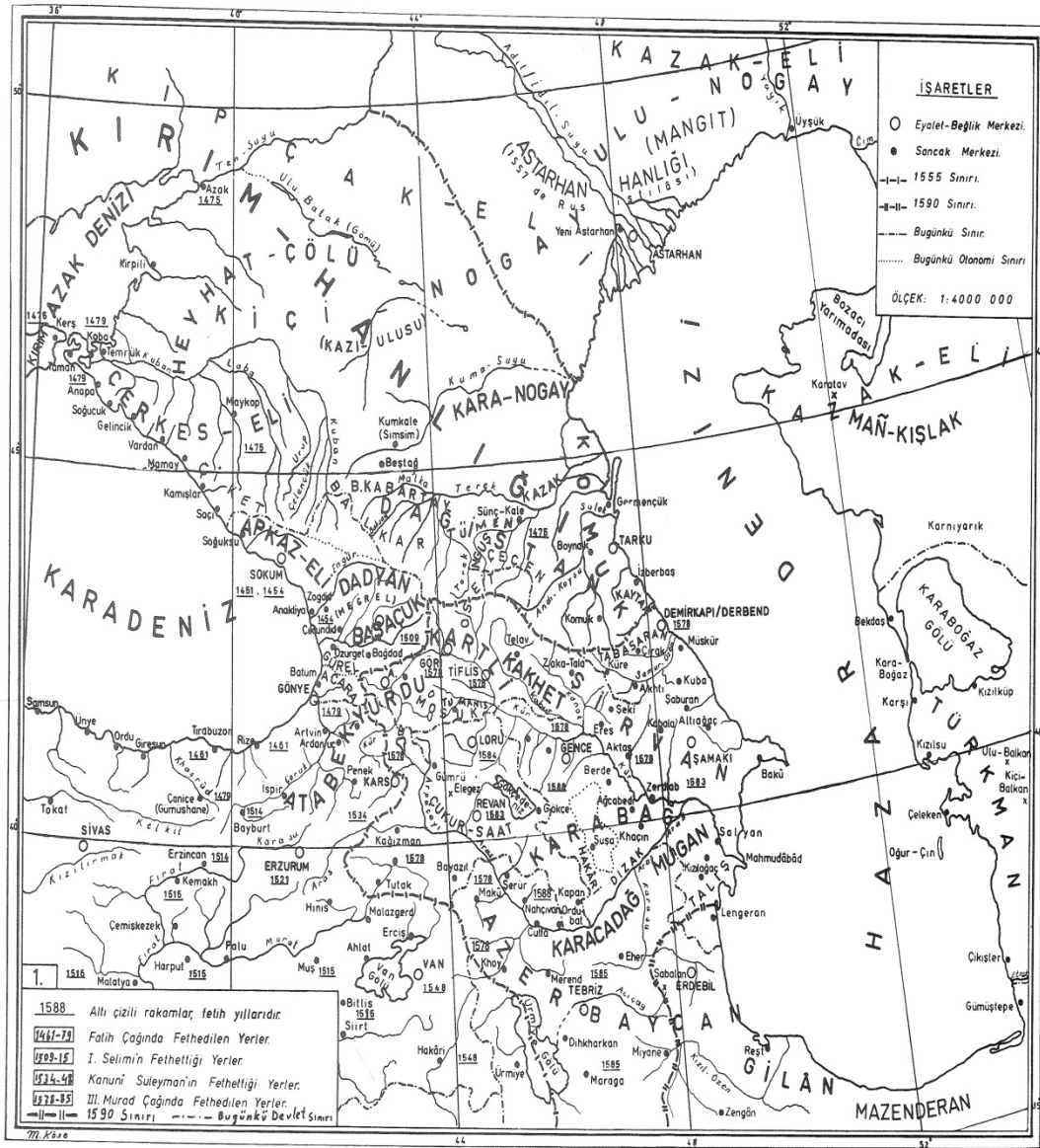
	Batu Han	Berke Han	Canibek Han	Berdibek Han	Toktamış Han	Nur Devlet Han	Hacı Giray	Mengli Giray	I. Mehmet Giray Han	Saadet Giray Han	I.Sahib Giray Han	Devlet Giray Han	III. Mehmet Han	Adil Giray Han	İslam Giray Han	Gazi Giray Han	Feth Giray Han
<i>Tebrîziyye</i> (Ta'likî-zâde Mehmed Suphî)					√												
<i>İbtihâcû't-Tevârih</i> (Hocazâde Mehmed)								√	√								

EK 4-A: Altın Orda Tarihin Dair Harita⁹⁶³

⁹⁶³ İlyas Kamalov, *Altın Orda Rus İlişkileri ve Altın Orda'nın Rusya'ya etkileri (Altın Orda Devleti'nin Yıkılışı ve Çarlık Rusya'nın Kuruluş Sürecinde)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

EK 4-B: Kırım Hanlığına Dair Harita⁹⁶⁴

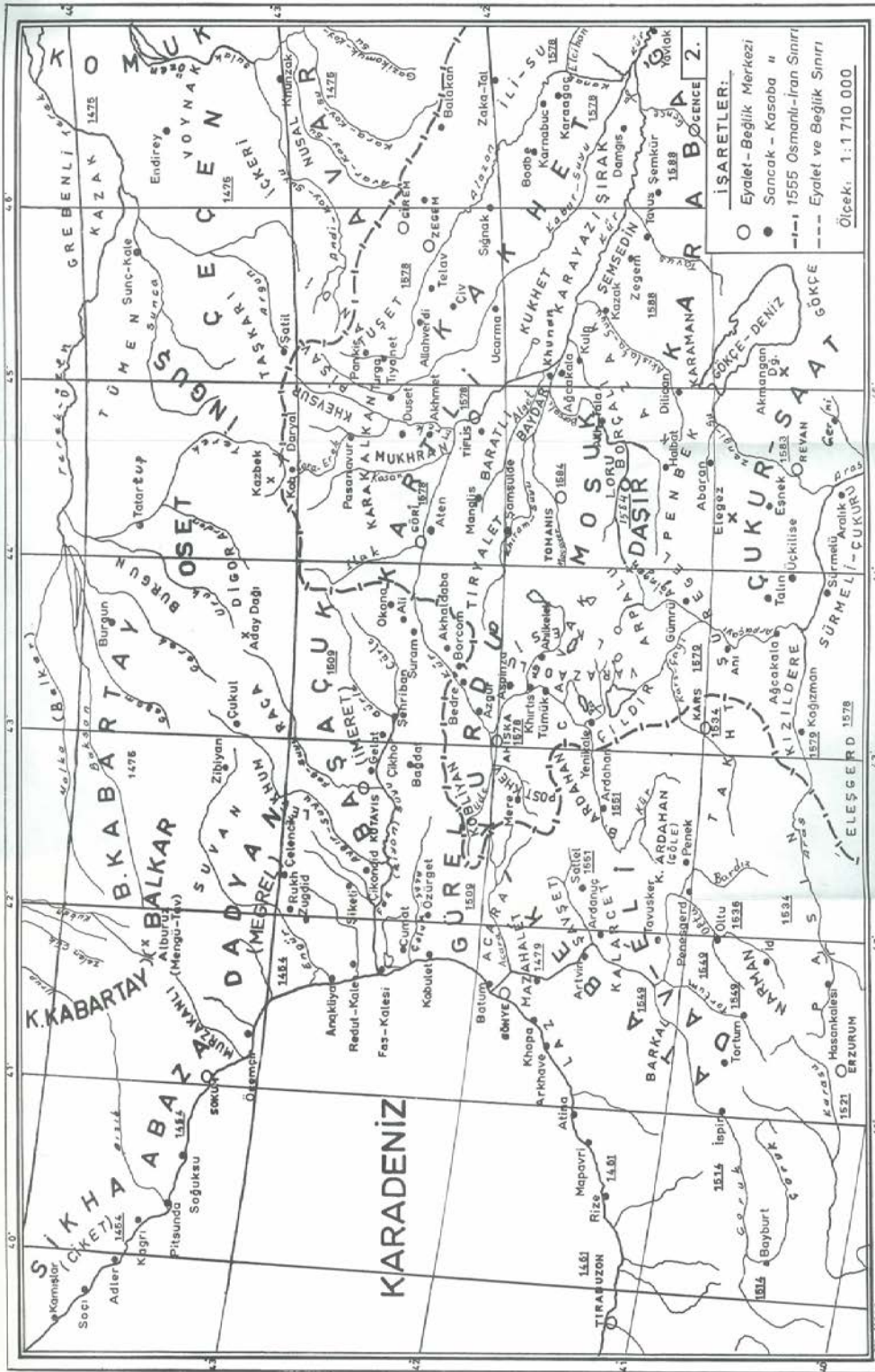

OSMANLILARIN KAFKAS-ELLERİNİ FETHİ (1451-1590)

KIRZIOĞLU

⁹⁶⁴ M.Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

EK 4-C: Kafkas Seferlerine Dair Harita⁹⁶⁵

OSMANILAR'IN KAFKAS-ELLERINI FETHİ (1451-1590)

KIRZIOĞLU

⁹⁶⁵ M.Fahrettin Kırzioğlu, **Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi (1451-1590)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Elif UZUN 01.03.1988 yılında Trabzon'un Arsin ilçesinde doğdu. İlk Öğretimini Arsin Cumhuriyet okulunda, Orta Öğretimini ise Trabzon Yunus Emre Lisesi'nde tamamladı. 2006 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 2010 Eğitim Öğretim yılında bu bölümden mezun olmuştur. 2011 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yüksek Lisans Eğitimine başladı. 2014- 2015 Eğitim Öğretim yılı güz döneminde Erasmus öğrenci değişimi programı kapsamında İtalya'da Universty of Pisa'da öğrenim gören UZUN, İngilizce bilmektedir.